106 2 21 3 1
44,00

SEĆANJA, SNOVI, RAZMIŠLJANJA

Izdanje ove knjige pomogli:

G. Predrag Tomić
G. Milan Pupavac
G. Dragan Sakan

BIBLIOTEKA

TERRA JUNGIANA

UREDNIK

Dubravka Opačić-Kostić

Karl Gustav Jung

SEĆANJA, SNOVI, RAZMIŠLJANJA

PRIREDILA
Aniela Jafe

PREVELA
Dubravka Opačić-Kostić

BEOGRAD
1995.

MEMORIES, DREAMS, REFLECTIONS
by C. G. Jung

Copyright © 1961, 1962, 1963. by Random House, Inc. This translation published by arrangement with Pantheon Books, a division of Random

House, Inc

POGOVOR
Vladeta Jerotić

LEKTOR
Dubravka Opačić-Kostić

ŠTAMPA
S. Z. R.
Simić Zuhra

KOMPJUTERSKA PRIPREMA
Tadić Radiša

CIP - katalogizacija u publikaciji
Narodna biblioteka Srbije, Beograd

830(494)-94

JUNG, Karl Gustav
Sećanja, snovi, razmišljanja / Karl Gustav Jung; priredila Aniela Jafe; prevela Dubravka Opačić-Kostić; [Pogovor Vladeta Jerotić]. - Beograd: Atos, 199 (Beograd: Z. Simić). - 406 str.: ilustr.; 22 cm. - (Biblioteka Terra Jungiana)

Prevod dela: Memories, Dreams, Reflections / by C. G. Jung. - Str. 5-13: Predgovor / Aniel Jafe. - Rečnik pojmova: str. 384-396. - Pogovor: str. 397-406.

929: 159.964.2 Jung K. G.
a) Jung, Karl Gustav (1875-1961) - Autobiografija
ID=39791372

PREDGOVOR

On se u svoju vlastitu Dušu
kroz teleskop zagledao.
Sve što delovaše nesredeno,
njemu se ukazivaše
kao najdivotnija Sazvežda;
i on proširi Svest rečima,
skrivenim unutar reči.

Kolridž, Beležnice

Ideja o pisanju ove knjige začeta je tokom Eranos skupa, koji je održan u Askoni u leto 1956. godine. Izdavač Kurt Volf (Kurt Wolff) u razgovoru sa prijateljima iz Ciriha, tom prilikom je izrazio želju da izdavačka kuća "Pantheon Books" iz Njujorka objavi biografiju Karla Gustava Junga (Carl Gustav Jung). Dr Jolanda Jakobi (Jolande Jacobi), jedna od Jungovih koleginica, predložila je da uloga biografa bude poverena meni.

Svi smo bili duboko svesni da ovaj zadatak neće biti nimalo lak. Bilo je dobro poznato da Jung ne voli da izlaže svoj privatni život očima javnosti. I zaista, dao je pristanak tek nakon dugog perioda sumnji i oklevanja. Ali, pošto je to učinio, jedanput nedeljno posvetio bi čitavo posle podne našem zajedničkom radu. Uzimajući u obzir njegovu zauzetost svakodnevnim programom rada i činjenicu da se lako zamarao - jer tada je već imao preko osamdeset godina - to je bilo veoma mnogo vremena.

Počeli smo u proleće 1957. godine. Predloženo je da knjiga ne bude pisana kao "biografija", već u vidu "autobiografije", u kojoj bi govorio sam Jung. Ovaj plan je odredio formu knjige, i moj prvi zadatak bio je da samo postavljam pitanja i beležim Jungove odgovore. Mada je u početku bio prilično suzdržan, ubrzo se zagrejao za ovaj posao. Počeo je, sa sve većim interesovanjem, da priča o sebi, svom razvoju, snovima, mislima.

Do kraja te godine Jungov pozitivan stav prema našim zajedničkim naporima doveo je do odlučujućeg momenta. Nakon perioda unutarnjih previranja, duboko potonule slike iz njegovog detinjstva izbile su na površinu. Uvideo je njihovu vezu sa idejama iz dela koja je pisao u poznim godinama, ali je nije u potpunosti shvatio. Jednog jutra, javio mi je da bi želeo da neposredno izloži svoja sećanja iz detinjstva. Do tada mi je već puno ispričao o svojim najranijim sećanjima, ali u toj priči još uvek su postojale velike praznine.

Ova Jungova odluka bila je prijatna isto koliko i neočekivana, jer sam znala da pisanje predstavlja veliki napor za njega. U svojim poodmaklim godinama ne bi preduzimao ništa slično osim ako ne bi osetio da se radi o "zadatku" koji mu je nametnut iznutra. Ovo je, budući da se bavi Jungovim unutarnjim životom, dokaz da je naziv "autobiografija" opravdan.

Neko vreme posle ovog novog napretka, zabeležila sam jednu njegovu primedbu: "Moja knjiga je uvek sudbinski uslovljena. Postoji nešto nepredividivo u vezi sa procesom pisanja, i ne mogu sebi da odredim nikakav unapred smišljen plan. Tako ova 'autobiografija' sada poprima pravac sasvim različit od onog koji sam zamislio, na početku. Postalo mi je neophodno da zapisujem svoja rana sećanja. Ako bih to propustio samo jedan dan odmah bi se pojavili neprijatni fizički simptomi. Čim se dam na posao oni nestaju i u glavi mi je potpuno bistro."

U aprilu 1958. godine Jung je završio tri poglavlja: o svom detinjstvu, danima školovanja i godinama provedenim na univerzitetu. U početku ih je nazvao: "O ranim događajima iz moga života". Završetak ovih poglavlja poklapa se sa okončanjem njegovih studija na medicinskom fakultetu, 1900. godine.

To, međutim, nije bio jedini Jungov neposredni doprinos ovoj knjizi. U januaru 1959. godine nalazio se u svom letnjikovcu u Bolingenu. Svakog jutra posvećivao se čitanju odabranih poglavlja naše knjige, koja su u međuvremenu uobličena. Kada se vratio na poglavlje "O životu nakon smrti" rekao mi je: "Nešto me je taklo. Nešto se pokrenulo i moram da pišem." To je podstaklo nastanak "Poznih misli" u kojima je izrazio svoja najdublja i možda najdalekosežnija ubeđenja.

U leto te iste, 1959. godine, takođe u Bolingenu, Jung je napisao poglavlje o Keniji i Ugandi. Deo koji se odnosi na Pueblo Indijance, preuzet je iz neobjavljenog i nedovršenog rukopisa u kome se bavio opštim pitanjima psihologije primitivnog čoveka.

Do bih završila poglavlja pod nazivom "Sigmund Frojd" i "Suočavanje sa nesvesnim", unela sam brojne odlomke sa seminara održanog 1925. godine, na kome je Jung po prvi put govorio o svom unutarnjem razvoju.

Poglavlje "Psihijatrijska delatnost" zasniva se na razgovorima između Junga i mladih asistenata sa ciriške bolnice za duševne bolesnike, Burghelcli, koji su vođeni 1956. godine. U to vreme jedan od njegovih unuka tamo je radio kao psihijatar. Razgovori su se vodili u Jungovoj kući u Kisnahtu.

Jung je pročitao rukopis ove knjige i odobrio ga. Povremeno bi ispravljao neke odlomke ili dodavao nešto novo. Ja sam, pak, koristila zapise o našim razgovorima kako bih dopunila poglavlja koja je on lično napisao, zatim sam proširivala njegove ponekad isuviše sažete aluzije i izbacivala ponavljanja. Kako je knjiga napredovala, naša saradnja je postajala sve čvršća.

Geneza ove knjige odredila je do izvesne mere i njen sadržaj. Razgovor ili spontana naracija je neizbežno neusiljena i takav ton odlikuje čitavu "autobiografiju". Nalik brzim svetlosnim zracima poglavlja tek ovlaš osvetljavaju spoljne događaje iz Jungovog života i rada. Za uzvrat - ona prenose atmosferu njegovog intelektualnog sveta i iskustva čoveka za koga je psiha predstavljala duboku realnost. Često sam tražila od Junga određene podatke o spoljnim događajima - ali uzalud. U Jugovom sećanju jedino je sačuvana duhovna suština njegovog životnog iskustva, i samo to mu se činilo vrednim napora kazivanja.

Od poteškoća oko formalne organizacije ovog teksta mnogo značajnije bile su ranije prepreke, više lične prirode, na koje se Jung osvrće u jednom pismu prijatelju iz studentskih dana. U pismu iz 1957. godine, odgovarajući na njegovu molbu da zabeleži sećanja iz svoje mladosti, napisao je:

"... Sasvim si u pravu. Kada ostarimo, sve nas primorava, kako iznutra tako i spolja, da se vraćamo sećanjima iz mladosti. Jedanput, pre tridesetak godina, učenici su me zamolili da im ispričam kako

sam došao do koncepcije nesvesnog. Da bih udovoljio ovoj molbi, organizovao sam seminar.[1]

Tokom poslednjih godina stizali su mi predlozi iz raznih krugova da bi trebalo da napišem nešto poput autobiografije. Nisam mogao da shvatim kako bih ja mogao da tako nešto uradim. Znam puno autobiografija, sa njihovim samoobmanama i savršenim lažima, a isto tako mi je isuviše dobro poznata nemogućnost portretisanja samoga sebe da bih se usudio da to učinim.

Nedavno su od mene tražili autobiografske podatke i dok sam odgovarao na neka pitanja otkrio sam kako se u mojim sećanjima kriju odredeni objektivni problemi koji, po svemu sudeći, zahtevaju pobliže ispitivanje. Onda sam dobro razmislio o ovome i odlučio da odbacim druge obaveze na duže vreme kako bih se pozabavio najranijim počecima svoga života i kako bih mogao da ih objektivno razmotrim. Pokazalo se, medutim, da je reč o tako teškom i jedinstvenom zadatku da sam, u nameri da ga izvršim, morao sebi da obećam kako rezultati ovog rada neće biti objavljeni tokom mog života. Takvo obećanje činilo mi se veoma bitnim jer mi je pružalo neophodnu nepristrasnost i smirenost. Postalo je očito da je sve čega sam se još uvek živo sećao imalo veze sa emotivnim iskustvima koja su podstakla uznemirenost i strast - što svakako nije najbolji uslov za objektivnost. Tvoje pismo je stiglo upravo onda kada sam rešio da se upustim u ovo.

Sudbina će hteti - što mi se uvek dešavalo - da svim 'spoljnjim' vidovima moga života upravlja slučaj. Pokazalo se da samo ono unutarnje ima suštinsku i odredenu vrednost. Shodno tome, sva sećanja na spoljnje dogadaje su izbledela i možda ova spoljnja iskustva nisu uopšte nikada ni bila posebno važna ili su to bila jedino onda kada su se poklapala sa periodima mog unutarnjeg razvoja. Veliki deo ovih 'spoljnih' manifestacija iz mog života iščezao mi je iz sećanja - tako da mi se, iz samog tog razloga čini da sam učestvovao u njima svom svojom energijom. Ipak, upravo ove činjenice čine autobiografiju pristupačnom: osobe sa kojima se čovek susreće, putovanja, pustolovine, neprilike, udarci sudbine i slično. Ali, osim nekoliko izuzetaka sve ove stvari za mene su postali fantazmi kojih se jedva

[1] Napred pomenuti seminar koji je održan 1925. god.

prisećam i koje moj um odbija da rekonstruiše, jer mi više ne pobuđuju maštu.

S druge strane, moje sećanje na unutarnja iskustva je postajalo sve življe i raznolikije. Ali, tu se sada postavlja problem izražavanja za koje se, bar za sada, jedva osećam sposobnim. Zbog toga, na žalost, ne mogu da izađem u susret tvojoj molbi i jako mi je žao što nisam u stanju da to učinim..."

Ovo pismo suštinski odražava Jungov stav. Iako je već doneo odluku da "okuša sreću", pismo završava odbijanjem. Sve do poslednjeg dana njegovog života ovaj sukob između želje da to učini i istovremenog odbijanja nikada se nije rešio. Uvek je bio skeptičan i zazirao je od budućih čitalaca. Ova sećanja nije smatrao naučnim radom, čak ni svojom knjigom. Radije je govorio i pisao o njima kao o "projektu Aniele Jafe", kome je on dao svoj doprinos. Na njegov izričit zahtev ovu knjigu nije trebalo uvrstiti u "Sabrana dela."

Jung je bio posebno suzdržan u kazivanju o svojim susretima sa ljudima, kako javnim ličnostima, tako i bliskim prijateljima i rođacima. "Razgovarao sam sa mnogim slavnim ljudima moga vremena, velikanima iz nauke i politike, sa istraživačima, umetnicima, piscima, prinčevima i finansijskim magnatima; ali, iskreno rečeno, samo nekoliko ovakvih susreta predstavljalo je značajna iskustva za mene. Naša viđenja podsećala su na kratke pozdrave uzdignutim zastavama koje brodovi, prilikom susreta na otvorenom moru, upućuju jedni drugima. Ovi ljudi obično su, takođe, tražili od mene nešto za šta se nisam osećao slobodnim da im otkrijem.

I tako, bez obzira na ugled koji ove ličnosti imaju u očima javnosti, ja ih nisam zadržao u sećanju. Naši susreti nisu imali nikakvog značaja. Sećanje na njih brzo je iščezavalo i nije ostavljalo dublje tragove. Ali, o onim odnosima koji su za mene bili bitni i koje sam doživljavao kao sećanja na davna vremena, ne mogu da govorim, jer se ne tiču samo najintimnijih delova mog života već i njihovih. Nije u mojoj prirodi da javno iznosim svoje najintimnije stvari.

Malobrojnost spoljnih događaja bogato je, međutim, nadoknađena Jungovim kazivanjem o unutrašnjim iskustvima i mnogobrojnim razmišljanjima, koja, kao što sam kaže, predstavljaju sastavni deo njegove biografije. Ovo se prevashodno odnosi na nje-

gove religiozne ideje, jer ova knjiga sadrži Jungovo religiozno zaveštanje.

Brojni uzroci doveli su Junga do suočavanja sa religijskom problematikom. Njegove vizije iz detinjstva dovele su ga do suočavanja sa stvarnošću religioznog iskustva i one su se zadržale u njemu do kraja života. Zatim je postojala nezadrživa radoznalost prema svemu što se tiče sadržaja psihe i njenih ispoljavanja - težnje za znanjem koja je odlikovala njegov naučni rad. I kao poslednji, ali ne i najneznatniji razlog, postojala je njegova lekarska svest. Jung je sebe prvenstveno smatrao lekarom, psihijatrom. Bio je potpuno svestan da religiozni stav pacijenta igra presudnu ulogu u lečenju psihičkih oboljenja. Ovo zapažanje podudarilo se s otkrićem da psiha spontano oblikuje predstave sa religioznim sadržajem, da je ona "po prirodi religiozna". Takode mu je postalo očigledno da brojne neuroze nastaju usled zanemarivanja ove osnovne odlike psihe, naročito u toku druge polovine života.

Jungovo poimanje religije razlikuje se u mnogo čemu od tradicionalnog hrišćanstva - iznad svega u njegovom shvatanju problema "zla" i njegovoj koncepciji Boga koji nije sasvim dobar ili blag. Sa stanovišta dogmatskog hrišćanstva, Jung je nesumnjivo bio "otpadnik". Pored sve njegove svetske slave, ovu optužbu su žestoko iznosili protivnici njegovih dela. To ga je ojadilo, i ponegde u ovoj knjizi izražava razočaranje istraživača koji oseća da njegove religiozne ideje nisu pravilno shvaćene. Više puta je ljutito izjavio: "Da živim u srednjem veku spalili bi me kao jeretika." Tek posle njegove smrti sve veći broj teologa počeo je da govori da Jung nesumljivo predstavlja izuzetnu ličnost u istoriji religije našega veka.

Jung je otvoreno naglašavao svoju privrženost hrišćanstvu i najvažnija od njegovih dela bave se religijskim problemima hrišćanina. Ova pitanja je posmatrao sa psihiloškog stanovišta, hotimično postavljajući granicu izmedu ovog i teološkog pristupa. Na taj način istakao je neophodnost razumevanja i razmišljanja što je u suprotnosti sa hrišćanskim zahtevom za verovanjem. Ovu neophodnost smatrao je nepobitnom, jednom od ključnih odluka života. "Nalazim da se sva moja razmišljanja, poput planeta što kruže oko Sunca, vrte oko Boga, i da ih On neodoljivo privlači. Kada bih se suprostavio

takvoj sili počinio bih najveći greh", napisao je jednom mladom svešteniku 1952. godine.

Od svih njegovih brojnih dela Jung jedino u ovoj knjizi govori o Bogu i svom ličnom doživljaju Boga. Dok je pisao o svojim mladalačkim pobunama protiv crkve jednom prilikom je rekao: "U to vreme shvatio sam da je Bog - bar za mene - predstavljao jedno od najneposrednijih iskustava." U svojim naučnim delima Jung retko pominje Boga; tu se teško odlučuje da upotrebi izraz "predstave Boga u ljudskoj psihi". Ne radi se ni o kakvoj protivurečnosti. U jednom slučaju njegov jezik je subjektivan, zasnovan na unutarnjem iskustvu; u drugom, to je objektivni jezik naučnog istraživanja. U prvom slučaju on govori kao jedinka, na čije misli utiču strasna, snažna osećanja, intuicije i iskustva jednog dugog i neobično bogatog života; a u drugom - govori kao naučnik koji se svesno ograničava na ono što se može pokazati i dokazati. Kao naučnik Jung je pristalica empirizma. Kada govori o svojim religijskim iskustvima u ovoj knjizi, pretpostavlja da su njegovi čitaoci voljni da usvoje njegovo gledište. Njegove subjektivne izjave biće, međutim, prihvatljive samo za one ljude koji su doživeli slična iskustva - ili, drugačije rečeno, za one ljude u čijoj psihi predstava Boga ima iste ili slične odlike. Iako je Jung podržavao rad na ovoj "autobiografiji" i lično učestvovao u njemu, njegov stav prema njenom objavljivanju dugo je - što je sasvim razumljivo - bio veoma kritičan i negativan. Prilično se plašio reakcije publike; s jedne strane, zbog iskrenosti kojom je otkrio svoja religiozna iskustva i ideje, a s druge strane - zbog toga što je negativna kritika njegove knjige "Odgovor na Jova" bila još uvek sveža i što je nerazumevanje ili pogrešno razumevanje javnosti uopšte isuviše bolno. "Čuvao sam ovaj materijal celog svog života i nikada nisam poželeo da ga izložim pogledu javnosti: ukoliko bi ga napali to bi me više pogodilo nego u slučaju drugih knjiga. Ne znam da li ću biti negde daleko od ovog sveta da kritičke strele više neće biti u stanju da me dosegnu i da li ću moći da podnesem neprijateljske reakcije. Već sam dovoljno propatio zbog nerazumevanja i izdvojenosti u koju čovek zapada kada govori o stvarima koje

ljudi ne shvataju. Ako je knjiga o Jovu naišla na toliko nerazumevanje, moja 'sećanja' će doživeti još nesrećniju sudbinu. Ova 'autobiografija' jeste moj život, oslikan u svetlosti znanja koje sam stekao tokom svog naučnog rada. Oboje su jedno, i prema tome ova knjiga nameće velike zahteve ljudima koji ne poznaju ili ne mogu da shvate moje naučne ideje. Moj život na neki način predstavlja suštinu onoga o čemu sam pisao, a ne obratno. Ono što jesam i ono što pišem, čini jedinstvo. Sve moje ideje i nastojanja - to sam ja. Tako je ova 'autobiografija' samo tačka na slovu 'i'."

Tokom godina u kojima je ova knjiga poprimila oblik, proces preobražaja i objektivizacije takođe se odvijao u samom Jungu. Sa svakim narednim poglavljem on se, naime, sve više udaljivao od sebe, dok konačno nije bio u mogućnosti da sagleda sebe kao i značaj svog života i rada sa distance. "Ako želim da odredim smisao svoga života, mogu samo da procenjujem sebe iz perspektive vekova i onda moram reći: Da, to nešto znači. Biti vrednovan idejama današnjice ne znači ništa". Bezličnost i osećaj istorijskog kontinuiteta, koji su izraženi ovim rečima, postepeno sve više dolaze do izražaja u ovoj knjizi, kao što će čitalac i sam moći da se uveri.

Poglavlje pod nazivom "Delo", sa kratkim pregledom Jungovih najvažnijih dela, fragmatarno je. Kako bi uopšte i moglo da bude drugačije kada njegova sabrana dela obuhvataju gotovo dvadeset knjiga? Osim toga, Jung nikada nije bio raspoložen da ponudi rezime svojih ideja - bilo u razgovoru ili napismeno. Kada su ga zamolili da to učini, odgovorio je na svoj karakterističan, prilično drastičan način: "Tako nešto potpuno mi je strano. Ne vidim nikakvog smisla u objavljivanju rezimea dela u koja sam uložio toliko mnogo truda kako bih podrobno objasnio datu problematiku. Trebalo bi da prenebregnem sve svoje dokaze i da se oslonim na takvu vrstu kategorične izjave koja moje rezultate ne bi učinila ništa lakšim za razumevanje. Preživanje, karakteristično za životinje kopitare, koje se sastoji u izbacivanju već sažvakane hrane, ni najmanje me ne privlači..."

Čitalac bi prema tome trebalo da ovo poglavlje posmatra kao retrospektivnu skicu, pisanu za posebnu priliku, i ne bi ni trebalo da očekuje da ga razume.

Kratki glosar koji sam, na zahtev izdavača, uključila na kraju knjige, biće, nadam se, od pomoći čitaocu koji nije upoznat sa Jungovim radom i terminologijom. Mali broj definicija preuzela sam iz knjige *Wörterbuch der Psychologie und ihrer Grenzgebiete,* uz ljubaznu dozvolu njenog urednika, Kurta fon Surija (Kurt von Suri). Dr med. Gde god je bilo moguće, objasnila sam pojmove iz Jungove psihologije navodeći odlomke iz njegovih dela i dopunila definicije iz ovog rečnika na isti način. Ovi navodi moraju se, međutim, svatiti samo kao sugestije. Jung je stalno definisao svoje pojmove na nove i različite načine, jer je smatrao da konačna definicija nije moguća. Smatrao je kako je pametnije pustiti da neobjašnjivi elementi, koji se uvek lepe uz psihičke činjenice, ostanu zagonetke ili misterije.

Puno ljudi mi je pomoglo oko ovog nadahnutog i uzvišenog zadatka, pokazivalo nesmanjeni interes za vreme nastajanja ove knjige i doprinelo njenom napredovanju podsticajnim savetima i kritičkim primedbama. Svima njima se iskreno zahvaljujem. Ovde ću pomenuti samo imena Helene i Kurta Volfa (Helen i Kurt Wolf), iz Lokarna, od kojih je potekla ideja o ovoj knjizi, i koji su pomogli da do njenog ostvarenja dođe; zatim Marijane i Valtera Nihus-Jung (Mariane i Walther Niehus-Jung), iz Kisnaht-Ciriha, koji su mi tokom godina rada na ovoj knjizi pomagali svojim rečima i delom; i R. F. K. Hala (R. F. C. Hull) iz Palma de Majorke, koji mi je sa velikim strpljenjem davao savete i pomagao.

Decembar 1961. godine

ANIELA JAFE

Sećanja, snovi, razmišljanja

UVOD

Moj život predstavlja priču o samoostvarenju nesvesnog. Sve u nesvesnom teži da se ispolji, ali i ličnost takođe želi da nadraste sopstvene nesvesne uslove i da iskusi sebe kao celinu. Ne mogu da se poslužim naučnim jezikom kako bih iskazao taj proces rasta u sebi, zato što nisam u stanju da doživim sebe kao naučni problem.

Ono što smo po svojoj unutarnjoj predstavi, i ono što čovek predstavlja *sub specie aeternitatis,* može da se izrazi jedino putem mita. Mit je osobeniji i izražava život tačnije nego što to čini nauka. Nauka se služi pojmovima prosečnosti koji su previše uopšteni da bi mogli ispravno da procenjuju subjektivnu raznolikost pojedinačnog života.

I tako, u svojoj osamdeset i trećoj godini života, poduhvatio sam se da ispričam svoj lični mit. Pritom jedino mogu da se služim neposrednim pripovedanjem - naime, "pričanjem priča". Problem se ne sastoji u tome da li su te priče "istinite", već da li je ono što kazujem moja priča, moja istina.

Pisanje autobiografije podrazumeva velike teškoće zato što ne posedujemo nikakva merila, nikakvo objektivno polazište, na osnovu kojih bismo mogli da sudimo o sebi. Doista uopšte ne postoje odgovarajuće osnove za upoređivanje. Znam da se u mnogo čemu razlikujem od ostalih ljudi, ali ne znam kakav sam to čovek zaista. Čovek ne može da sebe upoređuje ni sa jednim drugim bićem; on nije ni majmun, ni krava, ni drvo. Ja sam čovek. Ali, šta to znači? Slično svakom drugom biću i ja sam delić bezmernog božanstva, ali ne mogu da uporedim sebe ni sa jednom životinjom, biljkom ili ka-

menom. Jedino mitsko biće ima veći opseg od čoveka. Kako onda čovek može da dođe do nekog konačnog mišljenja o sebi?

Mi zapravo predstavljamo psihički proces kojim ne upravljamo, ili to ostvarujemo delimično. Shodno tome, ne možemo da donesemo nikakav konačni sud o sebi niti o svom životu. Da smo to u stanju, sve bi nam bilo jasno - iako se, na kraju krajeva, radi samo o zabludi. U suštini, nikada ne znamo kako je do svega toga došlo. Priča o životu započinje negde od neke tačke koju smo slučajno upamtili; pa ipak, sve je već tada bilo krajnje složeno. Mi ne znamo kako će se život završiti. Stoga priča nema početka, a kraj se može jedino naslutiti.

Ljudski život jeste neizvestan eksperiment. On predstavlja izvanrednu pojavu jedino u brojčanom smislu. Posmatran za sebe, život je tako prolazan, tako nedovoljan, da je doslovno pravo čudo da bilo šta uopšte može da postoji i da se razvija. Ova činjenica ostavila je na mene dubok utisak još odavno, dok sam bio student medicine, i to što sam nekako opstao izgledalo mi je kao čudo.

Život me je oduvek podsećao na biljku koja crpe život iz svog rizoma. Njen pravi život je nevidljiv, skriven u rizomu. Deo koji se nalazi iznad zemlje traje samo jedno leto. Tada uvene - i kao da nikada nije ni postojao, poput prolaznog priviđenja. Kada razmišljamo o neprekidnom razvitku i propadanju života i civilizacija, ne možemo da izbegnemo utisak krajnje ništavnosti. Pa ipak, nikada nisam izgubio osećanje da nešto živi i traje ispod večnog toka. Ono što možemo da vidimo samo je prolazni cvet. Rizom je ono što ostaje.

Na kraju, jedino što je vredno pomena iz mog života jesu oni događaji putem kojih je u ovaj prolazni život provaljivao besmrtni svet. Zbog toga poglavito govorim o unutarnjim iskustvima, među koja ubrajam svoje snove i vizije. Oni obrazuju *prima materia* mog naučnog rada. Oni su bili užarena magma iz koje se kristalizovala stena koju je trebalo doraditi.

Sva druga sećanja na putovanja, ljude i moju okolinu, izbledela su pred ovim unutarnjim dešavanjima. Mnogo ljudi je sudelovalo u priči našeg doba i pisalo o njoj; ako čitalac želi da se upozna sa

ovom pričom neka se okrene tim piscima ili neka pronađe nekoga ko će mu pričati o tom vremenu. Sećanje na spoljašnje događaje iz mog života u najvećoj meri je izbledelo ili nestalo. Ali moji susreti sa "drugom" stvarnošću, moja suočavanja sa nesvesnim, ostavila su neizbrisiv trag u mom sećanju. To carstvo uvek je bilo prebogato, i u poređenju sa njim sve drugo gubi važnost.

Isto tako, drugi ljudi su mi ostali u nezaboravnom sećanju jedino ukoliko su njihova imena bila upisana na mojoj sudbinskoj listi od početka, tako da je upoznavanje sa njima istovremeno predstavljalo vid sećanja.

Unutarnja iskustva takođe su obeležila spoljašnje događaje koje sam imao i koji su mi bili važni u mladosti ili kasnije. Rano sam uvideo da odgovori na probleme i složenost života po pravilu vrede veoma malo ukoliko ne dolaze iznutra. Spoljašnja dešavanja ne predstavljaju nikakvu zamenu za unutrarnje iskustvo. Stoga je moj život bio veoma izuzetno siromašan spoljašnjim događajima. Ne mogu o njima da govorim, jer bih u njihovom svetlu delovao prazno i nematerijalno. U stanju sam da razumem sebe jedino u svetlu unutarnjih događaja. Oni daju jedinstvenost mom životu, i na njih se odnosi moja autobiografija.

I
Detinjstvo

Kada mi je bilo šest meseci, moji roditelji su se preselili iz Kesvila (kanton Turgau) na Bodenskom jezeru u Laufen, zamak sa parohijskim domom koji je smešten iznad vodopada reke Rajne. Bilo je to 1875. godine.

Moja sećanja počinju od druge ili treće godine života. Kadar sam da nanovo vaskrsnem slike parohijskog doma, bašte, perionice, crkve, zamka, vodopada, malog zamka Vert, groblja. To su samo ostrva sećanja, od kojih svako za sebe pluta po moru neodredenih utisaka, očito bez ikakve veze sa onim drugim.

Dosećam se nečega što je možda najranija uspomena iz moga života i što uistinu predstavlja tek maglovit utisak. Ležim u dečijim kolicima, u senci drveta. Lep je, topao letnji dan, nebo se plavi, a zlatna Sunčeva svetlost probija kroz zeleno lišće. Krov na kolicima bio je podignut. Upravo sam spoznao veličanstvenu lepotu dana, i neopisivo se dobro osećam. Vidim kako Sunce prosijava kroz lišće i procvetale grmove. Sve je u potpunosti lepo, šaroliko i blistavo.

Drugo sećanje: sedim u našoj trpezariji, na zapadnoj strani kuće, posaden u visoku stolicu i zahvatam kašikom toplo mleko u koje je udrobljen hleb. Mleko ima prijatan ukus i svojstven miris. Tada sam prvi put uočio da mleko poseduje osoben miris. Bio je to trenutak kada sam, da se tako izrazim, postao svestan čula mirisa. I ovo sećanje seže u veoma daleku prošlost.

Evo još jednog: divno letnje veče. Jedna tetka mi reče: "Sada ću ti nešto pokazati." Izvela me je pred kuću, na put za Dahzen. Na udaljenom horizontu prostirali su se lanci Alpa okupani u blistavom rumenilu Sunčevog zalaska. Te večeri Alpi su se mogli videti veoma jasno. "Pogledaj sada tamo" - mogu da je čujem kako mi se obraća na švajarskom dijalektu - "planine su potpuno crvene." Po prvi put u životu svesno sam video Alpe. Tada mi je rečeno da će sledećeg dana deca iz sela ići na školski izlet u Itliberg, pored Ciriha. Toliko sam želeo da i ja idem. Na moju žalost, rekli su mi da tako mala deca kao što sam ja ne mogu da im se pridruže, i protiv toga se nije moglo ništa. Od tada, Itliberg i Cirih postali su za mene nedostižna zemlja snova, baš kao i blistave, snegom pokrivene planine.

Iz nešto kasnijeg perioda pamtim sledeće. Majka me je povela u Turgau u posetu prijateljima, koji su imali zamak na Bodenskom jezeru. Nikako nisu mogli da me odvuku od vode. Talasi parobroda zapljuskivali su obalu, Sunčevi zraci su se odbijali o površinu vode, a talasi su u pesku na dnu jezera stvarali male brazde. Jezero se prostiralo u nedogled. Ovo vodeno prostranstvo ispunjavalo me je nepojmljivim zadovoljstvom, neopisivim uživanjem. Tada se u meni rodila ideja da moram živeti pored jezera; bez vode, mislio sam, niko uopšte ne bi ni mogao da živi.

Prisećam se još nečeg: stranaca, užurbanosti, uzbuđenja. Sluškinja trčeći dolazi i uzvikuje; "Ribari su pronašli leš - doneli su ga vodopadi - hoće da ga stave u perionicu!" Otac kaže: "Da, da." Poželeo sam da istog trenutka vidim mrtvaca. Majka me sprečava i strogo mi zabranjuje da idem u baštu. Pošto su svi muškarci izašli, hitro sam se iskrao u baštu, do perionice. Ali, vrata su bila zaključana. Obišao sam kuću: s njene zadnje strane nalazio se jedan otvoreni kanal koji se spuštao niz padinu - video sam kako odatle kaplju krv i voda. Našao sam da je to izvanredno zanimljivo. U to vreme nisam imao još ni četiri godine.

Evo još jedne slike: uznemiren sam, imam groznicu, ne mogu da zaspim. Otac korača tamo-amo, nosi me na rukama i peva mi svoje stare studentske pesme. Posebno se sećam jedne koja mi se osobito dopala i koja bi uvek uspevala da me umiri: "*Alles schweige, jeder neige...*" Tako je nekako počinjala. Još i danas se sećam očeve pesme, kako se razleže nada mnom u noćnoj tišini.

Ja sam, kako mi je majka doznije pričala, bolovao od opšteg ekcema. Nejasni nagoveštaji o bračnim nesuglasicama mojih roditelja lebdeli su oko mene. Bolest od koje sam patio 1878. godine mora da je bila povezana sa privremenim razdvajanjem mojih roditelja. Majka je provela nekoliko meseci u bolnici u Bazelu, i po svoj prilici njena je bolest bila u nekakvoj vezi sa teškoćama u braku. Jedna od mojih tetaka, neudata i dvadesetak godina starija od majke, preuzela je brigu o meni. Majčino odsustvo duboko me je uznemirilo. Od tada uvek bih osećao podozrenje kad god bi se izgovorila reč "ljubav", a prema "ženi" sam dugo imao spontano nepoverenje. "Otac" je, na drugoj strani, predstavljao sigurnost i - bespomoćnost. S takvim opterećenjem krenuo sam u život. Ovi rani utisci kasnije su se izmenili; verovao sam prijateljima muškarcima i bivao od njih razočaran, bio sam nepoverljiv prema ženama i nisam doživljavao razočaranja.

Dok je moja majka bila odsutna o meni se brinula i naša sluškinja. Još uvek pamtim kako me uzima u naručje i prislanja mi glavu na svoje rame. Imala je dugu crnu kosu i maslinastu put, i potpuno se razlikovala od moje majke. Kao da i sada vidim liniju njene kose, njen tamno pigmentirani vrat, njeno uvo. Sve mi je to bilo veoma čudno, a opet i neobično prisno. Činilo mi se kao da ona ne pripada našoj porodici, već jedino meni, kao da je na neki način povezana i sa drugim tajnovitim stvarima koje nisam mogao da razumem[1]. Ovaj tip devojke kasnije će postati sastavni deo moje anime. Osećanje da mi je strana, a da je istovremeno oduvek poznajem, davalo je osobeno obeležje ovoj ličnosti koja će kasnije za mene postati simbol svekolike suštine ženskog roda.

Iz perioda razdvojenosti mojih roditelja sećam se još jedne slike: mlada, veoma lepa i ljupka devojka plavih očiju i svetle kose, vodi me jednog tmurnog jesenjeg dana ispod zlatnog javorovog i kestenovog drveća duž Rajne, u podnožju vodopada, pored zamka Vert. Sunce prosijava kroz krošnju drveća, po zemlji popalo žuto lišće. Devojka je kasnije postala moja tašta. Ona je veoma poštovala mog oca. Nisam je više video sve do svoje dvadeset i prve godine.

---

[1] Za ovaj i druge tehničke izraze koje Jung najčešće koristi ali koji čitaocu mogu biti nepoznati ili ih je zaboravio, videti glosar na kraju ove knjige.

Ovo su moja sećanja vezana za spoljašnje događaje. Ono što sada sledi predstavlja daleko snažnije, doista upečatljive slike, od kojih se nekih samo maglovito sećam. Jednom sam, na primer, pao niz stepenice, a drugi put sam se sapleo o nogu peći. Sećam se bola i krvi, doktora koji ušiva ranu na mojoj glavi - ožiljak je ostao vidljiv sve do viših razreda gimnazije. Majka mi je pričala i o onome što se desilo kada sam prelazio most iznad vodopada na Rajni prema Nojhauzenu. Sluškinja me je uhvatila u pravom trenutku - jedna noga mi je već skliznula ispod ograde i samo što nisam ceo ispao. Ovo sve ukazuje na nesvesni samoubilački poriv ili, može biti, na koban otpor prema životu u ovom svetu.

U to vreme takode sam imao nejasne moćne more. Čuo bih kako stvari šetaju po kući. Mukla tutnjava vodopada na Rajni neprekidno se čula, i svuda unaokolo prostirala se oblast puna opasnosti. Ljudi su se davili, njihova tela voda je izbacivala na stene. Na obližnjem groblju, grobari bi kopali rake - gomile smeđe, prevrnute zemlje. Crni, svečano obučeni ljudi, u dugačkim frakovima, s neobično visokim šeširima i blistavo uglačanim crnim čizmama donosili bi crni kovčeg. Tu bi se nalazio moj otac u svojoj svešteničkoj odori, i on bi govorio snažnim glasom. Žene su plakale. Rekli bi mi da je neko sahranjen u toj rupi u zemlji. Iznenada bi nestalo pojedinih osoba koje su se od tada nalazile u mojoj blizini. Tada bih čuo da su sahranjene i da ih je Gospod Isus uzeo k sebi.

Majka me je naučila molitvu koju sam morao da izgovaram svake večeri. To sam rado činio, zato što mi je molitva pružala osećanje zaštite u susretu sa nejasnim svetom noći:

Raširi svoja krila, Gospode Isuse blagi,
i uzmi ovo pilence, ovo čedo svoje.
Neka hor anđela, stoga, zapoje:
"Čak i ako hoće da ga proždere Satana,
Ova nevina dušica
Ne sme biti savladana!"

---

[2]. *Breit' ous die Flęglein beide*
O Jesn meine Freude
Und nimm dein Küchlein ein.
Wiil Satan es verschlingen,
Daunn lass, die Engel singen:
Dies Kind soll unverletzet sein.

Gospod Isus je bio prijatan, ljubazan, blagonaklon džentlmen poput gospodina Vigenštajna koji je živeo gore u zamku, bogat, moćan, poštovan, onaj koji noću brine o maloj deci. Zašto bi morao da ima krila poput ptice bila je zagonetka zbog koje se nisam dalje brinuo. Dakle značajnija i izazovnija za razmišljanje bila je činjenica da su mala deca poređena sa pilićima koje je Gospod Isus očito nerado "uzeo", kao gorki lek. To je bilo teško razumeti. Ali ja sam odmah shvatio da Satana voli piliće i da mora biti sprečen da ih pojede. Iako mu, dakle, to nije bilo po volji, Gospod Isus je ipak pojeo ovu decu, da ih Satana ne bi uzeo. Moje vlastito objašnjenje me je zadovoljavalo do tog stepena. Ali sada sam slušao kako je Gospod Isus isto tako "uzeo" i druge ljude k sebi, i da je ovo "uzimati" značilo isto što i stavljati ih u rupe u zemlji.

Ova zlokobna analogija imala je neprijatne posledice. Počeo sam da gubim veru u Gospoda Isusa. On je izgubio izgled velike, zaštitničke, dobroćudne ptice i ja sam ga doveo u vezu sa sumornim crnim ljudima u frakovima, cilindrima i blistavo uglačanim čizmama, ljudima koji su nešto poslovali oko crnog sanduka.

Ova moja razmišljanja dovela su me do prve svesne traume. Sedeo sam jednog letnjeg dana, sam kao i obično, na putu ispred kuće, i igrao se u pesku. Put je vodio pored naše kuće gore ka brdu, a zatim se gubio u šumi na vrhu brda. Tako se iz kuće mogla videti površina puta. Gledajući na gore, ugledao sam priliku sa neobično širokim šeširom i u dugačkoj crnoj haljini kako se spušta iz šume. Nalikovala je muškarcu obučenom u žensku odeću. Prilika se lagano približavala i sada sam mogao da vidim da je to doista muškarac obučen u nekakvu crnu haljinu, koja mu je dosezala do stopala. Kako sam ga ugledao obuzeo me je strah, koji je naglo prerastao u smrtni užas kada mi je zastrašujuća slutnja prostrujala kroz glavu: "To je jezuit." Nedavno pre toga, čuo sam oca kako sa kolegom koji mu je došao u posetu razgovara o opakim aktivnostima jezuita. Na osnovu delimično ljutitog, a delimično uplašenog tona očevih primedbi shvatio sam da su "jezuiti" nešto posebno opasno, čak i za moga oca. Nisam zapravo imao ni pojma šta su to jezuti, ali mi je reč "Jezus" bila poznata iz moje male molitve.

Čovek koji silazi putem mora biti da se krije, mislio sam; zbog toga nosi žensku odeću. Verovatno ima loše namere. Užasnut, uleteo sam navrat-nanos u kuću, ustrčao uz stepenice i sakrio se ispod grede u najtamnijem uglu potkrovlja. Ne znam koliko sam dugo tamo ostao, ali mora da je proteklo dosta vremena zato što, kada sam se ponovo spustio na prvi sprat i obazrivo provukao glavu kroz prozor, nigde nije bilo ni traga ni glasa od prilike u crnom. Nakon ovoga, danima me je prožimao pakleni strah koji me je držao prikovanog za kuću. Pa čak i kada sam opet počeo da se igram na putu, šumarak na vrhu brda još uvek je bio predmet moje teskobne besanice. Kasnije sam, naravno, shvatio da je čovek u crnom bio bezopasni katolički sveštenik.

Otprilike u isto vreme - ne mogu sa sigurnošću da kažem da li je to prethodilo ovom iskustvu ili nije - usnio sam najraniji san kojeg mogu da se setim, san koji će čitavog života zaokupljati moju pažnju. Tada sam imao izmedu tri i četiri godine.

Parohijski dom ležao je potpuno izdvojen nedaleko od zamka Laufen, a velika livada pružila se iza groblja. U snu sam se našao na toj livadi. Iznenada sam otkrio tamnu, pravougaonu, kamenom oivičenu jamu u zemlji. Nikada je ranije nisam video. Pritrčao sam joj radoznalo i zavirio unutra. Tada sam ugledao kamene stepenice koje su vodile nadole. Oklevajući i uplašeno spustio sam se niz njih. Na dnu se nalazio portal sa kružnim lukom, koji je prekrivala zelena zavesa. Bila je to velika, teška zavesa od brokata, koja je delovala veoma skupoceno. Radoznao da vidim šta se krije iza nje odgurnuo sam je u stranu. Ipred sebe, u nejasnoj svetlosti, ugledao sam pravougaonu prostoriju dugačku oko trideset stopa. Tavanica je bila zasvodena, načinjena od tesnog kamena. Pod je bio obložen kamenim pločama, a u sredini, od ulaza do niskog postolja, prostirao se crveni tepih. Na tom postolju stajao je divno ukrašen zlatni presto. Nisam siguran, ali na sedištu se verovatno nalazio crveni jastuk. Bio je to veličanstveni, pravi kraljevski presto iz bajki. Na njemu je stajalo nešto za šta sam najpre pomislio da predstavlja 12 do 15 stopa visoko i oko 1,5 do 2 stope široko deblo. Bio je to ogroman stvor, koji je dopirao gotovo do tavanice. Ali, bio je čudnog sastava: napravljen od kože i golog mesa, a na vrhu se nalazilo nešto poput okrugle gla-

ve bez lica i kose. Na samom vrhu glave nalazilo se jedno oko koje je nepomično zurilo nagore.

U sobi je bilo veoma svetlo, iako nije bilo prozora niti bilo kakvog vidljivog izvora svetlosti. Iznad glave ovog stvora, međutim, nalazila se aura svetlosti. Stvor se nije pokretao, pa ipak, osećao sam da u svakom trenutku može da slično crvu sklizne sa prestola i počne da puzi prema meni. Bio sam paralizovan od užasa. U tom trenutku je izvana, odnekud iznad mene dopro glas moje majke. Uzviknula je: "Da, samo ga pogledaj. To je ljudožder." To je još više povećalo moj užas i probudio sam se sav u znoju i smrtno uplašen. Mnogih noći nakon toga plašio sam se da idem na spavanje, bojeći se da ću sanjati nešto slično.

Ovaj san proganjao me je godinama. Tek mnogo kasnije shvatio sa da je to što sam video bio falus, a prošle su decenije pre nego što sam razumeo da je reč o ritualnom falusu. Nikada nisam mogao da odgonetnem da li je majka htela da kaže: "*To* je ljudožder", ili "to je *ljudožder*". U prvom slučaju njene reči bi značile da malu decu ne proždire Gospod Isus ili jezuit, već falus; u drugom slučaju, značile bi da je "ljudožder" u celini simbolično predstavljen falusom, tako da bi mračni Gospod Isus, jezuit i falus bili istovetni.

Apstraktno značenje falusa ogleda se u činjenici da je bio ustoličen sam od sebe, "ithifaluski"('ιθύς, "upravo"). Jama u dolini verovatno je predstavljala grob. Sam po sebi, grob je označavao podzemni hram čija je zelena zavesa simbolizovala dolinu, drugim rečima - tajnu zemljinog zelenog rastinja. Tepih je bio *krvavo-crven.* Odakle potiče podrum? Možda sam već bio u Minou, utvrđenju u Šafhauzenu? Ovo nije verovatno, zato što niko ne bi poveo sa sobom gore trogodišnjeg dečaka. To, dakle, ne može biti trag sećanja. Isto tako ne znam odakle je mogao poteći anatomski korektan falus. Tumačenje *orificium urethrae* kao jednog oka, sa izvorom svetlosti tačno iznad njega, ukazuje na etimologiju reči falus (φαλός, zračeći, svetao).[3]

U svakom slučaju, čini se da je falus iz ovoga sna predstavljao podzemnog boga "koji se ne sme imenovati", i takvo značenje je zadržao tokom čitave moje mladosti, ponovo se javljajući svaki put

[3]. *V. Symbols of Transformation* (CW. 5), p. 220. (CW označava Collected Works, Sabrana dela K. G. Junga u izdanju "Princeton University Press-a).

kada bi neko s uzbuđenjem govorio o Gospodu Isusu. Za mene, Gospod Isus nikada nije postao sasvim stvaran, nikada u celosti prihvatljiv, nikada do kraja dostojan ljubavi, jer bih uvek iznova razmišljao o njegovom podzemnom dvojniku, zastrašujućem otkrovenju koje mi je dato iako ga nisam tražio. Jezuitsko "prerušavanje" baca svoju senku preko hrišćanske doktrine kojoj su me učili. Ona mi je ličila na svečanu maskaradu, neku vrstu sahrane na kojoj ožalošćeni pokazuju ozbiljna ili ucveljena lica da bi se u sledećem trenutku tajno smejali i uopšte ne bi bili tužni. Gospod Isus podsećao me je donekle na Boga smrti, koji je, doduše, bio dobrodošao s obzirom da je uklanjao noćne strahove, ali je po sebi predstavljao užasan, raspet i krvav leš. Potajno, njegova ljubav i blagonaklonost, o kojima sam uvek slušao pohvale, postali su mi sumnjivi, poglavito zato što su ljudi koji su najviše govorili o "dragom Gospodu Isusu" nosili crne frakove i uglancane crne čizme što me je podsećalo na sahrane. Oni su bili kolege moga oca, kao i mojih osam ujaka - a oni su svi bili sveštenici. Mnogo godina izazvali su strah u meni - da ne govorim o ponekim katoličkim sveštenicima koji su me podsećali na zastrašujućeg jezuita što je naljutio, pa čak i uplašio moga oca. Kasnijih godina i sve do moje krizme, ulagao sam najveći trud da nateram sebe na pozitivan stav prema Hristu. Ali nikada nisam uspeo da prevaziđem svoje tajno nepoverenje.

Strah od "crnog čoveka" koji doživi svako dete nije predstavljao suštinu tog iskustva; pre se radilo o naslućivanju koje je prostrujalo kroz moj dečiji mozak: "To je jezuit." Bitna stvar u pomenutom snu bilo je, stoga, njegovo značajno simbolično predstavljanje i zapanjujuće tumačenje: "To je ljudožder." Ne džin koji jede decu, već činjenica da je *to* bio ljudožder, i da je *on* sedeo na zlatnom prestolu pod zemljom. U mojoj dečijoj mašti bio je to prvi od svih kraljeva koji je sedeo na zlatnom prestolu; potom, na daleko lepšem i mnogo višem i zlatnijem tronu daleko, na plavom nebu, sedeli su Bog i Gospod Isus, sa zlatnim krunama i u belim haljinama. Ipak, od tog istog Gospoda Isusa, s pošumljenog brda spuštao se i "jezuit", u crnoj ženskoj haljini, sa širokim srnim šeširom. Neprekidno sam bacao pogled u tom pravcu kako bih proverio da li mi se možda ne približava nova opasnost. U snu sam se spustio u rupu pod zemljom i otkrio nešto sasvim drugačije na zlatnom tronu, nešto

ne-ljudsko i podzemno, što je nepomično buljilo nagore i jelo ljudsko meso. Tek pedeset godina kasnije zapazio sam jedan odlomak iz studije o religijskom ritualu koji se ticao motiva kanibalizma na kome počiva simbolizam Tajne Večere. Tek tada mi je postalo jasno koliko je neizmerno ne-detinja, koliko je intelektualna i preintelektualna bila misao koja je počela da se probija u svest kroz ta dva doživljaja. Ko je to govorio u meni? Čiji ih je duh izmislio? O kakvoj se nadmoćnoj inteligenciji radilo? Znam da će svaka neznalica brbljati o "crnom čoveku", "ljudožderu", "slučaju" i "retrospektivnom tumačenju", kako bi odagnala nešto užasno neprijatno što bi moglo da ukalja dragu sliku dečije nevinosti. Ah, ti dobri, preduzimljivi, zdravorazumski ljudi, uvek me podsećaju na one optimističke punoglavce koji se u plićaku baruštine greju na Suncu, okupljajući se i druželjubivo vrteći repovima, potpuno nesvesni da će sledećeg jutra bara presušiti, a oni ostati na suvom.

Ko mi se tada obraćao? Ko je govorio o problemima koji su daleko prevazilazili moje znanje? Ko je povezivao Iznad i Ispod, i postavljao temelje za sve što je trebalo da ispuni drugu polovinu mog života najžešćom strašću? Ko osim tog nepoznatog gosta koji je dolazio odozgo i odozdo?

Preko ovog dečijeg sna bio sam uvučen u tajne zemlje. Taj događaj je predstavljao jedan vid sahranjivanja u zemlju, i trebalo je da prođe mnogo godina pre nego što sam ponovo odatle izašao. Danas znam da je cilj ovog događaja bio da unese u tamu što je moguće više svetlosti. Bila je to inicijacija u oblast tame. U to vreme moj intelektualni život dobio je svoje nesvesne početke.

*

Ne sećam se više našeg prelaska u Klajn-Hiningen, pokraj Bazela, 1879. godine. Ali pamtim nešto što se dogodilo nekoliko godina kasnije. Jedne večeri otac me je izneo iz kreveta i na rukama odneo u naše predsoblje, koje je bilo okrenuto prema zapadu. Pokazao mi je večernje nebo, što je blistalo najveličanstvenijom zelenom bojom. Bilo je to nakon erupcije Krakataua, 1883. godine.

Drugom prilikom otac me je izveo napolje da bi mi pokazao veliku kometu na istočnoj strani horizonta.

A jednom se dogodila velika poplava. Reka Viza, koja je proticala kroz selo, probila je branu i srušila most. Udavilo se četrnaestoro ljudi koje je žuta, nadošla voda odnela do Rajne. Kada se voda povukla neki leševi su ostali na pesku. Pošto su mi to saopštili nije bilo nikog ko bi me sprečio da ih vidim. Doista sam pronašao leš sredovečnog čoveka u crnom fraku; očigledno se upravo vraćao iz crkve. Ležao je polupokriven peskom, s rukom prebačenom preko očiju. Slično ovome, bio sam opčinjen prizorom klanja svinje. Na užas moje majke posmatrao sam čitav postupak klanja. Ona je to smatrala jezivim, ali klanje kao i mrtvac naprosto su predstavljali za mene stvari od važnosti.

*

Moja najranija sećanja na umetnost potiču iz godina provedenih u Klajn-Hiningenu. Kuća u kojoj su živeli moji roditelji poticala je iz osamnaestog veka, i u njoj se nalazila jedna mračna prostorija. Sav nameštaj unutra bio je očuvan, a na zidovima su visile stare slike. Posebno se sećam jedne italijanske - Davida i Golijata. Bila je to kopija iz radionice Gvida Renija; original se nalazi u Luvru. Ne znam kako je dospela u našu porodicu. U toj sobi nalazila se još jedna stara slika koja sada visi u kući moga sina; pejsaž Bazela s početka devetnaestog veka. Često bih se uvlačio u mračnu, odvojenu sobu, i satima sedeo ispred slika, zureći u svu tu lepotu. Bila je to jedina lepa stvar koja mi je tada bila poznata.

Otprilike u to vreme - mora da sam još uvek bio veoma mali - ne stariji od šest godina - jedna tetka povela me je u Bazel da bi mi pokazala punjene životinje u muzeju. Zadržali smo se dugo jer sam želeo da sve pogledam pažljivo. U četiri sata se začuo zvuk zvona, što je bio znak da se muzej zatvara. Tetka me je vukla, ali ja nisam mogao da se odvojim od izloženih eksponata. U meduvremenu su zaključali sobu, i morali smo da idemo do stepeništa drugim putem, kroz galeriju antikviteta. Neočekivano sam se našao ispred tih divnih figura! Krajnje opčinjen, širom sam otvorio oči, jer nikada dotada nisam video nešto tako lepo. Nisam mogao da ih se nagledam. Tetka me je gurala rukom ka izlazu - neprestano sam zaostajao jedan korak iza nje - vičući: "Nevaljali dečače, zatvori oči; nevaljali

dečače, zatvori oči!" Tek tada sam shvatio da su figure nage i da su obučene jedino u smokvino lišće. Ja to uopšte nisam bio primetio do tada. Tako je izgledao moj prvi susret sa lepim umetnostima. Moja tetka je ključala od prezira, kao da je prošla kroz pornografsku ustanovu.

Kada sam imao šest godina, roditelji su me poveli na izlet u Arleshajm. Za tu priliku majka je obukla haljinu koju neću nikada zaboraviti, i to je jedina njena haljina koje mogu da se setim; bila je načinjena od nekakve crne tkanine sa šarama u vidu malih zelenih polumeseca. Iz tog naranijeg sećanja ostala mi je slika majke kao vitke mlade žene odevene u ovu haljinu. U svim ostalim sećanjima ona je starija i krupna.

Došli smo do crkve i majka je rekla: "Ovo je katolička crkva." Radoznalost, pomešana sa strahom, naterala me je da se odvojim od majke i provirim kroz otvorena vrata u unutrašnjost. Imao sam tek toliko vremena da ugledam velike sveće na bogato ukrašenom oltaru (on se nalazio na istočnoj strani) kada sam se iznenada sapleo o stepenik i udario bradom o gvozdeni ivičnjak. Sećam se da sam imao duboku ranu koja je jako krvarila kada su me roditelji podigli. Nalazio sam se u čudnom duševnom stanju; s jedne strane, stideo sam se zato što je moje vrištanje privlačilo pažnju vernika, a s druge, osećao sam da sam učinio nešto zabranjeno, "Jezuiti - zelena zavesa - tajna ljudoždera... Katolička crkva je, dakle, povezana sa jezuitima. Njihovom krivicom sam se sapleo i vrištao."

Godinama nakon toga nisam mogao da kročim u katoličku crkvu bez potajnog straha od krvi, padanja i jezuita. Sve je to bilo obavijeno nekakvom aurom tajanstvenosti, koja me je ipak u isto vreme i opčinjavala. Blizina katoličkog sveštenika činila me je čak još nesigurnijim, ukoliko je to uopšte bilo moguće. Sve do svojih tridesetih godina, nisam bio u stanju da se suočim sa *Mater ecclesia* bez tog osećanja unutarnje nelagodnosti. Do toga je prvi put došlo u katedrali Svetog Stefana u Beču.

Pošto sam navršio šest godina otac je počeo da mi daje časove iz latinskog jezika, a pošao sam i u školu. Nisam mario za nju; ona mi je bila laka zato što sam uvek bio ispred drugih i naučio da čitam pre nego što sam tamo i pošao. Ipak, sećam se vremena kada još uvek nisam znao sva slova, pa sam terao majku da mi naglas čita iz

Orbis Pictus, jedne stare, bogato ilustrovane dečije knjige, u kojoj su bile prikazane egzotične religije, posebno indijska. Tu su se nalazile slike Brame, Višnua i Šive, koje su bile nepresušni izvor mojih interesovanja. Majka mi je kasnije pričala kako sam se uvek vraćao tim slikama. Kad god bih to činio, imao sam nerazgovetno osećanje da one nalikuju mome sopstvenom "otkrovenju" - o čemu nikada nikome nisam govorio. Bila je to tajna koju nipošto nisam smeo da odam. Moja majka je, posredno, potvrdila to osećanje, jer mi nije promakao prigušeni ton zadovoljstva kojim je govorila o "bezbožnicima". Znao sam da bi ona sa užasom odbacila moje "otkrovenje", a ja nisam želeo da se izložim takvoj neprijatnosti.

Ovo ponašanje, deci nesvojstveno, bilo je, na jednoj strani, povezano sa naglašenom osećajnošću i ranjivošću, a na drugoj - i to naročito - sa usamljenošću moje rane mladosti. (Moja sestra je rođena devet godina posle mene). Igrao sam se sam i na svoj način. Nažalost, ne mogu da se setim čega sam se igrao; pamtim jedino kako nisam želeo da me uznemiravaju. Bio sam duboko zadubljen u sopstvene igre i nisam mogao da podnesem da me neko posmatra ili procenjuje dok se igram. Moje prvo konkretno sećanje na igre potiče iz moje sedme ili osme godine. Strasno sam voleo da se igram ciglama, i da gradim kule koje bih potom s ushićenjem uništavao jednim "zemljotresom". Između osme i jedanaeste godine neprekidno sam crtao - slike bitaka, opsada, bombardovanja, pomorskih bojeva. Tada sam celu vežbanku ispunio mrljama od mastila i zabavljao se dajući im fantastična tumačenja. Jedan od razloga zbog kojih sam voleo školu bio je i taj što sam tamo konačno pronašao drugove za igru koji su mi tako dugo nedostajali.

U školi sam otkrio još nešto. Ali pre nego što pređem na to, najpre bih pomenuo da je noćna atmosfera postajala sve sumornija. Sve neshvatljivo i zastrašujuće dešavalo se noću. Moji roditelji spavali su zasebno. Ja sam spavao u očevoj sobi. Kroz vrata majčine sobe dopirali su zastrašujući uticaji. Majka je noću bila čudna i tajanstvena. Jedne noći video sam kako od njenih vrata dolazi blago osvetljeno, nejasno obličje čija se glava odvajala od trupa i lebdela ispred tela, u vazduhu, poput malog Meseca. Istog trenutka nicala bi nova glava, i takođe se odvajala. Ovo se ponovilo šest ili sedam puta. Imao sam nemirne snove u kojima su se javljali čas veliki čas mali

predmeti. Video sam, na primer, majušnu loptu na velikoj udaljenosti; ona se postepeno približavala, nezadrživo prerastajući u čudovišan predmet koji guši. Ili bih video telegrafske žice na kojima su sedele ptice; žice su postajale sve deblje i deblje, a moj strah sve veći dok se od užasa ne bih probudio.

Iako su ovi snovi bili uvod u psihološke pubertetske promene, u njihovoj pozadini ležao je događaj koji se desio oko moje sedme godine. U to vreme bolovao sam od lažne gušobolje, koju su pratili ozbiljni napadi gušenja. Jedne noći za vreme takvog napada stao sam u podnožje kreveta, zabacivši glavu unazad preko ograde, dok me je otac držao ispod pazuha. Iznad sebe sam ugledao sjajni plavi krug, otrpilike u veličini punog Meseca, a unutar njega kretale su se zlatne figure za koje sam mislio da su anđeli. Ova se vizija ponavljala, i svaki put ublažavala moj strah od gušenja. Ali gušenje se vraćalo u nemirnim snovima. Zato smatram da je uzrok bio psihogene prirode; atmosfera u kući počela je da biva nepodnošljiva.

Mrzeo sam odlaske u crkvu. Jedini izuzetak predstavljao je Božić. Božićna pesma "Ovo je dan koji je stvorio Bog", ispunjavala me je ogromnim zadovoljstvom. A uveče bi, naravno, bilo na redu božićno drvce. Božić je bio jedini hrišćanski praznik koji sam mogao da slavim sa zadovoljstvom. Sve ostale proslave ostavljale su me hladnim. Sama Nova godina imala je nečeg od privlačnosti Božića, ali je uvek zauzimala drugo mesto; u Adventu je bilo nečega što se na izvestan način nije uklapalo u predstojeći Božić. Advent je bio blizak noći, olujama i vetru, kao i kućnoj tami. Osećao se neki žamor, nešto neobično se dešavalo.

Sada ću se vratiti na otkriće do koga sam došao družeći se sa školskim drugovima iz sela. Našao sam da me otuđuju od sebe samoga. Kada sam bio sa njima ponašao sam se drugačije nego kod kuće. Uživao sam u njihovim obesnim šalama, ili bih i sam izmišljao slične, što mi se kod kuće nije nikada dešavallo, tako mi je bar izgledalo; iako sam mogao - kao što mi je bilo isuviše dobro poznato - da izmislim bilo šta kada sam bio sam. Činilo mi se da promene u meni zavise od uticaja mojih školskih drugova, koji su me na neki način zavodili ili primoravali da se razlikujem od onog što sam mislio da predstavljam. Uticaj tog šireg sveta, u kojem su postojali i drugi osim mojih roditelja, delovao mi je dubiozno ako ne i krajnje sum-

njivo, i na neki čudan način, neprijateljski. Iako sam sve više postajao svestan lepote svetlog dnevnog sveta u kojem se "zlatna Sunčeva svetlost probijala kroz zeleno lišće", istovremeno sam naslućivao neizbežni svet senki ispunjen zastrašujućim, neodgonetnim pitanjima u čijoj sam vlasti bio. Moja noćna molitva pružila mi je, naravno, ritualnu zaštitu pošto je završavala dan kako dolikuje i u jednakoj meri dolično uvodila u noć i san. Ali danju je vrebala nova opasnost. Kao da sam doživljavao podvajanje sopstvenog bića, što me je plašilo. Bila je ugrožena moja unutarnja sigurnost.

Iz tog perioda (od sedme do devete godine) pamtim takode kako sam voleo da se igram vatrom. U našoj bašti se nalazio jedan stari zid sagraden od velikih kamenih blokova, čije su pukotine predstavljale zapravo zanimljive pećine. Imao sam običaj da palim i održavam malu vatru u jednoj od tih pukotina, u čemu su mi pomagala i druga deca; vatra je trebalo da večno gori, što je zahtevalo naše udružene napore, a oni su se sastojali u sakupljanju granja neophodnog za loženje. Nikome osim mene nije bilo dopušteno da održava ovaj oganj. Druga deca mogla su da pale druge vatre, u drugim pećinama, ali to su bile profane vatre koje mi nisu ništa značile. Jedino je moj oganj živeo i očigledno zračio svetošću.

Ispred tog zida nalazila se strmina, u kojoj je bio uglavljen kamen, koji je štrčao izvan - moj kamen. Često, kada bih bio usamljen, seo bih na taj kamen i započinjao jednu imaginarnu igru koja je izgledala otprilike ovako: "Sedim na vrhu ovog kamena koji se nalazi ispod mene." Ali kamen je takode mogao da kaže "Ja" i da misli: "Ležim ovde na ovoj strmini a on sedi povrh mene." Tada bi iskrslo pitanje: "Da li sam ja taj koji sedi na kamenu, ili sam ja kamen na kojem on sedi?" Ovo pitanje me je uvek zbunjivalo, i ustajao bih, pitajući se ko je šta. Odgovor je ostao potpuno nejasan, a moju nesigurnost pratilo je osećanje čudne opčinjavajuće tame. Ali, u svakom slučaju, nije bilo sumnje da taj kamen stoji u nekakvoj tajnoj vezi sa mnom. Bio sam kadar da satima sedim na njemu, zaokupljen zagonetkom koju mi je postavio.

Trideset godina kasnije ponovo sam se našao na istoj padini. Bio sam oženjen čovek, imao decu, kuću, mesto u svetu i glavu punu ideja i planova, a iznenada ponovo sam bio dete koje je zapalilo va-

tru punu tajnog značenja i selo na kamen ne znajući da li on predstavlja mene, ili sam ja on. Iznenada sam pomislio na svoj život u Cirihu, i on mi se učinio dalekim, kao vesti iz nekog udaljenog sveta i vremena. To je bilo zastrašujuće, jer je svet mog detinjstva, u koji sam upravo bio ponovo uvučen, bio večan, a ja sam bio istrgnut iz njega i upao u vreme koje je nastavilo da se dalje kotrlja, udaljavajući se sve više. Privlačnost tog drugog sveta bila je tako značajna da sam bio primoran da se svom snagom otrgnem od tog mesta, kako ne bih izgubio kontrolu nad sopstvenom budućnošću.

Nikada nisam zaboravio taj trenutak, jer je on poput munje osvetlio svojstvo večnosti mog detinjstva. Šta je to značilo, otkrilo mi se uskoro, kada mi je bilo deset godina. Moja sopstvena podeljenost i osećanje nesigurnosti u svetu uslovili su postupak koji mi je u to vreme bio potpuno nerazumljiv. Tih dana imao sam jednu žutu, lakiranu pernicu kakvu često koriste daci osnovnih škola, sa malom ključaonicom i uobičajenim lenjirom. Na kraju tog lenjira sada sam izrezao malog čovečuljka, dugog oko dva inča, u fraku, sa visokim šeširom i blistavim crnim čizmama. Obojio sam ga mastilom u crno, otpilio lenjir - i stavio ga u pernicu, gde sam mu napravio mali krevet. Čak sam mu od parčeta vune načinio i kaput. U tu kutiju smestio sam i gladak, izduženi crnkast oblutak iz Rajne, koji sam obojio vodenim bojama kako bi izgledalo kao da je podeljen na gornju i donju polovinu, i dugo ga nosio sa sobom u džepu od pantalona. Bio je to njegov kamen. Sve je to zajedno predstavljalo veliku tajnu. Odneo sam ovu pernicu tajno u potkrovlje kuće u koje je bilo zabranjeno ući jer je drveni pod bio istruleo i crvotočan, i sakrio je sa velikim zadovoljstvom na jednu gredu ispod krova - jer niko nikada nije smeo da je vidi! Znao sam da ni živa duša neće moći da je tu pronađe. Niko nije mogao da otkrije i uništi moju tajnu. Osećao sam se sigurnim i uznemiravajuće osećanje samootuđenosti nestalo je. U svim teškim situacijama, kad god bih učinio nešto loše, ili nečim bio povređen, ili kada su me očeva nervoza ili majčina bolest pritiskali, mislio bih na mog čovečuljka, smeštenog u krevet i umotanog, kao i na njegov gladak, lepo obojen kamen. S vremena na vreme - često u pauzama od nekoliko nedelja - tajno bih se peo na potkrovlje kada sam bio siguran da me niko ne može videti. Tada bih se smestio na gredu, otvorio kutiju, i posmatrao mog čovečuljka i njegov kamen.

Svaki put pritom stavio bih u pernicu mali zamotuljak papira na kojem sam prethodno, za vreme školskih časova, nešto zapisao tajnim jezikom koji sam sam izmislio. Dodavanje novog zamotuljka uvek je imalo karakter svečanog ceremonijalnog čina. Na žalost, ne sećam se šta sam želeo da saopštim čovečuljku. Jedino znam da su moja "pisma" obrazovala neku vrstu biblioteke za njega. Pretpostavljam, iako nisam siguran, da su se te poruke možda sastojale od izreka koje su mi se posebno dopadale.

Nikada nisam razmišljao o značenju ovih postupaka, ili kako da ih već nazovem. Zadovoljavao sam se osećanjem novostečene sigurnosti, i bio zadovoljan što posedujem nešto o čemu niko ništa ne zna i ne može da sazna. Bila je to jedna neprikosnovena tajna koja nikada nije smela biti izdana, jer je sigurnost mog života zavisila od toga. Zašto je to bilo tako, nisam se pitao. Jednostavno - bilo je tako.

Ovo posedovanje tajne snažno je uticalo na formiranje mog karaktera; to smatram suštinskim elementom svog dečaštva. Isto tako, nikada nikome nisam ispričao svoj san o falusu, kao što je i jezuit pripadao tajanstvenoj oblasti o kojoj, znao sam, nisam smeo da pričam. Mala drvena figura sa kamenom predstavljala je prvi pokušaj, još uvek nesvestan i detinjast, da tajni dam oblik. To me je neprekidno zaokupljalo i osećao sam da treba da je protumačim; a ipak, nisam znao šta pokušavam da izrazim. Uvek sam se nadao da ću pronaći nešto - možda u prirodi - što će mi biti ključ za razumevanje tajne, što će mi pokazati gde se ona nalazi i šta predstavlja. U to vreme raslo je moje interesovanje za biljke, životinje i kamenje. Neprekidno sam tragao za nečim tajanstvenim. Svesno, bio sam religiozan na hrišćanski način, iako uvek sa sumnjom: "Ali, nije baš sve tako!" ili, "A šta je sa onim ispod zemlje?" I kada bi mi usađivali religiozna učenja i govorili: "Ovo je lepo i dobro", ja bih u sebi pomislio: "Da, ali postoji još nešto vrlo tajanstveno, što ljudima nije poznato."

Epizoda sa izrezanim čovečuljkom predstavljala je vrhunac i kraj mog detinjstva. Trajala je oko godinu dana. Potom sam celi događaj zaboravio sve do svoje tideset i pete godine. Tada je taj fragment sećanja ponovo izonio iz magle detinjstva u prvobitnoj jasnoći. Dok sam se bavio pripremnim studijama za moju knjigu *Wandlun-*

gen und Symbole der Libido[4] čitao sam o tajnim podzemnim skloništima kamenih duša pored Arleshajma, i o totemskim amajlijama australijskih urođenika. Iznenada sam ustanovio da sam imao potpuno tačnu sliku takvog kamenja, iako nikada pre toga nisam video nijednu njihovu reprodukciju. Kamen je bio duguljast, crnkast, bojama podeljen na gornju i donju polovinu. Ovu sliku pratila je predstava čovečuljka i pernice. Čovečuljak je bio mali maskirani bog drvenog sveta, *Telesphoros,* kakav se nalazi na Asklepijevim spomenicima, onaj koji Asklepiju čita iz zamotuljka od pergamenta. Uporedo sa ovim podsećanjem postao sam, po prvi put, svestan da postoje arhaične psihičke komponente koje ulaze u individualnu psihu bez ikakve neposredne tradicionalne veze. Biblioteka moga oca - koju sam tek mnogo kasnije proučio - nije sadržavala nijednu jedinu knjigu koja bi mogla da mi prenese neki takav podatak. Štaviše, moj otac nije ništa znao o sličnim stvarima.

Kada sam 1920. godine bio u Engleskoj, izrezao sam od drveta dve slične figure bez i najmanjeg traga sećanja na pomenuto dečije iskustvo. Jednu od njih ponovo sam napravio u većem kamenu, i ta se figura sada nalazi u mojoj bašti u Kisnahtu. Dok sam radio na ovom delu od mog nesvesnog sam jedino saznao ime. Nazvao je figuru *Atmavictu* - "dah života". To je predstavljalo dalji razvitak onog zastrašujućeg stvora iz mog sna, koji se sada ukazao kao "dah života", stvaralački podsticaj. Konačno, čovečuljak je bio kabir, umotan u svoj mali ogrtač, skriven u "kutiji" i snabdeven zalihom životne snage, duguljastim crnim kamenom. Ali, to su veze koje su mi postale jasne tek mnogo kasnije u životu. Kada sam bio dete izvodio sam ritual upravo na isti način kako sam saznao da ga izvode urođenici iz Afrike; oni najpre delaju ne znajući šta čine. Tek dugo nakon toga razmišljaju o svom postupku.

---

[4]. Prevedeno kao *Psyihology of the Unconscious,* 1917; ponovljeno izdanje pod novim naslovom, *Symbols of Transformotion* (CW 5) 1956.

II
Godine školovanja

Jedanaesta godina mog života bila je za mene značajna na drugi način, pošto su me tada poslali u gimnaziju u Bazel. Tako sam bio odvojen od svojih drugova sa sela i odistinski sam stupio u "veliki svet", u kojem su moćne ličnosti, daleko moćnije od moga oca, živele u velikim divnim kućama, vozile se u skupocenim kočijama koje su vukli veličanstveni konji i govorile ugladenim nemačkim i francuskim jezikom. Moji školski drugovi sada su bili njihovi sinovi, dobro obučeni, otmenog ponašanja i sa obilnim džeparcem. S velikim čudenjem i strahovitom potajnom zavišću slušao sam kako pričaju o raspustima provedenim na Alpima. Oni su bili na tim blistavim, snežnim vrhovima u blizini Ciriha, čak su išli i na more - a ovo poslednje me je potpuno zbunilo. Piljio sam u njih kao da su bili bića iz nekog drugog sveta, sa tih nedostižnih, plamteće sjajnih, snegom pokrivenih planina i s dalekog, meni nezamislivog mora. Tada sam prvi put postao svestan koliko smo siromašni, da je moj otac siroti seoski sveštenik, a ja još siromašniji sveštenikov sin koji ima rupe na cipelama i mora da sedi u školi i po šest sati sa mokrim čarapama. Počeo sam da gledam na svoje roditelje drugačije očima i da shvatam njihove brige i nevolje. Posebno sam prema ocu osećao sažaljenje - prema majci manje, što je dosta neobično. Od njih dvoje ona mi je uvek delovala snažnije. Ipak, uvek sam bio na njenoj strani kada bi moj otac davao oduška svojoj zlovoljnoj plahovitosti. Ova potreba da se stane na nečiju stranu nije bila najpovoljnija za formiranje moga karaktera. Da bih se oslobodio ovih sukoba uživeo

sam se u ulogu nadmoćnog arbitra koji hteo-ne-hteo mora da prosuđuje svojim roditeljima. To je u meni pobudilo izvesnu oholost; moje kolebljivo samopouzdanje istovremeno se i povećalo i smanjilo.

Kada sam imao devet godina majka je dobila devojčicu. Otac je bio uzbuden i zadovoljan. "Noćas si dobio sestricu", rekao mi je i ja sam bio krajnje iznenađen pošto nisam ništa primetio. Nisam uopšte razmišljao zašto majka leži u krevetu daleko češće nego obično, jer sam smatrao da je u svakom slučaju njena bolest izazvana nekom neoprostivom slabošću. Otac me je doveo do majčinog kreveta i ona je podigla jedno malo stvorenje koje je izgledalo užasno razočaravajuće: crvenog, zbrčkanog lica kao u nekog starca, zatvorenih očiju i verovatno slepo kao mlado štene, pomislio sam. Na svojim ledima ovo stvorenje je imalo nekoliko dugačkih crvenih vlasi koje su mi pokazale - jesu li bile majmunske? Bio sam šokiran i nisam znao šta da osećam. Da li novorođenčad tako izgledaju? Promrmljali su nešto o rodi koja je tobože donela bebu. Ali šta se u tom slučaju dešava sa malim kučićima ili mačićima? Koliko puta bi roda morala da leti tamo-amo dok ne upotpuni celi nakot? A šta je sa kravama? Nisam mogao da zamislim kako bi roda bila u stanju da ponese čitavo tele u svom kljunu. Osim toga, seljaci su govorili da se krava otelila, a ne da je roda donela tele. Ova priča je očigledno predstavljala još jednu od mnogih podvala, kojima su me uvek obmanjivali. Bio sam siguran da je majka ponovo učinila nešto što su mislili da ne treba da znam.

Ovo iznenadno pojavljivanje sestre izazvalo je u meni nejasno osećanje nepoverenja koje mi je izoštrilo radoznalost i pažnju. Naredna čudna reagovanja s majčine strane potvrdila su moje sumnje da je nešto žaljenja vredno povezano sa ovim rođenjem. Inače, ovaj događaj nije me mnogo mučio, iako je verovatno doprineo intenziviranju jednog iskustva koje sam doživeo kada sam imao dvanaest godina.

Majka je imala neprijatnu naviku da mi daje mnoštvo saveta kada bih krenuo na neko do mesta na koja sam bio pozvan. Ne samo da sam u tim prilikama oblačio svoju najbolju odeću i uglancane cipele, već sam osećao i dostojanstvo zbog sopstvene uloge i poja-

vljivanja u javnosti, tako da je za mene bilo ponižavajuće da ljudi na ulici slušaju sve te sramne stvari koje je majka uzvikivala za mnom: "I ne zaboravi da im preneseš pozdave od tate i mame, obriši nos - da li imaš maramicu? Jesi li oprao ruke?" i tako dalje. Delovalo mi je krajnje nepošteno da se osećanja inferiornosti koja su pratila moju samouverenost na taj način otkrivaju pred svetom kada sam, iz **amour-propre** i taštine, preduzeo sve da moje pojavljivanje u javnosti deluje što je moguće besprekornije. Jer takve su mi prilike mnogo značile. Na putu za kuću u koju sam bio pozvan osećao sam se važnim i ponosnim, kao i uvek kada bih svečanu nedeljnu odeću nosio radnim danom. Slika bi se, međutim, korenito izmenila čim bih se našao pred kućom u koju sam pošao u posetu. Tada bi me obuzeo strah pred veličinom i moći tih ljudi. Plašio sam ih se i u svom osećanju malenkosti mogao u zemlju da propadnem. Tako bih se osećao kada bih zazvonio. Oštar zvuk iz unutrašnjosti kuće odzvanjao je u mojim ušima poput zvonjave sudnjeg dana. Osećao sam se plaho i kukavno poput zalutalog psa. Kada bi me majka unapred strogo pripremala bilo bi još mnogo gore. Tada bi mi u ušima bubnjalo: "Cipele su mi prljave, ruke isto tako; nemam maramice, a vrat mi je crn od prljavštine". Bespomoćan, tada ne bih preneo roditeljske pozdrave, ili bih se ponašao nepotrebno stidljivo i jogunasto. Ako bi stvari krenule isuviše loše, mislio bih o svom skrivenom blagu u potkrovlju, i to bi mi pomoglo da povratim samopouzdanje, jer sam se u svojoj bespomoćnosti prisećao da takođe predstavljam i onog "Drugog", osobu koja poseduje onu neprikosnovenu tajnu, crni kamen i čovečuljka u fraku sa cilindrom na glavi.

Ne mogu da se setim da li sam u svom detinjstvu ikada razmišljao o mogućnosti postojanja nekakve veze između Gospoda Isusa - ili jezuita u crnoj odeći - muškaraca u frakovima i sa cilindrima koji stoje pored groba, grobolike jame u livadi, podzemnog falusnog hrama i moga čovečuljka u pernici. San o ithifalusnom bogu bio je moja prva velika tajna - čovečuljak druga. Čini mi se, međutim, da sam na neki neodređen način osećao vezu između "duše-kamena" i kamena koji sam bio i sam.

Ni do današnjeg dana, kada u osamdeset i trećoj godini života zapisujem svoja sećanja, nisam u potpunosti razmrsio čvor ovih najranijih uspomena. One podsećaju na pojedinačne izdanke zajed-

ničkog podzemnog rizoma, nalikuju stanicama na putu nesvesnog razvitka. Dok mi je sve više postajalo nemoguće da zauzmem pozitivan stav prema Gospodu Isusu, sećam se da je ideja o Bogu počela da me zanima od moje jedanaeste godine. Počeo sam da se molim Bogu, i to me je nekako ispunjavalo zadovoljstvom, jer u molitvi nije bilo protivurečnosti. Bog nije bio opterećen mojim nepovrenjem. Štaviše, to nije bila osoba u crnoj odeždi, niti Gospod Isus sa slika, umotan u odeću svetle boje, prema kome su se ljudi ponašali tako prisno. On je pre bio jedinstveno biće o kome, kako sam čuo, nije bilo moguće sazdati nikakvu pravilnu predstavu. On je, bez sumnje, najviše nalikovao nekakvom veoma moćnom starcu. A na moje veliko zadovoljstvo, postojala je zapovest: "Ne pravi sebi idola niti kakva lika." S njim se, dakle, nije moglo ophoditi tako prisno kao sa Gospodom Isusom, koji nije predstavljao "tajnu". Počela je da mi biva jasna izvesna analogija sa mojom tajnom u potkrovlju.

Škola mi je postala dosadna. Oduzimala mi je isuviše mnogo vremena koje bih radije provodio crtajući bitke i igrajući se vatrom. Časovi veronauke bili su neizrecivo dosadni, a od časova matematike osećao sam neposredan strah. Nastavnik se ponašao kao da algebra predstavlja savršeno prirodnu stvar, koju treba primiti zdravo za gotovo, dok ja nisam znao čak ni to šta brojevi stvarno predstavljaju. Oni nisu bili ni cveće, ni životinje, ni fosili, ništa što se da zamisliti, već puke veličine koje su proisticale iz računanja. Na moje zaprepašćenje, ove veličine sada su predstavljane slovima, koja su označavala glasove, tako da ih je, da se tako izrazim, sada bilo moguće čuti. Moji školski drugovi, što mi je delovalo krajnje neverovatno, sve su ovo shvatili i smatrali očiglednim. Niko nije mogao da mi objasni šta su brojevi, a ja čak nisam bio u stanju ni da formulišem pitanje. Na sopstveni užas, otkrio sam da niko ne razume moju muku. Nastavnik je, moram da priznam, uložio mnogo truda da mi objasni svrhu ovog čudnog postupka prevodenja razumljivih veličina u glasove. Konačno sam shvatio da se cilja na jedan oblik sistema skraćivanja, uz čiju pomoć mnoge veličine mogu da se smeste u kratku formulu. Ali to me ni najmanje nije zanimalo. Čitav postupak smatrao sam krajnje proizvoljnim. Zašto bi se brojevi izražavali glasovima? a bi sasvim lako moglo da se izrazi pomoću drveta jabuke, b pomoću kutije, a x znakom pitanja. Glasovi a, b, c, x, y, z, nisu

bili konkretni i o suštini brojava nisu mi govorili ništa više od nekog jabukovog drveta. Ali najviše me je razdraživala postavka: ako je a= b, a b = c, onda je a = c, iako je po definiciji a označavalo nešto drugo od b i, budući drugačije, nije se moglo izjednačiti sa b, a kamoli sa c. Kad god je bila u pitanju ekvivalencija, govorilo se da je a - a, a *b* = *b*, i tako dalje. To sam mogao da prihvatim, dok mi je *a* = *b* ličilo na očiglednu laž ili prevaru. Bio sam u jednakoj meri povređen kada je nastavnik izjavio da se paralelne linije seku u beskonačnosti. To mi nije delovalo ništa bolje od glupog trika kojim se obmanjuju seljaci, i nisam mogao niti hteo da imam bilo kakve veze sa tim. Moj intelektualni moral borio se protiv tih ćudljivih unutarnjih protivurečnosti koje su me zauvek sprečile da razumem matematiku. Sve do svoje starosti nepopravljivo sam osećao da bi matematika mogla da me beskrajno zaluđuje - u kolikoj meri počeo sam da shvatam tek u svojoj osamdeset i četvrtoj godini - da sam poput mojih školskih drugova prihvatio tvrdnju kako je a = b, ili da je Sunce = Mesecu, pas = mački. Čitavog života ostalo mi je nejasno zašto nikada nisam uspevao da se snađem u matematici kad uopšte nije bilo sporno da umem ispravno da računam. Najmanje sam shvatao sopstvene moralne sumnje povodom matematike.

Jednačine sam mogao da rešavam jedino putem umetanja posebnih brojčanih vrednosti na mesto slova i verifikovanjem značenja računske radnje pomoću stvarnog računanja. Dalje napredovanje u matematici uspevao sam, u većoj ili manjoj meri, da pratim prepisivanjem algebarskih formula čije značenje nisam razumevao i memorisanjem gde se pojedine kombinacije slova nalaze na tabli. Nisam više bio u stanju da pratim zamenjivanje brojeva, jer bi s vremena na vreme nastavnik rekao: "Ovde dolazi taj i taj izraz", a potom bi ispisao nekoliko slova na tabli. Nisam imao pojma odakle ih je uzimao i zašto je to činio - nalazio sam da tako postupa jedino stoga što mu takav postupak omogućuje da čitavu radnju dovede do onoga što je smatrao zadovoljavajućim matematičkim rešenjem. Bio sam uplašen sopstvenim nerazumevanjem da se nisam usuđivao da postavim bilo kakvo pitanje.

Časovi matematike pretvorili su se u krajnji užas i mučenje za mene. Drugi predmeti bili su mi laki i pošto sam, zahvaljujući svom dobrom vizuelnom pamćenju, našao načina da se dugo provlačim

kroz matematiku, uglavnom sam imao dobre ocene. Ali moj strah od neuspeha i moje osećanje malenkosti naspram ogromnog sveta koji me je okruživao nije u meni izazvao samo osećanje odvratnosti prema školi, već i neku vrstu nemog beznada koje je u potpunosti uništilo školu u mojim očima. Pored toga, bio sam osloboden časova crtanja zbog krajnje nesposobnosti. To mi je na izvestan način bilo dobrodošlo, s obzirom da mi je pružalo više slobodnog vremena; ali, s druge strane, bio je to novi poraz, pošto sam imao nešto talenta za crtanje, iako nisam shvatao da je on u suštini zavisio od mog osećanja. Mogao sam da crtam samo ono što je podsticalo moju maštu. Ali bio sam prinuđen da kopiram crteže grčkih bogova bez očiju, i kada to ne bih ispravno učinio nastavnik je očigledno mislio da mi je potrebno nešto prirodnije i postavljao bi ispred mene sliku kozje glave. Na ovom zadatku potpuno sam podbacio, i to je bio kraj mojim časovima crtanja.

Porazima iz matematike i crtanja sada se pridružio i treći neuspeh: od samog početka mrzeo sam gimnastiku. Nisam mogao da podnesem da mi drugi govore kako treba da se krećem. Išao sam u školu da bih nešto naučio, a ne da bih se bavio beskorisnom i besmislenom akrobatikom. Štaviše, usled mojih prethodnih udesa, osećao sam izvestan fizički strah koji još dugo nisam mogao da prevazidem. Ovu bojažljivost ponekad je izazivalo moje podozrenje prema svetu i njegovim skrivenim silama. Meni je, bez sumnje, svet delovao divno i privlačno, ali je istovremeno bio ispunjen maglovitim i neobjašnjivim opasnostima. Stoga sam uvek želeo da od početka znam čemu i kome se posvećujem. Da li se ovo možda može dovesti u vezu sa mojom majkom koja me je na nekoliko meseci bila napustila? Kada su, kao što ću kasnije opisati, počele moje neurotične nesvestice, doktor mi je, na moje veliko zadovoljstvo, zabranio da se bavim gimnastikom. Bio sam osloboden tog tereta - i pomirio se sa još jednim porazom.

Tako stečeno vreme nisam provodio isključivo u igri. Ono mi je omogućilo da se donekle slobodnije prepustim dubokoj potrebi za čitanjem svega štampanog što bi mi dospelo u ruke.

*

Dvanaesta godina moga života bila je doista sudbonosna za mene. Jednoga dana u rano leto 1887. godine stajao sam na trgu po-

red katedrale, čekajući druga iz razreda koji se vraćao kući istim putem kojim i ja. Bilo je dvanaest sati, i prepodnevni časovi behu završeni. Iznenada jedan drugi dečak me je gurnuo i oborio. Pao sam udarivši glavom o ivičnjak toliko jako da sam gotovo izgubio svest. Još oko pola sata nakon toga bio sam pomalo ošamućen. U jednom trenutku kroz glavu mi je prostrujala misao: "Sada više nećeš morati da ideš u školu." Bio sam samo poluonesvešćen, ali sam ostao da ležim nešto duže nego što je bilo nužno, uglavnom zato da bih se osvetio svom napadaču. Onda su me ljudi podigli i odneli do obližnje kuće u kojoj su živele dve starije neudate žene.

Od tada sam padao u nesvest kad god bih morao da se vratim u školu, i kad god bi me roditelji terali da radim domaći zadatak. Više od šest meseci odsustvovao sam iz škole i za mene je to bilo pravo uživanje. Bio sam slobodan, mogao sam satima da sanjarim, da budem gde god mi se sviđa, u šumi ili pored vode, ili da crtam. Ponovo sam počeo da crtam svoje slike bitaka i žestokih prizora rata, starih zamkova koji su bili napadnuti ili spaljeni, ili sam čitave stranice ispunjavao crtežima karikatura. Slične karikature ponekad bi mi se javile kada bih uronio u san; nacerene maske koje su se neprekidno kretale i menjale, među kojima su se nalazila poznata lica ljudi koji bi uskoro umrli.

Nadasve sam bio u stanju da uronim u svet tajne. Tom carstvu pripadali su drveće, jezero, močvara, kamenje i životinje, kao i biblioteka moga oca. Ali sve više sam se udaljavao od sveta, što je istovremeno pratilo blago osećanje griže savesti. Traćio sam vreme u dokolici, kolekcionarstvu, čitanju i igranju. Ali nisam bio ništa srećniji zbog toga; imao sam čudno osećanje da bežim od samoga sebe.

Potpuno sam zaboravio kako je do svega toga došlo, ali bilo mi je žao zabrinutosti mojih roditelja. Oni su konsultovali razne lekare, koji su se češkali po glavi i konačno me otpremili kod rodaka u Vintertur, da tamo provedem raspust. Taj grad je imao železničku stanicu koja se pokazala kao izvor bekrajnih radosti za mene. Ali kada sam se vratio kući sve je opet krenulo po starom. Jedan lekar je smatrao da imam epilepsiju. Znao sam kako izgledaju epileptični napadi i u sebi sam se smejao takvoj gluposti. Moji roditelji su se zabrinuli više nego ikad. Onda je jednog dana neki prijatelj posetio

moga oca. Sedeli su u bašti, a ja sam se sakrio iza grma, jer me je bila obuzela nekakva nezasita radoznalost. Čuo sam kako se posetilac obraća mom ocu: "A kako je vaš sin?" "Ah, to je tužna stvar", odgovorio je moj otac. "Doktori više ne znaju šta nije u redu s njim. Misle da može biti epilepsija. Bilo bi to užasno kada bi se potvrdilo da je moj sin neizlečiv. Potrošio sam ono malo uštedevine, a šta će biti sa dečakom ako ne bude u stanju da sam sebe izdržava?"

Bio sam kao gromom pogoden. Ovo je bio sukob sa realnošću. "Moram, dakle, da se latim posla", pomislio sam iznenada.

Od toga trenutka postao sam ozbiljan dečak. Nečujno sam se udaljio, otišao do radne sobe moga oca, uzeo svoju gramatiku latinskog jezika, i počeo da učim koncentrišući se svom snagom. Nakon deset minuta dobio sam najblaži oblik nesvestice. Gotovo sam pao sa stolice, ali kroz nekoliko minuta osetio sam se bolje i nastavio da radim. "Dodavola, neću da se onesvestim", rekao sam sebi, i istrajao u svojoj nameri. Ovog puta trebalo je da prode oko petnaest minuta pre nego što je nastupio drugi napad. I on je, takođe, prošao slično prvom. "A sada doista moraš da radiš!" Izdržao sam do kraja, i posle jednog sata nastupio je treći napad. Još uvek nisam popuštao, i radio sam još jedan sat, dok nisam stekao utisak da sam prevazišao napade. Iznenada sam se osetio bolje nego svih prethodnih meseci. I nesvestice se, zapravo nisu više ponovile. Od tog trenutka radio sam na gramatici i drugim udžbenicima svakodnevno. Kroz nekoliko nedelja vratio sam se u školu i nikada se više, čak ni tamo, nisam onesvestio. Sa svim tim smicalicama bilo je gotovo jednom zauvek! Tada sam naučio šta je neuroza.

Postepeno sam se prisetio kako je do svega toga došlo i jasno sam uvideo da sam ja lično pripremio čitavu tu sramnu situaciju. Zbog toga nikada nisam bio ozbiljno ljut na školskog druga koji me je gurnuo. Znao sam da je, da se tako izrazim, bio nateran da to učini, i da je čitav događaj predstavljao dijaboličnu spletku s moje strane. Znao sam, takođe, da se tako nešto više nikada neće dogoditi. Bio sam besan na sebe i istovremeno postiđen, zato što sam znao da sam ispao budala u svojim sopstvenim očima i naškodio jedino sebi samome. Nije trebalo kriviti nikog drugog; ja sam bio taj prokleti izdajnik! Od tada nisam više bio u stanju da podnosim zabrinu-

tost svojih roditelja zbog mene ili da ih slušam kako o meni govore sažaljivim tonom.

Neuroza je postala još jedna moja tajna, ali to je bila sramna tajna, poraz. Ipak, u meni je pobudila radne navike i jednu neobičnu marljivost. Ti dani predstavljaju buđenje moje savesnosti, koju nisam usvojio zato da bih zadovoljio spoljašnju formu i time nešto postigao, već zbog samoga sebe. Redovno sam ustajao u pet sati da bih učio, a ponekad bih radio ujutru od tri do sedam, pre odlaska u školu.

Ono što me je odvelo na stramputicu u toku pomenute krize bila je moja strast za samoćom, moje uživanje u usamljenosti. Priroda mi je izgledala puna čudesa u koje sam želeo da uronim. Svaki kamen, svaka biljka, svaka stvar za sebe, izgledala je živa i neopisivo lepa. Ponirao sam u prirodi, uvukao sam se, tako reći, u samu njenu suštinu, udaljen od celog ljudskog sveta.

Otprilike u to vreme doživeo sam još nešto važno. Išao sam pešice dugim putem u školu iz Klajn-Hiningena, gde smo živeli, do Bazela, kada me je iznenada u jednom jedinom trenutku preplavilo osećanje da sam upravo izronio iz gustog oblaka. Odjednom sam shvatio: to sam sada ja lično! Kao da se za mojim ledima nalazio zid od magle, a iza toga zida nije bilo još jednoga "ja". Ali u tom trenutku postao sam svestan sebe. Ranije sam, takođe, postojao, ali jedino tako što mi se nešto dešavalo. Sada sam se dogodio samom sebi. Sada sam znao: to sam sada ja lično, sada postojim. Ranije sam bio primoran da činim ovo ili ono; sada sam ja bio taj koji nešto hoće. Ovo iskustvo izgledalo mi je strahovito značajno i novo; pokazalo mi je da u meni ima "autoriteta". Začudo, u to vreme kao i tokom meseci kada sam patio od neurotičnih nesvestica, potpuno sam zaboravio na blago u potkrovlju. Inače, verovatno bih čak i tada uočio analogiju između svoga doživljaja autoriteta i osećanja vrednosti koje je moje tajno blago izazvalo u meni. Ali nije bilo tako; celokupno sećanje na pernicu je iščezlo.

Negde u to vreme bio sam pozvan da provedem raspust sa porodičnim prijateljima koji su imali kuću na Lucernskom jezeru. Na moje zadovoljstvo kuća se nalazila na samom jezeru, i imala je sklonište za barke i čamac na vesla. Moj domaćin je dozvolio svom sinu i meni da koristimo čamac, iako nas je strogo upozorio da budemo

oprezni. Na nesreću, ja sam takođe znao da upravljam *Waidling*-om (neka vrsta gondole) - a to znači u stojećem stavu. Kod kuće smo imali takav čun, i u njemu smo isprobavali sve moguće veštine. Prvo što sam, dakle, učinio, bilo je da stanem na kormilarsko mesto i da se jednim veslom odgurnem u jezero. To je bilo isuviše za zabrinutog gazdu kuće. Dozvao nas je zviždukom natrag i propisno me je izgrdio. Bio sam krajnje potišten, ali sam morao da priznam kako sam učinio upravo suprotno od onoga što nam je on rekao, i da je ova pridika bila sasvim pravedna. Istovremeno, ispunio me je bes što se ovaj debeli, neuki seljak usuđuje da mene vređa. Ovo ja nije bila samo odrasla, već i važna osoba, autoritet, ličnost koja poseduje sopstveno zvanje i dostojanstvo, mudrac, predmet strahopoštovanja. Suprotnost sa stvarnošću bila je toliko groteskna da sam se na vrhuncu besa iznenada zaustavio, jer sam se upitao: "Šta ti uopšte predstavljaš u svetu? Reaguješ kao da si đavo će ga znati kako važan! Iako si svestan da je on savršeno u pravu. Ti si samo jedan dvanaestogodišnjak, učenik, a on je otac, i bogat je, osim toga je i moćan čovek, koji poseduje dve kuće i nekoliko divnih konja."

Tada sam, duboko zbunjen, shvatio da ja zapravo predstavljam dve različite ličnosti. Jedna od njih bio je učenik koji nije bio kadar da shvati algebru i koji je bio daleko od samopouzdanja; druga je bila važna ličnost visokog autoriteta, čovek sa kojim se nije smelo šaliti, moćan i uticajan poput ovog industrijalca. Taj "drugi" bio je starac koji je živeo u osamnaestom veku, nosio cipele na šniranje i belu periku, vozio se u fijakeru sa visokim, konkavnim zadnjim točkovima između kojih se nalazila kutija obešena o federe i kožno remenje.

Ova predstava potekla je iz jednog mog čudnog doživljaja. Dok smo živeli u Klajn-Hiningenu, pored naše kuće jednog dana je prošla starinska zelena kočija; dolazila je sa Švarcvalda. Bila je zaista antikni primerak i izgledala je tačno tako kao da dolazi pravo iz osamnaestog veka. Kada sam je ugledao, pomislio sam sa velikim uzbuđenjem: "To je to! Neosporno, kola potiču iz mog vremena" Bilo je to kao da sam kočiju prepoznao zato što je pripadala onoj istoj vrsti kola kojima sam se vozio i sam. Potom je nastupio čudan *sentiment écoeurant,* kao da mi je neko nešto ukrao, ili kao da sam bio obmanut - obmanut od svoje voljene prošlosti. Kola su predstavljala

relikviju iz tih vremena! Ne mogu da opišem šta se u meni dešavalo, ili šta je bilo to što me je tako snažno uzbudilo: žudnja, nostalgija ili prepoznavanje koje je neprekidno ponavljalo: "Da, to je tako bilo! Da, tako je to bilo!"

Doživeo sam još nešto što me je vratilo u osamnaesti vek. U kući jedne od mojih tetaka video sam statuetu iz osamnaestog veka, jedno staro umetničko delo od terakote, koje se sastojalo od dve obojene figure. Jedna od njih predstavljala je starog Stikelberga, poznatu ličnost u Bazelu pred kraj osamnaestog veka. Druga - njegovu pacijentkinju; ona je predstavljena zatvorenih očiju, isplaženog jezika. Priča govori da je stari Stikelberg jednog dana prelazio most na Rajni kada se ova dosadna pacijentkinja iznenada pred njih stvorila i počela da žali na svoje bolesti. Stari Stikelberg joj se obratio mrzovoljno. "Da, da, sigurno ste bolesni. Isplazite jezik i zatvorite oči." Žena je tako postupila, Stikelberg je smesta pobegao, a ona je ostala da stoji isplaženog jezika, dok su se ljudi unaokolo smejali. Statueta starog doktora imala je cipele na šniranje koje sam na čudan način prepoznao kao svoje sopstvene. Bio sam ubeđen da sam nekada nosio takve cipele. Ovo uverenje žestoko me je uzbudilo. "Pa, to moraju biti moje cipele!" Još uvek sam mogao da ih osetim na sopstvenim stopalima, a ipak nisam bio u stanju da objasnim odakle potiče to ludo osećanje. Nisam mogao da shvatim poreklo sopstvenog poistovećivanja sa osamnaestim vekom. Tih dana često bih pisao datum 1786. godina, umesto 1886. i pritom bi me svaki put obuzimala neizreciva nostalgija.

Nakon moga nestašluka sa čamcem i pravedno zaslužene kazne, počeo sam da razmišljam o pojedinačnim utiscima, i oni su se konačno slili u skladnu sliku; o meni koji istovremeno živim u dva veka, i predstavljam dve različite osobe. Bio sam zbunjen i do vrha ispunjen teškim mislima. Konačno sam došao do razočaravajućeg saznanja da sada u svakom slučaju nisam ništa drugo do mali učenik koji mora da se ponaša u skladu sa svojim godinama. Druga osoba mora biti da predstavlja puku besmislicu. Sumnjao sam da je ona na neki način povezana sa mnogim pričama koje sam čuo od roditelja i rodaka o svome dedi. Ta priča ipak nije bila sasvim tačna, jer je on bio rođen 1795. godine i stoga nije mogao živeti u osamnaestom veku; štaviše, umro je daleko pre mog rođenja. Nije, dakle, bilo mo-

guće da smo predstavljali istu osobu. U to vreme ova razmišljanja su se, rekao bih najvećim delom odvijala u vidu nejasnog svetlucanja i snova. Ne mogu više da se setim da li sam tada išta znao o svom legendarnom srodstvu sa Geteom. Verujem, ipak, da nisam, jer znam da sam priču o tome prvi put čuo od nepoznatih ljudi. Dodao bih da postoji jedno neprilično predanje o tome kako je moj deda bio rođeni Geteov sin. [1]

Jednog lepog letnjeg dana iste godine izašao sam iz škole u podne i krenuo prema trgu pored katedrale. Nebo se veličanstveno plavilo; bio je to jedan od onih blistavih sunčanih dana. Krov katedrale se svetlucao, obasjan Sunčevim zracima koji su se odbijali od novih sjajno uglačanih emajliranih pločica. Bio sam zadivljen, lepotom prizora i pomislio: "Svet je divan, i crkva je divna, i sve je to sačinio Bog koji sedi iznad svega visoko na plavom nebu, na zlatnom prestolu i..."

Tu nastupa velika praznina u mom razmišljanju i osećanje gušenja. Potpuno sam obamro i jedino sam znao: "Ne smeš dalje da razmišljaš! Dolazi nešto strašno, nešto o čemu ne želim da mislim, nešto čemu ne smem čak ni da se približim. Zašto ne? Zato što bih

---

[1] Povodom legende, na koju se u ovoj knjizi dva puta skreće pažnja, da je Geteov potomak, Jung je saopštio: "Supruga mog pradede (Franc Ignacije Jung/Franc Ignaz Jung, u 1831. god.), Sofija Zigler (Sophie Ziegler) i njena sestra odlazile su u Majnhamsko Pozorište i družile su se sa mnogim piscima. Prema legendi, Sofija Zigler imala je vanbračno dete sa Geteom, a to je bio moj deda, Karl Gustav Jung. To je bilo opšteprihvaćeno mišljenje. Moj deda, međutim, ne pominje nijednom rečju ovu činjenicu u svojim dnevnicima. On jedino navodi da je jedanput video Getea u Vajmaru - i to samo od pozadi! Sofija Zigler Jung kasnije se zbližila sa Lotom Kestner (Lotte Kestner), nećakom Geteove 'Lottchen'. Ova Lota često je dolazila da obide mog dedu - kao što je to, začudo, činio i Franc List (Franz Liszt). Kasnije, Lota Kestner nastanila se u Bazelu, nesumnjivo zato što su je za porodicu Jung vezivale ove bliske veze."

Nikakav dokaz u prilog ovom podatku iz porodične tradicije nije pronađen u dostupnim izvorima - u arhivima *Goetheaus* u Frankfurtu na Majni niti u registru o krštenjima u jezuitskoj crkvi u Majnhajmu. Gete se nije nalazio u Majnhajmu u datom periodu, a o boravku Sofije Zigler u Vajmaru ili bilo gde u Geteovoj blizini ne postoji nikakav podatak.

Jung je imao običaj da ovu legendu koja se uporno prenosila pominje s izvesnim zadovoljstvom, pošto je ona mogla da posluži kao objašnjenje onog suptilnog aspekta njegove opčinjenosti Geteovim Faustom; ovo je, naime, pripadalo njegovoj unutrarnjoj stvarnosti. Na drugoj strani, Jung je takođe imao običaj da ovu legendu naziva "dosadnom". Smatrao je da ona izaziva "loš ukus" i pominjao je kako u svetu već ima "isuviše budala koje šire takve bajke o nepoznatom ocu". Iznad svega, imao je utisak da je zvanična nasledna linija, pogotovo ona koja je vodila poreklo od učenog katoličkog lekara i pravnika Karla Junga (u. 1645. god.) - o kojoj se govori na kraju Poglavlja VIII - u jednakoj meri značajna. - A. J.

počinio najstrašniji greh. Šta je najteži greh? Ubistvo? Ne, ne može biti. Najteži greh je onaj učinjen protiv Svetoga Duha, i on ne može biti oprošten. Svako ko počini takav greh zauvek je osuđen na pakao. Moje roditelje bi veoma ražalostilo kada bi njihov jedini sin kojem su toliko privrženi, bio osuđen na večne paklene muke. Ne mogu da to učinim svojim roditeljima. Jedino što treba da uradim jeste da prestanem da razmišljam."

To je bilo lakše reći nego učiniti. Na mom dugom putu prema kući nastojao sam da razmišljam o svemu drugom, ali misli su mi se neprestano vraćale na divnu katedralu koju sam toliko voleo, i na Boga koji sedi na prestolu - i tada bi moje misli ponovo odlutale kao da su primile snažan elektro-šok. Neprekidno sam u sebi ponavljao: "Ne misli na to, jednostavno nemoj da razmišljaš o tome!" Stigao sam kući veoma iscrpljen. Majka je primetila da nešto nije u redu i upitala: "Šta ti je? Da li se nešto dogodilo u školi?" Bio sam u stanju da je, bez laganja, uverim kako se ništa loše u školi nije desilo. Mislio sam da bi mi možda pomoglo kada bih mogao da priznam pravi razlog svoje uznemirenosti. Ali, da bih to učinio, morao bih da izvedem upravo ono što je izgledalo nemoguće: da svoju misao dovedem do kraja. Jedna draga osoba nije ništa sumnjala i nikako nije mogla da zna kako se nalazim u strašnoj opasnosti da počinim neoprostiv greh i zaronim u pakao. Odbijao sam ideju o ispovesti i nastojao da ono sećanje potisnem što je više moguće. Te noći sam spavao rđavo; zabranjena misao, koja mi je još uvek nije bila poznata, nastojala je da se probije, i ja sam se očajnički branio da je potisnem. Sledeća dva dana predstavljala su pravo mučenje i majka je bila ubeđena da sam bolestan. Ali ja sam se odupro iskušenju da se ispovedim, voden mišlju da bi priznanje duboko ražalostilo moje roditelje.

Treće noći, međutim, mučenje je postalo toliko nepodnošljivo da više nisam znao šta da radim. Probudio sam se iz nemirnog sna upravo na vreme da uhvatim sebe kako opet razmišljam o katedrali i o Bogu. Gotovo sam uspeo da nastavim misao! Onda sam osetio kako moj otpor slabi. Preznojavajući se od straha, uspravio sam se u krevetu da bih odagnao san. "Sada dolazi, sada je ozbiljno! Moram da razmišljam. Moram unapred pažljivo promisliti o tome. Zašto bih razmišljao o nečemu što mi je nepoznato? Ja to, za ime Boga, sa-

svim sigurno ne želim. Ali ko to od mene zahteva? Ko hoće da me primora da razmišljam o nečemu što ne znam i ne želim da saznam? A odakle potiče ta strašna volja? I zašto bih joj baš ja bio podređen? Veličao sam Tvorca zbog ovoga divnoga sveta, bio sam mu zahvalan na tom bezmernom daru, pa zašto bih onda morao da razmišljam o nečemu nepojmljivo grešnom? Ne znam šta je to, doista ne znam, jer ne mogu i ne smem da se približim toj misli, pošto bih time rizikovao da odjednom počnem da razmišljam o njoj. Ja to nisam učinio, niti želeo, to mi je naišlo kao rdav san. Odakle takve stvari potiču? Sve mi se to desilo nezavisno od moga ponašanja. Zašto? Konačno, nisam ja stvorio sebe, došao sam na svet onakav kakvog me je Bog stvorio - to jest, onakav kakvog su me oblikovali moji roditelji. Da li je, ipak, moguće da su moji roditelji želeli tako nešto? Ali oni nikada ne bi mogli da imaju takve misli. Nešto tako gnusno nikada ne bi moglo da im padne na pamet."

Ovu ideju smatrao sam krajnje apsurdnom. Onda sam razmišljao o svome dedi i o svojoj babi, koje sam poznavao jedino preko njihovih portreta. Izgledali su dovoljno blagonaklono i dostojanstveno da odbiju svaku pomisao o tome da bi oni mogli biti krivi. U duhu sam prešao dugu povorku nepoznatih predaka dok konačno nisam stigao do Adame i Eve. A sa njima se rodila i odlučujuća misao: Adam i Eva su bili prvi ljudi, nisu imali roditelja, već ih je neposredno stvorio Bog, koji ih je namerno načinio takvima kakvi su bili. Oni nisu imali nikakav drugi izbor već da budu upravo onakvi kakvima ih je Bog stvorio. Nisu stoga znali da se drugačije ponašaju. Bili su savršena Božija stvorenja, jer On stvara jedino savršenstvo, a ipak su počinili prvobitni greh time što su uradili nešto što Bog nije želeo da učine. Kako je to bilo moguće? Oni to nisu mogli da učine da im Bog nije ostavio takvu mogućnost. To je, takođe, bilo jasno i na osnovu zmije, koju je Bog stvorio pre njih, s očiglednom namerom da ova navede Adama i Evu na greh. U svojoj svemoći Bog je sve uradio tako da pravi roditelji moraju da zgreše. *Namera da zgreše bila je, dakle, Božija.*

Ova misao smesta me je oslobodila najgore muke, jer sam sada znao da me je sam Bog stavio u ovu situaciju. Isprava nisam znao da li On hoće da ja zgrešim ili neće. Nisam više razmišljao o molitvi radi prosvetljenja, s obzirom da me je Bog doveo u ovu nezgodnu si-

tuaciju bez moje volje i ostavio me bez ikakve pomoći. Bio sam siguran da moram lično da odgonetnem Njegovu nameru, i da sam pronadem izlaz.

"Šta Bog želi? Da delam ili ne? Moram otkriti šta Bog želi od mene, i moram pronaći pravo rešenje." Bio sam, naravno, svestan da se, prema konvencionalnom moralu greh bez sumnje mora izbeći. Upravo sam to i činio do sada, ali znao sam da više neću moći tako da nastavim. Razbijeni san i duhovni jad iscrpili su me do takvog stepena da mi je odbijanje da razmišljam zadavalo nepodnošljive muke. Tako se više nije moglo. Istovremeno, nisam mogao da odustanem, pre nego što shvatim Božiju volju i nameru. Jer sada sam bio siguran da je On tvorac ovog užasnog problema. Začudo, u tom trenutku nisam pomišljao da se to možda davo poigrava sa mnom. U to doba davo je igrao malu ulogu u mom duhovnom životu, i u svakom slučaju u poredenju s Bogom smatrao sam ga bespomoćnim. Ali od trenutka kada sam izronio iz magle i postao svestan sebe, jedinstvenost, veličina i nadljudska Božija uzvišenost počeli su da zaokupljaju moju maštu. Otuda uopšte nisam sumnjao da je Bog lično pripremio odlučujući test za mene, i da sve zavisi od toga da li ću Ga pravilno razumeti. Znao sam, nesumljivo, da ću konačno biti prisiljen na slom, na odustajanje, ali nisam želeo da se to dogodi pre nego što shvatim nametnuti problem, s obzirom da je u pitanju bio spas moje večne duše.

"Bog zna da ne mogu još dugo da izdržim, a ne pomaže mi iako se nalazim na ivici da počinim neoprostivi greh. U svojoj svemoći Bog bi lako mogao da otkloni ovu prinudu od mene, ali On to očigledno neće. Može li biti da On to želi da isproba moju poslušnost time što mi postavlja neobičan zadatak da učinim nešto protiv svog sopstvenog moralnog suda, i protiv učenja moje religije, čak i protiv Njegove sopstvene zapovesti, nešto čemu se opirem svom svojom snagom jer se plašim večnog proketstva? Je li moguće da Bog želi da proveri da li sam spreman da izvršim Njegovu volju iako i moja vera i moj razum dozivaju preda me utvare smrti i pakla? Ovo bi doista mogao da bude odgovor. Ali to su samo moje sopstvene misli. Možda grešim. Ne usuđujem se da verujem sopstvenom rasudivanju do te mere. Moram o svemu da još jednom dobro razmislim."

Ponovo sam sve razmotrio i došao do istog zaključka. "Bog, očito, želi da pokažem hrabrost", mislio sam. "Ako sam u pravu i ako u tome uspem, onda će me Bog obasuti svojom milošću i prosvetljenjem."

Skupio sam svu svoju hrabrost, kao da je trebalo da skočim u pakleni oganj, i dopustio zabranjenoj misli da naide. Ugledao sam ispred sebe katedralu, plavo nebo, Bog sedi na svom zlatnom prestolu, visoko iznad sveta - a ispod prestola jedna ogromna fekalija pada na blještavi novi krov, uništava ga i napose ruši zidove katedrale.

O tome se, dakle, radilo? Osetio sam ogromno, neopisivo olakšanje. Umesto očekivanog prokletstva, pohodila me je milost, a s njom jedno neizrečivo blaženstvo kakvo dotada nikada nisam osetio. Zaplakao sam od sreće i zahvalnosti. Božja mudrost i dobrota ukazali su mi se tek sada kada sam popustio pred njegovom neumoljivom zapovešću. Osećao sam se kao da sam doživeo prosvetljenje. Mnogo toga što dotada nisam razumevao postalo mi je jasno. To je ono što moj otac nije shvatio, mislio sam; propustio je da doživi Božiju volju, opirao joj se iz najboljih namera i najdublje vere. I zbog toga nikada nije iskusio čudo milosti koje sve leči i sve čini shvatljivim. On se držao biblijskih zapovesti kao sile vodilje; verovao je u Boga onako kako je to Biblija nalagala i kako su ga naučili njegovi preci. Ali nije mu bio poznat neposredni, živi Bog koji stoji, svemoćan i slobodan, iznad Svoje Biblije i Svoje Crkve, koji zahteva od čoveka da učestvuje u Njegovoj slobodi, i koji je u stanju da ga primora da se odrekne svojih sopstvenih stavova i uverenja kako bi bez ustezanja ispunio Božju volju. U svom iskušavanju ljudske hrabrosti Bog odbija da se pridržava tradicionalnih zakona, bez obzira koliko bili sveti. U svojoj svemoći on će se postarati da ništa što je doista zlo ne proizide iz takvih kušanja ljudske hrabrosti. Onaj ko ispunjava Božiju volju može biti siguran da ide pravim putem.

Bog je takođe stvorio Adama i Evu takvima da su morali da razmišljaju o nečemu o čemu uopšte nisu želeli da misle. On je to učinio da bi proverio njihovu poslušnost. I On je, isto tako, mogao da zahteva od mene nešto što sam mogao da odbijem sa tradicionalnih religijskih stanovišta. *Poslušnost je bila ta koja mi je donela milost, i nakon tog iskustva znao sam šta Božija milost znači. Čovek*

mora da se dokraja prepusti Bogu; ništa osim ispunjavanja Njegove volje nije bitno. U suprotnom, sve je izlišno, lažno i besmisleno. Od tog trenutka kada sam doživeo milost, počela je moja prava odgovornost. Zašto je Bog ukaljao svoju katedralu? To je za mene bila užasna misao. Ali onda se javilo nejasno naslućivanje da bi Bog mogao da predstavlja i nešto užasno. Iskusio sam mračnu i strašnu tajnu. To je bacilo senku na čitav moj život, i ja sam postao duboko zamišljen. Ovo iskustvo je takođe uticalo na povećanje mog osećanja inferiornosti. Ja sam đavo, ili svinja, mislio sam; beskrajno sam iskvaren. Ali odmah sam počeo da proučavam Novi zavet i da, s izvesnim zadovoljstvom, čitam o fariseju i cariniku, kao i o tome da su grešnici izabrani. Trajni utisak na mene je ostavila činjenica da je nepravedni upravitelj nagrađen, i da je Petar, kolebljivac, postavljen za stenu na kojoj je podignuta Crkva.

Kako su se moja osećanja inferiornosti povećavala, tako mi je Božja milost postajala sve nerazumljivija. Uostalom, nikada nisam imao samopouzdanja. Kada mi je majka jednom rekla: "Uvek si bio dobar dečak", ja to jednostavno nisam mogao da shvatim. Ja dobar dečak? To mi je bilo nešto sasvim novo. O sebi sam često mislio kao o pokvarenoj i inferiornoj osobi.

Nakon doživljaja Boga i iskustva sa katedralom konačno sam imao nešto opipljivo što je predstavljalo deo velike tajne - kao da sam napokon u džepu imao jedan od onih kamenova o kojima sam uvek govorio da padaju s neba. Ali, zapravo, bilo je to sramno iskustvo. Upao sam u nešto loše, zlo i kobno, iako je to istovremeno predstavljalo oblik mog uposebljavanja. Ponekad sam imao neodoljivu potrebu da govorim, ne o tome, već jedino da nagovestim kako se sa mnom dešavaju neke čudne stvari o kojima niko ništa ne zna. Želeo sam da otkrijem da li su i drugi ljudi imali slična iskustva. Nikada mi nije uspevalo da utvrdim neke veće tragove sličnih iskustava kod drugih. Posledica je bila ta da sam se osećao ili kao prestupnik ili kao izabranik, kao proklet ili kao blagosloven.

Nikada mi se nije moglo desiti da otvoreno govorim o svome iskustvu, niti o snu falusa u podzemnom hramu, niti o mom izrezanom čovečuljku. San o falusu nisam, zapravo, uopšte pominjao sve do svoje šezdeset i pete godine. Svojoj ženi mogao sam da pričam o drugim događajima, ali tek kasnijih godina. Sve te stvari koje sam

nasledio iz detinjstva bile su za mene strogo tabuisane. Nikada nisam mogao da govorim o njima sa svojim prijateljima.

Čitava moja mladost protekla je u znaku ove tajne. Ona je izazvala u meni osećanje jedne gotovo neizdržljive usamljenosti, i jedno od mojih velikih postignuća iz tih godina bilo je što sam uspeo da se oduprem iskušenju da o tome sa nekim razgovaram. Tako je deo mog odnosa sa svetom već unapred bio određen; kao i onda, i danas sam usamljen, jer su mi poznate stvari koje moram samo da nagovestim, koje drugi ljudi ne znaju, a često čak i ne žele da ih saznaju.

U porodici moje majke bilo je šest sveštenika, a sa očeve strane - nije samo moj otac bio sveštenik, već isto tako i dvojica stričeva. Tako sam imao prilike da čujem mnogo raznovrsnih razgovora, teoloških diskusija i propovedi. Kad god sam ih slušao osećao sam: "Da, da, sve je to u redu. Ali šta je sa tajnom? Tajna takođe predstavlja i tajnu milosti. Niko od vas ne zna ništa o tome. Vi ne znate da Bog želi
kako bih doživeo njegovu milost." Sve što su drugi govorili bilo je sasvim izvan suštine. Mislio sam; "Za ime Boga, mora da postoji neko kome je poznato nešto o tome; mora biti da se negde krije istina." Kopao sam po očevoj biblioteci, čitao sam sve na šta sam naišao o Bogu, Svetom Trojstvu, duši, spoznaji. Čitao sam knjige, ali nisam postao ništa mudriji. Uvek bih pomislio: "Ni oni ni znaju." Čak sam i u očevoj luteranskoj Bibliji tragao za odgovorom. Nažalost, konvencionalno versko "poučno-moralno" tumačenje Knjige o Jovu sprečilo me je da se dublje zainteresujem za to delo. Inače bih našao utehu u njoj, pogotovu u poglavlju 9 : 30-31: "Da se izmijem vodom snježnicom... ipak ćeš me gurnuti u blato."

Kasnije, majka mi je pričala da sam tih dana često bio depresivan. To zapravo nije bilo tačno; pre bi se moglo reći da sam bio zadubljen u razmišljanje o tajni. U takvim trenucima sedenje na mome kamenu čudno me je umirivalo i vraćalo mi samopouzdanje. Taj čin je nekako uspevao da me oslobodi svih sumnji. Svaki put kada bih pomislio da sam kamen - konflikt bi prestajao. "Kamen je postojan, ne podstiče na razgovor i hiljadama godina ostaje nepromenjen", razmišljao bih, "dok sam ja samo prolazna pojava, podložna svakoj vrsti emocija, poput plamena koji brzo bukne i potom nestane." Ni-

sam predstavljao ništa do skup emocija, dok je taj "Drugi" u meni bio bezvremeni, nepropadljivi kamen.

U to vreme se, takođe, u meni probudila duboka sumnja u sve što je govorio moj otac. Kada bih ga čuo kako propoveda o milosti, uvek bih razmišljao o svom sopstvenom iskustvu. Ono što je on govorio zvučalo je banalno, i prazno, poput bajke koju priča neko ko je poznaje jedino po čuvenju, a sam ne veruje sasvim u nju. Želeo sam da mu pomognem, ali nisam znao kako. Suviše sam se stideo da mu saopštim sopstveno iskustvo, ili da se mešam u njegov intimni svet. S jedne strane osećao sam se suviše malim, a s druge - plašio sam se da mašem tim autoritetom koji je moja "druga ličnost" podsticala u meni.

Kasnije, kada mi je bilo osamnaest godina vodio sam mnoge rasprave s ocem, uvek s potajnom nadom da ću biti u stanju da mu predočim čudo milosti, i da mu na taj način pomognem da ublaži muke koje mu je zadavala njegova sopstvena savest. Bio sam uveren da će, ukoliko ispuni Božiju volju, sve ispasti dobro. Ali, naše diskusije uvek su se završavale neprijatno. One su ga iritirale i žalostile. "Oh, gluposti", imao je običaj da kaže, "ti uvek želiš da razmišljaš. Čovek ne treba da razmišlja, već da veruje." Ja bih tada pomislio: "Ne, čovek mora da doživi iskustvo i da dođe do spoznaje", ali bih rekao: "Pokaži mi tu veru", na šta bi on samo pomirljivo slegnuo ramenima i udaljio se.

Počeo sam da sklapam prijateljstva, najčešće sa sramežljivim dečacima sličnog porekla. Moje ocene u školi su se popravile. Tokom sledećih godina uspeo sam čak da budem najbolji u razredu. Primetio sam, međutim, da mi školski drugovi koji se nalaze ispod mene zavide i u svakoj prilici nastoje da se takmiče sa mnom. To mi je pokvarilo zadovoljstvo. Mrzeo sam svako takmičenje, i ako bi neko učestvovao u igri sa previše takmičarskog duha ja bih napuštao igru. Stoga sam postao drugi u razredu i tu poziciju smatrao znatno prijatnijom. Učenje za školu bilo je u svakom slučaju dovoljno teško da bih ga otežavao takmičenjem. Samo nekoliko nastavnika, kojih se sećam sa zahvalnošću, ukazalo mi je posebno poverenje. Jedan, kojeg se sećam sa posebnim zadovoljstvom, bio je nastavnik latinskog jezika. On je bio univerzitetski profesor i veoma inteligentna ličnost. Slučajno, latinski sam znao još od svoje šeste godine zato što

mi je otac držao časove tog jezika. Tako, umesto da me primorava da sedim u učionici, ovaj nastavnik bi me često slao u univerzitetsku biblioteku da mu donosim knjige, a ja bih se sa uživanjem udubio u njih, odlažući trenutak povratka u školu što je više moguće.

Najveći broj nastavnika smatrao me je glupim i prepredenim. Kad god bi se nešto dogodilo u školi sumnja je najpre padala na mene. Ako bi negde došlo do svade, mene su smatrali njenim podstrekačem. U stvarnosti, u takvu sam gužvu bio uvučen samo jedanput, i tada sam otkrio da je veliki broj mojih školskih drugova neprijateljski raspoložen prema meni. Njih sedmorica postavili su mi zasedu i iznenada me napali. Tada sam već bio veliki i snažan - imao sam petnaest godina - i sklon žestokim izlivima besa. Iznenada sam pocrveneo, zgrabio jednog dečaka obema rukama, zavrteo ga oko sebe i njegovim nogama oborio nekolicinu drugih na zemlju. Nastavnici su saznali za ovu aferu, ali ja se samo maglovito sećam da sam nekako bio kažnjen, što mi je izgledalo nepravedno. Od tada su me ostavili na miru. Niko se više nije usudio da me ponovo napadne.

Imati neprijatelje i biti nepravedno optužen nije bilo nešto što sam očekivao, ali, nekako mi je to bilo razumljivo. Ljutilo me je sve to zbog čega sam bio optužen, ali nisam mogao da pred sobom poreknem opravdanost tih optužbi. Toliko sam malo znao o sebi, a to malo bilo je toliko protivurečeno da nisam mogao čiste savesti da pobijem nijedan prekor. Uvek sam, zapravo, osećao grižu savesti i bio svestan kako stvarnih tako i mogućih krivica. Zbog toga sam bio posebno osetljiv na ukore, pošto su svi u većoj ili manjoj meri odgovarali istini. Iako u stvarnosti ne bih napravio ono zbog čega bi me optužili, osećao sam kako sam to mogao da učinim. Čak sam sastavio spisak alibija u slučaju da me optuže. Konačno bih se osećao smirenim kada bih doista učinio nešto loše. Onda sam bar znao odakle potiče moja griža savesti.

Svoju unutarnju nesigurnost nadoknađivao sam, naravno, pokazivanjem spoljašnje sigurnosti, ili - preciznije - taj nedostatak je sam sebe kompenzovao bez uplitanja moje volje. To jest, smatrao sam se krivim, a istovremeno sam želeo da budem nevin. Negde duboko u podsvesti, uvek sam znao da u meni postoje dve ličnosti. Jednu je predstavljao sin mojih roditelja, koji je išao u školu i bio

manje inteligentan, pažljiv, vredan, pristojan i uredan od mnogih drugih dečaka. Druga ličnost bila je odrasla - stara zapravo - skeptična, nepoverljiva, otuđena od ljudskog sveta, ali bliska prirodi, Zemlji, Suncu, Mesecu, vremenu, svim živim stvorenjima, a iznad svega bliska noći, snovima i svemu što je "Bog" stvorio u njemu. Ovde stavljam reč "Bog" pod znake navoda, jer mi se činilo da se priroda, poput mene samog, razlikuje od Boga po svojoj nebožanstvenosti, iako ju je On stvorio kao jedan od načina izražavanja Sebe Samoga. Ništa nije moglo da me ubedi da "Božja slika" odgovara jedino čoveku. Činilo mi se, zapravo, da visoke planine, reke, jezera, drveće, cveće i životinje Božiju suštinu izražavaju daleko bolje od ljudi sa njihovom smešnom odećom, ponašanjem, taštinom, pretvaranjem i neprijatnim egoizmom - a sve su to odlike koje su meni lično bile isuviše dobro poznate, to jest, na osnovu ličnosti br. l, učenika iz 1890. godine. Pored njegovog sveta postojala je i drugačija oblast, poput hrama u kojem bi, svako ko stupi u njega, bio preobražen i iznenada savladan vizijom celokupne vaseljene, tako da bi jedino mogao da se čudi i divi, pun samozaborava. Ovde je živeo onaj "Drugi", koji je Boga poznavao kao skrivenu, ličnu i istovremeno nadličnu tajnu. Ovde ništa nije odvajalo čoveka od Boga; doista, činilo se kao da ljudski um istovremeno sa Bogom gleda dole na čitavu Tvorevinu.

Ono što ovde, rečenicu po rečenicu, izlažem, predstavlja nešto čega tada nisam bio jasno svestan, iako sam sve to naslućivao s dubokom pouzdanošću i snagom emocija. U takvim trenucima znao sam da sam dostojan sebe, da je to moje pravo biće. Čim bih ostao sam, mogao sam da predem u takvo stanje. Zbog toga sam tražio mir i usamljenost tog "Drugog", ličnosti br. 2.

Igra i kontraigra između ličnosti br. 1 i ličnosti br. 2, koja je trajala čitavog mog života, nema ničeg zajedničkog s "rascepom" ili disocijacijom u uobičajenom medicinskom smislu. Naprotiv, to se odigrava u svakoj osobi. U mom životu ličnost br. 2 je imala primarnu važnost, i uvek sam nastojao da napravim mesta za ono što je težilo da dopre do mene iznutra. Ličnost br. 2 je tipična figura, ali nju može da uoči samo mali broj ljudi. Većina ljudi nema dovoljno razvijenu svest da bi shvatila kako ova ličnost takođe predstavlja njih same.

*

Crkvu sam postepeno počeo da doživljavam kao mesto mučenja. Jer - hoću da to kažem, bez ustručavanja - tamo su se ljudi usuđivali da glasno raspravljaju o Bogu, o Njegovim namerama i delima. U crkvi su ljude bodrili na takva osećanja i na to da veruju u onu tajnu za koju sam ja znao da predstavlja najdublju, najintimniju izvesnost, koja se ne sme izneveriti običnom rečju. Jedino sam mogao da zaključim da niko očigledno ne poznaje tu tajnu, čak ni sveštenik, jer se u suprotnom ne bi usudili da o Božijoj tajni govore javno, i da profanišu ta neizreciva osećanja banalnim sentimentalnostima. Bio sam, štaviše, siguran, da je to pogrešan put ka spoznaji Boga, budući da sam iz iskustva znao da se ova milost pruža jedino onome ko bez ostatka ispunjava Božiju volju. Ovo je, takođe, propovedano sa predikaonice ali uvek u prilog tvrdnji da je Božija volja postala očita nakon otkrovenja. Za mene je, s druge strane, to bila najopskurnija i najnepoznatija stvar na svetu. Činilo mi se da se čovekova dužnost sastoji u tome da svakodnevno istražuje Božiju volju. Ja to nisam činio, ali sam bio siguran da bih tako postupio čim bi se ukazao neki valjani razlog. Ličnost br. 1 isuviše me je zaokupljala u to vreme. Često sam imao utisak da religijska pravila zuzimaju mesto Božije volje - koja je mogla da bude tako neočekivana i uznemiravajuća - jedino iz namere da ljude poštedi nužnosti razumevanja te volje. Sve više sam postajao skeptičan, i propovedi moga oca i drugih sveštenika doista su počele da mi smetaju. Činilo mi se da ovaj crkveni žargon, i mračnu nerazumljivost, koja je proisticala iz njega, ljudi prihvataju kao istinu; bez razmišljanja su gutali sve protivurečnosti, kao što je ona koja govori da je Bog sveznajući i da je stoga predvideo celokupnu ljudsku istoriju, kao i ona da je Bog doista stvorio ljudska bića tako da moraju da zgreše, a ipak im brani da zgreše i čak ih kažnjava večnim mukama u paklenom ognju.

Đavo, začudo, dugo nije igrao nikakvu ulogu u mojim razmišljanjima. Đavo mi nije delovao nimalo opasnije od kakvog pakosnog vezanog psa čuvara nekog moćnog čoveka. Niko osim Boga nije imao nikakvu odgovornost prema svetu, a, kao što sam takođe sasvim dobro znao, Bog je mogao da bude i užasan. Moje sumnje i unutrašnji nemir povećavali bi se kad god bih čuo oca kako u svojim, emocijama prožetim, propovedima govori o "dobrom" Bogu,

hvaleći Božiju ljubav prema čoveku i savetujući čoveka da zauzvrat voli Boga. "Da li on doista zna o čemu govori?" pitao sam se. "Da li bi on mogao da mene, svog sina, stavi pod nož kao ljudsku žrtvu, poput Isaka, ili da me uruči nepravednom sudu koji bi me razapeo kao Isusa? Ne, on to ne bi mogao da učini. U nekim slučajevima, dakle, ne bi mogao da izvrši Božiju volju, koja može da bude apsolutno užasna, kao što nam i sama Biblija pokazuje." Postalo mi je jasno da se, između ostalog, saveti kako pre treba slušati Boga nego čoveka, dele naprosto iz prigodnih razloga i nepromišljeno. Nama očito uopšte nije poznata Božija volja, jer da jeste, mi bismo se prema ovom ključnom problemu odnosili sa "poštovanjem", makar to bilo i samo iz pukog straha od svemoćnog Boga koji može da sprovodi svoju užasnu volju nad bespomoćnim ljudskim bićima, kao što je učinio sa mnom. Da li je iko od onih što su se pretvarali da im je poznata Božija volja prozreo na kakav me je čin Bog prisilio? U svakom slučaju, u Novom zavetu nije bilo ničega što bi se sa ovim moglo uporediti. Stari zavet, s druge strane, a posebno Knjiga o Jovu, mogao je da mi otvori oči u tom pogledu, ali u to vreme nisam ga dovoljno poznavao. Nisam čuo da se nešto slično pominje ni u porukama za krizmu, koju sam tada primao. Strah Božiji koji je, naravno, pominjan, smatran je zastarelim, "jevrejskim", nečim što je odavno zamenila jevanđeoska vest o Božijoj ljubavi i dobroti.

Simbolika mojih iskustava iz detinjstva i žestina mašte užasno su me uznemirili. Pitao sam se: "Ko to govori ovako? Ko je to imao drskosti da izloži falus tako ogoljeno, i u oltaru? Ko me primorava da mislim kako Bog uništava Svoju Crkvu na tako gnusan način?" Konačno sam se upitao ne čini li to đavo, budući da nikada nisam sumnjao da onaj ko na ovakav način govori i dela mora biti ili Bog ili đavo. Bio sam sasvim siguran da takve slike i misli ne izmišljam ja.

To su bila ključna iskustva moga života. Tada mi je postalo jasno: moram da preuzmem odgovornost, moja sudbina zavisi samo od mene. Suočio sam se sa problemom za koji sam morao da nađem odgovor. A ko je postavio problem? Niko mi nikada nije odgovorio na to pitanje. Znao sam da moram da izvučem odgovor iz najvećih dubina svoga bića, da sam sam pred Bogom, i da Bog lično iziskuje od mene da odgovorim na ta užasna pitanja. Od početka sam imao utisak da je reč o sudbinskoj predodređenosti, kao da mi je sama

sudbina propisala određeni život koji sam morao da ispunim. To mi je pružalo unutarnju sigurnost i, mada to nikada nisam mogao sebi da dokažem, ono mi se samo dokazivalo. Nisam ja imao tu sigurnost, ona je imala mene. Niko me nije mogao razuveriti da mi je naloženo da činim ono što Bog želi, a ne što ja želim. To mi je davalo snage da idem sopstvenim putem. Često sam imao utisak da se u svim odsudnim trenucima na nalazim više među ljudima, već da sam sam pred Bogom. I kada bih se zatekao "tamo", gde nisam više bio usamljen, našao bih se izvan vremena; pripadao bih vekovima; a Onaj koji je tada davao odgovore bio je Onaj koji je oduvek bio, koji je postojao pre mog rođenja. Onaj koji je večan. Ti razgovori sa "Drugim" predstavljali su moja najdublja iskustva; na jednoj strani krvavu borbu, na drugoj vrhunsku ekstazu.

Naravno, o ovome nisam mogao ni sa kim da razgovaram. Nisam poznavao nikoga kome bih mogao da saopštim svoja iskustva, osim, možda, moje majke. Činilo se da ona razmišlja na sličan način kao i ja. Ali uskoro sam primetio da ona nije prikladan sagovornik. Ona je, pre svega, bila puna divljenja prema meni, što za mene nije bilo dobro. Tako sam ostao sam sa svojim mislima. U suštini, to sam najviše i voleo. Igrao sam se sam, sanjario i lutao šumama sam, i imao svoj sopstveni tajni svet.

Moja majka je bila veoma dobra prema meni. Posedovala je prisnu životinjsku toplinu, divno je kuvala i bila je najdruželjubivija i najprijatnija osoba na svetu. Bila je veoma pažljiv i spreman slušalac. Volela je takođe i da priča, i njeno čavrljanje podsećalo je na veselo žuborenje vodopada. Imala je izrazitog književnog dara, kao i ukusa i oštroumlja. Ali ova njena odlika nikada nije došla do izražaja na pravi način; ostala je skrivena ispod spoljašnosti ljubazne, debele stare žene, izuzetno gostoljubive i sa veoma razvijenim osećanjem za humor. Smatrala je kako je svaki čovek dužan da se drži konvencionalnih mišljenja, ali onda bi se iznenada pojavila njena nesvesna ličnost. To je bila neočekivano snažna ličnost: mračna, moćna figura, nepobitnog autoriteta - koja ne ustupa ni pred čim. Bio sam siguran da se sastoji od dve ličnosti, jedne bezazlene i humane, i druge - opasno tajnovite. Ova druga ličnost pojavljivala bi se tek ponekad, ali svaki put neočekivano i zastrašujuće. Tada bi govorila kao da se obraća samoj sebi, ali ono što bi rekla bilo je upućeno meni i obično bi prodiralo do srži moga bića, tako da bih zanemeo.

Sećam se da sam je prvi put video da se ovako ponaša kada sam imao otprilike šest godina. U to doba imali smo susede koji su bili veoma imućni. Imali su troje dece, od kojih je najstariji bio dečak otprilike moga uzrasta, a dve njegove sestre bile su mlađe od nas. Oni su bili građani, koji su, pogotovo nedeljom, oblačili decu na način koji je bio pomalo smešan - obuvali su im kožne cipele na šniranje, stavljali bele trake, male bele rukavice. Čak i radnim danima deca su bila savršeno čista i očešljana. Ponašala su se hirovito i bojažljivo su se držala na rastojanju od žilavog, sirovog dečaka u poderanim pantalonama, sa rupama na cipelama i prljavih ruku. Majka mi je neprekidno dosađivala svojim poređenjima i savetima; "Ma, pogledaj tu finu decu, kako su lepo vaspitana i učtiva, dok se ti ponašaš kao mali prostak." Takva upoređivanja su me ponižavala, i odlučio sam da izmlatim dečaka. To sam i učinio. Njegova majka je pobesnela, dojurila kod moje i obasula je žestokim grdnjama zbog moga divljačkog ponašanja. Moja majka je bila istinski užasnuta i, kupajući se u suzama, održala mi predavanje, koje je bilo duže i strasnije od svega što sam ikada od nje dotada čuo. Ja nisam bio svestan nikakve svoje krivice; naprotiv, osećao sam se prilično zadovoljan sobom, jer mi se činilo da sam se na neki način osvetio za neumesno prisustvo tog stranca u našem selu. Duboko uplašen majčinim uzbuđenjem, povukao sam se, skrušen, do svog stola koji se nalazio iza našeg starog spineta i počeo da se igram svojim kockicama. Izvesno vreme u sobi je vladala tišina. Majka je zauzela svoje uobičajeno mesto pored prozora i plela. Onda sam je čuo kako mrmlja sebi u bradu, i na osnovu pojedinih reči koje sam uspeo da uhvatim, shvatio sam da razmišlja o sukobu, ali sada iz drugačijeg ugla. Iznenada je glasno rekla: "Naravno da čovek nikada ne bi smeo da svoj nakot tako vaspitava!" Odmah sam shvatio da govori o onim "obučenim majmunima". Njen omiljeni brat bio je lovac koji je držao pse i uvek pričao o gajenju pasa, njihovom ukrštanju, čistokrvnosti i nakotu. S olakšanjem sam shvatio da i majka takođe smatra tu čudnu decu za inferiornu štenad, i da njenu grdnju stoga ne treba shvatiti ozbiljno. Ali sam isto tako, čak i u tom uzrastu, znao da moram ostati savršeno miran i da ne smem da trijumfalno istupim: "Vidiš, misliš isto kao i ja!" Ona bi takvu ideju odbila sa indignacijom: "Nevaljali dečače, kako se usuđuješ da pomisliš nešto

slično o svojoj majci!" Iz toga sam zaključio da sam ranije već morao imati slično iskustvo koje sam zaboravio.

Iznosim ovu priču zato što se u vreme narastanja moga religioznog skepticizma dogodio još jedan slučaj koji baca svetlo na dvostruku prirodu moje majke. Jednog dana za stolom se poveo razgovor o melodijskoj jednoličnosti izvesnih himni. Pomenuta je mogućnost revizije pesmarice sa himnom. Na to je moja majka promrmljala: "*O du Liebe meiner Liebe, du verwünschte Seligkeit*"[2] ("O ljubavi moje ljubavi, ti prokleto blaženstvo"). Kao i ranije, opet sam se pretvarao da nisam ništa čuo i pazio sam da ne uskliknem od radosti, uprkos osećanju trijumfa.

Postojala je ogromna razlika između dve ličnosti moje majke. Zbog toga sam kao dečak imao nemirne snove o njoj. Preko dana ona je bila majka koja voli, ali noću je delovala opasno tajnovito. Tada je podsećala na nekog od onih proroka koji je istovremeno čudna životinja, nalik sveštenici u medvedoj pećini. Arhaična i okrutna; okrutna poput istine i prirode. U takvim trenucima predstavljala je otelovljenje onoga što sam nazivao "prirodnim umom".[3]

Ja sam takođe posedovao arhaičnu prirodu, koja je kod mene povezana sa - ne uvek prijatnim - darom da ljude i stvari vidim onakvima kakvi uistinu jesu. Mogu da dopustim da me obmanjuju odavde do večnosti kada nešto ne želim da vidim, a da u dubini duše ipak sasvim dobro znam kako stvari stoje. U tome sam nalik psu - možete ga prevariti, ali, na kraju, on će ipak nanjušiti obmanu. Ova "pronicljivost" počiva na instiktu, ili na "*participation mystique*" sa drugima. Kao da "unutarnje oči" vide kroz nekakav čin bezlične percepcije.

Ovu osobinu sam shvatio tek mnogo kasnije, pošto su mi se dogodile neke veoma čudne stvari. Jednom sam, na primer, ispričao životnu priču nekog čoveka iako ga nisam poznavao. To se desilo na svadbi jednog prijatelja moje žene; nevesta i njena porodica bili su mi u potpunosti nepoznati. Za vreme obeda sedeo sam preko puta jednog sredovečnog gospodina sa dugom, belom bradom, kojeg su

---

[2] Omaška u govoru za erwenscht (žuđen).

[3] "Prirodni um" jeste "um koji izgovara krajnje otvorene i nemilosrdne istine". (Seminar o *Interpretation of Visions/Zürich,* privatno izdanje, 1940, V, p. iv.) "To je vrsta uma koji potiče iz prirodnih vrela, a ne iz misli koji su preuzete iz knjiga; on izvire iz zemlje poput prirodnog izvora, i otkriva osobitu mudrost prirode:" (*Ibid.* VI, P. 34.)

mi predstavili kao advokata. Vodili smo živu konverzaciju o psihologiji kriminala. Da bih odgovorio na jedno njegovo posebno pitanje, izmislio sam priču radi ilustracije, ukrasivši je svim mogućim detaljima. Dok sam pričao svoju priču, primetio sam kako se izraz lica tog čoveka potpuno izmenio, a za stolom je zavladala tišina. Krajnje zbunjen, prestao sam da govorim. Hvala Bogu što smo već bili kod dezerta, tako da sam uskoro mogao da ustanem i odem u salon hotela. Tu sam se povukao u ćošak, zapalio cigaru i pokušao da ponovo razmislim o događaju. U tom trenutku, jedan od gostiju koji je sedeo za mojim stolom prišao mi je i prekorno me upitao: "Kako vam je uopšte palo na pamet da budete tako užasno indiskretni?" "Indiskretan?" "Pa da, mislim da priču koju ste ispričali." "Ali ja sam sve izmislio!"

Na moje zaprepašćenje i užas ispalo je da sam ispričao životnu priču čoveka koji je sedeo preko puta mene, sa svim mogućim detaljima. U tom trenutku sam takođe otkrio da više nisam u stanju da se setim nijedne jedine reči pomenute priče - čak mi to nije uspelo ni do današnjeg dana. U svom delu *Selbstschau,* Zoke[4] (Zschokke) opisuje sličan slučaj; kako je jednom, u nekoj gostionici uspeo da demaskira jednog nepoznatog mladog čoveka kao lopova, jer mu se pred unutrašnjim okom ukazala slika krađe.

Tokom života često mi se dešavalo da iznenada pokažem znanje o nečemu, sa čim doista uopšte nisam mogao da budem upoznat. Znanje je naviralo kao da se radilo o mojoj sopstvenoj ideji. Isti slučaj bio je i sa mojom majkom. Ona nije znala šta govori; kao da je sam glas posedovao krajnju samostalnost, izgovarajući upravo ono što je odgovaralo datoj situaciji.

Moja majka je uglavnom smatala da sam ja intelektualno iznad svoga uzrasta, i razgovarala je sa mnom kao sa odraslom osobom. Bilo je jasno da mi govori sve ono što nije mogla da kaže mom ocu, jer je od mene rano načinila poverljivu osobu, kojoj je ispovedala sopstvene nevolje. Tako me je, na primer, kada sam imao jedanaest godina, obavestila o nečemu što se ticalo moga oca, a što me je duboko uznemirilo. Lupao sam glavu, i konačno zaključio da moram da se posavetujem sa izvesnim očevim prijateljem za koga sam

[4]. Johan Hainrih Daniel Zoke (Johann Heinrich Daniel Zschokke, 1771 - 1848) švajcarski pisac istorijskih romana i studija o švajcarskoj i bavarskoj istoriji. V. *Civilization in Transition.* (CW 10, par: 850).

čuo da je uticajna ličnost. Ne govoreći ništa majci, jednog popodneva posle škole otišao sam u grad i zakucao na kućna vrata tog čoveka. Sluškinja koja mi je otvorila vrata kazala mi je da je on izašao. Utučen i razočaran, vratio sam se kući. Ali, zahvaljujući samoj milosti providenja, taj čovek nije bio kod kuće kada sam ga tražio. Jer, moja majka se uskoro ponovo vratila na pomenuti slučaj, i ovoga puta iznela mi sasvim drugačiju i daleko blažu sliku te situacije, tako da je cela stvar postala nevažna. To me je veoma pogodilo, i pomislio sam: "Kakav si magarac bio da poveruješ u njenu priču, i da svojom glupom ozbiljnošću gotovo izazoveš nesreću." Od tada sam odlučio da sve što majka kaže podelim na dva dela. Moje poverenje u nju bilo je strogo ograničeno, i to me je sprečavalo da joj ikad govorim o svojim najdubljim interesovanjima.

Ali, onda bi nastupili trenuci kada bi njena druga ličnost snažno izbijala na površinu, i ono što bi tada rekla bilo je toliko istinito da bih zadrhtao. Da je mogla da ostane "takva", u njoj bih imao divnog sabesednika.

S mojim ocem stvar je stajala sasvim drugačije. Želeo sam da mu iznesem svoje religijske nedoumice i da zatražim savet od njega, ali nisam to učinio jer sam imao utisak da unapred znam šta bi se on osećao obaveznim da mi odgovori iz obzira prema svome zanimanju. Koliko je ova pretpostavka bila tačna uskoro se potvrdilo. Otac mi je lično davao poduke za krizmu. To mi je bilo nasmrt dosadno. Jednog dana sam prelistavao katihizis, nadajući se da ću tu pronaći i nešto drugo osim obično neshvatljivih i nezanimljivih razglabanja o Gospodu Isusu. Naišao sam na odeljak o Svetom Trojstvu. Tu se nalazilo nešto što je pobudilo moje interesovanje: jedinstvo koje je istovremeno bilo trojičnost. Ovaj problem me je opčinio svojom unutarnjom protivurečnošću. Željno sam očekivao trenutak kada ćemo doći do tog pitanja. Ali kada smo došli dotle, moje otac je rekao: "Sada stižemo do Svetoga Trojstva, ali ćemo to pitanje preskočiti, jer ja lično doista ništa od toga ne razumem." Divio sam se poštenju svoga oca, ali, s druge strane, bio sam duboko razočaran i rekao sam sebi: "Tu smo, dakle: problem im je potpuno nejasan, a ne poklanjaju mu ni najmanje pažnje. Kako onda mogu da govorim o svojoj tajni?"

Napravio sam uzaludne, probne pokušaje sa nekolicinom svojih drugova koji su mi delovli umno. Nisam naišao na odziv, već naprotiv, na zaprepašćenje koje me je opomenulo da se udaljim.

Uprkos osećanju dosade, nastojao sam svim silama da verujem bez razumevanja - da zauzmem stav koji je nalikovao očevom - i pripremao sam se za pričest, u koju sam polagao svoje poslednje nade. To je, mislio sam, samo svečana daća, jedan vid davanja godišnjeg pomena Gospodinu Isusu koji je umro 1890 - 30 - 1860. godina ranije. Pa ipak, i on je dao izvesne nagoveštaje: "Uzmite, jedite, ovo je telo moje", u značenju da treba da jedemo pričesni hleb kao da je to njegovo telo, koje je, medutim, prvobitno bilo meso. Isto kao što je trebalo da pijemo vino koje je prvobitno bilo njegova krv. Bilo mi je jasno da na taj način treba da ga sjedinimo sa sobom. To mi je delovalo tako besmisleno i nemoguće da sam bio siguran kako neka velika tajna mora da se krije iza toga, i da ću učestvovati u njoj tokom pričesti, kojoj je moj otac po svemu sudeći pridavao veliki značaj.

Kao što je bilo uobičajeno, jedan član crkvenog odbora izabran je za moga kuma. Bio je to jedan prijatan, tih starac, kolar, u čijoj sam radnji često stajao posmatrajući njegovu zanatsku veštinu sa strugom i bradvom. Sada je došao, svečano drugačiji, u fraku i cilindru, i poveo me u crkvu, gde je moj otac stajao iza oltara u svojoj poznatoj odori i čitao molitve iz liturgije. Na beloj tkanini koja je prekrivala oltar, ležali su veliki poslužavnici ispunjeni komadićima hleba. Mogao sam da vidim da je hleb donet od našeg pekara čije je pecivo obično bilo neugledno i neukusno. Iz kalajnog pehara vino je sipano u čašu od istog metala. Moj otac je pojeo parče hleba, otpio gutljaj vina - znao sam iz koje je gostionice doneto - i dodao čašu jednom od staraca. Sve je bilo kruto, svečano i, kako se meni činilo, nezanimljivo. Napeto sam posmatrao ali nisam mogao da vidim ili odgonetnem da li se u tim starcima odvija nešto neuobičajeno. Atmosfera je bila ista kao i prilikom svih drugih crkvenih svečanosti - rodenja, sahrana, i tako dalje. Imao sam utisak da se sve izvodi na tradicionalno uobičajen način. Činilo se, takode, da se moj otac uglavnom trudi da se sve odvija po pravilu: a deo tog pravila predstavljalo je i retorski naglašeno čitanje i izgovaranje pojedinih reči. Uopšte se nije pominjala činjenica da je sada 1860 godina od Isusove smrti, dok je u svim ostalim pomenima datum naglašavan. Nisam opazio nikakvu tugu niti radost i osećao sam da je svečanost u svakom pogledu oskudna, s obzirom na izuzetnu važnost osobe u čiji spomen se vršila svečana služba.

Iznenada, red je došao na mene. Pojeo sam hleb, bio je bez ukusa, kao što sam i očekivao. Vino od kojeg sam otpio samo najmanji gutljaj, bilo je retko i prilično kiselo, očito ne od najbolje sorte. Potom je došla završna molitva, i ljudi su se razišli, ni potišteni ni ozareni radošću, već sa izrazima lica koji su govorili: "Tako je to."

Vraćao sam se kući sa ocem, duboko svestan da nosim crni filcani šešir i novo crno odelo koje je već počinjalo da liči na frak. Bila je to vrsta podužeg žaketa čiji se stražnji deo širio u dva mala krila, a između njih se nalazio otvor za džep u koji sam morao da stavim maramicu - što mi je delovalo kao ponašanje odrasle osobe, muškarca. Osećao sam se društveno unapredenim i posredno primljenim u društvo muškaraca. Tog dana, takode, nedeljni ručak bio je neobično dobar. Mogao sam celog dana da šetam unaokolo u svom novom odelu. Ali, u svakom drugom pogledu bio sam prazan i nisam znao šta osećam.

Tek postepeno, tokom sledećih dana, shatio sam da se ništa nije dogodilo. Dosegao sam vrhunac religijske inicijacije, očekivao da se pritom nešto - nisam znao šta - desi, i ništa se zapravo nije dogodilo. Znao sam da je Bog u stanju da mi priredi razne divote, vatrene i nezemaljske lepote i svetlosti, ali u ovoj ceremoniji nije bilo ni traga od Boga - bar ne za mene, u svakom slučaju. O Njemu se, naravno, govorilo, ali to su bile samo puke reči. Kod drugih nisam uočio ni traga od neizmernog očajanja, prevelikog ushićenja ili izliva milosrda, što je za mene predstavljalo Božiju suštinu. Nisam primetio nikakav trag "zajedništva", "jedinstva", ujedinjenja sa... "S kim? Sa Isusom? On je ipak bio samo čovek koji je umro pre 1860 godine. Zašto bi neko postao jedno s njim? Proglasili su ga za "sina Božijeg" - poluboga, dakle, poput grčkih heroja; kako onda jedna obična osoba može da postane jedno sa njim? Ovo je nazvano "hrišćanskom religijom", ali ništa od svega nije imalo ničeg zajedničkog sa Bogom kako sam ga ja doživljavao. S druge strane, bilo je potpuno jasno da je Isus, čovek, bio blizak Bogu; očajavao je u Getsimanskom vrtu i na krstu, nakon učenja da je Bog blag i čovekoljubiv otac. On je, dakle, zacelo takode spoznao mudrost straha Božijeg. To sam mogao da razumem, ali kakva je bila svrha ove neuspele memorijalne službe s neukusnim hlebom i kiselim vinom? Polako sam došao do saznanja da je ova pričest predstavljala sudbonosno iskustvo za me-

ne. Pokazala se praznom; i više od toga, dokazala je da predstavlja totalni promašaj. Znao sam da nikada više neću moći da učestvujem u takvoj ceremoniji. "Pa to uopšte nije religija", mislio sam. "Tu nema Boga; crkva je mesto na koje ne bi trebalo da idem. U njoj ne vlada život već smrt."

Obuzelo me je silno sažaljenje prema ocu. Odjednom sam shvatio tragediju njegovog zanimanja i života. Borio se protiv smrti čije postojanje nije mogao da prihvati. Između njega i mene otvorio se ponor, i nisam video nikakvu mogućnost da ga ikada premostim, jer je bio beskrajno dubok. Nisam mogao da svog dragog i plemenitog oca, koji mi je u toliko mnogo stvari ostavljao samostalnost i nikada me nije zlostavljao, gurnem u ono očajanje i bogohuljenje koji su neophodni da bi se doživela božanska milost. Jedino je Bog to mogao da učini. Ja na to nisam imao prava; to bi bilo nehumano. Bog nije human, mislio sam. Njegova se veličina i sastoji u tome što ga se ništa ljudsko ne dotiče. On je blag i užasan - oboje istovremeno - i stoga predstavlja veliku opasnost od koje svako, prirodno, nastoji da se spase. Ljudi se jednostrano drže Njegove ljubavi i dobrote iz straha da ne padnu kao žrtve napasnika i razoritelja. Isus je to, takođe, primetio i stoga je pomislio: "Ne uvedi nas u iskušenje."

Moj doživljaj jedinstva sa Crkvom i ljudskim svetom kakav mi je do tada bio poznat, sada je bio uništen. Preživljavao sam, kako mi se činilo, najveći poraz u životu. Religiozni stav za koji sam mislio da predstavlja moju sopstvenu smisaonu vezu sa univerzumom raspao se; nisam više mogao da učestvujem u opštoj veri, već sam imao utisak da sam uvučen u nešto neizrecivo, u svoju tajnu, koju ni sa kim nisam mogao da podelim. To je bilo užasno i - što je najgore od svega - isto tako vulgarno i smešno, đavolsko podrugivanje. Počeo sam da razmišljam; kakav bi stav čovek morao da zauzme prema Bogu? Nisam ja izmislio onu misao o Bogu i o katedrali, još manje san koji me je zadesio u trećoj godini života. Neka snažnija volja od moje nametnula mi je oboje. Da li je priroda bila odgovorna za to? Ali priroda nije ništa drugo do volja Tvorca. Nije imalo smisla ni optuživati đavola, jer je on takođe bio Božije stvorenje. Jedino je Bog bio stvaran - i vatra koja sve uništava i neizrecivi izvor milosti.

Zašto sam pričest doživeo kao poraz? Sopstvenom krivicom? Najiskrenije sam se pripremao za nju, nadajući se doživljaju milosti i prosvetljenja, a ništa od toga nije se dogodilo. Nedostajao je Bog. Sada sam se, za ime Boga osetio odsečenim od Crkve, od očeve i od bilo čije vere. Koliko god su svi oni predstavljali hrišćansku religiju - toliko joj ja nisam pripadao. Ovo saznanje me je ispunilo tugom koja je bacila senku na sve godine do moga polaska na univerzitet.

Počeo sam da u očevoj relativno skromnoj biblioteci - koja mi je u to doba delovala impresivno - tragam za knjigama koje bi mogle da mi pokažu šta se zna o Bogu. Najpre sam nailazio samo na tradicionalne koncepcije, ali ne i na ono za čime sam tragao - na pisca koji je nezavisno i samostalno razmišljao. Konačno sam naišao na Bidernanovu *Christliche Dogmatik*, koja je objavljena 1869. godine. To je očigledno bio čovek koji je umeo da samostalno razmišlja, i koji je izgradio sopstvene stavove. Od njega sam naučio da je religija "duhovni čin koji se sastoji u čovekovom uspostavljanju sopstvenog odnosa prema Bogu". Nisam se slagao sa tim, jer sam religiju shvatao kao nešto što je Bog nametnuo meni; radilo se o Njegovoj volji, kojoj sam jednostavno morao da se prepustim, jer je On bio jači. Moja "religija" nije videla nikakav ljudski odnos prema Bogu jer, kako neko može da uspostavi odnos prema nečemu tako malo poznatom kao što je Bog? Moram da više saznam o Bogu da bih mogao da zasnujem sopstveni stav prema Njemu. U poglavlju Bidermanove knjige koje je govorilo o "Prirodi Boga" naišao sam na tumačenje da se Bog ukazuje kao "ličnost koja se može pojmiti preko analogije s ljudskim egom: kao jedinstveni, nadzemaljski ego koji obuhvata celu vaseljenu."

U odnosu na moje poznavanje Biblije, ova definicija mi je delovala prihvatljivo. Bog poseduje ličnost i predstavlja ego univerzuma, upravo kao što i ja lično predstavljam ego sopstvenog psihičkog i fizičkog bića. Ali ovde sam se suočio sa užasnom poteškoćom. Izvesno je, konačno, da ličnost označava karakter. Karakter, dakle, predstavlja jednu stvar, ali ne i drugu; to jest, on podrazumeva izvesne specifične odlike. Ali, ako je Bog sve, kako onda može da poseduje određen karakter? On jedino može da bude ego subjektivnog, ograničenog sveta. Štaviše, kakav karakter ili kakvu ličnost ima Bog? Sve zavisi od odgovora na ovo pitanje, jer dok to ne razreši čovek ne može ni da zasnuje svoj odnos prema Njemu.

Osećao sam najdublji otpor prema zamišljanju Boga po analogiji sa mojim sopstvenim egom. To mi je delovalo beskrajno drsko, ako ne i kraj-

nje neiskreno. Bilo mi je, u svakom slučaju dovoljno teško da pojmim sopstveni ego. Bio sam, najpre, svestan da se on sastoji od dva protivurečna aspekta: ličnosti br. 1 i ličnosti br. 2. Zatim, sa oba aspekta, moj ego je bio ekstremno ograničen, podložan svim mogućim obmanama, raspoloženjima, emocijama, strastima i gresima. Daleko je više doživljavao poraze nego trijumfe, bio je detinjast, tašt, sebičan, drzak, željan ljubavi, požudan, nepravedan, osetljiv, lenj, neodgovoran, i tako dalje. Na moju žalost, nedostajalo mu je mnogo vrlina i talenata kojima sam se kod drugih divio i na čemu sam im zavideo. Kako bi to, dakle, mogla da bude analogija prema kojoj treba da zamislimo prirodu Boga?

Žudno sam tragao za drugim Božjijim odlikama, i našao ih sve pobrojane na način koji mi je bio poznat iz poduka koje su mi davali za krizmu. Otkrio sam da je prema paragrafu 172 "Najneposredniji izraz nadzemaljske prirode Boga 1) negativan: njegova nevidljivost za ljude", i tako dalje, "i 2) pozitivan: njegovo postojanje na nebu", i tako dalje. Ovakvo tumačenje bilo je kobno po mene, jer mi se istog trenutka u duhu stvorila sramna predstava koju je Bog neposredno (to jest, preko đavola) nametnuo mojoj volji.

Član 183 obavestio me je da se "Božija uzvišena priroda u odnosu na svet morala" sastoji u Njegovoj "pravdi" koja nije jedino "pravna" već isto tako predstavlja "izraz Njegovog Svetog bića." Nadao sam se da će ovaj paragraf da mi nešto kaže o mračnim stranama Boga koje su mi zadavale toliko muka: o Njegovoj osvetoljubivosti, Njegovoj opasnoj jarosti, Njegovom neshvatljivom ponašanju prema stvorenjima koja je po svojoj svemoći stvorio, ponašanju čije je neprimerenosti morao biti svestan upravo s obzirom na istu tu svemoć, zatim - zadovoljstvu u tome da ljude zavodi na stramputicu, ili da ih makar iskušava, uprkos tome što mu je unapred bio poznat ishod sopstvenih opita. Kakav je, doista, bio Božiji karakter? Šta bismo rekli o ljudskom biću koje bi se tako ponašalo? Nisam se usudivao da do kraja razmišljam o ovom pitanju. A onda sam pročitao da je Bog "iako bejaše dovoljan sam sebi i nije želeo ništa izvan sebe", stvorio svet "iz sopstvenog zadovoljstva", i "kao svet prirode ispunio ga Svojom dobrotom, a kao svet morala želeo da ga ispuni Svojom ljubavlju".

Najpre sam se zamislio nad meni nejasnom rečju "iz zadovoljstva". Iz zadovoljstva s kim ili s čim? Očigledno zadovoljan svetom,

jer je pogledao Svoje delo i nazvao ga dobrim. Ali, upravo to nikada nisam razumeo. Svakako da je svet neizmerno divan, ali je isto toliko i užasan. U malom mestu u prirodi, u kojem živi samo nekoliko ljudi i ništa se značajno ne dešava, "starost, bolest i smrt" doživljavaju se mnogo intenzivnije, potpunije, i daleko ogoljenije nego drugde. Iako još nisam imao ni šesnaest godina, već sam upoznao veliki deo stvarnog života čoveka i životinje, a u crkvi i u školi čuo sam dovoljno o iskvarenosti sveta. Bog je, u najboljem slučaju, mogao da bude zadovoljan rajem, ali onda se, pošto je Lično smestio u raj tu otrovnu zmiju, đavola, dobro pobrinuo da krasota raja ne potraje isuviše dugo. Da li je u tome takođe uživao? Bio sam siguran da Biderman nije želeo da to kaže, već da je jednostavno preklapao na onaj besmisleni način koji odlikuje religijska podučavanja, a da čak nije ni bio svestan da piše besmislice. Kako sam ja shvatao problem, nije uopšte bilo nerazumno pretpostaviti da je Bog, pod uslovom da verovatno nije osećao surovo zadovoljstvo u nezasluženim patnjama čoveka i zveri, ipak nameravao da stvori svet protivurečnosti u kojem jedno biće proždire drugo, a život jednostavno znači roditi se da bi se umrlo. "Divna harmonija" prirodnog zakona pre mi je ličila na haos ukroćen strašnim naporom, a "večni" zvezdani nebeski svod, sa svojim predodređenim zvezdanim putanjama, jednostavno me je podsećao na skup nebeskih tela, bez ikakvog rada i smisla. Jer niko nije bio u stanju da doista vidi konstelacije o kojima su ljudi govorili. Radilo se o pukim proizvoljnim konfiguracijama.

Nisam, takođe, video niti ozbiljno poverovao u to da je Bog ispunio svet prirode Svojom dobrotom. To je, očigledno, bila još jedna od onih tačaka o kojima ne sme da se razmišlja, već u koje mora da se veruje. Ako, naime, Bog predstavlja najviše dobro, zašto je svet, Njegovo delo, tako nesavršen, pokvaren, jadan? "Očito ga je doveo u nered i rasulo sam đavo", mislio sam. Ali, đavo je, takođe bio Božije stvorenje. Morao sam, stoga, da pogledam šta piše o đavolu. Činilo se da je ipak on najvažniji. Ponovo sam otvorio Bidermanovu knjigu o hrišćanskoj dogmatici i potražio odgovor na ovo goruće pitanje. Zašto su bili potrebni patnja, nesavršenstvo i zlo? Nisam mogao ništa da nađem.

Tako se to za mene završilo. Ovaj obimni tom o dogmatici nije bio ništa drugo do proizvoljno trućanje; još gore, radilo se o pre-

vari ili primeru izuzetne gluposti čiji je jedini cilj bio da se zamagli istina. Bio sam oslobođen iluzije i čak rasrđen, i ponovo me je obuzelo sažaljenje prema ocu, koji je postao žrtva sličnih besmislica.

Ali negde i u neko vreme mora da su postojali ljudi koji su slično meni tragali za istinom, koji su racionalno razmišljali i nisu želeli da obmanjuju ni sebe ni druge poricanjem žalosne realnosti sveta. Otprilike u to vreme, ili nešto ranije, moja majka, ili, pre, njena ličnost br. 2, iznenada i bez predumišljaja je rekla: "Moraš da pročitaš Geteovog Fausta jednog od ovih dana". Imali smo lepo izdanje Geteovih dela, odakle sam izvadio Fausta. On je prodro u moju dušu poput čudotvornog balsama. "Evo, najzad", mislio sam, "nekog ko đavola uzima ozbiljno i čak sklapa krvni ugovor s njim - s protivnikom koji ima moć da osujeti Božiji plan o stvaranju savršenog sveta." Osuđivao sam Faustov postupak jer, prema mom mišljenju, nije smeo da bude toliko jednostran i tako olako izigran. Trebalo je da bude inteligentniji i moralniji. Kako je mogao da bude toliko detinjast da sopstvenu dušu prokocka na tako frivolan način! Faust je jednostavno bio gnjavator. Imao sam utisak da težina drame i njeno značenje uglavnom zavise od Mefistofela. Ne bi me ožalostilo da je Faustova duša otišla u pakao. On je to zaslužívao. Nije mi se dopala ideja o "prevarenom đavolu" na kraju knjige, i, konačno, Mefistofel je bio sve osim glupi đavo, i bilo je nelogično da ga izigraju mali glupi anđeli. Mefistofel je po meni bio izigran u sasvim drugom smislu: nije dobio prava koja su mu bila obećana zato što je Faust, ta na izvestan način beskarakterna osoba, uspeo da pomoću lukavstva stupi pravo u budući život. Tu je, nesumnjivo, došla do izražaja njegova detinjastost, ali kako sam ja video problem, Faust nije zaslužívao inicijaciju u velike tajne. Ja bih ga propustio kroz vatre čistilišta. Pravi problem, činilo mi se, leži u Mefistofelu, čiji je celokupni lik ostavio najdublji utisak na mene, i koji je kako sam nejasno osećao, bio povezan sa tajnom Majki[5]. U svakom slučaju, Mefistofel kao i velika inicijacija na kraju knjige, ostali su za mene divan i misteriozan doživljaj, na granicama moga svesnog sveta.

Konačno sam našao potvrdu da postoje ili da su postojali ljudi koji su uviđali zlo i njegovu univerzalnu moć, i - što je bitnije - koji su videli tajanstvenu ulogu koju zlo igra u oslobađanju čoveka od ta-

5. *Faust,* Drugi deo, u engl. prev. Filipa Vejna (Philip Wayne) (Harmondsworth, England, Penguin Books Ltd. 1959) pp. 76 tf.

me i patnje. Do tog stepena, Gete je, u mojim očima bio prorok. Ali nisam mogao da mu oprostim što se oslobodio Mefistofela uz pomoć običnog lukavstva. To mi je delovalo isuviše teološki, frivolno i neodgovorno, i duboko sam žalio što je i Gete posegao za tom lukavom zamišlju da bi zlo prikazao bezopasnim.

Čitajući dramu otkrio sam da je Faust bio vrsni filosof i da je, uprkos tome što je napustio filosofiju, zahvaljujući njoj očito stekao izvesnu prijemčivost za istinu. Do tada nisam zapravo ni čuo za filosofiju, a sada se u meni zaiskrila nova nada. Možda su, mislio sam, postojali filosofi koji su se bavili ovim problemima i stoga će moći da mi ih osvetle.

S obzirom da se u biblioteci moga oca nisu nalazile filosofske knjige - njihovi autori bili su sumnjivi jer su razmišljali - morao sam da se zadovoljim Krugovim (Krug) *Opštim filosofskim rečnikom* (drugo izdanje, iz 1832. godine). Strašno sam se udubio u tekst o Bogu. Na moje razočarenje on je počinjao od etimologije reči "Bog", koja je, kako je tu pisalo, "neosporno proisticala" iz reči "dobro" i označava *ens summum ili perfectissimum.* Postojanje Boga, pisalo je dalje, kao ni poreklo ideje o Bogu ne može da se dokaže. Ovo drugo, medutim, moglo bi da a priori postoji u čoveku, ako ne stvarno onda svakako potencijalno. U svakom slučaju, naše "intelektualne moći" već "moraju da budu razvijene do izvesnog stepena da bi bile u stanju da rode jednu takvu uzvišenu ideju.

Ovo objašnjenje me je zbunilo preko svake mere. Šta je pogrešno kod tih filosofa? pitao sam se. Njima je Bog očito poznat jedino po čuvenju. U tom pogledu teolozi se, u svakom slučaju, razlikuju; oni su makar sigurni da Bog postoji, iako ga tumače na različite načine. Leksikograf Krug se izražava na tako uvijen, zamršen način, da se lako može opaziti da bi voleo da ostavi utisak kako je već dovoljno ubeđen u postojanje Boga. Zašto onda to ne kaže otvoreno? Zašto se pretvara da poseduje ovu veru - ako doista misli da mi "radamo" ideju Boga, a da bismo to učinili moramo najpre da dosegnemo izvestan stepen intelektualnog razvitka? Koliko mi je bilo poznato, čak su i divljaci koji provode život lutajući po svojim džunglama imali takve ideje. A oni svakako nisu bili "filosofi" koji su sedali za sto da bi "rodili ideju o Bogu". Ja takode nisam nikada stvorio bilo kakvu ideju o Bogu. Bog se, naravno, ne može dokazati, jer

kako bi, na primer, moljci koji jedu australijsku vunu mogli da dokažu drugim moljcima da Australija postoji? Božija egzistencija ne zavisi od naših dokaza. Kako sam došao do izvesnosti o Božijem postojanju? Svašta su mi pričali o Bogu, pa ipak ni u šta nisam mogao da poverujem. Ništa od toga mi nije delovalo dovoljno ubedljivo. Moja ideja nije poticala odatle. To zapravo nije uopšte ni bila nikakva ideja - to jest, nije bilo ništa do čega se dolazi putem razmišljanja. To nije bilo kao kad nešto zamišljamo, dođemo do izvesnog zaključka u vezi s tim i potom poverujemo u njega. Sve što sam, na primer, čuo o Gospodu Isusu uvek mi je delovalo sumnjivo, tako da ni u šta od toga nikada nisam stvarno poverovao, iako je to na mene ostavilo daleko jači utisak negoli ono što sam slušao o Bogu, koji je obično bio samo nagovešten u pozadini. Zašto sam ja poverovao u Boga? Zašto se ti filosofi pretvaraju da Bog predstavlja ideju, jedan vid proizvoljne pretpostavke, koju mogu da "rode" ili ne, kada je savršeno jasno da Bog postoji - jasno kao kada vam cigla padne na glavu?

Iznenada sam shvatio da Bog, bar za mene, predstavlja jednu od najizvesnijih i najneposrednijih iskustava. Konačno, nisam ja izmislio onu užasnu sliku katedrale. Naprotiv, ona mi je bila nametnuata i ja sam na najsuroviji način bio primoran da razmislim o njoj, da bih potom doživeo ono neizrecivo osećanje milosti. Nisam imao nikakve kontrole nad takvim stvarima. Došao sam do zaključka da sa tim filosofima nešto nije bilo u redu, s obzirom da su imali čudnu ideju da Bog predstavlja neku vrstu hipoteze o kojoj treba raspravljati. Takode mi je neizmerno smetalo što ti filosofi nisu ponudili nikakvo mišljenje ili objašnjenje o mračnim Božijim delima. Ona su, kako mi se činilo, zasluživala posebnu filosofsku pažnju i razmatranje, budući da su podrazumevala problem koji je, zaključio sam, bio pretežak za teologe. Moje razočaranje bilo je još veće kada sam doznao da filosofi očito nikada nisu čak ni čuli za ovaj problem.

Prešao sam stoga, na sledeću temu koja me je interesovala, na članak o đavolu. Ukoliko bismo, čitao sam, smatrali da je đavo iskonski zao, upali bismo u očite protivurečnosti, to jest u dualizam. Bilo bi stoga dobro da smatramo kako je đavo prvobitno stvoren kao dobro biće, ali da ga je iskvarila njegova gordost. Ova pretpostavka, kao što je autor teksta istakao - čemu sam se radovao - pret-

postavljala je ipak pokušaj objašnjenja uzroka zla - to jest, gordošću. Što se tiče ostalog nastavljao je autor, poreklo zla je "neobjašnjeno i neobjašnjivo" - što je za mene značilo: poput teologa, ni on ne želi da razmišlja o ovom problemu. Paragraf o zlu i o njegovom poreklu takođe ništa nije objašnjavao.

Prethodno izlaganje sumira tragove razmišljanja i razvitka ideja koje su sa mnogim prekidima, trajale nekoliko godina. One su isključivo pripadale mojoj ličnosti br. 2, i bile strogo lične. Za ova istraživanja koristio sam biblioteku moga oca, tajno, ne pitajući ga za dozvolu. U prekidima, ličnost br. 1 je otvoreno čitala Gerštekerove romane i nemačke prevode engleskih klasičnih romana. Počeo sam, takođe, da čitam nemačku literaturu, usredsređujući se na one klasike koje mi škola, svojim nepotrebno detaljnim tumačenjem očiglednih stvari, nije pokvarila. Čitao sam mnogo i bez plana: drame, poeziju, istoriju, a kasnije i prirodne nauke. Čitanje mi nije pričinjavalo samo zadovoljstvo; ono mi je takođe omogućilo dobrodošlo i korisno odvajanje od interesovanja ličnosti br. 2, koja su me sve više bacala u depresiju. U oblasti religijskih pitanja nailazio sam jedino na zaključana vrata, a ukoliko bi se neka i otvorila, bio bih razočaran onim što se iza njih nalazilo. Izgledalo je da svi drugi ljudi imaju sasvim drugačija interesovanja. Moja ubeđenja činila su me potpuno usamljenim. Više nego ikada bio mi je potreban neko s kim bih mogao da razgovaram, ali nigde nisam nailazio na mogućnost uspostavljanja takve veze. Naprotiv, kod drugih sam naslućivao nepoverenje, nezainteresovanost i strah koji su me sprečavali da govorim. To me je, međutim, činilo depresivnim. Nisam znao kako da rešim taj problem. Zašto niko drugi nije imao slična iskustva?, pitao sam se. Zašto u školskim udžbenicima ništa ne piše o tome? Da li sam jedino ja imao takva iskustva? Zašto bih bio jedini? Nikada nisam pomislio da bih mogao biti lud, jer su Božija svetlost i tama za mene predstavljale razumljive činjenice iako su me emocionalno opterećivale.

Izdvojenost na koju sam bio prisiljen doživljavao sam kao nešto zastrašujuće, jer je ona značila izolaciju, a sve mi je bilo još neprijatnije zato što sam daleko češće nego što sam želeo dobijao ulogu žrtvenog jarca. U školi se, štaviše dogodilo nešto što je doprinelo da moja usamljenost postane još veća. Na času nemačkog jezi-

ka bio sam uglavnom osrednji, zato što me predmet, pogotovo nemačka gramatika i sintaksa, nije uopšte interesovao. Bio sam lenj i dosadivao se na tim časovima. Teme za pismene zadatke obično su mi izgledale površne ili glupe, i moji sastavi su bili u skladu sa tim osećanjima; ili nemarni ili preterano marljivi. Dobijao sam prelazne ocene, i to mi je sasvim odgovaralo, pošto se slagalo sa mojom opštom težnjom da ne budem upadljiv. Najbolje sam se slagao sa dečacima iz siromašnih porodica koji su, slično meni, došli niotkuda, i imao sam simpatije prema onima koji nisu bili previše intelegentni, iako su njihova glupost i neznanje bili u stanju da me izvedu iz takta. Iskreno govoreći, družio sam se sa njima jer su mogli da mi ponude nešto za čime sam duboko čeznuo; u svojoj jednostavnosti nisu mogli da primete ništa neobično u vezi sa mnom. Moja "neobičnost" je postepeno počela da me ispunjava neprijatnim, zapravo zastrašujućim osećanjem da verovatno posedujem odbojne osobine, kojih nisam bio svestan, što je moje nastavnike i školske drugove primoravalo da me izbegavaju.

Sledeći neprijatni slučaj delovao je na ova moja mučna stanja kao udar groma. Za pismeni sastav dobili smo temu koja me je konačno zainteresovala. Shodno tome, prionuo sam na rad s voljom i stvorio nešto što mi je delovalo kao brižljivo napisan i uspeo rad. Nadao sam se da ću konačno dobiti jednu od najviših ocena - ne najvišu, naravno, jer bi me to učinilo upadljivim, ali jednu od najviših.

Naš nastavnik je imao običaj da na času pretresa pismene sastave po redosledu njihove valjanosti. Prvo se osvrnuo na sastav najboljeg učenika u razredu. To je bilo ispravno. Potom su usledili radovi drugih učenika, a ja sam uzalud čekao i čekao da me prozove. To se nikako nije dešavalo. "Jednostavno nije moguće", mislio sam, "da je moj rad tako loš da se nalazi čak ispod sastava najgoreg učenika." Da li sam jednostavno bio *hors concours* - što bi značilo potpunu izolaciju i privlačenje pažnje na najužasniji mogući način?

Kada su pročitani svi sastavi, nastavnik je napravio pauzu. Zatim je rekao: "Ostao je još jedan sastav - Jungov. To je neuporedivo najbolji rad, i nameravao sam da ga proglasim prvim. Ali, na žalost, reč je o prevari. Odakle si ga prepisao? Priznaj!"

Skočio sam na noge, prestravljen koliko i besan, i vrisnuo: "Nisam ga prepisao! Uložio sam mnogo truda da bih napisao dobar

sastav." Ali nastavnik me je ućutkao: "Lažeš! Ti nikada ne bi bio u stanju da napišeš ovakav sastav. Niko ti neće poverovati. Odakle si ga, dakle, prepisao?"

Uzalud sam se zaklinjao u svoju nevinost. Nastavnik je ostao pri svojoj tvrdnji. Počeo je i da mi preti. "Mogu da ti kažem sledeće: kada bih znao odakle si ga prepisao, izbacili bi te iz škole." Zatim se okrenuo i otišao. Moji školski drugovi su bacali čudne poglede u mom pravcu, i ja sam sa užasom shvatio da misle: "Aha, u tome je dakle stvar." Bili su gluvi na moje proteste.

Osećao sam da sam od tada pa nadalje žigosan, i da su sve staze koje su mogle da me izvedu iz neobičnosti presečene. Duboko obeshrabren i postiden, iskalio sam bes na nastavniku, proklinjući ga, i da sam imao prilike došlo bi do nečega što je poticalo direktno iz zakona džungle. Kako sam uopšte mogao da dokažem da nisam prepisao esej?

Danima sam razmišljao o tom nesporazumu, i uvek iznova dolazio do zaključka koliko sam bespomoćan, u kolikoj meri predstavljam samo igračku slepe i glupe sudbine koja me je obeležila kao lažova i prevaranta. Sada sam shvatio mnoge stvari koje do tada nisam mogao da razumem - zašto je, na primer, jedan nastavnik mogao da kaže mom ocu, koji se raspitivao o mom uspehu u školi: "Oh, on je samo prosečan, ali izuzetno marljiv." Smatrali su me relativno glupim i površnim. To me doista nije uzbuđivalo. Ali do besa me je dovodila činjenica da su mogli da pomisle kako sam sposoban za prevaru, i da me tako moralno unište.

Postojala je opasnost da moj bol i bes pređu normalne granice. I tada se dogodilo nešto što sam već nekoliko puta do tada primetio u sebi: iznenada je nastupio unutarnji mir, kao da su se na bučnoj prostoriji zatvorila neka vrata što ne propuštaju zvuk. Iznenada sam se smirio i hladnokrvno upitao: "Šta se ovde zapravo dešava? U redu, uzbuđen si. Naravno da je nastavnik idiot, koji ne razume tvoju prirodu - to jest, ne razume je ništa bolje od tebe. On je, stoga, isto tako nepoverljiv kao i ti. Ni ti ne veruješ ni sebi ni drugima, i zbog toga se držiš onih koji su naivni, jednostavni i prozirni. Čovek se uzbuđuje kada ne razume šta se dešava."

U svetlu ovakvih razmatranja *sine ira et studio,* uočio sam analogiju sa onom drugom strujom koja je vršila tako snažan uticaj na

mene kada nisam želeo da razmišljam o zabranjenoj misli. Iako u to vreme nesumnjivo nisam uviđao da postoji razlika između ličnosti br. 1 i br. 2, a svet ličnosti br. 2 još uvek sam smatrao svojim sopstvenim neprestano sam, negde duboko u sebi, osećao da je tu pored mene upleteno još nešto. Imao sam utisak da me je dodirnuo dah velikog sveta zvezda i beskrajne vaseljene, ili kao da je u sobu nečujno stupio duh - duh nekog ko je već odavno bio mrtav, a istovremeno neprekidno prisutan u večnosti koja je obuhvatala i budućnost. Ovakve rasplete obavijao je oreol numena.

U to vreme, naravno, nisam mogao da se izrazim na ovaj način, ali ni sada ja ne dodajem svom stanju svesti nešto što već tada nije postojalo. Samo nastojim da izrazim tadašnja osećanja, i da unesem malo svetlosti u taj sumračni svet uz pomoć današnjeg znanja.

Nekoliko meseci nakon opisanog događaja moji školski drugovi nadenuli su mi nadimak "Otac Avram". Ličnost br. 1. nije mogla da shvati zašto su to učinili i smatrala je taj postupak glupim i smešnim. Ipak, negde duboko u sebi osećao sam da je ime odgovaralo istini. Sve aluzije na ovu temu i skrivenu stranu moje ličnosti bile su bolne za mene, jer što sam više čitao i što sam se više privikavao na život u gradu, sticao sam sve snažniji utisak da realnost koju sam sada upoznao pripada drugačijem poretku stvari od sveta sa kojim sam odrastao na selu, među rekama i šumama, među ljudima i životinjama u seocetu koje se kupalo u Sunčevoj svetlosti, preko kojeg su prelazili vetrovi i oblaci, i koje je okruživala tamna noć puna neizvesnosti. Ono više nije bilo tek puko mesto na geografskoj mapi, već "Božiji svet", koji je On tako uredio i ispunio ga tajnim značenjem. Ali ljudi očigledno nisu ovo shvatali, a čak su i životinje izgubile sposobnost da to osete. O tome se, na primer, jasno svedočanstvo moglo naći u tužnom, izgubljenom pogledu krava i rezigniranim očima konja, u odanosti pasa koji su se tako očajnički privijali uz ljudska bića, pa čak i u samouverenom koraku mačaka koje su birale kuću i ambar za mesto svoga boravka i lova. Ljudi su nalikovali životinjama i izgledali isto tako nesvesni kao i one. Gledali su dole u zemlju ili gore u drveće da bi videli šta bi odatle moglo da se iskoristi i kojoj svrsi da posluži, poput životinja i oni su se okupljali u gomilu, parili se i borili, ali nisu shvatali da borave u vaseljeni, u Božijem svetu, u večnosti u kojoj je sve već rođeno i sve već bilo umrlo.

Zato što su nam toliko slične i zato što dele naše neznanje voleo sam toplokrvne životinje čije duše nalikuju našim i sa kojima se, kako sam mislio, nagonski razumemo. Na isti način doživljavamo radost i tugu, ljubav i mržnju, glad i žed, strah i veru - sve suštinske egzistencijalne odlike osim govora, izoštrenije svesti i nauke. I mada sam se divio nauci na konvencionalan način, ipak sam shvatao da ona podstiče otuđenost i udaljavanje od Božijeg sveta, i da vodi u degeneraciju za koju životinje nisu bile sposobne. Životinje su bile drage i odane, nepromenljive i pouzdane. Sada sam manje nego ikada verovao ljudima.

Na insekte nisam gledao kao na prave životinje, a za hladnokrvne gmizavce smatrao sam da pre pripadaju nižem međustadijumu na prelasku ka insektima. Stvorenja ove kategorije predstavljala su objekte za posmatranje i sakupljanje, puke kuriozitete prirode koja nije odgovarala ni životinjskoj ni ljudskoj; bili su to oblici bezličnog života, sličniji biljkama nego ljudskim bićima.

Zemaljske manifestacije "Božijeg sveta", kao vida njegovog neposrednog ispoljavanja, počinjale su carstvom biljaka. Kao da se neko nadnosio nad rame Tvorca, koji je, smatrajući se nevidljivim, pravio igračke i ukrase. Čovek i prave životinje, s druge strane, predstavljali su Božije deliće koji su postali nezavisni. Zbog toga su mogli da se samostalno kreću i da biraju svoja boravišta. Biljke su, u dobru i u zlu, ostajale vezane za svoja mesta. One nisu izražavale samo lepotu, već isto tako i misli Božijeg sveta, bez ikakvog sopstvenog nauma i odstupanja. Posebno je drveće bilo tajnovito i izgledalo mi je kao neposredno otelovljenje nedokučivog smisla života. Zbog toga su šume predstavljale mesta gde sam se osećao najbliži najdubljem značenju života i njegovim delima koja izazivaju strahopoštovanje.

Ovaj utisak bio je pojačan kada sam upoznao gotske katedrale. Ali tu su beskonačnost vaseljene, haos smisla i besmisla, bezlične namere i zakoni mehanike, bili uobličeni u kamenu. On je istovremeno sadržavao i predstavljao bezdanu tajnu postojanja, otelovljenje duha. Nejasno sam osećao da me za kamen vezuje božanska priroda koja se nahodi i u mrtvoj i u živoj materiji.

U to vreme, kao što sam već rekao, nisam bio u stanju da sopstvena osećanja i naslućivanja formulišem grafičkim putem, jer su se

ona bivala u ličnosti br. 2. dok je moj aktivni i sveobuhvatni ego ostajao pasivan i utapao se u oblast "starca" koji je pripadao vekovima. Starca i njegov uticaj doživljavao sam na čudno nemisaon način; kada je bio prisutan, ličnost br. 1 svodila bi se na nivo nepostojanja, a kada je ego, koji bi se naglo poistovetio sa ličnošću br. 1 dominirao scenom, starac, ako sam ga se uopšte sećao, delovao je kao dalek i nerealan san.

Između moje šesnaeste i sedamnaeste godine magla nedoumice lagano je počela da se diže i depresivno stanje mog duha se poboljšalo. Ličnost br. 1 je sve jasnije izbijala na površinu. Škola i život u gradu oduzimali su mi sve vreme, a moje naraslo znanje postepeno je prožimalo ili savladavalo svet intimnih predstava. Počeo sam da sistematično proučavam probleme za koje sam se svesno opredelio. Pročitao sam kratak uvod u istoriju filosofije i na taj način stekao mogućnost da iz ptičije perspektive gledam na sve o čemu je u toj oblasti bilo mišljeno. Na svoje veselje, otkrio sam da mnoge od mojih intimnih spoznaja imaju istorijske analogije. Iznad svega me je privlačilo Pitagorino, Heraklitovo, Empedoklovo i Platonovo učenje uprkos preopširnog iznošenja Sokratovog umovanja. Njihove ideje su bile divne i akademske poput slika u galeriji, ali ipak nekako daleke. Tek u Majstoru Ekhartu osetio sam dah života - što ne znači da sam ga i razumeo. Srednjovekovni sholastičari su me ostavili hladnim, aristotelovski intelektualizam sv. Tome delovao mi je beživotnije od pustinje. Mislio sam: "Svi oni žele da dođu do određenih spoznaja uz pomoć logičkih trikova, iako u to ne veruju i to doista ne poznaju. Oni žele da sami sebi dokažu da veruju, dok je to zapravo stvar doživljaja." Podsećali su me na ljude koji su čuli da slonovi postoje ali nikada nisu videli nijednog, i sada pokušavaju da putem argumenata dokažu da prema logičkim osnovama takve životinje moraju da postoje i treba da izgledaju upravo tako kako izgledaju. Iz očitih razloga kritička filosofija osamnaestog veka najpre mi se uopšte nije dopadala. Od filosofa iz devetnaestog veka, Hegel me je odbijao svojim jezikom, arogantnim koliko i teškim; na njegovo učenje gledao sam sa otvorenim nepoverenjem. Ličio mi je na čoveka zarobljenog u građevinu sopstvenih reči koji razmetljivo gestikulira u svom zatvoru.

Ali veliko otkriće proisteklo iz mojih istraživanja bio je Šopenauer. On je prvi govorio o svetskoj patnji, koja nas vidljivo i zaslepljujuće okružuje, i o rasulu, strasti, zlu - svim onim stvarima koje su

drugi izgleda jedva primećivali i uvek pokušavali da svedu na sveobuhvatnu harmoniju i očitu pojmljivost. Konačno sam naišao na filosofa koji je imao hrabrosti da vidi kako u temeljima univerzuma nije sve savršeno. On nije govorio ni o predobroj ni o premudroj promisli Tvorca, niti o harmoniji veseljene, već je otvoreno izjavio da žalosni tok ljudske istorije i surovost prirode počivaju na fundamentalnoj grešci: slepilu Volje koja stvara svet. Ovo mišljenje nisu potvrđivala samo moja rana posmatranja obolelih i umirućih riba, šugavih lisica, smrznutih ili izgladnelih ptica, nemilosrdnih tragedija koje su se krile u cvetnim dolinama: gde su mravi mučili do smrti crve, a insekti se međusobno rastrzali u komade, i tako dalje. Moja iskustva sa ljudskim bićima naučila su me, takođe, svemu drugom pre nego veri u čovekovu urođenu dobrotu i uljudnost. Poznavao sam sebe dovoljno dobro da bih bio svestan da se samo delimično razlikujem od neke životinje.

Šopenhauerovu tmurnu sliku sveta jednodušno sam prihvatio, ali ne i njegovo rešenje problema. Bio sam siguran da je pod "Voljom" doista podrazumevao Boga, Tvorca, i da je želeo da kaže kako je Bog slep. S obzirom da sam iz iskustva znao da Boga ne vređa nikakvo bogohuljenje, već da je naprotiv, u stanju čak i da ga podstakne, budući da želi da izazove ne samo čovekovu svetlu i pozitivnu stranu već isto tako i njegovu tamu i bezbožništvo, Šopenhauerovo stanovište nije me razočaralo. Smatrao sam ga mišljenjem koje potvrđuju činjenice. Ali zato sam utoliko više bio razočaran njegovom teorijom da intelekt treba jedino da suprotstavi slepoj Volji svoju sliku da bi je ukinuo. Kako bi, međutim, Volju uopšte mogla da opazi ovu sliku s obzirom da je slepa? I zašto bi Volja, čak i kada bi mogla da vidi ovu sliku, bila primorana da ukine sebe, s obzirom da bi u slici mogla videti samo ono što upravo želi? I šta je bio intelekt? To je bila funkcija ljudske duše, ne ogledalo, već jedan beskonačno mali beo ogledala kakav bi i dete moglo da upravi prema Suncu, očekujući da on svojom svetlošću zaseni samo Sunce. Čudio sam se kako je Šopenhauer mogao da bude uopšte zadovoljan jednim takvim neadekvatnim odgovorom.

Zbog toga sam bio podstaknut da ga još više proučavam i postao sam duboko impresioniran njegovim odnosom prema Kantu. Počeo sam stoga da čitam dela ovog filosofa, pre svega njegova Kri-

tika čistog uma, koja me je prinudila na duboko razmišljanje. Moji napori bili su nagrađeni jer sam, kako sam mislio, otkrio temeljnu grešku u Šopenhauerovom sistemu. On je počinio smrtni greh time što je hipostazirao metafizički stav i što je pukom numenu, *Ding an sich*-u, pripisao posebne odlike. Ovo sam zaključio iz Kantove teorije saznanja, i to me je čak još i više prosvetilo, ako je tako nešto bilo moguće, od Šopenhaurovog "pesimističkog" pogleda na svet.

Ovaj filosofski razvitak trajao je od moje sedamnaeste godine pa sve do pred kraj studija medicine. On je doveo do revolucionarne promene moga stava prema svetu i životu. Dok sam pre toga bio stidljiv, plašljiv, nepoverljiv, bled, mršav i očigledno nestabilnog zdravlja, sada sam počeo da ispoljavam ogroman apetit u svim oblastima. Znao sam šta želim i taj cilj sam sledio. Takode sam primetno postao pristupačniji i komunikativniji. Otkrio sam da siromaštvo ne predstavlja hendikep i da je daleko od toga da bude osnovni razlog za patnju; da sinovi bogataša doista ne uživaju nikakvu prednost nad siromašnim i loše obučenim dečacima. Postojali su daleko dublji razlozi za sreću i nesreću od nečijeg materijalnog bogatstva. Stekao sam mnogobrojnije i bolje prijatelje nego ranije. Osetio sam čvršće tle pod nogama, i čak skupio hrabrosti da otvoreno govorim o svojim idejama. Ali to je, kao što sam ubrzo shvatio, bila greška zbog koje sam morao da zažalim, jer se nisam suočio samo sa nerazumevanjem i ismevanjem već i sa neprijateljskim odbijanjem. Na sopstveno zaprepašćenje, otkrio sam da me izvesni ljudi smatraju hvalisavcem, pozerom i varalicom - i to me je porazilo. Ponovo su me optužili za obmanjivanje, iako u nešto blažem obliku. I ovog puta do optužbe je došlo povodom teme pismenog sastava, koja je pobudila moje interesovanje. Sastav sam uradio posebno pažljivo, ulažući najveće napore da doteram stil. Rezultat je bio poražavajući. "Evo eseja koji je napisao Jung", rekao je nastavnik. "On je nesumnjivo izvrstan, ali tako nemarno sklepan da se lako može videti koliko je malo ozbiljnog truda uloženo u njega. Jung, mogu da ti kažem sledeće: nećeš uspeti u životu ako budeš imao tako nemaran odnos prema radu. Život zahteva revnost i savesnost, rad i trud. Pogledaj D-ov rad. U njemu nema ni traga od tvoje blistavosti, ali to je pošten, savestan i marljivo urađen sastav. To je pravi put za uspeh u životu."

Moja osećanja nisu bila povređena kao u prvom slučaju, jer je uprkos samome sebi nastavnik bio impresioniran mojim esejom, i bar me nije optužio za krađu. Usprotivio sam se njegovim primedbama, što je on odbio sa sledećim objašnjenjem: "*Ars poetica* ističe da je najbolja ona pesma u kojoj se krije stvaralački napor. Ali ti me ne možeš ubediti da je to slučaj sa tvojim esejom, jer je on sklepan površno i bez imalo truda." U eseju je, znao sam, bilo nekoliko dobrih ideja, ali nastavnik se čak nije ni potrudio da raspravlja o njima.

Osećao sam donekle gorčinu zbog ovog neprijatnog događaja, ali sumnje mojih školskih drugova predstavljale su daleko ozbiljniji problem, jer su pretile da me ponovo bace u moju prethodnu izolovanost i depresiju. Lupao sam glavu nastojeći da shvatim šta sam to učinio da sam zaslužio njihove kletve. Obazrivo se raspitujući, utvrdio sam da na mene gledaju s nepoverenjem zato što sam često pravio primedbe, ili aluzije povodom stvari koje nisam mogao znati. Pretvarao sam se, na primer, da nešto znam o Kantu i Šopenhaueru, i o paleontologiji, o čemu još nismo ni učili u školi. Ta začuđujuća otkrića pokazala su mi da praktično sva ta za mene goruća pitanja nemaju ničeg zajedničkog sa svakodnevnim životom, već da poput moje najveće tajne, pripadaju "Božijem svetu", o kojem je bilo bolje ne govoriti.

Ubuduće, pazio sam da ne pominjem te ezoterijske probleme među svojim školskim drugovima, a među svojim odraslim poznanicima nisam poznavao nikog s kim bih mogao da porazgovaram bez rizika da budem osumnjičen kao hvalisavac i obmanjivač. Najbolnije od svega doživeo sam poraz svojih nastojanja da prevaziđem unutarnji rascep u samome sebi, svoju podeljenost na dva sveta: neprekidno se dešavalo nešto što me je iz moje obične, svakodnevne egzistencije guralo u bezgraničnost "Božijeg sveta".

Ovaj izraz, "Božiji svet", nekome može da zazvuči sentimentalno. Za mene uopšte nije imao takav karakter. "Božijem svetu" pripadalo je sve nadljudsko - zaslepljujuća svetlost, tama ponora, hladna ravnodušnost beskonačnih prostora i vremena kao i sablažnjiva groteskšnost iracionalnog sveta slučaja. "Bog" je, za mene, bio sve samo ne "onaj koji krepi dušu".

*

Kako sam sazrevao roditelji i ostali ljudi su me sve češće pitali šta želim da postanem. Nisam imao nikakvu jasnu predstavu o tome.

Moja interesovanja kretala su se u raznim pravcima. S jedne strane, snažno su me privlačile prirodne nauke, svojim istinama zasnovanim na činjenicama; s druge strane, fasciniralo me je sve u vezi s uporednom religijom. U prirodnim naukama poglavito su me privlačile zoologija, geologija; u humanističkim - grčko-rimska, egipatska i praistorijska arheologija. U to vreme nisam, naravno, shvatao u kolikoj meri se ovaj izbor najrazličitijih predmeta podudara sa prirodom moje unutarnje dihotomije. Ono što mi se u prirodnim naukama dopadalo bile su konkretne činjenice i njihovo istorijsko nasleđe, a u uporednoj religiji duhovni problemi, u koje je takođe spadala i filosofija. U prirodnim naukama nedostajao mi je faktor smisla, a u religiji, faktor empirizma. Prirodne nauke su, u velikoj meri, pogodovale potrebama ličnosti br. 1, dok su humanističke nauke ili istorijske studije pružale korisna uputstva za interesovanja ličnosti br. 2. Rascep između ta dva pola dugo nisam mogao da prevazidem konkretnim opredeljenjem. Primetio sam da me ujak, glava majčine porodice, koji je bio pastor crkve sv. Alban u Bazelu, nežno gura u pravcu teologije. Nije mu promakla neobična zainteresovanost sa kojom sam pratio razgovor za stolom, kada je sa jednim od svojih sinova, koji su svi bili teolozi, raspravljao o pitanju religije. Pitao sam se ne postoje li možda teolozi koji su u bliskoj vezi sa najznačajnijim ličnostima na univerzitetu i koji stoga imaju veće znanje od moga oca. Nikada nisam stekao utisak da se ovakvi razgovori tiču pravih doživljaja, a pogotovo ne doživljaja kakve sam ja imao. Oni su se isključivo bavili doktrinarnim mišljenjima o biblijskim pričama, koja su me ispunjavala određenim osećanjem nelagodnosti zbog navođenja brojnih čudesa s neskrivenom verom u njihovu verodostojnost.

Dok sam pohadao gimnaziju bilo mi je dozvoljeno da svakog utorka odlazim na ručak u kuću tog ujaka. Bio sam mu zahvalan ne samo zbog ručka, već i zbog jedinstvene prilike da za njegovim stolom povremeno slušam zreo, inteligentan i intelektualan razgovor. Otkriće da tako nešto uopšte postoji za mene je predstavljalo divno iskustvo, jer u svome domu nikada nisam čuo nikoga da raspravlja o učenim temama. Ponekad sam pokušavao da ozbiljno razgovaram sa svojim ocem, ali jedino bih nailazio na nestrpljivost i anksiozno-odbrambeni stav koji me je zbunjivao. Tek kroz nekoliko godina uspeo

sam da shvatim kako se moj siroti otac nije usudivao da razmišlja, jer su ga nagrizale unutarnje sumnje. Bežao je od samog sebe i stoga je insistirao na slepoj veri. On nije mogao da prihvati veru kao milost pošto je želeo da "je osvoji putem borbe", prisiljavajući je da dođe kroz grčevite napore.

Moj ujak i rođaci bili su u stanju da hladno raspravljaju o dogmama i doktrinama Crkvenih Otaca i o mišljenjima savremenih teologa. Imao sam utisak da su stekli spokojstvo time što su se držali takvog poretka sveta u kome se Ničevo ime uopšte nije pominjalo, a o Jakovu Burkhartu se govorilo pohvalno tek preko volje. Burkhart je bio "liberal", "previše slobodouman"; zaključio sam da u njihovom večnom poretku stvari Burkhart ne zauzima postojano mesto. Moj ujak, znao sam, nikada nije posumnjao da sam toliko udaljen od teologije, i duboko sam žalio što ću morati da ga razočaram. Nikada se nisam usuđivao da mu iznesem svoje probleme, jer sam isuviše dobro znao koliko bi to po mene bilo kobno. Nisam mogao ništa da kažem u svoju odbranu. Naprotiv, ličnost br. 1 je sve više zauzimala prvenstvo, i moje naučno znanje, iako još uvek nedovoljno, bilo je u potpunosti prožeto naučnim materijalizmom tog vremena. Samo, bilo je teško obuzdavati se i ćutati pred očiglednošću istorije i Kantovom *Kritikom čistog uma,* koje očito niko iz moje okoline nije shvatao. Jer, i pored toga što su moj ujak teolog i moji rođaci govorili pohvalno o Kantu, njegove principe koristili su jedino da bi diskreditovali suprotna stanovišta, ali nikada da bi njima potkrepili sopstvene stavove. O tome se, takođe, uopšte nisam izjašnjavao.

Sledsveno tome, počeo sam da se osećam sve nelagodnije kada bih sedao za sto sa svojim ujakom i njegovom porodicom. Izazivajući u meni uobičajeno osećanje griže savesti, ovi utorci su mi se pretvarali u crne dane. U tom svetu socijalne i duhovne sigurnosti i udobnosti sve manje sam se osećao ugodno, iako sam žudeo za lekovitim kapljicama intelektualne stimulacije koje su povremeno odatle kapale. Osećao sam se neiskreno i posramljeno. Morao sam sebi da priznam: "Da, ti si prevarant; lažeš i obmanjuješ one ljude koji o tebi misle dobro. Nije njihova krivica što žive u svetu socijalne i intelektualne sigurnosti ili izvesnosti, što ne znaju ništa o siromaštvu, što je njihova religija istovremeno i njihova profesija za koju su plaćeni, što su potpuno nesvesni činjenice da Bog lično može

da istrgne čoveka iz njegovog sraćenog duhovnog sveta i da ga osudi na bogohuljenje. Nemam nikakvog načina da im to objasnim. Gađenje moram da zadržim za sebe i da naučim da ga podnosim!" Nažalost, ni u ovom nastojanju nisam imao mnogo uspeha.

Kako su se tenzije moralnog konflikta povećavale, ličnost br. 2 je sve više postajala sumnjičava i neprijatna, i to dalje nisam mogao da krijem od sebe. Pokušao sam da zatrem ličnost br. 2, ali ni u tome nisam uspevao. U školi i u prisustvu svojih prijatelja mogao sam da je zaboravim, a takođe bi nestajala i kada sam se bavio prirodnim naukama. Ali, čim bih ostao sam, kod kuće ili u prirodi, Šopenhauer i Kant bi se svom silinom vraćali, a sa njima i veličanstvenost "Božijeg sveta". Moje znanje iz prirodnih nauka takođe je oblikovalo deo ovog sveta i ispunjavalo velika slikarska platna živim bojama i figurama. Tada bi ličnost br. 1 i njene brige oko izbora profesije nestajale s vidnog polja, poput sićušne epizode iz poslednje dekade devetnaestog veka. Ali kada bih se vratio sa svojih izleta u vekove, ponovo bi me opteretilo pitanje budućnosti. Ja, ili pre ličnost br. 1, živela je ovde i sada, i pre ili kasnije morala je da donese konačnu odluku o profesiji kojom je želela da se bavi.

Nekoliko puta moj otac je ozbiljno razgovarao sa mnom. Slobodno mogu da studiram šta želim, rekao je, ali ako tražim njegov savet, bolje bi bilo da se držim podalje od teologije. "Budi što god želiš osim teologa", rekao je s vidnim uzbuđenjem. Od tog trenutka među nama je vladala prećutna saglasnost da se izvesne stvari mogu reći ili učiniti bez komentara. Nikada me nije ukorio što sve češće odsustvujem iz crkve i što više ne odlazim na pričest. Ukoliko sam se više udaljavao od crkve, utoliko sam se bolje osećao. Jedino su mi nedostajale orgulje i duhovna muzika, ali svakako ne i "religiozna zajednica". Ta fraza mi uopšte nije ništa značila, jer su me redovni posetioci crkve manje podsećali na zajednicu od "svetovnih ljudi". Ovi drugi su možda imali manje vrline, ali su, s druge strane, bili daleko prijatniji ljudi, s prirodnim emocijama, društveniji i veseliji, srdačniji i iskreniji.

Mogao sam da uverim oca da nemam ni najmanju želju da budem teolog. Ali sam nastavio da se kolebam između prirodnih i humanističkih nauka. Obe su me snažno privlačile. Počinjao sam da shvatam kako ličnost br. 2 ne poseduje *pied-à-terre.* U njoj sam bio

uzdignut iznad ovoga ovde i ovoga sada, u njoj sam se osećao kao jedno jedino oko u hiljaduokom univerzumu, ali nesposoban da se pomerim poput šljunka na zemlji. Ličnost br. 1 se bunila protiv takve pasivnosti, ona je bila željna uzdizanja i delanja, ali za sada se nalazila u nerazrešivom konfliktu. Morao sam, očito, da čekam da bih video šta će se desiti. Kada bi me neko pitao šta želim da budem, obično bih odgovorio: filolog, pod čime sam potajno podrazumevao asirsku i egipatsku arheologiju. U stvarnosti, međutim, nastavio sam da proučavam prirodne nauke i filosofiju u časovima dokolice, a pogotovo za vreme praznika koje sam provodio kod kuće sa majkom i sestrom. Dani kada sam trčao majci, jadikujući: "Dosadno mi je, ne znam šta da radim", predstavljali su daleku prošlost. Najbolje doba godine sada su bili praznici kada sam mogao da se sam zabavljam. Štaviše, bar za vreme letnjeg raspusta, moj otac je bio odsutan, pošto je redovno imao običaj da svoje odmore provodi u Zahzelenu.

Samo se jedanput dogodilo da sam i ja pošao na putovanje za vreme odmora. Imao sam četrnaest godina kada su me, po lekarskoj preporuci, poslali u Entlebuh na lečenje, u nadi da će se moj loš apetit i tadašnje nestabilno zdravlje popraviti. Po prvi put sam se našao među odraslim strancima. Bio sam smešten u kući katoličkog sveštenika. Za mene je to predstavljalo zastrašujuću i istovremeno fascinantnu avanturu. Samog sveštenika sam retko viđao, a za njegovog kućepazitelja teško bi se moglo reći da je bio osoba koja pobuđuje strah, mada je umeo da oštro reaguje. Nije mi se dogodila ni najmanja neprijatnost. Bio sam pod nadzorom jednog starog seoskog lekara koji je držao neku vrstu hotela - sanatorijuma za sve vrste rekonvalescenata. Bila je to vrlo mešovita grupa: farmeri, sitni službenici, trgovci i nekoliko obrazovanih ljudi iz Bazela, a među njima se nalazio i jedan hemičar koji beše dostigao taj vrhunac slave - doktorat. Moj otac je takođe bio doktor filosofije, ali on je bio samo filolog i lingvista. Ovaj hemičar predstavljao je fascinantnu novinu za mene: naučnika, možda jednog od onih koji shvataju tajne kamenja. On je još uvek bio mlad i učio me je da igram kriket, ali mi nije preneo ništa od svog po svoj prilici ogromnog znanja. A ja sam bio isuviše stidljiv, isuviše zbunjen, i u velikoj meri neuk da bih ga pitao o tome. Duboko sam ga poštovao kao prvu osobu koju sam ikada video svojim očima i koja je bila upućena u tajne prirode, ili

makar u neke od njih. Sedeo je za istim stolom sa mnom, jeo istu hranu kao i ja, i povremeno bi čak razmenio nekoliko reči sa mnom. Osećao sam da sam prenet u višu sferu odraslih. Ovo napredovanje bilo je potvrđeno kada su mi dozvolili da idem na izlete koji su organizovani za ljude iz pansiona. Jednom takvom prilikom posetili smo neku rakidžinicu i bili pozvani na degustaciju. U nadahnuću doslovno iskazanom stihovima:

Ta čudesna opijenost što s nogu obara
Od alkohola, vidite, potiču sva" [6]

otkrio sam da je mnoštvo malih čašica s pićem tako podsticajno da sam uskoro uplovio u jedno potpuno novo i neočekivano stanje svesti. Više nije postojalo nikakvo unutra ili spolja, niti neko "ja" i "drugi" - ličnosti br. 1 i br. 2 nisu više postojale: moja obazrivost i bojažljivost su iščezle, a zemlja i nebo, univerzum i sve što u njemu puzi i leti, što se obrće, raste ili pada, sve je postalo jedno. Bio sam sramno, veličanstveno, trijumfalno pijan. Osećao sam se kao da sam porinut u more blaženih snova, ali, usled snažnog ljuljanja, morao sam da se očima, rukama i stopalama hvatam za sve čvrste predmete kako bih održao ravnotežu na ulicama koje su se ljuljale i među kućama i drvećem koje su se njihali. "Divno", mislio sam, "samo, na žalost, malo preterano." Ovo iskustvo završilo se prilično jadno, ali sam ga ipak zadržao u sećanju kao otkriće, doživljaj lepote i smisla koje sam pokvario jedino sopstvenom glupošću.

Na kraju moga boravka otac je došao po mene, i zajedno smo putovali do Lucerna, gde smo se - kakve sreće! - ukrcali na parobrod. Nikada nisam video nešto slično. Još nisam uspeo dovoljno da proučim rad parne mašine, kada su mi saopštili da smo stigli u Vicnau; našli smo se iznad sela naspram visoke planine, i otac mi je objasnio da je to Rigi, gde se stiže uspinjačom. Otišli smo do male stanične zgrade gde je stajala najčudnija lokomotiva na svetu, čiji je kotao bio uspravljen ali pod čudnim uglom. Čak su i sedišta u vagonu bila čudno naherena. Otac mi je pružio putnu kartu i rekao: "Možeš da se odvezeš do vrha sam. Ja ću ostati ovde, isuviše je skupo za obojicu. Pazi da negde ne ispadneš."

Zanemeo sam od radosti. Konačno sam se našao u podnožju ogromne planine, više od svake koju sam ikada video, i sasvim blizu

6. Vilhelm Buš (Wilhelm Busch), *Die Jobsiade*.

vatrenih vrhova iz mog dalekog detinjstva. Od sada sam, doista, bio gotovo čovek. Za ovo putovanje kupio sam sebi bambusov štap, i jedanu englesku džokejsku kapu - odgovarajuće delove odeće za svetskog putnika. A sada je trebalo da se popnem na tu ogromnu planinu! Nisam više znao šta je veće, ja ili planina. Uz snažan zvuk ispuštene pare, divna lokomotiva se zatresla i kloparajući povela me u vrtoglave visine na kojima su se pod mojim pogledom stalno otvarali novi vidici i panorame, dok se konačno nisam našao na samome vrhu u veoma razredenom vazduhu, gledajući ka nezamislivim daljinama. "Da", mislio sam, "to je to, moj svet, pravi svet, tajna, u kojem ne postoje nastavnici, škola, pitanja bez odgovora, gde se može postojati bez potrebe za bilo kakvim pitanjima". Pažljivo sam se držao staza, jer su se svuda unaokolo nalazili užasni ponori. Sve je bilo veoma svečano, i osećao sam da na ovoj visini čovek mora da bude uljudan i tih, jer se nalazi u Božijem svetu. To je ovde bilo fizički prisutno. Bio je to najbolji i najdragoceniji poklon koji mi je otac ikada darovao.

Utisak koji je ovo putovanje ostavilo na mene bio je tako dubok da su moja sećanja na sve što se potom dešavalo potpuno iščezla. Ali ličnost br. 1 je takode učestvovala u ovom putovanju, i njeni utisci zadržali su se u meni do kraja života. Još uvek mogu da vidim sebe, odraslog i nezavisnog sa tvrdim crnim šeširom i skupocenim štapom, kako sedim na terasi jednog od beskrajno elegantnih i raskošnih hotela, na obali Lucernskog jezera, ili u divnim baštama Vicnaus, dok pijem svoju jutarnju kafu za malim, belo-zastrtim stolom i jedem kroasane sa puterom boje zlata i raznim vrstama džema, razmatrajući planove za izlete koji treba da ispune ceo dugi letnji dan. Nakon kafe krenuo bih mirno, bez izbudenja, i odlučnim korakom, prema parabrodu, koji bi me odnosio prema Gothardu i podnožju tih džinovskih planina čije su vrhove prekrivali blještavi glečeri.

Tokom mnogih decenija ova slika bi iskrsla kad god bih bio iznuren od preteranog rada i žudeo za trenutkom odmora. U stvarnom životu stalno sam sebi obećao ovu divotu, ali nikada nisam održao to obećanje.

Nakon ovog mog prvog svesnog putovanja, usledilo je drugo, godinu ili dve kasnije. Dozvolili su mi da posetim svoga oca koji se

nalazio na odmoru u Zahzelnu. Od njega sam doznao impresivnu novost da se tamo sprijateljio sa katoličkim sveštenikom. Za mene je to bio neobično hrabar čin, i tajno sam se divio očevoj hrabrosti. Dok sam tamo boravio, posetio sam pustinjakovo prebivalište u Flieliju i relikvije brata Klausa, koji je do tada bio proglašen za blaženog. Pitao sam se kako katolici mogu znati da se on nalazi u blaženom stanju. Možda je još uvek lutao unaokolo i tako kazivao ljudima? Bio sam duboko impresioniran *genius*-om *loci,* bio sam u stanju ne samo da zamislim mogućnost života tako potpuno posvećenog Bogu, već i da ga razumem. Ali to je bilo praćeno blagom unutarnjom drhtavicom i pitanjem na koje nisam znao odgovor; kako su njegova žena i deca mogli da podnesu da za supruga i oca imaju sveca, kada su upravo to bile greške i nepodobnosti moga oca zbog kojih mi je postao tako drag? "Da", mislio sam, "kako iko može da živi sa svecem?" Ovaj pustinjak je očigledno shvatio da je to nemoguće, i stoga je i morao da postane pustinjak. Ipak, njegova ćelija nije bila mnogo udaljena od kuće. To nije loša ideja, pomislio sam - da porodica živi u jednoj kući, dok bih ja živeo na izvesnoj udaljenosti, u kolibi sa gomilom knjiga i pisaćim stolom, otvorenim ognjištem na kome bih pekao kestenje i kuvao svoju supu na tronošcu. Kao sveti pustinjak ne bih više morao da odlazim u crkvu, već bih umesto toga imao sopstvenu kapelu.

Od pustinjskog prebivališta nastavio sam da se penjem uz brdo, udubljen u sopstvene misli, i upravo sam se okretao da se vratim nazad kada se sa moje leve strane pojavila vitka figura jedne mlade devojke. Nosila je domaću nošnju, imala je ljupko lice i pozdravila me je prijateljskim pogledom svojih plavih očiju. Kao da je to bila najprirodnija stvar na svetu, zajedno smo se spustili u dolinu. Devojka je bila otprilike mojih godina. S obzirom da nisam poznavao druge mlade žene osim svojih rodaka, bio sam prilično zbunjen i nisam znao šta da razgovaram sa njom. Počeo sam stoga da joj bojažlivo objašnjavam kako se ovde nalazim već nekoliko dana na odmoru, da pohađam gimnaziju u Bazelu i da kasnije želim da studiram na univerzitetu. Dok sam pričao obuzelo me je čudno osećanje sudbonosnosti. "Pojavila se upravo sada", mislio sam u sebi, "i hoda sa mnom tako prirodno kao da oduvek pripadamo jedno drugom." Pogledao sam je sa strane i na njenom licu opazio izraz sti-

dljivosti pomešane sa divljenjem, koji me je zbunio i na izvestan način dirnuo. Da li je moguće, pitao sam se, da se radi o sudbini? Da li moj susret sa njom predstavlja puki slučaj? Devojka sa sela - da li je to moguće? Ona je katolkinja, ali možda je njen sveštenik upravo onaj sa kojim se moj otac sprijateljio? Ona nema pojma ko sam ja. Svakako da ne bih mogao da joj govorim u Šopenhueru i negaciji Volje, zar ne? Ipak ne deluje nimalo zlokobno. Možda njen sveštenik nije jedan od onih jezuita koji se šunjaju unaokolo u crnim haljinama. Ali joj ipak ne mogu reći da je moj otac protestantski sveštenik. To bi moglo da je uplaši ili povredi. A da joj pričam o filosofiji, ili o đavolu, koji je važniji od Fausta, iako je Gete napravio od njega onakvog glupaka - to uopšte ne dolazi u obzir. Ona još uvek pripada čistoj zemlji nevinosti, dok sam ja uronio u stvarnost, u divotu i surovost stvaranja. Kako bi ona mogla da podnese da sluša o tome? Između nas je stajao neprobojan zid. Tu nema niti može biti nekakve veze.

S tugom u srcu, povukao sam se u sebe i skrenuo razgovor na manje opasne teme: da li je krenula u Zahzeln, zar vreme nije divno, kakav je pogled, i slično.

Spolja gledano, ovaj susret je bio krajnje beznačajan. Ali, kao unutarnje iskustvo, imao je takvu upečatljivost da je ne samo danima zaokupljao moje misli, već mi se zauvek urezao u sećanje, kao i kapela sa moštima sveca, pokraj puta. U to vreme još uvek sam se nalazio u onom detinje bezazlenom dobu kada se život sastoji od pojedinačnih, nepovezanih iskustava. Pa, ko bi onda bio kadar da uoči konce sudbine koji su vodili od Brata Klausa ka ovoj lepoj devojci?

Ovaj period mog života bio je ispunjen protivurečnim mislima. Na jednoj strani, Šopenhauer i hrišćanstvo nisu se nikako međusobno slagali; a na drugoj, ličnost br. 1 želela je da se oslobodi pritiska ili melanholije ličnosti br. 2. Nije ličnost br. 2 bila depresivna, već ličnost br. 1 kada bi se setila ličnosti br. 2. Upravo u to vreme, iz sukoba suprotnosti, rodila se prva celovita fantazija u mom životu. Pojavljivala se deo po deo i, koliko mogu da se setim, vodila je poreklo od jednog snažnog doživljaja, koji me je duboko uzbudio.

Jednoga dana severozapadni vetar uskovitlao je reku Rajnu podižući penušave talase. Moj put za školu vodio je pored reke. Iz-

nenada sam opazio kako se sa severa, hitajući uz Rajnu ispred oluje, približava brod sa velikim glavnim jedrom. To je bilo sasvim novo iskustvo u mom životu - jedrenjak na Rajni! Moja mašta je dobila krila. Ukoliko bi, namesto ove brze reke, čitava oblast Alzas predstavljala jezero, imali bismo jedrenjake i velike parobrode. Tada bi Bazel bio luka u kojoj bi gotovo isto tako bilo prijatno živeti kao pored mora. Sve bi bilo drugačije i živeli bismo u drugom vremenu i svetu. U tom slučaju ne bih morao da pohađam gimnaziju, niti da dugo pešačim do škole - bio bih odrasla osoba koje je u stanju da svoj život uredi po vlastitoj želji. Iz jezera bi se izdizalo kamenito brdašce, povezano sa kopnom uzanom prevlakom; ono bi presecalo široki kanal iznad koga se uzdiže drveni most što vodi do kapije okružene kulama koja se otvara prema malom srednjovekovnom gradu, sagrađenom na okolnim padinama. Na stenovitom uzvišenju nalazio bi se dobro utvrđen zamak sa visokom tvrđavom, stražarskom kulom. To je bila moja kuća. U njoj nije bilo lepih dvorana niti bilo kakvog znaka luksuza. Prostorije behu jednostavne, četvorougaone i prilično male. Kuća je imala jednu neobično primamljivu biblioteku u kojoj se nalazilo sve što je vredno znati. Posedovala je, takođe, kolekciju oružja, a na bastionima su bili postavljeni teški topovi. Pored ovoga, u zamku je bio smešten i jedan garnizon od pedeset naoružanih vojnika. U malom gradu živelo je nekoliko stotina stanovnika, a njime su upravljali gradonačelnik i gradsko veće staraca. Ja sam lično bio mirovni sudija, presuditelj i savetnik, koji se u toj ulozi javlja samo povremeno da održi suđenje. Na kopnenoj strani grada nalazila se luka u kojoj je bio usidren moj jedrenjak na dve katarke, naoružan sa nekoliko malih topova.

Glavno središte i *raison d'être* čitavog ovog uređenja bio je strogo poverljiva tajna, sa kojom sam jedino ja bio upoznat. Ovo mi je najednom sinulo. U unutrašnjosti kule, naime, od grudobrana sa zupčastim otvorima na kuli do zasvođenog podruma, protezao se bakarni stub ili teški žičani kabl debljine ljudske ruke, koji se na vrhu račvao u najtamnije grančice, nalik krošnji drveta ili - ispravnije rečeno - nalik naopako okrenutom glavnom korenu koji je sa svim svojim tanušnim rizomima bio upravljen prema vazduhu. Ovo korenje izvlačilo je iz vazduha izvesnu nepojamnu tvar koja je preko bakarnog stuba prenošena dole u podrum. Tamo sam imao isto tako

nepojamnu aparaturu, neku vrstu laboratorije, u kojoj sam pravio zlato iz tajanstvene tvari koju su rizomi od bakra izvlačili iz vazduha. To je uistinu bio arcanum, o čijoj pravoj prirodi nisam ništa znao niti sam želeo da formulišem nekakvu koncepciju. Moja mašta nije se, takođe, udubljivala u prirodu preobražavajućeg procesa. Obazrivo i s izvesnim strahom, zaobilazila je ono što se doista odigravalo u laboratoriji. Osećao sam da u vezi sa ovim problemom postoji nekakva unutarnja zabrana: od čoveka se nije očekivalo da se previše udubljuje u proces preobražaja, niti da se interesuje za prirodu tvari koja je izvlačena iz vazduha. Kao što Gete kaže o Majkama: "O njima reč da kaže svak oseća zazor".[7]

"Duh" je za mene, naravno, predstavljao nešto neiskazivo, ali u dubini duše nisam smatrao da se on suštinski razlikuje od veoma razređenog vazduha. Ono što je korenje upijalo i prenosilo do bakarnog valjka predstavljalo je jedan vid duhovne suštine koja se dole u podrumu ospoljavala uobličavajući se u zlatnike. Sasvim je izvesno da se nije radilo o pukom mađioničarskom triku, već o poštovanju dostojnog i životno važnoj tajni prirode u koju sam bio upućen na meni nepoznat način i koju sam morao da krijem ne samo od veća staraca već, isto tako, i od samoga sebe.

Moje dugo, dosadno pešačenje do škole i nazad, počelo je da se skraćuje na najprijatniji mogući način. Tek što bih napustio školsku zgradu već bih se našao u zamku, na kome se neprekidno nešto dograđivalo, gde su se održavale sednice veća, izricale presude, rešavali sporovi, pucalo iz topa. Palube skune bile su očišćene, jedra podignuta, i brod je, pažljivo vođen, napuštao luku pre no što zaduva blagi povetarac, da bi, zaobišavši hrid, zaplovio prema severozapadu. Iznenada bih se našao na pragu kuće, kao da je prošlo tek nekoliko minuta. Iskoračio bih iz svoje fantazije kao iz kakve kočije koja me je bez napora dovezla do kuće. Ovo krajnje prijatno stanje trajalo je nekoliko meseci dok mi nije dodijalo. Najednom, moja fantazija učinila mi se glupom i smešnom. Umesto da se i dalje prepuštam dnevnom sanjarenju, počeo sam da od kamičaka, uz pomoć blata i maltera, gradim zamkove i dobro zaštićena utvrđenja - pri čemu mi je kao model poslužila tvrđava Hiningena koja je u to doba

7. Faust, Drugi deo, p. 76.

još uvek bila neoštećena. Proučavao sam sve dostupne fortifikacijske planove Vaubena i uskoro su mi postale bliske sve tehničke pojedinosti. S Vaubena sam prešao na moderne fortifikacijske metode i pokušao da uz pomoć svojih ograničenih sredstava sagradim modele svih mogućih tipova. Ovim sam se bavio u časovima odmora više od dve godine, i za to vreme moja sklonost prema proučavanju prirode i konkretnih stvari nepokolebljivo je rasla, na račun ličnosti br. 2.

Smatrao sam kako nema svrhe da razmišljam o realnim stvarima doklegod ih tako malo poznajem. Svako može da se prepusti maštanju - ali pravo znanje je nešto sasvim drugo. Roditelji su mi dozvolili da se pretplatim na naučni časopis, koji sam čitao sa strasnom znatiželjom. Tražio sam i sakupljao sve fosile koji su se mogli naći u našim Jura planinama, kao i sve dostupne minerale, insekte, kosti mamuta koje sam nalazio u grobnim jamama u ravnici Rineland i ljudske kosti koje sam pronašao u masovnoj grobnici iz 1811. godine, pored Hiningena. Biljke su me takođe interesovale, ali ne u naučnom pogledu. Nisam mogao da shvatim zbog čega su me privlačile, ali sam duboko osećao da biljke ne treba kidati i sušiti. One su za mene bile živa bića, koja samo dok rastu i cvetaju poseduju smisao - skriveni, tajni smisao, jednu od Božijih misli. Prema njima se moralo odnositi sa poštovanjem; trebalo ih je posmatrati s filozofskom radoznalošću i divljenjem. Ono što su biolozi govorili o njima bilo je zanimljivo, ali se nije doticalo suštine. Pa ipak, nisam bio u stanju da sebi predočim o kakvoj je suštini reč. U kakvoj su vezi bile biljke sa hrišćanskom religijom ili negacijom Volje, na primer? To nikako nisam mogao da pojmim. One su očigledno sudelovale u božanskom stanju nevinosti, koje bi bolje bilo ne narušavati. Nasuprot njima, insekti su bili preobražene biljke - cveće i voće koje se odvažilo da puzi uz pomoć nogu i gigulja, i da leti pomoću krila poput cvetnih latica, vrebajući plen na biljkama. Zbog te nezakonite radnje bili su osuđeni na masovno istrebljenje, pri čemu su tvrdokrilci i gusenice predstavljali posebne ciljeve takvih kaznenih pohoda. Moje osećanje "povezanosti sa svim bićima" bilo je strogo ograničeno na toplokrvne životinje. U tom pogledu, jedini izuzetak među hladnokrvnim gmizavcima predstavljale su žabe i vodozemci zbog svoje sličnosti sa ljudskim bićima.

III
Godine studiranja

Iako sve većeg interesovanja za prirodne nauke, povremeno bih se vraćao svojim knjigama iz filosofije. Pitanje izbora buduće profesije opasno se približavalo. Jedva sam čekao da se završe gimnazijski dani. Tada ću poći na univerzitet i studirati - prirodne nauke, naravno. Tako ću naučiti nešto konkretno. Ali tek što sam doneo ovakvu odluku javile su se sumnje. Zar nisam imao više sklonosti za istoriju i filosofiju? Ponovo, intenzivno, počelo je da me zanima sve što je vezano za Egipat i Vavilon, i najviše sam želeo da postanem arheolog. Ali nisam imao materijalnih sredstava da studiram bilo gde izvan Bazela, a u njemu nije postojao nijedan profesor tog predmeta. Tako je taj plan veoma brzo otpao. Dugo nisam bio u stanju da se odlučim i neprekidno sam odlagao donošenje odluke. Moj otac je bio veoma zabrinut zbog toga. Jednom je rekao: "Dečka interesuje sve što se može zamisliti, ali ne zna tačno šta želi." Mogao sam samo da priznam da je u pravu. Pošto se približavala matura, a mi morali da se izjasnimo na koji ćemo fakultet da se prijavimo, naglo sam se opredelio za prirodne nauke, ali sam svoje školske drugove ostavio u nedoumici povodom mog konačnog izbora.

Ova iznenadna odluka očito je imala svoj uzrok. Nekoliko nedelja ranije, uprvo u vreme kada su se ličnost br. 1 i ličnost br. 2 borile za odluku, sanjao sam dva sna. U prvom od njih našao sam se u tamnoj šumi koja se prostirala duž Rajne. Stigao sam do malog uzvišenja, humke, i počeo da kopam. Nakon izvesnog vremena naišao sam, na sopstveno zaprepašćenje, na kosti nekih praistorijskih životinja. To me je neizmerno zainteresovalo i u tom trenutku postalo mi je jasno: moraću da upoznam prirodu, svet u kome živimo i stvari koje nas okružuju.

Potom je usledio drugi san: ponovo sam se našao u šumi kroz koju su proticali brojni potočići, a u najtamnijem kutku šume ugle-

dao sam okruglo jezero, okruženo gustim šibljem. U vodi je, otpola zagnjureno, ležalo najčudnije i najdivnije biće: okrugla životinja koja se presijavala u svim mogućim bojama i koja se sastojala od bezbrojnih malih ćelija, ili organa u obliku pipaka. Bila je to ogromna zračna rizopoda, oko tri stope široka u prečniku. Činilo mi se neizrecivo lepim to što ovo prelepo stvorenje može da spokojno leži na skrovitom mestu, u čistoj, dubokoj vodi. To je u meni izazvalo duboku želju za saznanjem, tako da sam se probudio toliko uzbuđen da mi je srce snažno udaralo. Ova dva sna uticala su da se definitivno opredelim za prirodne nauke, i uklonila su sva moja kolebanja.

Postalo mi je jasno da živim u vremenu i na mestu u kome čovek mora da zarađuje za svoj život. Da bi to bio u stanju, on mora da ima nekakvo zanimanje, a na mene je ostavilo dubok utisak i to što su svi moji školski drugovi bili prožeti ovom nužnošću i nisu razmišljali ni o čemu drugom. Osećao sam da se na neki način razlikujem od njih. Zašto nisam mogao da se za nešto konačno opredelim? Čak je i ona marljiva osoba, D., na koju mi je kao na model prilježnosti i savesnosti ukazao moj profesor nemačkog jezika, bila sigurna da će studirati teologiju. Shvatio sam da treba da se saberem i dobro razmislim o ovoj stvari. Ako bih se, na primer, opredelio za zoologiju, mogao bih jedino da budem nastavnik u školi ili, u najboljem slučaju, nekakav službenik u zoološkom vrtu. U tome nije bilo budućnosti čak ni za onog čiji su zahtevi skromni - iako bi mi se svakako više dopadalo da radim u zoološkom vrtu nego da život provedem kao školski nastavnik.

U tom ćorsokaku iznenada mi je sinulo da bih mogao da studiram medicinu. Toga se, začudo, nikada ranije nisam setio, iako je moj deda po ocu, o kome sam toliko mnogo slušao, bio lekar. Zapravo baš iz tog razloga, imao sam izvestan otpor prema ovoj profesiji. "Samo ne imitiraj", glasio je moj moto. Ali sada sam sebi rekao da studije medicine ipak počinju predmetima iz oblasti prirodnih nauka. U tom smislu radio bih ono što želim. Štaviša, polje medicine bilo je tako široko da je uvek postojala mogućnost za kasniju specijalizaciju. Konačno sam se opredelio za prirodne nauke, i jedino je ostalo pitanje: kako? Morao sam da zarađujem za život, a pošto nisam imao novaca nisam mogao da pohađam univerzitet u inostranstvu i da steknem takvu vrstu obrazovanja koja bi mi dala nade za

buduću naučnu karijeru. U najboljem slučaju mogao sam da postanem jedino diletant u oblasti nauke. Niti je, pošto sam posedovao ličnost koja me je učinila omraženim kod mnogih mojih školskih drugova i ljudi od uticaja (to jest, nastavnika) postojala ikakva nada da ću naći pokrovitelja koji bi podržao moje želje. Kada sam se, stoga, konačno opredelio za medicinu, to sam učinio s prilično nelagodnim osećanjem da nije dobro počinjati život s takvim kompromisom. Ipak, pošto je ta neopoziva odluka konačno doneta, osetio sam olakšanje.

Potom se nametnulo bolno pitanje: odakle da nabavim novac? Moj otac je mogao samo delimično da mi ga pruži. On je od univerziteta u Bazelu zatražio stipendiju za mene, i na moju sramotu njegova molba je prihvaćena. Bio sam posramljen ne zato što je naše siromaštvo sada bilo izloženo pogledu celog sveta, već zato što sam tajno bio uveren da su svi "uticajni ljudi" lože raspoloženi prema meni. Nikada nisam očekivao da mi od njih može doći bilo kakva ljubaznost. Očigledno sam bio u dobitku zahvaljujući ugledu svoga oca, koji je bio dobra i jednostavna osoba. A ipak sam se osećao potpuno drugačijim od njega. Imao sam, zapravo, dve različite predstave o sebi. Sa stanovišta ličnosti br. 1 video sam sebe kao prilično neprijatnog i osrednje obdarenog mladića velikih ambicija, nedisciplinovanog temperamenta, sumnjivog ponašanja, koji oscilira između naivnog entuzijazma i napada detinjastog razočaranja, koji je u svojoj najdubljoj suštini bio pustinjak i mračnjak. S druge strane ličnost br. 2 doživljavala je ličnost br. 1 kao težak i nezahvalni moralni zadatak, kao tešku lekciju koja nekako mora biti savladana, jer je ova ličnost imala bezbroj mana kao što su sklonost ka lenčarenju, melanholičnost, depresivnost, nepodesan entuzijazam prema idejama i pojavama koje niko nije cenio, sklonost ka izmišljenim prijateljstvima, ograničenost, pristrasnost, glupost (za matematiku), nedostatak razumevanja za druge ljude, nerazumevanje filosofskih problema; ličnost br. 2 nije čak bila ni pravi hrišćanin, niti bilo šta drugo. Ona uopšte nije posedovala određeni karakter; bila je *vita peracta*, rođena, živa, mrtva, sve ujedno: totalna vizija života. I pored toga što je nemilosrdno bila svesna sebe, ova ličnost nije bila u stanju da se iskaže preko mračnog medijuma ličnosti br. 1, iako je težila tome. Kada je prevladavala ličnost br. 2, ličnost br. 1 bi nesta-

jala i poništavala se u njoj, baš kao što je, nasuprot tome, ličnost br. 1 doživljavala ličnost br. 2 kao oblast unutarnje tame. Ličnost br. 2 je osećala da bi svako shvatljivo iskazivanje sebe same bilo nalik kamenu bačenom preko ivice sveta, koji se nečujno gubi u beskrajnoj noći. Ali u njoj (ličnosti br. 2) vladala je svetlost, kao u prostranim dvoranama kraljevske palate čija su visoka okna okrenuta prema pejsažu koji se kupa u Sunčevoj svetlosti. Tu se nalazio smisao i istorijski kontinuitet, u snažnoj suprotnosti prema nekoherentnoj slučajnosti života ličnosti br. 1, koja nije imala nikakve stvarne dodirne tačke sa svojom okolinom. Ličnost br. 2, s druge strane, osećala se tajno povezanom sa srednjim vekom, kako je predstavljen u Faustu, s nasledem prošlosti koje je očigledno duboko uzbudilo Getea. Za Getea je stoga - i to mi je bila velika uteha - ličnost br. 2 takođe bila stvarna. Faust je, kako sam malo šokiran sada shvatio, značio za mene više od mog omiljenog Jevandelja po Jovanu. U Faustu je bilo nečega što je neposredno uticalo na moja osećanja. Jovanov Hristos bio mi je stran, ali još mi je bio dalji Spasilac drugih Jevandelja. Faust je, s druge strane, predstavljao živ ekvivalent ličnost br. 2, i bio sam ubeđen da je on bio taj odgovor koji je Gete dao svom vremenu. Ovo saznanje nije me samo utešilo, već mi je takođe pružilo i jedno dublje osećanje unutarnje sigurnosti i svest o pripadanju ljudskoj zajednici. Nisam više bio usamljen niti sam predstavljao puki kuriozitet, igru surove prirode. Moj neposredni duhovni otac i autoritet bio je lično veliki Gete. Negde u to vreme usnio sam san koji me je istovremeno uplašio i ohrabrio. Bila je noć, nalazio sam se na nekom nepoznatom mestu, i sporo i s mukom probijao sam se kroz snažan vetar. Gusta magla lebdela je svuda unaokolo. Zakrilio sam šakama slabašnu svetlost koja je pretila da se ugasi svakog časa. Sve je zavisilo od toga da li ću uspeti da očuvam tu malu svetlost. Iznenada sam imao osećaj da mi se nešto približava otpozadi. Pogledao sam unazad, i ugledao kako me prati džinovska crna figura. Ali istoga časa, iako obuzet užasom, bio sam svestan da, uprkos svim opasnostima, moram da očuvam svoju malu svetlost idući kroz noć i vetar. Kada sam se probudio, najednom sam shvatio da je ta figura predstavljala "brokensku sablast", moju sopstvenu senku u kovitlacima magle, koja je stupila u život pomoću male svetlosti koju sam nosio. Znao sam, takođe, da ta mala svetlost predsta-

vlja moju svest, jedinu svetlost koju posedujem. Iako beskrajno mala i krhka u poređenju sa silama tame, to je još uvek bila svetlost, moja jedina svetlost.

Ovaj san je predstavljao veliko prosvetljenje za mene. Sada sam znao da je ličnost br. 1 nosilac svetlosti, a da je ličnost br. 2 sledi poput senke. Moj zadatak sastojao se u tome da zaštitim svetlost i da se ne osvrćem na *vita peracta*; to je očito bila zabranjena oblast svetlosti druge vrste. Moram da se probijam dalje protiv oluje, koja je težila da me gurne nazad u neizmernu tamu sveta gde čovek nije svestan ničega osim spoljašnjeg izgleda stvari potisnutih u pozadinu. U ulozi ličnosti br. 1 morao sam da idem dalje - ka studiranju, zarađivanju novca, odgovornostima, ka nepredviđenim zamkama, konfuzijama, greškama, potčinjavanjima, porazima. Oluja koja je duvala u mom pracu, predstavljala je vreme koje neprestano otiče u prošlost, baš kao što nas i neprekidno sledi u stopu. Ono sve živo požudno usisava u sebe; od njega možemo pobeći - na trenutak - jedino kretanjem unapred. Prošlost je zastrašujuće stvarna i prisutna, i ščepaće svakoga onoga ko nije u stanju da se spase zadovoljavajućim odgovorom.

Moje shvatanje sveta promenilo se za devedeset stepeni. Postalo mi je savršeno jasno da moj put neopozivo vodi prema spoljašnjosti, u ograničenja i tamu trodimenzionalnosti. Mislio sam da je nekad davno Adam morao da napusti raj na sličan način; Eden je za njega postao sablastan, a svetlost se nalazila tamo gde je kameno polje trebalo da bude obrađeno u znoju njegovog lica.

Upitao sam se: "Odakle potiče takav san?" Dotada sam bio uveren da slične snove šalje neposredno Bog. Ali sada sam u tako velikom meri bio upio u sebe epistemologiju, da su me obuzele sumnje. Moglo bi se, na primer, reći, da je moje saznanje postepeno sazrevalo jedno duže vreme i da se onda probilo u snu. A to se, zapravo, i desilo. Ali takvo objašnjenje predstavlja jedino opis. Pravo pitanje je glasilo: zašto je ovaj proces nastao i zašto se probio u svest. Svesno nisam ništa učinio da podstaknem jedan takav razvitak; naprotiv, moje simpatije su bile na drugoj strani. Mora da je, stoga, iza scene nešto delovalo, neka inteligencija, u svakom slučaju nešto inteligentnije od mene. Jer neobična ideja da se u svetlosti svesti unutarnja oblast pojavljuje kao džinovska senka nije bilo

nešto što sam mogao da izmislim. Sada sam odjednom shvatio mnoge stvari koje su mi pre bile neobjašnjive - pogotovu onu hladnu senku nelagodnosti i nerazmevanja koja bi prešla preko ljudskih lica kada god bih spomenuo nešto u vezi sa unutarnjim duhovnim oblastima.

Ličnost br. 2 moram ostaviti za sobom, to je bilo jasno. Ali ni pod kojim uslovima nisam smeo da je poreknem pred samim sobom ili da je proglasim nesposobnom. To bi predstavljalo samosakaćenje, i čak bi me lišilo svake mogućnosti da objasnim poreklo snova. Jer u mojoj svesti nije bilo sumnje da ličnost br. 2 ima nekakve veze sa stvaranjem snova, i nije mi bilo teško da joj priznam nužno superiornu inteligenciju. Ali osećao sam kako se sve više poistovećujem sa ličnošću br. 1, što je zapravo značilo da predstavljam samo deo daleko obuhvatnije ličnosti br. 2, s kojom upravo iz tog razloga nisam više mogao da se poistovetim. Ona je doista predstavljala sablast, duha koji je mogao da se suprostavi svetu tame. Bilo je to nešto što mi nije bilo poznato pre ovoga sna, i već u to vreme - u šta sam ubeđen kada se osvrnem unazad - bio sam toga samo nejasno svestan, mada sam, izvan svake sumnje emotivno to već znao.

U svakom slučaju, nastupio je raskol između mene i ličnosti br. 2. s rezultatom da je "ja" bilo pripisano ličnosti br. 1, i u jednakoj meri odvojeno od ličnosti br. 2, koja je stoga, naime, stekla autonomnost. Ja to nisam dovodio u vezu sa idejom o nekakvoj konačnoj individualnosti, kakvu bi utvara mogla da poseduje, iako ova mogućnost ne bi morala da mi bude strana s obzirom na moje seljačko poreklo. Na selu ljudi veruju u te stvari - za neke one postoje, a za neke ne. Jedina jasna odlika ovoga duha bio je njegov istorijski karakter, njegovo trajanje u vremenu, ili, pre, njegova bezvremenost. Naravno da ovo tada nisam umeo da objasnim sebi s toliko reči, niti sam formirao neku ideju o njegovoj prostornoj egzistenciji. On je igrao ulogu faktora iz pozadine egzistencije moje ličnosti br. 1, nikada jasno određenog ali ipak nedvosmisleno prisutnog.

*

Deca daleko manje reaguju na reči odraslih negoli na one stvari i pojave iz svoje okoline koje imaju određeno značenje, ali se ne mogu tačno odrediti. Dete im se nesvesno prilagođava i to u nje-

mu stvara korelaciju kompenzatorske prirode. Posebne "religijske" ideje koje sam imao već u svome najranijem detinjstvu predstavljale su spontane proizvode koji se mogu shvatiti jedino kao reakcija na moju roditeljsku sredinu, i na duh tog vremena. Religiozne sumnje kojima je moj otac kasnije podlegao morale su, prirodno, da prođu dug period inkubacije. Jedna takva revolucija nečijeg sveta, i sveta u celini, pruža svoje senke unapred, i te senke su postajale sve duže ukoliko se svesni um moga oca beznadežnije odupirao njihovoj moći. Ne treba se stoga čuditi što su sumnje bacale moga oca u stanje nesigurnosti, koje se potom prenosilo na mene.

Nikada nisam imao utisak da su ovi uticaji poticali od majke, s obzirom da je ona nekako bila ukorenjena u duboko, nevidljivo tle, iako mi to nikada nije delovalo kao potvrda njene hrišćanske vere. Za mene je to nekako bilo povezano sa životinjama, drvećem, planinama, dolinama i brzim vodama, što je sve u najjačoj mogućoj meri odudaralo od njene hrišćanske spoljašnosti i njenih konvencionalnih izjava o veri. Ova pozadina se tako dobro podudarala sa mojim sopstvenim stanovištem da sve to nije prouzrokovalo nikakav nemir u meni; naprotiv, pružalo mi je osećaj sigurnosti i ubeđenja da se tu nalazi čvrsto tle na koje se čovek može osloniti. Nikada mi nije palo na pamet koliko je ta osnova "paganska". Ličnost br. 2 moje majke pružala mi je najsnažniju podršku u konfliktu koji se tada rađao između očinske tradicije i čudnih, kompenzatorskih proizvoda, koje je moje nesvesno bilo pobuđeno da stvara.

Kada se osvrnem unazad, mogu da vidim kako je moj sopstveni razvitak u detinjstvu predstavljao anticipaciju budućih događaja i uveliko utro put za oblike prilagođavanja religijskom kolapsu moga oca, kao i za razorno otkrovenje sveta kakvog ga gledamo i danas - otkrovenje sveta koje se nije menjalo iz dana u dan, već je bacalo svoje senke daleko unapred. Iako mi, ljudska bića, imamo svoje lične živote, ipak smo u velikoj meri predstavnici, žrtve i nosioci kolektivnog duha čije se godine mere vekovima. Možemo da provedemo ceo život u uverenju kako sledimo vlastite ciljeve, a da nikada ne otkrijemo kako, najvećim delom, predstavljamo statiste na pozornici sveta. Postoje činjenice koje, iako nam nisu poznate, ipak utiču na naše živote, utoliko više ukoliko su ovi nesvesni. Tako bar deo našeg bića živi u vekovima - onaj deo koji sam, za svoju privatnu

upotrebu, označio kao "ličnost br. 2". Da se ne radi o jednoj individualnoj osobenosti dokazuje religija Zapada, koja se hitro prilagođava tom unutarnjem čoveku, i već dve hiljade godina iskreno nastoji da ga dovede do upoznavanja naše spoljašnje svesti sa njenim ličnim preokupacijama: "*Non foras ire, in interiore homine habitat veritas*" ("Ne traži istinu spolja; ona počiva u unutarnjem čoveku").

*

Tokom 1892 - 94. godine imao sam nekoliko prilično žestokih rasprava sa svojim ocem. On je studirao orijentalne jezike u Getingenu i doktorirao je na arapskoj verziji "Pesme nad pesmama". Njegovi slavni dani završili su se kada je dao poslednji ispit. Usled toga je zapustio svoj talenat za jezike. Kao seoski sveštenik utonuo je u neku vrstu sentimentalnog idealizma i, u znak sećanja na svoje zlatne studentske dane, nastavio je da puši na dugačku studentsku lulu, utvrdio da njegov brak nije ispunio sva njegova očekivanja. On je učinio mnogo - isuviše mnogo - dobrih dela - a za uzvrat obično je bio razdražljiv i nezadovoljan. Oba roditelja ulagala su velike napore da vode ispravan život, s jedinim rezultatom da je među njima isuviše često dolazilo do svađe. Ove teškoće, sasvim razumljivo, kasnije su skršile očevu ličnost.

U to vreme njegova razdražljivost i nezadovoljstvo uvećali su se, i njegovo stanje me je zabrinulo. Moja majka je izbegavala sve što je moglo da ga uzruja i odbijala je da učestvuje u prepirkama. Iako sam smatrao da je to najmudriji mogući način ponašanja, često nisam mogao da se uzdržim od reagovanja. Ostajao bih miran tokom njihovih izliva gneva, ali kada je izgledalo da se nalazi u pristupačnijem raspoloženju ponekad bih pokušavao da zapodenem razgovor nadajući se da ću nešto saznati o njegovim unutarnjim mislima i njegovom razumevanju samog sebe. Bilo mi je jasno da ga muči nešto sasvim određeno, i sumnjao sam da je to nešto u vezi sa njegovom verom. Na osnovu nekoliko njegovih slučajnih primedbi, uverio sam se da pati zbog religioznih sumnji. Tako je, činilo mi se, i moralo da bude pošto nije imao neophodnog iskustva. Iz svojih pokušaja tokom razgovora razabrao sam da u tom smislu nešto nije bilo u redu jer su sva moja pitanja nailazila na iste beživotne teološke odgovore, ili pomirljivo sleganje ramenima, što je u meni podsticalo želju da

mu se usprotivim. Nisam mogao da shvatim zašto se nije uhvatio u koštac sa svojom situacijom. Video sam da ga moja kritička pitanja rastužuju, ali sam se uprkos tome nadao da će se povesti konstruktivan razgovor, pošto mi je bilo gotovo neshvatljivo da on još uvek nije imao iskustvo Boga, najočevidnije od svih iskustava. Znao sam dovoljno o epistemologiji da bih shvatio da se znanje ove vrste ne može dokazati, ali mi je bilo isto tako jasno da ono i ne iziskuje ništa više dokaza negoli lepota Sunčevog zalaska, ili noćne strave. Pokušao sam, nesumnjivo veoma nespretno, da mu prenesem ove očigledne istine, s nadom da ću uspeti da mu pomognem da podnese sudbinu koja ga je neizbežno zadesila. Morao je da se svada s nekim i stoga se svađao sa svojom porodicom i sa samim sobom. Zašto to nije činio sa Bogom, mračnim tvorcem svega stvorenog, koji je jedini bio odgovoran za patnje sveta? Bog bi mu sigurno u vidu odgovora poslao jedan od onih čarobnih, beskrajno dubokih snova koje je poslao meni iako ga za to nisam ni zamolio, a koji je učvrstio moju veru. Ne znam zašto je to učinio - ali to jednostavno bilo tako. Da, Bog mi je čak dozvolio da zavirim u Njegovo sopstveno biće. Bila je to velika tajna koju se nisam usuđivao i nisam mogao da otkrijem svom ocu. Možda bih i mogao da mu je otkrijem da je on bio u stanju da razume neposredno iskustvo Boga. Ali, u mojim razgovorima sa njim nikada nisam otišao tako daleko, nikada se nisam čak ni približio ovom problemu, zato što sam mu uvek prilazio krajnje nepsihološki i intelektualno, i na sve moguće načine nastojao da ne uplićem emocije. Ovakav pristup je svaki put podsećao na mahanje crvenom maramom pred očima bika, i doveo bi do očevog plahovitog reagovanja koje mi je bilo neshvatljivo. Nisam bio u stanju da razumem kako jedan krajnje racionalan argument može da naiđe na tako snažan emocionalan otpor.

Ove beskorisne rasprave razdraživale su i oca i mene, i konačno bismo ih napustili, opterećeni, svaki za sebe, osećanjem sopstvene inferiornosti. Teologija je dovela do toga da se udaljimo jedan od drugoga. Shvatio sam da sam ponovo doživeo kobni poraz, iako sam osetio da se to odnosi i na njega. Nejasno sam naslućivao da otac neibežno podleže svojoj sudbini. Bio je usamljen i nije imao nijednog prijatelja s kojim bi mogao da porazgovara. Ja bar nisam poznavao nikoga među našim poznanicima ko bi mogao da kaže

spasonosnu reč. Jednom sam ga čuo kako se moli. Očajnički se borio da sačuva svoju veru. Bio sam potresen i besan jer sam shvatio da je beznadežno upao u zamku crkvenog i sopstvenog teološkog razmišljanja. Ona su blokirala sve puteve kojima bi mogao da neposredno upozna Boga, a potom ga izdajnički napustila. Tada sam shvatio najdublji smisao svog prethodnog iskustva: sam Bog se odrekao teologije i Crkve koja se zasniva na njoj. Na drugoj strani, Bog je priznavao tu istu teologiju, kao što je dopuštao toliko drugih stvari. Pretpostavka da su ljudi odgovorni za takav razvoj događaja izgledala mi je smešna. Šta su, uostalom, ljudi? "Oni se radaju gluvi i slepi kao štenad", mislio sam, "i kao svim Božijim stvorenjima podarena im je isuviše slaba svetlost, da bi ikada njome mogli da osvetle tamu po kojoj pipajući traže put." Bio sam isto tako siguran da nijedan od teologa koje sam poznavao nikada nije video "svetlost koja sija u tami", jer da jeste nikada ne bi mogao da propoveda "teološku religiju" koja mi je delovala krajnje manjkavo, s obzirom da nije nudila ništa drugo do verovanja bez nade. To je bilo ono što je moj otac strasno nastojao da postigne, a u čemu nije uspeo. On nije mogao da se bori čak ni protiv snažnog materijalizma psihijatara, koji je, takođe, bio nešto u šta treba verovati, baš kao i teologija, samo u suprotnom smislu. Osetio sam sa većom izvesnošću nego ikada do tada da oboma nedostaje epistemološki kriticizam, kao i iskustvo.

Moj otac je očito imao utisak da su psihijatri otkrili nešto u mozgu što dokazuje da na mestu gde bi trebalo da se nalazi um, postoji jedino materija, a ništa "duhovno". To sam zaključio na osnovu njegovog saveta da, za ime Boga, ne bi trebalo da postanem materijalista ako studiram medicinu. Ovo upozorenje je značilo da ne bi trebalo ni u šta da verujem, jer sam znao da materijalisti veruju u svoje definicije isto koliko i teolozi u svoje, i da je moj siroti otac jednostavno iz jedne zablude upao u drugu. Shvatio sam da se vera koju je on toliko uzdizao kobno poigrala i s njim kao i s većinom uglednih i ozbiljnih ljudi koje sam poznavao. Osnovni greh vere, činilo mi se, sastoji se u tome što ide ispred iskustva. Odakle su teolozi znali da je Bog jedne stvari namerno udesio, a druge "dopustio" i odakle su psihijatri znali da materija poseduje odlike ljudskog uma? Nisam bio u opasnosti da podlegnem materijalističkom tumačenju sveta, ali moj otac sigurno jeste. Očigledno je čuo da neko

pominje "sugestiju", jer sam otkrio da čita Bernhajmovu (Bernheim) knjigu o sugestiji u prevodu Sigmunda Frojda (Sigmund Freud),[1]. To je bio nov i značajan napredak, jer nikada do tada nisam video svoga oca da čita bilo šta osim romana ili nekog prigodnog putopisa. Sve "pametne" i zanimljive knjige predstavljale su tabu. Ali čitanje dela iz psihijatrije nije ga učinilo nimalo srećnijim. Njegova depresivna raspoloženja postajala su sve češća i izrazitija, kao i njegova hipohondrija. Čitav niz godina žalio se na sve vrste simptoma stomačnih oboljenja, iako njegov lekar nije mogao da utvrdi da pati od bilo kakve bolesti. Sada se žalio kako oseća da ima "kamenje u trbuhu". Ovo dugo nismo shvatali ozbiljno, ali lekar je konačno posumnjao u bolest. Bilo je to pred kraj leta 1895. godine.

U proleće iste godine počeo sam da studiram na univerzitetu u Bazelu. Jedino vreme u mom životu kada sam se dosađivao - a to je bilo vreme moga školovanja u gimnaziji - konačno se završilo i preda mnom su se širom otvorile zlatne kapije u *universitas litterarum* i u akademsku slobodu. Sada ću moći da saznam istinu o prirodi, bar o njenim najbitnijim stranama. Moći ću da naučim sve što se može saznati o anatomiji i psihologiji čoveka, i steći ću znanje o bolestima. Uz to sam još bio primljen u Udruženje kojem je pripadao i moj otac. Na početku mojih brucoških dana on je sa udruženjem pošao na izlet u jedno vinogradarsko mestašce u oblasti Makgrafen gde je održao nadahunut govor u kome je, na moje zadovoljstvo, ponovo došao do izražaja veseli duh njegovih studentskih dana. U trenutku mi je postalo jasno da se njegov život našao u mrtvoj tački nakon diplomiranja, i jedan stih studentske pesme odzvanjao mi je u ušima:

Sie zogen, mit gesenktem Blick:
In das Philisterland zuruck.
O jerum, jerum, jerum,
O quae mutatto rerum![2]

Ove reči padale su poput kamenja na moju dušu. Nekad davno on je takođe bio student prve godine pun entuzijazma, kao što sam ja bio sad; svet se otvarao pred njim kao sada preda mnom; beskrajno bogatstvo znanja prostiralo se ispred njega, kao sada preda

[1]. *Die Suggestion und ihre Heilwirkung* (Leipzig i Vienna, 1888).

[2] "Oborenih očiju marširali su nazad u zemlju Filistriju. O, Bože, o Bože, o Bože, kako se sve promenilo!"

mnom. Kako je došlo do toga da se sve što ga je činilo blaženim preokrene u tugu i gorčinu? Na ovo pitanje nisam nalazio nikakvog odgovora, ili ih je bilo isuviše. Govor koji je održao te večeri predstavljao je poslednju priliku da izrazi svoje sećanje na doba kada je bio ono što je želeo da bude. Ubrzo potom njegovo zdravstveno stanje se pogoršalo. Kasno u jesen 1895. godine pao je u postelju, a početkom 1986. umro.

Vratio sam se kući nakon predavanja i upitao kako mu je. "Oh, još uvek isto. Veoma je slab", rekla je majka. On joj je nešto šapnuo, što mi je ona ponovila, upozoravajući me očima da se nalazi u deliričnom stanju: "Želi da zna jesi li položio državni ispit." Shvatio sam da moram da slažem. "Da, prošao sam vrlo dobro." On je uzdahnuo s olakšanjem i sklopio oči. Nešto kasnije ušao sam u sobu da ga ponovo vidim. Bio je sam; majka je nešto radila u susednoj prostoriji. Iz njegovog grla dopiralo je krkljanje i shvatio sam da se nalazi u samrtnoj agoniji. Stao sam pored njegovog kreveta, fasciniran. Nikada pre toga nisam video samrtnika. Iznenada je prestao da diše. Čekao sam i čekao na sledeći dah. Nisam ga dočekao. Tada sam se setio majke i otišao u susednu sobu, u kojoj je ona sedela kraj prozora i plela. "On umire", rekao sam. Došla je sa mnom do kreveta i videla da je već mrtav. Rekla je, kao da je začudena: "Kako je sve brzo prošlo."

Sledeći dani bili su sumorni i bolni, i malo toga se zadržalo u mom sećanju iz tog perioda. Majka se jedanput obratila meni ili vazduhu koji je okruživao, svojim "drugim glasom", primetivši: "Umro je u pravi čas za tebe." Što je trebalo da znači: "Niste se medusobno razumeli zbog čega je mogao da postane prepreka za tebe." Smatrao sam da se ovakvo shvatanje podudara sa ličnošću br. 2 moje majke.

Reči "za tebe" pogodile su me teško, i osetio sam da se velik deo proteklih dana nepovratno okončao. Istovremeno, u meni se probudila muževnost i osećanje slobode. Nakon očeve smrti prešao sam u njegovu sobu i zauzeo njegovo mesto u porodici. Morao sam na primer, da svake nedelje dajem majci novac za vodenje domaćinstva zato što ona nije bila u stanju da vodi ekonomiju i nije umela da rukuje novcem.

Šest nedelja nakon svoje smrti otac mi je javio u snu. Iznena da se našao preda mnom i rekao da se vraća s odmora. Dobro s

oporavio i sada se vraća kući. Mislio sam da će biti ljut na mene što sam prešao u njegovu sobu. Ali, ništa od toga! Ipak, osećao sam se posramljeno zato što sam zamišljao da je on mrtav. Dva dana kasnije, san se ponovio. Otac se oporavio i vraća se kući, i ja sam ponovo zamerio sebi što sam mislio da je mrtav. Kasnije sam se pitao: "Šta treba da znači to što se moj otac vraća u snovima i što deluje tako stvarno?" Bilo je to nezaboravno iskustvo, koje me je nateralo da po prvi put razmišljam o životu posle smrti.

Nakon očeve smrti iskrsli su teški problemi u vezi sa mojim daljim studiranjem. Neki rođaci s majčine strane smatrali su da treba da potražim posao službenika, kako bih što pre počeo da zarađujem novac. Najmlađi majčin brat ponudio se da joj pomogne, s obzirom da njena novčana sredstva nisu ni izbliza bila dovoljna za život. Tada mi je materijalno pomogao jedan stric. Na kraju studija dugovao sam mu tri hiljade franaka. Ostatak sam zarađivao radeći kao mlađi asistent i pomažući jednoj starijoj tetki da rasproda svoju malu kolekciju antikviteta. Prodavao sam ih komad po komad po dobroj ceni, i dobijao povoljan procenat.

Ni za šta ne bih dao ovo vreme siromaštva. Ono čoveka nauči da ceni obične stvari. Još uvek se sećam doba kada sam dobio na poklon kutiju cigara. Delovala mi je carski. Cigare su trajale čitavu godinu, jer sam sebi dopuštao da popušim samo jednu nedeljom.

Studentski dani ostali su mi u lepom sećanju. Sve je bilo intelektualno živo, a istovremeno to je bilo i doba druženja. Na sastancima udruženja u Cofingenu održao sam nekoliko predavanja o teološkim i psihološkim temama. Mnogo smo i živo diskutovali i to ne uvek o pitanjima iz oblasti medicine. Raspravljali smo o Šopenhaueru i Kantu, znali smo sve o stilističkim odlikama Cicerona (Cicero), i interesovali smo se za teologiju i filosofiju.

Za vreme studija dobio sam mnogo podsticaja u pogledu religijske problematike. Kod kuće mi se pružila zgodna prilika da razgovaram sa jednim teologom koji je bio vikar moga oca. Pored izuzetnog apetita, koji je u potpunosti bacio u zasenak moj - odlikovao se i znatnom erudicijom. Od njega sam mnogo naučio o crkvenim ocima i istoriji dogme. On me je takođe upoznao sa novim stranama protestanstske teologije. Tada je u modi bila Ričlova (Ritschl) teologija. Razdraživao me je njegov istoricizam, pogotovo

poređenje za železničkim vozom.[3] Svi studenti teologije s kojima sam u udruženju vodio rasprave bili su krajnje zadovoljni teorijom o istorijskom dejstvu Hristovog života. Ovakvo stanovište nije mi se činilo samo ograničenim, već i krajnje beživotnim. Nisam, takođe mogao da se saglasim sa nastojanjima da se Hristos stavi u prvi plan i da se proglasi jedinom presudno važnom ličnošću u drami između Boga i čoveka. Prema mom mišljenju tako nešto je u potpunosti protivurečilo Hristovom sopstvenom stanovištu da će Sveti Duh, koji ga je rodio, zauzeti njegovo mesto među ljudima nakon njegove smrti.

Za mene je Sveti Duh predstavljao ispoljavanje nepojmljivog Boga. Dela Svetog Duha nisu bila samo uzvišena, već su takođe donekle imala sličnosti sa onim čudnim i čak problematičnim svojstvom koje je odlikovalo delo samoga Jehove, koga sam ja naivno poistovetio sa hrišćanskom predstavom Boga, kako su me učili tokom poduka za krizmu. (U to vreme, još uvek nisam znao da je pravi đavo, iskreno govoreći, rođen sa hrišćanstvom.) Gospod Isus za mene je bezuslovno bio čovek, i stoga pogrešiva ličnost, odnosno puki objavljivač Svetog Duha. Ovo krajnje neortodoksno stanovište, tako daleko od teološkog, prirodno je nailazilo na potpuno nerazumevanje. Razočaranje koje sam zbog toga osetio postepeno me je dovelo do neke vrste rezignirane ravnodušnosti, i potvrdilo je moje ubeđenje da je u pitanjima religije važno jedino iskustvo.

Tokom prvih godina studija na univerzitetu otkrio sam da dok s jedne strane otvara vrata za sticanje ogromnih količina znanja, dotle, s druge strane, nauka pruža u veoma oskudnoj meri prave uvide, a oni su, uglavnom, specijalističke prirode. Na osnovu sopstvenog čitanja filosofije znao sam da je za takvo stanje stvari odgovorno postojanje psihe. Bez psihe ne bi bilo ni znanje ni otkrića. Ipak, psiha se nikada i nigde nije pominjala. Svuda je prećutno prihvatana kao gotovo činjenica, a ukoliko bi je neko i pomenuo - kao, na primer, K. G. Karus (C. G. Carus) - tu nije bilo pravoga znanja o njoj, već samo filosofskih spekulacija koje su se lako mogle protumačiti na više načina. Ova čudna zapažanja nisam mogao da uhvatim ni za glavu ni za rep.

---

[3]. Albert Ričel (Albercehl Ritschl. 1822 - 89) uporedio je dolazak Hrista sa ranžiranjem voza na železničkoj pruzi. Mašina daje zamah od pozadi, čitav voz je stavljen u pogon i najudaljeniji vagon počinje da se kreće. Na isti način, početni impuls koji je dao Hrist prenosi se tokom vekova. - A. J.

Na kraju drugog semestra, međutim, otkrio sam još nešto, što je imalo dalekosežne posledice. U biblioteci koja je pripadala ocu jednoga moga druga iz razreda, naišao sam na malu knjigu o spiritističkim pojavama, nastalu u sedamnaestom veku. Bio je to izveštaj o počecima spiritizma, koji je napisao jedan teolog. Moje početne sumnje brzo su se raspršile jer nisam mogao da ne uočim kako su pojave opisane u toj knjizi u suštini veoma slične pričama koje sam imao prilike da često slušam na selu od najranijeg detinjstva. Materijal je, bez sumnje, bio autentičan. Ali, odgovor na pitanje da li su te priče odgovarale fizičkoj stvarnosti nije me zadovoljavao. Ipak, bilo je moguće izvesti zaključak da su u svim vremenima i širom celog sveta uvek saopštavane iste priče. Za ovo je morao da postoji neki razlog, a to nije moglo da bude preovladivanje istih religijskih koncepcija na različitim mestima, jer to očito nije bio slučaj. Pre se radilo o objektivnom ponašanju ljudske psihe. Ali, u vezi sa ovim ključnim pitanjem - o objektivnoj prirodi psihe - nisam mogao da pronađem nikakvo tumačenje, osim onog koje su nudili filosofi.

Zapažanja spiritista, tajanstvena i neizvesna, kako su mi delovala, predstavljala su prve dokaze na koje sam naišao u vezi sa fenomenom objektivne psihe. Privukla su me imena kao što su Celner (Zoeillner) i Kruks (Crookes), i doista sam pročitao celokupnu literaturu na ovu temu koja mi je u to doba bila dostupna. O ovome sam, prirodno, govorio svojim drugovima, koji su, na moje veliko zaprepašćenje, reagovali s podsmehom i nevericom, ili sa uplašenim odbijanjem. Čudio sam se sigurnosti sa kojom su izjavljivali da su pojave poput duhova i pomeranja predmeta na stolu nemoguće i stoga lažne, kao i očiglednom strahu koji su pokazivali prema ovim pitanjima. Ja, takođe, nisam bio siguran u apsolutnu pouzdanost ovih priča, ali zašto, konačno, duhovi ne bi postojali? Kako možemo znati da je nešto "nemoguće"? I, iznad svega, na šta je ovaj strah ukazivao? Meni su pomenute mogućnosti bile beskrajno zanimljive i privlačne. One su mom životu dodale novu dimenziju; svet je stekao dubinu i pozadinu. Da li, na primer, snovi imaju ičeg zajedničkog sa duhovima? pitao sam se. Kantovi *Snovi o duhovnom vidovnjaku* naišli su u pravom trenutku, a uskoro sam takođe otkrio Karla Diprela (Karl Duprel), koji je ove ideje procenjivao sa filosofskog i psihološkog stanovišta. Proučio sam Ešenmajera (Eschenma-

yer), Pasavana (Passavant), Justina Karnera (Justinus Karner), Goresa (Görres) i pročitao sedam Svedenborgovih (Swedenborg) knjiga.

Ličnost br. 2 moje majke iskreno je podržavala moj entuzijazam, ali svi drugi koje sam poznavao otvoreno su me odvraćali od takvih interesovanja. Do tada sam nailazio jedino na zid tradicionalnih shvatanja, ali sada sam se sudario sa čeličnim zidom ljudskih predrasuda i njihovom krajnjom nesposobnošću da prihvate nekonvencionalne mogućnosti. Ovo sam otkrio čak i kod mojih najbližih prijatelja. Moje interesovanje za spiritizam smatrali su daleko gorim od moje zainteresovanosti za teologiju. Imao sam utisak da sam potpuno odbačen: ono što je za mene bilo od gorućeg značaja, drugi su smatrali bezvrednim i ništavnim, pa čak i razlogom za strah.

Strah od čega? Nisam mogao da nađem nikakvo objašnjenje za ovo. Konačno, nije bilo ničeg protivno zdravom razumu, ničega što bi uzdrmalo svet, u ideji da možda postoje takvi slučajevi koji prevazilaze ograničene kategorije prostora, vremena i uzročnosti. Znalo se da su životinje u stanju da predosete oluju i zemljotrese, da postoje snovi koje predvidaju smrt izvesnih osoba, časovnici koji se zaustavljaju u trenutku nečije smrti, čaše koje zveckaju u kritičnom trenutku. U sve ove pojave verovalo se u svetu moga detinjstva. A sada sam ja očigledno bio jedina osoba koja je uopšte čula za njih. Najiskrenije sam se pitao u kakav sam to svet greškom upao. Urbanom svetu očigledno nije bilo ništa poznato o svetu prirode, o stvarnom svetu planina, šuma i reka, životinja i "Božijih misli" biljaka i kristala. Ovakvo objašnjenje me je umirilo. U svakom slučaju, povećalo se moje samopouzdanje, jer sam shvatio da je urbani svet duhovno prilično ograničen za sve to obilje znanja. Ovo moje saznanje pokazalo se, međutim, opasnim, jer me je zavelo osećanjem sopstvene superiornosti, lišilo me prave kritičnosti, zamenjujući je agresivnošću, zbog čega sam ponovo, sasvim zasluženo, postao omražen. A to je, konačno, doprinelo da se vrate sve moje stare sumnje, osećanje inferiornosti i depresije - opasan krug iz koga sam bio odlučio da izađem po svaku cenu. Nisam više želeo da stojim po strani od sveta, i da uživam sumnjivi glas čudaka.

Posle prvog uvodnog kursa postao sam mladi asistent anatomije, a sledećeg semestra - naravno, na moje ogromno zadovoljstvo

- prosektor mi je poverio da vodim kurs iz histologije. Prevashodno me je interesovala teorija evolucije i uporedna anatomija, a tu sam se takođe upoznao i sa neovitalističkim učenjem. Najviše me je zanimalo morfološko stanovište, u najširem smislu reči. Sa fiziologijom je bilo upravo suprotno. Ovaj predmet sam smatrao potpuno suvišnim zbog vivisekcije, koja je izvođena jedino radi demonstriranja. Nikada nisam mogao da se oslobodim osećanja da su nam toplokrvna stvorenja slična, a ne samo da predstavljaju moždani automat. Stoga sam izbegavao vežbe kad god sam to mogao. Shvatao sam da su eksperimenti sa životinjama nužni, ali mi je demonstriranje takvih eksperimenata ipak izgledalo užasno, varvarski i iznad svega nepotrebno; bio sam dovoljno maštovit da mogu da zamislim postupak vivisekcije samo na osnovu njegovog opisa. Moje sažaljenje prema životinjama nije proisticalo iz budistički kitnjaste Šopenhaurove filosofije, već je počivalo na dubljoj osnovi primitivnog duhovnog života - na nesvesnoj identifikaciji sa životinjama. U to vreme, naravno, u potpunosti mi je bila nepoznata ova važna psihološka činjenica. Moja odvratnost prema fiziologiji bila je toliko velika da su i rezultati moga proučavanja toga predmeta bili u jednakoj meri siromašni. Ipak sam se nekako provukao na kraju.

Tokom kliničkog semestra bio sam toliko zauzet da mi je jedva ostajalo nešto vremena za pohode u druge oblasti. Kanta sam mogao da proučavam jedino nedeljom. Edvarda fon Hartmana (Eduard von Hartman) takođe sam čitao samo usput. Izvesno vreme u mom programu nalazio se i Niče, ali sam oklevao da počnem da ga čitam jer sam osećao kako nisam dovoljno spreman za njegovo delo. U to vreme, među navodno kompetentnim studentima filosofije, vodile su se mnoge, najčešće negativno intonirane rasprave o Ničeu, na osnovu kojih sam mogao da zaključim da je on u višim krugovima pobudio neprijateljstvo. Vrhovni autoritet bio je, naravno. Jakov Burkhard (Jakob Burckhardt), čiji su se kritički komentari o Ničeu prepričavali. Štaviše, na univerzitetu je bilo nekoliko osoba koje su Ničea poznavale lično i koje su stoga mogle da prenose svakovrsne, nimalo laskave pojedinosti o njemu. Većina njih nije, zapravo, pročitala nijednu Ničeovu reč, i stoga su se zadržavali na spoljašnjim karakteristikama njegove ličnosti kao što su, na primer, njegovo oholo "džentlmensko" ponašanje, način na koji svira klavir, njegova

stilska preterivanja - na onim osobenostima njegove ličnosti koje su išle na nerve dobrim ljudima iz Bazela u to vreme. Takve činjenice svakako da nisu mogle da me nateraju da odložim čitanje Ničeovog dela - naprotiv, one su delovale kao najsnažniji podstrekač. Ali u tome me je sprečio potajni strah da sam mu možda sličan, bar u pogledu "tajne" koja ga je izolovala od njegove okoline. Možda je - ko zna - imao unutarnja iskustva, uvide o kojima se, na žalost, usudio da govori, i otkrio da ga niko ne razume. On je očigledno bio - ili su ga takvim smatrali - ekscentričan, čudak, što ja nisam želeo da budem ni pod kakvim uslovima. Plašio sam se da bih možda bio primoran da shvatim da i ja predstavljam jednu takvu "čudnu ptičicu". On je, dakako, bio profesor, napisao je gomilu debelih knjiga čime je dosegao nezamislive visine, ali je, poput mene, bio sin sveštenika. On je, međutim, bio roden u Nemačkoj, zemlji velikoj poput mora, dok sam ja bio samo Švajcarac koji je poticao iz skromne kućice u malom pograničnom selu. On je govorio istančanim visokonemačkim narečjem, znao je latinski i grčki, posebno francuski, italijanski, kao i španski, dok je jedini jezik kojim sam se ja služio s nekakvom sigurnošću bio vagis-bazelski dijalekt. On, koji je posedovao sve te divne osobine, slobodno je mogao da bude neka vrsta ekscentrika, ali ja nisam smeo ni da mislim o tome koliko sam mu možda sličan.

Uprkos svim ovim strepnjama bio sam radoznao, i konačno sam odlučio da ga pročitam. *Nesavremena razmatranja* bila su prva knjiga do koje sam došao. Bio sam ponesen entuzijazmom, i uskoro sam pročitao *Tako je govorio Zaratustra*. Ova knjiga, slično Geteovom *Faustu*, ostavila je na mene izuzetno snažan utisak. *Zaratustra* je bio Ničeov Faust, njegova ličnost br. 2, a moja ličnost br. 2 odgovarala je *Zaratustri* - iako je to pre ličilo na poređenje između krtičnjaka i Mon Blana. A *Zaratustra* - u to nije moglo biti sumnje - bio je morbidan. Da li je moja ličnost br. 2 takođe bila morbidna? Ova mogućnost me je ispunila užasom koji sam dugo odbijao da prihvatim, ali takva ideja se neprekidno pojavljivala u neočekivanim trenucima, usled čega me je odlivao hladan znoj, tako da sam konačno bio primoran da se zamislim nad sobom. Svoju ličnost br. 2 Niče je otkrio tek u poznim godinama, kada je već prešao sredovečno doba, dok sam ja svoju poznavao još od dečaštva. Niče je naivno i neoprezno progovorio o tom *arrheton*-u, toj stvari koja ne

sme da se imenuje - kao da je to sasvim u redu. Ali ja sam vremenom shvatio da takvo ponašanje jedino izaziva nevolje. On je bio toliko briljantan da je još kao mlad čovek bio u stanju da dođe u Bazel za profesora, ne sumnjajući šta ga iščekuje. S obzirom na svoju blistavu inteligenciju trebalo je da tokom vremena primeti da je negde pogrešio. Upravo se u tome, mislio sam, i sastojalo njegova morbidna rasuđivanje; što je bez straha i naivno otkrio svoju ličnost br. 2 pred svetom, koji nije ništa znao niti razumevao o tim stvarima. Njega je nosila detinjasta nada da će pronaći ljude koji će biti u stanju da dele sa njim njegove ekstaze i da shvate njegov čin "prevrednovanja svih vrednosti". Ali, samo je naišao na obrazovane malograđane - tragikomično, i on sam bio je jedan od njih. Poput ostalih, nije razumeo sebe kada je najpre doživeo tu neiskazivu tajnu, a potom zaželeo da zapeva u njenu slavu glupim, ubogim masama. U tome treba videti razlog njegovog bombastog načina izražavanja, gomilanja metafora, himničkih ushićenja - svih tih uzaludnih pokušaja da dopre do uha sveta koji je prodao svoju dušu za gomilu besmislica. I on - igrač na žici - kako je sebe prozvao - upao je u ponore koji su daleko prevazilazili njegove snage. Nije poznavao svoj put u ovom svetu i ličio je na opsednutog čoveka, na nekog prema kome treba zauzeti krajnje obazriv stav. Među mojim prijateljima i poznanicima poznavao sam jedino dvojicu koji su se otvoreno izjašnjavali kao Ničeovi sledbenici. Obojica su bili homoseksualci; jedan je okončao tako što je izvršio samoubistvo, drugi tako što je uobrazio da je neshvaćeni genije. Moji ostali prijatelji nisu bili toliko zbunjeni fenomenom Zaratustre, koliko su, jednostavno, bili neosetljivi za njegov apel.

Kao što mi je Faust otvorio vrata tajanstvenih svetova, tako ih je Zaratustra snažno zalupio, i ona su ostala zatvorena još dugo nakon toga. Osećao sam se kao stari seljak koji je otkrio da su obe njegove krave očigledno začarane i da su im se glave našle pod istim ularom. "Kako se to desilo?" upitao je njegov mali sin. "Dečko, o tome se ne priča", odgovorio je njegov otac.

Shvatio sam da se ništa ne postiže ukoliko se ljudima ne govori o stvarima koje su im poznate. Samo naivna osoba ne uviđa koliko je za ljude uvredljivo kada im se predočava nešto nepoznato. Takvo okrutno ponašanje oprašta se jedino piscu, novinaru ili pesniku. Po-

stalo mi je jasno da neka nova ideja, ili čak samo jedan neobičan vid neke stare ideje, može da se saopšti putem činjenica. Činjenice su te koje ostaju i ne mogu da se odbace, ranije ili kasnije neko će na njih naići i znaće šta je otkrio. Shvatio sam da sam ja lično govorio o svojim otkrovenjima jedino u nedostatku nečeg boljeg, da je trebalo da ponudim činjenice, a one su mi u potpunosti nedostajale. Nisam imao ničega konkretnog u rukama. Više nego ikada do tada osetio sam da me privlači empirizam. Počeo sam da okrivljujem filosofe što uzaludno pričaju kada im nedostaje iskustvo i što ćute kada treba da odgovore putem činjenica. U tom pogledu svi oni podsećali su me na razvodnjene teologe. Imao sam utisak da povremeno prolazim kroz dolinu punu dijamanata, ali da nikog - čak ni samog sebe - ne mogu da ubedim da uzorci koje bih odatle donosio, kada ih bolje pogledam, ne predstavljaju ništa drugo do komadiće šljunka.

Godine 1898. počeo sam ozbiljnije da razmišljam o lekarskoj karijeri. Uskoro sam došao do zaključka da bi trebalo da odem na specijalizaciju. Činilo se da izbor leži izmedu hirurgije i interne medicine. Više sam težio prvome zbog toga što sam prošao kroz posebnu obuku iz anatomije kao i zbog svoje osobite sklonosti prema patologiji, i najverovatnije bih se opredelio za profesiju hirurga da sam imao nužna materijalna sredstva. Sve vreme, neizmerno sam patio što uopšte moram da ulazim u novčane dugove zbog studiranja. Znao sam da ću nakon poslednjeg ispita morati, što je pre moguće, da počnem da zaradujem za život. Zamišljao sam karijeru asistenta u nekoj kantonalnoj bolnici, gde je bilo više nade da se dobije posao nego na klinici. Štaviše, mogućnost dobijanja mesta na klinici u velikoj meri zavisila je od podrške ili ličnog interesa upravnika. S mojom sumnjivom popularnošću i razlikovanjem od drugih - što sam isuviše često mogao da uočim - nisam se usudivao da razmišljam o jednoj takvoj srećnoj okolnosti, i stoga sam se zadovoljio skromnom perspektivom lekarske službe u jednoj od lokalnih bolnica. Ostalo je zavisilo od napornog rada, moje sposobnosti i upotrebljivosti.

Za vreme raspusta desilo se, međutim, nešto što je duboko uticalo na moje buduće opredeljenje. Jednog dana sedeo sam u svojoj sobi, prelistavajući udžbenike. U susednoj prostoriji, čija su vrata bila poluotvorena, moja majka je plela. Bila je to naša trpezarija u

kojoj se nalazio okrugli sto za ručavanje od orahovog drveta. Sto je pripadao mirazu moje babe po ocu, i u to vreme bio je star oko sedamdeset godina. Majka je sedela pored prozora, otprilike metar daleko od stola. Sestra je bila u školi, a naša sluškinja u kuhinji. Iznenada se začuo prasak nalik pucnju iz pištolja. Skočio sam i uleteo u sobu odakle se čula eksplozija. Majka je zgranuto sedela u svojoj fotelji, a pletivo joj beše ispalo iz ruku. Promucala je: "Š-š-šta se desilo? Odjeknulo je upravo pored mene!" i piljila je u sto. Prateći njen pogled, video sam šta se dogodilo. Površina stola se raspukla od same ivice do sredine, a ne duž nekog sastava: pukotina se prostirala pravo kroz tvrdo drvo. Bio sam zaprepašćen. Kako je tako nešto moglo da se dogodi? Kako je - jednog letnjeg dana pri relativno visokom stepenu vlažnosti koji je karakterističan za našu klimu sto od tvrde orahovine koja se sušila preko sedamdeset godina, mogao da se raspukne? Da se nalazio pored vrele peći za vreme hladnog, suvog zimskog dana, tako nešto bilo bi shvatljivo. Šta je, za ime sveta, moglo da prouzrokuje takvu eksploziju? Moja maTN o klimnula glavom. "Da, da," rekla je glasom ličnosti br. 2, "to nešto znači." Protiv svoje volje bio sam začuđen i uznemiren što ne nalazim nikakvo objašnjenje.

Oko dve nedelje kasnije došao sam kući u šest sati uveče i zatekao ukućane - majku, četrnaestogodišnju sestru i sluškinju - u stanju velikog uzbuđenja. Otprilike sat pre toga ponovo se začuo zaglušujući prasak. Ovog puta nije se radilo o gotovo uništenom stolu; buka je dopirala iz pravca ormana za posuđe, teškog komada nameštaja koji je poticao s početka devetnaestog veka. Već su pregledali ceo orman, ali nisu naišli ni na kakvu pukotinu. Smesta sam počeo da proučavam orman i ceo okolni prostor, ali isto tako bezuspešno. Tada sam prešao na njegovu unutrašnjost. U delu sa policama, gde se nalazila korpa za hleb, pronašao sam jednu veknu i, pored nje, nož za sečenje hleba. Veliki deo oštrice noža slomio se na nekoliko komada. Drška je ležala u jednom uglu pravougaone korpe, a u svim drugim uglovima ležao je po deo oštrice. Nož je neposredno pre toga bio upotrebljen - u četiri sata kada se pio čaj - i nakon toga odložen. Od tada niko nije prilazio ormanu.

Sledećeg dana poneo sam polomljenu oštricu kod najboljeg nožara u gradu. On je razgledao naprsline preko uveličavajućeg sta-

kla, i odmahnuo glavom. "Ovaj nož je savršeno čvrst", rekao je. "Nema nikakve greške u čeliku. Neko ga je namerno razbio na parčiće. To se, na primer, moglo učiniti uvlačenjem oštrice u otvor fijoke i lomljenjem jednog po jednog dela. Ili je mogao da bude bačen na kamen sa velike visine. Ali dobar čelik ne može da eksplodira. Neko se našalio sa vama." Pažljivo sam čuvao delove noža sve do današnjeg dana.

Moja majka i sestra nalazile su se u sobi kada ih je iznenadni prasak naterao da poskoče. Ličnost br. 2 moje majke gledala me je značajno, ali ja nisam imao šta da kažem. Bio sam potpuno zatečen i nisam mogao da ponudim nikakvo objašnjenje onoga što se desilo, a još je bilo čudnije što sam morao sebi da priznam da sam duboko impresioniran. Zašto je i kako nož pukao, a sto se raspao? Pretpostavka da se radi o slučajnosti nije bila ubedljiva. Za mene je bilo potpuno nemoguće da Rajna, pukim slučajem, promeni svoj tok - i sva ostala moguća objašnjenja automatski su bila isključena. O čemu se onda radilo?

Nekoliko nedelja kasnije čuo sam za neke rođake koji su se izvesno vreme bavili "okretanjem stola" a imali su i medijuma, jednu mladu devojku od petnaest i po godina. Ova grupa je razmišljala o tome da me upozna sa medijumom, devojkom koja je proizvodila somnabulna stanja i spiritističke fenomene. Kada sam čuo za to, odmah sam se setio čudnih dešavanja u našoj kući, i pretpostavio da ona moraju biti na neki način povezana sa ovim medijumom. Počeo sam, stoga, da redovno pohađam seanse koje su moji rođaci održavali svake subote uveče. Uspevali smo da uspostavimo komunikacije i izazovemo kuckanje iz zidova i stola. Kretanje stola nezavisno od medijuma bila su mi sumnjiva, i uskoro sam utvrdio da su ograničeni uslovi pod kojima se eksperiment odvijao uopšte uzev, delovali nepovoljno. Prihvatio sam stoga očitu samostalnost zvukova u vidu kuckanja i usmerio sam svoju pažnju na sadržaj komunikacije. Rezultate ovih posmatranja izložio sam u svojoj doktorskoj tezi. Nakon otprilike dve godine eksperimentisanja svi smo se prilično umorili. Uhvatio sam medijuma kako pokušava da izazove glasove uz pomoć trikova, i to me je nateralo da napustim eksperimente - s velikim žaljenjem, jer sam iz njih naučio kako se formira ličnost br. 2, kako stupa u svest deteta i konačno je integriše

u sebe. Devojčica je bila jedna od onih prerano sazrelih ličnosti, i umrla je od tuberkuloze u dvadeset i šestoj godini života. Video sam je još jednom kada je imala dvadeset i četiri godine, i tada sam stekao trajan utisak o nezavisnosti i zrelosti njene ličnosti. Kada je umrla, doznao sam od njene porodice da se tokom poslednji meseci života njen karakter razgrađivao deo po deo, tako da se konačno vratila u stanje dvogodišnjeg deteta, pa je u tom stanju i utonula u svoj poslednji san.

Gledano u celini, bilo je to jedno veliko iskustvo koje je izbrisalo moju celokupnu dotadašnju filosofiju i omogućilo mi da dosegnem psihološko stanovište. Otkrio sam neke objektivne činjenice o ljudskoj psihi. Priroda ovog iskustva bila je ipak, takva da ponovo nisam mogao da govorim o njemu. Nisam poznavao nikoga kome bih mogao da ispričam celu priču. Još jednom sam morao da odložim nedovršeni problem. Tek nakon dve godine pojavila se moja disertacija.[4]

Na medicinskoj klinici, Fridrih fon Miler (Friedrich von Müller) došao je na mesto starog Imermena (Immerman). U Mileru sam se susreo s duhom koji mi se dopadao. Video sam kako živa inteligencija poima problem i formuliše pitanja koja su po sebi već predstavljala pola odgovora. Činilo mi se da je i on, sa svoje strane, video nešto u meni, jer mi je pred kraj studija predložio da, kao asistent, pođem sa njim u Minhen, gde je primio dužnost. Ovaj pozdrav me je gotovo ubedio da se posvetim internoj medicini. Možda bih to i učinio da se u međuvremenu nije dogodilo nešto što je otklonilo sva moja kolebanja povodom izbora buduće profesije.

I pored toga što sam pohađao predavanja iz psihijatrije i odlazio na klinike, tadašnji predavač ovog predmeta nije bio naročito stimulativan, i kada se setim kako je doživljaj azila delovao na moga oca, mogu reći da nije bilo mnogo verovatno da ću se opredeliti za psihijatriju. Stoga je udžbenik iz psihijatrije bio poslednji kojeg sam se latio pripremajući se za državni ispit. Ništa nisam očekivao od njega, i još uvek se sećam kako sam, dok sam otvarao Kraft-Ebingovu knjigu (Krifft-Ebing)[5], pomislio: "Pa,

4. *Zur Psychologie und Pathologie sogenannter occulter Phänomene; eine psychiatrische Studie* (1902); u engl. prev.: "On the Psychology and Pathology of So-called Occult Phenomena" u *Psychiatric Studies* (CW 1).

5. *Lehrbuch der Psychiatrie,* 4. izd. (1890).

hajde da vidimo šta jedan psihijatar ima da kaže o sebi." Predavanja i vežbe na klinici nisu ostavili ni najmanji utisak na mene. Ne mogu da se setim ni jednog jedinog slučaja sa klinike, već jedino svog dosađivanja i gnušanja.

Počeo sam da čitam udžbenik od predgovora, s namerom da utvrdim kako psihijatar predstavlja svoj predmet ili, kako, uistinu, uopšte može da opravda razlog svog postojanja. Da bih objasnio ovaj isključivi i strogi stav moram da naglasim kako je u svetu medicine tog vremena psihijatrija bila u potpunosti prezrena. Niko doista nije znao ništa o njoj, a nije ni postojala takva psihologija, koja bi sagledavala čoveka u celini i njegova patološka odstupanja uključivala u jedinstvenu sliku. Direktor je bio zatvoren u istoj instituciji sa svojim pacijentima, a institucija je isto tako bila odsečena od sveta, izolovana u predgrađu, poput nekog drevnog lazareta sa leproznim bolesnicima. Niko nije želeo da gleda u tom pravcu. Lekari su posedovali gotovo isto toliko malo znanja koliko i običan laik i stoga su razmišljali kao i on. Duševni bolesnik bio je beznadežan i fatalan slučaj koji je bacao tamnu senku i na psihijatriju. U to doba psihijatar je predstavljao čudaka, što sam uskoro naučio iz sopstvenog iskustva.

Krenuvši od predgovora, pročitao sam: "Verovatno zahvaljujući posebnosti predmeta i njegovom nepotpunom razvojnom stadijumu, udžbenik iz psihijatrije u većoj ili manjoj meri odlikuje subjektivan karakter." Nekoliko redova dalje, autor je psihoze nazvao "bolešću ličnosti". Srce je iznenada počelo da mi snažno lupa. Morao sam da ustanem i duboko udahnem vazduh. Silno sam se uzbudio, jer mi je, u trenutku prosvetljenja postalo jasno da jedini mogući cilj za mene može da bude psihijatrija. Jedino u toj oblasti, dve struje moga interesovanja mogle su da poteku zajedno i da, slivene u jedinstven tok, izdube svoje sopstveno korito. U psihijatriji se nalazilo empirijsko polje zajedničko biološkim i duhovnim činjenicama, polje za kojim sam svugde tragao a nigde ga nisam nalazio. Ovde je, konačno, bilo mesto, na kome je sukob između prirode i duha postao očigledna stvarnost.

Moje silno uzbuđenje je nastupilo kada je Kraft-Ebing progovorio o "subjektivnom karakteru" udžbenika psihijatrije. Udžbenik, dakle, pomislio sam, delimično predstavlja subjektivnu ispovest au-

tora. Sa tim specifičnim, unapred stvorenim mišljenjem, on celim svojim bićem stoji iza objektivnosti sopstvenih iskustava i odgovora na "bolest ličnosti" čitavom svojom ličnošću. Ništa slično nikada nisam čuo od svog nastavnika na klinici. Uprkos činjenici da se Kraft-Ebingov udžbenik suštinski nije razlikovao do drugih knjiga te vrste, ovih nekoliko primedbi bacilo je takvo preobražavajuće svetlo na psihijatriju da sam nepovratno potpao pod uticaj njenih čari.

Odluka je doneta. Kada sam svog nastavnika iz interne medicine obavestio o svojoj odluci, na njegovom licu mogao sam da pročitam izraz zaprepašćenja i razočaranja. Moja stara rana, osećanje različitosti i otuđenosti, ponovo me je zabolela. Ali sada sam bar znao zašto. Niko nikada nije ni pomišljao, pa čak ni ja sam nisam mogao zamisliti, da ću moći da se zainteresujem za takvu opskurnu stranputicu. Moji prijatelji su bili zaprepašćeni i ljuti, smatrajući da sam lud što odbacujem zavidnu priliku da napravim značajnu karijeru u internoj medicini, koja se tako privlačno njihala preda mnom, u korist te psihijatrijske gluposti.

Shvatio sam da očigledno ponovo polazim stranputicom kojom niko nije mogao niti želeo da me sledi. Ali ja sam bio uveren - i niko me i ništa ne bi moglo odvratiti od te namere - da je ova odluka konačna i sudbinski predodređena. Kao da su se ujedinile dve reke, koje su me snažnom bujicom nezadrživo ponele prema udaljenim ciljevima. Ovo pouzdano osećanje da predstavljam "ujedinjenu dvojnu prirodu" kao da me je na magičnom talasu pronelo kroz ispit, na kojem sam izbio na sam vrh. Kamen spoticanja koji vreba na stazi svih čudesa koja se isuviše lako pretvaraju u stvarnost i meni se isprečio, što je tipično za takve situacije, upravo kod onog predmeta u kome sam doista bio najbolji - patološke anatomije. Smešnom zabunom, u uzorku za koji se činilo da nezavisno od svih čestica sadrži jedino epitelijumske ćelije, previdео sam neke oblike skrivene u uglu. Što se tiče drugih predmeta, čak sam pogodio i to koja će mi pitanja biti postavljena. Zahvaljujući tome, postigao sam sjajan uspeh tamo gde su mi pretile najveće opasnosti. Za osvetu, ispao sam smešan, na najgrotesniji mogući način, upravo tamo gde sam bio najsigurniji u sebe. Da nije bilo toga, dobio bih najvišu ocenu na ispitu.

Pored mene još jedan kandidat je stekao isti broj bodova. Bio je to usamljeni vuk, čija mi je ličnost bila nejasna ali za kojeg sam podozrevao da je glup i banalan. Sa njim nije moglo da se razgovara

ni o čemu drugom osim o "predmetima iz uske struke." Na sve je reagovao jednim enigmatičnim osmehom, koji me je podsećao na grčke kipove iz Egine. Imao je superiorno držanje, ispod kojeg je ipak delovao zbunjeno i nikada u potpunosti prilagođeno nekoj situaciji. Ili se radilo o običnoj gluposti? Nikada nisam uspeo da ga do kraja odgonetnem. Jedino što je u vezi sa njim bilo izvesno jeste činjenica da je na mene ostavio utisak osobe za gotovo monomaničnom ambicijom koja mu nije dopuštala da se zainteresuje ni za šta drugo osim za puke činjenice. Nekoliko godina kasnije postao je šizofreničar. Pominjem ovo kao karakterističan primer paralelizma događaja. Moja prva knjiga govorila je o psihologiji *dementia praecox* (šizofreniji), i u njoj je moja ličnost sa svojim odlikama ili "ličnom jednačinom" odgovarala toj "bolesnoj ličnosti". Pomenuo sam već da psihijatrija, u najširem smislu, predstavlja dijalog između bolesne psihe i psihe lekara, za koju se pretpostavlja da je "normalna". Pod ovim se podrazumeva uspostavljanje razumevanja između obolele ličnosti i ličnosti terapeuta, koje su u principu jednako subjektivne. Želeo sam da pokažem kako iluzije i halucinacije ne predstavljaju jedino osobene simptome duševne bolesti već da takođe imaju i ljudsko značenje.

Već nakon mog poslednjeg ispita nagradio sam sebe po prvi put u životu - dugo željenim odlaskom u pozorište. Moje finansijsko stanje nije mi do tada dozvoljavalo neku sličnu ekstravaganciju. Ali još uvek mi je bilo ostalo nešto novca od prodaje antikviteta, što mi je omogućilo ne samo da odem u operu već i na putovanje u Minhen i Štutgart.

Bizeova muzika opila me je i preplavila, prenevši me na talase beskrajnog mora. I sledećeg dana, kada me je voz odneo preko granice u širi svet, još uvek su me pratile melodije iz opere Karmen. U Minhenu sam prvi put video pravu klasičnu umetnost, koja me je zajedno sa Bizeovom muzikom, bacila u prolećno, svadbeno raspoloženje, čiju sam dubinu i značenje tek nejasno poimao. "Spolja" je, međutim, bila samo tmurna nedelja, između prvog i devetog decembra 1900 godine.

U Štutgartu sam otišao u oproštajnu posetu kod svoje tetke, gospođe Raimer-Jung (Reimer-Jung), čiji je suprug bio psihijatar. Ona je bila kćerka mog dede po ocu iz njegovog prvog braka sa Virdžinijom de Lasolks (Virginia de Lassaulx). Bila je to jedna čarobna dama blistavih plavih očiju i živahnog temperamenta. Imao sam utisak da je utonula u svet duhovnih fantazija i sećanja koja ni-

su mogla da nestanu - što je bio poslednji dah prošlosti koja nepovratno nestaje. Ova poseta predstavljala je moj oproštaj sa nostalgijama detinjstva.

*

Desetog decembra 1900. godine preuzeo sam dužnost asistenta u duševnoj bolnici Burghelcli, u Cirihu. Bio sam srećan što se nalazim u Cirihu, jer je tokom godina Bazel počeo isuviše da me pritiska. Za stanovnike Bazela ne postoji nijedan drugi grad osim njihovog: jedino je Bazel "civilizovan", a severno od reke Birs počinje zemlja varvara. Moji prijatelji nisu mogli da shvate zašto odlazim i mislili su da se nikada neću vratiti. Ali, to je bilo besmisleno jer sam u Bazelu za sva vremena ostao obeležen kao sin sveštenika Paula Junga (Paul Jung) i kao unuk profesora Karla Gustava Junga. Bio sam intelektualac koji je pripadao određenom društvenom staležu. Prema takvom statusu osećao sam otpor jer nisam ni mogao ni želeo da dozvolim sebi da budem klasifikovan na bilo koji način. Intelektualna atmosfera Bazela delovala mi je kosmopolitski, na zavidnom nivou, ali pritisak tradicije nisam više mogao da izdržim. Kada sam stigao u Cirih odmah sam osetio razliku. Cirih ne uspostavlja veze sa svetom preko intelekta već putem trgovine. Ovde je atmosfera ipak odisala slobodom, što sam oduvek cenio. Tu se čovek nije procenjivao vekovnim nasleđem, iako se osećao nedostatak kulturne tradicije. Prema Bazelu osećam nostalgiju do današnjeg dana, premda ga više ne pamtim u pravoj boji. Još uvek se sećam dana kada su Bahofen (Bachofen) i Burkhard (Burchardt) šetali ulicama, pamtim staru zgradu skupštine koja se nalazila iza katedrale i stari, poludrveni most na Rajni.

Mojoj majci je bilo teško zato što napuštam Bazel. Ali, znao sam da je ne mogu poštedeti tog bola, i ona ga je hrabro podnela. Živela je sa mojom sestrom, devojkom tanane i prilično bolešljive prirode, koja se u svakom pogledu razlikovala od mene. Kao da je bila rođena za život usedelice - i doista se nije udavala. Ali se razvila u snažnu ličnost čijem sam se držanju divio. Morala je da se podvrgne jednoj operaciji koju su smatrali bezopasnom, ali ona je nije preživela. Bio sam duboko impresioniran kada sam otkrio da je prethodno, do najmanjeg detalja, sredila sve svoje obaveze. U suštini uvek mi je bila tuđa, ali sam je veoma poštovao. Ja sam bio pretežno emocionalan, dok je ona uvek bila stabilna iako u dubini duše veoma osetljiva osoba. Mogu da je zamislim kako, da je ostala u životu, poput jedine sestre moga dede provodi svoje dane u Zavodu za devojke.

Kada sam počeo da radim na klinici Burghelcli moj život je postao jednoličan - sastojao se od samih planova, svesnih namera, dužnosti i odgovornosti. To je bio moj ulazak u manastir sveta, moje pokoravanje zakletvi da se mora verovati jedino u ono što je moguće, osrednje, površno, lišeno smisla, da se treba odreći svega neobičnog i važnog, a sve što izgleda čudno da se mora svesti na banalno. Ubuduće, morao sam da se priviknem samo na površine iza kojih se nije krilo ništa, samo na početke bez nastavaka, slučajnosti bez povezanosti, na znanje koje se sužavalo na sve manje krugove, na besmislene probleme, krajnje sužene horizonte i beskrajnu pustoš rutine. Osudio sam samog sebe na šest meseci zatočeništva unutar manastirskih zidina kako bih se navikao na život i duh azila, i za to vreme sam, od korica do korica, pročitao deset knjiga *Allgemeine Zeitschrift für Psychiatrie*, kako bih se upoznao sa duhom duševnih bolesti. Želeo sam da saznam kako ljudski duh reaguje na prizor svoga sopstvenog rasula, pošto me je psihijatrija podsećala na artikulisani izraz takve biološke reakcije koja obuzima takozvani zdravi duh u prisustvu duševne bolesti. Moje profesionalne kolege nisu mi izgledale ništa manje zanimljivo od pacijenata. Tokom sledećih godina tajno sam sastavio statistike o naslednoj uslovljenosti mojih švajcarskih kolega i na taj način sam mnogo naučio. Učinio sam to koliko radi izgrađivanja sopstvene ličnosti, toliko i radi razumevanja duha psihijatrije.

Gotovo da nije potrebno ni da pomenem kako su me koncentracija i samonametnuta osamljenost udaljili od mojih kolega. Oni, naravno, nisu znali koliko me je psihijatrija iznenađivala, i u kolikoj meri sam želeo da prodrem u njen duh. U to vreme još uvek nije bilo probuđeno moje interesovanje za terapiju, ali već sam bio fasciniran patološkim oblicima takozvane normalnosti, jer su mi oni pružali dugo očekivanu priliku da steknem dublji uvid u psihu uopšte.

Takvi su, eto, bili uslovi u kojima je počela moja psihijatrijska karijeta - taj subjektivni eksperiment iz kojeg je izronio moj objektivni život. Nisam imao ni želje i sposobnosti da se distanciram od samoga sebe i da sopstvenu sudbinu posmatram na doista objektivan način. Načinio bih uobičajenu autobiografsku grešku bilo da širim iluziju o tome kako je moja sudbina morala da ima takav pravac, bilo da pišem *apologia pro vita sua*. Čovek, konačno, predstavlja slučaj koji ne može da sam sebe precenjuje, već je, na svaki način prepušten sudu drugih ljudi.

IV
Psihijatrijska delatnost

Godine koje sam proveo na klinici Burghelcli predstavljaju period moga učenja. Ono što je preovladavalo u mojim interesovanjima i istraživanjima bilo je goruće pitanje: "Što se doista zbiva u psihi duševnog bolesnika?" Ja to tada nisam razumevao, niti se bilo ko od mojih kolega bavio takvim problemima. Profesori psihijatrije nisu bili zainteresovani za ono što je bolesnik imao da im kaže, već su se više brinuli oko toga kako da uspostave dijagnozu ili kako da opišu simptome i da sačine statistike. S kliničkog stanovišta koje je tada imalo prevagu, ljudska ličnost pacijenta, njegova individualnost, nije se ni najmanje uvažavala. Lekar je, naprosto, bio suočen sa pacijentom X, sa dugom listom stereotipnih dijagnoza i podrobno navedenih simptoma. Pacijenti su bili etiketirani, žigosani dijagnozama - i najvećim delom na tome se sve završavalo. Psihologija duševnog bolesnika nije uopšte igrala nikakvu ulogu.

Po tom pitanju, Frojd je postao izuzetno važan za mene, pogotovo zbog svojih fundamentalnih naučnih istraživanja psihologije histerije i snova. Prema mom mišljenju njegove ideje su ukazivale na put ka dubljem istraživanju i razumevanju pojedinačnih slučajeva. Frojd je bio taj koji je uveo psihologiju u psihijatriju, iako je lično bio neurolog.

Još uvek se veoma dobro sećam slučaja koji me je u to vreme živo zainteresovao. U bolnicu je primljena jedna mlada žena koja je patila od "melanholije". Ispitivanje je vođeno na uobičajen način: uzimanje anamneze, testovi, fizički pregledi i slično. Dijagnoza je glasila, šizofrenija, ili "*dementia praecox*", kako se tada govorilo. Prognoza: nepovoljna.

Desilo se da ova žena bude na mom odeljenju. U početku se nisam usuđivao da postavim pitanje ispravnosti njene dijagnoze. Tada sam još uvek bio mlad, tek početnik, i nisam imao smelosti da

predložim neku drugu dijagnozu. A ipak, ovaj mi je slučaj delovao čudno. Imao sam utisak da se ne radi o šizofreniji već o običnoj depresiji, i rešio sam da primenim sopstveni metod. U to vreme mnogo sam se bavio proučavanjem uspostavljanja dijagnoze putem asocijacijskog testa, i tako sam primenio jedan asocijacijski eksperiment na pacijentkinji. Pored toga, pretresao sam sa njom njene snove. Na taj način, uspeo sam da razotkrijem njenu prošlost, koju anamneza nije osvetlila. Podatak sam dobio neposredno iz nesvesnog, i on je otkrio mračnu i tragičnu priču.

Pre svoje udaje ta žena je poznavala jednog čoveka, sina bogatog industrijalca, za koga su se interesovale sve devojke iz susedstva. S obzirom da je bila veoma lepa, mislila je da su njene šanse da ga osvoji sasvim dobre. Ali, on očigledno nije mario za nju, i tako se ona udala za drugog čoveka.

Pet godina kasnije, posetio ju je jedan stari prijatelj. Razgovarali su o prošlim vremenima, i on joj je rekao: "Tvoja udaja predstavljala je pravi šok za nekoga - tvog Gospodina X" (sina bogatog industrijalca). To je bio odsudni trenutak! Od tog vremena potiče njena depresija, koja će nekoliko nedelja kasnije dovesti do katastrofe. Žena je kupala svoju decu, prvo četvorogodišnju kćerku, a potom dvogodišnjeg sina. Živala je na selu gde snabdevanje vodom nije bilo sasvim higijensko: izvorska voda je služila za piće a zagađena voda iz reke za kupanje i pranje veša. Dok je kupala malu devojčicu, videla je kako dete sisa sunđer ali je nije sprečila u tome. Čak je i svom malom sinu dala čašu nečiste vode da pije. To je, naravno učinila nesvesno, ili samo polusvesno, jer je njen um već bio zamračen početnom depresijom.

Uskoro, nakon što je period inkubacije prošao, devojčica je obolela od tifusne groznice i umrla. Kćerka je, inače, bila njena mezimica. Dečak se nije zarazio. U tom trenutku depresija je dostigla akutni stepen, i žena je poslata u ovu zdravstvenu ustanovu.

Iz asocijacijskog testa shvatio sam da je ona ubica, kao što sam doznao i mnoge pojedinosti njene tajne. Odmah mi je postalo jasno da je to bio dovoljan razlog njene depresije. Suštinski, radilo se o psihogenom poremećaju, a ne o slučaju šizofrenije.

Šta je sad trebalo preduzeti u pogledu terapije? Ženi su dotada davani narkotici protiv nesanice i bila je pod pratnjom da bi se

sprečili pokušaji samoubistva. Inače, nije bilo preduzeto ništa drugo. Fizički je bila u sasvim dobrom stanju.

Našao sam se pred problemom: da li da otvoreno razgovaram sa njom ili ne? Da li da primenim "veliku operaciju". Bio sam suočen sa pitanjem profesionalne odgovornosti bez ikakvog prethodnog iskustva. Morao sam da razrešim teško pitanje vlastite savesti, kao i da potpuno sam donesem odluku. Da sam se obratio svojim kolegama za savet, oni bi me verovatno opomenuli: "Za ime Boga, nemoj ništa slično da joj kažeš. To će samo pogoršati njeno duševno stanje." Prema mom mišljenju, ishod je isto tako mogao da bude i potpuno suprotan. Uopšteno bi se moglo reći da se u psihologiji teško mogu primeniti jedinstvena pravila. Na neki problem se može odgovoriti dvojako, zavisno od toga da li uzimamo u obzir nesvesne činioce ili ih ne uzimamo. Naravno da sam dobro znao u kakav se lični rizik upuštam: ako pacijentu bude gore, ja ću se takođe naći u neprilici!

Ipak, odlučio sam da rizikujem primenu terapije, čiji je ishod bio neizvestan. Saopštio sam joj šta sam sve utvrdio preko asocijacijskog testa. Lako je zamisliti koliko mi je bilo teško da to učinim: otvoreno optužiti neku osobu za ubistvo nije nimalo jednostavno. A za pacijenta je bilo tragično što mora da sluša takve optužbe i da ih prihvata. Ali, ishod je bio takav da je kroz dve nedelje žena mogla da bude otpuštena, i nikada ponovo nije smeštena u bolnicu.

Postojali su i drugi razlozi koji su me sprečili da bilo šta kažem svojim kolegama u ovom slučaju. Plašio sam se da će raspravljati o njemu i možda pokrenuti zakonska pitanja. Protiv pacijentkinje se, naravno, nije moglo ništa dokazati, ali bi takva rasprava ipak mogla imati užasne posledice po nju. Sudbina ju je već dovoljno kaznila! Meni se činilo daleko smislenijim da se ona vrati u život kako bi samim življenjem okajala svoj zločin. Kada je otpuštena iz bolnice, oslobođena je da nosi svoj teški teret. Ona je, međutim, morala da ga nosi. Gubitak deteta ju je užasno pogodio, i njeno ispaštanje je već počelo depresijom i time što je dovedena u našu ustanovu.

U mnogim psihijatrijskim slučajevima, pacijent koji nam dolazi ima neku neispričanu priču, s kojom po pravilu niko nije upoznat. Prema mome mišljenju, terapija doista počinje tek nakon ispitivanja te lične priče u celini. To je pacijentova tajna, hrid o koju se razbio.

Ako mi je poznata njegova tajna priča, imam i ključ za lečenje. Zadatak lekara sastoji se u tome da otkrije postupak kojim će dopreti do te tajne. U najvećem broju slučajeva ispitivanje svesnog sadržaja nije dovoljno. Ponekad, put do takvog saznanja može da bude otvoren asocijacijskim testom kao i tumačenjem snova ili dugim i strpljivim ljudskim kontaktom sa datom osobom. U terapiji, uvek treba imati u vidu celinu ličnosti, nikada sam simptom. Moramo da postavljamo pitanja koja predstavljaju izazov za celu ličnost.

*

Godine 1905. postao sam predavač psihijatrije na Univerzitetu i Cirihu, a te iste godine postao sam i stariji lekar na Psihijatrijskoj klinici. Ostao sam na tom položaju četiri godine. Onda sam, 1909. godine, morao da se povučem, jer sam u to vreme naprosto bio prezaposlen. Tokom godina stekao sam tako obimnu privatnu praksu da više nisam mogao da ispunjavam svoje obaveze. Ipak, nastavio sam da predajem na Univerzitetu sve do 1913. godine. Držao sam predavanja iz psihopatologije i, naravno, o osnovama Frojdove psihoanalize, kao i o psihologiji primitivnih naroda. To su bili moji glavni predmeti. U toku prvih semestara moja predavanja uglavnom su se odnosila na hipnozu, kao i na Žanea (Janet) i Flurnoa (Flournoy). Problem Frojdove psihoanalize kasnije je izbio u prvi plan.

Na svojim kursevima hipnoze imao sam običaj da se raspitujem o ličnoj istoriji pacijenata koje sam predstavljao studentima. Jednog slučaja još uvek se sećam veoma jasno.

Jednog dana pojavila se sredovečna žena, prividno izrazito religiozna. Imala je pedeset i osam godina, došla je na štakama, uz pomoć svoje kućne pomoćnice. Ta dama je već sedamnaest godina patila od bolne paralize leve noge. Smestio sam je u udobnu stolicu i zamolio da ispriča svoju istoriju bolesti. Počela je da je izlaže, opisujući koliko je čitav njen slučaj bio užasan - iskrsla je čitava duga priča njene bolesti, s podrobnim opisom svake pojedinosti. Konačno sam morao da je prekinem, rekavši "Pa, nemamo više vremena za razgovor. Sad ću da vas hipnotišem."

Jedva da sam izgovorio te reči, kad je ona zatvorila oči i upala u dubok trans - bez ikakve primene hipnoze! To me je začudilo, ali je nisam uznemiravao. Nastavila je da priča bez prekida, pri čemu je otkrila i najznačajnije snove - koji su očigledno predstavljali izuzet-

no duboko iskustvo nesvesnog. To sam, medutim, shvatio tek mnogo godina kasnije. U to vreme jedino sam razumeo da se dama nalazi u nekoj vrsti delirijuma. Postepeno sam počeo da se osećam prilično neugodno. Bilo je prisutno dvadeset studenata pred kojima sam morao da demonstriram hipnozu!

Nakon pola sata počeleo sam da pacijentkinju ponovo probudim. Ali, ona nije htela da se probudi. Uznemirio sam se. Pomislio sam da sam možda nepažnjom prodro u latentnu psihozu. Trebalo mi je oko deset minuta pre nego što sam uspeo da je probudim - a sve vreme nisam smeo da dopustim da studenti opaze moju nervozu. Kada je žena došla k sebi, bila je ošamućena i zbunjena. Rekao sam joj: "Ja sam lekar, i ne treba ničega da se bojite." Nakon toga ona je uzviknula: "Ali ja sam izlečena!" Bacila je štake i bila u stanju da hoda. Zbunjeno pocrvenevši obratio sam se studentima: "Sada ste videli šta se može postići hipnozom!" U stvari, nisam imao pojma šta se dogodilo.

To je bilo jedno od iskustava koja su me naterala da napustim bavljenje hipnozom. Nisam mogao da razumem šta se stvarno desilo, ali žena je bila stvarno izlečena, i otišla je u najboljem raspoloženju. Zamolio sam je da mi se javi, pošto sam računao da će ponovo upasti u staro stanje najkasnije za dvadeset i četiri časa. Ali njeni bolovi se nisu povratili; uprkos sopstvenom skepticizmu, morao sam da prihvatim činjenicu da je izlečena.

Na prvom času letnjeg semestra sledeće godine, ponovo se pojavila. Ovog puta žalila se na jake bolove u leđima, koji su se, kako je rekla, javili tek nedavno. Prirodno, upitao sam se da li izmedu ovih bolova i ponovnih početaka mojih predavanja postoji nekakva veza. Možda je, naime, pročitala najavu za predavanje u novinama. Upitao sam je kada je bol počeo, i šta ga je prouzrokovalo. Nije mogla da se seti da joj se bilo šta desilo u neko određeno vreme niti je bila u stanju da pruži bilo kakvo obrazloženje. Konačno sam izmamio podatak da su bolovi doista počeli onoga dana i upravo onoga časa kada je ugledala oglas u novinama. To je potvrdilo moju pretpostavku, ali još nisam shvatao kako je potom došlo do čudotvornog izlečenja. Ponovo sam je hipnotisao - to jest, ona je ponovo spontano pala u trans - nakon čega je bol iščezao.

Ovog puta zadržao sam je posle predavanja da bih otkrio nešto više o njenom životu. Ispostavilo se da je žena imala slaboumnog sina koji se nalazio na mom odeljenju na klinici. O tome nisam ništa znao jer je nosila prezime svog drugog supruga, dok je sin poticao iz njenog prvog braka. On je bio njeno jedino dete. Ona se, prirodno, nadala da će imati talentovanog i uspešnog sina, i kada se on već u ranoj mladosti duševno razboleo to je za nju bio strašan udarac. U to vreme ja sam još uvek bio mlad lekar, i oličavao sam sve ono čemu se ona nadala da njen sin može postati. Njena ambiciozna želja da bude majka heroja prenela se stoga na mene. Prihvatila me je kao svog sina, i nadaleko i naširoko razglasila svoje čudotvorno izlečenje.

Ustvari, upravo je ona i bila zaslužna za moju lokalnu slavu lekara čudotvorca, i pošto se ova priča uskoro pročula, njoj sam mogao da zahvalim za svoje prve privatne pacijente. Moja psihoterapeutska praksa je počela tako što me je jedna majka stavila na mesto svog duševno bolesnog sina! Prirodno, podrobno sam joj objasnio o čemu se radi. Ona je to primila sasvim dobro, i nije se ponovo vratila u staro stanje.

Bilo je to moje prvo stvarno terapeutsko iskustvo - mogao bih reći: moja prva analiza. Jasno se sećam svog razgovora sa starom damom. Bila je inteligentna, tako da je shvatila da joj je upravo pomoglo to što sam je ozbiljno prihvatio i pokazao brigu za njenu sudbinu i sudbinu njenog sina, na čemu mi je bila neizmerno zahvalna.

U početku hipnozu sam primenjivao i u svojoj privatnoj praksi, ali sam je uskoro napustio jer njenom primenom jedino tumaramo po tami. Nikada se ne zna koliko će dugo poboljšanje ili izlečenje postignuto ovim putem da traje, i uvek sam osećao grižu savesti zbog sudelovanja u jednoj takvoj neizvesnosti. Takođe nisam voleo da lično utičem na postupke svog pacijenta. Daleko me je više interesovalo da od samog bolesnika doznam čemu naginje po prirodi. Da bi se to otkrilo bila je neophodna pažljiva analiza snova i drugih ispoljavanja nesvesnog.

U periodu od 1904-5. godine osnovao sam laboratoriju za eksperimentalnu psihopatologiju na Psihijatrijskoj klinici. Tu sam imao grupu studenata s kojima sam ispitivao psihičke reakcije (to jest, asocijacije). Franc Riklin (Franz Riklin), stariji, bio je moj sa-

radnik. Ludvig Binsvanger (Ludvig Binswanger) je u to vreme pisao svoju doktorsku disertaciju o vezi između asocijacijskog eksperimenta i psihogalvanskog dejstva,[1] a ja sam pisao svoj rad "O psihološkoj dijagnozi činjenica".[2] Izvestan broj Amerikanaca takođe je radio sa nama, uključujući Karla Petersona (Carl Peterson) i Čarlsa Rikšera (Charles Ricksher). Njihovi radovi su objavljeni u američkim naučnim publikacijama. Upravo zahvaljujući ovim asocijacijskim proučavanjima bio sam kasnije, 1909. godine, pozvan da održim predavanje o svom radu na Klark univerzitetu. Istovremeno, i nezavisno od mene, pozvan je i Frojd. Obojici je dodeljena diploma doktora prava - *honoris causa.*

Asocijacijski i psihogalvanski eksperimenti poglavito su doprineli da steknem ugled u Americi. Mnogi pacijenti uskoro su počeli da mi pristižu iz ove zemlje. Dobro se sećam jednog od prvih slučajeva. Bolesnika mi je poslao američki kolega. Njegova dijagnoza je glasila "alkoholičarska neurastenija". Prema prognozi bio je neizlečiv. Kolega me je stoga prethodno posavetovao da pacijenta takođe pošaljem i kod izvesnog neurologa u Berlinu, jer je očekivao da pokušaj lečenja pomoću moje terapije neće imati nikakvog uspeha. Pacijent je došao na konsultaciju, i već nakon kratkog razgovora sa njim shvatio sam da čovek ima običnu neurozu, čije psihičke uzroke nije nazirao. Primenio sam jedan asocijacijski test i otkrio da pati od posledica snažnog kompleksa majke. Poticao je iz bogate i uvažene porodice, imao dražesnu ženu i nisu ga mučile nikakve brige - uopšteno govoreći. Jedino je mnogo pio. Piće je predstavljalo očajnički pokušaj da se narkotizuje, kako bi zaboravio ono što ga je tištilo. Naravno, to nije pomoglo.

Majka mu je bila vlasnica velike kompanije, a izuzetno obdareni sin zauzimao je vodeće mesto u firmi. On je doista već odavno mogao da izbegne svoju teskobnu podređenost majci, ali nije mogao da prikupi hrabrost i reši se da odbaci svoj inače izuzetan položaj. Tako je ostao vezan za majku, koja ga je uvela u posao. Kad god je

---

1. Psihogalvanski refleks predstavlja trenutno smanjenje očiglednog električnog otpora kože, do kojeg dolazi usled rada znojnih žlezda kao odgovora na mentalni nadražaj. - A. J.

2. "Zur psychologischen Tatbestandsdiagnostik", *Zentralblatt fęr Nervenheilkunde und Psychiatrie, XXVIII* (1905), 813 - 15, engl. prev.: "On the Psychological Dlagnosis of Facts" u *Psychiatric Studies.* (CW. 1).

bio sa njom, ili morao da se pokori njenom uplitanju u njegov rad, počeo bi da pije kako bi otupeo ili potisnuo svoja osećanja. Jedan deo njegove ličnosti nije stvarno želeo da napusti udobnost toplog gnezda, i on je tako, uprkos svome sopstvenom nagonu, dopustio da ga zavedu bogatstvo i lagodan život.

Nakon kratkog lečenja prestao je da pije i smatrao se izlečenim. Ali ja sam mu rekao: "Ne garantujem vam da nećete ponovo upasti u isto stanje ako se vratite prethodnom načinu života." Nije mi poverovao, i vratio se kući u Ameriku u dobrom stanju.

Čim je ponovo pao pod majčin uticaj, opet je počeo da pije. Ona me je zbog toga, za vreme svog boravka u Švajcarskoj, pozvala na konsultaciju. Bila je to inteligentna žena, ali pravi "moćni davo". Video sam protiv čega je njen sin morao da se bori, i shvatio da nema snage da to izdrži. On je fizički, takođe, bio prilično osetljiv i nije mogao da se takmiči sa svojom majkom. Odlučio sam se stoga za čin *force majeure*. Tajno od njega, dao sam njegovoj majci lekarsko uverenje da alkoholizam njenog sina čini ovog nesposobnim da izvršava zadatke svog posla. Predložio sam da ga otpuste. Savet je prihvaćen - i sin je, naravno, bio besan na mene.

Ovde sam primenio nešto što se, inače, smatra nemoralnim lekarskim postupkom. Ali sam znao da radi pacijenta moram da preduzmem takav korak.

A dalji razvoj situacije? Odvojena od majke, njegova sopstvena ličnost bila je u stanju da se razvije. Napravio je blistavu karijeru - uprkos, ili, pre, upravo zahvaljujući mojoj prevari. Njegova žena mi je bila zahvalna jer njen suprug nije samo savladao alkoholizam, već je takođe s najvećim uspehom krenuo svojom sopstvenom stazom.

Ipak, godinama sam osećao grižu savesti zbog ovog pacijenta zato što sam iza njegovih leđa izdao onu potvrdu, iako sam bio siguran da samo takav jedan čin može da ga učini samostalnom osobom. I doista, pošto se konačno osamostalio, neuroze je nestalo.

*

Tokom moje lekarske prakse uvek me je impresionirao način na koji ljudska psiha reaguje u vezi sa nesvesno počinjenim zločinom. Ona mlada žena u početku ipak nije bila svesna da je ubila svoje dete. Pa ipak je zapala u stanje koje se ispoljilo u vidu snažnog osećanja krivice.

Jedanput sam imao slučaj slične vrste koji mi se trajno urezao u sećanje. U moju ordinaciju došla je jedna dama. Odbila je da kaže svoje ime rekavši da ono nije bitno, s obzirom da samo želi kraću konsultaciju. Bila je lekar, kako je rekla. Ono što je želela da mi saopšti bila je ustvari ispovest; pre nekih dvadesetak godina počinila je ubistvo iz ljubomore. Otrovala je svoju najbolju prijateljicu jer je želela da se uda za njenog supruga. Mislila je da, ukoliko ne bude otkriveno, ubistvo neće narušiti njen duševni mir. Želela je da se uda za prijateljičinog supruga, a najjednostavniji način da to ostvari bio je da ukloni prijateljicu. Mislila je da poštovanje etičkih obzira uopšte ne važi za nju.

Posledice? Doista se udala za tog čoveka, ali on je uskoro umro, relativno mlad. Tokom sledećih godina desio se niz čudnih stvari. Kćerka iz tog braka odlučila je da pobegne od majke čim je odrasla. Udala se mlada i izgubila joj se iz vida odlazeći sve dalje i dalje, dok konačno majka nije izgubila svaku vezu sa njom.

Ova dama je bila strasni ljubitelj konja i posedovala je nekoliko grla za jahanje koje je izuzetno volela. Jednog dana je primetila da konji postaju nervozni kad ih uzjaše. Čak je i njen najdraži konj počeo da zazire od nje i zbacio ju je sa sebe. Konačno je morala da napusti jahanje. Stoga se okrenula svojim psima. Posedovala je neobično lepog vučjaka za kojeg je bila veoma vezana. I kao što to slučaj hoće - upravo je taj pas dobio paralizu. Ovaj događaj predstavljao je poslednju kap u prepunoj čaši; osećala je kako ona lično snosi moralnu odgovornost za sve što se desilo. Morala je da se ispovedi, i stoga je došla k meni. Bila je ubica, ali povrh toga ubila je i samu sebe. Jer onaj ko izvrši takav zločin uništava sopstvenu dušu. Svaki ubica je već unapred samom sebi presudio. Onaj ko izvrši zločin za koji posle bude uhvaćen, ispašta sudsku kaznu. Ako to učini tajno, nesvestan svoje vlastite krivice i ostane neotkriven, kazna ga ipak stiže, kao što to pokazuje naš slučaj. Na kraju - istina mora da izbije na videlo. Ponekad se čini da čak i životinje i biljke "znaju" za zločin.

Neposredna posledica ubistva bila je ta da je žena upala u nepodnošljivu usamljenost. Čak su se i životinje otuđile od nje. I da bi se oslobodila te usamljenosti, podelila je sa mnom svoju tajnu. Morala je da ima nekog ko nije ubica, kome će poveriti svoju tajnu.

Želela je da nađe osobu koja je u stanju da prihvati njenu ispovest bez predrasuda, budući da bi na taj način još jednom dosegla nešto što podseća na ljudsku komunikaciju. A bilo bi poželjnije da takva osoba bude lekar nego profesionalni ispovednik. Sumnjala bi da je sveštenik sluša samo iz obaveze, i da on ne bi prihvatio činjenicu zbog nje same već radi donošenja moralnog suda. Videla je kako se ljudi i životinje okreću od nje i bila je toliko pogođena osudom na samoću da više nije mogla da je podnese.

Nikada nisam otkrio ko je bila ta žena, niti imam bilo kakav dokaz da je njena priča istinita. Ponekad sam se pitao šta je moglo biti sa njom kasnije. Jer to je besumnje bio kraj njenog životnog puta. Možda je konačno bila primorana da izvrši samoubistvo. Ne mogu da zamislim kako bi bila u stanju da i dalje živi u toj krajnjoj usamljenosti.

Kliničke dijagnoze su važne pošto lekaru pružaju izvesnu orijentaciju: ali one ne pomažu pacijentu. Ključna stvar u lečenju je bolesnikova životna priča jer ona sama pokazuje ljudsku pozadinu i ljudsku patnju; i lekarska terapija može da počne tek od te tačke. Jedan slučaj mi je to dokazao na najubedljiviji način.[3]

Slučaj se ticao jedne stare pacijentkinje iz bolničkog odelenja za žene. Imala je oko sedamdeset i pet godina, a od toga je četrdeset bila vezana za postelju. Pre gotovo pedeset godina primljena je u bolnicu, ali više nije ostao niko ko bi mogao da se priseti njenog prijema. Svi koji su se tada nalazili na klinici već su pomrli. Samo jedna glavna sestra, koja je radila u ovoj ustanovi trideset i pet godina, još uvek je pamtila ponešto iz slučaja ove pacijentkinje. Starica nije mogla da govori, i jedino je bila u stanju da uzima tečnost ili polutečnu hranu. Jela je tako što je prstima ubacivala hranu u usta. Ponekad joj je trebalo gotovo dva sata da ispije čašu mleka. Kada nije jela, pravila je čudne ritmičke pokrete šakama i ramenima. Nisam razumevao njihovo značenje. Bio sam duboko impresioniran stepenom rasula koji duševno oboljenje može da izazove, ali nisam nalazio nijedno moguće objašnjenje za taj proces. Na kliničkim predavanjima pokazivali su je kao slučaj katatonične *dementia*-e *praecox*, ali to mi nije ništa govorilo, jer ta dijagnoza ni najmanje nije doprinosila razumevanju značenja i porekla pomenutih čudnih pokreta.

3. V. *The Psychogenesis of Mental Disease* (CW. 3), pp. 171-72.

Utisak koji je ovaj slučaj ostavio na mene održava moj tipičan odnos prema psihijatriji toga doba. Kada sam postao asistent, imao sam osećaj da baš ništa ne razumem od onog što se podrazumevalo pod psihijatrijom. Osećao sam se neizmerno nelagodno pored svoga šefa i svojih kolega, koji su delovali tako samouvereno dok sam ja zbunjeno tapkao u tami. Smatrao sam da se osnovni zadatak psihijatrije sastoji u razumevanju onoga što se odvija u bolesnom umu, a još uvek nisam ništa znao o tome. Ovde sam se bavio profesijom u kojoj mi nije bila poznata vlastita uloga!

Kasno jedne večeri, dok sam obilazio odeljenje, ugledao sam staricu kako i dalje pravi svoje zagonetne pokrete, i ponovo sam se upitao: "Zašto to čini? Potom sam otišao do naše stare glavne sestre i upitao je da li se pacijentkinja oduvek tako ponašala. "Jeste", odgovorila je. "Ali moja prethodnica mi je rekla da je ona nekada pravila obuću." Tada sam još jedanput proverio istoriju njenog slučaja ljubomore, i doista, naišao sam na primedbu kako ima naviku da pravi pokrete svojstvene obućarima. U prošlosti, obućari su imali običaj da drže cipele između kolena i da provlače konac kroz kožu upravo takvim kretanjima. (Na selu se još uvek može videti kako obućari to rade na isti način). Kada je pacijentkinja uskoro umrla, na sahranu je došao njen stariji brat. "Zašto je vaša sestra izgubila razum?" upitao sam ga. Rekao mi je da je bila zaljubljena u jednog obućara koji iz nekog razloga nije želeo da se njome oženi i kada ju je konačno odbio ona je "sišla s uma". Obućarski pokreti ukazivali su na poistovećenje sa njenim dragim koje je trajalo sve do njene smrti. Taj slučaj pružio mi je nagoveštaj o psihičkim izvorima *dementia*-e *praecox*. Od tada svu svoju pažnju posvetio sam ispitivanju smisaonih veza u psihozama.

*

Istorija bolesti drugog pacijenta otkrila mi je psihološku pozadinu psihoze i, nadasve, "sumanutih" ideja. Na osnovu tog slučaja po prvi put sam bio u stanju da shvatim jezik šizofreničara, koji je dotada smatran besmislenim. Pacijent je bila Babet S. (Babette S.), čiju sam istoriju objavio na jednom drugom mestu.[4] Godine 1908. održao sam i predavanje o njoj u ciriškoj gradskoj većnici.

Babet je poticala iz starog dela grada Ciriha, iz uskih prljavih ulica, gde je bila rođena u siromaštvu i odrasla u bednoj sredini. Se-

stra joj je bila prostitutka, otac pijanac. U trideset i devetoj godini podlegla je paranoidnom obliku *dementiae praecox*, sa karakterističnom megalomanijom. Kada sam je upoznao, već se dvadeset godina nalazila u bolnici. Pokazivali su je na predavanjima stotinama studenata medicine. U njoj su videli težak proces psihičkog rasula ona je predstavljala klasičan primer. Babet je bila potpuno mahnita izgovarala je najlude besmislice. Svim silama nastojao sam da razumem sadržaj njenih nerazumljivih izjava. Imala je na primer, običaj da kaže: "Ja sam Lorelaj", zbog čega bi lekari, kada su nastojali da shvate njen slučaj, uvek govorili: "*Ich weiss nicht, was soll es bedeuten.*"5 Ili bi se jadala: "Ja sam Sokratov izaslanik." To je, kao što sam utvrdio, trebalo da znači: "Nepravedno sam optužena poput Sokrata." Ili bi iz nje provaljivalo ovakvo šegačenje: "Ja sam dvojnik nepomerljive politehnike", ili, "Ja sam voćni kolač na patišpanju", "Ja sam Nemačka i Švajcarska od izuzetno slatkog butera", "Napulj i ja moramo da snabdemo svet makaronama", što je sve označavalo njeno pojačano osećanje sopstvene vrednosti, to jest, kompenzaciju za osećanje inferiornosti.

Moje bavljenje Babetom i sličnim slučajevima uverilo me je da mnogo toga što smo do tada smatrali besmislenim nije toliko ludo kao što je izgledalo. Više nego jedanput video sam da je čak kod takvih pacijenata u pozadini očuvana ličnost koja se mora nazvati normalnom. Ona i dalje motri, da se tako izrazim. Povremeno takođe, ova ličnost je - obično putem glasova i snova - u stanju da iznese sasvim umesna zapažanja i primedbe. Ako usledi fizička bolest ova ličnost čak može da ponovo pređe u prvi plan i da učini da pacijent deluje gotovo normalno.

Jednom sam morao da lečim šizofrenu staru ženu u čijoj sam pozadini veoma jasno video "normalnu" ličnost. Bio je to slučaj koji se nije mogao izlečiti, već samo održavati u datom stanju. Svaki lekar, uostalom, ima pacijente kojima ne može da pomogne da se izleče, već kojima jedino može da olakša put do smrti. Ova žena je čula glasove koji su dopirali iz čitavog njenog tela, a glas u sredini grudnog koša bio je "Božiji glas".

---

4. V. "*The Psychology of Dementia Praecox*" i "*The Content of the Psychoses*" u *The Psychogenesis of Mental Disease* (CW. 3);

5. "Ne znam šta to znači": prvi stih čuvene Hajneove (Heine) pesme "Die Lorelei".

"Moramo da se pouzdamo u taj glas", rekao sam joj, i bio iznenaden sopstvenom hrabrošću. Po pravilu, taj glas je izgovarao veoma razborite primedbe, i uz njegovu pomoć vrlo sam se dobro sporazumevao s pacijenkinjom. Jednom prilikom je glas rekao: "Neka proveri tvoje umne sposobnosti na Bibliji!" Žena je donela jednu staru, od duge upotrebe izlizanu Bibliju, i pri svakoj poseti trebalo je da joj naznačim koje poglavlje da čita. Sledeći put morao sam da je preslišam o pročitanom. Činio sam to oko sedam godina, po jedanput svake druge nedelje. U početku sam se osećao veoma čudno u toj ulozi, ali uskoro sam shvatio šta ovi časovi znače. Na ovaj način očuvana je njena pažnja, tako da nije dublje tonula u rasulo. Ishod je bio taj da su se, nakon nekih šest godina, glasovi koji su se prethodno javljali odasvud, povukli na levu polovinu tela, dok ih se desna strana potpuno oslobodila. Intenzitet ove pojave nije se, takođe, udvostručavao ni na levoj strani; uglavnom je bio isti kao i u prošlosti. Otuda se mora zaključiti da je pacijent bio izlečen - makar polovično. Bio je to jedan neočekivan uspeh, jer nisam mogao ni da zamislim da ova vežbanja pamćenja mogu imati uspešno terapeutsko dejstvo.

Kroz rad sa pacijentima, shvatio sam da paranoidne ideje i halucinacije sadrže zrnce smisla. Ličnost, životna priča, čestice nade i želja leže iza psihoze. Ako ih ne razumemo, to je naša greška. Tada sam po prvi put pomislio da se u psihozi skriva opšta psihologija ličnosti, i da čak i tu nailazimo na stare ljudske konflikte. Iako pacijenti mogu da deluju glupo i apatično, ili krajnje imbecilno, njihovi umovi i dalje delaju, i mnogo toga je smislenije nego što izgleda. Duševna bolest u svojoj najvećoj dubini ne krije ništa novo i nepoznato; pre se može reći da se tu susrećemo sa osnovom naših sopstvenih priroda.

Uvek me je zaprepašćivala činjenica da je psihijatriji trebalo toliko dugo vremena da istraži sadržaj psihoze. Niko se nije pozabavio značenjem fantazija, niti pomislio da upita zašto se kod ovog pacijenta javlja jedna vrsta fantazije, a kod drugog sasvim drugačija; ili otkud, na primer, jedan pacijent uobražava da ga proganjaju jezuiti, drugi zamišlja kako Jevreji žele da ga otruju, a treći je ubeđen da ga prati policija. Takva pitanja kao da uopšte nisu zanimala lekare u to doba. Fantazije su, jednostavno, svrstavane zajedno pod neki opšti

naziv kao što je, na primer, "manija gonjenja". Jednako me čudi što su moja istraživanja iz tog doba danas gotovo zaboravljena. Već početkom ovog veka primenjivao sam psihoterapiju u lečenju šizofrenije. Taj metod, dakle, ne predstavlja tek puko naučno otkriće. Trebalo je, međutim, da prođe dosta vremena pre nego što su ljudi počeli da uvode psihologiju u psihijatriju.

Još dok sam se nalazio na klinici, morao sam da svoje šizofrene pacijente lečim najobazrivije, inače bi me optužili za "fantaziranje". Šizofrenija je smatrana neizlečivom bolešću. Ako bi neko i postigao izvesno poboljšanje u slučaju ovog oboljenja, dobio bi odgovor da se nije ni radilo o pravoj šizofreniji.

Kada me je, 1908. godine, Frojd posetio u Cirihu, pokazao sam mu slučaj Babete. Nakon toga, rekao mi je: "Vidite, Jung, to što ste otkrili u vezi sa ovom pacijentkinjom svakako je zanimljivo. Ali kako ste, za ime sveta, bili u stanju da podnesete toliko časova i dana pored te neverovatno ružne žene?" Mora biti da sam ga pogledao prilično oštro, jer mi takva ideja nijada nije pala na pamet. Tu sam ženu smatrao na izvestan način prijatnom starom osobom jer je imala tako dražesne halucinacije i govorila tako zanimljive stvari. A, uostalom, čak i u njenom ludilu, iz oblaka grotesknih besmislica probijalo se ljudsko biće. Kod Babete, na primer, u terapeutskom pogledu nije bilo postignuto ništa; isuviše je dugo bila bolesna. Ali, video sam druge slučajeve kod kojih je primena ovakvog terapeutskog oblika pažljivog ulaženja u ličnost pacijenta dovodila do trajnog izlečenja.

*

Sve što možemo da vidimo kod duševnih bolesnika kada ih spolja posmatramo jeste žalosna slika njihove razorene ličnosti, a retko život one strane psihe koja je okrenuta od nas. Spoljni izgled često je varljiv, kao što sam na svoje čudenje otkrio u slučaju jedne mlade katatonične pacijentkinje. Imala je osamnaest godina i poticala je iz prosvećene porodice. U petnaestoj godini zaveo ju je brat i zloupotrebio školski drug. Od svoje šesnaeste godine pa na dalje, povukla se u samoću. Sakrila se od ljudi i, konačno, jedina emocionalna veza koja joj je ostala bila je ona koju je uspostavila sa opasnim psom čuvarom koji je pripadao drugoj porodici, i čiju je naklonost želela da zadobije. Pretvorila se u teškog osobenjaka, i u

sedamnaestoj godini doveli su je na psihijatrijsku kliniku, gde je provela godinu i po dana. Čula je glasove, odbijala je hranu i bila sasvim nema (to jest, nije više govorila). Kada sam je prvi put video nalazila se u tipičnom katatoničnom stanju.

Tokom mnogo nedelja uspeo sam da je, veoma postepeno, ubedim da govori. Nakon što je prevazišla mnoge otpore, saopštila mi je da je živela na Mesecu. Mesec je, činilo se, bio nastanjen, ali u početku je videla samo muškarce. Oni su je odmah poveli sa sobom i smestili u podmesečevo boravište gde su čuvali svoje žene i decu. Pošto je na visokim planinama meseca živeo vampir koji je ubijao i kidnapovao žene i decu, ljudima sa Meseca je pretila opasnost da izumru. Zbog toga je ženska polovina ljudstva morala da živi u podmesečevom staništu.

Moja pacijentkinja je odlučila da učini nešto za ljude sa Meseca, i naumila je da uništi vampira. Nakon dugih priprema, počela je da očekuje vampira na terasi kule koja je podignuta u tu svrhu. Posle mnogih noći, provedenih u iščekivanju, konačno je ugledala čudovište kako se približava iz daljine, leteći prema njoj poput velike crne ptice. Ona je uzela svoj dugačak žrtveni nož, sakrila ga ispod plašta, i čekala da joj se vampir približi. Iznenada se zaustavio pred njom. Imao je nekoliko pari krila. Njegovo lice i čitavo telo bili su prekriveni tim krilima tako da nije mogla ništa da vidi osim njegovog perja. Kako je bila začuđena time, obuzela ju je radoznalost da otkrije njegov pravi lik. Približila mu se, s rukom na nožu. Iznenada, krila su se rastvorila, i čovek nezemaljske lepote našao se pred njom. Stegao ju je svojim krilatim rukama u čelični zagrljaj, tako da više nije mogla da potegne nož. U svakom slučaju, bila je toliko opčinjena vampirovim izgledom da ne bi ni bila sposobna da ga napadne. Tada ju je podigao sa terase i odleteo sa njom.

Nakon ovog otkrovenja ponovo je bila u stanju da govori bez inhibicije, i sada su se u njoj javili otpori. Imala je utisak da sam ja sprečio njen povratak na Mesec; više nije imala mogućnosti da pobegne sa Zemlje. Ovaj svet nije lep, rekla je, ali Mesec jeste, i život je tamo pun smisla. Nešto kasnije ponovo je upala u katatoniju, i morao sam da je prebacim u bolnicu. Izvesno vreme bila je agresivna.

Kada je nakon otprilike dva meseca otpuštena, ponovo je bilo moguće razgovarati sa njom. Postepeno je došla do saznanja da je život na Zemlji neizbežan. Očajnički, borila se protiv takvog zaključka i njegovih posledica, tako da je ponovo morala da bude vraćena u bolnicu. Jedanput sam je posetio u njenoj ćeliji i rekao: "Ovakvo ponašanje neće ti doneti nikakvo dobro; ne možeš da se vratiš na Mesec!" Ove reči je saslušala ćuteći i sa izgledom krajnje apatije. Ovoga puta je puštena nakon kratkoga boravka i pomirila se sa svojom sudbinom.

Izvesno vreme je radila kao bolničarka u sanatorijumu Tu se našao jedan lekar, asistent, koji joj se donekle napadno približio. Odgovorila je na to revolverskim hicem. Na sreću, čovek je bio samo lakše ranjen. Ali, ovaj nemio događaj je otkrio da se ona sve vreme kretala sa revolverom. Jednom ranije, pojavila se sa napunjenim revolverom. Za vreme poslednjeg razgovora, na kraju lečenja, predala mi je taj revolver. Kada sam je sa čuđenjem upitao zašto joj je bilo potrebno oružje, odgovorila je: "Ubila bih vas da ste se ogrešili o mene!"

Kada se uzbuđenje povodom pucanja sległo, vratila se u svoj rodni grad. Udala se, dobila nekoliko dece, i preživela dva svetska rata na Istoku, nikada se više ne vrativši u svoje staro stanje.

Kako se ove fantazije mogu protumačiti? Usled incesta na koji je bila prisiljena kao devojčica, osećala se ponižena u očima ljudi, ali uzvišenom u svetu mašte. Prešla je u mitsku oblast; jer incest tradicionalno predstavlja prerogativ kraljevske moći i božanstva. Kao posledica, usledilo je stanje krajnjeg otuđenja od sveta - stanje psihoze. Postala je, naime, "vanzemaljac" i izgubila je vezu sa ljudskim rodom. Uronula je vaseljenske daljine, i spoljnje svetove, gde se susrela sa krilatim demonom. Kao što je pravilo u takvim slučajevima za vreme lečenja projektovala je njegov lik na mene. Tako mi je, kao i svakom drugom ko bi se našao u prilici da je ubeđuje da se vrati normalnom ljudskom životu, neposredno pretila smrt. Time što mi je ispovedala svoju priču ona je u izvesnom smislu izdala demona i vezala se za jedno zemaljsko ljudsko biće. Otuda je bila u stanju da se vrati životu, pa čak i da se uda.

Zbog svega što sam pomenuo, patnje duševnih bolesnika počeo sam da posmatram u drugačijem svetu. Stekao sam uvid u bogatstvo i važnost njihovog unutarnjeg iskustva.

Često me pitaju o mome psihoterapeutskom ili analitičkom metodu. Na ovo pitanje ne mogu da pružim jedinstven odgovor. Terapija se razlikuje od slučaja do slučaja. Kada mi neki lekar kaže da se strogo drži određenog metoda, uvek posumnjam u delotvornost njegove terapije. U literaturi je toliko mnogo rečeno o otporu koji pacijent pruža, da bi se gotovo moglo pomisliti kako lekari pokušavaju da mu nešto nametnu, dok izlečenje zapravo treba da spontano proistekne iz samog pacijenta. Psihoterapija i analiza se razlikuju koliko i ljudske jedinke. Ja svakog pacijenta lečim što je moguće individualnije, zato što je svaki slučaj jedinstven i traži posebno rešenje. Univerzalna pravila mogu da se postave jedino s krajnjom obazrivošću. Psihička istina je relevantna samo ukoliko je reverzibilna; rešenje problema koje za mene ne bi došlo u obzir, za nekog drugog moglo bi da bude upravo ono pravo.

Lekar, naravno, mora da poznaje takozvane "metode". Ali, on mora da se bori da ne podlegne nekom određenom, rutinskom pristupu. Čovek u principu mora da se bori protiv teorijskih stavova. Oni mogu biti valjani danas, dok sutra mogu da dođu na red druge istine. U mojim analizama teorijski stavovi ne igraju nikakvu ulogu. Ja sam stoga u velikoj meri namerno nesistematičan. Prema mome mišljenju, u radu sa ljudima jedino može da pomogne individualno tumačenje. Za svakog pacijenta potreban nam je drugačiji jezik; u jednoj analizi možete me čuti kako koristim Adlerov dijalekt, u drugoj Frojdov.

Najbitnije od svega je to da se prema pacijentu postavim kao čovek prema čoveku. Analiza predstavlja dijalog koji zahteva dva partnera. Analitičar i pacijent sede jedan sprem drugoga - licem u lice; lekar ima nešto da kaže, ali to takođe ima i bolesnik.

S obzirom da suštinu psihoterapije ne predstavlja primena metoda, nije dovoljno samo studiranje psihijatrije. Ja sam lično morao da radim veoma dugo pre nego što sam postao spreman za bavljenje psihoterapijom. Već 1908. godine shvatio sam da ne mogu da lečim latentne psihoze ako ne razumem njihov simbolizam. Tada sam počeo da proučavam mitologiju.

U kontaktu sa kultivisanim i inteligentnim pacijentima psihijatru je potrebno više od pukog profesionalnog znanja. On mora da razume, nezavisno od svih teorijskih pretpostavki, šta uistinu motiviše bolesnika. U suprotnom, izazvaće nepotrebne otpore kod njega. Nije, konačno, bitno da li se primenjuje teorija, već da li pacijent doživljava sebe kao samostalno biće. Ovo, međutim, nije moguće postići bez pozivanja na kolektivna iskustva, sa kojima lekar mora da bude upoznat. Zbog toga, puko medicinsko obrazovanje nije dovoljno, jer horizont ljudske psihe obuhvata neuporedivo više od ograničenog vidokruga lekarske ordinacije.

Psiha je očigledno složenija i nerazumljivija od tela. Ona, da se tako izrazim, predstavlja polovinu sveta koji počinje da živi tek kada postane osvešćen. Zbog toga psiha ne predstavlja samo lični već i svetski problem, i psihijatar mora da se bavi svetom u celini.

Danas, kao nikada do sada, možemo da vidimo da opasnost koja nam svima preti ne dolazi od prirode, već od čoveka, kako od psihe pojedinca tako i od psihologije mase. Izvor opasnosti leži u psihičkoj aberaciji čoveka. Sve zavisi od toga da li naša psiha funkcioniše kako treba ili ne. Ako izvesne osobe izgube danas razum, eksplodiraće hidrogenska bomba.

Psihoterapeut ne mora, međutim, da razume samo pacijenta; jednako je važno da shvata i samog sebe. Iz tog razloga, *sine qua non* jeste analiza analitičara, što se naziva didaktička analiza. Lečenje pacijenta počinje od lekara, da se tako izrazim. Jedino ako lekar zna da se suoči sa samim sobom i sopstvenim problemima, biće u stanju da nauči bolesnika da postupa isto tako. Ali, samo tada. U toku didaktičke analize, lekar mora da nauči da upozna sopstvenu psihu i da se prema njoj odnosi sa odgovornošću. Ako to nije u stanju, ni bolesnika neće tome naučiti: tada će i pacijent izgubiti deo sopstvene psihe, upravo kao što je i lekar izgubio deo svoje psihe koji nije naučio da razume. Nije, stoga, dovoljno da se didaktička analiza sastoji od upoznavanja ideja. Onaj ko se podvrgne didaktičkoj analizi mora da shvati da se ona tiče njega samog, da je ona deo realnog života, a ne metod koji može da se rutinski nauči. Student koji ne shvati tu činjenicu tokom sopstvene didaktičke analize tu grešku će kasnije morati skupa da plati.

I pored toga što postoji lečenje poznato kao "kratka psihoterapija", u svakoj dubinskoj analizi mora da učestvuje čitava ličnost kako pacijenta tako i lekara. Ima mnogo slučajeva koje lekar ne može da leči ukoliko se do kraja ne unese u njih. Kada su bitne stvari u pitanju, sasvim je drugačija situacija ako lekar vidi sebe kao deo drame, nego kada se krije iza sopstvenog autoriteta. U velikim životnim krizama, u odsutnim trenucima kada se radi o biti ili ne biti, ne pomažu mali trikovi poput delenja saveta. Tada se traži učestvovanje celokupnog lekarevog bića.

Terapeut sve vreme mora da vodi računa o sebi, o načinu na koji reaguje na svog pacijenta. jer mi ne reagujemo samo svesno. Uvek, takođe, moramo da se pitamo: kako naše nesvesno doživljava određenu situaciju? Moramo, stoga, da posmatramo naše snove, da poklanjamo najveću pažnju sebi, odnosno da sebe proučavamo isto toliko pažljivo koliko i bolesnika. U suprotnom, čitavo lečenje može biti uzaludno. Potkrepiću ovo jednim primerom.

Jednom sam imao pacijenta, veoma inteligntnu ženu, koja je iz više razloga pobudila moje sumnje. U početku je analiza tekla veoma dobro, ali nakon izvesnog vremena počeo sam da osećam kako više ne dobijam ispravno tumačenje njenih snova, i mislim da sam takođe primetio kako naši razgovori postaju sve površniji. Odlučio sam, stoga, da sa svojom pacijentkinjom porazgovaram o tome, s obzirom da ni njoj naravno, nije promaklo kako nešto nije u redu. U noći pre nego što sam nameravao da razgovaram sa njom, imao sam sledeći san.

Spuštao sam se glavnim putem niz jednu dolinu pri Sunčevoj svetlosti kasnog popodneva. S moje desne strane nalazio se strmi brežuljak. Na njegovom vrhu uzdizao se zamak, a na najvišoj kuli sedela je žena na nekoj vrsti ograde od stubova. Da bih je jasno video, morao sam da sasvim zabacim glavu unazad. Probudio sam se s bolnim grčem u zadnjem delu vrata. Čak sam i u snu prepoznao u ženi svoju pacijentkinju.

Odmah mi je bilo jasno značenje sna. Ako sam u snu morao da gledam naviše u pacijentkinju na opisan način, u realnosti sam verovatno gledao na nju s visine. Snovi, konačno, predstavljaju kompenzacije svesnog stava. Ispričao sam joj svoj san i njegovo tumačenje. To je dovelo do trenutne promene situacije, i lečenje je ponovo počelo da napreduje.

Kao lekar neprekidno moram da se pitam: kakvu mi vrstu poruke prenosi pacijent? Šta mi on znači? Ako mi ništa ne znači, ne znam odakle da počnem sa lečenjem. Lekar može da ima uspeha jedino ukoliko lično saučestvuje u bolesti pacijenta. "Samo ranjeni lekar leči." Ali kada lekar nosi svoju ličnost kao primer, kao grb, onda ne postiže nikakav uspeh. Ja svoje bolesnike shvatam ozbiljno. Možda sam i lično suočen sa datim problemom u jednakoj meri kao i oni. Često se dešava da je pacijent upravo onaj pravi melem za bolnu tačku lekara. S obzirom na tu okolnost, za lekara takođe mogu da iskrsnu teške situacije - ili, ispravnije rečeno, upravo za lekara.

Svakog terapeuta bi trebalo da kontroliše neka treća osoba, da bi ostao otvoren za drugačiju tačku gledišta. Čak i sveštenik ima svog ispovednika. Uvek savetujem analitičarima: "Imajte duhovnog oca, ili duhovnu majku za ispovednika!" Žene su pogotovu obdarene za takvu ulogu. One često imaju izvrsnu intuiciju i oštar kritički uvid tako da mogu da vide koje su bolne tačke muškaraca, kao što povremeno takođe mogu da proniknu u skrivene težnje muškarčeve anime. One vide aspekte koje muškarac ne uočava. Zbog toga nikada nijedna žena ne smatra da je njen suprug natčovek!

*

Naravno da čovek treba da se podvrgne analizi ako ima neurozu; ali ako oseća da je normalan, nema nikakvog razloga da to čini. Pa ipak, mogu vas uveriti da sam imao jedno čudnovato iskustvo sa takozvanom "normalnošću". Jedanput sam imao okršaj sa jednim potpuno "normalnim" učenikom. Bio je lekar i došao je kod mene sa najboljim preporukama od jednog starijeg kolege. Učenik je bio njegov asistent, a kasnije je preuzeo i njegovu praksu. Sada je imao normalnu praksu, normalan uspeh, normalnu ženu, normalnu decu, živeo je u normalnoj maloj kući u normalnom malom gradu, imao je normalne prihode, a verovatno i normalnu ishranu. Želeo je da bude analitičar. Rekao sam mu: "Da li znate šta to znači? To znači da najpre morate da naučite da upoznate samoga sebe. Vi lično predstavljate instrument: ako vi niste ispravni, kako će to postati vaš bolesnik? Ako vi sami niste u nešto uvereni, kako ćete njega u to uveriti? Vi lično morate biti čvrsto sazdani. Ako to niste, neka vam je Bog u pomoći! Tada ćete odvesti pacijenta na stranputicu. Morate stoga prvo da se vi lično podvrgnete analizi." Slažem se

sa svima, rekao je taj čovek, ali je gotovo odmah dodao: "Nemam nikakvih problema o kojima bih vam pričao." To je trebalo da me upozori. Rekao sam: "Vrlo dobro, onda možemo da proučimo vaše snove." "Ja uopšte ne sanjam", rekao je. "Uskoro ćete nešto sanjati", odgovorio sam. Svako drugi bi verovatno sanjao još iste noći. Ali on nije mogao da se priseti nijednog sna. Takva situacija je trajala oko dve nedelje, tako da sam počeo da se osećam prilično neprijatno povodom čitavog tog događaja.

Konačno se javio jedan upečatljiv san. Ispričaću ga zato što pokazuje koliko je u psihijatrijskoj praksi važno razumevanje snova. Sanjao je kako putuje železnicom. Voz je morao da se zadrži dva sata u izvesnom gradu. Pošto mu je grad bio nepoznat, a želeo je da ga makar delimično upozna, uputio se prema njegovom centru. Tu je naišao na srednjovekovnu zgradu, verovatno gradsku većnicu, i ušao unutra. Lutao je dugim hodnicima i stigao do lepih odaja čije su zidove ukrašavale stare slike i otmeni tapeti. Svuda unaokolo su se nalazili skupoceni stari predmeti. Iznenada je primetio da se smračilo, i da je Sunce zašlo. Moram da se vratim na železničku stanicu, pomislio je. U tom trenutku je utvrdio da se izgubio, i da više ne zna gde se nalazi izlaz. Uspaničio se i istovremeno shvatio da u toj zgradi nije naišao ni na jednu osobu. Počeo je da se oseća nelagodno, i ubrzao je korak, nadajući se da će naići na nekog. Ali nije. Onda je stigao do nekih velikih vrata i pomislio s olakšanjem: To je izlaz. Otvorio je vrata i otkrio da je greškom ušao u ogromnu prostoriju. Bila je toliko prostrana i mračna da nije mogao da vidi čak ni zid na suprotnoj strani. Duboko uznemiren, snevač je pretrčao preko velike prostorije, nadajući se da će otkriti izlaz na drugoj strani. Tada je - tačno na sredini prostorije - ugledao nešto belo na podu. Kada se približio utvrdio je da je to neko dete-idiot, staro oko dve godine. Dete je sedelo na noši i mazalo se fekalijama. U tom trenutku se probudio s krikom, uspaničen.

Saznao sam sve što mi je bilo potrebno - ovde se krila latentna psihoza! Moram da priznam kako sam se preznojavao dok sam pokušavao da mu protumačim taj san. Morao sam da mu san predstavim kao nešto krajnje bezazleno, i da sve opasne detalje prikažem u ulepšanom svetlu.

San je otprilike govorio sledeće: putovanje na koje je krenuo jeste njegov put u Cirih. On tamo, međutim, ostaje kratko vreme.

Dete u sredini sobe jeste on sam kao dvogodišnjak. Kod male dece, takvo neprilično ponašanje je donekle neuobičajeno, ali je ipak moguće. Mogu da ih, svojom bojom i čudnim mirisom, privuku sopstvene fekalije. Kada raste u gradskoj sredini, i verovatno pod strogim nadzorom, dete lakše može da oseti krivicu zbog takve slabosti.

Ali snevač, lekar, nije bio dete, već odrasla osoba. I slika sna u sredini sobe predstavljala je, stoga, zlokoban simbol. Kada mi je ispričao san, shvatio sam da je njegova normalnost predstavljala kompenzaciju. Uhvatio sam ga u poslednjem trenutku, jer latentna psihoza samo što nije izbila i postala očita. To se moralo sprečiti. Konačno, uz pomoć još jednog od njegovih snova, uspeo sam da pronađem prihvatljiv izgovor za okončanje didaktičke analize. Obojica smo se veoma obradovali prekidu. Nisam mu saopštio svoju dijagnozu, iako je on verovatno i sam postao svestan toga da se nalazi na ivici fatalne panike, pošto je imao san u kojem ga je proganjao opasni manijak. Odmah potom vratio se kući. Nikada više nije pokušao da uzburkava nesvesno. Njegova naglašena normalnost je održavala ličnost koja pri suočavanju sa nesvesnim nije bila u stanju da se razvije već se jednostavno slomila. Ove latentne psihoze predstavljaju *bêtes noires* za svakog psihoterapeuta, jer ih je često veoma teško uočiti.

U ovoj tački se postavlja pitanje laičke analize. Gledam s naklonošću na nelekare koji proučavaju i primenjuju psihijatriju: ali, u njihovom radu s latentnim psihozama postoji rizik da počine opasne greške. Podržavam, stoga, laika koji radi kao analitičar, ali pod nadzorom specijaliste. Čim laik-analitičar oseti i najmanju nesigurnost, mora da konsultuje kontrolnog analitičara. Čak je i zvaničnim lekarima teško da prepoznaju i leče latentnu šizofreniju; stoga je to još teže laiku. Ipak, neprekidno sam se uveravao da su laici koji su se godinama bavili psihoterapijom i koji su se i sami podvrgli analizi oštroumni i sposobni. Štaviše, nema dovoljno lekara koji se bave psihoterapijom. Za takvu praksu je neophodna duga i temeljna obuka, kao i široka kultura koju poseduje veoma mali broj ljudi.

Odnos između lekara i pacijenta, pogotovo kada dođe do transfera od strane pacijenta, ili do većeg ili manjeg poistovećenja između lekara i bolesnika, može da dovede do para-psiholoških fenomena. Često sam imao prilike da se susretnem sa ovom pojavom.

Jedan takav posebno upečatljiv slučaj tiče se pacijenta kojeg sam izvukao iz psihogene depresije. On se potom vratio kući i oženio; ali, nisam vodio dovoljno računa o njegovoj ženi. Kada sam je video prvi put, osetio sam izvesnu nelagodnost. Njen suprug je osećao prema meni zahvalnost; osetio sam da sam joj trn u oku zbog uticaja koji imam na njega. Često se dešava da su žene koje u suštini ne vole svoje muževe ljubomorne, i da uništavaju njihova prijateljstva. One žele da suprug pripada jedino njima zato što mu same ne pripadaju. Srž svake ljubomore jeste nedostatak ljubavi.

Ženin stav predstavljao je za pacijenta užasan teret, sa kojim on nije bio u stanju da se nosi. Pod njegovim pritiskom, nakon godinu dana braka, ponovo je upao u depresiju. Predvidevši ovu mogućnost, dogovorio sam se sa njim da odmah stupi u vezu sa mnom ako primeti duševno klonuće. On je to odbio, delimično zbog svoje žene, koja je ismejavala njegova promenljiva raspoloženja. Nije mi se otada obratio nijednom rečju.

U to vreme, trebalo je da održim predavanje u B. Vratio sam se u svoj hotel oko ponoći. Posle predavanja posedeo sam malo sa nekim prijateljima a potom otišao u krevet, ali sam dugo ležao budan. Oko dva sata - mora biti da sam tek zaspao - trgao sam se iza sna, sa osećanjem da je neko ušao u sobu. Imao sam čak utisak da je neko žustro otvorio vrata. Smesta sam upalio svetlo, ali nije bilo nikoga. Neko je verovatno pogrešio vrata, pomislio sam i pogledao u hodnik. Ali tamo je vladala mrtva tišina. "Čudno", pomislio sam, "siguran sam da je neko ulazio u sobu!" Tada sam pokušao da se prisetim što se tačno desilo i sinulo mi je da me je probudio tupi bol kao da me je nešto pogodilo u čelo, a zatim u zadnji deo lobanje. Sledećeg dana sam primio telegram sa vešću da je moj pacijent izvršio samoubistvo, iz revolvera. Kasnije sam doznao da je metak zadržao u stražnjem zidu lobanje.

Ovaj doživljaj predstavljao je pravi sinhronicistički fenomen, kakav se zaista često može primetiti u vezi sa nekom arhetipskom situacijom - u ovom slučaju, sa smrću. Sasvim je moguće da sam, putem relativizacije vremena i prostora u nesvesnom, bio u stanju da opazim nešto što se u stvarnosti dogadalo negde drugde. Kolektivno nesvesno je zajedničko svima; ono predstavlja osnovu onoga što su drevni narodi nazivali "povezanost svih stvari". U ovom slučaju, ne-

svesno je posedovalo znanje o stanju mog pacijenta. Tokom cele te večeri, zapravo, bio sam čudno uznemiren i nervozan, što je u velikoj suprotnosti sa mojim uobičajenim raspoloženjem.

*

Nikada ne pokušavam da preobratim pacijenta, niti bilo kada pribegavam nekakvoj prinudi. Najvažnije mi je da pacijent stekne svoj vlastiti pogled na stvari. Pod mojim lečenjem paganin postaje paganin, hrišćanin hrišćanin, Jevrejin Jevrejin, u skladu sa onim što mu je njegova sudbina dodelila.

Dobro se sećam slučaja jedne Jevrejke koja je izgubila veru. Sve je počelo jednim mojim snom, u kome je neka mlada devojka, koju nisam poznavao, došla k meni kao pacijent. Iznela mi je svoj slučaj, i dok je pričala mislio sam: "Ništa je ne razumem. Ne shvatam o čemu se tu radi." Ali, iznenada mi je palo na pamet da ona najverovatnije ima jedan neuobičajeni kompleks oca. To je bio san.

U stvarnosti sam, za sledeći dan, prema svom rokovniku, imao zakazanu konsultaciju za četiri sata. U dogovoreno vreme pojavila se mlada žena. Bila je Jevrejka, kćerka bogatog bankara, lepa, otmena, veoma inteligentna. Već se bila podvrgla analizi, ali doktor se zaljubio u nju i konačno je zamolio da mu više ne dolazi jer će, u suprotnom, to uništiti njegov brak.

Devojka je godinama patila od snažne anksiozne neuroze, koju je, prirodno, ovo iskustvo pogoršalo. Počeo sam sa anamnezom, ali nisam mogao da otkrijem ništa posebno. Bila je to Jevrejka, dobro prilagođena zapadnjačkoj kulturi, prosvećena do srži. Najpre nisam shvatao u čemu se sastoji njen problem. Iznenada sam se setio svog sna, i pomislio: "Gospode Bože, to je devojče iz mog sna." S obzirom, međutim, da nisam bio u stanju da otkrijem ni traga od kompleksa oca kod nje, upitao sam je, kao što imam običaj da činim u takvim slučajevima, o njenom dedi. Za trenutak je sklopila oči, i odmah sam shvatio da tu leži suština problema. Zamolio sam je, stoga, da mi priča o tom dedi, i saznao sam da je on bio rabin i da je pripadao jevrejskoj sekti. "Da li mislite na hasidizam?" upitao sam je. Odgovorila je potvrdno. Nastavio sam da je ispitujem. "Ako je bio rabin, da li je, možda, bio cadik?" "Jeste", odgovorila je. "Priča se da je bio neka vrsta sveca kao i da je bio vidovit. Ali to je sve glupost. Tako nešto ne postoji!"

Na osnovu takvog njenog stava zaključio sam anamnezu i shvatio poreklo njene neuroze. Objasnio sam joj: "Sada ću vam reći nešto što možda nećete moći da prihvatite. Vaš deda je bio cadik. Vaš otac se odmetnuo od jevrejske vere. Izdao je tajnu i okrenuo leđa Bogu. I vaša neuroza potiče otuda što vas je obuzeo strah od Boga." To ju je pogodilo poput udara groma.

Naredne noći sanjao sam sledeći san. Prijemno odeljenje se nalazilo u mojoj kući, a tu je bila i ova devojka. Došla je do mene i upitala me: "Da li imate kišobran? Napolju je pravi pljusak." Doista sam pronašao kišobran, namučio se dok sam ga otvorio, i upravo se spremao da joj ga dam. Ali, šta se dogodilo umesto toga? Pružio sam joj kišobran klečeći na kolenima, kao da je boginja.

Ispričao sam joj ovaj san i kroz nedelju dana je nestalo njene neuroze.[6] San mi je pokazao da ona nije obična, površna mlada devojka, već da se ispod njene spoljašnosti kriju tragovi svetosti. Nisu joj bile poznate mitološke ideje i stoga najsuštinskija odlika njene prirode nikako nije mogla da pronađe put da se izrazi. Celokupna njena svesna aktivnost bila je usmerena na koketovanje, odeću i seks, jer ništa drugo nije ni poznavala. Znala je samo za intelekt i živela je besmislenim životom. U stvarnosti, bila je Božije dete, kome je sudbina dodelila da ispunjava tajnu Božiju volju. Morao sam da probudim mitološke i religiozne ideje u njoj, budući da je pripadala onoj vrsti ljudskih bića od kojih se traži duhovna delatnost. Tako je njen život dobio smisao, i nije više ostalo ni traga od njene neuroze.

U ovom slučaju nisam primenio nikakav "metod", već sam osetio prisustvo numena. Čim sam joj to predložio, lečenje je okončano. Ovde nije bila potrebna primena nikakvog metoda - već prepoznavanje "straha od Boga".[7]

*

Često sam mogao da se uverim da ljudi postaju neurotični kada se zadovolje neodgovarajućim ili pogrešnim odgovorima na život-

6. Ovaj slučaj se izdvaja od većine Jungovih slučajeva po hrabrosti lečenja - A. J.

7. V. *The Symbolic Life,* "Pastoral Psychology Guiled Lecture", N. 80. (London, 1954), p. 18.

na pitanja. Teže za društvenim položajem, brakom, ugledom, spoljašnjim uspehom ili novcem, i ostaju nesrećni ili neurotični čak i kada postignu ono za čim su težili. Tu se najčešće radi o ljudima isuviše uskog duhovnog vidokruga. Njihov život nema odgovarajući sadržaj, pravi smisao. Ako im se omogući da se razviju u svestranije ličnosti, neuroza obično nestaje. Zbog toga sam ideji razvitka ličnosti oduvek pridavao najveću važnost.

Većinu mojih pacijenata nisu činili vernici, već oni koji su izgubili veru. Oni koji su mi se obraćali za pomoć bili su izgubljene ovce. Čak i u današnje vreme i u ovome veku, vernik ima priliku da, u svojoj crkvi, živi "simboličnim životom". Treba se samo podsetiti iskustva liturgije, krštenja, *imitatio Christi*, i mnogih drugih vidova religijskog iskustva. Ali doživljaj simbola i život kroz simbole pretpostavljaju živo učestvovanje od strane vernika, a ovo isuviše često nedostaje današnjim ljudima. Kod neurotičara ono nedostaje uvek. U takvim slučajevima moramo pratiti da li će nesvesno spontano da donese simbole koji će da nadomeste ono što nedostaje. Ali, tada još uvek ostaje pitanje da li će osoba koja ima simbolične snove ili vizije uopšte biti u stanju da shvati njihovo značenje i da snosi posledice.

Evo, na primer, slučaja jednog teologa koji sam opisao u "Arhetipovima kolektivno nesvesnog".[8] On je često sanjao jedan isti san. Sanjao je kako se nalazi na padini s koje ima divan pogled na duboku dolinu pokrivenu gustom šumom. U snu je znao da se u sredini ove šume nalazi jezero, kao što je takođe znao da ga je do tada uvek nešto sprečavalo da ode do tog mesta. Ali, ovog puta je želeo da svoj plan sprovede do kraja. Kada se približio jezeru, atmosfera je postala sablasna i žestok udar vetra je iznenada prešao preko površine vode, koja se mračno zatalasala. Probudio se s krikom užasa.

Na prvi pogled, ovaj san deluje nerazumljivo. Ali, budući da je bio teolog, snevač je trebalo da se seti "banje" čije je vode uzburkao iznenadni vetar, i u kojem su se kupali bolesni - banje Vitezde. Tu se spustio jedan anđeo i dodirnuo vodu, koja je stoga stekla iscelitelјske moći. Povetarac predstavlja Svetog Duha koji duva gde želi. I

[8] *The Archetypes and the Coilective, Unconscionus.* (CW 9, i) pp. 17-18.

upravo to je preplašilo snevača. Nagovešteno je prisustvo nečeg nevidljivog, numena koji živi sopstvenim životom i čije prisustvo izaziva drhtavicu. Snevač nije bio sklon da prihvati poređenje sa banjom Vitezde. Odbijao je svako poređenje te vrste, jer se tako nešto može naći jedino u Bibliji, ili u najboljem slučaju, na nedeljnim jutarnjim propovedima, a ona nemaju nikakve veze sa psihologijom. Povremeno je, dakako, dozvoljeno govoriti o Svetom Duhu - ali to svakako nije pojava koja se može iskusiti!

Znao sam da bi snevač trebalo da prevazide strah kao i da se oslobodi panike. Ali, ja nikada ne podstičem ishod analize ako sam pacijent nije voljan da krene putem koji mu se ukazao i da snosi posledice takvog čina. Ne slažem se sa površnim tumačenjem da bolesnik može biti blokiran jedino uobičajenim otporima. Otpori - osobito kada su uporni - zaslužuju pažnju jer često predstavljaju upozorenja, preko kojih ne smemo da predemo. Lečenje može da predstavlja otrov koji nije za svakoga, ili postupak koji, kada je kontra-indikovan, može da se završi kobno.

Kada god dolazi do poniranja u najdublje iskustvo, u samo jezgro ličnosti, većina ljudi se uplaši, i mnogi pobegnu odatle. Takav je bio slučaj sa ovim teologom. Ja sam, naravno, svestan da se teolozi nalaze u težoj situaciji od drugih. Na jednoj strani, oni su bliži religiji, ali, na drugoj, crkva i dogma ih sputavaju više nego ostale. Rizik unutarnjeg iskustva, avantura duha, u svakom slučaju, nije blizak većini ljudskih bića. Pretpostavka da takvo iskustvo može imati psihičku realnost za njih predstavlja anatemu. Sve je u redu ako se kaže da ono ima natprirodnu ili makar "istorijsku" osnovu. Ali - psihičku? Suočen licem u lice s takvim pitanjem, pacijent će često pokazati neslućen ali duboki prezir prema psihi.

*

U savremenoj psihoterapiji, od lekara ili psihoterapeuta često se očekuje da "povlađuju" pacijentu i njegovim afektima. Ne smatram da je to uvek ispravan put. Ponekad je neophodna aktivna intervencija od strane lekara.

Jednom je kod mene došla dama iz aristokratskog društva koja je imala naviku da šamara svoje službenike - uključujući i vlastite lekare. Patila je od prisilne neuroze, i nalazila se na lečenju u bolni-

ci. Uskoro je, naravno, udelila svoj obavezni šamar glavnom lekaru. U njenim očima on je, konačno, bio samo viši *valet de chambre*. Ona je plaćala račune, zar ne? Ovaj lekar ju je poslao u drugu zdravstvenu ustanovu i tamo se ista scena ponovila. S obzirom da dama nije bila luda u pravom smislu reči, već je očigledno s njom trebalo postupati učtivo ali strogo, bespomoćni lekar ju je poslao k meni.

Dama je bila veoma gospodstvena i naočita osoba, visoka šest stopa - i njeni šamari su bili snažni, verujte mi! Došla je, dakle, kod mene i vodili smo veoma prijatan razgovor. Onda je nastupio trenutak kada sam morao da joj kažem nešto neprijatno. Besna, skočila je na noge i zapretila da će me ošamariti. Ja sam takode skočio i rekao joj: "U redu, vi ste dama. Udarite prvi - dame imaju prednost! Ali, onda ću ja uzvratiti udarac!" I to sam ozbiljno mislio. Sručila se u stolicu i splasnula pred mojim očima. "Niko mi to do sada nije rekao", pobunila se. Od tog trenutka, terapija je počela da napreduje.

Sa ovom pacijentkinjom trebalo je postupati "muški". U ovom slučaju "povladivanje" bi bilo kranje pogrešno. Ono bi pre dovelo do pogoršanja nego što bi bilo beskorisno. Dama je imala prisilnu neurozu zato što nije bila u stanju da sebi nametne moralno suzdržavanje. Takvim ljudima je, stoga, potreban neki drugi oblik suzdržavanja - i tako se javljaju prisilni simptomi koji toj svrsi služe.

Pre više godina, napravio sam statistiku rezultata svojih lečenja. Više se ne sećam tačno cifara; ali, u proseku, trećina mojih slučajeva bila je stvarno izlečena, trećini se stanje znatno poboljšalo, a kod trećine nije došlo do suštinskog poboljšanja. Ali, upravo je najteže suditi o slučajevima gde nije došlo do poboljšanja, zato što su mnoge stvari pacijenti shvatili i razumeli tek mnogo godina nakon lečenja, koje se tek tada pokazalo delotvornim. Koliko su mi samo često bivši pacijenti pisali: "Shvatio sam o čemu se doista radilo tek desetak godina nakon što sam bio kod vas."

Imao sam nekoliko slučajeva koji su pobegli od mene, a, veoma retko, doista, morao sam da otpustim pacijente. Ali, čak i medu takvima, našlo se nekoliko koji su mi kasnije poslali pozitivne vesti. Zbog toga je često veoma teško izvesti zaključke o uspehu lečenja.

Razumljivo je da tokom svoje prakse lekar nailazi na ljude koji imaju veliki uticaj na njega. Lekar susreće ličnosti koje, na svoju sreću ili nesreću, nikada ne pobuduju javno interesovanje, a koje

ipak, ili upravo zbog toga, poseduju neobične odlike, ili takve pacijente kojima je sudbina namenila da prolaze kroz nečuvene razvoje i nevolje. Ponekad su to osobe izuzetnih talenata, koje bi sasvim lako mogle da inspirišu drugoga da im posveti život; ali, ovi talenti mogu pripadati osobama sa izuzetno nepogodnom psihičkom dispozicijom, tako da ne možemo reći da li se radi o geniju ili o fragmentarnom razvitku. Često, takođe, na tom jalovom tlu cvetaju retki pupoljci psihe za koje nikada ne bismo pomislili da ih možemo naći u društvenoj pustoši. Da bi psihoterapija bila uspešna neophodan je blizak odnos - toliko blizak da doktor ne može da zatvori oči pred visinama i dubinama ljudske patnje. Odnos se, uostalom, sastoji u neprekidnom poređenju i uzajamnom razumevanju, u dijalektičkoj konfrontaciji dve sučeljene psihičkė stvarnosti. Ukoliko iz izvesnih razloga ovi utisci ne deluju na jednog ili drugog, psihoterapeutski proces ostaje bezuspešan, i ne dolazi ni do kakve promene. Ukoliko lekar i bolesnik ne postanu pitanje jedan drugome, ne može doći ni do kakvog rešenja.

Među takozvanim neurotičarima našeg doba ima mnogo takvih koji u drugim vremenima ne bi bili neurotični - to jest, u raskolu sa samima sobom. Da su živeli u periodu i sredini kada je čovek preko mita još uvek bio povezan sa svetom predaka, što mu je omogućavalo da istinski doživi prirodu, a ne da je sagleda samo sa spoljne strane - tada bi bili pošteđeni ovog rascepa. Govorim o onim ljudima koji nisu u stanju da otrpe gubitak mita, i koji niti su u stanju da prihvate samo spoljni svet - svet koji je viđen očima nauke - niti ih zadovoljava intelektualističko poigravanje rečima koje nema ničeg zajedničkog sa mudrošću.

Ovakve žrtve psihičkog rascepa našeg vremena samo su uslovno neurotičari; njihove prividne bolesti nestaju u trenutku kada se zatvori jaz između egoa i nesvesnog. Lekar koji je doživeo ovaj rascep do krajnjih dubina sopstvenog bića, takođe će biti u stanju da bolje razume nesvesne psihičke procese, kao što će biti spasen i od opasnosti inflacije kojoj je psiholog sklon. Lekar kome iz sopstvenog iskustva nije poznata niminoznost arhetipova teško će biti u stanju da izbegne njihov negativni uticaj kada se u svojoj praksi suoči s tim. U tom slučaju, nastojaće ili da je preceni ili da je potceni, s obzirom da poseduje jedino intelektualno stanovište, ali nikak-

vo empirijsko merilo. Tu počinju te opasne greške, od kojih prv predstavlja pokušaj da se svima zavlada putem intelekta. U ovom treba videti potajnu težnju da se i lekari i pacijenti smeste na sigur nu razdaljinu od arhetipskog uticaja i tako odvoje od stvarno doživljaja, kao i da se psihička stvarnost nadomesti jednim prividn sigurnim, veštačkim, ali samo dvodimenzionalno zamišljenim sve tom, u kojem je životna stvarnost dobro prikrivena jasnim koncepci jama. Doživljaj je odvojen od svoje supstance, a nju su zamenili puk nazivi koji, nadalje, treba da zauzmu mesto realnosti. Niko nema ni kakvu obavezu prema konceptu: to je ono što je toliko privlačn kod koncipiranja - ono obećava zaštitu od doživljaja. Duh ne obita va u idejama, već u delima i u činjenicama. Reči tu ništa ne menjaj u suštini: pa ipak, ova uzaludna procedura se ponavlja *ad infinitum*.

U mom iskustvu, stoga, najteži kao i najnezahvalniji pacijent pored uobičajenih lažova, jesu takozvani intelektualci. S njim čovek nikada nije siguran šta im druga ruka radi. Njima odgovar *"Psychologie àcompartimens"*. Jedan intelekt koji nije podložan kon troli osećanja kadar je da razmatra svaki problem - pa ipak, intelek tualac pati od neuroze ako osećanje nije razvijeno.

Iz svojih susreta sa pacijentima i psihičkim fenomenima koj su iznosili preda mnom u jednoj beskrajnoj bujici slika, stekao sa veoma mnogo - ne samo znanja, već iznad svega uvid u sopstven prirodu. A ono što sam naučio na osnovu sopstvenih grešaka i pora za, nije i najbeznačajnije. Poglavito sam imao žene za pacijente, ko je su naš rad često shvatale izuzetno savesno, s razumevanjem inteligencijom. Isključivo zahvaljujući njima bio sam u stanju da izb jem na nove staze u terapiji.

Izvestan broj mojih pacijenata postali su moji učenici u pra vom smislu reči - oni koji su moje ideje preneli svetu. Među njim sam stekao prijateljstva koja su trajala decenijama.

Moji pacijenti su me toliko približili realnosti ljudskog život da nisam mogao da ne naučim ključne stvari od njih. Susreti sa tak različitim ljudima i na tako različitim psihičkim nivoima bili su z mene neuporedivo važniji od povremenih razgovora sa znamenitim ljudima. Najprijatniji i najznačaniji razgovori u mom životu bili s anonimni.

V
Sigmund Frojd[1]

U avanturu sopstvenog intelektualnog razvoja upustio sam se kada sam postao psihijatar. Bez ikakvih predrasuda, počeo sam da posmatram duševne bolesnike, klinički izvana, i tako naišao na psihičke procese upečatljive prirode. Beležio sam i klasifikovao ove pojave, za koje se smatralo da su ispravno ocenjene kada bi bile otpisane kao patološke, a da ni najmanje nisam razumevao njihove sadržaje. Tokom vremena, moje interesovanje se sve više zadržavalo na slučajevima u kojima bih naslutio nešto razumljivo - to jest, na slučajevima paranoje, manijačko-depresivnog ludila i psihogenih poremećaja. Od početka moje psihijatrijske delatnosti Brojerove (Breuer) i Frojdove (Freud) studije, pored dela Pjera Žanea (Pierre Janet), pružale su mi mnoštvo sugestija i podsticaja. Iznad svega, uočio sam da Frojdova tehnika analiza i tumačenja snova baca dragoceno svetlo na oblike šizofrenog ponašanja. Već 1900. godine, pročitao sam Frojdovo *Tumačenje snova*.[2] Odložio sam knjigu u to vreme na stranu zato što je još uvek nisam razumevao. U dvadeset i petoj godini nedostajalo mi je iskustvo da bih mogao da prihvatim Frojdove teorije. Takvo iskustvo se još dugo nije pojavljivalo. Godine 1903. ponovo sam se posvetio *Tumačenju snova* i otkrio kako se u potpunosti podudara sa mojim sopstvenim idejama. Naročito me je interesovala primena koncepta mehanizma potiskivanja na tu-

1. Ovo poglavlje predstavlja dopunu Jungovih brojnih tekstova o Frojdu. Najznačajniji među njima nalaze se u *Freud and Psychoanalysis* (CW. 4). V. takođe "Sigmund Freud in His Historical Setting" (1934) i "In Memory of Sigmund Freud" (1939) u *The Spirit in Man, Art, and Literature* (CW 15).

2. U svom posmrtnom slovu o Frojdu (1939) Jung naziva ovo delo "epohalnim" i "verovatno najhrabrijem pokušajem koji je ikada napravljen na planu tumačenja zagonetki nesvesne psihe na očigledno čvrstoj empirijskoj osnovi. Za nas mlade psihijatre ono je bilo... izvor prosvetljivanja,dok je za starije kolege predstavljalo predmet izrugivanja."-A.J

mačenje snova, koncepta koji je izveden iz psihologije neuroza. To mi je bilo važno jer sam često nailazio na potiskivanja u svojim ek sperimentima sa asocijacijama reči; kao odgovor na neke podsticaj ne reči, pacijent ili nije imao nikakav asocijativni odgovor, ili je preterano sporo odgovarao. Kao što je kasnije utvrđeno, takav bi se poremećaj javljao svaki put kada bi podsticajna reč dotakla psihičku ozledu ili konflikt. U najvećem broju slučajeva pacijent nije bio toga svestan. Kada bi bio upitan o uzroku poremećaja, često bi odgova rao izrazito izveštačeno. Čitanje Frojdovog dela *Tumačenje snova* pokazalo mi je da se u ovom slučaju radi o mehanizmu potiskivanja i da se činjenice koje sam lično uočio podudaraju sa njegovom teori jom. Tako sam bio u stanju da potvrdim Frojdovu naučnu argumen taciju.

Situacija je bila drugačija povodom sadržaja potiskivanja. Tu nisam mogao da se složim sa Frojdom. On je smatrao da je uzrok potiskivanja seksualna trauma. Iz moje prakse, međutim, bili su m poznati brojni slučajevi neuroza u kojima je pitanje seksualnost imalo određenu ulogu, dok su se drugi činioci nalazili u prvom pla nu - na primer, problem društvenog prilagođavanja ili potištenos usled tragičnih životnih okolnosti, motivi prestiža, i tako dalje. Ka snije sam takve slučajeve predstavio Frojdu; ali on nije mogao da kao uzrok poremećaja prihvati neki drugi činilac osim seksualnosti Ovo objašnjenje za mene je bilo krajnje nezadovoljavajuće.

U početku mi nije bilo lako da odredim mesto koje Frojd zau zima u mom životu, niti da zauzmem ispravan stav prema njemu Kada sam se upoznao sa njegovim delom, planirao sam akademsku karijeru, i spremao sam se da dovršim rad koji je trebalo da mi omo gući pristup na univerzitet. Ali, Frojd je nedvosmisleno bio *persona non grata* u akademskom svetu tog vremena, i svaka veza sa njim delovala bi nepovoljno u naučnim krugovima. "Značajni ljudi" su ga najčešće pominjali tajno, a i na kongresima o njemu se razgovaralo jedino u hodnicima, nikada za govornicom. Otkriće da se moji asoci jacijski eksperimenti slažu sa Frojdovim teorijama nije mi, stoga, bi lo nimalo prijatno.

Jednom dok sam se nalazio u svojoj laboratoriji i ponovo raz mišljao o ovim pitanjima, đavo mi je šapnuo da imam pravo da obja

vim rezultate svojih eksperimenata i zaključaka a da pri tom ne pomenem Frojda. Ja sam, uostalom, izveo svoje eksperimente daleko pre nego što sam razumeo Frojdovo delo. Ali, tada sam začuo glas druge ličnosti: "Kada bi se poneo tako kao da uopšte ne poznaješ Frojda, to bi bila prevara. Ne možeš da zasnuješ svoj život na laži." Posle toga, odluka je doneta. Od tog trenutka, postao sam otvoreno Frojdov vojnik i borio sam se za njega.

Najpre sam snažno branio Frojda na kongresu u Minhenu gde je predavač raspravljao o opsesivnim neurozama, ali je pažljivo izbegavao da pomene Frojdovo ime. Godine 1906. u vezi sa tim nemilim događajem, napisao sam za *Münchner Medizinische Wochenschrift* predavanje[3] o Frojdovoj teoriji neuroza, koje veoma doprinelo razumevanju opsesivnih neuroza. Kao odgovor na ovaj članak, pisala su mi dva nemačka profesora, upozoravajući me da ću, ukoliko ostanem na Frojdovoj strani i nastavim da ga branim, ugroziti svoju akademsku karijeru. Odgovorio sam: "Ako je ono što Frojd kaže istina, ja sam uz njega. Ne dajem ni pare za karijeru koja treba da počiva na pretpostavci ograničavanja naučnog istraživanja i prikrivanja istine." I nastavio sam da branim Frojda i njegove ideje. Ali, na osnovu sopstvenih otkrića još uvek nisam mogao da zaključim da su sve neuroze uzrokovane seksualnim potiskivanjem ili seksualnom traumom. U izvesnim slučajevima bilo je tako, ali u drugim nije. Ipak, Frojd je otvorio novu stazu istraživanja, i glasovi protesta koji su se u to doba podigli protiv njega delovali su mi apsurdno.[4]

*

Zbog ideja koje sam izneo u "Psihologiji dementia praecox", nisam dočekan sa mnogo simpatija. U stvari, kolege su mi se smejale. Ali, preko te knjige upoznao sam Frojda. Pozvao me je da ga po-

3. "Die Hysterielehre Freuds: Eine Erwiderung auf die Aschaffenburgsche Kritik", Munchener medizinische Wochenschrift, LIII. (November, 1906), 47; u engl. prev.: "Freud's Theory of Hysteria: A. Reply to Aschaffenburg" u *Frend and Psychoanalysis* (CW 4).

4. Godine 1905. nakon što je Jung poslao Frojdu *Diagnostische Assoziationsstudien* (1906; i engl. prev. *Jungovih radova u Experimental Researches,* CW 2), započela je prepiska između ova dva čoveka, koja je trajala do 1913. Godine 1907. Jung je poslao Frojdu svoju knjigu *über die Psychologie der Dementia Praecox* (u engl. prev.: "The Psychology of Dementia Praecox" u *The Psychogenesis of Mental Disease,* CW 3) - A. J.

setim, i do našeg prvog susreta je došlo u Beču, marta 1907. godine. Sreli smo se u jedan sat posle podne i razgovarali smo punih trinaest časova bez pauze. Frojd je bio prvi uistinu značajan čovek kojeg sam upoznao; u mom dotadašnjem iskustvu niko nije mogao da se upo-redi sa njim. U njegovom držanju nije bilo ničega trivijalnog. Otkrio sam da je izuzetno inteligentan, pronicljiv i u celini osobita ličnost. Pa ipak, moj prvi utisak o Frojdu ostao je na izvestan način neo-dređen; nisam mogao da donesem konačan sud o njemu.

Ono što mi je ispričao o svojoj teoriji seksualnosti, ostavilo je snažan utisak na mene. Njegove reči, međutim, nisu mogle da uklo-ne moje otpore i sumnje. Pokušao sam da mu izložim te svoje ogra-de u više navrata, ali svaki put on bi ih pripisao mom nedostatku iskustva. Frojd je bio u pravu; u to vreme nisam imao dovoljno isku-stva da bih mogao da odbranim sopstvene primedbe. Mogao sam da uočim da njegova teorija seksualnosti za njega ima ogroman značaj, kako u ličnom tako i u filosofskom pogledu. To me je impresionira-lo, ali nisam mogao da odredim do kojeg stepena ovo snažno isti-canje seksualnosti potiče od njegovih subjektivnih predrasuda, a do kojeg stepena počiva na iskustvima koja se mogu činjenicama doka-zati.

Iznad svega, krajnje sumnjivo mi je delovao Frojdov stav pre-ma duhu. Kad god bi, u nekoj ličnosti ili umetničkom delu, došla do izražaja duhovnost (u intelektualnom, a ne u natprirodnom smislu) on je pokazivao sumnju prema takvim tumačenjima, i davao do znanja da je reč o potisnutoj seksualnosti. Sve što nije moglo da se neposredno protumači kao seksualnost on je označavao "psihosek-sualnošću". Usprotivio sam se sa obrazloženjem da bi takva hipote-za, izvedena do svojih krajnjih konsekvenci, dovela do poražavajućeg suda o kulturi. Kultura bi se tada ukazala kao puka farsa, kao morbidna posledica potisnute seksualnosti. "Da", potvrdio je on, "to je tačno, i to je upravo ono prokletstvo sudbine kome ne možemo da se suprotstavimo." Nisam ni u kom slučaju bio sklon da se složim sa njim, ili da pustim da stvar ostane na tome, ali se još uvek nisam osećao spremnim da o tom problemu raspravljam sa Frojdom.

Prilikom našeg prvog susreta još nešto mi se učinilo značaj-nim. Reč je o nečemu o čemu sam mogao da razmišljam i što sam

bio u stanju da razumem tek nakon raskida našeg prijateljstva. Frojd je besumnje u izrazito velikoj meri bio emocionalno vezan za svoju teoriju seksualnosti. Kada bi govorio o njoj, glas bi mu postao napet, gotovo anksiozan, i nestajali bi svi znaci njegovog uobičajenog kritičkog i skeptičkog ponašanja. Lice bi mu poprimilo čudan, duboko uzbuđen izraz, čiji uzrok nisam uspevao da protumačim. Imao sam čudnu intuiciju da za njega seksualnost predstavlja neku vrstu *numinozum-a*. To je potvrdilo razgovor koji se odigrao otprilike tri godine kasnije (1910), ponovo u Beču.

Još uvek se jasno sećam kako mi je Frojd rekao: "Dragi moj Jung, obećajte mi da nikada nećete napustiti teoriju seksualnosti. To je najbitnije od svega. Vidite, moramo da napravimo dogmu, jedan čvrst bedem od nje." To mi je rekao sa velikim uzbuđenjem, glasom kojim otac kaže: "Obećaj mi samo jedno, dragi sine: da ćeš svake nedelje ići u crkvu." Pomalo začuđen, upitao sam ga: "Bedem - protiv čega?" Na to mi je on odgovorio: "Protiv mračne plime gliba", tu je za trenutak zastao, a potom dodao - "okultizma". Najviše su me uznemirile reči "bedem" i "dogma", jer se dogma, to jest, jedno neosporno ispovedanje vere slavi jedino onda kada se za cilj postavlja otklanjanje sumnje jednom za uvek. Ali, to onda nema više nikakve veze sa naučnim rasuđivanjem, već jedino sa težnjom da se nametne vlastita volja.

To je uzdrmalo temelje našeg prijateljstva. Znao sam da nikada neću moći da prihvatim takav stav. Ono što je Frojd podrazumevao pod "okultizmom" bilo je zapravo sve što su filosofija i religija, uključujući i savremenu parapsihološku nauku koja je sve više napredovala, učile o psihi. Prema mom mišljenju, teorija seksualnosti bila je u jednakoj meri okultna, to jest, takođe je predstavljala jednu nedokazanu hipotezu, poput mnogih drugih spekulativnih stanovišta. Naučna istina, kako sam je ja shvatao, predstavlja hipotezu koja može da odgovara jednom trenutku, ali ne treba da se sačuva za sva vremena kao neka verska odredba.

Iako tada nisam bio u stanju da je do kraja razumem, uočio sam Frojdovu provalu nesvesnih religijskih činilaca. Očigledno mu je bila potrebna moja podrška za podizanje barijere protiv tih zastrašujućih nesvesnih sadržaja.

Utisak koji je taj razgovor ostavio na mene povećao je moju zbunjenost; do tada nisam smatrao da seksualnost predstavlja nestabilan i ugrožen koncept kome treba ostati veran. Seksualnost je Frojdu očigledno značila više nego ostalim ljudima. Za njega je ona bila nešto prema čemu se treba odnositi s religioznim poštovanjem. Suočen sa tako dubokim ubeđenjima čovek obično postaje uplašen i suzdržan. Nakon nekoliko nespretnih pokušaja da mu se suprostavim, razgovor se uskoro završio.

Bio sam pometen i zbunjen. Imao sam utisak da sam ugledao obrise nove, nepoznate zemlje iz koje mi doleće u susret čitav roj novih ideja. Jedino je bilo jasno: Frojd, koji je uvek naglašeno isticao svoju nereligioznost, sada je stvarao dogmu: ili, bolje rečeno, na mesto ljubomornog Boga kojeg je izgubio, on je postavio novu prinudnu predstavu - predstavu seksualnosti. Ona nije bila ništa manje nametljiva, stroga, nasilnička, preteća i moralno ambivalentna od prvobitne slike-Boga. Baš kao što se svakoj snažnijoj psihičkoj dejstvenosti pripisuju "božanska" ili "demonska" obeležja, tako je i "seksualni libido" preuzeo ulogu *deus*-a *absconditus*-a, skrivenog ili pritajenog Boga. Prednost ovakvog preobražaja za Frojda se očigledno sastojala u tome što mu je omogućavala da novo numinozno načelo smatra naučno besprekornim i oslobođenim svih religijskih mrlja. U samoj suštini, međutim, numinoznost, to jest, psihološke odlike ove dve racionalno neuporedive suprotnosti - Jehove i seksualnosti - ostale su iste. Promenjeno je jedino ime, a sa njim, naravno, i tačka gledišta: izgubljenog Boga sada je trebalo tražiti dole, ne gore. Ali, u čemu se, uostalom, sastoji razlika, ako snažniju psihičku dejstvenost jedanput nazivamo jednim, a drugi put drugačijim imenom? Kada psihologija ne bi postojala, već samo konkretni objekti, čovek bi doista bio uništen i zamenjen nečim drugim. Ali, u stvarnosti, to jest, u psihološkom iskustvu, ne postoji osoba koja je lišena naglih reakcija, strepnje, prinudnih radnji, i tako dalje. Još uvek ostaje problem: kako prevazići ili izbeći anksioznost, grižu savesti, krivice, prinudu, nesvesno i nagonsko. Ako nismo u stanju da se datom problemu približimo sa svetle, idealističke strane, onda ćemo možda biti bolje sreće ako mu pridemo sa one druge - mračne, biološke.

Ovakve misli su prosto sevale kroz moju svest nalik na iznenada razbuktale plamenove. Ali, tek mnogo kasnije, kada sam razmotrio Frojdov karakter, ukazalo mi se njihovo značenje. Jedna Frojdova odlika zaokupljala me je više od svega: njegova gorčina. Upala mi je u oči već prilikom našeg prvog susreta, ali mi je ostala nejasna sve dok nisam bio u stanju da je sagledam u vezi sa njegovim stavom prema seksualnosti. Iako je, za Frojda, seksualnost nesumnjivo predstavljala *numinozum*, njegova terminologija i teorija kao da su isključivo težile da seksualnost definišu kao biološku funkciju. Tek na osnovu emocionalnosti s kojom je govorio o njoj mogli su da se uoče dublji slojevi koji su treperili u Frojdu. U suštini, on je želeo da kaže - ili se, makar, meni tako čini - kako, sagledana iznutra, seksualnost uključuje duhovnost i poseduje suštinsko značenje. Ali, njegova konkretistička terminologija bila je isuviše ograničena da bi izrazila ovu ideju. Stekao sam utisak da Frojd u suštini radi protiv sopstvenog cilja i protiv samoga sebe: a nema, uostalom ljuće gorčine od one koja obuzme osobu okrenutu protiv same sebe kao protiv najgoreg neprijatelja. Prema njegovim sopstvenim rečima, osećao se ugroženim od "mračne plime gliba" - on, koji je više od svakog drugog nastojao da svoja vedra spusti u te tamne dubine.

Frojd se nikada nije upitao zašto je bio primoran da neprekidno govori o seksu, zašto je toliko bio obuzet tom idejom. Ostao je nesvestan toga da njegova "monotonija tumačenja" izražava bežanje od samog sebe, ili od te druge njegove strane koja bi se možda mogla nazvati mističnom. Dokle god je odbijao da prihvati tu stranu, Frojd nikako nije mogao da se pomiri sa samim sobom. Bio je slep za paradoks i dvostrukost tumačenja sadržaja nesvesnog, i nije znao da sve što izvire iz nesvesnog ima svoj vrh i svoje dno, svoju unutrašnju i spoljnu stranu. Kada govorimo o spoljnjem - a upravo je to činio Frojd - imamo u vidu samo polovinu celine, a rezultat takvog stava jeste to da iz nesvesnog proizlazi protivno dejstvo.

Ništa nije moglo da se učini povodom te Frojdove jednostranosti. Možda je neko njegovo sopstveno unutarnje iskustvo moglo da mu otvori oči; ali, tada bi njegov intelekt svako takvo iskustvo sveo na "puku seksualnost" ili na "psihoseksualnost". Ostao je žrtva tog jednog jedinog aspekta koji je mogao da uoči, i stoga je on za

mene tragična figura; jer on jeste bio veliki čovek i, što je još bitnije, čovek u kandžama sopstvenog daimona.

*

Nakon tog drugog razgovora u Beču, shvatio sam, takođe, hipotezu o težnji ka moći Alfreda Adlera (Alfred Adler), kojoj sam do tada poklanjao nedovoljno pažnje. Slično mnogim sinovima, Adler od svog "oca" nije naučio ono što ovaj govori, već ono što čini. Istog trenutka, problemi ljubavi (Eros) i težnje ka moći, pritisnuli su me olovnom težinom. Sam Frojd mi je rekao da nikada nije čitao Ničea; sada sam Frojdovu psihologiju shvatao, da se tako izrazim, kao vešt potez od strane intelektualne istorije, potez koji je predstavljao kompenzaciju za Ničeovo obogotvoravanje načela volje za moć. Problem očigledno nije trebalo formulisati kao "Frojd protiv Adlera", već kao "Frojd protiv Ničea". Bilo je to, stoga mislio sam, nešto više od domaće svađe u oblasti psihopatologije. Pala mi je na pamet ideja da Eros i težnja ka moći na izvestan način podsećaju na sinove-otpadnike jednoga istog oca, ili na plodove istovetne pokretačke psihičke sile koja se empirijski ispoljava u suprotnim oblicima, kao pozitivni i negativni naboji: Eros kao *patiens,* težnja ka moći kao *agens, i vice versa.* Eros postavlja jednako velike zahteve težnji ka moći, kao što ova postavlja njemu. U kakvom se međusobnom odnosu nalaze ovi nagoni? Na jednoj strani, čovek podleže nagonu; na drugoj, nastoji da njime ovlada. Frojd pokazuje kako objekat podleže nagonu, a Adler kako čovek koristi nagon da bi svoju volju nametnuo objektu. Niče je, bespomoćan u rukama svoje sudbine, morao da za samog sebe stvori "natčoveka". Frojd je, zaključio sam, morao lično biti tako duboko prožet silom Erosa, da je doista želeo da je uzdigne do dogme - *aere perennius* - poput religioznog numena. Nije nikakva tajna da je *Zaratustra* vesnik Jevanđelja, a Frojd je ovde takođe pokušavao da nadmaši crkvu i da kanonizuje teoriju. Svakako, on to nije činio preglasno; umesto toga, Frojd je pretpostavljao da ja želim da preuzmem profetsku ulogu. On je istovremeno postavio svoj tragični zahtev i uništio ga. Tako se ljudi obično ponašaju u dodiru sa numinoznošću, i to s pravom, jer u jednom pogledu postupaju ispravno, a u drugom ne. Numinozno iskustvo istovremeno uzvišuje i ponižava. Da je Frojd poklonio nešto više pažnje psihološkoj istini da je seksualnost niminozna - i Bog i đavo istovre-

meno - ne bi ostao sputan granicama biološkog koncepta. A intelektualistička preterivanja ne bi možda odvela Ničea izvan granica normalnosti da se samo malo čvršće držao osnova ljudske egzistencije.

Svaki put kada psiha, uzdrmana numinoznim iskustvom, počne da snažno osciluje, postoji opasnost da se konac za koji se držimo prekine. Ako dođe do toga, neko podleže krajnjoj afirmaciji, neko isto tako krajnjoj negaciji. *Nirdvandva* (sloboda od suprotnosti) predstavlja istočnjački lek za ovu pojavu. Ja to nikada nisam zaboravljao. Klatno duha osciluje između smisla i besmisla, ne između ispravnog i pogrešnog. *Numinosum* je opasan zato što ljude mami u krajnost, tako da se najjednostavnija istina smatra onom *pravom* istinom, a mala pogreška izjednačava sa fatalnim prestupom. *Tout passe* - ono što je juče predstavljalo istinu danas se smatra obmanom, a jučerašnje pogrešno zaključivanje sutra može biti otkrovenje. To je posebno slučaj sa psihološkim pitanjima, o kojima, ako govorimo iskreno, još uvek znamo veoma malo. Još uvek smo daleko od mogućnosti da razumemo smisao činjenice da ništa nema izgleda da stekne bilo kakvu egzistenciju sve dok unekoliko - i, oh, tako kratkotrajno - ne postane osvešćeno.

Moj razgovor sa Frojdom pokazao mi je da se on plašio da bi numinoznu svetlost njegovih uvida u problem seksualnosti mogla da ugasi "mračna plima gliba". Tako je iskrsla mitološka situacija: borba između svetlosti i tame. To objašnjava numinoznost ove situacije, i razlog zbog kojeg je Frojd odmah pribegao svojoj dogmi kao religijskom odbrambenom sredstvu. Frojdova čudna reakcija, podstakla me je da u svojoj sledećoj knjizi, *Wandlungen und Symbole der Libido,*[5] u kojoj se govori o borbi heroja za slobodu, dalje istražujem ovu arhetipsku temu i njeno mitološko zaleđe.

Putem interpretacije seksualnog, na jednoj strani, i težnje ka moći, na drugoj, došao sam, tokom godina, do razmatranja problema izučavanja tipova. Bilo je nužno proučiti polarnost i dinamiku psihe. A takođe sam se upustio u istraživanje, koje je trajalo nekoliko decenija, "mračne plime gliba okultizma" - to jest, nastojao sam

5. Objavljeno 1912. godine, u engl. prev.: *Psychology of the Unconscious* (1917). Pom. izd. *Symbole der Wandlung* (1952): u engl. prev.: *Symbols of Transformation* (CW 5, 1956).

da shvatim svesne i nesvesne istorijske pretpostavke na kojima počiva naša savremena psihologija.

Zanimalo me je da čujem Frojdove stavove o prekogniciji i parapsihologiji uopšte. Kada sam ga posetio u Beču 1909. godine, upitao sam ga šta misli o tim pojavama. Zbog svojih materijalističkih predrasuda Frojd je čitav taj kompleks pitanja odbacio kao besmislen, a to je učinio služeći se terminologijom toliko plitkog pozitivizma da sam se jedva uzdržao da mu se oštro ne suprotstavim. To je bilo samo nekoliko godina pre nego što je Frojd uočio ozbiljnost parapsihologije i priznao izvesnost "okultnog" fenomena.

Dok je Frojd iznosio svoj stav, počeo sam da se čudno osećam. Imao sam utisak da mi je dijafragma od gvožđa i da se pretvara u užareni krater. I u tom trenutku začuo se tako snažan prasak u ormanu za knjige koji se nalazio upravo pored nas, da smo obojica uplašeno skočili, u strahu da se ne sruši na nas. Rekao sam Frojdu: "Eto, to je jedan primer takozvanog fenomena katalitične eksteriorizacije."

"Ma, nemojte, molim vas", uzvratio je. "To je čista besmislica."

"Nije", odgovorio sam. "Pogrešili ste, dragi profesore. A da bih vam dokazao svoje mišljenje, predviđam da će u sledećem trenutku doći do još jednog snažnog praska!" Doista, tek što sam izgovorio ove reči, iz ormana za knjige začuo se isti tresak.

Do današnjeg dana ne znam šta mi je dalo tu sigurnost. Ali, bio sam potpuno uveren da će se ponovo začuti prasak. Frojd je samo zaprepašćeno zurio u mene. Ne znam šta se zbivalo u njegovom umu, niti šta je njegov pogled izražavao. U svakom slučaju, ovaj događaj je pobudio njegovo nepoverenje prema meni, a ja sam imao osećaj kao da sam učinio nešto protiv njega. O ovom slučaju nikada više nisam raspravljao sa njim.[6]

Godina 1909. bila je odlučujuća za naš odnos. Bio sam pozvan da održim predavanje o asocijacijskom eksperimentu na Klark Univerzitetu u Vorčesteru, država Masačusets.[7] Nezavisno od mene, Frojd je takođe primio poziv i odlučili smo da zajedno putujemo. Sastali smo se u Bremenu, gde nam se pridružio i Ferenci (Feren-

6. Povodom Frojdove reakcije na ovaj incident, videti Dodatak I, str. 354.

7. C. Dodatak II, str. 358.

czi). U Bremenu je došlo do Frojdovog onesveščivanja - slučaja o kojem se toliko mnogo raspravljalo. Nesvesticu je - posredno - izazvalo moje interesovanje za "leševe u tresetnoj-močvari". Znao sam da su u izvesnim delovima severne Nemačke pronađeni ti takozvani leševi iz močvare. To su bila tela praistorijskih ljudi koji su se ili udavili u močvarnom tlu ili su tamo bili sahranjeni. Močvarna voda u kojoj su ležala tela sadrži humusnu kiselinu, koja istovremeno prožima kosti i potamnjuje kožu, tako da su i telo i kosa savršeno očuvani. U suštini, reč je o procesu prirodne mumifikacije, tokom koje treset svojom težinom ravnomerno pritiska leševe. Na takve ostatke povremeno nailaze kopači treseta u Holštajnu, Danskoj i Nemačkoj.

Budući da sam pročitao vest o tim leševima iz močvara, setio sam ih se kada smo bili u Bremenu, ali, kako sam bio malo nesređen, pomešao sam ih sa mumijama iz plombiranih gradskih podruma. Ovo moje interesovanje je iritiralo Frojda. "Zašto vas toliko interesuju ti leševi?" upitao me je nekoliko puta. Cela stvar ga je neobično onespokojila i za vreme jednog takvog razgovora, dok smo zajedno obedovali, iznenada se onesvestio. Kasnije mi je rekao kako je bio ubeđen da čitav razgovor o leševima ukazuje na moje želje za njegovom smrću. Bio sam više nego iznenađen takvim tumačenjem. Uplašila me je silina njegovih fantazija - koje su očigledno bile izuzetno snažne s obzirom da su kod njega izazvale nesvesticu.

Sličnim povodom Frojd se još jedanput onesvestio u mom prisustvu. Bilo je to za vreme godišnje skupštine psihoanalitičara u Minhenu, 1912. godine. Neko je skrenuo razgovor na Amenofisa IV (Ikhnaton). Zaključeno je da je zbog negativnog odnosa prema sopstvenom ocu Amenofis (Amenophis) uništio ukrase sa natpisom na spomenicima svoga oca, i da se u pozadini njegovog velikog dela osnivanja monoteističke religije krije kompleks oca. Ovakvo tumačenje me je razdražilo, i pokušao sam da dokažem kako je Amenofis bio stvaralačka i duboko religiozna ličnost čiji se postupci ne mogu objasniti ličnom netrpeljivošću prema sopstvenom ocu. Naprotiv, rekao sam, on je sa strahopoštovanjem čuvao uspomenu na svoga oca, i njegov rušilački žar bio je usmeren jedino protiv imena boga Amona, koje je svugde uklonio; ovo ime je takođe dletom izgrebano sa spomenika njegovog oca Amon-hotepa. Drugi faraoni su, štaviše, zamenili imena svojih stvarnih ili božanskih predaka na

spomenicima i kipovima svojim sopstvenim imenima misleći da imaju na to prava, s obzirom da su lično predstavljali otelovljenje istoga boga. Pa ipak, istakao sam, oni nisu uveli ni novi stil ni novu religiju.

U tom trenutku, Frojd je onesvešćen skliznuo sa svoje stolice. Svi su se bespomoćno sjatili oko njega. Ja sam ga podigao, preneo u drugu prostoriju i položio na kanabe. Dok sam ga nosio on je delimično došao svesti, i ja nikada neću zaboraviti pogled koji mi je uputio. U svojoj nemoći, gledao me je kao da sam ja njegov otac. Bez obzira koji su drugi uzroci možda doprineli onesvešćivanju - atmosfera je bila veoma napeta - u oba slučaja bila je zajednička fantazija o oceubistvu.

U to vreme Frojd je često pravio aluzije kojima je stavljao do znanja da me smatra svojim naslednikom. Ovi su me nagoveštaji uznemiravali, jer sam znao da nikada ne bih bio u stanju da ispravno podržim njegove stavove, to jest, u onom značenju koje im je on dao. S druge strane, još uvek nisam uspeo da sopstvene kritičke primedbe izrazim na način koji bi mogao da ima bilo kakvog uticaja na njega, a i poštovanje koje sam osećao prema njemu bilo je isuviše veliko da bih poželeo da ga primoravam da se konačno složi sa mojim sopstvenim idejama. Ni najmanje me nije privlačila pomisao o preuzimanju vodeće uloge u psihijatrijskom društvu. Na prvom mestu, tako nešto nije bilo u mojoj prirodi; na drugom - nisam mogao da žrtvujem sopstvenu intelektualnu nezavisnost; a na trećem - takva slava bila je krajnje nepoželjna za mene, jer bi me jedino odvratila od mojih stvarnih ciljeva. Bavio sam se istraživanjem istine, a ne pitanjem ličnog prestiža.

*

Putovanje u Sjedinjene Države, koje je počelo u Bremenu 1909. godine, trajalo je sedam nedelja. Bili smo zajedno svakoga dana, i medusobno analizirali snove. U to vreme, sanjao sam izvestan broj važnih snova, ali Frojd nije mogao da ih protumači. Ovu nemoć nisam smatrao pokudnom po njega, jer se ponekad i najboljem analitičaru dešava da nije u stanju da odgonetne zagonetku sna. Radilo se o ljudskoj slabosti, i nikada nisam poželeo da zbog toga prekinem naše analize snova. Naprotiv, one su mi mnogo značile, i naše druženje sam smatrao izuzetno vrednim. Frojda sam doživljavao kao

jednu stariju, zreliju i iskusniju ličnost, i u tom pogledu sam se osećao kao njegov sin. Ali tada se dogodilo nešto što se pokazalo kao žestok udarac celokupnom našem dotadašnjem prijateljstvu.

Frojd je sanjao jedan san - mislim da ne bi bilo isprvno da otkrivam problem koji je san sadržavao. Protumačio sam ga kako sam najbolje znao, ali sam dodao da bi se o njemu moglo još mnogo više reći ako bi me obavestio o još nekim detaljima iz svog privatnog života. Frojdov odgovor na ove reči bio je ispitivački pogled - pogled krajnje sumnjičavosti. Zatim je rekao: "Ali, ne mogu da rizikujem svoj autoritet!" U tom trenutku potpuno ga je izgubio. Ova mi se rečenica urezala u sećanje: u njoj je već bio nagovešten kraj našeg prijateljstva. Frojd je pretpostavio lični autoritet istini.

Kao što sam već rekao, snove koje sam tada imao Frojd je mogao da tumači ili samo nepotpuno ili uopšte to nije ni bio u stanju. Bili su to snovi sa kolektivnim sadržajima, krcati simboličkim materijalom. Jedan od njih bio mi je posebno važan, jer me je prvi put doveo do koncepta o "kolektivno nesvesnom" i tako je formirao jedan vid uvoda u moju knjigu, *Wandlungen und Symbole der Libido.*[8]

Evo tog sna. Našao sam se u nepoznatoj kući, koja je imala dva sprata. Bila je to "moja kuća". Nalazio sam se na gornjem spratu, u kome je bio salon opremljen lepim starim komadima nameštaja u rokoko stilu. Na zidovima je visio izvestan broj dragocenih starih slika. Čudio sam se da to može biti moja kuća i pomislio: "Nije loše." Ali, tada sam se setio da ne znam kako izgleda donji sprat. Spustivši se niz stepenice došao sam do prizmelja. Tu je sve bilo mnogo starije, i shvatio sam da ovaj deo kuće najverovatnije vodi poreklo negde iz petnaestog ili šesnaestog veka. Nameštaj je bio srednjovekovan, podovi sačinjeni od crvene cigle. Svuda je bilo prilično mračno. Išao sam iz sobe u sobu, razmišljajući: "Sada doista moram da istražim celu kuću." Došao sam do jednih teških vrata i otvorio ih. Iza njih sam otkrio kamene stepenice koje su vodile dole u podrum. Sišavši ponovo niz stepenice, našao sam se u divno zasvođenoj sobi koja je delovala izuzetno staro. Proučavajući zidove, otkrio sam slojeve od cigle, između prvobitnih kamenih blokova i parčiće cigala u malteru. Čim sam to ugledao, znao sam da zidovi potiču iz rimskih vremena.

---

6. *Psychology of the Unconsious;* pon. izd.: *Symbols of Transformation* (CW 5).

Od tog trenutka moje interesovanje se povećalo. Počeo sam da pažljivije razgledam pod. Bio je od tankih kamenih ploča, i u jednoj od njih otkrio sam alku. Kada sam je povukao, kamena ploča se podigla, i ponovo sam ugledao stepenište od uzanih kamenih stepenica koje su vodile u dubine. Spustio sam se i ovim stepenicama, i stupio u nisku pećinu koja je bila izdubljena u steni. Pod je prekrivao debeli sloj prašine a u prahu su ležale rasute kosti i polomljena grnčarija, nalik na ostatke primitivne kulture. Otkrio sam dve ljudske lobanje, koje su bile očigledno veoma stare i nalazile se u poluraspadnutom stanju. Tada sam se probudio.

Povodom ovog sna Frojda su najviše interesovale dve lobanje. Neprekidno im se vraćao, i primoravao me da otkrijem želju u vezi sa njima. Šta mislim o tim lobanjama? I čije su one bile? Savršeno mi je, naravno, bilo jasno na šta cilja: da se u snu kriju potajne želje za nečijom smrću. "Ali, šta on doista očekuje od mene?" mislio sam u sebi. Kome bih želeo smrt? Osećao sam žestok otpor prema svakom sličnom tumačenju. Lično sam, takođe, naslućivao pravo značenje ovog sna. Ali, u to vreme nisam verovao svom sopstvenom sudu, i želeo sam da čujem Frojdovo mišljenje. Hteo sam da učim od njega. Zbog toga sam se povinovao njegovoj nameri i rekao: "Moje žene i svastike" - morao sam, konačno, da pomenem nekoga čiju je smrt vredelo želeti!

U to vreme bio sam tek oženjen i savršeno sam dobro znao da u meni ne postoji ništa što ukazuje na takve želje. Ali ne bih bio u stanju da izložim Frojdu sopstvene ideje povodom tumačenja jednog sna, a da se pri tom ne suočim sa nerazumevanjem i žestokim otporom. Nisam bio raspoložen za svadu sa njim, a plašio sam se i toga da bih mogao da izgubim njegovo prijateljstvo kada bih insistirao na vlastitom stanovištu. S druge strane, želeo sam da znam kako će protumačiti moj odgovor, i kako će se ponašati ako ga prevarim odgovorom koji se podudara sa njegovim teorijama. I tako sam ga slagao.

Bio sam savršeno svestan da mi se može prebaciti zbog takvog ponašanja, ali - *" la guerre, comme á la guerre!* Ionako ne bih bio u stanju da mu pružim ni najmanji uvid u svoj duhovni svet; jaz između moga i njegovoga duhovnoga sveta bio je preveliki. Frojda je moj odgovor po svemu sudeći uveliko smirio. Iz toga sam shvatio da

je on savršeno nemoćan da se bavi izvesnom vrstom snova i da mora da traži pribežište u svojoj doktrini. Shvatio sam da pravo tumačenje sna zavisi od mene.

Bilo mi je jasno da kuća reprezentuje jednu vrstu odslikavanja psihe - to jest, mog tadašnjeg stanja svesti, sa dodatkom dotadašnjih sadržaja nesvesnog. Svet je reprezentovao salon. U njemu je vladala atmosfera nastanjenosti, uprkos njegovom antičkom stilu.

Prizemlje je odgovaralo prvom nivou nesvesnog. Što sam se dublje spuštao, prizor se sve više menjao i postajao mračniji. U pećini sam otkrio ostatke primitivne kulture, to jest, svet primitivnog čoveka u meni samome - svet koji se teško može svesno uočiti ili osvetliti. Primitivna ljudska psiha graniči se sa životom životinjske duše, upravo kao što su pećine iz praistorijskih vremena obično naseljavale životinje pre nego što su ih pruzeli ljudi.

Za vreme tog perioda, postao sam svestan koliko duboko osećam razliku između sopstvenog i Frojdovog intelektualnog stava. Ja sam odrastao u živoj intelektualnoj atmosferi Bazela s kraja devetnaestog veka i, zahvaljujući čitanju starih filosofa, stekao izvesno znanje o istoriji psihologije. Kada sam razmišljao o snovima i sadržajima nesvesnog, nikada nisam to činio bez istorijskih upoređivanja; za vreme studija, uvek sam koristio stari Krugov (Krug) filosofski rečnik. Posebno su mi bili bliski pisci iz osamnaestog i ranog devetnaestog veka. To je bio svet koji je obrazovao atmosferu moga salona na prvom spratu. I nasuprot tome - imao sam utisak da je Frojdova intelektualna istorija počinjala sa Bihnerom (Büchner), Molešotom (Moleschott), Diboa-Rejmonom (Du Bois-Reymond) i Darvinom (Darwin).

San je isticao da postoje i dublji nivoi stanja svesti koje sam upravo opisao: dugačko nenastanjeno prizemlje u srednjovekovnom stilu, zatim rimski podrum i, konačno, praistorijska pećina. Oni su označavali prošla vremena i prethodne stupnjeve svesti.

Izvesna pitanja često su mi bila na pameti u toku dana koji su prethodili ovom snu. Ona su glasila: na kojim premisama počiva Frojdova psihologija? Kojoj kategoriji ljudske misli ona pripada? Kakav je odnos njenog gotovo isključivog personalizma prema opštim istorijskim postavkama? Ovaj moj san pružio mi je odgovor na ta pitanja. On je očevidno ukazivao na same osnove istorije kul-

ture - istorije nasleđenih slojeva svesti. Moj san je, na taj način, obrazovao neku vrstu strukturalnog dijagrama ljudske psihe; postulisao je nešto od takoreći *bezlične* prirode na kojoj počiva ta psiha. "Sinulo mi je", kako bi to Englezi rekli - i ovaj san je za mene postao slika-vodilja koja se u danima što su sledili potvrdila do takve mere kakvu isprva nisam mogao ni da pretpostavim.

To je bila moja prva slutnja o *a priori* postojanju kolektivne psihe, ispod one lične. Ovu kolektivnu psihu najpre sam protumačio kao tragove prethodnih odlika psihičkog života. Kasnije, sa većim iskustvom, i na osnovu pouzdanijeg znanja, u ovim tragovima video sam oblike instikata, to jest, arhetipove.

Nikada nisam mogao da se složim sa Frojdom da san predstavlja "fasadu" iza koje leži skriveno značenje sna - značenje već poznato, ali zlurado, da se tako izrazim, skriveno od svesti. Za mene snovi predstavljaju deo prirode, koja nema nikakvu nameru da obmanjuje, već nastoji da nešto izrazi na najbolji mogući način, baš kao što biljka raste ili životinja traga za svojim plenom kako najbolje ume. Ovi oblici života nemaju, takođe, ni najmanju želju da obmanjuju naš vid, već mi sami sebe možemo da obmanjujemo pošto smo kratkovidi. Isto kao što nešto pogrešno čujemo jer smo prilično gluvi - a ne zato što naše uši žele da nas prevare. Davno pre nego što sam upoznao Frojda, smatrao sam nesvesno, kao i snove, koji predstavljaju njegove neposredne eksponente, za prirodne procese kojima se nikakva proizvoljnost, a iznad svega nikakvo opsenarstvo ne može pripisati. Nije mi bio poznat nijedan razlog za tvrdnju da se trikovi svesti mogu proširiti na prirodne procese nesvesnog. Naprotiv - dnevno iskustvo me je naučilo koliko nesvesno daje snažan otpor težnjama svesnog uma.

*

San ove kuće izvršio je čudan uticaj na mene: ponovo je oživeo moje staro interesovanje za arheologiju. Pošto sam se vratio u Cirih uzeo sam knjigu o vavilonskim iskopinama, i pročitao razna dela o mitovima. Tokom čitanja, naišao sam na knjigu Fridriha Krojcera (Friedrich Creuzer) *Symbolik und Mytologie der alten Völker*[9] - i ona me zapalila! Čitao sam kao lud, i s grozničavim interesovanjem

9. *The Symbolism and Mythology of Ancient Peoples* (Leipzig i Darmstadt, 1810-23).

sam se probijao kroz planinu mitološkog materijala, zatim kroz gnostičke pisce - da bih završio u krajnjoj pometnji. Našao sam se u stanju zbunjenosti nalik onom koje sam doživeo na klinici kada sam nastojao da shvatim značenje psihotičkih duševnih stanja. Imao sam utisak da sam se našao u nekakvoj imaginarnoj ludnici i sve kentaure, nimfe, bogove i boginje iz Krojcerove knjige počeo da lečim i analiziram kao da se radi o mojim pacijentima. Zadubljen u ovaj materijal, nisam mogao a da ne primetim blizak odnos između drevne mitologije i psihologije primitivaca i to me je dovelo do intenzivnog proučavanja ovih poslednjih.

Dok sam se bavio ovim istraživanjima, naišao sam na fantazije jedne mlade Amerikanke, g-ce Miler (Miss. Miller), koja mi je bila potpuno nepoznata. Materijal je objavio moj duboko poštovani i očinski nastrojeni prijatelj, Teodor Flurnua (Theodore Flournoy), *Archives de Psychologie* (Ženeva). Odmah sam uočio mitološki karakter ovih fantazija. One su delovale poput katalizatora za nagomilane i još uvek nesređene ideje u meni. Postepeno, uobličena na osnovu njih i na osnovu znanja koje sam stekao o mitovima, nastala je moja knjiga, *Wandlungen und Symbole der Libido.*

Dok sam radio na toj knjizi, imao sam snove koji su predskazivali budući raskid sa Frojdom. Jedan od najznačajnijih među njima odigravao se u planinskoj oblasti na švajcarsko-austrijskoj granici. Približavalo se veče i uočio sam jednog starijeg čoveka u uniformi carinika carske Austrije. Prošao je nekako pogureno, ne obraćajući nikakvu pažnju na mene. Imao je zlovoljan, prilično melanholičan i jadan izraz lica. Tu su bile prisutne i druge osobe, i neko mi je saopštio da starac nije stvarno prisutan, već da je to duh carinika koji je umro pre više godina. "On je jedan od onih koji još uvek ne mogu valjano da se upokoje." To je bio prvi deo sna.

Počeo sam da ga analiziram. U vezi sa "carinom" odmah sam pomislio na reč "cenzura". U vezi sa "granicom" pomislio sam na granicu između svesti i nesvesnog na jednoj, i između Frojdovog i mog stanovišta, na drugoj strani. Izuzetno strogu carinsku kontrolu na granici shvatio sam kao aluziju na analizu. Na granici se otvaraju i pregledaju kovčezi zbog krijumčarenja. U toku ispitivanja otrivaju se nesvesni sadržaji. Što se tiče starog carinika, njegov posao mu je očigledno doneo tako malo zadovoljstva i prijatnosti da je stekao

pogled na svet pun gorčine. Nisam mogao da ne uočim analogiju sa Frojdom.

U to vreme Frojd je izgubio mnogo od svog autoriteta za mene. Ali još uvek sam ga smatrao superiornom ličnošću na koju sam projektovao oca, i u vreme kada sam sanjao pomenuti san još uvek sam bio daleko od toga da odbacim ovu projekciju. Kada dođe do takvih projekcija više nismo objektivni: ostajemo u stanju podeljenosti. Na jednoj smo strani zavisni, a na drugoj imamo otpore. Kada sam sanjao ovaj san još uvek sam imao visoko mišljenje o Frojdu, ali sam u isto vreme bio i kritičan prema njemu. Ovaj podeljeni stav znači da sam još uvek bio nesvestan situacije i da u vezi sa njom nisam došao ni do kakvog rešenja. To je odlika svih projekcija. San mi je nametnuo nužnost rasvetljavanja takve situacije. Pod pritiskom Frojdove ličnosti odbacio sam, što je moguće dalje, sopstvene sudove i potisnuo svoj kriticizam. To je bio uslov za saradnju sa njim. Rekao sam sebi: "Frojd je daleko mudriji i iskusniji od tebe. Za sada, jednostavno treba da ga slušaš šta govori i da učiš od njega". I tada sam ga, na sopstveno iznenađenje, sanjao kao mrzovoljnog službenika carske austrijske monarhije, kao inspektora carine koji je mrtav, ali čiji duh još uvek luta. Da li je to mogla biti želja za njegovom smrću, koju mi je Frojd uporno pripisivao? Nisam mogao da otkrijem nijedan deo sopstvenog bića za koji bi bilo prirodno da ima takvu želju jer sam, na neki način, želeo da budem u prilici da radim sa Frojdom i, na otvoreno egoistički način, da koristim njegovo bogato iskustvo. Njegovo prijateljstvo mi je mnogo značilo. Nisam imao nikakvog razloga da želim njegovu smrt, ali, moguće je da se ovaj san mogao shvatiti kao korektiv, kao kompenzacija i antidot za moje svesno visoko mišljenje o Frojdu i obožavanje njegove ličnosti. San je, stoga, preporučivao nešto kritičniji stav prema Frojdu. To me je veoma iznenadilo, iako mi je završnni deo sna delovao kao nagoveštaj Frojdove moguće besmrtnosti.

San se nije završavao epizodnom o cariniku: nakon prekida, usledio je drugi i daleko značajniji deo. Nalazio sam se u jednom italijanskom gradu, bilo je podne, između dvanaest i trinaest sati. Jarko Sunce je blještalo nad uzanim ulicama. Grad je bio podignut na brežuljcima i podsećao me je na jedan deo Bazela, na Kolenberg. Male ulice koje se spuštaju ka dolini Birsig, što se proteže gradom,

delimično su izgrađene u obliku stepenica. U snu, takvo jedno stepenište se spuštalo do trga Barfiser. Grad je istovremeno bio Bazel i neki italijanski grad, sličan Bergamu. Bilo je leto, žarko Sunce se nalazilo u zenitu, i sve se kupalo u jarkoj svetlosti. Gomila ljudi je išla pravo prema meni, i znao sam da su se radnje zatvorile i da ljudi odlaze kućama na obed. Usred ove mase ljudi kretao se jedan vitez u oklopu. Penjao se stepenicama prema meni. Imao je onu vrstu kacige koja se nosila pod teškim ratnim šlemom, sa otvorima za oči, i metalni oklop. Preko toga se nalazila bela tunika u koju je, s prednje i zadnje strane, bio utkan veliki crveni krst.

Lako je zamisliti kako sam mogao da se osećam kada sam iznenada, u savremenom gradu, za vreme podnevne gužve, ugledao kako mi krstaš dolazi u susret. Posebno mi je bilo čudno što se činilo da ga niko od mnogih ljudi koji su promicali pored njega i ne primećuje. Niko se nije ni osvrnuo za njim. Kao da je bio potpuno nevidljiv za svakog osim za mene. Upitao sam se šta ta pojava znači i tada, iako nije bilo nikog ko bi to mogao da učini, kao da mi je neko odgovorio: "Da, to je redovna pojava. Vitez uvek prolazi ovuda između dvanaest i trinaest časova u podne, to čini veoma dugo (vekovima, pretpostavio sam) i svima je to poznato."

Vitez i carinik bile su suprotne figure. Carinik je nalikovao senci, nekome ko "još uvek ne može valjano da se upokoji" - duhu koji se rastače. Vitez je, s druge strane, bio pun života i potpuno stvaran. Drugi deo sna bio je izuzetno numinozan, dok je prizor na granici bio prozaičan i po sebi nimalo impresivan: jedino je razmišljanje o svemu tome imalo nekakvog značaja za mene.

U periodu koji je nastupio nakon ovih snova veoma sam mnogo razmišljao o tajanstvenoj figuri viteza. Ali, tek mnogo kasnije, pošto sam o snu dugo razmišljao, mogao sam da uobličim nekakvu ideju o njegovom značenju. Čak i u snu, znao sam da vitez pripada dvanaestom veku. To je bio period kada je nastajala alhemija kao i potraga za Svetom Gralom. Priče o Gralu imale su najveću važnost za mene od kada sam ih, u svojoj petnaestoj godini, prvi put pročitao. Naslućivao sam da se iza tih priča još uvek krije velika tajna. Stoga mi je izgledalo sasvim prirodno da bi san mogao da izražava svet Gralovih vitezova i njihovu potragu - jer je to, u najdubljem smislu, bio moj sopstveni svet, koji nije imao gotovo ničeg za-

jedničkog sa Frojdovim. Čitavo moje biće težilo je za nečim još uvek nepoznatim što je moglo da životnoj banalnosti pruži smisao.

Činjenica da svi napori uma očito nisu uspeli da u dubinama psihe otkriju ništa drugo do isuviše poznata i "isuviše ljudska" ograničenja, duboko me je razočarala. Ja sam odrastao na selu, među seljacima, i ono što nisam mogao da naučim u štalama, otkrio sam u rableovskom duhu i nesputanim fantazijama našeg seoskog folklora. Incest i perverzije nisu predstavljali nikakvu značajnu novost za mene, niti su zahtevali neko posebno tumačenje. Pored kriminalnosti, oni su bili deo prljavog taloga koji je kvario ukus života pokazujući mi jedino isuviše jasno ružnoću i besmisao ljudske egzistencije. Da glavica kupusa niče iz đubrišta bilo je nešto što sam oduvek znao. Uz najbolju volju, nisam mogao da vidim nikakve koristi od takvog saznanja. "Radi se jedino o tome da su svi ti ljudi građani koji ne znaju ništa o prirodi i ljudskom rodu", razmišljao sam, sit i umoran od tih ružnih činjenica.

Naravno da su ljudi koji ništa ne znaju o prirodi neurotični, jer nisu prilagođeni realnosti. Oni su isuviše naivni, kao deca, i neophodno je, da se tako izrazim, saopštiti im životne činjenice - objasniti im da su oni ljudska bića poput svih ostalih. Ne znači da će takvo saznanje izlečiti neurotičare; oni mogu da ozdrave jedino kada se izdignu iznad gliba ništavosti. Ali, oni su isuviše skloni da teže onome što su ranije potisnuli. Kako ti ljudi uopšte mogu da izrone na površinu ukoliko ih analiza ne čini svesnim nečega što je drugačije i bolje kada ih čak i teorija čvrsto vezuje za to staro i ne nudi im ništa više od racionalnog ili "razumnog" saveta da odustanu od takve detinjarije kao što je težnja da izrone iz onoga što su potisnuli? Oni upravo to ne mogu da učine, a kako bi i mogli ako nisu otkrili nikakvo novo uporište? Jedan oblik života ne može se jednostavno odbaciti dok se ne zameni drugim. Krajnje racionalan pristup životu, kako pokazuje iskustvo, nemoguć je, pogotovo kada je ličnost po prirodi nerazumna kao što je neurotičar.

Sada sam shvatio zašto je Frojdova psihologija izazivala tako živo interesovanje kod mene. Želeo sam da saznam istinu o njegovom "razumnom rešenju", i bio sam spreman da mnogo žrtvujem kako bih dobio odgovor. Sada sam osetio da sam mu na tragu. Frojd je lično imao neurozu, koja se besumnje mogla dijagnosticirati i koja je

imala veoma uznemirujuće simptome, kao što sam to otkrio za vreme našeg puta u Ameriku. On me je, naravno, učio da je svako donekle neurotičan, i da prema tome moramo biti tolerantni. Ali ja uopšte nisam bio spreman da se zadovoljim takvim objašnjenjem; naprotiv, želeo sam da saznam kako bi čovek mogao da izbegne neurozu. Ni Frojd ni njegovi učenici očigledno nisu mogli da shvate šta za teoriju i psihoanalitičku praksu znači ako čak ni učitelj ne može da savlada sopstvenu neurozu. Kada je, dakle, Frojd najavio svoju nameru da izjednači teoriju i metod i da od njih napravi neku vrstu dogme, nisam više mogao da sarađujem sa njim; nije mi ostao drugi izbor osim raskida.

Kada sam radio na svojoj knjizi o libidu i kada sam se približio poglavlju "Žrtva", znao sam unapred da će me njeno objavljivanje koštati prijateljstva sa Frojdom. Nameravao sam da u njoj izložim sopstveno poimanje incesta, odlučujuće preinačenje poimanja libida i mnoge druge ideje u kojima sam se razlikovao od Frojda. Ja sam na incest gledao personalistički-seksualno jedino u najređim slučajevima. Incest obično ima visoko religijski aspekt, zbog čega tema incesta igra odlučujuću ulogu u gotovo svim kosmologijama i brojnim mitovima. Ali, Frojd je težio njegovom bukvalnom tumačenju i nije mogao da shvati duhovno značenje incesta kao simbola. Znao sam da on nikada neće biti u stanju da prihvati nijednu moju ideju o tom pitanju.

Razgovarao sam sa svojom suprugom o tome i izneo sam joj svoje bojazni. Ona je nastojala da me razuveri, jer je mislila da će se Frojd velikodušno odreći svih primedbi, čak i ukoliko ne bude u stanju da prihvati moja tumačenja. Lično sam bio ubeđen da on neće moći da tako postupi. Dva meseca nisam bio u stanju da uzmem pero u ruke, toliko me je ovaj sukob mučio. Da li da svoje misli zadržim za sebe, ili da rizikujem gubitak tako značajnog prijateljstva? Konačno sam rešio da nastavim sa pisanjem - i ono me je doista koštalo Frojdovog prijateljstva.

Nakon raskida sa Frojdom, napustili su me svi prijatelji i poznanici. Moja knjiga je proglašena bezvrednom, ja sam bio mistik - i time je sve bilo rečeno. Jedino su Riklin (Riklin) i Meder (Maeder) ostali uz mene. Ali ja sam bio predvideo ovu izolaciju i nisam gajio

nikakvu iluziju o reagovanju mojih takozvanih prijatelja. To sam u potpunosti unapred promislio. Znao sam da je sve stavljeno na kocku, i da moram da stanem iza svojih ubeđenja. Shvatio sam da poglavlje "Žrtva" znači moje sopstveno žrtvovanje. Kada sam to spoznao ponovo sam bio u stanju da pišem, iako sam znao da moje ideje neće biti shvaćene.

Kad bacim pogled unazad, mogu da kažem da sam logički dalje razvio dva problema koja su najviše interesovala Frojda: problem "arhaičnih tragova" i problem seksualnosti. Pretpostavka da ja previđam važnost seksualnosti predstavlja široko rasprostranjenu zabludu. Naprotiv - seksualnost ima veliku ulogu u mojoj psihologiji kao suštinski - ako ne i jedini - izraz psihičke jedinstvenosti. Ali, moje glavno interesovanje bilo je usmereno na istraživanje koje je nadilazilo njen personalistički smisao i biološku funkciju, i ticalo se duhovnog aspekta i numinoznog značenja seksualnosti; na taj način želeo sam da objasnim čime je Frojd bio toliko opčinjen, ali što nije mogao da shvati. Moja razmišljanja o tom problemu sadržana su u "Psihologiji prenosa"[10] i u *Mysterium Coniunctionis.*[11] Seksualnost ima najveću važnost kao izraz htoničnog duha. Taj duh je "drugo lice Boga", mračna strana Božije slike. Pitanje htoničnog duha interesovalo me je još od trenutka kada sam počeo da istražujem svet alhemije. U suštini, ovo interesovanje probudilo je onaj rani razgovor sa Frojdom, kad sam, zbunjen, osetio koliko je on obuzet fenomenom seksualnosti.

Frojdovo najveće dostignuće verovatno se sastojalo u tome što je svoje neurotične pacijente shvatao ozbiljno i što je zalazio u njihovu posebnu, individualnu psihu. On je imao hrabrosti da pusti da kognistika govori sama za sebe, i na taj način je uspeo da prodre u stvarnu psihologiju svojih bolesnika. Frojd je gledao očima pacijenta, da se tako izrazim, i tako je stekao dublje razumevanje duševnih bolesti nego što je do tada bilo moguće. U tom pogledu, on je bio nesputan, hrabar, i uspeo je da prevazide mnoštvo predrasuda. Nalik nekom starozavetnom proroku, Frojd se poduhvatio toga da zbaci lažne bogove, i da razobliči nepoštenje i hipokriziju, nemilosrdno otkrivajući trulost savremene psihe. I pored rizika da ne bude prihvaćen, nije oklevao da se poduhvati javnog izlaganja takvog stava. Doprinosi koje je Frojd dao našoj civilizaciji izviru iz njegovog

otkrića pristupa nesvesnom. Ocenivši da snovi predstavljaju najvažniji izvor obaveštenja u vezi sa nesvesnim procesima on je ljudskoj vrsti vratio orude koje je izgledalo nepovratno izgubljeno. Empirijskim putem demonstrirao je prisustvo one nesvesne psihe koja je do tada postojala jedino kao filosofski postulat, pogotovo u filosofijama K. G. Karusa (C. G. Carus) i Eduarda fon Hartmana (Eduard von Hartmann).

Slobodno se može reći da savremena kulturna svest još uvek nije priključila svom opštem pogledu na svet ideju o nesvesnom i sve ono što ona podrazumeva, uprkos činjenici da se savremeni čovek suočio sa ovom idejom još pre više od pola veka. Usvajanje temeljnog saznanja da se psihički život sastoji iz dve oprečne krajnosti još uvek ostaje zadatak budućnosti.

VI
Suočavanje sa nesvesnim

Posle razlaska sa Frojdom, za mene je nastupio period unutranje nesigurnosti. Neću preterati ako ovakvo duševno stanje označim kao pometenost. Osećao sam se krajnje dezorijentisano, jer još uvek nisam bio pronašao sopstveno uporište. Nadasve, instinktivno sam osećao kako je nužno da zauzmem jedan nov stav prema svojim pacijentima. Za početak, doneo sam odluku da nikakvim teorijskim pretpostavkama ne utičem na njih, već da čekam i vidim šta će pacijenti samoinicijativno reći. Namera mi je bila da stvari prepustim slučaju. Ishod je bio taj da su mi pacijenti spontano saopštavali svoje snove i fantazije, a ja bih samo pitao: "Šta vam pada na pamet u vezi sa tim?" Na osnovu njihovih odgovora i asocijacija tumačenja su se otkrivala sama. Izbegavao sam sva teorijska stanovišta i jednostavno pomagao pacijentima da sami protumače slike iz sna, ne primenjujući nikakva pravila i teorije.

Uskoro sam uvideo da je bilo sasvim ispravno što sam za osnovno načelo tumačenja izabrao ovakav pristup snovima, budući da sami snovi pretpostavljaju upravo takav metodološki pristup. Oni predstavljaju polazne činjenice od kojih moramo da krenemo dalje. Naravno, gledišta koja su protekla iz ovakvog metoda bila su toliko različita da je potreba za određenim merilom postajala sve veća - potreba, mogao bih gotovo da kažem, za jednim osnovnim usmerenjem.

Otprilike u to vreme doživeo sam trenutak neobičnog prosvetljenja u kome sam sagledao put kojim sam do tada tako dugo išao. Pomislio sam: "Sada poseduješ ključ za mitologiju i slobodno možeš da otključaš sve kapije nesvesne psihe." Ali, tada je nešto u meni šapnulo. "Zašto da otvoriš sve kapije?" I ubrzo sam se zapitao šta sam to, na kraju krajeva postigao. Objasnio sam mitove naroda iz

prošlosti, napisao knjigu o heroju, o mitu u kojem je čovek oduvek živeo. Ali u kojem mitu čovek živi danas? U hrišćanskom mitu, mogao bi da glasi odgovor. "Da li ti živiš u njemu?" upitao sam samoga sebe. Iskreno rečeno, odgovor je bio odrečan. To za mene nije bio mit u kome sam živeo. "Da li to znači da više nemamo nikakav mit?" "Ne, očigledno nemamo više nikakav mit." "Ali, šta je onda tvoj mit - mit u kojem ti živiš?" U toj tački, dijalog sa samim sobom je postao neugodan, i prestao sam da razmišljam. Dospeo sam u ćorsokak.

Potom sam, negde oko Božića 1912. godine, sanjao jedan san. U tom snu našao sam se u divnoj italijanskoj lodi sa mermernim podom i mermernom ogradom od stubova. Sedeo sam na slatnoj renesansnoj stolici, ispred mene se nalazio sto retke lepote. Bio je napravljen od zelenog kamena, nalik smaragdu. Sedeo sam tu zagledan u daljinu, pošto je loda bila smeštena visoko na kuli zamka. Za stolom su takode sedela moja deca.

Iznenada je doletela bela ptica, mali morski galeb ili golubica. Graciozno se spustila na sto da bi se odmorila a ja sam deci dao znak da budu mirna kako ne bi uplašila i oterala lepu belu pticu. Neposredno posle toga, golubica se preobrazila u malu devojčicu, staru oko osam godina sa zlatno-plavom kosom. Otrčala je sa decom i igrala se sa njima medu kolonadama zamka.

Ostao sam sam, duboko zamišljen nad onim što sam upravo doživeo. Mala devojčica se vratila i nežno mi obavila ruke oko vrata. A onda je iznenada nestala; opet se pojavila golubica koja je razgovetno progovorila lljudskim glasom: "Samo u prvim noćnim časovima mogu da se pretvorim u ljudsko biće, dok se golub bavi dvanaestoricom mrtvih." Zatim je odlepršala put nebeskog plavetnila, i ja sam se probudio.

Bio sam duboko uzbuden. Šta bi golub mogao da radi sa dvanaestoro mrtvih ljudi? U vezi sa smaragdnim stolom setio sam se priče o Tabuli Smaragdini, smaragdnom stolu iz alhemijske legende o Hermesu Trismegistu. Za njega se govorilo kako je za sobom ostavio sto na kojem su bila ugravirana osnovna načela alhemijske mudrosti na grčkom jeziku.

Pomišljao sam i na dvanaest apostola, dvanaest meseci u godini, na zodijačke znake, i tako dalje. Ali nisam mogao da nađem odgovor na ovu zagonetku. Konačno sam morao da odustanem od

daljeg razmišljanja. Jedino sam sa izvesnom sigurnošću znao da san ukazuje na neuobičajenu aktivnost nesvesnog. Ali, nije mi bila poznata nikakva tehnika pomoću koje bih mogao da odgonetnem osnovni uzrok svojih unutrarnjih psihičkih stanja, i tako mi nije ostalo ništa drugo osim da čekam, da nastavim uobičajeno da živim, i da svojim fantazijama posvećujem duboku pažnju.

Jedna fantazija neprekidno se ponavlja: u njoj je bilo prisutno nešto mrtvo, ali istovremeno ipak živo. Leševi su, na primer, bili smešteni u pećima krematorija, ali bi se potom ispostavilo da su još uvek živi. Ove su fantazije u snu dosezale svoj vrhunac, a istovremeno i razrešenje.

Bio sam u oblasti nalik Aliskampu, pored Arla. Tamo se nalazi jedna uličica sa sarkofazima koji potiču iz vremena dinastije Meroving. U snu sam se vraćao iz grada i ispred sebe ugledao sličnu uličicu sa dugačkim nizom grobova. Bila su to postolja sa tankim kamenim pločama na kojima su ležali pokojnici. Podsetila su me na svodove starih crkvenih grobnica na kojima se nalaze opruženi vitezovi oklopnici. Tako su i u mom snu ležali mrtvi, u svojoj antičkoj odeći, sklopljenih ruku, s jednom razlikom što nisu bili isklesani od kamena, već mumificirani na čudan način. Zastao sam tiho ispred prvog groba i zagledao se u mrtvog čoveka, osobu iz tridesetih godina osamnaestog veka. Razgledao sam njegovu odeću sa interesovanjem kada se on iznenada pokrenuo i oživeo. Rasklopio je ruke; ali to se desilo jedino zato što sam ga posmatrao. Osećao sam se izuzetno neprijatno, ali sam ipak nastavio da hodam i stigao sam do sledećeg leša. Pripadao je osamnaestom veku. Tu se dogodila potpuno ista stvar: kada sam ga pogledao, leš je oživeo i pokrenuo ruke. Tako sam prošao duž čitavog reda, dok nisam stigao do dvanaestog veka - to jest, do krstaša u oklopu koji je tu ležao prekrštenih ruku. Njegovo obličje kao da je bilo izrezbareno od drveta. Dugo sam ga posmatrao i mislio da je doista mrtav. Ali, iznenada sam primetio kako prst na njegovoj levoj šaci počinje da se blago pomiče.

Naravno da sam se prvobitno držao Frojdovog stanovišta da se u nesvesnom nalaze tragovi starih iskustava! Ali, snovi, poput ovog i moja neposredna iskustva s nesvesnim, naučili su me da takvi sadržaji nisu mrtvi, prevazideni oblici, već da pripadaju našem živom

biću. Moj rad je potvrdio ovakvo shvatanje i tokom godina iz njega se razvila teorija o arhetipovima.

Snovi, ipak, nisu mogli da mi pomognu da nadvladam svoje osećanje dezorijentisanosti. Naprotiv, živeo sam pod stalnim unutarnjim pritiskom. Povremeno, pritisak bi postajao tako snažan, da sam posumnjao kako sam psihički poremetio. Stoga sam dva puta razmotrio sve pojedinosti celokupnog svog života, obraćajući posebnu pažnju na sećanja iz detinjstva, pošto sam mislio da se u mojoj prošlosti moralo dogoditi nešto što nisam u stanju da sagledam i što bi možda moglo da predstavlja uzrok tog poremećaja. Ali, ovo osvrtanje na prošlost nije me dovelo ni do čega osim do ponovnog uočavanja sopstvenog neznanja. Stoga sam rekao sebi: "S obzirom da baš ništa ne znam, jednostavno ću se prepustiti slučaju." Tako sam se svesno prepustio nagonima nesvesnog.

Na površinu je najpre izbilo sećanje iz detinjstva kada mi je bilo negde oko deset ili jedanaest godina. U to doba strasno sam voleo da se izgram materijalom za gradu. Jasno sam se setio kako sam gradio male kuće i zamkove, koristeći boce za oblikovanje kapija i svodova. Nešto kasnije, počeo sam da upotrebljavam obično kamenje i blato umesto maltera. Te građevine dugo su me opčinjavale. Na moje čuđenje ova uspomena je u velikoj meri bila praćena i osećanjem. "Aha", rekao sa sebi, "još uvek ima života u ovim stvarima. Mali dečak je još uvek prisutan i poseduje stvaralačku snagu koja meni nedostaje. Ali, kako da pronađem put do nje?" Izgledalo mi je nemoguće da ću, kao zreo čovek, biti u stanju da premostim razdaljinu između sadašnjosti i jedanaeste godine. Ukoliko sam, međutim, želeo da ponovo uspostavim vezu sa tim periodom, nisam imao drugog izbora osim da se vratim u to doba i da još jedanput proživim detinji život s njegovim dečijim igrama. Taj trenutak, predstavljao je prekretnicu u mojoj sudbini, ali sam popustio tek nakon beskrajnih otpora i sa osećanjem rezignacije. Jer je svest o tome da se ne može učiniti ništa drugo osim igranja dečijih igara predstavljala bolno ponižavajuće iskustvo.

Ipak, počeo sam da sakupljam odgovarajuće kamenje uzimajući ga delimično sa obale jezera, a delimično iz vode. I počeo sam

1. Frojd govori o "arhaičnim tragovima".

da zidam: kolibe, zamak, čitavo selo. Još uvek je nedostajala crkva, tako da sam napravio četvorougaonu zgradu sa šestougaonim stubom na vrhu i kupolom. Crkva je zahtevala i oltar, ali ja sam oklevao da ga podignem. Razmišljajući kako bih mogao da ispunim taj zadatak, šetao sam jednoga dana pored jezera, kao i obično, skupljajući kamenčiće iz šljunka na obali. Iznenada sam ugledao jedan crveni kamen, četvorougaonu piramidu visoko oko jednog i po inča. Bio je to deo kamena koji je voda izglačala u ovaj oblik - delo čiste slučajnosti. Odmah sam znao: to je oltar! Smestio sam ga u sredinu, ispod kupole, i kada sam to učinio setio sam se podzemnog falusa iz mog dečijeg sna. Ovo povezivanje ispunilo me je osećanjem zadovoljstva.

Nastavio sam da se igram neimarstva svakoga dana nakon podnevnog obroka, kad god je vreme to dozvoljavalo. Čim bih završio sa jelom počinjao bih da se igram i nastavio bih sve dok ne bi stigli pacijenti; a ukoliko bih završio sa radom dovoljno rano uveče, vraćao bih se građenju. Tokom ove delatnosti misli su mi se razbistrile i bio sam u stanju da protumačim fantazije čije sam prisustvo u sebi maglovito osećao.

Prirodno, razmišljao sam o smislu svog delanja, i upitao sam se: "No, doista, šta ovo znači? Podižeš mali grad i činiš to kao da je reč o ritualu!" Nisam imao nikakav odgovor na svoje pitanje, osim unutarnje izvesnosti da se nalazim na putu da otkrijem sopstveni mit. Igra neimarstva predstavljala je tek početak. Ona je oslobodila bujicu fantazija koje sam kasnije pažljivo zapisao.

Ovakvo ponašanje bilo mi je svojstveno, i svaki put kada bih se kasnije u životu našao u ćorsokaku, naslikao bih sliku ili isklesao kamen. Ispostavilo bi se da svako takvo iskustvo predstavlja *rite d'entrée* za ideje i dela kojima bih potom svom žestinom nadomestio postojeću prazninu. Sve što sam te[2] i poslednje godine napisao, "Sadašnjost i budućnost", "Leteći tanjiri: savremeni mit", "O savesti" proizišlo je iz kamenih skulptura koje sam napravio posle smrti moje žene.[3] Završetak njenog života, izvesnost kraja, to jest spoznaja

2. 1957. godine.

3. 27. novembar, 1955. godine.

do koje me je dovela njena smrt, žestoko su me potresli. Trebalo mi je mnogo da povratim oslonac i dodir sa kamenom mi je pomogao.

*

Kako su približavala jesen 1913. godine, izgledalo je da se pritisak koji sam do tada osećao u sebi pomerio napolje, kao da je bilo nečega u vazduhu. Atmosfera mi se zapravo činila mračnijom nego što je to uistinu bila. Imao sam utisak kao da osećanje napetosti više ne potiče isključivo iz mog psihičkog stanja, već iz konkretne stvarnosti. Ovo osećanje je postajalo sve snažnije.

U oktobru, dok sam se nalazio na putovanju, iznenada me je preplavila snažna vizija: ugledao sam kako strahovit potop prekriva sve zemlje na severu i one ispod njega izmedu Severnog mora i Alpa. Kada je poplava stigla do Švajcarske video sam kako planine sve više rastu u vis i da bi zaštitile našu zemlju. Shvatio sam da se sprema strašna katastrofa. Ugledao sam snažne žute talase, plutajuće krhotine civilizacije, bezbrojne hiljade utopljenika. Potom se celo more pretvorilo u krv. Ova vizija je trajala oko jedan sat. Bio sam zbunjen i zgaden, ali istovremeno i postiden zbog svoje slabosti.

Prošle su dve nedelje; onda se pod istim uslovima vizija ponovila čak jasnije od prethodne, a krv je postala još izrazitija. Neki glas u meni je progovorio: "Pogledaj dobro; sve je to stvarno i tako će biti. Nemoj u to da sumnjaš." Te zime neko me je upitao za mišljenje o razvoju svetske politike u bliskoj budućnosti. Odgovorio sam da nisam o tome razmišljao, ali da sam video reke krvi.

Pitao sam se da li ove vizije ne ukazuju možda na revoluciju, ali doista ništa slično nisam mogao da zamislim. I stoga sam zaključio da vizije imaju veze jedino sa mnom, i pomislio da mi preti psihoza. Ideja o ratu nije mi uopšte padala na pamet.

Uskoro, u proleće i rano leto 1914. godine, tri puta uzastopno sanjao sam kako se usred leta spustio hladni arktički talas i celu zemlju pretvorio u led. Video sam, na primer, ceo Loren i njegove kanale zamrznute i čitavu oblast potpuno opustelu i bez ijednog ljudskog bića. Svu živu vegetaciju ubio je mraz. Ovaj san se javio u aprilu i maju, a poslednji put u julu 1914. godine.

U trećem snu, strašna zima se ponovo spustila iz kosmosa. Ovaj san se, međutim, završio neočekivano. Na kraju se pojavilo prolistalo drvo, ali bez ploda (moje drvo života, pomislio sam) čije se lišće, međutim, pod dejstvom mraza preobratilo u slatko grožđe puno zdravog soka. Kidao sam grozdove i delio ih velikoj skupini ljudi koji se čekali.

Krajem jula 1914. godine, dobio sam poziv od Britanskog lekarskog društva da održim predavanje "O značaju nesvesnog i psihopatologiji", na kongresu u Aberdinu. Osećao sam da će se nešto dogoditi jer su takve vizije i snovi sudbonosni. U mom tadašnjem duševnom stanju, sa strahovima koji su me progonili, činjenica da upravo ja treba da govorim o značaju nesvesnog u takvo vreme delovala mi je sudbinski.

U avgustu je izbio Prvi svetski rat. Moj zadatak je sada bio jasan: morao sam da pokušam da shvatim šta se desilo i u kojem stepenu se moje sopstveno iskustvo podudaralo sa iskustvom čovečanstva u celini. Stoga je moja prva obaveza bila da istražim dubinu sopstvene psihe. Najpre sam počeo da zapisujem fantazije koje su navirale dok sam se igrao neimarstva. Taj rad je dobio prvenstvo nad svim ostalim.

*

Došlo je do oslobađanja jedne neprekidne struje fantazija, a ja sam činio sve što je bilo u mojoj moći da ne izgubim glavu već da pronađem neki način da razumem ta čudna dešavanja. Bespomoćno sam stajao pred jednim nepoznatim svetom; u njemu je sve delovalo mučno i neshvatljivo. Živeo sam u neprekidnom stanju napetosti; često sam imao utisak da se gigantski kameni blokovi obrušavaju na mene. Oluje sa grmljavinom sledile su jedna za drugom. Sve ove bure podnosio sam sa životinjskom snagom. Drugi su bili uništeni ovakvim olujama - Niče, Helderlin (Hölderlin) i još mnogi. Ali, u meni je bilo demonske snage, i od početka ni jedan jedini put nisam posumnjao u nužnost otkrivanja značenja onoga što sam doživeo u tim fantazijama. Kada sam pregrmeo te napade nesvesnog, stekao sam jedno nepokolebljivo ubeđenje da se pokoravam višoj volji, i upravo to osećanje dalo mi je snage da istrajem u svojoj nameri, sve dok nisam savladao zadatak.

Često sam bio toliko uznemiren da sam morao da primenjujem neke vežbe joge kako bih svoja osećanja držao pod kontrolom. Ali s obzirom da mi je namera bila da shvatim šta se sa mnom dešava, ove vežbe bih radio jedino dok se ne bih smirio toliko da mogu da ponovo nastavim svoje proučavanje nesvesnog. Čim bih osetio da sam ponovo priseban, napustio bih ovakvo obuzdavanje osećanja i dozvolio slikama i unutarnjim glasovima da ponovo govore. Indusi, nasuprot tome, rade vežbe joge kako bi u potpunosti izbrisali mnoštvo psihičkih sadržaja i slika.

Sve dotle dok sam uspevao da osećanja prevodim u slike - to jest, da pronađem slike skrivene u osećanjima - osećao sam unutarnji mir i spokojstvo. Da su ove slike ostale skivene u osećanjima, mogle bi me razneti na komade. Moguće je da bih uspeo da ih medusobno razdvojim; ali, u tom slučaju bih neizbežno upao u neurozu i tako bi me u svakom slučaju uništile. Iz ovog eksperimenta naučio sam koliko, s terapeutskog stanovišta, može da pomogne otkriće odredenih slika koje leže iza emocija.

Zapisivao sam fantazije kako sam najbolje umeo, i ozbiljno sam se potrudio da kritički preispitam psihičke uslove pod kojima su one nastale. To sam, medutim, bio u stanju da iskažem samo jednim krajnje nezgrapnim jezikom. Najpre sam sva dešavanja formulisao onako kako sam i video, obično "uzvišenim jezikom", jer je on odgovarao stilu arhetipova. Arhetipovi govore jezikom visoke retorike, čak visokoparno. Za mene je takav stil nepodnošljiv; nervira me kao kada neko struže noktima po glatkom zidu, ili oštri nož na tanjiru. Ali, s obzirom da nisam znao o čemu se radi, nisam imao drugog izbora osim da sve zapisujem stilom koji je izabralo samo nesvesno. Ponekad sam imao utisak da ga čujem sopstvenim ušima, ponekad sam ga osećao u ustima, kao da je sam moj jezik formulisao reči; povremeno bih čuo samog sebe kako naglas šapućem. Ispod praga svesti sve je ključalo od života.

Od samog početka, svoje dobrovoljno suočavanje sa nesvesnim smatrao sam naučnim opitom kojim sam lično upravljao i za čije sam ishode bio životno zainteresovan. Danas bih isto tako mogao da kažem da se radilo o eksperimentu koji mi je bio nametnut. Jednu od najvećih teškoća za mene predstavlja odnos prema sopstvenim negativnim osećanjima. Bio sam se dobrovoljno prepustio

emocijama od kojih neke doista nisam mogao da odobrim, i zapisivao sam fantazije koje su mi često delovale besmisleno, i prema kojima sam osećao snažne otpore. Jer sve dok ne shvatimo njihovo značenje, takve fantazije predstavljaju dijaboličnu mešavinu uzvišenog i smešnog. Uložio sam mnogo truda da ih podnesem, ali sama sudbina me je bila izazvala. Tek uz krajnje napore, uspeo sam da konačno pobegnem iz lavirinta.

Da bih razumeo fantazije koje su se "podzemno" komešale u meni, znao sam da moram da, takoreći, zaronim u njih. Nisam osećao samo žestok otpor prema ovome, već i jasan strah. Plašio sam se da ne izgubim kontrolu nad sobom i da ne postanem žrtva fantazije - a kao psihijatru, bilo mi je dobro poznato šta to znači. Nakon izvesnog oklevanja uvideo sam, ipak, da nemam drugog izlaza. Morao sam da rizikujem, morao sam da pokušam da steknem moć nad njima, jer sam shvatio da ću se, ukoliko ne postupim tako, izložiti opasnosti da one nadvladaju mene. A ubedljiv motiv da se upustim u ovaj pokušaj, bilo je uverenje da ne mogu očekivati od svojih pacijenata nešto što se ni ja sam nisam usudio da učinim. Izgovor da se pored njih nalazi neko ko im može pomoći nisam mogao da prihvatim, jer sam bio potpuno svestan da takozvani pomagač - to jest, ja - ne bi mogao da im pomogne ukoliko ne razume njihove fantazije na osnovu neposrednog vlastitog iskustva, i da za sada poseduje jedino nekoliko teorijskih pretpostavki sumnjive vrednosti. Ova ideja - da se ne prepuštam opasnom poduhvatu zbog samog sebe, već zbog svojih pacijenata - pomogla mi je tokom nekoliko kritičnih faza.

Za vreme Adventa, 1913. godine - 12. decembra, da budem precizan - preduzeo sam odlučujući korak. Sedeo sam ponovo za svojim radnim stolom razmišljajući o sopstvenim strahovima. Onda mi se učinilo da propadam i ja sam se tome prepustio. Kao da se iznenada tle doslovno otvorilo pod mojim nogama i ja sam uronio u njegove tamne dubine. Nisam mogao da se oslobodim osećanja panike. Ali tada sam naglo, stopalima dotakao mekanu, lepljivu masu, na ne odviše velikoj dubini. Osetio sam veliko olakšanje, iako sam se nalazio u potpunom mraku. Nakon izvesnog vremena oči su mi se privikle na pomrčinu, koja me je najpre podsetila na kasni suton. Ispred mene se nalazio ulaz u tamnu pećinu, u kome je stajao patul-

jak čija je put podsećala na štavljenu kožu, kao da je bio mumificiran. Provukao sam se pored njega kroz uzani prolaz i s nogama do kolena u ledenoj vodi prešao do drugog kraja pećine gde sam na jednoj isturenoj steni ugledao sjajni crveni kristal. Dohvatio sam kamen, podigao ga i ispod njega otkrio jamu. Najpre nisam mogao ništa da razaberem, ali onda sam ugledao vodu kako teče. U njoj je plutao leš mladića plave kose, sa ranom na glavi. Njega je pratio ogromni crni skarabej, a potom se pojavilo crveno, tek rođeno Sunce, koje je izranjalo iz vodenih dubina. Zaslepljen svetlošću, želeo sam da vratim kamen na otvor, ali tada je izbila nekakva tečnost. Bila je to krv. Debeo mlaz tečnosti je šiknuo u vis, i ja sam od toga osetio mučninu. Činilo se da krv šiklja nepodnošljivo dugo. Konačno se zaustavila i to je bio kraj vizije.

Bio sam ošamućen ovim prizorom. Shvatio sam, naravno, da se radi o heroju i solarnom mitu, o drami smrti i pononog rođenja, gde je egipatski skarabej simbolizovao ponovno rođenje. Na kraju je trebalo da usledi zora novoga dana, ali umesto nje, usledilo je to nepodnošljivo šikljanje krvi - jedna, kako mi se činilo, gotovo nenormalna pojava. Ali, tada sam se setio vizije koju sam imao ujesen iste godine, i napustio sam sve dalje pokušaje da ovo razjasnim.

Šest dana kasnije (18. decembra 1913) sanjao sam sledeći san. Nalazio sam se sa jednim nepoznatim mladićem smeđe kože, divljakom, u pustom predelu stenovitih planina. Bilo je doba pred samu zoru; na istočnoj strani već je svanjivalo; nebo je bilo svetlo, zvezde su lagano gasnule. Onda sam začuo kako se planinama razleže zvuk Zigfridovog (Siegfrid) roga, i postalo mi je jasno da moramo da ga ubijemo. Bili smo naoružani puškama i ležali smo, očekujući ga, na uzanoj stazi iznad stena.

Tada se, visoko na planinskom grebenu, pod prvim zrakom izlazećeg Sunca, pojavio Zigfrid. Na karucama napravljenim od mrtvačkih kostiju, jurio je ogromnom brzinom niz veoma strmu padinu. Kada je skrenuo iza ugla, pucali smo u njega, i on se smrtno pogođen srušio.

Ispunjen osećanjem odvratnosti i grižom savesti zato što sam uništio nešto tako veliko i lepo, dao sam se u beg ispunjen strahom da bi ubistvo moglo biti otkriveno. Ali tada je usledio strahovit pljusak, i ja sam znao da će on ukloniti sve tragove zločina. Tako sam iz-

begao opasnost da budem otkriven, život je mogao da se nastavi - ali, ostalo je nepodnošljivo osećanje krivice.

Kada sam se probudio, ponovo sam u duhu razmotrio taj san, ali nisam mogao da ga razumem. Pokušao sam, stoga, da ponovo zaspim, ali nekakav glas u meni je rekao: "Moraš da protumačiš san, i to smesta!" Unutarnja prisila je rasla sve do strašnog trenutka kada je glas ponovo kazao: "Ako ne protumačiš san, moraš da se ubiješ!" Setio sam se da se u fijoci mog noćnog stola nalazi napunjen revolver, što me je ispunilo strahom. Onda sam se ponovo udubio u misli i iznenada mi je sinulo značenje sna. "Pa, to je problem koji se odigrava u svetu." Zigfrid, razmišljao sam, slikovito prikazuje ono što Nemci žele da postignu: da herojski nametnu svoju volju, da imaju svoj sopstveni put. "Kad se hoće, može se!" Ja sam želeo isto. Ali, to sada više nije bilo moguće. Ovaj san mi je pokazao da mi stav oličen u Zigfridu, stav heroja, više ne odgovara. Stoga je morao da bude ubijen.

Nakon obavljenog čina osetio sam duboko sažaljenje, kao da sam lično bio ubijen: to je bio znak mog tajnog poistovećenja sa Zigfridom, kao i bola koji čovek oseća kada je primoran da žrtvuje svoj ideal i svoje svesne stavove. Morao sam da napustim vlastiti identitet i herojski idealizam jer postoje bitnije stvari od volje egoa, i tome čovek mora da se potčini.

Ove su me misli za trenutak zadovoljile, i ponovo sam utonuo u san.

Mali, tamnoputi divljak koji me je pratio i od koga je zapravo potekla ideja o ubistvu predstavljao je otetlovljenje primitivne senke. Kiša je pokazala da je napetost između svesnog i nesvesnog okončana. Iako u to vreme nisam mogao da shvatim značenje sna izvan ovih nekolikih pretpostvki, u meni su se oslobodile nove snage koje su mi pomogle da opit sa nesvesnim sprovedem do kraja.

Da bih odmerio opseg fantazije često sam zamišljao kako se spuštam u neverovatne dubine. Nekoliko sam puta čak pokušavao da stignem do samog dna. Prvi put sam takoreći dosegao dubinu od oko hiljadu stopa; sledeći put, našao sam se na ivici kosmičkog ponora. Ovo iskustvo nalikovalo je putovanju na Mesec, ili uranjanju u prazan prostor. Najpre se ukazala slika kratera i stekao sam utisak da se nalazim u zemlji mrtvih. Tu je vladala atmosfera drugog sveta.

Pored strmog stenovitog nagiba ugledao sam dve ljudske prilike: starca sa belom bradom i lepu mladu devojku. Morao sam da skupim svu hrabrost da bih im se približio, kao da se radilo o stvarnim ljudima, a onda sam s pažnjom počeo da slušam šta mi govore. Starac mi je objasnio da je on Ilija (Elijah) - i to me je zaprepastilo. Ali, devojka me je još više začudila, jer je rekla da se zove Salomija (Salome)! Ona je bila slepa. Kakav čudan par, pomislih: Salomija i Ilija. Ali, Ilija me je uveravao da on i Salomija pripadaju jedno drugome oduvek, što me je potpuno zbunilo... Sa njima je živela i jedna crna zmija koja je pokazivala očiglednu naklonost prema meni. Držao sam se Ilijine blizine zato što je delovao najrazumnije i najinteligentnije od sve troje. Prema Salomiji bio sam otvoreno sumnjičav. Ilija i ja smo vodili dugi razgovor koji, međutim, nisam razumeo.

Pokušavao sam, prirodno, da u činjenici što mi je otac bio sveštenik pronađem uverljivo objašnjenje za pojavu ovih biblijskih likova u mojoj mašti. Ali, taj podatak doista nije ništa objašnjavao. Šta je predstavljao starac? Šta je simbolizovala Salomija? Zašto su bili zajedno? Tek mnogo godina kasnije kada sam stekao daleko veće znanje, veza između starca i mlade devojke počela je da mi se čini savršeno prirodnom.

U takvim snovima - maštarijama često se sreće starac u pratnji mlade devojke, a primeri takvih parova mogu se naći u mnogim mitskim pričama. Tako je, prema gnostičkoj tradiciji, Simon Mag (Simon Magus) lutao s mladom devojkom koju je upoznao u bordelu. Ona se zvala Jelena, i smatrali su je otelovljenjem trojanske Jelene (Helen). Klingsor (Klingsor) i Kundri (Kundry), Lao Ce i plesačica, takođe pripadaju ovoj kategoriji parova.

Pomenuo sam da se u mojoj fantaziji pored Ilije i Salomije nalazila i treća figura: velika crna zmija. U mitovima, zmija često predstavlja dvojnika heroja. Postoje brojni primeri koji govore o njihovoj srodnosti. Heroj, na primer, ima oči kao zmija, ili se nakon svoje smrti pretvara u zmiju i kao takav postaje predmet obožavanja, ili je njegova majka zmija, i slično. U mojoj fantaziji, dakle, prisustvo zmije predstavljalo je otelovljenje mita o heroju.

Salomija oličava animu. Ona je slepa zato što ne shvata značenje stvari. Ilija je oličenje mudrog starog proroka i predstavlja činilac inteligencije i znanja; Salomija, elemente erotike. Moglo bi

se reći da su ova dva lika personifikacije Logosa i Erosa. Ali, to bi bila preterano intelektualistička definicija. Daleko je smislenije pustiti da ovi likovi budu ono što su za mene predstavljali u to vreme: to jest, da se hvate kao slučajevi i zgode.

Uskoro zatim, iz nesvesnog je izronilo još jedno obličje. Ono se razvilo iz Ilijine ličnosti. Nazvao sam ga Filimonom (Philemon). Filimon je bio paganin i sa sobom je doneo jednu egipatsko-helenističku atmosferu obojenu gnostički. Njegov lik najpre mi se ukazao u sledećem snu.

Nebo, plavo poput mora, nisu prekrivali oblaci već pljosnati smeđi grumeni zemlje. Činilo se kao da je ovo grumenje razbijeno na delove tako da se izmedu njih mogla videti morska voda. Ali, ta voda je zapravo bila plavo nebo. Iznenada, s desne strane se pojavilo krilato biće koje je jedrilo nebom. Shvatio sam da je to neki starac s bičijim rogovima. Nosio je svežanj od četiri ključa, od kojih je jedan držao tako kao da namerava da njime otvori bravu. Starac je imao krila vodomara osobenih boja.

Pošto nisam razumeo ovaj san-sliku, naslikao sam ga kako ga ne bih zaboravio. Tokom dana, dok sam se bavio slikanjem, pronašao sam u svojoj bašti, pored obale jezera, mrtvog vodomara! Bio sam kao gromom ošinut, jer se vodomari izuzetno retko mogu naći u blizini Ciriha, a do tada nisam nikada naišao ni na jednog koji je bio mrtav. Videlo se po telu da je tek nedavno uginuo - najviše dva ili tri dana ranije - i nije pokazivao nikakve spoljašnje ozlede.

Filimon i drugi likovi iz moje fantazije doveli su me do ključne spoznaje da u psihi postoji nešto što ne stvaram ja, već što samo sebe produkuje i ima svoj sopstveni život. Filimon je predstavljao silu koja nije poticala od mene. U svojim fantazijama razgovarao sam sa njim, a on je kazivao stvari o kojima nisam svesno razmišljao. Jasno sam uočio da to govori on, a ne ja. Rekao je kako ja smatram sopstvenim tvorevinama misli, ali, po njegovom mnjenju, misli su kao životinje u šumi, ili ljudi u sobi, kao ptice u vazduhu, i dodao je: "Kada bi ugledao ljude u sobi, ne bi pomislio da si ih ti stvorio, ili da si odgovoran za njihovo prisustvo." On je bio taj koji me je naučio psihičkoj objektivnosti, realnosti psihe. Kroz njegov lik postala mi je jasna razlika izmedu mene i objekta mojih misli. Suočio se sa mnom na objektivan način, i ja sam shvatio da u meni postoji nešto što je u

stanju da izigrava činjenice koje su mi nepoznate ili neprihvatljive - činjenice koje čak mogu biti uperene protiv mene.

U psihološkom smislu, Filimon je predstavljao višu svest. On je za mene bio zagonetan lik. Ponekad mi je delovao krajnje realno, kao živa ličnost. Imao sam običaj da sa njim šetam gore-dole po svojoj bašti, tako da je u tom smislu Filimon za mene predstavljao ono što Indusi nazivaju guruom.

Kad god bi se pojavili obrisi kakve nove personifikacije, to sam doživljavao gotovo kao lični poraz. To bi značilo: "Evo ponovo nečega što do sada nisi znao!" Obuzimao me je strah da bi niz takvih pojava mogao biti beskonačan, da bih mogao da se izgubim u bezdanom ponoru neznanja. Moj ego osećao se obezvređen - iako su uspesi koje sam doživljavao u stvaralaštvu mogli da opovrgnu takvo osećanje. U svom neznanju *(horridas nostrae mentis purga tenebras* - "ukloni užasnu tamu našeg uma" - kako kaže *Aurora Consurgens)*[4] nisam mogao da poželim ništa bolje od stvarnog živog gurua, nekog ko poseduje nadmoćno znanje i sposobnost, ko bi umesto mene odgovarao na spontane tvorevine moje mašte. Ovaj zadatak je preuzela na sebe ličnost Filimona, kojeg sam u tom pogledu, hteo ne hteo, morao da prihvatim kao sopstvenog psihagoga. I on mi je uistinu preneo mnogo prosvetljujućih ideja.

Nakon više od petnaest godina posetio me je jedan visoko obrazovani stariji Indus, Gandijev (Gandhi) prijatelj, s kojim sam vodio razgovor o indijskom obrazovanju - pogotovo o odnosu između gurua i kila. Oklevajući, upitao sam ga da li može da mi nešto kaže o ličnosti i karakteru njegovog sopstvenog gurua, na šta mi je on krajnje spokojno odgovorio: "O, naravno, to je bio Shankaracharya."

"Ne mislite na komentatora Veda koji je umro pre više vekova?" upitao sam.

"Da, mislim na njega", rekao je na moje zaprepašćenje.

"Znači da govorite o duhu?" upitao sam ga.

"Naravno - to je bio njegov duh," potvrdio je.

U tom trenutku setio sam se Filimona.

"Postoje takođe gurui duhovi", dodao je. "Većina ljudi ima žive gurue. Ali uvek postoji neko ko za učitelja ima duha".

---

4. Alhemijski spis koji se pripisuje Tomi Akvinskom (Thomas Aquinas).

Ovaj podatak na mene je istovremeno delovao prosvetljujuće i umirujuće. Konačno je, dakle, postalo jasno da nisam doživeo nešto neuobičajeno, već jedino ono što je moglo da se dogodi i drugima koji čine iste napore.

Kasnije, Filimona je relativizovalo iskrsavanje nove pojave, koju sam nazvao Ka. U starom Egiptu "kraljev ka" je predstavljao njegovo zemaljsko obličje, otelovljenu dušu. U mojoj fantaziji, kaduša je dolazila odozdo, iz zemlje, kao iz nekog dubokog grotla. Napravio sam njegov crtež, prikazujući ga u njegovom zemaljskom obličju, kao hermu čije je postolje sačinjeno od kamena a gornji deo od bronze. U vrhu slike vidi se krilo vodomara, a između njega i glave Ka-a lebdi okrugla, blještava skupina zvezda. U pojavi Ka-a bilo je nečeg demonskog - moglo bi se gotovo reći mefistofelovskog. U jednoj ruci Ka drži nešto nalik obojenoj pagodi, ili životu sa svetim moštima, u drugoj - gvozdenu pisaljku kojom obraduje relikvije. On govori: "Ja sam onaj koji sahranjuje bogove u zlatu i dragom kamenju."

Filimon je bio hrom, ali krilati duh, dok je Ka predstavljao neku vrstu demona zemlje ili metala. Filimon je predstavljao duhovnu stranu, ili "značenje". Ka je, pak, bio duh prirode poput Antropariona iz grčke alhemije - koji mi u to vreme još nije bio poznat.[5] Ka je bio taj koji sve čini realnim, ali koji takođe pomračuje vodomarov duh, smisao, ili ga zamenjuje lepotom, "večnim odrazom".

Tokom vremena, proučavajući alhemiju, uspeo sam da objedinim obe figure.

*

Dok sam zapisivao ove fantazije jednom sam se upitao: "Šta ja to zapravo činim? Ovo sigurno nema ničeg zajedničkog s naukom. Ali, šta u tom slučaju predstavlja?" Na to, jedan glas u meni reče: "To je umetnost." Bio sam zaprepašćen. Nikada mi nije palo na um da ono što zapisujem ima ikakve veze s umetnošću. Onda sam pomislio: "Možda moje nesvesno oblikuje ličnost koja nije ja, ali koja nastoji da dođe do izražaja." Bio sam siguran da glas potiče od žene. Prepoznao sam ga kao glas jedne moje pacijentkinje, talentovane

---

5Antroparion (Anthroparion) predstavja majušnog čoveka, vrstu homunkulusa. Možemo da ga nađemo, naprimer, u vizijama Zosime iz Panopolisa, znamenitog alhemičara iz trećeg veka. U grupu koja uključuje Antropariona, spadaju gnomi, Daktili iz drevne klasike, i homunkulusi alhemičara. Kao duh žive, alhemijski Merkur (Mercurius) predstavljao je takođe Antropopariona. - A. J.

psihopatkinje koja je vršila snažan uticaj na mene. U mom duhu ona je postala živa ličnost.

To što sam radio očigledno nije bila nauka. Šta je onda moglo biti osim umetnosti? Činilo se kao da su to jedine alternative na svetu. Na taj način razmišlja ženski um.

Izrazito odlučnim tonom, rekao sam tom glasu da moje fantazije nemaju ničeg zajedničkog sa umetnošću i tada sam osetio veliki unutarnji otpor. Nikakav glas nije se, međutim, javio i nastavio sam da pišem. Onda je usledio novi napad i ponovo isto ubeđivanje: "To je umetnost." Ovog puta sam je uhvatio i rekao: "Ne, to nije umetnost: Naprotiv, to je priroda", i pripremio sam se za spor. Kada se ništa slično tome nije dogodilo, pomislio sam da "žena u meni" ne poseduje sopstveni centar za govor kao ja. Stoga sam joj predložio da koristi moj govorni centar. Prihvatila je moj predlog i tako je uspevala da se izrazi.

Veoma me je zainteresovala činjenica da je jedna žena u stanju da se pomeša sa mnom iznutra. Zaključio sam kako ona najverovatnije predstavlja "dušu", u primitivnom značenju te reči, i počeo sam da razmišljam zašto je duši dat naziv "anima". Zašto je duša zamišljana u ženskom rodu? Kasnije sam shvatio da ta unutarnja ženska figura igra tipičnu, ili arhetipsku ulogu u nesvesnom muškarca, i nazvao sam je "anima". Odgovarajuću figuru u nesvesnom žene nazvao sam "animus".

U početku najsnažniji utisak na mene je ostavila negativna strana anime. Malo sam je se pribojavao. Kao kad se oseća prisustvo nevidljive osobe u prostoriji. Onda mi je pala na pamet nova ideja: zapisujući sav taj materijal za analizu, ja sam zapravo pisao pisma animi, to jest, delu mog bića koje je imalo drugačije stanovište od mog sopstvenog stava. Primio sam neuobičajene i neočekivane odgovore. Podsećao sam na pacijenta sa ženskim duhom u psihoanalizi. Veoma savesno pisao sam svake večeri, jer sam mislio da ukoliko ne budem pisao animi, ona neće moći da shvati moje fantazije. Zapisujući ih, nisam joj takođe davao nikakvu mogućnost da im izokrene smisao. Postoji ogromna razlika između namere da se nešto saopšti i onoga što se doista kaže. Da bih bio koliko je moguće pošteniji prema sebi, sve sam zapisivao veoma pažljivo, sledeći maksimu starih Grka: "Koliko daš, toliko će ti se vratiti."

Dok sam pisao, često sam doživljavao osobite unutarnje otpore koji su me uzrujavali. Postepeno, naučio sam da pravim razliku izmedu sopstvene ličnosti i onoga što me je iznutra ometalo. Kada bi se pojavilo nešto emocionalno vulgarno ili banalno, rekao bih sebi: "Savršeno je tačno da sam ponekad razmišljao ili osećao na taj način, ali to ne moram da činim i sada. Ne moram da zauvek prihvatim tu svoju banalnost; to je nepotrebno ponižavanje."

Najbitnije je izdvojiti sebe iz tih nesvesnih sadržaja tako što se oni istovremeno personifikuju i osvešćuju. To je tehnika kojom se ovim sadržajima oduzima moć. Personifikovanje činilaca nesvesnog ne predstavlja posebnu teškoću, budući da oni uvek poseduju izvestan stepen autonomije, svoj sopstveni osobeni identitet. Njihova autonomija je, doduše, ono najneprijatnije sa čime se treba pomiriti, a opet, sama činjenica da se nesvesno ispoljava na taj način, pruža nam najbolje sredstvo za upravljanje nesvesnim.

Činilo mi se da je ono što anima govori puno dubokog pritvorstva. Da sam te fantazije nesvesnog shvatio kao umetnost, one mi ne bi delovale ubedljivije od vizuelnih percepcija, kao da gledam film. Ne bih osećao nikakvu moralnu obavezu prema njima. U tom slučaju, anima bi lako mogla da me navede na pomisao kako sam neshvaćeni umetnik, i da mi ta moja tobožnja umetnička priroda daje pravo da zanemarim realnost. Da sam sledio njen glas, ona bi mi najverovatnije jednog dana rekla: "Da li stvarno zamišljaš da glupost kojom se baviš predstavlja umetnost? Ne, ni najmanje." Na taj način, podmetanja anime, nesvesnog glasa, mogu da u potpunosti upropaste čoveka. U kliničkoj praksi, odlučujući činilac uvek predstavlja svest, koja je u stanju da razume ispoljavanje nesvesnog i da zauzme stav prema njima.

Ali anima isto tako ima i pozitivan aspekt. Ona je ta koja svesnom umu prenosi slike nesvesnog, i ja sam je cenio poglavito zbog toga. Tokom decenija, uvek sam se vraćao animi kada bih osetio da je moje emocionalno stanje poremećeno, i da se u nesvesnom nešto formiralo. Tada bih upitao animu: "Šta dakle, smeraš? Šta vidiš? Voleo bih da znam." Posle izvesnog otpora ona bi redovno proizvodila neku sliku. Čim bi se slika pojavila, nestalo bi nemira ili osećanja potištenosti. Celokupna energija tih emocija bila bi preobražena u interesovanje i radoznalost povodom slike. Razgovarao bih sa ani-

mom o slikama koje bi mi poslala, jer sam morao da pokušam da ih protumačim kako najbolje umem, baš kao i san.

Danas mi više nisu potrebni ti razgovori sa animom, jer više nemam takvih emocija. Ali, da ih imam, postupao bih sa njima na isti način. Danas sam neposredno svestan ideja anime zato što sam naučio da prihvatam sadržaje nesvesnog i da ih razumem. Znam kako treba da se odnosim prema unutarnjim slikama. Mogu da čitam njihovo značenje neposredno iz svojih snova, i stoga mi više nije potreban nikakav posrednik za njihovo prenošenje.

*

Ove fantazije sam najpre zapisao u *Crnoj knjizi;* kasnije sam ih preneo u *Crvenu knjigu,* koju sam takođe ukrasio crtežima.[6] Ona sadrži većinu mojih crteža mandale. U *Crvenoj knjizi* pokušao sam da svoje fantazije izrazim na estetski savršeniji način, što nikada nisam uspeo da u potpunosti sprovedem. Postao sam svestan da još uvek nisam pronašao odgovarajući jezik za izražavanje ovih fantazija, te da još uvek moram da ih saopštavam na posredan način. Stoga sam odustao od takve estetičke namere u pravi čas, zarad rigoroznog procesa razumevanja. Shvatio sam da je za proučavanje toliko mnogo fantazija neophodno pouzdano stanovište, i da stoga najpre moram da se u potpunosti vratim realnosti. Za mene, realnost je podrazumevala naučno poimanje. Morao sam da izvučem konkretne zaključke iz uvida koje mi je pružalo nesvesno - i taj će zadatak postati moje životno delo.

Činjenica da sam ja, psihijatar, na gotovo svakom koraku svog eksperimenta morao da tonem u isti psihički sadržaj koji predstavlja građu psihoze i temelj ludila, svakako da je ironična. Upravo fundus nesvesnih slika unosi kobnu smutnju u svet duševnog bolesnika. Ali, to je takođe matrica mitopoetske imaginacije koja je iščezla iz našeg racionalnog doba. Iako je takva imaginacija opšteprisutna, ona je istovremeno tabuisana i zastrašujuća, tako da se prepuštanje hodu po nesigurnoj stazi koja vodi u dubine nesvesnog pokazuje čak kao

6. *Crna knjiga* sastoji se od šest manjih svezaka u crnom kožnom povezu. *Crvena Knjiga,* folijanta sa crvenim kožnim povezom, sadrži iste fantazije koje su izražene u savršenijoj književnoj formi i savršenijim jezikom, zabeležene kaligrafskim gotskim rukopisom, u stilu srednjevekovnih spisa. - A. J.

rizičan opit ili neizvesna pustolovina. Ovu stazu smatraju stazom zabluda, dvosmislenosti i nesporazuma. Sećam se Geteovih reči: "Drzni se da otvoriš vratnice pored kojih svako rado mine".[7] Drugi deo Fausta predstavljao je, takođe, više od književnog dela. On je karika u *Aurea Catena*[8] koja postoji još od samih početaka filosofske alhemije i gnosticizama i traje sve do Ničeovog Zaratustre (Zarathustra). Nepopularno, neizvesno i opasno, to je putovanje do otkrića drugog pola sveta.

*

Pogotovo u to vreme, kada sam se bavio fantazijama, bila mi je potrebna podrška u "ovom svetu", i mogu da kažem da su za mene to bili moja porodica i profesionalni rad. Najbitnije mi je bilo da imam normalan život u realnosti kao protivtežu tom čudnom unutarnjem svetu. Moja porodica i profesija ostali su uporište kome sam uvek mogao da se vratim, uveravajući me da zaista postojim, da sam sasvim običan čovek. Nesvesni sadržaji su mogli da me izlude. Ali moja porodica i svet: posedujem lekarsku diplomu švajcarskog Univerziteta, moram da pomognem svojim pacijentima, imam ženu i petoro dece, živim u Kisnahtu, Zeštrase 228 - to su bile realne činjenice koje su preda me postavljale zahteve i koje su mi uvek iznova dokazivale da stvarno postojim, da ne predstavljam neispisani list hartije koji se, poput Ničea, vijori nošen vetrovima duha. Niče je izgubio oslonac pod nogama zato što nije posedovao ništa drugo osim unutarnjeg sveta svojih ideja - koji je, začudo, više posedovao Ničea nego on njega. Niče nije čvrsto stajao nogama na zemlji već je hodao s glavom u oblacima, usled čega je podlegao preterivanju i nerealnosti. Za mene je takva irealnost predstavljala kvintesenciju užasa jer sam, ipak, težio ovome svetu i ovome životu. Nezavisno od toga koliko sam bio zanet ili rasejan, uvek sam imao na umu da je sve što doživljavam konačno usmereno ka ovome mome realnome životu. Želeo sam da se suočim sa dužnostima koje mi on postavlja i da ispunim njegov smisao. Moja lozinka je glasila: *Hic Rhodus, hic salta!*

---

7. *Faust,* Prvi deo.

8 Zlatnii (ili Homerski) Lanac u alhemiji predstavlja niz znamenitih mudraca, koji počinje od Hermesa Trismegista (Hermes Trismegistos), koji povezuje Zemlju sa nebom - A. J.

Tako su moja porodica i profesija uvek ostajale prijatna realnost, a takode i jemstvo da vodim normalan život.

*

Sasvim postepeno, počeli su da se pojavljuju obrisi unutarnje promene. Godine 1916. osetio sam potrebu da nečemu dam oblik. Bio sam, takoreći, iznutra primoran da formulišem i izrazim smisao Filimonovih reči. Eto kako su, na svom osobenom jeziku, nastale *Septem Sermones od Mortuos.*[9]

Sve je počelo osećanjem duhovne uznemirenosti, ali ja isprva nisam znao što to znači ili šta "oni" žele od mene. Svuda oko mene je vladala zloslutna atmosfera. Imao sam čudno osećanje da je vazduh ispunjen duhovima. Potom je izgledalo kao da su našu kuću počeli da posećuju duhovi. Moja najstarija kćerka je videla kako neka prilika u belom prolazi kroz njenu sobu. Moja druga kćerka, nezavisno od svoje starije sestre, saopštila je kako je u toku noći neko dva puta strgnuo ćebe sa nje; a te iste noći, moj devetogodišnji sin je sanjao jedan zastrašujući san. Ujutru je zatražio od majke olovke u boji i on, koji nikada nije imao običaj da crta, sada je naslikao svoj san. Nazvao ga je "Slika pecaroša". Sredinom slike je proticala reka, a na obali je stajao ribar sa štapom za pecanje. Moglo se videti da je upecao jednu ribu. Na glavi ribara nalazio se dimnjak iz kojeg su lizali plamenovi i kuljao dim. S druge strane reke dolazio je đavo leteći kroz vazduh. On je proklinjao zato što mu je ukradena riba. Ali, iznad ribara je lebdeo anđeo čuvar koji je kazao: "Ne možeš mu ništa; on samo peca lošu ribu!" Ova sliku moj sin je nacrtao u subotu.

Oko pet sati posle podne, u nedelju, zvono na ulaznim vratima je počelo da pomamno zvoni. Bio je sunčani letnji dan; dve sluškinje nalazile su se u kuhinji, iz koje se mogao videti otvoreni plato ispred ulaznih vrata. Svi su odmah pogledali u tom pravcu, ali nikoga nije bilo na vidiku. Sedeo sam blizu zvona na vratima, i ne samo da sam ga čuo, već sam i video kako se pokreće. Svi smo se samo međusobno zgledali. Verujte mi - atmosfera je bila napeta! On-

9. Privatno izdanje sa preudonimom kao podnaslovom "Sedam propovedi mrtvima što ih zapisa Vasilid u Aleksandriji, gradu u kome Istok doticaše Zapad".

da sam shvatio da nešto mora da se dogodi. Čitava kuća kao da je bila ispunjena gomilom ljudi, potpuno pretrpana duhovima. Oni su se čvrsto zbili tik uz vrata, a vazduh je bio tako težak da se jedva moglo disati. Što se mene tiče, sav uzdrhtao uspeo sam da promucam: "Za ime Boga, šta ovo uopšte znači?" Tada su oni povikali u horu: "Vratismo se iz Jerusalima, gde ne nadosmo ono što smo tražili." To je bio početak nastanka *Septem Sermones.*

Tada je iz mene počelo da navire i za samo tri večeri delo je napisano. Čim sam uzeo pero u ruke čitav ovaj skup duhova iščezao je. Soba se ispraznila, a atmosfera razbistrila. Duhovi su napokon prestali da me proganjaju.

Ovo iskustvo treba prihvatiti takvo kakvo je bilo, odnosno, kakvo je izgledalo da jeste. Nema sumnje da je ono bilo povezano sa mojim tadašnjim emocionalnim stanjem, koje je pogodovalo parapsihološkom fenomenu. Radilo se o nesvesnoj konstelaciji čiju sam osobitu atmosferu protumačio kao numen nekog arhetipa. "Priviđaju se duhovi, ukazuju se."[10] Intelekt bi, naravno, voleo da sebi osiono pripiše nekakvo prirodno naučno tumačenje ovog događaja, ili, pre, da čitavu stvar okarakteriše kao kršenje pravila. Ali, kako bi svet bio dosadan kada se prvila ponekad ne bi kršila!

*

Neposredno pre ovog iskustva, zapisao sam fantaziju o gubitku sopstvene duše. Bio je to značajan događaj koji je vredelo zabeležiti: duša, anima, uspostavlja vezu sa nesvesnim. U izvesnom smislu to je, takođe, veza sa zajednicom mrtvih; jer nesvesno odgovara mitskoj zemlji mrtvih, zemlji predaka. Ukoliko, dakle, imamo fantaziju o gubitku duše, to znači da se ona povukla u nesvesno, ili u zemlju mrtvih. Ona tamo proizvodi čudesna oživljavanja i predačkim tragovima, kolektivnim sadržajima, daje vidljivi oblik. Poput medijuma, ona daje mrtvima priliku da dođu do izražaja. Uskoro, dakle, nakon nestanka moje duše, javili su mi se "mrtvi", i kao rezultat toga nastale su *Septem Sermones.* To je jedan od primera onoga što se naziva "gubitak duše" - pojave koja se tako često može sresti kod pripadnika nacivilizovanih društava.

---

10. Faust, Drugi deo.

Od tada pa nadalje, mrtvi su za mene uvek predstavljali razgovetne glasove onoga Neodgonetnutog, Nerazrešenog, Neiskupljenog; s obzirom da pitanja i zahtevi koje je sudbina preda me postavila nisu došli iz spoljnjeg, materijalnog sveta, oni su morali doći iz unutarnjeg, duhovnog. Ovi razgovori sa mrtvima bili su neka vrsta uvoda u ono što sam morao da saopštim svetu o nesvesnom: neka vrsta obrasca za uspostavljanje poretka i tumačenja njegovih opštih sadržaja.

Kada danas bacim pogled unazad i razmotrim sva dešavanja u periodu mog rada na fantazijama imam utisak kao da mi je viša sila bila nametnula određeni zadatak. U tim slikama bilo je sadržaja koji se nisu ticali samo mene, već isto tako i mnogih drugih. Tada sam prestao da pripadam jedino samome sebi, nisam više imao prava da to činim. Od tog trenutka, moj život je pripadao svima. Znanje kojim sam bio zaokupljen, ili kome sam težio, još uvek nije moglo da se nađe u nauci toga doba. Morao sam da prođem kroz individualno iskustvo i, štaviše, da rezultate tog iskustva zasadim u tle realnosti, u suprotnom, oni bi ostali subjektivna otkrića bez vrednosti. To je bio trenutak kada sam samog sebe stavio u službu psihe. Istovremeno sam voleo i mrzeo taj posao, ali on je bio moje najveće bogatstvo. Moje posvećivanje njemu bilo je, tako, jedini način na koji sam mogao da podnesem sopstveno postojanje i da ga proživim što je moguće smislenije.

Danas mogu da kažem kako nikada nisam izgubio vezu sa svojim prvobitnim iskustvom. Sva moja dela, celokupna moja stvaralačka delatnost, potekli su iz tih prvobitnih fantazija i snova koji su počeli 1912. pre gotovo pedeset godina. Sve što sam kasnije uobličio u delo, već je bilo sadržano u njima, iako u početku jedino u vidu emocija i slika.

Moja je nauka predstavljala jedini način da se istrgnem iz haosa. U suprotnom, materijal nesvesnog zapleo bi me u svoju zamku i ugušio poput prašumskih puzavica. Izuzetno sam se trudio da shvatim svaku pojedinačnu sliku, svaki detalj svog psihičkog sadržaja, i da ih - onoliko koliko je to bilo moguće - naučno razvrstam i, nadasve, da ih realizujem u stvarnom životu. A to je upravo ono što najčešće odbijamo da učinimo. Dozvoljavamo slikama da se pojave i možda razmišljamo o njima, ali se na tome sve završava. Ni najman-

je se ne trudimo da ih protumačimo, akamoli da iz njih izvučemo etičke zaključke. Ova malodušnost priziva, međutim, negativne duhovne reakcije nesvesnog.

Misliti kako je dovoljno steći izvesno razumevanje ovih slika i kako tumačenje može da se na tome zaustavi, u jednakoj meri predstavlja smrtni greh. Uvid u ove slike mora da se preobrazi u etičku obavezu. Ako to ne učini, čovek postaje žrtva principa sile, a to dovodi do opasnih posledica koje ne deluju pogubno jedino na druge ljude, već i na samog poznavaoca. Slike nesvesnog nameću veliku odgovornost. Odustajanje od njihovog tumačenja, ili izbegavanje etičke odgovornosti, lišava čoveka njegove celovitosti i njegov život pretvara u bolnu nedovršenost.

Sredinom ovog perioda, kada sam bio najviše obuzet slikama nesvesnog, doneo sam odluku da napustim Univerzitet na kojem sam predavao osam godina kao *Privatdozent* (od 1905). Moje iskustvo i opiti sa nesvesnim, doveli su moj intelektualni rad do mrtve tačke. Pošto sam dovršio *Psihologiju nesvesnog*[11] nisam više mogao da čitam naučne knjige. To stanje je trajalo oko tri godine. Osetio sam da više ne mogu da pratim svet intelekta, kao što nisam mogao ni da govorim o onome što me je istinski zanimalo. Sadržaj nesvesnog koji je izbio na videlo gotovo da me je, u doslovnom smislu, zaprepastio.[12] Niti sam bio u stanju da ga razumem niti da mu dam oblik. Na Univerzitetu sam zauzimao istaknuto mesto i osećao sam da bih, ukoliko i dalje želim da držim kurseve, najpre morao da pronađem jednu potpuno novu i drugačiju orijentaciju. Ne bi bilo pošteno da i dalje predajem svojim studentima kada moje sopstveno intelektualno stanje nije predstavljalo ništa drugo do mnoštvo nedoumica.

Shvatio sam, stoga, da sam suočen sa izborom da ili nastavim svoju akademsku karijeru, čiji se put jasno pružao preda mnom, ili da sledim zakone svoje unutarnje ličnosti ka višem cilju, i da polako ali sigurno napredujem sa tim svojim čudnim zadatkom, tim opitom suočavanja sa nesvesnim. Ali, dok to ne bude dovršeno, neću moći da se pojavljujem pred publikom.

---

11. V. napred, Poglavlje V. br. 5, str. 157.

12. U toku "neplodnog perioda" Jung je napisao veoma malo; nekoliko tekstova na engleskom jeziku i veoma važnu verziju eseja koji su objavljeni na engleskom jeziku pod naslovom *Two Essays on Analytical Psychology* (CW. 7). Ovaj period završio se nakon objavljivanja dela *Psychologische Typen, 1921. (Engl. prev.: Psychological Types; CW 6.)*

Svesno - svojevoljno, dakle - napustio sam akademsku karijeru. Osetio sam da mi se događa nešto izuzetno i poklonio sam poverenje nečemu za šta sam osećao da je značajnije *sub specie aeternitatis.* Znao sam da će to ispuniti moj život, i u ime tog cilja bio sam spreman da preuzmem svaki rizik.

Kakvog je, uostalom, imalo značaja pitanje da li ću ili neću postati profesor? Naravno da me je odluka da se toga odreknem uznemiravala; iz više razloga sam se kajao što nisam u stanju da se posvetim nečemu opšterazumljivom. Bilo je čak trenutaka kada sam se odupirao sudbini. Ali, takva osećanja su kratkotrajna i nevažna. Nešto drugo je, naprotiv, bitno, i ukoliko obratimo pažnju na ono čemu unutarnja ličnost teži i šta nam govori, nestaje griže savesti. U to sam se uverio još bezbroj puta, ne samo onda kada sam napustio akademsku karijeru. Prvo takvo iskustvo doživeo sam, zapravo, kao dete. U mladosti sam bio plahovit; ali, svaki put kada bi moja osećanja dosegla vrhunac, nenadano bi se sve izmenilo, i potom bi nastupila kosmička tišina. U takvim trenucima osećao bih se izdvojenim od svega, a ono što me je samo jedan trenutak ranije uznemiravalo, kao da je pripadalo dalekoj prošlosti.

Kao posledica moje odluke, i moga bavljenja stvarima koje niti sam mogao da razumem ja, niti bilo ko drugi, javila se beskrajna usamljenost. Tumarao sam opterećen mislima koje nikome nisam mogao da saopštim; samo bi ih pogrešno razumeli. Jaz između spoljnje realnosti i unutarnjeg sveta slika doživljavao sam na najbolniji način. Još uvek nisam mogao da razumem ono međusobno prožimanje oba sveta koje sada shvatam. Jedino sam video nepomirljivu protivurečnost između "unutarnjeg" i "spoljnjeg".

Od samog početka bilo mi je, ipak, jasno da ću moći da uspostavim vezu sa spoljnjim svetom i sa ljudima jedino ako uspem da pokažem - a to je zahtevalo najveći napor - da su sadržaji psihičkog iskustva realni, i to ne samo kao moja lična iskustva, već i kao kolektivna iskustva, koja su svojstvena drugim ljudima. Kasnije sam pokušao da ovo izložim u svom naučnom delu, i učinio sam sve što je bilo u mojoj moći da svojim bližnjima saopštim nov način gledanja na stvari. Znao sam da ću, ukoliko ne uspem u tome, biti osuđen na potpunu izdvojenost.

*

Tek pred kraj Prvog svetskog rata počeo sam da postepeno izranjam iz tame. Tome su doprinela dva događaja. Prvi je predstavljao raskid sa ženom koja je bila odlučila da me ubedi kako moje fantazije imaju umetničku vrednost; drugi, i ključni događaj, bio je početak mog razumevanja crteža mandale. To se dogodilo u periodu od 1918-19. godine. Prvo mandalu[13] sam naslikao 1916. godine, pošto sam napisao *Septem Sermones;* tada je, prirodno, nisam razumeo.[13]

U toku 1918-19. godine, nalazio sam se u Zamku Eks na položaju komandanta engleske komandne oblasti ratnih interniraca. Dok sam boravio tamo, svakog jutra bih u svesci skicirao mali kružni crtež, mandalu, koja je po svemu sudeći odgovarala mom tadašnjem unutarnjem stanju. Uz pomoć tih crteža mogao sam da iz dana u dan pratim svoj psihički preobražaj. Jednog dana, na primer, dobio sam pismo od te umetnički nastrojene dame u kome je ponovo tvrdoglavo isticala da fantazije koje izviru iz mog nesvesnog imaju umetničku vrednost i da se mogu smatrati umetnošću. Pismo me je iznerviralo. Daleko od toga da bude glupo, pismo je delovalo opasno ubedljivo. Savremeni umetnik, konačno, teži da stvara umetnost iz nesvesnog. Utilitarizam i sujeta koji su se krili iza tih teza izazvali su, međutim, u meni sumnju, to jest nesigurnost u pogledu pitanja da li su fantazije koje sam navodio doista spontano i prirodno, a ne, napokon, moji sopstveni proizvoljni izumi. Bio sam nesumnjivo lišen bigotstva i nadmenosti one svesti koja želi da veruje kako je za svako iole prikladno nadahnuće čovek lično zaslužan, dok ona manje vredna nastaju gotovo slučajno, ili čak potiču iz stranog izvora. Iz te razdraženosti i neskiada u meni sledećeg dana je proizišla nova mandala: jedan deo njene periferije naglo se prekidao i time je simetrija bila narušena.

Tek sam postepeno otkrio šta mandala doista predstavlja: "Oblikovanje, preoblikovanje, večnoga smisla večni razgovor."[14] A to je Sopstvo, celina ličnosti, koja je harmonična ukoliko se sve skladno odvija, ali koja ne trpi samozavaravanje.

---

13. Reprodukcija ove mandale nalazi se na naslovnoj strani korica za knjigu *Archetypes and the Collective: Unconscious* (CW 9, i). - A. J.

14. *Faust,* Drugi deo, p. 79.

Moja mandala je predstavljala kriptograme stanja Sopstva koja su mi svakog dana iznova prikazivana. U njima sam video Sopstvo - to jest, moje celokupno biće neposredno na delu. Iskreno rečeno, u početku sam tek maglovito uspevao da ih razumem; ali one su mi delovale veoma značajno, te sam ih čuvao kao dragocene bisere. Nepogrešivo sam osećao da predstavljaju nešto ključno, i tokom vremena preko njih sam doista stekao živu predstavu Sopstva. Sopstvo, mislio sam, nalikuje monadi, koja predstavlja mene i moj svet. Mandala reprezentuje tu monadu, i odgovara mikrokosmičkoj prirodi psihe.

Ne sećam se više koliko sam mandala nacrtao u to vreme. Bilo ih je veoma mnogo. Dok sam radio na njima, neprekidno sam se pitao: čemu ovaj proces vodi? Šta je njegova svrha? Iz sopstvenog iskustva, dobro sam znao da ne bi trebalo da se opredelim za cilj koji mi deluje pouzdano. Već sam se bio uverio da moram da napustim ideju o nadmoćnoj poziciji egoa. Kada sam, uostalom, pokušao da je sačuvam, brzo sam u tome bio zaustavljen. Želeo sam da nastavim sa naučnim analizama mitova koje sam započeo u *Wandlungen und Symbole*. To je još uvek bio moj cilj - ali na njega nisam smeo da mislim! Bio sam primoran da do kraja prodem kroz ovaj nesvesni proces. Morao sam da se prepustim njegovom toku, ne znajući kuda će me odneti. Kada sam, međutim, počeo da crtam mandale, shvatio sam da sve staze koje sam sledio, da svi koraci koje sam preduzeo vode nazad do jedne tačke - to jest, do središnje tačke. Postojalo mi je sve jasnije da mandala predstavlja središte. Ona je prototip svih staza. To je staza koja vodi ka središtu, ka individuaciji.

U toku tih godina, između 1918. i 1920. počeo sam da shvatam kako cilj psihičkog razvoja predstavlja Sopstvo. Linearna evolucija uopšte ne postoji: postoji samo cirkumambulacija Sopstva. Jednoobrazni razvitak u najboljem slučaju može da se javi samo na početku; kasnije, sve teži središtu. Ovo saznanje mi je pružilo sigurnost, i moj unutarnji mir se postepeno vratio. Znao sam da otkrićem mandale kao izraza Sopstva dosežem ono što je za mene bilo najbitnije. Možda neko drugi zna više, ali ja ne znam.

---

15. V. "Concerning Mandala Symbolism", u *The Archetcypes and the Collective Unconscious* (CW 9, 1), fig. 6 i pp. 363. ff.

Nekoliko godina kasnije (1927) došao sam do potvrde svojih ideja o središtu i o Sopstvu preko jednog sna. Njegovu suštinu sam predstavio pomoću mandale koju sam nazvao "Prozor u večnost". Ova slika je objavljena u *Tajni zlatnog cveta.*[15] Godinu dana kasnije naslikao sam drugu sliku, sličnu mandali.[16] u čijem se središtu nalazio zlatni zamak. Kada sam je dovršio upitao sam se: "Zašto deluje toliko kineski?" Oblik i izbor boja ostavili su snažan utisak na mene pošto su mi delovali kineski - iako spolja gledano na njoj nije bilo ničeg kineskog. Sliku sam, ipak, tako doživeo. Čudnom podudarnošću, uskoro sam primio pismo od Riharda Vilhelma (Richard Wilhelm) koji je sadržavalo i rukopis taoističko-alhemijske rasprave pod naslovom *Tajna zlatnog cveta,* sa molbom da o njemu napišem komentar. S ogromnom radoznalošću odmah sam pročitao rukopis, jer mi je njegov tekst pružio neslućenu potvrdu mojih sopstvenih ideja o mandali i o kruženju oko središta. Bio je to prvi događaj koji je razbio moju izolovanost. Postao sam svestan nekakve srodnosti; konačno sam mogao da uspostavim veze sa nečim i sa nekim.[17]

U znak sećanja na ovu slučajnost, "sinhronicitet" ispod slike koja mi je delovala tako kineski, zapisao sam: "1928. godine, dok sam slikao ovu sliku, koja prikazuje zlatni, dobro utvrđeni zamak, Rihard Vilhelm, iz Frankfurta, poslao mi je hiljadu godina stari kineski tekst o žutom zamku, klici besmrtnog tela."

Evo sna koji sam ranije pomenuo: našao sam se u prljavom, čađavom gradu. Bila je noć, zima, tama, i padala je kiša. Grad je bio Liverpul. S nekoliko Švajcaraca - bilo ih je otprilike petoro - koračao sam mračnim ulicama. Imao sam utisak da dolazimo iz luke, a da se pravi grad nalazi zapravo iznad, na stenovitim padinama. Popeli smo se gore. Mesto me je podsetilo na Bazel, u kome se pijaca nalazi u donjem delu, odakle se uz Totengeshen ("Aleja mrtvih") stiže do gornjeg platoa i njime do Petrovog trga i crkve svetog Petra. Kada smo stigli do platoa, naišli smo na prostrani trg, slabo

---

15 V. "Concerning Mandala Symbolism", u The Archetypes and the Collective Unconscious (CW 9, i), fif. 6 i pp. 363 ff.

16. *The Secret of the Golden Flower,* fig. 10. V. takode "Concerning Mandala Symbolism", fig. 36 i p. 377.

17. O Rihardu Vilhelima (Richard Wilhelm), v. Dodatak IV, str. 366.

osvetljen uličnim svetiljkama, u koji su se slivale mnoge ulice. Različiti delovi grada bili su radijalno rasporedeni oko trga. U samom središtu nalazilo se okruglo jezero, a u njegovoj sredini malo ostrvo. Dok je sve unaokolo skrivala tama kiše, magle, dima i slabog osvetljenja, malo ostrvo je biještalo obasjano sunčevom svetlošću. Na njemu se nalazilo jedno jedino drvo, magnolija, prekriveno crvenkastim pupoljcima. Činilo se kao da je drvo istovremeno obasjano sunčevom svetlošću i da samo predstavlja izvor svetlosti. Moji pratioci raspravljali su o neprijatnom vremenu, pa je bilo očigledno da nisu videli drvo. Potom su razgovarali o jednom drugom Švajcarcu koji je živeo u Liverpulu i otvoreno su se čudili kako je mogao da se doseli ovamo. Ja sam, pak, bio zanet lepotom rascvetalog drveta i sunčanog ostrva, i pomislio sam: "Dobro znam zašto se ovde nastanio." Onda sam se probudio.

Jedan detalj ovoga sna moram da dopunim sledećom napomenom: pojedinačni delovi grada bili su i sami radijalno raspoređeni oko središnje tačke. Ta tačka je obrazovala mali otvoreni trg osvetljen jednom većom uličnom svetiljkom i predstavljala je malu kopiju ostrva. Znao sam da "drugi Švajcarac" živi u blizini jednog od tih sporednih središta.

Ovaj san odslikavao je stanje u kojem sam se tada nalazio. Još uvek mogu da vidim sivkasto-žute, i blistave od vlage kišne mantile. Sve je delovalo neobično neprijatno, mračno i nerazumljivo - baš kao što sam se ja tada osećao. Ali, doživeo sam i viziju nezemaljske lepote, onoga zbog čega sam uopšte bio u stanju da živim. Liverpul znači "izvor života". "Jetra" (oliver), prema jednom starom tumačenju, predstavlja sedište života - ono sedište koje "omogućuje život".

Ovaj san je iskazivao smisao stremljenja - shvatio sam da se u njemu ukazao cilj. Središte ne može da se prevazide, glasila je poruka sna. Središte predstavlja cilj, i sve je upravljeno prema njemu. Preko ovog sna, shvatio sam da Sopstvo predstavlja princip i arhetip orijentacije i smisla. U tome se sastoji njegovo lekovito dejstvo. Ovo saznanje je za mene označavalo približavanje središtu i, stoga, cilju. Iz njega su nikli prvi nagoveštaji mog ličnog mita.

Nakon ovoga sna, prestao sam da crtam i slikam mandale. San je iskazivao vrhunac celokupnog procesa razvitka svesti. U potpunosti sam bio zadovoljan njime jer je izražavao celokupnu sliku mo-

ga stanja. Znao sam, naravno, da se bavim načim važnim, ali mi je još uvek nedostajalo pravo razumevanje, koje ni medu mojim kolegama niko nije imao. Prosvetljenje koje mi je doneo san, konačno mi je omogućilo da zauzmem objektivan stav prema stvarima koje su ispunjavale moje bivstvovanje.

Da nisam doživeo ovu viziju možda bih izgubio orijentaciju i bio primoran da napustim svoje poduhvate. Ali ovde se značenje jasno ukazalo. Kada sam se rastao od Frojda, znao sam da uranjam u nepoznato. Izvan Frojda nisam, uostalom, ništa znao, ali sam ipak zakoračio u tamu. Kada se dogodi tako nešto, a potom naide onakav san, njegova pojava se doživljava kao čin milosrda.

Trebalo mi je tačno četrdeset i pet godina da unutar posude svog naučnog rada destilišem stvari koje sam doživeo i zapisao u to vreme. Kada sam bio mlad, cilj mi je bio da postignem nešto u svojoj nauci. Ali tada sam slučajno naišao na tu lavu, i vrelina njene vatre preinačila je moj život. To je bila prva bitna stvar koja me je prinudila da na njoj radim, i moja dela predstavljaju u većoj ili manjoj meri uspešan napor da tu užarenu tvar ugradim u savremenu sliku sveta.

Godine u kojima sam se bavio proučavanjem svojih unutarnjih slika, bile su najvažnije godine moga života - sve suštinsko u njima je odlučeno. Sve je tada počelo; kasniji detalji predstavljaju jedino dopune i rasvetljavanje sadržaja koji je izbio na videlo iz nesvesnog, i preplavio me na tom početku. Bila je to *prima materia* za jedno životno delo.

VII
Delo

Kada sam ušao u drugu polovinu života, ja sam se već bio upustio u suočavanje sa sadržajima nesvesnog. Moj rad na tome predstavljao je jedan izuzetno dugoročno zamišljen naučni projekat, i tek nakon dvadesetak godina bavljenja ovim zadatkom uspeo sam da u izvesnoj meri razumem svoje fantazije.

Najpre sam morao da nađem potvrdu za istorijsku prefiguraciju svojih unutarnjih iskustava. To jest, morao sam da se upitam; "Gde se moje pojedinačne pretpostavke mogu naći u dosadašnjoj istoriji?" Da nisam uspeo da pronađem takav dokaz, nikada ne bih bio u stanju da potvrdim svoje ideje. Susret sa alhemijom bio je, stoga, za mene odlučujući, budući da me je upoznao sa onim istorijskim osnovama koje su mi do tada nedostajale.

Analitička psihologija je u suštini prirodna nauka, ali daleko više od svake druge nauke zavisi od ličnog predubeđenja posmatrača. Stoga psiholog, ako želi da izbegne bar one najgrublje greške u donošenju sudova, mora u najvećoj mogućoj meri da vodi računa o istorijskim i literarnim paralelama. Između 1918. i 1926. godine, ozbiljno sam proučavao gnostičke pisce, jer su oni takođe bili suočeni sa iskonskim svetom nesvesnog i bavili se tumačenjem njegovih sadržaja - predstava koje su očigledno bile pomućene svetom nagona. Na osnovu malobrojnih izveštaja - koji, štaviše, uglavnom

potiču od njihovih protivnika, crkvenih otaca - teško je reći kako su zapravo gnostičari shvatili te predstave. Imam utisak da im u tom pogledu najvećim delom nije bila svojstvena psihološka koncepcija. Ali, gnostičari su bili isuviše udaljeni od mene da bih mogao da uspostavim sa njima bilo kakvu vezu u pogledu pitanja sa kojima sam bio suočen. Koliko sam mogao da razaberem, izgledalo je da je tradicija koja je mogla da poveže gnozu sa savremenošću bila prekinuta, i dugo vremena činilo se nemogućim pronaći bilo kakvu sponu izmedu gnosticizma - ili neoplatonizma - i savremenog sveta. Ali, kada sam počeo da razumem alhemiju, shvatio sam da ona predstavlja istorijsku vezu sa gnosticizmom, i da stoga postoji kontinuitet izmedu prošlosti i sadašnjosti. Zasnovana na prirodnoj filosofiji srednjeg veka alhemija je, na jednoj strani, uspostavljala vezu sa prošlošću, sa gnosticizmom, a na drugoj - sa budućnošću, sa savremenom psihologijom nesvesnog.

Ovo je uveo u nauku Frojd koji je u isto vreme predstavio klasične gnostičke motive seksualnosti i strogog očinskog autoriteta. Motiv gnostičkog Jehove i Boga-Spasitelja ponovo se javio u Frojdovom mitu o prvobitnom ocu i o mračnom super-egou koji proističe iz tog oca. U Frojdovom mitu on je postao daimon koji je stvorio svet razočaranja, iluzija i patnje. Ali, materijalistički smer, koji je došao do izražaja već u interesovanjima alhemičara za tajne materije, pomračio je Frojdu onu drugu, suštinsku stranu gnosticizma; prvobitnu predstavu duha kao drugog, višeg Boga, koji je čovečanstvu podario krater (posudu za mešanje), posudu duhovnog preobražaja[1]. *Krater* je ženski princip koji nije mogao da nađe mesto u Frojdovom patrijarhalnom svetu. Uzgred budi rečeno, ova predrasuda nipošto nije svojstvena samo Frojdu. U okviru katoličkog učenja, Majka Božija i Nevesta Hristova primljene su u božanski skup (svadbena prostorija) tek nedavno, nakon vekovnog oklevanja,

1. U spisima Poimandra (Poimandres), paganskog gnostičara, *krater* je predstavljao posudu ispunjenu duhom, koju je Bog-Stvaralac poslao na Zemlju kako bi oni koji teže višoj svesti mogli da budu kršteni u njoj. Ova posuda je predstavljala vrstu uterusa duhovne obnove i ponovnoga rođenja i odgovarala je alhemijskoj *vas* koja je služila za preobražaj supstanci. Paralelu ovome u Jungovoj psihologiji predstavlja unutarnji preobražavajući proces koji je poznat kao individuacija (v. glosar) - A. J.

i tako, konačno, stekle delimično priznanje.[2] Ali, u protestantskim i jevrejskim sferama otac i dalje dominira kao i ranije. U filosofskoj alhemiji, s druge strane, ženski princip ima među protestantima i Jevrejima jednaku ulogu kao i muški.

Pre nego što sam otkrio alhemiju imao sam niz snova koji su se neprekidno odnosili na istu temu. Pored moje kuće nalazila se još jedna, to jest, još jedno krilo ili dodatak, koji mi je bio nepoznat. Svaki put bih se u snu pitao zašto mi je ta kuća ostala nepoznata, iako se očito oduvek tu nalazila. Konačno je naišao san u kome sam stupio u drugo krilo. Tu sam otkrio divnu biblioteku, koja je uglavnom poticala iz šesnaestog i sedamnaestog veka. Duž zidova su bile poredane debele folijante, povezane svinjskom kožom. Među njima se nalazio izvestan broj knjiga ukrašenih bakarnim gravirama neke neobične vrste i slikama sa puno čudnih simbola, kakve nikada do tada nisam video. U to vreme nisam znao na šta se oni odnose; tek mnogo kasnije shvatio sam da se radi o alhemijskim simbolima. U snu sam jedino bio svestan divljenja koje su oni, kao čitava biblioteka, izazvali u meni. Bila je to kolekcija srednjevekovnih inkunabula i bakroreza iz šesnaestog veka.

Nepoznato krilo kuće predstavljalo je deo moje ličnosti, jednu stranu moga bića, oličavalo je nešto što mi je pripadalo, ali čega još nisam bio svestan. To krilo, a pogotovo biblioteka, odnosili su se na alhemiju, koja mi je bila nepoznata, ali koju je uskoro trebalo da počnem da proučavam. Petnaestak godina kasnije formirao sam biblioteku veoma sličnu ovoj iz sna.

Ključni san koji je unapred nagovestio moj susret sa alhemijom naišao je oko 1926. godine. Nalazio sam se u Južnom Tirolu. Bio je rat. Bio sam na italijanskom frontu i vraćao sam se sa borbene linije u društvu jednog omanjeg čoveka, seljaka, u njegovoj konjskoj zaprezi. Svuda oko nas praštale su granate, i znao sam da moramo

2. Ovo se odnosi na Bulu Pape Pija (Pius) XII, *Munificentissimus Deus* (1950. god.) kojom je obznanjeno Voznesenje Blažene Device Marije. Prema novoj dogmi Marija je Nevesta koja se spaja sa Sinom u nebeskoj bračnoj prostoriji, a kao Sofija (Mudrost) sjedinjuje se sa Božanstvom. Tako je ženski princip uveden u neposrednu blizinu muškog Trojstva. V. Jung, "Answer to Job", u *Psychology and Religion; West and East.* (CW 11), pp. 458 ff. - A. J.

što je moguće brže da nastavimo dalje, jer je situacija bila veoma opasna.[3]

Morali smo da predemo most, a zatim da prodemo kroz tunel čiji je svod delimično bio uništen granatama. Kada smo se primakli kraju tunela, ugledali smo ispred sebe sunčani pejsaž, u kome sam prepoznao oblast oko Verone. Ispod mene se pružao grad, koji se blistao okupan punom Sunčevom svetlošću. Osetio sam olakšanje, i nastavili smo vožnju izvan tunela zelenom, cvetnom Lombardijskom ravnicom. Put je vodio kroz ljupki proletnji seoski pejzaž, videli smo pirinčana polja, maslinjake i vinograde. Tada sam, dijagonalno preko staze, ugledao veliku zgradu, vlastelinski dvorac veličanstvenih proporcija, koji je najviše nalikovao palati vojvode Severne Italije. Bio je to tipični vlastelinski dvorac sa mnogo naknadno dograđenih krila i sporednih zgrada. Upravo kao u Luvru, put je vodio kroz prostrano dvorište i prolazio pored palate. Mali kočijaš i ja uterali smo zapregu kroz kapiju, i sa tog mesta ponovo smo mogli da vidimo, kroz drugu kapiju na udaljenom kraju, Suncem obasjani pejzaž. Osvrnuo sam se oko sebe; s moje desne strane nalazila se fasada dvorca, a sa moje leve - odeljenja za poslugu, štale, ambari kao i druge pomoćne zgrade, koje su se protezale u daljinu.

Upravo kada smo stigli do sredine dvorišta, ispred glavnog ulaza dogodilo se nešto neočekivano; s prigušenom tutnjavom, obe kapije su se zaklopile. Seljak je skočio sa svog sedišta i uzviknuo: "Sada smo zarobljeni u sedamnaestom veku!" Pomiren sa sudbinom, pomislio sam: "Pa, šta je tu je! Ali, šta može da se preduzme? Sad ćemo godinama ostati zarobljeni." Tada mi je pala na pamet utešna misao: "Jednog dana, kroz nekoliko godina, ponovo ću izaći odavde."

Nakon ovog sna preorao sam glomazne tomove knjiga o istoriji sveta, religiji i filosofiji, a da nisam pronašao ništa što bi mi pomoglo da protumačim ovaj san. Ubrzo zatim, shvatio sam da se san odnosio na alhemiju, jer je ta nauka dosegla svoj vrhunac u sedam-

3 Granate koje su padale sa neba bile su, sa stanovišta psihološkog tumačenja, projektili koji dolaze s "druge strane". One su, stoga, predstavljale emanaciju efekata iz nesvesnog, iz skriven strane uma. Dešavanja u snu ukazuju na to da rat, koji je u spoljašnjem svetu izbio pre nekoliko godina, još nije bio završen, već da je nastavio da se vodi unutar psihe. U njoj je, očigledno trebalo da dođe do rešenja problema koji nisu mogli da budu razrešeni u spoljašnjem svetu. K. G. J.

naestom veku. Začudo, potpuno sam bio zaboravio šta je Herbert Zliberer (Herbert Sliberer) pisao o alhemiji.[4] U vreme kada je njegova knjiga objavljena, koliko god da sam smatrao da je alhemija prevazidena i prilično besmislena, isto toliko sam uvažavao Zliberero vo duhovno ili konstruktivno stanovište. U to vreme dopisivao sam se sa njim i dao sam mu na znanje koliko cenim njegov rad. Kao što njegova tragična smrt pokazuje, Zlibererovo otkriće problema nije bilo propraćeno i odgovarajućim tumačenjem.[5] On je uglavnom koristio poznu građu, a kojom nisam mogao ništa da učinim. Pozni alhemijski tekstovi su fantastični i barokni; tek pošto naučimo da ih tumačimo, možemo da prepoznamo blago koje se u njima krije.

Priroda alhemije je počela da mi biva jasnija tek pošto sam pročitao tekst o *Zlatnom cvetu,* taj uzorak kineske alhemije koji mi je, 1928. godine, poslao Rihard Vilhelm. U meni se tada javila želja da se bolje upoznam sa alhemijskim tekstovima. Zadužio sam jednog minhenskog knjižara da me obaveštava o svakoj knjizi iz alhemije do koje dođe. Uskoro sam primio prvu, *Artis Auriferae Volumina Duo* (1593), obimnu kolekciju spisa na latinskom jeziku među kojima se nalazi i nekoliko "klasika" alhemije.

Ova knjiga mi je stajala blizu dve godine, a da je nisam gotovo ni dotakao. Povremeno bih pogledao slike, i svaki put pomislio: "Dragi Bože, kakva besmislica! Ovo se ne može razumeti." Ali, knjiga je neprekidno pobudivala moju radoznalost i konačno sam odlučio da je temeljnije proučim. To sam i počeo sledeće godine, i uskoro sam otkrio da je knjiga izazovna i uzbudljiva. Tekstovi su mi, naravno, još uvek ličili na visokoparnu besmislicu, ali tu i tamo bih naišao na odeljke koji su mi se činili smislenim, a ponekad bih čak otkrio po nekoliko rečenica koje su mi delovale razumljivo. Konačno sam shvatio da su alhemičari govorili u simbolima - tim mojim starim poznanicima. "Pa, to je fantastično", pomislio sam. "Jednostavno moram da odgonetnem sve ovo." Od tada sam bio potpuno opčinjen ovim tekstovima, i uranjao bih u njih kad god sam imao vremena. Jedne noći, dok sam ih proučavao, iznenada sam se setio

4. *Problem of Mysticism and its Symbolism* (New York, 1917; izd. na nemačkom jez. Vienna, 1914. god.).

5. Zilberer je izvršio samoubistvo.

sna u kome sam ostao zatočen u sedamnaestom veku. Konačno sam shvatio njegovo značenje. "O tome se, dakle, radi! Sada sam prinuđen da proučim alhemiju od njenog samog početka."

Trebalo mi je dosta vremena pre nego što sam pronašao vlastiti put u lavirintu alhemijskih misaonih tokova, jer mi nikakva Arijadna nije stavila konac u šaku. Dok sam čitao tekst iz šesnaestog veka, *Rosarium Psilosophorum,* primetio sam da se izvesni čudni izrazi i fraze često ponavljaju. Na primer: "*solve et coagula*", "*unum vas*", "*lapis*", "*prima materia*", "*Mercurius*", i tako dalje. Uočio sam da se ti izrazi stalno koriste u određenom značenju, ali nisam mogao da ga odgonetnem. Odlučio sam, stoga, da počnem da pravim leksikon ključnih fraza sa unakrsnim referencama. Tokom vremena, sakupio sam nekoliko hiljada takvih ključnih fraza i reči, tako da sam imao čitave knjige ispunjene izvodima. Proradivao sam filološku građu, kao da sam pokušavao da rešim zagonetku nekog nepoznatog jezika. Tako mi je alhemijski način izražavanja postepeno otkrio svoje značenje. Bio je to zadatak kojim sam bio zaokupljen više od jedne decenije.

Veoma brzo postalo mi je jasno da se analitička psihologija na najčudniji način podudara sa alhemijom. Iskustva alhemičara bila su, u izvesnom smislu, moja iskustva, a njihov svet - moj svet. To je, naravno, bilo važno otkriće; slučajno sam naišao na istorijski duplikat moje psihologije nesvesnog. Mogućnost poređenja s alhemijom, i neprekinut intelektualni lanac koji je sezao unazad do gnosticizma, oživotvorili su moju psihologiju. Kada sam pomno iščitao te stare tekstove sve je došlo na svoje mesto; fantastične predstave, empirijski materijal koji sam sakupio tokom svoje prakse i zaključci koje sam iz njih izveo. Sada sam počeo da shvatam šta ti psihički sadržaji znače kada se sagledaju iz istorijske perspektive. Moje razumevanje njihovog tipičnog karaktera, koje je već započeo mojim istraživanjem mitova, produbilo se. Primordijalne slike i priroda arhetipova zauzeli su središnje mesto u mojim proučavanjima, i postalo mi je jasno da bez istorije ne može biti ni psihologije, a svakako ne psihologije nesvesnog. Psihologija svesnog može, naravno, da se zadovolji sadržajem uzetim iz ličnog života, ali, čim poželimo da objasnimo neurozu potrebna nam je takva anamneza koja zadire dublje od svesnog znanja. A kada lečenje iziskuje donošenje neuobičajenih odlu-

ka, javljaju se snovi za čije je tumačenje potrebno nešto više od ličnih sećanja.

U svom slučaju izučavanju alhemije video sam znak mogu unutarnjeg, duhovnog srodstva sa Geteom. Geteova tajna ogledala se u tome što se on našao u vlasti tog procesa arhetipskog preobražaja koji je trajao vekovima. Na svog *Fausta* gledao je kao na *opus magnum ili divinum.* Nazvao ga je svojim "glavnim poslom" i čitav njegov život se odigrao u okviru ove drame. Ono što je u njemu bilo živo i delatno bilo je, stoga, živa tvar, nadlični proces, veliki san *mundus archetypus* (arhetipskog sveta).

Mene samog proganja isti san, i od svoje jedanaeste godine posvetio sam se samo jednom jedinom poduhvatu koji predstavlja moj "glavni posao". Moj život je bio prožet, samo jednom idejom i držao sam se samo jednog cilja - prodiranja u tajnu ličnosti. Sve može da se objasni s te središnje tačke, i sva moja dela se bave jedino tom temom.

*

Moj stvarni naučni rad počeo je 1903. godine, asocijacijskim eksperimentom. Ovaj rad smatram svojim naučnim delom u smislu prodora u oblast prirodne nauke. *Studije o asocijacijama reči* pratila su dva eseja iz psihijatrije o čijem sam poreklu već govorio: *Psihologija dementia proecox i Sadržaj psihoze.* Godine 1912. objavljena je moja knjiga *Wandlungen und Symbole der Libido* kojom je okončano moje prijateljstvo sa Frojdom. Od tada, morao sam da krenem sopstvenim putem.

Polaznu tačku našao sam u svojoj snažnoj zaokupljenosti slikama sopstvenog nesvesnog. Ovaj period trajao je od 1913 do 1917. godine; a tada se plima fantazije povukla. Tek kada se sve smirilo, a ja prestao da budem zarobljenik čarobne planine, bio sam u stanju da zauzmem objektivan stav prema čitavom tom iskustvu i da počnem da razmišljam o njemu. Prvo pitanje koje sam sebi postavio, glasilo je: "Šta da se radi sa nesvesnim?" Kao odgovor nastala je moja knjiga *Odnosi izmedu ja i nesvesnog.*[6] U Parizu sam 1916. godine održao predavanje na tu temu;[7] ono je, međutim, objavljeno na nemačkom jeziku tek nakon dvanaest godina, u znatno proširenom obliku. Tu sam opisao neke tipične sadržaje nesvesnog, i pokazao

6. U *Two Essays on Analytical Pychology* (CW 7).

7. "La Structure de l'inconscient", *Archives de psychologie,* XVI (Geneva 1906), 62, 152-79. V. CW 7, Dodatak 2, "The Structure of the Unconscious".

da ni u kom slučaju nije nevažno kakav stav zauzima svesni um pre-
ma njima.

Istovremeno, pripremao sam knjigu *Psihološki tipovi,* koja je najpre objavljena 1921. godine. Ovo delo prvobitno je nastalo iz moje potrebe da odredim po čemu se moji pogledi razlikuju od Frojdovih i Adlerovih. U nastojanju da odgovorim na to pitanje suočio sam se sa problemom tipova, budući da je psihološki tip čoveka taj koji od početka određuje i ograničava njegovu moć ra-sudivanja. Moja je knjiga, stoga, predstavljala pokušaj da odredim odnos pojedinca prema svetu, ljudima i stvarima. U njoj se razma-traju različiti vidovi svesti, različiti stavovi koje svesni um može da zauzme prema svetu i tako konstituiše psihologiju svesti sa stano-višta koje se može nazvati kliničkim. U toj knjizi umnogome sam se bavio i književnim delima. Posebno mesto zauzimaju Špitelerova dela (Spitteler), osobito njegov *Prometej i Epimetej*[8] ali, takođe sam raspravljao i o Šlieru, Ničeu, kao i o intelektualnoj istoriji klasičnog doba i srednjeg veka. Bio sam dovoljno uobražen da jedan primerak svoje knjige pošaljem Špiteleru. Nije mi odgovorio, ali je uskoro održao predavanje u kojem je izričito naglasio da njegov *Prometej Epimetej* nema nikakvo "značenje", da je umesto onoga što je napi-sao isto tako mogao da otpeva: "Došlo je proleće, tra-la-la-la-la".

Knjiga o tipovima iznosila je stav da je svaki sud koji donosi pojedinac uslovljen tipom njegove ličnosti i da je svako stanovište nužno relativno. Time je pokrenuto pitanje jedinstvenosti koja mo-ra da kompenzuje ovu raznolikost, što me je neposredno dovelo do kineskog koncepta Taoa. Već sam govorio o međusobnoj povezano-sti mog unutarnjeg razvoja i okolnosti da mi je Rihard Vihelm po-slao toaistički tekst. Godine 1929. nas dvojica smo sarađivali na *Tajni zlatnog cveta.* I tek pošto sam dosegao središnju tačku u svo-jim razmišljanjima i istraživanjima, to jest, došao do pojma *Sopstva* ponovo sam pronašao način da se vratim svetu. Počeo sam da držim predavanja i odlazim na mnoga putovanja. Raznovrsni eseji i preda-vanja predstavljali su jedan vid protivteže svim onim godinama unu-

8. Karl Špiteler (Cart Spitteler (1845 - 1924) bio je švajcarski pisac u čija najpoznatija del-pored *Prometheus and Epimetheus,* spadaju ep *Der Olympische Frühling* i roman *Imago.* God-ne 1919. dobio je Nobelovu nagradu za književnost.

tarnjeg ispitivanja. Oni su, takode, sadržali odgovore na pitanja koja su mi postavljali čitaoci i pacijenti.[9]

Problem koji me je duboko interesovao još od moje knjige, *Wandlungen und Symbole,* odnosio se na teoriju libida. Libido sam smatrao psihičkim analogonom fizičke energije, i otuda u većoj ili manjoj meri kvantitativnim pojmom, koji, stoga, ne može da se definiše kvalitativnim izrazima. Moja ideja bila je da izbegnem konkretizam koji je tada preovladavao u teoriji libida - drugim rečima, nisam više želeo da govorim o nagonima gladi, agresije i seksa, već da sve tepojavevidimkaoizrazepsihičkeenergije.

U fizici, takode, govorimo o energiji i o njenim različitim ispoljavanjima, kao što su elektricitet, svetlost, toplota, i tako dalje. U psihologiji je potpuno ista situacija. Tu, takode, prvenstveno imamo posla sa energijom, to jest, sa stepenima jačine, sa većim ili manjim veličinama. Ona može da se javi u raznim oblicima. Ako libido pojmimo kao energiju, možemo da zauzmemo sveobuhvatno i jedinstveno stanovište. Kvalitativna pitanja povodom prirode libida - da li je reč o seksualnom nagonu, volji za moć, osećanju gladi ili nečem drugom - ostaju u pozadini. Ono što sam želeo da učinim za psihologiju bilo je da dodem do nekog logičkog i temeljnog stanovišta kakvo je fizičkim naukama donela teorija energetike. To sam želeo da objasnim u svom radu, "O psihičkoj energiji" (1928). Ljudske nagone ja, na primer, shvatam kao različite vidove ispoljavanja energije i otuda kao sile koje su analogne toploti, svetlosti, i tako dalje. Kao što se savremenom fizičaru ne može desiti da sve sile izvodi, recimo, jedino iz toplote, tako bi i psiholog trebalo da se čuva podvodenja svih nagona pod koncept seksualnosti. To je bila Frojdova prvobitna greška koju je kasnije ispravio svojom pretpostavkom o "ego-nagonima". Nešto kasnije, uveo je i pojam super-egoa, kojem je pripisao ključnu ulogu.

U knjizi "Odnosi izmedu ja i nesvesnog" govorio sam samo o svom odnosu prema nesvesnom, ali još uvek nisam ništa rekao značajno o samom nesvesnom. Proučavajući svoje fantazije, postao sam svestan toga da nesvesno podstiče promene ili dovodi do njih. Ali, tek pošto sam upoznao alhemiju, shvatio sam da nesvesno pred-

9. Ovi radovi mogu se uglavnom naći u knjigama 4, 8, 10 i 16 u engl. izd. *Sabrana dela.*

stavlja proces, i da psihu preobražava ili razvija odnos egoa prema sadržajima nesvesnog. U pojedinačnim slučajevima taj preobražaj može da se pročita iz snova i fantazije. U kolektivnom životu on je prvenstveno ostavio traga u različitim religijskim sistemima i preobražajima njihovih simbola. Preko proučavanja tih kolektivnih preobražavajućih procesa i preko tumačenja alhemijskog simbolizma stigao sam do ključnog koncepta svoje psihologije: *procesa individuacije.*

*

Jedno od suštinskih obeležja moga dela, predstavljala je činjenica da je ono uskoro počelo da se dotiče pitanja "pogleda na svet", kao i pitanja odnosa izmedu psihologije i religije. Ove probleme sam detaljno razmotrio najpre u *Psihologiji i religiji* (1938), a potom kao neposrednom izdanku ovog dela, u *Paracelsica* (1942). Drugi esej ove knjige "Paracelzus kao duhovna pojava" s tog stanovišta ima posebnu važnost. Paracelzusovi (Paracelsus) spisi sadrže pravo bogatstvo originalnih ideja, uključujući jasne formulacije pitanja koja su postavili alhemičari, iako su ona izložena u poznom i baroknom stilu. Preko Paracelzusa konačno sam stigao do razmatranja o prirodi alhemije sa stanovišta religije i psihologije - ili, iskazano drugim rečima, o alhemiji kao obliku religijske filosofije. To sam učinio u *Psihologiji i alhemiji* (1944). Tako sam napokon prispeo na tle na kome se temelje moja sopstvena iskustva u periodu 1913. do 1917. godine, jer je proces kroz koji sam prošao u to vreme odgovarao procesu alhemijskog preobražaja u kome sam govorio u toj knjizi.

Sasvim je prirodno što sam se u svom duhu neprekidno vraćao na pitanje odnosa simbolizma nesvesnog prema hrišćanstvu, kao i prema drugim religijama. Ne samo da ostavljam otvorena vrata za hrišćansku poruku, već je smatram najbitnijom za zapadnog čoveka. Ona, međutim, treba da bude razmotrena u novoj svetlosti, u skladu sa promenama koje je doneo duh našeg doba. U suprotnom, ostaće po strani od vremena i neće imati nikakvog uticaja na celokupno biće čoveka. U svojim sam delima nastojao da to pokažem. Dao sam psihološko tumačenje dogme u Trojstvu kao i liturgijskog teksta - koji sam, štaviše, uporedio sa vizijama koje je opisao Zosima (Zosi-

mos) iz Panopolisa, alhemičar i gnostičar iz trećeg veka.[10] Moj pokušaj da analitičku psihologiju dovedem u vezu sa hrišćanstvom, konačno je doveo do pitanja Hrista kao psihološke pojave. Već 1944. godine, u *Psihologiji i alhemiji,* bio sam u stanju da ukažem na paralelizam između predstave Hrista i ključnog pojma alhemičara, lapisa, ili kamena.

Godine 1939. održao sam seminar o *Duhovnim vežbama* Ignacija Lojole (Ignatius Loyola). Istovremeno sam proučavao materijal za *Psihologiju i alhemiju.* Jedne noći sam se probudio i u podnožju svog kreveta ugledao, okupanu jarkom svetlošću, figuru Hrista na krstu. Figura nije u potpunosti odgovarala prirodnoj ljudskoj veličini, ali je bila izuzetno jasna, tako da sam mogao da vidim kako je Hristovo telo sačinjeno od zelenkastog zlata. Ne samo da je vizija bila čudesno lepa, već me je i duboko uzbudila. Pojava takvih vizija ne predstavlja, inače, ništa neobično za mene, jer ja često vidam izuzetno jasno hipnagogne slike.

Veoma sam mnogo razmišljao o *Anima Christi,* jednoj od meditacija iz *Duhovnih vežbi.* Gore pomenuta vizija kao da se javila kako bi mi ukazala da sam nešto previdео u svojim razmišljanjima; analogiju Hrista sa *aurum non vulgi i viridius* alhemičara.[11] Kada sam shvatio da se ta vizija odnosila na ovaj ključni alhemijki simbol i da sam doživeo jednu u suštini alhemijsku viziju Hrista, osetio sam olakšanje.

Zeleno zlato je životno svojstvo koje alhemičari nisu videli samo u čoveku, već isto tako i u neorganskoj prirodi. Ono predstavlja jedan izraz duha života *anima*-e *mundi ili filius*-a *macrocosmi,* Antroposa koji oživotvorava čitav kosmos. Ovaj duh prožima sve što postoji, čak i neorgansku materiju: prisutan je u metalu i kamenu. Moja vizija je, stoga, predstavljala spoj slike-Hrista sa njegovim analogonom u materiji, *filius*-om *macrocosmi.* Da zelenkasto zlato nije ostavilo tako dubok utisak na mene, pao bih u iskušenje da pretpostavim kako nešto suštinsko nedostaje mome "hrišćanskom" stavu -

10. Obe studije objavljene su u *Psychology and Religion; West and East* (CW 11).

11. Ozbiljniji alhemičari shvatili su da se cilj njihovog dela ne sastoji u transmutaciji metala u zlato, već u stvaranju *aurum non vulgi* ("neobičnog zlata") ili *aurum philosophicum* ("filosofskog zlata"). Drugim rečima, bili su zainteresovani za duhovne vrednosti i problem psihičkog preobražaja. - A. J.

drugim rečima, da je moja tradicionalna predstava o Hristu donekle neadekvatna i da još uvek moram da nadoknadim jedan deo hrišćanskog razvitka. Stavljanje naglaska na metal, pokazalo mi je, međutim, neprikrivenu alhemijsku koncepciju Hrista kao spoja duhovno žive i fizički mrtve materije.

Problemom Hrista sam ponovo počeo da se bavim u *Ajonu*.[12] Tu me nisu zanimale različite istorijske paralele već povezanost Hristovog lika sa psihologijom. Nisam, takođe, video Hrista kao lik lišen svih spoljnih odlika. Naprotiv, želeo sam da pokažem vekovni razvoj religijskog koncepta koji je bio oličen u Hristu. Bilo mi je takođe važno da pokažem kako je to Hristos mogao da bude astrološki predviđen i na koji je način tumačen kako u skladu sa duhom svog vremena, tako i u toku dvehiljadugodišnje hrišćanske civilizacije. To je bilo ono što sam želeo da ocrtam, zajedno sa svim drugim neobičnim marginalnim tumačenjima koja su se tokom vekova nagomilala oko njega.

Kada sam se udubio u svu tu problematiku iskrslo je i pitanje njegove istorijske ličnosti, pitanje Isusa kao čoveka. Ono je bitno zato što se kolektivni mentalitet njegovog vremena - moglo bi se takođe reći - arhetip koji je već bio konstelisan, primordijalna slika Antroposa - stekao u njemu, jednom gotovo nepoznatom jevrejskom proroku. Drevna ideja o Antroposu, čiji korenovi leže u jevrejskoj tradiciji, na jednoj, i u egipatskom mitu o Horusu, na drugoj strani, zahvatila je ljude na početku hrišćanske ere, jer je to bio deo *Zeitgeista*. Ona se suštinski odnosila na Sina čovečjeg, sina Boga samoga, koji je suprostavljen obogotvorenom Avgustu vladaru ovog sveta. Ova ideja se podudarila sa iskonskim jevrejskim problemom Mesije, i načinila od njega svetski problem.

Bila bi krajnje pogrešno smatrati "pukom slučajnošću" činjenicu da je Isus, drvosečin sin, objavio Jevanđelje i postao spasilac sveta. On je morao biti osoba izuzetnih sposobnosti da bi bio u stanju da tako kompletno izrazi i otelovi opšta, iako nesvesna, očekivanja svoga doba. Niko drugi ne bi mogao da bude nosilac takve poruke; to je bilo moguće jedino tom izuzetnom čoveku Isusu.

---

12. U engl. prev. pod istim naslovom, 1959. (CW 9, ii).

U to vreme, sveprisutna, ugnjetavalačka sila Rima, otelovijena u božanskom Cezaru, stvorila je svet u kome su bezbrojni pojedinci, čitavi narodi zapravo, bili lišeni svoje kulturne nezavisnosti i duhovne autonomije. Danas su pojedinci i kulture suočeni sa sličnom opasnošću, to jest sa mogućnošću da ih proguta masa. Otuda u mnogim mestima postoji talas nade u ponovni dolazak Hrista, a čak se šire i fantastične glasine koje izražavaju nadu u spasenje. Forma očekivanog spasenja ne može se, medutim, uporediti ni sa čim iz prošlosti, već predstavlja tipičan plod "tehnološkog doba". Reč je o širom sveta rasprostranjenom fenomenu NLO (neidentifikovani leteći objekti).[13]

Pošto sam imao za cilj da pokažem u punoj meri podudarnost moje psihologije s alhemijom - ili obratno - želeo sam da uporedo sa pitanjima religije otkrijem koji su posebni psihoterapeutski problemi obradivani u delu alhemičara. Glavni problem medicinske psihoterapije jeste *prenos.* Po tom pitanju, Frojd i ja smo se u potpunosti slagali. Ja sam bio u stanju da pokažem kako je alhemija takode imala nešto što odgovara prenosu - to jest pojam *coniuncitio* (sjedinjenje), čiju je prvenstvenu važnost, već opazio Zliberer. Primer ove podudarnosti nalazi se u mojoj knjizi *Psihologija i alhemija.* Dve godine kasnije, 1946. razvio sam ovaj problem dalje u "Psihologiji prenosa",[14] i moja istraživanja su konačno dovela do dela, *Mysterium Coniunctionis,*[15] (1955/56).

Kao i svaki drugi problem koji me se ticao lično ili naučno, i probem *coniunctio* su pratili ili najavljivali snovi. U jednom od njih istovremeno su se stekli u upečatljivoj slici problem coniunctio i pitanje Hrista.

Ponovo sam sanjao kako moja kuća ima veliko krilo koje nikada nisam obišao. Odlučio sam da ga pogledam, i konačno stupio unutra. Došao sam do velikih duplih vrata. Kada sam ih otvorio, našao sam se u sobi opremljenoj kao laboratorija. Ispred prozora se nalazio sto prekriven mnogim staklenim posudama i celokupnom

13. V. *Flying Saucers: A. Modern Myth of Things, Seen in the Skies* (New York and London, 1959); u *Civilization in Transition* (CW 10).

14. U *The Practice of Psychotherapy* (CW 16).

15. CW 14.

opremom zoološke laboratorije. Bila je to radna soba moga oca. On, međutim, nije bio unutra. Na policama duž zidova nalazilo se nekoliko stotina boca ispunjenih svim vrstama riba koje se mogu zamisliti. Bio sam zapanjen; moj otac je sada, dakle, počeo da se bavi ihtiologijom!

Dok sam tu stajao i razgledao prostoriju primetio sam jednu zavesu koja se povremeno nadimala, kao da je u nju duvao jak vetar. Iznenada se pojavio Hans, jedan mladić sa sela. Rekao sam mu da proveri da li su prozori iza zavese otvoreni. Otišao je da to učini i zadržao se izvesno vreme kada se vratio opazio sam izraz užasa na njegovom licu. Uspeo je samo da izusti: "Da, ima nečega. Tamo su duhovi!"

Onda sam lično otišao da pogledam i pronašao vrata koja su vodila u sobu moje majke. U njoj nije bilo nikoga. Atmosfera beše zastrašujuća. Soba je bila veoma prostrana a o tavanicu behu okačena dva niza od po pet kovčega, visili su otprilike na dve stope iznad poda. Ličili su na male baštenske paviljone, svaki je imao po šest stopa u opsegu i sadržavao po dva kreveta. Znao sam da je to soba u kojoj je primala posete moja majka - koja je u stvarnosti već odavno bila pokojna - i da je ona postavila te krevete da bi u njima spavali duhovi što su je posećivali. Ovi duhovi dolazili su u parovima, utvarni bračni parovi, da se tako izrazim, i tu su provodili noć, a ponekad i dan.

Naspram sobe moje majke nalazila su se vrata. Otvorio sam ih i stupio u prostranu dvoranu: podsetila me je na predvorje nekog hotela. Bila je opremljena naslonjačama, malim stolovima, stubovima, raskošnim zavesama, i tako dalje. Duvački orkestar je glasno svirao; iz čitave pozadine je dopirala muzika, ali nisam mogao tačno da odredim odakle zapravo dolazi. U dvorani nije bilo nikoga osim duvačkog orkestra koji je svirao bučne melodije za brži ples i marševe.

Duvački orkestar u predvorju hotela ukazivao je na razmetljivu veselost i svetovnost. Niko ne bi pogodio da se iza te bučne fasade nalazi drugi svet, smešten u istoj zgradi. San-slika hotelskog predvorja, predstavljao je, tako reći, karikaturu moje boemije i svetovnjačke žovijalnosti. Ali, to je bila samo spoljna strana; iza nje je ležalo nešto sasvim drugo, nešto što se nije moglo uočiti u odveć

bučnoj muzici duvačkih instrumenata: laboratorija sa ribama i viseći paviljoni za duhove. Obe te prostorije bile su zastrašujuća mesta u kojima je vladala tajanstvena tišina. U njima sam imao utisak: ovde je počivalište noći: dok je predvorje odgovaralo dnevnom svetu i njegovoj površnosti.

Najbitnije slike u ovom snu bile su "prijemna soba za duhove" i laboratorija sa ribama. Prva, na donekle farsičan način, izražava *coniunctio;* druga ukazuje na moje interesovanje za Hrista, koji je sam riba *(ichthys).* Obe slike izražavale su probleme na čijem ću se proučavanju zadržati više od jedne decenije.

Važno je primetiti da je proučavanje riba pripisano mome ocu. U snu, on je bio čuvar hrišćanskih duša, jer, prema drevnom verovanju, to su ribe uhvaćene u Petrovoj mreži. Jednako je značajno da je u istom snu moja majka bila zaštitnik duhova mrtvih. Tako su se oba moja roditelja ukazala kao nosioci problema "lečenja duše", što je, ustvari, bio upravo moj zadatak. Nešto je ostalo nedovršeno i još uvek vezano za moje roditelje, to jest, nešto je i dalje bilo latentno prisutno u nesvesnom i otuda sačuvano za budućnost. Upozoren sam da se još uvek nisam uhvatio u koštac sa glavnim problemom "filosofske" alhemije, *coniunctio*-m, i da stoga nisam odgovorio na pitanje koje mi je uputila hrišćanska duša. Glavni deo posla na legendi o Gralu, koji je moja supruga smatrala svojim životnim zadatkom, takođe nije bio dovršen.[16] Sećam se koliko sam često pomišljao na potragu za Gralom i na vodomara dok sam radio na simbolu *ichtys-a u Ajonu.* Da nisam bio odlučio da se ne uplićem u oblast moje supruge, nesumnjivo bih i legendu o Gralu uključio u svoje studije iz alhemije.

Svoga oca pamtim kao paćenika koji je zadobio ranu Amfortasa, "vodomara" čija rana ne može da zaraste - kao žrtvu one hrišćanske patnje za koju su alhemičari tražili panaceju. Poput "nemog" Parsifala, bio sam svedok te bolesti za vreme svoga dečaštva i, kao i Parsifalu, nedostajale su mi reči. Samo sam slutio. U stvarnosti, moj otac se nikada nije interesovao za životinjsku simboliku Hrista. S druge strane, on je doslovno sve do svoje smrti živeo u

16. Nakon smrti G-đe Jung 1955. godine, Dr. Mari-Luiz fon Franc (Marie-Louise von Franc) preuzela je rad o Gralu i dovršila ga 1958. godine. Emma Jung and Marie-Louise von Franze; *The Grail Legend, u prev. Andrea Dajksa (Andrea Dykes), (New York and London, 1930), - A. J.*

patnjama koje je Hrist unapred nagovestio i obećao, a da nikada nije postao svestan da se radi o posledici *imitatio Christi.* Prema svojoj patnji on se odnosio kao prema nekoj svojoj ličnoj bolesti za koju treba tražiti savet lekara; nije je shvatao kao opštu hrišćansku patnju. Reči apostola Pavla upućene Galatima, 2 : 20: "A ja više ne živim, nego živi u meni Hristos", nikada nisu u svom punom značenju prožele njegov duh, jer je svako razmišljanje o religijskim problemima u njemu izazvalo užasan strah. Želeo je da živi samo sa verom, ali, upravo je vera uništila verovanje u njemu. Takva je često kazna za *sacrificium intellectus.* "Ne mogu svi primiti tijeh riječi do onih kojima je dano... Ima uškopljenika koji su sami sebe uškopili carstva radi nebeskoga. Ko može primiti neka primi" (Matej, 19 : 11). Slepo prihvatanje nikada ne vodi do rešenja problema; u najboljem slučaju ono može da dovede samo do pomirljivosti zbog koje sledeća generacija teško ispašta.

Životinjski atributi božanstva pokazuju da bogovi ne pripadaju samo oblastima nadljudskog već isto tako i području podljudskog. Životinje su, naime, njihove senke, koje sama priroda dovodi u vezu sa božanskom predstavom. "*Pisciculi Christianorum*" pokazuje da su oni koji imitiraju Hrista i same ribe - to jest, nesvesne duše kojima je potrebna *cura animarum.* Laboratorija sa ribama jeste sinonim za crkveno "lečenje duša". I upravo kao što ranjenik samog sebe ranjava, tako i iscelitelj samog sebe isceljuje. Sledstveno tome - u snu su presudnu delatnost obavljali mrtvi prema mrtvima, u svetu s one strane svesti, to jest, u nesvesnom.

U tom stadijumu života ja, dakle, još uvek nisam bio svestan suštinske strane svog zadatka, niti sam mogao biti kadar da pružim odgovarajuće tumačenje pomenutog sna. Jedino sam naslućivao njegovo značenje. Još uvek sam morao da savladam najveće unutarnje otpore pre nego što ću biti u stanju da napišem *Odgovor na Jova.*

Unutarnji koren te knjige može da se nađe u *Ajonu.* Tu sam se bavio psihologijom hrišćanstva, i Jov predstavlja prauzor Hrista. One što ih međusobno povezuje jeste ideja patnje. Hristos je paćenički sluga Božiji, a to je bio i Jov. U Hristovom slučaju gresi sveta predstavljaju uzrok patnje, a hrišćanska patnja jeste opšti odgovor. To neizbežno vodi do pitanja: ko je odgovoran za te grehe?

U krajnjoj liniji Bog je taj koji je stvorio svet i njegove grehe, i koji je stoga postao Hristos kako bi propatio sudbinu ljudskog roda.

U *Ajonu* je ukazano na svetlu i tamnu stranu božanske slike. Naveo sam "Božiji gnev", zapovest da se treba plašiti Boga, i molitvu "Ne uvedi nas u napast". Ambivalentna slika Boga ima ključnu ulogu u *Knjizi o Jovu.* Jov očekuje da će ga Bog, na izvestan način, podržati u pobuni protiv Boga; u tome možemo da vidimo sliku tragične protivurečnosti Boga. To je bila glavna tema *Odgovora na Jova.*

Izvesne spoljašnje sile takode su me nagnale da napišem tu knjigu. Mnoga pitanja iz publike i od pacijenata primorala su me da osetim kako moram da se izrazim jasnije o religijskim problemima savremenog čoveka. Godinama sam oklevao da to učinim, jer sam bio potpuno svestan kakvu bih buru time izazvao. Ali konačno nisam više mogao da se oduprem rešavanju ovog problema, koji mi se nametnuo svom svojom hitnošću i težinom, i bio sam primoran da pružim odgovor. To sam učinio u onom obliku u kojem mi se sam problem prikazao, to jest, kao iskustvo ispunjeno emocijom. Namerno sam izabrao takvu formu, da ne bih stvorio utisak kako sam sklon objavljivanju nekakve večne istine. Moj *Odgovor na Jova* nije imao nikakve druge težnje osim da izrazi stav jednog pojedinca koji se nada i očekuje da će kod svoje publike pobuditi neka razmišljanja. Bio sam daleko od želje da objavim nekakvu metafizičku istinu. Pa ipak, teolozi su me upravo za to optužili, jer su teološki mislioci navikli da o večnim istinama raspravljaju jedino na taj način. Kad fizičar kaže da atom ima takvu i takvu strukturu, i kada skicira njegov model, on takode ne namerava da izrazi ništa nalik nekoj večnoj istini. Ali, teolozi ne shvataju prirodne nauke niti, posebno, psihološki način razmišljanja. Materijal analitičke psihologije, njene osnovne činjenice, sastoji se od *iskaza* - iskaza koji se često javljaju u postojanim oblicima na različitim mestima i u različitim vremenima.

Problem Jova, u svoj njegovoj složenosti, takode mi je unapred nagovešten u snu. San je počeo mojom posetom davno umrlom ocu. On je živeo na selu - nisam znao gde. Ugledao sam kuću u stilu osamnaestog veka, veoma prostranu, sa nekoliko prilično velikih pomoćnih zgrada. Kuća je, kako sam doznao, prvobitno bila gostionica u banji, i činilo se kao da su se mnoge značajne ličnosti,

čuveni ljudi i vladari, zaustavljali u njoj. Nekoliko njih je, štaviše, tu i umrlo i njihovi sarkofazi nalazili su se u kapeli koja je pripadala kući. Moj otac je imao ulogu njihovog čuvara.

On nije, kao što sam uskoro otkrio, bio samo čuvar već, takođe znameniti naučnik, po sopstvenom izboru - što nikada nije bio u svom stvarnom životu. Zatekao sam ga u njegovoj radnoj sobi i, začudo. Dr. Y. - koji je bio otprilike mojih godina - i njegov sin, obojica psihijatri, bili su takođe prisutni. Ne znam da li sam postavio pitanje ili je moj otac samoinicijativno poželeo da nešto objasni, ali, u svakom slučaju, uzeo je veliku Bibliju sa police, tešku folijantu nalik Marijanskoj Bibliji iz moje biblioteke. Biblija koju je držao moj otac bila je povezana sjajnom ribljom kožom. Otvorio je kod Starog zaveta - mislim da se zaustavio kod Petoknjižja - i počeo je da tumači pojedine odeljke. Činio je to s takvom lakoćom i učeno da nisam mogao da ga pratim. Jedino sam primetio da njegovo izlaganje pokazuje ogromnu količinu raznovrsnog znanja, čije sam značenje nejasno hvatao ali nisam mogao da ga ispravno procenim ili pojmim. Video sam da Dr. Y. ništa ne razume, a njegov sin je počeo da se smeje. Smatrali su da je moj otac zastranio i da njegove reči jednostavno predstavljaju senilno brbljanje. Ali, meni je bilo savršeno jasno da se ne radi o nezdravom uzbuđenju, da u njegovim rečima nema ničeg besmislenog. Naprotiv - njegovo izlaganje je bilo toliko inteligentno i učeno da mi u našoj vlastitoj gluposti jednostavno nismo mogli da ga pratimo. Radilo se o nečemu izuzetno važnom čime je moj otac bio opčinjen. Zbog toga je govorio s takvim žarom - njegov um su prožimale duboke ideje. Bio sam uznemiren i pomislio sam kako je šteta što mora da govori u prisustvu tri takva idiota kao što smo mi.

Dva psihijatra su oličavala ograničeni medicinski pogled na svet kojim sam, naravno, i sam, kao lekar, bio zadužen. Oni predstavljaju moju senku - njen prvi i drugi deo, oca i sina.

Onda se prizor sna promenio. Moj otac i ja nalazili smo se ispod kuće, pred nekom vrstom staje koja je, očigledno, služila kao sklonište za drva. Čuli smo glasno bubnjanje, kao da neko obara velika stabla, ili valja trupce. Imao sam utisak da najmanje dva radnika moraju da obavljaju taj posao, ali me je otac obavestio da to mesto

posećuju kućni duhovi. Buku je, očigledno, pravila neka vrsta kućnih duhova.

Potom smo ušli u kuću i primetio sam da ona ima veoma debele zidove. Popeli smo se uzanim stepeništem na drugi sprat. Tu smo ugledali čudan prizor: veliku dvoranu koja je predstavljala vernu kopiju *divan-i-kaus-a* (većnice), Sultana Akbara i Fatepur Sikriju. Bila je to visoka prostorija kružnog oblika duž čijeg se zida prostirala galerija s koje su se pružala četiri mosta do središta prostorije u obliku bazena. Bazen je počivao na ogromnom stubu i predstavljao je sultanovo okruglo sedište. S ovog uzvišenog mesta on se obraćao svojim većnicima i filosofima, koji su sedeli u galeriji duž zidova. Celina je predstavljala jednu divovsku mandalu - koja se u potpunosti podudarala sa stvarnom *divan-i-kaus,* (koju sam video u Indiji).

U snu sam iznenada opazio da se iz središta uzdižu strmo postavljene stepenice koje vode do jednog visokog mesta na zidu - što više nije odgovaralo stvarnosti. Na vrhu stepenica nalaziła su se mala vrata, i moj otac je rekao: "Sad ću da ti predstavim najuzvišeniji vid postojanja". Potom se spustio na kolena i čelom je dodirnuo pod. Ja sam ga oponašao, kleknuvši takode, s velikim uzbudenjem. Iz nekog razloga nisam mogao da do kraja spustim čelo na pod - nedostajao je možda jedan milimetar da ga dodirnem. Ali makar sam se naklonio kao otac. Iznenada mi je postalo jasno - možda mi je otac rekao - da gornja vrata vode u pustu sobu gde živi Urija (Uriah), general kralja Davida, kojeg je David sramno izdao zbog njegove žene Vitsaveje (Batsheba), naredivši svojim vojnicima da prepuste Uriju neprijatelju.

Moram da dodam nekoliko objašnjenja povodom ovog sna. Početna scena opisuje kako se izvršavao nesvesni zadatak koji sam prepustio mojem "ocu", to jest nesvesnom. Otac je očito bio zanet proučavanjem Biblije - Genezom? - i nestrpljiv da saopšti svoja saznanja. Riblja koža označava Bibliju kao nesvesni sadržaj, jer su ribe neme i nesvesne. Moj siroti otac ne uspeva da prenese svoja saznanja delom zato što je publika nesposobna da ga razume, a delom zato što se publika zlonamerno pretvara da je glupa.

Nakon ovog poraza prešli smo na "drugu stranu" ulice, gde delaju dućni duhovi. Fenomen kućnih duhova se obično dešava u blizini mladih ljudi pre puberteta, to znači - ja sam još uvek nezreo i

nesvestan. Indijski ambijent slikovito predočava tu "drugu stranu". Kada sam bio u Indiji, struktura mandale *divan-i-kaus-a* doista je ostavila snažan utisak na mene kao predstava sadržaja koji se odnosi na središte. Središte je mesto boravka Akbara Velikog koji vlada potkontinentom, i koji je, slično Davidu "Gospodar ovog sveta". Ali, iznad Davida, nalazi se njegova nevina žrtva, njegov verni general Urija, koga je David prepustio neprijatelju. Urija predstavlja prauzor Hrista, bogo-čoveka kojeg je Bog napustio. "Bože moj, Bože moj, zašto si me ostavio?" Na samom vrhu. David je "preuzeo" Urijevu ženu. Tek sam kasnije bio u stanju da razumem značenje ove aluzije na Uriju: neću samo biti primoran da javno govorim, i to u velikoj meri na svoju vlastitu štetu, o ambivalentnosti slike-Boga u Starom zavetu, već će mi, isto tako, smrt uskoro uzeti ženu.

Skriveno u nesvesnom, to je bilo ono što me je očekivalo. Morao sam da se pokorim takvoj sudbini, i uistinu je trebalo da čelom dodirnem pod, kako bi moje pokoravanje bilo potpuno. Ali nešto me je sprečilo da tako postupim do kraja, i držalo me je za jedan milimetar udaljenim od poda. Nešto u meni je govorilo: "Pristajem na sve, ali ne do kraja." Bilo je u meni neke drskosti koja je odlučila da ne budem nema riba: i da tako nešto ne postoji u slobodnom čoveku, nikakva *Knjiga o Jovu* ne bi bila napisana nekoliko stotina godina pre Hristovog rodenja. U čoveku je uvek prisutan izvestan duhovni otpor čak i kada je suočen sa božanskim presudama. U suprotnom, šta bi bilo sa njegovom slobodom? I kakve bi bilo koristi od takve slobode kojom ne bi mogao da se zastraši Onaj koji toj slobodi preti?

Urija, dakle, živi na uzvišenijem mestu od Akbara. On, čak, kao što je san pokazivao, predstavlja "najuzvišeniji vid postojanja", položaj koji jedino Bog zna da valjano primeni, ukoliko ne govorimo o vizantinizmu. Ne mogu a da se na ovom mestu ne setim Bude i njegovog odnosa prema bogovima. Za pobožnog Azijata, Tathagata je Svevišnji, Apsolut. Zbog toga je - sasvim pogrešno - Hinayana budizam optužen za ateizam. Čoveku je omogućeno da spozna svog Tvorca posredstvom božanskih sila. Čoveku je čak data moć da uništi kreaciju u njenom suštinskom aspektu, to jest, da uništi čovekovu svest o svetu. Čovek je danas u stanju da pomoću radioaktivnosti zatre sve više oblike života na Zemlji. Ideja o uništenju sveta već je nagovestio Buda putem prosvetljenja. Nidana lanac - lanac uzročnosti koji neizbežno vodi do starosti, bolesti i smrti - može da

se prekine, tako da nestaje iluzije Postojanja. Šopenhauerova negacija Volje proročanski ukazuje na problem budućnosti koji se već opasno približio. Ovaj san otkriva misao i slutnju koja je već dugo prisutna u ljudskom rodu: ideju o stvorenju koje nadmašuje svog Tvorca nekim malim, ali odlučujućim činiocem.

*

Nakon ovog izleta u svet snova moram da se ponovo vratim svojim delima. U *Ajonu* sam se upustio u proučavanje kruga problema koje je trebalo pojedinačno obraditi. Nastojao sam da objasnim kako se pojava Hrista podudarala sa početkom novog eona, sa razdobljem Riba. Veza izmedu Hristovog života i objektivnog astronomskog događaja, ulaska prolećne ravnodnevnice u znak Ribe, predstavlja sinhronicitet. Hristos je stoga, "Riba" (kao što je pre njega Hamurabi/Hammurabi, bio "Ovan"), i nastupao kao vladalac novog eona. To me je dovelo do problema sinhroniciteta, o kome sam govorio u eseju "Sinhronicitet kao princip akauzalnih veza".[17]

Problem Hrista koji sam obradivao u *Ajonu,* konačno me je doveo do pitanja kako se fenomen Antroposa - Sopstva, iskazano jezikom psihologije - ogleda u iskustvu pojedinaca. Nastojao sam da pružim odgovor na ovo pitanje u *Von den Wurzeln des Bewusstseins* (1954).[18] Tu sam se bavio pitanjem uzajamnog dejstva izmedu svesti i nesvesnog, razvoja svesnog iz nesvesnog i snažnog uticaja jače ličnosti, "unutarnjeg čoveka", na život pojedinca.

Ovo istraživanje konačno je zaokruženo delom *Mysterium Coniunctionis,* gde sam ponovo razmatrao problem prenosa, ali tako što sam prevashodno sledio svoju prvobitnu nameru da predstavim ceo opseg alhemije kao svojevrsnu psihologiju alhemije, ili kao alhemijsku osnovu za dubinsku psihologiju. U *Mysterium Coniunctionis,* moja psihologija je konačno stekla mesto u realnosti i učvrstila se na svojim istorijskim osnovama. Time je moj zadatak bio obavljen, a moje delo dovršeno, tako da sada može ostati. U trenutku kada sam došao do kraja, dosegao sam granice naučnog tumačenja, i stigao do transcedentalnog, prirode arhetipa *per se* - preko kojih se više ne mogu postaviti nikakve naučne pretpostavke.

---

17. U K. G. Jung i V. Pauli (C. G. Jung and W. Pauli), *The interpretation of Nature and the Psyche* (New York and London, 1954); takode u *The Structure and Dynamice of the Psyche* (CW 8).

18. Eseji iz ove knjige uglavnom se mogu naći u knjigama 8, 9, 10 i 11, u engl. izd. *Sabrana dela.*

*

Pregled mojih dela koji sam ovde izneo, predstavlja, naravno, samo kratak rezime. Trebalo je, zapravo, da kažem daleko više ili mnogo manje. To je samo jedna improvizacija, kao i sve o čemu ovde govorim. Oni kojima je moje delo poznato, možda mogu imati koristi od ovog pregleda; a drugi će možda osetiti potrebu da upoznaju moje ideje. Moj život predstavlja ono što sam uradio, moje duhovno delo; jedno je neodvojivo od drugog. Moje delo je izraz moga unutarnjeg razvitka - jer posvećivanje sadržajima nesvesnog formira čoveka i omogućuje njegov preobražaj. Moja dela se mogu shvatiti kao stanice na mom životnom putu.

Svaki moj spis može se smatrati zadatkom koji mi je bio nametnut iznutra; njihov izvor je bila sudbinska prinuda. Pisao sam o onome što me je pritiskivalo iznutra. Dozvolio sam duhu koji me je pokrenuo da progovori. Nikada nisam računao da će moja dela naići na snažan odjek. Ona predstavljaju kompenzaciju za naše doba, a ja sam bio nagnan da kažem ono što niko nije želeo da čuje. Zbog toga, pogotovo na početku, često sam se osećao krajnje beznadežno. Znao sam da ono što budem rekao neće naići na odobravanje, jer je ljudima našeg doba teško da prihvate protivtežu svesnog sveta. Danas mogu da kažem kako je doista čudno da sam imao toliki uspeh kakav me je pratio - daleko veći nego što sam mogao da očekujem. Imam utisak da sam učinio sve što sam mogao - ne sumnjajući da je moje životno delo moglo da bude veće, ili bolje urađeno. Ali više od toga nije bilo u mojoj moći.

VIII
KULA

Postepeno, preko svog naučnog rada, uspeo sam da svoje fantazije i sadržaje nesvesnog postavim na čvrsto tle. Reči i hartije nisu mi, međutim, delovali dovoljno opipljivo; nedostajalo je još nešto. Svoje najintimnije misli i saznanja do kojih sam došao morao sam uspeti da predstavim u kamenu. Ili, drugačije rečeno, morao sam da svoje ispovedanje vere izrazim u kamenu. To je bio začetak "Kule", kuće koju sam sagradio za sebe u Bolingenu.

Od početka je bilo jasno da ću zidati pored vode. Oduvek me je neobično privlačila dražesna slikovitost Gornjeg jezera u Cirihu, i tako sam 1922. godine kupio nešto zemlje u Bolingenu (v. Tablu IV). Ono se nalazi u oblasti Svetog Majnrada i predstavija staro crkveno zemljište koje je prethodno pripadalo manastiru Sveti Galen.

U početku nisam nameravao da gradim pravu kuću, već samo neku vrstu jednostavnog boravka na jedan sprat. Trebalo je da bude okrugle strukture sa ognjištem u središtu i malim ležištima duž zidova. Manje-više imao sam na umu neku afričku kolibu u kojoj je vatra, okružena sa nekoliko plamenova, gorela u sredini, a čitav život porodice se vrteo oko središta. Primitivne kolibe ostvaruju ideju celine, porodične celine u kojoj sve vrste malih domaćih životinja takode učestvuju. Ali, promenio sam plan još u prvim fazama zidanja jer sam imao utisak da je suviše primitivan. Shvatio sam da to mora biti kuća na dva sprata, ne obična koliba postavljena na zemlji. Tako

je 1923. godine prvo sazidana okrugla kuća; kada je bila gotova video sam da predstavlja udobnu kulu za stanovanje (v. Tablu IV).

Osećanje spokojstva i preporoda koje sam imao u toj kući bilo je snažno od samog početka. Ona je za mene predstavljala majčinsko okrilje. Ali sve više sam postajao svestan da još uvek ne izražava sve ono što je potrebno reći, da joj ipak nešto nedostaje. I tako je, četiri godine kasnije, 1927. godine, dodata središnja gradevina, sa krilom u obliku kule (v. Tablu IV).

Nakon izvesnog vremena - pauza je ponovo iznosila četiri godine - opet sam imao utisak nedovršenosti. Zgrada mi je još uvek delovala suviše primitivno, i tako je 1931. godine krilo u obliku kule prošireno. Želeo sam da u toj kuli imam sobu u kojoj bih mogao da boravim potpuno sam. Imao sam na umu ono što sam video u indijskim kućama, gde obično postoji neki deo - mada to može biti i samo jedan ugao sobe, izdvojen zavesom - u koji ukućani mogu da se povuku. Tu oni meditiraju otprilike petnaest minuta, ili pola sata, ili izvode vežbe joge. Takav prostor za izdvajanje ima najvažniju ulogu u Indiji, gde ljudi žive veoma skučeno.

U svojoj sobi - u koju bih se povlačio i meditirao - ja sam u najdubljem smislu reči ono što sam. Ključ od sobe sve vreme držim kod sebe; nikome nije dozvoljeno da uđe unutra bez moje dozvole. Tokom godine oslikao sam zidove i na taj način izrazio sve ono što me prenosi iz svakodnevice u osamu, iz sadašnjosti u bezvremenost. Tako je druga kula postala za mene mesto duhovne koncentracije.

Godine 1935. u meni se javila želja za parčetom ograđenog zemljišta. Bio mi je potreban veći prostor, koji bi bio otvoren prema nebu i prirodi. I tako sam - ponovo nakon pauze od četiri godine - dodao dvorište i lođu pored jezera, koji su tvorili četvrti elemenat kuće, što je do tada bio odvojen od njenog jedinstvenog trojstva. Tako je niklo četvorstvo, četiri različita dela ove gradevine i to, štaviše, u toku dvanaest godina (v. Tablu IV).

Nakon smrti moje žene, 1955. godine, osetio sam unutarnju potrebu da postanem ono što po sebi jesam. Iskazano jezikom kuće u Bolingenu: iznenada sam shvatio da mene predstavlja središnji deo zgrade, koji je bio postavljen tako nisko, tako skriveno! Nisam više mogao da se skrivam iza "materinskih" i "duhovnih" kula. Tako

sam, iste godine, dodao gornji sprat ovom prvom delu, koji predstavlja mene, ili moju ego-ličnost. Ranije ne bih bio kadar da to učinim; takav postupak bih smatrao drskim samoisticanjem. Sada je on označavao širenje svesti koje se kod mene ostvarilo u starosti. Sa tim dodatkom gradevina je bila dovršena, godinu dana posle smrti moje žene. Prvu kulu sam počeo da gradim 1923. godine, dva meseca nakon smrti moje majke. Ta dva datuma su značajna zato što je kula, kao što ćemo videti, povezana sa mrtvima.

Od samog početka, Kulu sam na neki način doživljavao kao mesto sazrevanja - kao majčinsku utrobu ili majčinsku figuru u kojoj mogu da postanem ono što sam bio, ono što jesam i ono što ću biti. Pružala mi je osećanje ponovnog rođenja u kamenu. Na taj način Kula predstavlja konkretizaciju procesa individuacije, spomenik *aere perennius*. Tokom gradenja, nikada, naravno, nisam primećivao tako nešto. Gradio sam kuću u delovima, sledeći uvek konkretne potrebe trenutka. Moglo bi takode da se kaže da sam je sagradio u nekoj vrsti sna. Tek kasnije sam shvatio u kolikoj meri se svi delovi medusobno uklapaju i kakav je smisao otkrivala forma: simbol psihičke jedinstvenosti.

U Bolingenu odistinski živim kako mi najviše odgovara; tu sam, u najdubljem smislu reči, ono što jesam. U Bolingenu sam, da tako kažem, "vremešni majčin sin". Tako alhemija, veoma mudro, naziva "starca", "časnog starinu", koga sam već doživeo kao dete u ličnosti br. 2 - onog koji je uvek bio i uvek će biti. On postoji van vremena i sin je materinskog nesvesnog. U mojim je fantazijama poprimao obličje Filemona, i ponovo je oživeo u Bolingenu.

Kadšto osećam kao da se razastirem preko čitavog predela i unutar stvari, kao da ja lično živim u svakom drvetu, u žuboru talasa, u oblacima i životinjama koje dolaze i odlaze, u smenama godišnjih doba. U Kuli nema ničeg što tokom decenija nije izraslo u sopstveni oblik, ničeg sa čime nisam povezan. Tu sve ima svoju, a i moju, istoriju; ovde se nalazi prostor za besprostorno carstvo vaseljenskog i psihičkog zaumlja.

U Kulu nisam uveo struju, i sam ložim vatru u kaminu i peći. Uveče palim stare lampe. Tu nema tekuće vode; nju sam pumpam iz bunara. Sam cepam drva i kuvam hranu. Ove proste radnje čine čoveka jednostavnim; a kako je teško biti jednostavan!

U Bolingenu sam okružen gotovo čujnom tišinom, i tu živim u "najčednijoj harmoniji sa prirodom."[1] Tu na površinu izbijaju misli koje duboko poniru u prethodne vekove i, shodno tome, anticipiraju daleku budućnost. U Bolingenu je muka stvaranja smanjena: se prepliću stvaralaštvo i igra.

Godine 1950. napravio sam neku vrstu spomenika od kamena da bih izrazio šta mi Kula znači. Neobična je priča o tome kako je ovaj kamen dospeo do mene. Bilo mi je potrebno kamenje za gradnju ograde u takozvanoj bašti, pa sam ga naručio iz kamenoloma koji se nalazi u blizini Bolingena. Bio sam prisutan kada je zidar davao sve mere vlasniku kamenoloma, koji ih je zapisao u beležnicu. Kada je kamenje stiglo ladom, i istovareno, ispalo je da ugaoni kamen ima potpuno pogrešne dimenzije; umesto trougaonog kamena poslat je četvrtasti komad: savršena kocka čije su dimenzije bile mnogo veće od naručenih, debela oko dvadeset inča. Zidar se razbesneo i rekao je ladaru da ga smesta vrate nazad.

Ali, kada sam ugledao kamen, kazao sam: "Ne, to je moj kamen. Njega moram da imam!" Odmah sam shvatio da mi savršeno odgovara i da želim da napravim nešto od njega. Samo još nisam znao šta.

Prvo čega sam se setio behu latinski stihovi alhemičara Arnaldusa de Vilanova (Arnaldus de Vilanova), koji je umro 1313. godine. Urezao sam ih u kamen; u prevodu glase ovako:

Ovde se nalazi jadni, neugledni,
Krajnje bezvredni kamen!
Ukoliko ga više preziru budale,
Utoliko ga više vole mudraci.

Ovi stihovi se odnose na kamen alhemičara, na lapis, koji je prezren i odbačen.

Uskoro se pojavilo još nešto. Na prednjoj strani, u prirodnoj strukturi kamena, počeo sam da nazirem mali krug, neku vrstu oka, koje je gledalo u mene. Izdubio sam ga dletom u kamenu, a u njegovom središtu ucrtao sam majušnog homunkulusa. Ovaj čovečuljak odgovara "maloj lutki" (pupila) - tebi - koju vidiš u zenici tuđeg oka; to je neka vrsta Kabira, ili Eskulapavog Telesforosa. Klasične skul-

---

1. Naslov jednog starog kineskog duboreza koji prikazuje malog starca u herojskom pejsažu.

pture ga prikazuju odenutog u plašt s kapuljačom i sa fenjerom u ruci. Istovremeno, on je pokazivač puta. Posvetio sam mu nekoliko reči koje su mi dolazile na pamet, dok sam radio. Natpis je na grčkom jeziku: prevod glasi:

> Vreme je dete - igra se poput deteta - glumi na pozornici - ono je dečije carstvo. To je Telesforos, koji luta mračnim oblastima ove vaseljene i sija uz dubina poput zvezde. On pokazuje na put koji vodi prema kapijama Sunca i prema zemlji snova.[2]

Ove su mi reči iskrsavale u svesti - jedna za drugom - dok sam radio na kamenu.

Na trećoj strani, koja je okrenuta prema jezeru, pustio sam da kamen sam govori, naime - zapisom na latinskom jeziku. Te izreke, u većoj ili manjoj meri, predstavljaju navode iz alhemije. Evo prevoda:

> Ja sam usamljeno siroče, koje se ipak može svugde sresti. Ja sam jedinstven, ali suprostavljen samom sebi, mladić i starac istovremeno. Ne znam ni za oca ni za majku, zato što sam poput ribe izvučen iz dubina, ili sam pao s neba kao beli kamen. Lutam šumama i planinama, ali ostajem skriven u najdubljem kutku ljudske duše. Smrtan sam za svakoga, pa ipak ne osećam prolaznost eona.

Na kraju, ispod stihova Arnaldusa de Vilanova, zapisao sam na latinskom jeziku sledeće reči "Povodom svog sedamdeset i petog rodendana, K. G. Jung je ovo napravio i postavio ovde, iz blagodarnosti 1950. godine."

Kamen se nalazi izvan Kule i predstavlja neku vrstu njenog objašnjenja. On je manifestacija njenog stanovnika, ali takvog koji ostaje nerazumljiv drugima. Da li znate šta sam želeo da uklešem na zadnjoj strani kamena? "*Le cri de Merlin!*" Ono što je kamen

---

2. Prva rečenica predstavlja fragment iz Heraklita; druga rečenica predstavlja aluziju na Mihtras liturgiju, a poslednja rečenica aluziju na Homera (Odyssey, Book 24, verse 12).

izražavao podsećalo me je na Merlinov život u šumi, pošto je nestao iz sveta. Ljudi još uvek čuju njegove vapaje, kako kaže legenda, ali ne mogu da ih svate ili protumače.

Merlin predstavlja pokušaj srednjevekovnog nesvesnog da stvori lik paralelan Parsifalu. Parsifal je hrišćanski heroj, a Merlin, sin đavola i čiste device - njegov tamni brat. U dvanaestom veku, kad je nastala ova legenda, još uvek nisu bile stvorene pretpostavke za razmatranje pravog značenja Merlinovog lika. Otuda je završio u izgnanstvu, i otuda "*Le cri de Merlin*" koje je posle njegove smrti još uvek odjekuju iz šume. Taj vapaj koji niko nije mogao da razume posredno kazuje da Merlinov život još uvek nije iskupljen; njegova priča još uvek nije dovršena i on još uvek luta unaokolo. Moglo bi da se kaže kako je tajnu Merlina nastavila da prenosi alhemija, prevashodno kroz Merkurov lik. Potom sam ja, u svojoj psihologiji nesvesnog, ponovo započeo da tumačim lik Merlina - koji je ostao neshvaćen do današnjeg dana! To je zbog toga što većina ljudi smatra kako uopšte nije u stanju da živi u skladu sa nesvesnim. Neprekidno sam se uveravao koliko je to ljudima teško.

*

Upravo kada je prva kula dovršena nalazio sam se u Bolingenu. Bila je zima 1923 - 24. godine. Koliko mogu da se prisetim, nije bilo snega; možda je bilo rano proleće. Bio sam potpuno sam oko nedelju dana, možda i duže. Vladala je nekakva neizreciva tišina.

Jedne večeri - još uvek se toga jasno sećam - sedeo sam pored ognjišta, stavivši veliki kotao na vatru da zagrejem vodu za pranje sudova. Voda je počela da ključa, a kotao da peva. Kao da su odjeknuli zvuci mnogih glasova ili gudačkih instrumenata, ili čak čitavog orkestra. Kao da je svirala prava polifonijska muzika, koju u stvarnosti ne mogu da podnesem, iako mi je ovog puta bila osobito zanimljiva. Kao da se u Kuli nalazio jedan orkestar, a izvan nje drugi. U jednom trenutku je preovladao jedan, a drugom trenutku drugi orkestar; kao da su jedan drugom odgovarali.

Sedeo sam i slušao, opčinjen. Više od jednog sata slušao sam koncert, tu melodiju koja je poticala iz same prirode. Bila je to milozvučna muzika, koja je, istovremeno, iskazivala sav nesklad prirode. I to je bilo ispravno, jer priroda nije samo harmonična; ona je,

isto tako, užasno protivurečna i haotična. Ova muzika je takođe bila; izlivanje zvukova koji su imali odlike vode i vetra - i to tako neverovatno, da to naprosto nije moguće opisati.

Druge, isto tako mirne noći, dok sam boravio sam u Bolingenu (bilo je to kasne zime ili ranog proleća 1924. godine) probudio me je zvuk tihih koraka oko Kule. Čula se udaljena muzika, koja se sve više približavala, a onda sam začuo smeh i razgovor. Pomislio sam: "Ko bi mogao da se šunja ovuda? Šta se to dešavalo? Pored jezera se nalazi samo mala staza kojom gotovo nikad niko ne prolazi!" Dok sam tako razmišljao potpuno sam se razbudio i otišao do prozora. Otvorio sam okna - sve je bilo tiho. Nikog ne beše na vidiku, ništa se nije moglo čuti - čak ni dašak vetra - baš ništa.

"Ovo je doista čudno", pomislio sam. Bio sam siguran da su koraci, smeh i razgovor bili stvarni. Ta, očigledno sam sve samo sanjao, Vratio sam se u krevet i pomislio kako se ipak možemo prevariti, pitajući se šta je mogao biti uzrok tog čudnog sna. Usred takvog razmišljanja, ponovo sam zaspao - i odmah se javio isti san: ponovo sam čuo korake, govor, smeh, muziku. Istovremeno sam imao vizuelnu predstavu nekoliko stotina ljudskih prilika obučenih u tamnu odeću, možda seoskih mladića u njihovom nedeljnom ruhu, koji su se spuštali sa planina i slivali oko Kule, sa obe strane, uz veliku tutnjavu, smeh, pevanje i sviranje na harmonici. Iznerviran, pomislio sam: "Ovo je stvarno previše! Mislio sam da se radi o snu, a sada izlazi da je sve stvarno!" U tom trenutku sam se probudio. Ponovo sam skočio, otvorio prozor i kapke - i sve našao u istom stanju kao i malopre: mrtva tišina u noći obasjanoj mesečinom. Tada sam pomislio: "Pa ipak se radi o prividenju!"

Upitao sam se, prirodno, šta to znači kada san u isto vreme tako snažno ističe svoju vlastitu realnost i moje budno stanje. To obično doživljavamo samo onda kada se suočimo sa duhom. Budno stanje podrazumeva opažanje realnosti. San je, stoga, reprezentovao situaciju jednaku stvarnosti, u kojoj je uspostavio oblik budnog stanja. U takvoj vrsti sna, nasuprot običnim snovima, nesvesno kao da teži da prenese snažan utisak stvarnosti na snevača, a taj utisak se snažno naglašava ponavljanjem. Izvori takvih zbilja poznati su kao fizičke senzacije, na jednoj, i kao arhetipske figure, na drugoj strani.

Te noći sve je bilo tako savršeno realno, ili se bar tako činilo, da sam jedva mogao da razlučim dve zbilje. Nisam bio kadar ni da bilo šta zaključim povodom samoga sna. Šta je značila ta muzika seoskih mladića koji su prolazili u dugoj povorci? Imao sam utisak da su se pojavili iz radoznalosti, da bi osmotrili Kulu.

Nikad više nisam doživeo ili sanjao nešto slično, i ne mogu da se setim da sam ikada čuo nešto nalik ovome. Tek mnogo kasnije pronašao sam objašnjenje. Bilo je to kada sam naišao na hroniku Lucerna, od Renvarda Cisata (Rennward Cysat), nastalu u sedamnaestom veku. On navodi sledeću priču: na visokom pašnjaku planine Pilat, koja je na osobito zlom glasu zbog pojavljivanja utvara - kažu da Votan do današnjeg dana tu izvodi svoje magijske veštine - Cisata je jedne noći, dok se peo na planinu, uznemirila povorka muškaraca koja se slila s obe strane njegove kolibe, svirajući i pevajući - upravo ono što sam ja doživeo na Kuli.

Sledećeg jutra, Cisat je upitao pastira sa kojim je proveo tu noć šta je sve to moglo da znači. Čovek je imao spremno objašnjenje: to je sigurno bio iščezli narod, *salig Lut,* na švajcarskom dijalektu: ova fraza takođe znači i blagosloveni narod - to jest, Votanovu armiju duša pokojnika. Oni, rekao je, imaju običaj da lutaju unaokolo i da se pokazuju.

Moglo bi da se pretpostavi kako se radi o fenomenu usamljenosti. Kada spoljnu prazninu i tišinu nadoknađuje predstava velikog broja ljudi. Takvo objašnjenje stavilo bi ovu pojavu u isti red sa halucinacijama pustinjaka, koje su takođe kompenzatorske prirode. Ali da li su nam poznate realnosti na kojima takve priče mogu da počivaju? Takođe je moguće da me je samoća učinila toliko osetljivim da sam bio u stanju da opazim povorku "nestalog naroda" koja je tuda prolazila.

Objašnjenje da ovakvo iskustvo predstavlja psihičku kompenzaciju nikada me nije u potpunosti zadovoljavalo, a reči da se radilo u halucinaciji ličilo mi je na izbegavanje rešenja problema. Osećao sam se obaveznim da razmotrim mogućnost njegove realnosti, pogotovo sa stanovišta ovog izveštaja iz sedamnaestog veka na koji sam naišao.

Najverovatnije da se radilo o fenomenu sinhroniciteta. Takve pojave pokazuju da predskazanjima ili vizijama veoma često odgo-

vara neka saobraznost iz spoljne realnosti. Kao što sam otkrio, u stvarnosti je doista postojala paralela mome iskustvu. U srednjem veku dolazilo je upravo do takvih okupljanja mladih ljudi. Bili su to Reislaufer (najamnički vojnici) koji su se obično okupljali u proleće, marširali od središnjeg dela Švajcarske do Lokarna, susretali se kod Kaze di Fero u Minuziu, a zatim nastavljali da zajedno marširaju do Milana. U Italiji su služili kao vojnici, boreći se za strane vladare. Moja je vizija, stoga, mogla da se odnosi na jedno od takvih okupljanja do kojih je redovno dolazilo svakog proleća kada su se mladi ljudi sa pesmom i u veselju opraštali od svoje rodne zemlje.

*

Kada smo 1923. godine počeli da zidamo u Bolingenu, moja najstarija kćerka je došla da pogleda mesto i uzviknula je: "Šta, ovde ćeš zidati? Okolina je puna leševa!" Pomislio sam, naravno: "Smešno! Nema ovde ničeg sličnog!". Ali, kada smo četiri godine kasnije podizali dodatno krilo, naišli smo na skelet. Ležao je na dubini od sedam stopa ispod zemlje. U njegovom laktu ostao je zaglavljen stari puščani metak. Na osnovu više znakova činilo se očiglednim da je leš bio bačen u grob u stanju već poodmaklog truljenja. Pripadao je jednom od više desetina francuskih vojnika koji su se udavili u reci Lint 1799. godine, a kasnije je voda izbacila njihova tela na obalu Gornjeg jezera. Ovi ljudi su se udavili kada su Austrijanci digli u vazduh most u Grinau koji su Francuzi osvajali. Fotografija otvorenog groba sa skeletom i datumom njegovog otkrića - 22. avgust 1927. godine sačuvana je u Kuli.

Organizovao sam pravu sahranu na svom imanju i ispalio tri plutona iz puške iznad vojnikovog groba. Potom sam postavio nadgrobni kamen sa jednim natpisom za pokojnika. Moja kćerka je bila osetila prisustvo mrtvog tela. Ovu sposobnost je nasledila od moje babe s majčine strane.

U zimu 1955 - 56. godine, urezao sam imena svojih predaka po očevoj liniji na tri kamene ploče koje sam postavio u dvorištu Kule. Tavanicu sam oslikao motivima grbova s moje i ženine strane, kao i motivima grbova mojih zetova. Prvobitni motiv na grbu porodice Jung bio je feniks, ptica koja je očigledno u vezi sa pojmovima "mlad", "mladost", "podmladivanje". Moj deda je promenio elemente

grba, verovatno iz otpora koji je osećao prema svome ocu. On je bio strastveni Slobodni zidar i Veliki majstor švajcarske lože. To je u velikoj meri uticalo na promene koje je napravio u vezi sa heraldičkim oznakama. Ovaj podatak, koji sam po sebi nije bitan, pominjem samo zato što pripada istorijskoj niti mog razmišljanja i života.

U skladu sa pomenutom revizijom mog dede na mom grbu se više ne nalazi prvobitni feniks. Umesto njega, na gornjoj desnoj strani je krst azurne boje, a na donjoj levoj - kita grožđa plave boje u zlatnom polju; između njih, na horizontalnoj pruzi azurne boje, nalazi se zlatna zvezda.[3] Simbolizam ovog grba je masonski, ili Ružokrstaški. Kao što krst i ruža reprezentuju Ružokrstaški problem suprotnosti *("per crucem ad rosam"),* to jest, hrišćanski i dionizijski elemenat, tako su krst i grožđe simboli nebeskog i htoničnog duha. Simbol koji ih ujedinjuje jeste zlatna zvezda, *aurum philosophorum.*

Ružokrstaši vode poreklo iz hermetičke ili alhemijske filosofije. Jedan od njihovih osnivača je bio Mihael Majer (Michael Maier, 1568 - 1622), čuveni alhemičar i mladi savremenik relativno nepoznatog ali značajnog Gerardusa Dorneusa (Gerardus Dorneus, kraj šesnaestog veka), čije rasprave čine prvu knjigu *Theatrum Chemicum* iz 1602. godine. Obojica su živeli u Frankfurtu, koji je, po svemu sudeći, bio centar alhemijske filosofije u to vreme. U svakom slučaju, kao grof Palatine i dvorski lekar Rudolf II, Mihael Majer je bio izuzetno uvažena ličnost u svome gradu. U susednom Majncu u to vreme je živeo dr medicine i prava Karl Jung (Carl Jung umro 1654, o kome se ništa drugo ne zna, s obzirom da se porodično stablo prekida sa mojim čukundedom koji je živeo na početku osamnaestog veka. To je bio Sigmund Jung (Sigmund Jung), *civis Moyuntinus,* građanin Majnca. Do ovog prekida u porodičnom rodoslovlju došlo je zato što su gradski arhivi u Majncu izgoreli tokom opsade za vreme Španskog rata oko nasleđa. Razložno je pretpostaviti da su ovom, očigledno učenom, dr. Karlu Jungu poznata dela dva pomenuta alhemičara, jer je u to doba farmakologija još uvek u velikoj meri bila pod uticajem Paracelzusa (Paracelsus). Dorneus je

3. Prevedeno sa heraldičke terminologije; plavi krst u gornjem desnom i plavo grožđe u zelenom polju, u donjem levom uglu; plava pruga sa zlatnom zvezdom.

bio otvoren pristalica Paracelzusa i čak je napisao obiman komentar o Paracelzusovom spisu, *De Vita Longa*. On se, takođe, više od ostalih alhemičara, bavio procesom individuacije. U svetlu činjenice da se veliki deo mog životnog dela bavio proučavanjem problema suprotnosti, a pogotovo njihovog alhemijskog simbolizma, sve što sam pomenuo nije bez izvesnog značaja.

Dok sam radio na kamenim pločama, postao sam svestan sudbonosnih veza između mene i mojih predaka. Veoma snažno osećam da se nalazim pod uticajem nedovršenih poslova i neodgonetnutih pitanja svojih roditelja, praroditelja i daljih predaka. Često imam utisak da je u okviru moje porodice postojala bezlična karma, koja se prenosi s roditelja na decu. Uvek mi se činilo da moram da odgovorim na pitanja koja je sudbina postavila mojim precima, a koja još nisu dobila odgovor, ili da moram da dovršim, ili možda nastavim, ono što su prethodna doba ostavila nedovršenim. Teško je odrediti da li su ta pitanja više lične ili više opšte (kolektivne) prirode. Imam utisak da je reč o poslednjem. Kolektivni problem, ako nije prepoznat kao takav, uvek deluje kao lični, a u pojedinačnim slučajevima može da ostavi utisak da je došlo do poremećaja u oblasti lične psihe. Lična sfera je doista poremećena, ali takvi poremećaji ne moraju da budu primarni; oni, isto tako, mogu biti i drugorazredni, posledica nepodnošljive promene u društvenoj atmosferi. Uzrok poremećaja ne treba, stoga, tražiti u ličnim okolnostima, već pre u kolektivnoj situaciji. Psihologija je do sada isuviše malo vodila računa o ovome.

Poput svakog ko je sposoban za izvesnu interospekciju, i ja sam rano shvatio da rascep moje ličnosti predstavlja moju sopstvenu, sasvim ličnu stvar i odgovornost. Ovaj problem mi je, naravno, donekle olakšao, Faust svojim priznanjem: "Dve duše, avaj, žive u mojim grudima", ali on nije ni najmanje osvetlio uzrok ove podvojenosti. Kao da je njegov uvid, u izvesnom smislu, bio neposredno meni upućen. Kada sam prvi put pročitao Fausta nisam bio u stanju da ni izdaleka pogodim do koje je mere Geteov čudni herojski mit predstavljao kolektivno iskustvo, kao ni to da je proročanski anticipirao sudbinu nemačkog naroda. Stoga sam se osećao lično umešanim, i kada je Faust, u svojoj obesti i samoljubivosti, izazvao ubistvo Filimona i Baucisa, osetio sam se krivim, kao da sam lično u

prošlosti pomogao da dode do ubistva ovo dvoje staraca. Ova čudna ideja me je uznemirila, i osetio sam se lično odgovornim da iskupim taj zločin, ili da sprečim da se ne ponovi.

Moj pogrešni zaključak još više je podržao delić čuvenog podatka koji sam doznao u toku tih ranih godina. Čuo sam kako se govorkalo da je moj deda bio vanbračni Geteov sin.[4] Ta nedolična priča ostavila je utisak na mene utoliko što je istovremeno potvrđivala i možda objašnjavala moje čudno reagovanje na *Fausta*. Činjenica je da nisam verovao u reinkarnaciju, ali mi je instinktivno bio blizak koncept koji Indusi nazivaju karmom. Kako u tim danima nisam imao nikakve predstave o postojanju nesvesnog, nisam mogao da posedujem ni bilo kakvo psihološko razumevanje svojih reakcija. Nisam takode znao - ništa više od onoga što se obično o tome zna, čak i danas - da se budućnost u nesvesnom već davno unapred priprema i da stoga vidoviti ljudi mogu da je predvide. Tako je, kada je stigla vest o krunisanju cara Vilhelma I (Kaiser Wilhelm I) u Versaju, Jakov Burkhart uzviknuo: "To znači propast Nemačke." Vagnerovi arhetipovi već su kucali na kapije, a uporedo sa njima je došlo do Ničeovog dionizijskog iskustva - koje bi možda bilo bolje pripisati ekstatičkom bogu Votanu. Obest Vilhelminine ere odbila je Evropu i utrla je put velikoj nesreći iz 1914. godine.

U mladosti (oko 1890) nesvesno sam bio zahvaćen ovim duhom vremena, a nisam imao nikakvih načina da se istrgnem iz njegovog zagrljaja. Faust je pokrenuo neku strunu u meni i tako me je celog prožeo da nisam mogao a da sve to ne smatram nečim ličnim. Nadasve, on je oživeo u meni problem suprotnosti, dobra i zla, duha i materije, svetla i tame. Faust, taj nespretni kratkovidi filosof, sukobljava se sa mračnom stranom svoga bića, svojom zlokobnom senkom, Mefistofelom, koji uprkos svoje nastrojenosti da sve negira oličava pravi životni duh, nasuprot depresivnom naučniku koji neprekidno lebdi na ivici samoubistva. Moje sopstvene unutarnje protivurečnosti ovde su došle do izražaja u dramatizovanom obliku; Gete je doista ocrtao osnovne obrise i dao obrazac mojih sopstvenih sukoba i rešenja. Dihotomija Faust-Mefistofel uobličila se u meni u jednu jedinstvenu osobu, a ta osoba bio sam ja. Drugim rečima, bio

4. V. napred, Poglavlje II, str. 46.

sam neposredno pogođen i shvatao sam da je reč o mojoj vlastitoj sudbini. Otuda sam sve krize ove drame preživljavao kao lične: u jednom slučaju sam morao da se strasno slažem, u drugom da se suprostavljam. Nijedno rešenje me nije ostavljalo ravnodušnim. Kasnije sam svesno doveo u vezu svoje delo sa onim što je Faust prikazao: poštovanje prema večnim pravima čoveka, prepoznavanje "časnog starine" i kontinuitet kulturne i intelektualne istorije".[5]

Naše duše kao i naša tela sastavljena su od individualnih elemenata koji su svi već bili prisutni u poretku naših predaka. "Novinu" u psihi pojedinaca predstavlja jedno beskrajno raznoliko ponovno spajanje drevnih komponenti. Telo i duša imaju, stoga, snažan istorijski karakter i nikako ne nalaze odgovarajuće mesto u onome što je novo, u pojavama koje su upravo stupile u život. To jest, naše predačke komponente u suštini se samo delimično uklapaju u takve stvari. Daleko od toga da smo u potpunosti završili sa srednjim vekom, klasičnom antikom i primitivizmom, kao što se naše savremene psihe pretvaraju. Pa ipak, uronili smo u potop progresa koji nas utoliko žešće gura u budućnost ukoliko nas više udaljuje od naših korena. Kada dođe do prekida sa prošlošću, obično dolazi do njenog uništenja, i dalje kretanje napred više ne može da se zaustavi. Ali, upravo je gubljenje veze sa prošlošću, naša iskorenjenost, pobudilo "nezadovoljstva" civilizacije i takvu nestrpljivost i žurbu da više živimo u budućnosti i njenim himeričkim obećanjima o zlatnom dobu nego u sadašnosti, sa kojom se naše celokupno evolutivno nasleđe još uvek nije susrelo. Nestrpljivi jurimo u novotarije, vođeni rastućim osećanjem nedovoljnosti, nezadovoljstva i unutarnjeg nemira. Više ne živimo sa onim što posedujemo, već na obećanjima, ne u svetlosti sadašnjeg trenutka, već u tami budućnosti koja će nam, kako očekujemo, konačno doneti pravo ozarenje. Odbijamo da priznamo kako je sve što je bolje stečeno po cenu nečeg goreg; da je, na primer, nadu u veću slobodu uništilo povećano robovanje državi, da ne pominjemo užasne opasnosti kojima nas izlažu i najveličanstvenija naučna otkrića. Što manje razumemo za čime su naši preci i prapreci težili, manje shvatamo sebe same, i na

5. Jungov stav može se videti iz natpisa koji se nalazi na kapiji Kule; *Philemonis Sacrum-Fausti Poentientia* (Filimonov oltar - Faustovo pokajanje). Kada je kapija zazidana Jung je stavio iste reči iznad ulaza u drugu kulu. - A. J.

taj način u najvećoj mogućoj meri doprinosimo lišavanju pojedinca njegovih korenova i njegovih vodećih nagona, tako da on postaje delić mase, kojim jedino upravlja ono što je Niče nazvao gravitacionim duhom.

Progresivne reforme, to jest, reforme novih metoda ili izuma, najpre, naravno, deluju impresivno, ali se u perspektivi ukazuje kao sumnjive i za njih se, u svakom slučaju, plaća velika cena. Najčešće, ovakve reforme predstavljaju varljive pogodnosti egzistencije, kao što je brža komunikacija koja neprijatno ubrzava tempo života ostavljajući nam manje vremena nego ikada do sada. *Omnis festinatio ex parte diaboli est* - svaka žurba potiče od đavola, kao što su stari učitelji imali običaj da govore.

Retrogradne reforme, na drugoj strani, po pravilu su manje skupe i stoga su trajnije, jer se vraćaju jednostavnijim, osvedočenim i pouzdanim oblicima života iz prošlosti, pridajući štampi, radiju, televiziji i svim tobožnjim savremenim spasonosnim inovacijama najmanju vrednost.

U ovoj knjizi, znatan prostor posvetio sam svom subjektivnom pogledu na svet koji, međutim, nije plod racionalnog razmišljanja. Pre bi se moglo reći da predstavlja takvu viziju kakvu imaju oni koji se samoinicijativno opredeljuju da poluzatvorenih očiju i donekle začepljenih ušiju, sagledaju i oslušnu oblik i glas bića. Ukoliko su naše impresije isuviše jasne, ostajemo vezani za čas i minut sadašnjosti i nemamo nikakvu mogućnost da saznamo kako naše predačke psihe čuju i vide sadašnjost - drugim rečima, kako naše nesvesno odgovara na sadašnjost. Na taj način, ostaje nam nepoznato da li naše predačke komponente postižu osnovno zadovoljenje kroz naše živote, ili su potisnute. Unutarnji mir i zadovoljsvo u velikoj meri zavise od toga da li je istorijska porodica koja je inherentna svakom pojedincu u stanju da živi u skladu sa efemernim odlikama sadašnjice.

U Kuli u Bolingenu kao da se istovremeno živi u više vekova. To mesto će me nadživeti, a njegova lokacija i stil izražavanju nasleđe davnih vremena. U Kuli ima veoma malo stvari koje ukazuju na sadašnjost. Kada bi neko iz šesnaestog veka stupio u ovu kuću jedino bi mu petrolejska lampa i šibica bile nove; ništa drugo, inače, ne bi mu pričinjavalo teškoće da se snađe u Kuli. Tu nema ničega

što bi uznemiravalo mrtve: ni elektrike ni telefona. Štaviše, duše mojih predaka napaja atmosfera ove kuće, s obzirom da im pružam odgovore na pitanje koja su njihovi životi ostavili za sobom. Trudim se koliko je god u mojoj moći da im pružim te odgovore. Čak sam ih i iscrtao na zidovima. Tako se stiče utisak da ovu kuću naseljava neka tiha, veća porodica, od pre više vekova. Tu živim u svojoj drugoj ličnosti, i sagledavam život po opsežnosti - kao nešto što večno nastaje i što se neprekidno, snagom onoj nalik u hipnozi, prenosi na druge kao zavet razmišljanja o Bogu.

IX
PUTOVANJA

I. SEVERNA AFRIKA

Početkom 1920. godine jedan prijatelj mi je rekao kako ide na službeni put u Tunis i upitao me je da li želim da mu se pridružim. Odmah sam prihvatio poziv. Pošli smo u martu, krenuvši najpre u Alžir. Putujući duž obale, stigli smo u Tunis, a odatle u Suse, gde sam svog prijatelja ostavio da se bavi svojim poslom.

Konačno sam se nalazio tamo gde sam žarko želeo da budem: u jednoj neevropskoj zemlji gde se nije govorio nijedan evropski jezik i gde nije preovladavala nijedna hrišćanska koncepcija, u kojoj su živele različite rase i gde su raznolike istorijske tradicije i filosofije ostavile pečat na licu ljudi. Dotada sam želeo da se konačno nađem u situaciji da sagledam Evropljanina izvana, da odraz njegove slike vidim iz jedne sasvim drugačije sredine. Nisam, naravno, poznavao arapski jezik, što sam duboko žalio, ali, da bih nadoknadio ovaj nedostatak, posvetio sam još veću pažnju posmatranju ljudi i njihovog ponašanja. Često bih satima sedeo u nekoj arapskoj kafeteriji, osluškujući razgovore u kojima nisam razumeo nijednu jedinu reč. Ali sam, zato, proučavao gestikulaciju ljudi, a pogotovu njihov način izražavanja emocija; uočio sam da dolazi do tanane promene u njihovim pokretima kada bi razgovarali sa Evropljaninom, i tako sam naučio da belog čoveka u izvesnoj meri posmatram drugim očima i da ga upoznajem izvan njegove vlastite sredine.

Ono što su Evropljani smatrali istočnjačkim mirom i apatijom doživeo sam kao masku; osetio sam da se iza nje krije nespokojstvo, izvestan stepen uznemirenosti, koji nisam umeo da objasnim. Začudo, od trenutka kada sam kročio na mavarsko tle, obuzelo me je osećanje koje ni sam nisam mogao da shvatim; neprestano sam se

pitao otkuda potiče neobičan miris zemlje. Bio je to miris krvi, kao da je zemlja natopljena njome. Ovaj deo zemlje, iznenada mi je palo na um, već je podneo uspon i pad triju civilizacija; kartaginske, rimske i hrišćanske. Šta će tehnološka era da učini sa islamom tek ostaje da se vidi.

Kada sam napustio Suse, otputovao sam južno do Sfaksa, a odatle u Saharu, u grad-oazu Toze. Ovaj grad leži na blagoj uzvišici na rubu visoravni, u čijem podnožju se nalazi obilan izvor neznatno slane lekovite vode koja navodnjava oazu preko hiljadu malih kanala. Nadnete grane ogromnih, prestarih palmi tvorile su zeleni krov podno kojeg je cvetalo breskvino, kajsijino i smokvino drveće, ispod kojeg je rasla detelina neverovatne zelene boje. Nekoliko vodomara, koji su blještali poput dragog kamenja, lebdelo je kroz zeleno lišće. U relativnoj hladovini ovog zaklona od zelenila, promicale su ljudske prilike obučene u belo, među kojima se nalazio veliki broj čvrsto zagrljenih ljubavnih parova - očigledno homoseksualna prijateljstva. Iznenada sam imao utisak da sam prebačen u vreme klasične Grčke, gde je ovakva sklonost predstavljala temelj muške zajednice i države koja se zasniva na takvom zajedništvu. Bilo je jasno da ovde muškarci razgovaraju samo sa muškarcima, a žene jedino sa ženama. Iz ove druge grupe moglo se videti samo nekoliko prilika prekrivenih velom poput kaluderica. Video sam i nekoliko žena bez feredže. To su, objasnio mi je moj vodič, prostitutke. Na glavnim ulicama pretežno su se nalazili muškarci i deca.

Vodič je potvrdio moj utisak da preovladuje homoseksualnost koju su ovde smatrali normalnom pojavom i hitro mi je izneo nekoliko ponuda te vrste. Dobri čovek nije mogao ni da zamisli kakve su mi misli prolazile kroz glavu, iznenada osveljavajući, poput munje, moja zapažanja. Imao sam utisak da sam vraćen mnogo vekova unazad u jedan beskrajno naivniji svet adolescenata koji su se uz pomoć neznatnog poznavanja Kurana pripremali da izrone iz svog prvobitnog stanja sumraka svesti, u kojem su živeli od pamtiveka, i da postanu svesni svog vlastitog postojanja, u samoodbrani od sila koje su ih ugrožavale sa severa.

Dok sam se još uvek nalazio u tom snu statične, davne egzistencije, iznenada sam pomislio na svoj džepni sat, simbol evropskog ubrzanog tempa. To je, bez sumnje, bio tamni oblak koji se pretećи

nadnosio nad glavama ovih bezazlenih duša. Iznenada su me podsetili na divljač što ne vidi lovca ali, nejasno uznemirena, njuši njegovo prisustvo - "njega" kao boga vremena koji će neizbežno rastrgnuti na komade i deliće dana, časova, minuta i sekundi to trajanje koje je još uvek najbliže večnosti.

Iz Tozera sam nastavio put prema oazi Nefta. Izjahao sam sa svojim vodičem rano ujutru, neposredno nakon izlaska sunca. Jahali smo na velikim lakonogim mazgama, na kojima smo brzo napredovali. Kada smo se približili oazi, u susret nam je naišao jedan usamljeni jahač sav umotan u belo. Ponositog držanja projahao je pored nas, ne udostojivši nas pozdrava, jašući na crnoj mazgi čija je oprema bila optočena i izvezena srebrom. Predstavljao je impresivnu, elegantnu figuru. Taj čovek sigurno nije posedovao nikakav džepni, akamoli ručni sat; jer je očito predstavljao samosvesnu osobu kakav je oduvek bio. Bio je lišen one blage note gluposti koja odlikuje Evropljanina. Evropljanin je, naravno, ubeđen da više ne predstavlja ono što je bio pre više vekova; ali on ne zna šta je otada postao. Njegov sat mu pokazuje da su vreme i njegov sinonim, progres, od "srednjeg veka" ovladali njime i nepovratno mu nešto oduzeli. Sa smanjenim teretom nastavio je, neprestano povećavajući brzinu, svoj put prema maglovitim ciljevima. Nedostatak cilja i odgovarajućeg *sentiment d'incomplètitude,* Evropljanin nadokanđuje iluzijom o svojim pobedama kao što su parni brodovi, železnice, avioni i rakete, koji ga lišavaju sopstvenog trajanja i prebacuju ga u drugačiju zbilju koju odlikuju brzina i eksplozivna ubrzanja.

Što smo dublje prodirali u Saharu, vreme je za mene proticalo sve sporije; čak je pretila opasnost da me vrati unazad. Blještavi talasi vreline koji su se podizali u velikoj meri su podržavali moje sanjalačko stanje, i kada smo stigli do prvih palmi i naseobina oaze činilo mi se da je tu sve upravo onako kako treba da bude i kako je oduvek bilo.

Rano sledećeg jutra, probudila me je buka brojnih nepoznatih zvukova, koja je dolazila odnekud izvan moje gostionice. Veliki otvoreni četvrtasti trg koji je prošle noći bio prazan, sada beše prepun ljudi, kamila, mazgi i magaraca. Kamile su ječale i višestrukim tonskim varijacijama oglašavale svoje hronično nezadovoljstvo, dok su

se magarci takmičili u kakofonijskom njištanju. Ljudi su jurili unaokolo u stanju velikog uzbuđenja, vičući i mlatarjući rukama. Delovali su divlje i prilično obespokojavajuće. Moj vodič objasnio mi je da se tog dana slavi velika svečanost. Nekoliko pustinjskih plemena se okupilo u toku noći da bi dva dana obavljali poljske radove za marabuta. Marabut je bio upravitelj neplodnog kraja i posedovao je mnogo polja u oazi. Trebalo je da narod obradi novo polje i da iskopa kanale za navodnjavanje.

U udaljenom kraju trga iznenada se podigao oblak prašine; razvila se zelena zastava i začuo se ritam bubnjeva. Na čelu duge povorke od nekoliko stotina ljudi divljeg izgleda koji su nosili korpe od like i kratke, široke motike, pojavio se dostojanstveni starac, bele brade. Zračio je neuporedivim prirodnim dostojanstvom, kao da je imao stotinu godina. Bio je to marabut, koji je jahao na beloj mazgi. Ljudi su plesali oko njega, udarajući u male doboše. Bio je to jedan od prizora divljeg uzbuđenja, dreke promuklih glasova, uskovitlane prašine i jare. S fanatičnom odlučnošću povorka je protutnjala prema oazi, kao da kreće u boj.

Pratio sam ovu hordu na opreznom odstojanju, a moj vodič nijedanput nije pokušao da me ohrabri da joj se približim dok nismo stigli do mesta gde se obavljao "posao". Ovde je, ukoliko je to moguće, uzbuđenje uzelo još više maha; ljudi su udarali u bubnjeve i puštali divlje krike; radilište je podsećalo na uskomešani mravinjak; sve je izvođeno u najvećoj mogućoj žurbi. Noseći svoje korpe napunjene teškim tovarima zemlje, muškarci su plesali u ritmu bunjeva, drugi su besomučnom brzinom zabadali motike u zemlju, kopajući jarkove i podižući brane. Kroz taj divlji metež projahao je marabut na svojoj beloj mazgi, nesumnjivo deleći uputstva dostojanstvenim, odmerenim i usporenim pokretima čoveka u poznim godinama. Njegova pojava svugde je izazvala još veću užurbanost, viku i ritam, tvoreći pozadinu naspram koje se mirna figura svetog čoveka izuzetno isticala. Predveče, svetina je postala vidno iscrpljena i ljudi su uskoro utonuli u dubok san pored svojih kamila. U toku noći, nakon uobičajenog gromkog psećeg orkestra, zavladala je krajnja tišina, sve dok sa prvim Sunčevim zracima prizivanje mujezina - što me je uvek duboko uzbuđivalo - nije okupilo ljude na njihovu jutarnju molitvu.

Ovaj prizor me je naučio nečemu; ti ljudi žive od svojih afekata, njih pokreću emocije u kojima oni postoje. Svest ovih ljudi vodi računa o njihovoj orijentaciji u prostoru i prenosi utiske iz spoljašnjeg sveta, dok je istovremeno uznemirena unutarnjim podsticajima i afektima. Ali, ona ne podleže razmišljanju; ego gotovo uopšte ne poseduje autonomiju. Kod Evropljanina, situacija se ne razlikuje mnogo; ali mi smo, ipak, donekle složeniji. U svakom slučaju, Evropljanin poseduje izvesnu meru volje i usmerene namere. Ono što nam nedostaje jeste intenzitet života.

Iako nisam želeo da padnem pod uticaj divljaka ipak sam bio psihički zaražen. To se ispoljilo u vidu upale creva, koja je nestala kroz nekoliko dana zahvaljujući primeni domaćeg lečenja pomoću pirinčane vode i kalomela.

Pun ideja, konačno sam krenuo nazad u Tunis. Noć pre nego što smo se ukrcali na brod za Marselj, sanjao sam san koji je, osetio sam, sumirao čitavo ovo iskustvo. To nije bilo ništa neobično, jer sam se već privikao da neprestano istovremeno živim na dva plana, jednom svesnom, koji je nastojao da nešto shvati, a to nije bio kadar, i na jednom nesvesnom, koji je želeo da nešto izrazi, a nije mogao da to iskaže bolje do putem sna.

Sanjao sam kako se nalazim u nekom arapskom gradu, i kao u većini sličnih gradova u ovome se takođe nalazila tvrđava, kazba. Grad je bio smešten na širokoj ravnici, i svuda unaokolo je bio opasan zidom. Oblik zida je bio četvorougaon, i imao je četiri kapije.

Kazba, u unutrašnjosti grada, bila je okružena širokim šancem s vodom (što nije uobičajeno u arapskim zemljama). Stajao sam ispred otvorenog drvenog mosta koji se pružao preko vode prema mračnom portalu u obliku konjskog kopita. U želji da tvrđavu vidim i iznutra kročio sam na most. Kada sam se našao negde na sredini mosta, iz pravca kapije pošao mi je u susret zgodni, gotovo kraljevski obučen, tamnoputi Arapin aristokrata. Znao sam da je taj mladić u belom burnusu princ tvrđave. Kada mi se približio, napao me je i pokušao da me obori. Počeli smo da se rvemo. Tokom borbe srušili smo se na ogradu, ona je popustila i obojica smo pali u šanac gde je on pokušao da mi zaroni glavu pod vodu kako bi me udavio. No, pomislio sam, to je već previše. I za uzvrat gurnuo sam njegovu glavu pod vodu. Učinio sam to i pored toga što sam mu se veoma divio; ali

nisam mogao da dopustim da me ubije. Nisam imao ni najmanju nameru da ga ubijem; jedino sam želeo da ga onesvestim i onesposobim za borbu.

Onda se prizor sna promenio, i on se sada nalazio sa mnom u prostranoj zasvođenoj osmougaonoj sobi u središtu tvrđave. Soba je bila sva bela, veoma jednostavna i lepa. Duž svetlih mermernih zidova nalazili su se niski divani, a ispred mene na podu ležala je otvorena knjiga sa crnim slovima ispisanim velelepnom kaligrafijom na mlečno belom pergamentu. To nije bio arapski rukopis; pre mi je ličilo na uigurijski, zapadnoturkestanski rukopis, koji mi je bio blizak preko manihejskih odlomaka iz Turfana. Nije znao njen sadržaj, ali sam ipak imao utisak da je to "*moja knjiga*", da sam je ja napisao. Mladi princ s kojim sam se maločas rvao seo je na pod s moje desne strane. Objasnio sam mu da sada, pošto sam ga pobedio, mora da pročita knjigu. Ali, on je oklevao. Obgrlio sam ga oko ramena i počeo da ubeđujem, s nekom vrstom očinske ljubavi i strpljenja, da pročita knjigu. Znao sam da je to apsolutno neophodno, i on je konačno popustio.

U ovom snu, mladi Arapin je predstavljao dvojnika onog ponosnog Arapina koji je projahao pored nas bez pozdrava. Kao stanovnik kazbe on je bio otelovljenje Sopstva, ili, pre, vesnik ili izaslanik Sopstva. Kazba iz koje je dolazio predstavljala je savršenu mandalu: tvrđava okruženu četvorougaonim zidom, sa četiri kapije. Njegov pokušaj da me ubije predstavljao je eho priče o borbi Jakova sa anđelom; on je nalikovao - da se poslužim jezikom Biblije - anđelu gospodnjem, Božijem izaslaniku koji je želeo da ubija ljude jer ih nije poznavao.

U suštini, anđeo je želeo da se nastani u meni. Ali, njemu je bila poznata jedino anđeoska istina dok ljudsku prirodu uopšte nije razumevao. Stoga mi je najpre pristupio kao neprijatelj; ja sam mu se, međutim, suprostavio. U drugom delu sna, ja sam bio gospodar tvrđave; on je sedeo kraj mojih nogu i morao je da nauči da razume moje misli ili, pre, da nauči da upozna čoveka.

Očigledno, susret s arapskom kulturom doživeo sam izuzetno snažno. Emocionalna priroda ovih nemisaonih ljudi koji su toliko bliži životu od nas izaziva snažan sugestivan uticaj na one istorijske

slojeve u nama koje smo upravo prevazišli i ostavili iza sebe, ili za koje mislimo da smo ih prevazišli. To je kao kada zamišljamo da smo izronili iz rajskog stanja detinjstva, dok nam ono na najmanji izazov nameće nove zablude. Doista, našem kultu progresa preti opasnost da nam nametne utoliko detinjastije snove o budućnosti ukoliko nas više nagoni da bežimo od prošlosti.

S druge strane, tipična odlika detinjstva jeste ta da, zahvaljujući svojoj bezazlenosti i nesvesnosti, uobličava potpuniju sliku Sopstva, celovitog čoveka u njegovoj punoj individualnosti, nego što to čini zrelo doba. Shodno tome, prizor deteta ili primitivca pobudiće izvesne čežnje u odrasloj, civilizovanoj osobi - pobudiće čežnje koje se odnose na neispunjene želje i potrebe onih delova ličnosti koji su istrgnuti iz celovite slike u korist usvojene persone.

Moje putovanje u Afriku u potrazi za tim da promatram Evropljanina iz spoljašnjeg područja, rodilo se zapravo iz moje nesvesne želje da pronađem deo sopstvene ličnosti koji je postao nevidljiv pod uticajem i pritiskom mog evropskog bića. Ovaj deo stoji u nesvesnoj suprotnosti prema ovom biću, i doista nastoji da ga potisne. U skladu sa svojom prirodom, ovaj deo ličnosti želi da me učini nesvesnim (gura me pod vodu) kako bi me ubio; ali, moj cilj je da, putem uvida, ovaj deo moje ličnosti učinim svesnijim, tako da budemo u stanju da nađemo zajednički modus vivendi. Tamna boja kože obeležava Arapina kao "senku", ali ne kao ličnu, već pre kao etničku senku, koja nije povezana s mojom personom već sa celinom moje ličnosti, to jest sa Sopstvom. Kao gospodar kazbe, Arapin mora da bude shvaćen kao neka vrsta senke Sopstva. Prevashodno racionalnom Evropljaninu mnogo toga ljudskog je strano, čime se on ponosi ne shvatajući da je njegova racionalnost stečena po cenu njegove vlastite vitalnosti, i da je, u skladu sa tim, primitivni deo njegove ličnosti u većoj ili manjoj meri prisiljen na podzemnu egzistenciju.

Ovaj san otkriva kako sam doživeo susret sa severnom Afrikom. Najpre je postojala opasnost da moju evropsku svest nadvlada jedan neočekivano žestok napad nesvesne psihe. Na svesnom nivou, nije mi ni najmanje bilo jasno da se nalazim u takvoj situaciji; nasuprot tome - nisam mogao da se oduprem osećanju superiornosti jer me je na svakom koraku sve opominjalo na moje evropsko poreklo.

To je bilo neizbežno; činjenica da sam bio Evropljanin omogućavala mi je izvesnu distancu u odnosu na te ljude koji su se toliko mnogo razlikovali od mene po svojoj konstituciji, i u potpunosti me je činila različitim od njih. Ali nisam bio pripremljen za egzistenciju ovih nesvesnih sila u meni na koje će prisustvo tih stranaca da deluje takvom žestinom, tako da je usledio žestok konflikt. San je izrazio taj sukob preko simboličnog pokušaja ubistva.

Pravu prirodu ovog poremećaja shvatio sam tek kroz nekoliko godina, dok sam boravio u tropskoj Africi. Radilo se, zapravo, o prvom upozorenju "*going black under the skin*", na duhovnu opasnost koja u Africi preti obeskorenjenim Evropljanima, u meri koja nije u potpunosti uočena. "Gde ima opasnosti, ima i spasenja" - ovih Helderlinovih (Hölderlin) reči često sam se sećao u takvim situacijama. Spasenje leži u našoj sposobnosti da nesvesne prisile osvestimo uz pomoć snova koji nas upozoravaju. Ovi snovi pokazuju da u nama postoji nešto što ne podleže samo pasivno uticaju nesvesnog, već, naprotiv, željno juri da se susretne s njim, poistovećujući se sa senkom. Baš kao što sećanja iz detinjstva mogu da iznenada preplave svest jednom tako snažnom emocijom da se u potpunosti osetimo vraćeni u to prvobitno stanje, tako su te naizgled nepoznate i u potpunosti različite arapske sredine probudile arhetipsko sećanje na jednu i te kako dobro poznatu preistorijsku prošlost koju smo očigledno sasvim zaboravili. Prisećamo se skrivene životne moći koju je civilizacija prerasla, ali koja na izvesnim mestima još uvek može da se susretne. Kada bismo joj se naivno prepustili došlo bi do povratka u varvarstvo. Zbog toga više volimo da je zaboravimo. Ali, ako nam se ponovo javi u vidu sukoba, onda treba da je sačuvamo u svesti i da uporedimo dve mogućnosti - život kojim živimo i onaj koji smo zaboravili. Jer ono što je očigledno izgubljeno ne izbija ponovo u prvi plan bez valjanog razloga. U živoj psihičkoj strukturi ništa se ne odvija na puki mehanički način; sve je u službi celovitosti, sve je usmereno ka njoj. To jest, sve ovo ima svoj plan i smisao. No, budući da svesno nikada nema uvid u celinu, ono obično ne može da shvati ovaj smisao. Moramo, stoga, da se zasad zadovoljimo nerazumevanjem ove pojave, nadajući se da će budućnost, ili dalje istraživanje, da pokaže značenje ovog sukobljavanja sa senkom Sop-

stva. U svakom slučaju, u to vreme nije mi se ukazao ni trag od prirode ovog arhetipskog iskustva, a još sam manje bio upoznat sa njegovim istorijskim paralelama. I pored toga što tada nisam shvatao puno značenje sna, on se zadržao u mom sećanju, zajedno sa najdubljom željom da ponovo odem u Afriku sledećom pogodnom prilikom. Ta želja nije mogla da bude ispunjena još sledećih pet godina.

II. AMERIKA: PUEBLO INDIJANCI
(Izvod iz jednog neobjavljenog rukopisa)

Kada želimo da donesemo neki sud uvek tražimo spoljašnju tačku oslonca. To je tako pogotovo u psihologiji, gde po prirodi same materije subjektivno učestvujemo daleko više nego u bilo kojoj drugoj nauci. Kako, na primer, možemo da postanemo svesni odlika vlastite nacije ako nikada nismo imali prilike da posmatramo svoju naciju sa spoljašnje strane? Procenjivanje sopstvene nacije izvana podrazumeva posmatranje njenih odlika sa stanovišta jedne druge nacije. Da bismo to učinili, moramo da steknemo odgovarajuće poznavanje tude kolektivne psihe, a u toku takvog procesa upoređivanja susrećemo se sa svim onim različitostima koje obrazuju nacionalne sklonosti i posebnosti. Sve ono što nam smeta kod drugih može da nas dovede do razumevanja nas samih. Mogu da shvatim Englesku jedino kada uvidim u čemu se kao Švajcarac razlikujem od Engleza. Razumem Evropu, našu najveću zagonetku, tek kada shvatim gde, kao Evropljanin, nisam prilagođen svetu. Preko mojih poznanstava sa mnogim Amerikancima, i preko mojih putovanja do Amerike i po njoj, stekao sam ogroman uvid u evropski karakter; uvek sam mislio da za Evropljanina nema ničeg korisnijeg nego da s vremena na vreme baci pogled na svoj kontinent s vrha oblakodera. Kada sam prvi put razmatrao evropski prizor iz Sahare, okružen civilizacijom koja u većoj ili manjoj meri ima isti odnos prema našem kao što rimska klasika ima prema savremenom dobu, postao sam svestan koliko sam u potpunosti, čak i u Americi, još uvek bio očaran i zarobljen kulturnom svešću belog čoveka. Tada se u meni javila želja da istorijska poređenja izvedem još dalje poniranjem u još dublji nivo kulture.

Na svoje sledeće putovanje u Sjedinjene Američke Države pošao sam sa grupom američkih prijatelja da bih posetio Indijance iz Novog Meksika, Puebljane koji žive u gradskoj naseobini. "Grad" je, međutim, prejaka reč. Ono što su u stvarnosti sagradili zapravo su jedino sela; ali njihove prenaseljene kuće, koje su terasasto postavljene jedna preko druge, kao i njihov jezik u celokupno ponašanje, pretpostavljaju reč "grad". Tu mi se prvi put pružila prilika da razgovaram sa Neevropljaninom, to jest sa nekim ko ne pripada beloj rasi. Reč je o poglavici Taos Peubljana, inteligentnom čoveku u dobu između četrdeset i pedeset godina. Zvao se Ochiway Biano (Planinsko Jezero). Sa njim sam mogao da razgovaram kao sa retko kojim Evropljaninom. On je, naravno, bio zarobljenik svoga sveta u jednakoj meri u kojoj je Evropljanin zarobljen u svom - ali kakav je to bio svet! U razgovoru sa Evropljaninom, čovek neprekidno naleće na peščane brane davno poznatih ali nikada protumačenih stvari; sa ovim Indijancem, brodovi slobodno plove po dubokim, nepoznatim morima. Istovremeno, nikada se ne zna šta pričinjava veće zadovoljstvo: ugledati obrise nove obale, ili otkriti nove pristupe drevnom znanju koje je gotovo zaboravljeno.

"Vidiš", rekao je Oshiway Biano, "kako belci deluju surovo. Njihove usne su tanke, nosevi oštri, lica izbrazdana i izobličena borama. Oni uvek imaju unezveren pogled; večito žude za nečim. Za čim to žude? Belci uvek nešto žele; uvek su nesigurni i nemirni. Mi ne znamo šta oni žele. Mi ih ne razumemo. Mislimo da su ludi."

Upitao sam ga zašto misli da su svi belci ludi.

"Kažu da razmišljaju sopstvenim glavama", odgovorio je.

"Pa, naravno, Šta misliš, čime razmišljaju?" upitao sam ga iznenadeno.

"Mi mislimo ovim", rekao je, pokazavši na svoje srce.

Duboko sam se zamislio. Prvi put u mom životu, tako mi se činilo, neko mi je ocrtao pravu sliku belog čoveka. Kao da sve do tada nisam video ništa osim sentimentalnih i ulepšanih slika u boji. Ovaj Indijanac je pogodio našu bolnu tačku razgolitio istinu za koju smo slepi. Osetio sam da se u meni podiže nešto nepoznato, slično bezobličnoj magli, a ipak duboko poznato. A iz te izmaglice, izranjala je slika za slikom: najpre rimskih legija kako upadaju u gradove

Galije, i jasno usečene crte lica Julija Cezara (Julius Ceasar), Scipiona Afrikanca (Scipio Africanus) i Pompeja (Pompey). Ugledao sam rimskog orla na Severnom moru i na obalama Belog Nila. Potom sam video kako Sv. Avgustin prenosi hrišćansku veru Britancima na vrhovima rimskih kopalja, i najčuveniju prisilnu konverziju pagana od strane Karla Velikog; potom, bande pljačkaša i ubica Krstaških armija. S potajnim bolom shvatio sam laž tog starog romantizma o krstaškim ratovima. Zatim su usledili Kolumbo (Columbus), Kortes (Cortes) i drugi osvajači koji su s vatrom, mačem, torturom i hrišćanstvom stigli čak do tih dalekih Pueblo Indijanaca što su miroljubivo sanjarili pod Suncem, njihovim Ocem. Video sam, takođe, kako narode sa Pacifičkih ostrva desetkuje alkohol, sifilis i šarlah koje su im preneli misionari i sveštenstvo.

To je bilo dovoljno. Ono što mi sa našeg stanovišta nazivamo kolonizacijom, misionarskim radom sa mnogobošcima, širenjem civilizacije, i tako dalje, ima i drugo lice - lice ptice grabljivice koja nemilosrdno traga za udaljenim plenom - lice dostojno rase pirata i hajduka. Svi orlovi i druga pljačkaško-grabežljiva stvorenja koja krase naše grbove deluju mi kao pogodni psihološki predstavnici naše prave prirode.

Zapamtio sam još nešto od onog što mi je rekao Ochiway Bilano. To mi deluje toliko duboko neodvojivo od posebne atmosfere u kojoj se odvijao naš razgovor, da bi moja priča bila nepotpuna ako bih izostavio da to pomenem. Naša konverzacija odvijala se na krovu petog sprata glavne zgrade. U čestim vremenskim razmacima na krovovima su mogle da se vide figure drugih Indijanaca, koji su bili umotani u svoju vunenu ćebad, utonuli u kontemplaciju o lutajućem Suncu koje se svakodnevno rađa na vedrom nebu. Oko nas su bile grupisane niske zgrade četvrtastog oblika sazidane od nepečenih cigala sušenih na Suncu, sa karakterističnim stepenicama koje sežu od tla do krova, ili od krova do krova viših spratova. U prethodnim, opasnim vremenima, obično se ulazilo preko krovova. Talasasta visoravan Taos (oko sedam hiljada stopa nadmorske visine) pružila se ispred nas prema horizontu, gde se nekoliko vrhova kupastog oblika (stari vulkani) uzdizalo preko dvanaest hiljada stopa u visinu. Iza nas se čuo žubor bistre rečice što je proticala pored kuća, na čijoj se dru-

goj obali nalazilo još jedno Pueblo naselje stambenih zgrada sagradenih od ćerpiča crvenkaste boje, koje su se terasasto uzdizale jedna povrh druge prema središtu naseobine, tako da su na taj način upadljivo anticipirale izgled pravog američkog metropolisa u čijem se središtu nalaze oblakoderi. Otprilike na pola sata hoda uz reku uzdizala se velika usamljena planina - jednostavno planina, bez ikakvog imena. Prema legendi, onih dana kada planinu obavijaju oblaci muškarci nestaju u tom pravcu da bi izvodili tajanstvene obrede.

Pueblo Indijanci su neobično zatvoreni, a u pitanjima svoje religije apsolutno su nepristupačni. Čuvanje tajne svojih religioznih obreda za njih predstavlja osnovno životno načelo, a ta tajna je tako strogo čuvana da sam svaki pokušaj neposrednog ispitivanja napustio kao beznadežan. Nikada do tada nisam naišao na sličnu atmosferu tajanstvenosti; danas su religije civilizovanih nacija svima pristupačne, a njihovi sakramenti već odavno ne predstavljaju tajnu. Ovde se, međutim, u samom vazduhu osećala tajna u koju su bili upućeni svi članovi zajednice, ali u koju belci nikako nisu mogli da imaju pristup. Ta čudna situacija nagovestila mi je smisao Eleuzinskih misterija, čiju je tajnu jedna nacija poznavala, ali je ipak nikada nije izdala. Shvatio sam šta su Pauzanije (Pausanias) ili Herodot (Herodotus) osećali kada su napisali: "Nije mi dozvoljeno da navedem ime tog Boga." Nije se radilo, osećao sam, o mistifikaciji, već o misteriji od vitalnog značaja čije bi izdajstvo moglo da dovede do propasti kako zajednice tako i pojedinca. Čuvanje tajne daje Pueblo Indijancu ponos i snagu da izdrže vladavinu belaca. Ono mu pruža koheziju i jedinstvo, i siguran sam da će Peubijani kao individualna zajednica nastaviti da postoje sve dok njihove tajne ne budu desakrilizovane.

Začudio sam se kada sam opazio kako se emocije Indijanaca menjaju kada govori o svojim religioznim idejama. U običnom životu on pokazuje stepen samokontrole i dostojanstva koji se graniče sa nenarušivim spokojstvom. Ali kada govori o stvarima koje zadiru u njegove tajne Indijanac podleže iznenadujuće snažnoj emociji koju ne može da sakrije - i ova činjenica je u velikoj meri pomogla da zadovoljim svoju radoznalost. Kao što sam rekao, neposredno ispitivanje nije vodilo ničemu. Kada sam, dakle, želeo da saznam suštinske probleme, postavljao sam provokativna pitanja i posmatrao afektiv-

ne reakcije mog sabesednika, koje su mi tako dobro poznate. Kada bih dotakao neko suštinsko pitanje, on bi ostao miran ili bi davao izvrdavajući odgovor, ali bi, pritom, svi znaci dubokog osećanja ipak došli do izražaja; oči bi mu se često ispunile suzama. Njihove religiozne koncepcije za Indijance ne predstavljaju teorije (koje bi, doista, morale da budu veoma čudne kada su u stanju da izazovu suze kod čoveka) već činjenice, važne i dirljive poput odgovarajućih spoljašnjih okolnosti.

Kada sam sedeo sa Ochiway Bianom na krovu, dok se jarko Sunce sve više i više dizalo prema nebu, on je, pokazujući na Sunce, rekao: "Zar on, koji se tamo kreće, nije naš Otac? Kako bi iko mogao da kaže suprotno? Kako može da postoji drugi Bog? Ništa ne može da postoji bez Sunca." Njegovo uzbudenje, koje je bilo vidljivo, sve više je raslo; borio se da dođe do reči, i konačno je uzviknuo: "Šta bi bilo od čoveka koji samuje u planinama? On čak nije kadar ni vatru da zapali bez Sunca."

Upitao sam ga da li je razmišljao da bi Sunce moglo da predstavlja vatrenu loptu koju je oblikovao neki nevidljivi bog. Moje pitanje nije čak izazvalo ni čudenje, kamo li ljutnju kod njega. Ono očigledno nije ništa pobudilo u njemu; nije ga čak smatrao ni glupim. Moje pitanje ga je naprosto ostavilo hladnim. Imao sam utisak da sam naišao na neprobojan zid. Njegov jedini odgovor je glasio: "Sunce je Bog. To svako može da vidi."

Iako niko ne može da porekne snažan uticaj Sunca na ljudska osećanja, činjenica da se ovi zreli i dostojanstveni ljudi nalaze u vlasti neodoljivog osećanja kada govore o suncu, za mene je predstavljala novinu i duboko uzbudljivo iskustvo.

Drugi put, stajao sam pored reke i podigao pogled prema planinama koje su se dizale još gotovo šest hiljada stopa iznad visoravni. Upravo sam razmišljao kako je to krov američkog kontinenta, i da ljudi ovde žive u blizini Sunca poput Indijanaca koji su umotani u ćebad sedeli na najvišim krovovima Pueblo-naselja, zanemeli i opčinjeni pred prizorom Sunca. Iznenada, jedan dubok glas iza mene, koji je treperio od prigušenog osećanja, progovorio mi je u levo uvo: "Zar ne mislite da čitav život potiče iz planine?" Prišao mi je stariji Indijanac, nečujnog hoda, u mokasinama, i uputio mi to bogzna koliko staro pitanje. Pogled na reku koja se spuštala s planine

pokazao mi je spoljašnju sliku koja je potvrdivala taj zaključak. Čitav život očigledno potiče iz planine, jer gde ima vode ima i života. Ništa nije očiglednije. U njegovom pitanju osetio sam snažnu emociju u vezi sa rečju "planina", i setio sam se priče o tajnim obredima koje su izvodili u planini. Odgovorio sam: "Svako može videti da govoriš istinu."

Nažalost, razgovor je uskoro prekinut, i tako nisam uspeo da doprem do nekog dubljeg saznanja o simbolizmu vode i planine.

Primetio sam da Pueblo Indijanci, koji nerado govore o bilo čemu u vezi sa svojom religijom, s velikom spremnošću i žarom govore o svojim odnosima s Amerikancima. "Zašto nas", rekao je Planinsko Jezero, "Amerikanci ne ostave na miru? Zašto žele da zabrane naše igre? Zašto prave probleme kada želimo da naše mladiće izvedemo iz škole da bi ih uveli u kiva (ritual) i da ih uputimo u našu religiju. Mi ne činimo ništa čime bismo povredili Amerikance!" Nakon duže pauze, nastavio je: "Amerikanci žele da iskorene našu religiju. Zašto ne mogu da nas ostave na miru? Ono što činimo, ne činimo samo za sebe već isto tako i za Amerikance. Da, mi to činimo za ceo svet. Svako ima koristi od toga."

Na osnovu njegovog uzbuđenja shvatio sam da smera na neki izuzetno značajan elemenat svoje religije. Stoga sam ga upitao: "Ti, dakle, misliš da ono što vi činite u vašoj religiji pomaže čitavom svetu?" Odgovorio je s velikom toplinom u glasu: "Naravno. Kada ne bismo to činili, šta bi postalo od sveta?" I značajnim pokretom je pokazao na Sunce.

Osetio sam da smo se u tom trenutku približili veoma osetljivom području, koje se tiče tajne plemena. "Konačno", rekao je, "mi smo narod koji živi na krovu sveta; mi smo sinovi Oca Sunca, i našom religijom svakodnevno pomažemo našem Ocu da prede preko neba. Mi to ne činimo samo za sebe, već za ceo svet. Kada bismo prestali da održavamo obrede naše religije, kroz deset godina Sunce ne bi više izlazilo. Tada bi zauvek nastala noć."

Tada sam shvatio na čemu se zasniva "dostojanstvo", nenarušiva pribranost svakog Indijanca. Ona izvire iz njegovog osećanja da je sin Sunca; njegov život ima kosmičko značenje, jer on pomaže Ocu i zaštitniku svekolikog života u njegovom svakodnevnom izlasku i zalasku. Ako sa ovim uporedimo našu samodopadljivost, smi-

sao naših sopstvenih života kako ga izražavamo pomoću svoga razuma, ne možemo a da ne uvidimo sopstveno siromaštvo. Tek iz puke zavisti možemo da se podsmehnemo bezazlenosti Indijanaca i da se šepurimo sopstvenom pameću; jer bismo u suprotnom otkrili koliko smo osiromašeni i površni. Znanje nas ne obogaćuje; ono nas sve više i više udaljuje od mitskog sveta koji nam je nekada, po pravu rođenja, bio blizak.

Ako za trenutak odbacimo celokupni evropski racionalizam i prebacimo se u čisti planinski vazduh te usamljene visoravni, koja se na jednoj strani spušta prema prostranim kontinentalnim prerijama, a na drugoj prema Pacifičkom okeanu; ako isto tako, ostavimo po strani naše znanje o svetu i zamenimo ga horizontom koji se čini beskrajnim, i neznanjem o onome što leži iza njega, počećemo da stičemo dublje razumevanje pogleda na svet Pueblo Indijanaca. Da "čitav život potiče iz planine", njemu je odmah jasno. Kao što je u jednakoj meri siguran da živi na krovu jednog neizmernog sveta, koji je najbliži Bogu. Više od svakoga, on ima sluh za božanski glas, a njegov ritualni čin najpre je u stanju da dosegne udaljeno Sunce. Svetost planina, otkrovenje Jehove na Sinaju, nadahnuće koje je pohodilo Ničea u Engandinu - sve to govori istim jezikom. Ideja, koja nam deluje apsurdno, da je ritualni čin u stanju da magično pokrene Sunce, nije, ako je bliže razmotrimo, ništa manje iracionalna, pa ipak nam je daleko bliža nego što u prvi mah može da izgleda. Naša hrišćanska religija - poput svake druge - uzgred budi rečeno - podrazumeva ideju da svaka osobita radnja ili podvižništvo može da utiče na Boga - preko, na primer, ritualnih činova ili putem molitve, ili preko moralnog udovoljavanja Božanstvu.

Čovekove obredne radnje predstavljaju jedan vid odgovora i reakcije na uticaj koji Bog vrši na čoveka; i oni možda nisu samo to, već takođe imaju svrhu da budu "uzrok", oblik magične sugestije. To da je čovek u stanju da formuliše valjane odgovore na svemoćni uticaj Boga, i da je u stanju da uzvrati nečim što predstavlja suštinu čak i za Boga, izaziva osećanje ponosa, jer ta moć uzdiže ljudsku jedinku do dostojanstva metafizičkog značaja. Rečenica: "Bog i mi" - čak i ukoliko jedino predstavlja nesvesno *sous-entendu* - besumnje ističe tu zavidnu mirnu vedrinu Pueblo Indijanaca. Takav je čovek u najpotpunijem smislu reči u skladu sa samim sobom.

III KENIJA I UGANDA

Tout est bien sortant des
mains de l'Auteur des choses
Roussesu

Prilikom posete Vembli izložbi u Londonu (1925) bio sam duboko impresioniran savršenim prikazom plemena koja su se nalazila pod britanskom upravom i odlučio sam da u bliskoj budućnosti otputujem u tropsku Afriku.

Ujesen iste godine pošao sam na put za Mombasu sa dvojicom prijatelja, jednim Englezom i jednim Amerikancem. Na parobrodu "Vermen", kojim smo plovili, pored nas su se nalazili mnogi mladi Englezi koji su krenuli na rad u različite afričke kolonije. Na osnovu atmosfere koja je vladala na brodu bilo je očito da ovi putnici nisu krenuli na put iz zadovoljstva, već po diktatu sopstvene sudbine - to jest, u potrazi za poslom. Medu njima je, dakako, prevladavalo veselo raspoloženje, ali je takode bila očigledna prigušena zabrinutost. U stvari, još pre svog povratka iz Afrike, čuo sam za sudbinu nekih putnika s kojima sam se tada sprijateljio. Nekoliko njih je našlo smrt u žarkim predelima Afrike tokom sledeća dva meseca. Umrli su od posledica tropske malarije, amebne dizenterije i upale pluća. Medu preminulima se nalazio i jedan mladić koji je tokom putovanja sedeo preko puta mene za stolom. Drugi je bio Dr Akli (Dr. Akly) koji je stekao ugled kao osnivač rezervata za gorile u centralnoj Africi i koga sam upoznao u Njujorku neposredno pre ovog puta.

Mombasu pamtim kao vrelu i vlažnu naseobinu evropskog, indijskog i crnačkog stanovništva, koja se nalazi skrivena u šumi palminog i mango drveća. Mombasa ima izuzetno slikovit položaj; smeštena je u prirodnoj luci, iznad koje se visoko uzdiže jedna stara portugalska tvrdava. Tu smo se zadržali dva dana a predveče smo krenuli uzanom železničkom prugom prema unutrašnjosti, za Najrobi, uronivši gotovo odmah u tropsku noć.

Duž priobalnog zemljišta kojim smo prolazili videli smo brojna crnačka sela gde su ljudi sedeli oko oskudnih ognjišta i razgovarali medu sobom. Uskoro, voz je počeo da se uspinje. Naseobine su nestale, i noć je postala modrocrna. Postepeno je zahladnelo, i ja

sam zaspao. Probudio sam se kada su prvi Sunčevi zraci najavili početak dana. Voz, prekriven crvenim oblakom prašine, u tom trenutku je pravio zaokret oko jedne strme crvene stene. Na zupčastoj steni koja se izdizala pored nas nepomično je stajala vitka figura smede puti, oslonjena na dugačko koplje, i gledala dole na voz. Pored ove figure uzdizao se džinovski kaktus u obliku svećnjaka.

Bio sam očaran ovim prizorom - radilo se o slici nečega što mi je bilo krajnje nepoznato i izvan mog iskustva, ali što je na drugoj strani, predstavljalo i najsnažniji *sentiment du dèjà vu.* Imao sam utisak da sam već doživeo ovakav trenutak i da sam oduvek poznavao ovaj svet koji je od mene bio odvojen jedino vremenskom razdaljinom. Činilo mi se ko da sam se tog trenutka vratio u zemlju svoje mladosti, i kao da poznajem tog tamnoputog čoveka koji je pet hiljada godina čekao na mene.

Osećajni ton ovog čudnog iskustva pratio me je tokom čitavog putovanja kroz divlju Afriku. Mogu da se prisetim samo još jednog takvog prepoznavanja zaboravljenog znanja. Bilo je to kada sam prvi put posmatrao parapsihološki fenomen, zajedno sa mojim bivšim upravnikom, profesorom Eugenom Blojlerom. Pre toga zamišljao sam da ću biti zaprepašćen kada budem ugledao nešto tako fantastično. Ali, kada se to dogodilo, nisam uopšte bio iznenaden; osećao sam da je to nešto savršeno prirodno, nešto u šta mogu da verujem jer mi je već poznato.

Ne bih mogao da kažem kakvo je osećanje pobudilo u meni prizor tog usamljenog tamnoputog lovca. Jedino sam bio siguran da je njegov svet tokom bezbrojnih milenijuma bio i moj.

Donekle ošamućen, stigao sam oko podne u Najrobi, koji se nalazi na visini od 6000 stopa. Zaslepljujuće bogatstvo svetlosti na koje sam ovde naišao, podsetilo me je na Sunčevu svetlost koja vas zabljesne na Engandinu kada se izroni iz zimskih magli nizija. Na moje iznenađenje, na železničkoj stanici okupila se gomila "dečaka" koji su nosili staromodne sive i bele skijaške kape koje sam video da se nose ili sam ih i sam nosio u Engandinu. Ove kape su veoma cenjene zato što njihova gornja ivica može da se spusti poput zaklona na kacigi - što u Alpima predstavlja dobru zaštitu protiv ledenog vetra; ovde - protiv užarene jare.

Iz Najrobija smo krenuli malim fordom da posetimo veliki rezervat divljači, Ati Plains. S niskog brda u ovoj prostranoj savani pred nama se otvorio divan pogled. Do same ivice horizonta mogli smo da vidimo gigantska stada životinja: gazela, antilopa, gnua, zebri, bradavičavih svinja, i tako dalje. Pasući travu, klimajući glavama, stada su se kretala nalik sporim rekama. Osim povremenog tužnog krika neke ptice grabljivice gotovo da se uopšte nije mogao čuti nijedan drugi zvuk. Bila je to tišina večnog početka, sveta kakav je oduvek bio, u stanju nepostojanja; jer se dotada nije našao niko ko bi uočio da je reč o takvom svetu. Odvojio sam se od svojih pratilaca i krenuo da pešačim, sve dok ih nisam izgubio iz vida, uživajući u osećanju potpune usamljenosti. Nalazio sam se na tom mestu - prvo ljudsko biće koje spoznaje svet - ali koje ne zna da je ono u tom trenutku i prvo ljudsko biće koje je stvorilo svet.

Kosmičko značenje svesti ovde mi je postalo potpuno jasno. "Ono što priroda ostavi nedovršenim, umetnost usavrši", kako bi rekli alhemičari. Čovek, ja, jednim nevidljivim činom stvaranja utisnuo je svetu znak savršenstva podarujući mu na taj način objektivnu egzistenciju. Taj čin obično pripisujemo samom Tvorcu, ne shvatajući da time sagledavamo život kao mašinu koja je proračunata do poslednjeg detalja, i koja se zajedno sa ljudskom psihom besmisleno kreće, obećavajući unapred poznata i predodređena pravila. U takvoj sumornoj, unapred poznatoj fantaziji mehanizma-časovnika nema mesta za dramu čoveka, svesti i Boga; nema nikakvog "novog dana" koji vodi do "novih obala", već jedino postoji turobnost proračunatog toka. Setio sam se svog starog prijatelja Pueblo Indijanca. On je smatrao da se *raison d'être* njegovog naroda sastoji u tome što svakodnevno pomaže svom Ocu, Suncu, da prede preko neba. Zavideo sam mu na smislu kojim je takvo verovanje bilo ispunjeno, i beznadežno sam tragao za našim sopstvenim mitom. Sada sam znao koji je to mit, šta označava i čak više od toga; da je čovek neophodan za stvaranje; da je, zapravo, sam čovek drugi tvorac sveta, onaj koji je svetu lično podario objektivno postojanje - bez koga bi nečut, neviđen, nečujno jedući, radajući se, umirući, klimajući glavom tokom stotina milenijuma godina, svet uronio u najdublju noć nepostojanja do svog nepoznatog kraja. Ljudska svest stvorila je

objektivnu egzistenciju i smisao, a čovek je pronašao svoje neophodno mesto u velikom procesu postojanja.

*

Železničkom prugom Ugande koja se tada gradila, putovali smo do njene privremene stanice, Sigistifor (stanica br. šezdeset i četiri). Tu su dečaci istovarali delove naše opreme. Seo sam na jednu kutiju za životne namirnice, od kojih je svaka predstavljala naš osnovni prtljag, i pripalio lulu, zamislivši se nad činjenicom da smo ovde, po svemu sudeći, dosegli granicu *oikumene,* naseljene zemlje, odakle su se u nedogled pružali putevi preko čitvog kontinenta. Uskoro mi se pridružio jedan stariji Englez, koji se ovde očigledno bespravno naselio, čučnuo je i takođe izvadio lulu. Upitao me je kuda idemo. Kada sam mu izneo naša različita odredišta, upitao me je: "Da li ste prvi put u Africi? Ja sam ovde već četrdeset godina."

"Da", rekao sam mu. "To jest - u ovom delu Afrike."

"Da li onda mogu da vam dam jedan savet? Znate, gospodine, ovo nije ljudska, to je Božija zemlja. Stoga, bez obzira šta da se dogodi, samo sedite i ništa ne brinite". Potom se digao i bez reči izgubio u gomili Crnaca koji su se vrzmali oko nas. Njegove reči su ostavile na mene snažan utisak, i pokušao sam da sebi slikovito predočim psihičko stanje koje ih je prouzrokovalo. Te reči su očigledno predstavljale suštinu njegovog iskustva: ovde nije vladao čovek već Bog - drugim rečima, nisu vladali volja i plan, već nedokučivi cilj.

Još nisam dovršio svoje razmišljanje kada su dva automobila bila spremna za polazak. Naše društvo, koje je sačinjavalo osam snažnih muškaraca, okupilo se sa svojim prtljagom, i nastavili smo putovanje kako smo najbolje znali i umeli. Truckanje koje je trajalo tokom sledećih sati nije ostavljalo nimalo prostora za razmišljanje. Sledeća naseobina bila je znatno udaljenija nego što sam zamišljao; to je bio Kakamegas. Sedište O. S. (Oblasnog Starešine), vojna baza malog garnizona Afričkih Strelaca, sedište bolnice i - što je krajnje neverovatno - mali azil za duševne bolesnike. Veče se približilo i noć se naglo spustila. Sasvim neočekivano, podigla se tropska oluja uz gotovo neprekidno sevanje munja, usledile su grmljavina i prova la oblaka, zbog koje smo smesta pokisli od glave do pete, dok se i najmanji potok pretvorio u besnu vodenu bujicu.

Kada smo stigli u Kakamegas bilo je pola sata posle ponoći, a nebo je već počelo da se razvedrava. Osećali smo se iscrpljeni i O. S. nas je gostoljubivo dočekao u svom salonu ponudivši nas viskijem. U peći je gorela vesela i tako dobrodošla vatra. Na sredini prijatne sobe nalazio se veliki sto sa izloženim engleskim časopisima. Ovo mesto je lako moglo da predstavlja seosku kuću u Saseksu. Onako umoran nisam više znao da li sam prebačen iz realnosti u san, ili iz sna u realnost. Onda smo ipak - po prvi put - morali da podignemo svoje šatore. Srećom, ništa nije nedostajalo.

Sledećeg jutra probudio sam se s upalom grla i morao sam da ostanem čitav dan u krevetu. Ovoj okolnosti dugujem svoje znamenito poznanstvo s "izludujućom pticom", bićem koje je vredno pomena utoliko što je u stanju da korektno otpeva čitavu skalu, ali tako što izostavlja poslednji ton da bi ponovo započela pesma ispočetka. Onaj ko ovo sluša ležeći oboren groznicom nalazi se u opasnosti da doživi nervni slom.

Dragi pernati stanovnik plantaže banana izvodi pesmu koja se sastoji od dva najumilnija i najmelodičnija tona svojstvena takozvanoj piskavoj flauti, nakon kojih sledi treći zastrašujuće oštar ton. "Ono što priroda ostavi..." Pesma "ptice sa glasom zvona" bila je, međutim, kristalno jasna i nepomućene lepote. Kada je pevala, kao da je duž čitavog horizonta treperio zvuk zvona.

Sledećeg dana, uz pomoć O.S., upotpunili smo broj naših nosača, kojima je dodata i vojna pratnja od tri Askarisa. I sada je moglo da počne dugo putovanje za Mt. Elgon, čiji smo zid od kratera dug četrnaest hiljada stopa uskoro ugledali na horizontu. Putovali smo kroz relativno suvu savanu koju su prekrivale akacije u obliku kišobrana. Čitava oblast bila je gusto prekrivena malim, okruglim humkama visokih između šest i deset stopa - starim kolonijama termita.

Duž puta nalazila su se skrovišta za putnike - okrugle kolibe od zemlje, sa krovom od trave, koje su bile otvorene i prazne. Tokom noći na ulazu bi se palio fenjer kao zaštita od uljeza. Naš kuvar nije imao nikakav fenjer; umesto njega posedovao je minijaturnu kolibu koja je bila samo njegova, i kojom je bio veoma zadovoljan. Ali, to se pokazalo gotovo kobnim po njega. Prethodnog dana on je ispred svoje kolibe zaklao ovcu koju smo kupili za pet ugandskih

šilinga, i pripremio nam je odlična ovčija rebra za večernji obrok. Posle večere, dok smo pušeći sedeli oko vatre, začuli smo čudnu buku u daljini. Zvuci su se približavali. Povremeno su podsećali na režanje zveri, povremeno na lajanje i zavijanje pasa; onda su ponovo postali prodorni, nalik vrištanju i histeričnom smehu. Najpre sam pomislio: ovo podseća na komični obrt kod Barnuma (Barnum) u Bejlija (Bailey). Ubrzo zatim, međutim, scena je postala opasnija; sa svih strana okružio nas je ogroman čopor gladnih hijena koje su očigledno namirisale krv ovce. Hijene su izvodile pravi pakleni koncert, a pri svetlosti vatre, između visoke slonove trave, moglo se videti svetlucanje njihovih užarenih očiju.

Uprkos našem dobrom poznavanju prirode hijena, koje navodno nemaju običaj da napadaju čoveka, ipak se nismo osećali sasvim bebedno. I doista, do nas je iznenada dopro zastrašujući ljudski krik iz skrovišta za putnike. Zgrabili smo svoja oružja (devetomilimetarsku kratku pušku marke Manliher i lovačku pušku) i ispalili nekoliko rafala u pravcu tih užagrenih svetiljki. Kad smo to učinili, naš kuvar je u paničnom strahu utrčao među nas i promrmljao da je fizi ušla u njegovu kolibu i gotovo ga ubila. Čitav kamp se nalazio u stanju uzbune i podigla se velika graja. Uzbuđenje je, po svemu sudeći, tako uplašilo čopor hijena, da su one, glasno protestujući, napustile mesto događaja. Nosioci drame otišli su, nosači su se još dugo smejali, nakon čega je ostatak noći protekao u miru, bez novih nevolja. Rano sledećeg jutra pojavio se lokalni poglavica s poklonom: dva pileta i korpom jaja. Zamolio nas je da ostanemo još jedan dan kako bismo ubili hijene. Dan pre toga, rekao je, izvukli su iz kolibe jednog starca koji je zaspao i pojele ga. *De Africu nihil centrum!*

U zoru ponovo se začuo urnebesni smeh iz konaka za momčad. Pokazalo se da momci obnavljaju događaje od prošle noći. Jedan od njih je glumio zaspalog kuvara, dok je jedan vojnik igrao hijenu, koja se puzeći približavala spavaču s namerom da ga ubije. Ova igra je ponavljana bezbroj puta, na najveće zadovoljstvo publike.

Od tada je kuvar nosio nadimak: "Fizi". Nas tri belca već smo imali svoje "nadimke". Mog prijatelja, Engleza, nazvali su "Crveni vrat" - prema mišljenju urođenika svi Englezi imaju crvene vratove. Amerikanac, koji je nosio upadljivu odeću, bio je poznat kao "*biva-*

na maredadi" (kočoperni gospodin). Pošto sam u to vreme već bio sed (imao sam pedeset godina) zvali su me "mzee", starac, i smatrali su me stogodišnjakom. U ovim delovima zemlje starost je bila retka - video sam samo malo starih muškaraca. Mzee takode označava počasnu titulu koja mi je dodeljena u znak priznanja kao vodi "Bugišu psihološke ekspedicije" - titulu koju dodeljuje Ministarstvo spoljnih poslova iz Londona kao *lucus a non lucendo.* Posetili smo Bugišu pleme, ali smo mnogo više vremena proveli sa Elgonima.

Sve u svemu, Crnci su se pokazali kao izvrsni procenjivači karaktera. Jedan od načina kojim uspevaju da izraze sposobnost psihološkog zapažanja leži u njihovom talentu za imitiranje. Mogli su, sa začudujućom preciznošću, da imitiraju ljudske izraze lica, pokrete, držanje, sve skriveno ispod kože. Takode me je iznenadilo njihovo razumevanje emocionalne prirode drugih. Uvek bih našao vremena za duge razgovore prema kojima su pokazivali izuzetnu naklonost. Na taj način mnogo sam naučio.

Naše poluslužbeno putovanje pokazalo se korisnim jer smo utvrdili da na taj način možemo da lakše obnavljamo nosače, a takode nam je dodeljena i vojna pratnja. Ovo poslednje bilo je suvišno s obzirom da smo nameravali da putujemo u oblasti koje nisu bile pod kontrolom belaca. Jedan kaplar i dva obična vojnika pridružili su se tako našem safariju za Mt. Elgon.

Nismo mogli da pomognemo poglavici u lovu na hijene i nakon prethodne avanture nastavili smo naš put. Teren se blago uzdizao naviše. Sve češće smo nailazili na znakove tercijarnih slojeva lave. Prošli smo kroz veličanstvene oblasti džungle. Nandi, sa ogromnim plamenim drvećem, koje su prekrivali crveni pupoljci. Ogromne bube i još veći leptiri sjajnih boja oživeli su čistine i ivice džungle. Kada smo dublje zašli u gustiš granje se ljuljalo pod radoznalim majmunima. Najvećim delom puta ipak smo prolazili kroz ravnu savanu i njeno duboko crveno zemljište. Najčešće smo sledili tragove urodenika koji su vijugali u izrazito oštrim zaokretima. Put nas je vodio u oblast Nandi, i kroz Nandi šumu, veliku oblast džungle. Bez ikakvih neprijatnosti stigli smo do kuće za odmor u podnožju Mt. Elgona, koji se danima sve više uzdizao iznad naših glava. Ovde nas je duž uzane staze ponovo čekalo uspinjanje. Pozdravio nas je lokalni poglavica, koji je bio sin *laibon-a,* vrača. Jahao je na

poniju - jedinom konju kojeg smo do tada videli. Od vrača smo doznali da njegovo pleme pripada Masaima, ali da živi ovde u izolaciji na padinama Mt. Elgona.

Tu nas je čekalo pismo od guvernera Ugande, u kojem je izrazio želju da pod našu zaštitu uzmemo jednu damu iz Engleske koja se vraćala u Egipat preko Sudana. Guverner je sigurno znao da idemo istim pravcem, i pošto smo tu damu prethodno sreli u Najrobiju znali smo da će biti simpatičan saputnik. Štaviše, imali smo obavezu prema guverneru jer nam je već bio pomogao na bezbroj načina.

Ovu epizodu pominjem da bih ukazao na suptilne oblike kojima neki arhetip utiče na naše ponašanje. Bilo nas je trojica muškaraca - to je bila čista slučajnost. Pozvao sam još jednog prijatelja da nam se pridruži tako da bi nas bilo četvoro. Ali okolnosti su ga sprečile da prihvati moj poziv. To je bilo dovoljno da se stvori jedna nesvesna ili sudbinska konstelacija: arhetip trojstva, kome nedostaje četvrti element da bi bio dovršen, kao što smo bezbroj puta mogli da se uverimo u istoriji ovog arhetipa.

S obzirom da sam sklon da prihvatim slučaj kad mi se za to pruži prilika, rado sam se složio sa dolaskom dame u našu grupu od tri muškarca. Smela i neustrašiva, kakva je bila, dama se pokazala kao koristan kontrapunkt našem jednostranom muškom društvu. Kada je jednog člana naše grupe oborila teška tropska mlarija, bili smo zahvalni iskustvu koje je stekla kao bolničarka za vreme Prvog svetskog rata.

Nakon nekoliko časova penjanja stigli smo do lepe prostrane čistine, koju je bistri hladni potok sa vodopadom visokim oko deset stopa delio na dva dela. Bazen na dnu vodopada koristili smo kao kadu za kupanje. Naš logor bio je smešten na visini od oko tri hiljade i sto jardi, na blagoj suvoj padini, osenčenoj akacijama u obliku kišobrana. U blizini - to jest, na petnaestak minuta hoda odatle - nalazio se urođenički kral koji se sastojao od nekoliko koliba i boma - dvorišta okruženog živom ogradom. Taj kral snabdevao nas je nosačima vode - jednom ženom i njenim dvema poluodraslim kćerkama, koje na sebi nisu imale nikakvu odeću osim pojasa od školjki. Imale su kožu boje čokolade i bile su upadljivo lepe, vitke figure i sa jednim aristokratski ležernim držanjem. Pričinjavalo mi je zadovoljstvo da svakog jutra slušam blago "ling-klang" zveckanje njihovih

gvozdenih alki dok su se približavale iz pravca potoka, i da uskoro ugledam njihov lelujavi hod kada bi izronile iz žute slonovske trave, noseći amfore vode na svojim glavama. Bile su ukrašene alkama, bakarnim narukvicama i ogrlicama, naušnicama od bakra ili drveta u obliku malih kalemova. Donje usne bile su im probušene iglom od kosti ili gvožđa. Veoma su se lepo ponašale, i uvek bi nas pozdravljale stidljivim, šarmantnim osmesima.

Osim jednog izuzetka, koji ću ukratko pomenuti, nikada nisam razgovarao sa nekom ženom urođenicom, jer se takvo ponašanje od mene očekivalo. Kao u Južnoj Evropi i ovde muškarci razgovaraju sa muškarcima, žene sa ženama. Svaki drugi oblik međusobnog opštenja znači udvaranje. Belac koji se upusti u tako nešto ne gubi samo autoritet, već se izlaže ozbiljnom riziku "of going black". Primetio sam nekoliko veoma instruktivnih primera te vrste. Veoma često imao sam, naime, prilike da čujem usputne primedbe Crnaca o nekom belcu: "On je loš čovek." Kada bih upitao zašto tako misle odgovor je uvek bio isti: "On spava sa našim ženama."

Među mojim Elgonima muškarci su se bavili stokom i lovom; žene su bile izjednačene sa shamba - poljem banana, slatkim krompirima, kafirom (zrno kineske šećerne trske) i kukuruzom. One su čuvale decu, koze i piliće u istoj okrugloj kolibi u kojoj je živela porodica. Njihovo dostojanstvo i prirodnost izvirali su iz uloge koju su imale u ekonomiji domaćinstva; žene su predstavljale veoma aktivne poslovne partnere. Koncept ženske ravnopravnosti proizvod je jednog doba u kome je takva poslovna saradnja izgubila značenje. Primitivno društvo počiva na nesvesnom egoizmu i altruizmu; dužnosti oba stava mudro su raspoređena. Ovaj nesvesni red puca čim dođe do poremećaja koji može da bude izgladen svesnim činom.

Sećanje na jednu od najbitnijih osoba koja mi je pomogla da shvatim porodične odnose među Elgonima, pričinjava mi neizmerno zadovoljstvo. Bio je to jedan izuzetno zgodan mladić po imenu Žibroa (Gibroat) - sin poglavice, šarmantnog i savršenog ponašanja, čije sam poverenje očigledno zadobio. On je, naravno, rado prihvatao moje cigarete, ali nije pokazivao pohlepnost za njima kao što su to činili ostali članovi plemena prema svim vrstama poklona. S vremena na vreme dolazio bi mi u džentlmensku posetu i obaveštavao

me o mnogobrojnim zanimljivostima. Osećao sam da nešto tajno ima na umu, neki zahtev koji nije mogao da iskaže. Tek nakon izvesnog druženja iznenadio me je molbom da me upozna sa svojom porodicom. Znao sam da nije oženjen, i da su mu roditelji umrli. Radilo se o porodici njegove starije sestre; ona je bila udata kao druga supruga svoga muža, i imala je četvoro dece. Žibroa je veoma želeo da je posetim, kako bi imala priliku da me upozna. Ona je očigledno zauzimala mesto majke u njegovom životu. Prihvatio sam njegov poziv zato što sam se nadao da ću tim društvenim putem steći uvid u život porodice urođenika.

"*Madame ètait chez elle*" - izašla je iz kolibe kada smo stigli i pozdravila se sa mnom krajnje neusiljenim pokretom. Bila je zgodna, sredovečna žena - to jest, imala je oko trideset i pet godina. Pored obaveznog pojasa od školjki, nosila je kolutove oko ručnih i nožnih zglobova, bakarne ukrase koji su visili iz veoma razvučene ušne školjke, i kožu neke divljači preko grudi. Svoja četiri mala "mtotosa"-a zaključila je u kolibi; oni su virili kroz pukotine na vratima kikoćući se uzbuđeno. Na moju molbu pustila ih je napolje; ali, trebalo je da prođe izvesno vreme pre nego što su se usudili da se pojave. Imala je isto savršeno ponašanje kao njen brat, koji je blistao od sreće zbog uspelog susreta.

Nismo sedeli, pošto nije imalo gde da se sedne osim na prljavo tle, koje je bilo prekriveno kuglicama pilećeg i kozjeg izmeta. Razgovor se odvijao u konvencionalnom okviru opštih porodičnih tema, vrteći se oko dece, kuće, bašte. Starija supruga njenog muža, čije se imanje graničilo sa njenim, imala je šestoro dece. Boma ove "sestre" bila je udaljena oko osam jardi. Otprilike na pola puta između kolibe dve žene, na vrhu trougla, nalazila se koliba njihovog supruga, a iza nje, oko pedeset jardi odatle, mala koliba u kojoj je živeo već odrastao sin prve žene. Svaka supruga pojedinačno imala je sopstvenu shambu. Moja domaćica bila je očigledno ponosna na svoju.

Imao sam utisak da se njena sigurnost i samopoštovanje u velikoj meri zasnivaju na njenom identifikovanju sa sopstvenom celovitošću, njenim privatnim svetom koji su činili deca, kuća, sitna stoka, shamba i - poslednje ali ne i najbeznačajnije - na njenom izgledu koji nije bio neprivlačan. Svoga supruga pominjala je jedino u aluziji. Dobio sam utisak da se on ponekad nalazio tu, a ponekad

ne. Nekada bi se zadržavao na nekom nepoznatom mestu. Moja domaćica bila je jednostavno, neproblematično otelovljenje stabilnosti, pravi *pied-à-terre* za svoga supruga. Nije se postavljalo pitanje da li je on prisutan ili nije, već pre da li je ona prisutna u svojoj celovitosti, tvoreći geomagnetno središte za supruga koji je lutao širom zemlje sa svojim stadima. Ono što je, dakle, u dubini tih "jednostavnih" duša dejstvovalo, nije bila svest, već nešto nepoznato, što jedino možemo da zaključimo na osnovu uporednog primera "napredne" (kasne) evropske diferencijacije polova.

Upitao sam se da li rastuća maskulinizacija bele žene nije povezana sa gubitkom njene prirodne celovitosti (shamba, deca, domaće životinje, njena sopstvena kuća, ognjište); da li povećana muškobanjastost ne predstavlja kompenzaciju za njeno osiromašenje; i da li feminizacija belog čoveka ne predstavlja dalju posledicu. Ukoliko su države racionalnije, utoliko je razlika između polova nejasnija. Uloga koju homoseksualnost ima u savremenom društvu ogromna je. To je delimično posledica kompleksa majke, delimično svrsishodna pojava (prevencija reprodukcije).

Moji saputnici i ja imali smo sreću da doživimo svet Afrike u njegovoj neverovatnoj lepoti i jednako neverovatnoj patnji, pre nego što nestane. Naš logorski život pokazao se kao jedan od najlepših perioda u mom životu. Uživao sam u "božanskom miru" zemlje koja se još uvek nalazila u prvobitnom stanju. Nikada nisam tako jasno video "čoveka i druge životinje" (Herodot/Herodotus). Hiljadu milja delile su me od Evrope, majke svih demona. Ovde demoni nisu mogli da me dohvate - nije bilo telegrama, telefonskih poziva, pisama, posetilaca. Moje oslobođene psihičke snage vratile su se blaženim prvobitnim prostranstvima.

Mojim prijateljima i meni nije pričinjavalo nikakvu teškoću da svakog jutra stupimo u razgovor sa urođenicima koji su po čitav dan čučali oko našeg kampa i s nikad smanjenim interesovanjem posmatrali šta radimo. Moj vodič, Ibrahim, uveo me je u pravila ovih ćaskanja, prema kojima su urođenici pokazivali veliku naklonost. Svi muškarci (žene se nikada nisu pridruživale) morali su da sede na podu. Ibrahim je za mene nabavio malu četvoronožnu stolicu od mahagonija koja je pripadala poglavici i na koju sam morao da sednem. Onda bih otvorio "diskusiju" ističući najpre shauri, to jest

dnevni red ćaskanja. Najveći broj urođenika govorio je na podnošljivom dijalektu swahili-ja - dok sam ja, s moje strane, bio u stanju da im se obraćam uz pomoć malog rečnika. Ta mala knjiga predstavljala je izvor neprekidnog čuđenja. Moj ograničeni rečnik nametnuo mi je neophodnu jednostavnost. Razgovor je često podsećao na zabavnu igru odgonetanja zagonetki, zbog čega su ćaskanja uživala veliku popularnost. Zasedanja su retko trajala duže od jednog sata ili sata i po, zato što su muškarci postajali vidljivo umorni i počinjali bi da se šale praveći dramatične pokrete, "Ah, tako smo umorni."

Mene su, prirodno, interesovali snovi urođenika, ali u početku nisam mogao da ih nateram da mi ispričaju ijedan san. Nudio sam im male nagrade; cigarete, šibice, pribadače, i slične stvari koje su želeli da imaju. Ali, ništa nije pomagalo. Nikada nisam mogao da u potpunosti objasnim njihovu sramežljivost koju su pokazivali kada bi pričali svoje snove. Pretpostavljao sam da se razlog ovoj sramežljivosti krije u strahu i nepoverenju. Dobro je poznato da se Crnci plaše da budu fotografisani; boje se da im onaj ko ih slika ne uzme dušu, a možda se isto toliko plaše da ih ne zadesi nesreća od onog ko poznaje njihove snove. To se, začudo, nije odnosilo na naše dečake sa obale Somalije i Svahili. Oni su imali nekakvu arapsku knjigu koju su svakog dana konsultovali za vreme putovanja. Ako su bili u nedoumici povodom nekog tumačenja, dolazili bi kod mene po savet. Nazvali su me "knjiški čovek" zbog mog poznavanja Kurana. Prema njihovom mišljenju, ja sam bio prikriveni muhamedanac.

Jednom smo imali razgovor sa laibon-om, starim vračem. Pojavio se u sjajnom ogrtaču od kože plavih majmuna - delu odeće koji je bio vredan pokazivanja. Kada sam ga upitao o njegovim snovima, odgovorio mi je sa suzama u očima: "U stara vremena laiboni su imali snove, i znali su da li će biti rata ili bolesti, da li će padati kiša i gde stada treba voditi na pašu." Njegov je deda, takođe, još uvek sanjao. Ali, otkada se belci nalaze u Africi, rekao je, niko više ne sanja. Snovi više nisu ničemu služili jer su Englezi sada sve znali!

Na osnovu njegovog odgovora shvatio sam da je vrač izgubio *raison d'être.* Božanski glas koji je do tada davao savete plemenu više nije bio neophodan zato što je Englez "znao bolje". Nekada je vrač bio taj koji je komunicirao sa bogovima ili silom sudbine i davao savete svom narodu. On je imao veliki uticaj u onoj meri u kojoj

je u staroj Grčkoj reč Pitije uživala najveći autoritet. Sada je autoritet vrača zamenio autoritet O.S-a, a vrednost života u potpunosti je ležala u ovom svetu. Dobio sam utisak da je samo pitanje vremena i vitalnosti crne rase kada će Crnci postati svesni važnosti primene fizičke sile.

Naš laibon je postao pomalo plačljivi stari gospodin, umesto dostojanstvene ličnosti kakva je nekad bio. Pretvorio se u živo otelovljenje ubrzane dezintegracije jednog oslabljenog, obezličenog, nepovratno izgubljenog sveta.

Bezbroj puta pokušao sam da razgovor navedem o numinoznim iskustvima, pogotovo o ritualima i o ceremonijama. Stekao sam, međutim, jedino delimičan uvid u ovu problematiku. Ispred jedne prazne kolibe, usred prometne seoske ulice, opazio sam pažljivo očišćeno mesto čiji je prečnik iznosio nekoliko jardi. U sredini ovog mesta nalazio se pojas od školjki, alke za ručne i nožne zglobove, naušnice, ljuske svih vrsta povrća i motika. Jedino što sam uspeo da saznam u vezi sa tim bilo je da je jedna žena umrla u toj kolibi. Sahranu uopšte nisu spominjali.

Tokom "ćaskanja" ljudi su me važnim tonom uveravali da su njihovi susedi sa zapadne strane "loš" narod. Ako bi neko odatle umro, susedno selo bilo bi obavešteno o tome, a uveče bi odneli leš do središnje tačke između dva sela. Narod s druge strane donosio bi raznovrsne poklone do istog mesta, a ujutru leš se više ne bi tu nalazio. Jasno su mi stavili do znanja da drugo selo jede mrtvace. Takve stvari nikada se ne dešavaju među Elgonima, rekli su. Oni su svoje mrtvace stavljali, naravno, u šipražje, gde bi se hijene postarale za njih tokom noći. U stvari, nikada nismo naišli na tragove neke sahrane.

Saznao sam, međutim, da leš čoveka koji umre stavljaju na pod u sredini kolibe. Laiboni hodaju oko leša, škropeći pod mlekom iz čanka, mrmljajući pri tom: "*Ayik adhista, adhista ayik!*"

Značenje pomenutih reči saznao sam iz jednog prethodnog značajnog razgovora. Na kraju tog razgovora jedan starac je iznenada uzviknuo: "Ujutro, kada izađe Sunce, izlazimo iz naših koliba, pljujemo u šake i uzdižemo ih prema Suncu." Demonstrirao je preda mnom čitavu ceremoniju i tačno je opisao. Stavljali bi šake ispred

ustiju, pljunuli bi ili dunuli snažno u njih, zatim bi okrenuli dlanove na gore prema Suncu. Upitao sam šta to znači: zašto duvaju i pljuju u šake. Moje raspitivanje bilo je, medutim, uzaludno. "Tako smo oduvek činili", odgovorili su. Nisu bili u stanju da mi pruže bilo kakvo objašnjenje na osnovu čega sam shvatio da oni uistinu znaju jedino da tako treba da postupaju, ali da im nije poznat i smisao tog čina. Sami nisu videli nikakvo značenje u takvom delu. Ali, mi takođe izvodimo naše ceremonije ne shvatajući njihov smisao - kao što je paljenje božićnih sveća, skrivanje uskršnjih jaja, i tako dalje.

Starac je rekao da je to prava religija svih naroda, da svi Kevirondosi i Buganda, sva njihova plemena, koliko se očima može videti sa planine i beskrajno dalje, obožavaju *adhista* - to jest Sunce u trenutku njegovog izlaska. Tek tada Sunce predstavlja *mungu*-a, boga. Prvi nežni zlatni srp mladog Meseca na purpurnom nebu sa zapadne strane takođe predstavlja boga. Ali samo tada; ne i u drugim prilikama.

Smisao ceremonije plemena Elgoni očigledno se sastojao u prinošenju žrtve božanstvu sunca u trenutku njegovog izlaska. Dar-žrtvu predstavljala je pljuvačka zato što je to supstanca koja prema mišljenju urođenika sadrži ličnu manu, isceliteljsku snagu, magiju i život. Dar koji bi prinosili u vidu daha bio je roho - vetar i duh - što na arapskom odgovara *ruch*-u, na jevrejskom *ruach*-u, na grčkom *pneum*-i. Taj čin je, dakle, govorio: nudim Bogu svoju živu dušu. Bila je to molitva koja se izvodi bez reči i koja bi isto tako mogla da glasi: "Oče, u Tvoje ruke predajem duh svoj".

Pored *adhista,* Elgoni su - kako smo dalje saznali - takođe poštovali i *ayik,* duh koji boravi u zemlji i predstavlja *sheitan*-a, (đavola). On je tvorac vatre, hladnog vetra, koji noću čeka u zasedi putnika. Starac je odzviždao jednu vrstu Loki-motiva da bi nam očigledno prikazao kako ayik puzi kroz visoku, tajanstvenu travu i šipražje.

Ovi ljudi su tvrdili da je Tvorac stvorio sve dobro i lepo. On sam bio je izvan dobra i zla. On je bio m'zuri, to jest, lepota, i sve što je činio bilo je lepo. Kada sam upitao: "Ali, šta je sa zlim životinjama koje ubijaju vašu stoku?" rekli su: "Lav je dobar i lep." "A vaše užasne bolesti?" Odgovorili su: "Legneš na sunce i to pomaže."

Bio sam impresioniran takvim optimizmom. Ali, u šest sati uveče taj optimizam se izgubio, kao što sam uskoro utvrdio. Nakon zalaska Sunca, nastupao je drugačiji svet - tamni svet *ayik*-a, zla, opasnosti, straha. Optimisička filosofija ustupala je mesto strahu od duhova, a zaštitu od zla trebalo je da omoguće magijske vradžbine. U zoru, medutim, bez ikakve unutrašnje kontradikcije, vraćao se optimizam.

Činjenica da sam na izvorima Nila otkrio ostatak staro-egipatske koncepcije o dva Ozirisova pomoćnika, Horusa i Seta, predstavljala je duboko uzbudljivo iskustvo za mene. Ovde se očigledno radilo o prvobitnom afričkom iskustvu koje se, svetim vodama Nila, spustilo na obale Mediterana, adhrista, izlazeće Sunce, princip svetlosti kao Horus, *ayik*, princip tame, izazivač straha. U jednostavnim ritualima, koje se izvode za mrtve, reč laibon-a i njegovo prosipanje mleka ujedinjuju suprotnosti: on istovremeno prinosi žrtve oboma principima, koji imaju jednaku moć i značenje od vremena svog postanka; načela dana i noći, od kojih svaki vidljivo traje po dvanaest časova. Bitan je, medutim, trenutak kada se, s naglošću koja je tipična za tropske krajeve, prvi znak Sunca probija kao strela i noć pređe u svetlost ispunjenu životom.

Izlazak Sunca u ovim prostranstvima predstavlja fenomen koji me je svakog dana uvek iznova neodoljivo uzbuđivao. Dramatičnost ovog čina ne ispoljava se u sjaju Sunčevog izranjanja iznad horizonta, nego u onome što se kasnije dešava. Stekao sam naviku da pre svitanja uzmem svoju logorsku stolicu i da sednem ispod jedne akacije u obliku kišobrana. Ispred mene, u dnu male doline, prostiralo se mračno, gotovo crno-zeleno parče džungle, s obrisom visoravni koja se uzdizala s druge strane doline, iznad ovog dela džungle. U početku, kontrast izmedu svetla i tame bio bi izuzetno snažan. Potom bi predmeti dobili konture i izronili u svetlost koja kao da je ispunjavala dolinu jedinstvenim sjajem. Horizont bi postao blještavo beo. Nadiruća svetlost postepeno je prodirala u svaki delić predmeta, koji bi postali osvetljeni iznutra, dok konačno ne bi počeli da se presijavaju, poput komadića obojenog stakla. Sve se pretvaralo u blještavi kristal. Duž horizonta odzvanjala je pesma "ptice sa glasom zvona." U takvim trenucima imao sam utisak da se nalazim u hramu. To je bio najsvetiji čas u toku dana. Opijao sam se tim sjajem s neiz-

mernim zadovoljstvom, ili, bolje rečeno, s osećanjem bezvremene ekstaze.

Blizu moje osmatračnice nalazila se stena koju su naseljavali veliki babuni. Svakog jutra sedeli bi mirno, gotovo nepomično, na vrhu stene okrenuti licem prema Suncu, dok su ostali deo dana, vrišteći i krešteći, lutali kroz šumu. Činilo se da kao i ja čekaju izlazak Sunca. Podsećali su me na velike babune sa izrazom obožavanja iz hrama Abu Simbel u Egiptu. Oni govore istu priču; tokom bezbrojnih vekova ljudi su obožavali velikog boga koji spašava svet time što izranja iz tame poput blistave svetlosti na nebu.

Tada sam shvatio da je u duši od njenih primordijalnih početaka ukorenjena žudnja za svetlošću i jedna nesavladiva potreba da se izađe iz prvobitne tame. Kada se spusti velika noć, sve poprima notu duboke potištenosti kad svaku dušu obuzme neizreciva žudnja za svetlošću. To prigušeno osećanje može da se opazi u očima primitivaca kao i životinja. U očima životinja ima tuge, i nikada ne znamo da li ta tuga potiče iz njihove duše ili predstavlja bolnu poruku koja nam se obraća iz te nesvesne egzistencije. Ta tuga takođe održava raspoloženje Afrike, iskustvo njene usamljenosti. Ova primordijalna tama - to je materinska tajna. Zbog toga jutarnje rađanje Sunca za urođenike ima tako veliki smisao. Trenutak rađanja svetlosti predstavlja Boga. Taj trenutak donosi spasenje, olakšanje. Ako kažemo da je Sunce Bog znači da smo zaboravili arhetipsko iskustvo tog trenutka. "Srećni smo da je prošla noć kada duhovi lutaju", govorili bi urođenici - ali to je već bila racionalizacija. U stvarnosti tama se potpuno razlikuje od prirodne pojave kada se spušta noć. Reč je o psihičkoj prvobitnoj noći koja je danas ista kakva je bila tokom bezbrojnih milenijuma. Žudnja za svetlošću jeste žudnja za svešću.

*

Naš blaženi boravak na Mt. Elgonu približavao se kraju. Teškog srca spakovali smo šatore, obećavajući sebi da ćemo se vratiti. Nisam mogao da se pomirim sa mišlju da je ovo prvi i poslednji put što doživljavam tu nevidenu lepotu. Uskoro, pored Kakamegasa je pronađeno zlato, otpočelo je kopanje rudnika, među tim nevinim i dobroćudnim urođenicima podigao se Mau-Mau pokret, a mi smo takođe upoznali surovo buđenje iz civilizacijskog sna.

Krenuli smo na put duž južne padine Mt. Elgona. Karakter pejsaža postepeno se menjao; planine pored ravnice bile su više i prekrivene gustom džunglom. Stanovnici su imali tamniju boju kože, zdepastija i masivnija tela kojima je nedostajala elegancija Masala. Stupili smo na teritoriju Bugišu gde smo se izvesno vreme zadržali u kućici za putnike-prolaznike u Bunambaleu. Ova kućica je bila smeštena na velikoj nadmorskoj visini, odatle smo nastavili put do Mbala, gde su nas sačekala dva kamiona marke ford koji su nas odvezli do Jinja, na jezeru Viktorija. Utovarili smo naš prtljag na voz uzane železničke pruge; svake nedelje jedanput voz je išao do jezera Kloga. Ovde smo se ukrcali na parobrod koji je imao peć na drva i nakon nekoliko zastoja stigli smo u Luku Masindi. Tu smo se prebacili na kamion i tako došli do grada Masindi, koji je podignut na visoravni koja jezero Kiogi deli od Albert Nianza.

U selu na putu od jezera Albert do Rejafa u Sudanu imali smo veoma uzbudljiv doživljaj. Lokalni poglavica, visoki, još sasvim mladi čovek, pojavio se sa svojom pratnjom. To su bili Crnci najtamnije kože koju sam ikada video. Nešto u toj grupi delovalo je nekako sumnjivo. Nimulski Mamur[1] dao nam je tri vojnika kao pratnju, ali osetio sam da se ni oni kao ni naši sopstveni momci ne osećaju sasvim bezbedno. Konačno, posedovali su samo po tri metka za tri puške. Njihovo prisustvo predstavljalo je, shodno tome, samo simboličan gest pažnje od strane vlade.

Kada je poglavica predložio da se uveče održi *n'goma* (ples) pristao sam sa zadovoljstvom. Nadao sam se da će veselje izneti na videlo njihovu bolju prirodu. Pala je noć i svi smo čeznuli za snom kada smo iznenada začuli jeku bubnjeva i truba. Uskoro se pojavilo oko šezdeset muškaraca, u ratničkoj opremi s blistavim kopljima, batinama i mačevima. Na izvesnoj udaljenosti pratili su ih žene i deca; čak su bile prisutne i bebe, koje su majke nosile na ledima. To je očigledno trebalo da bude veliki društveni događaj. Uprkos vrućini, koja se još uvek kretala oko devedeset i tri stepena, upaljena je velika vatra, koju su okružile žene i deca. Muškarci su formirali spoljašnji prsten oko njih, kao što sam jednom primetio da čini uznemireno krdo slonova. Nisam znao da li da osećam zadovoljstvo

1. *Ej mamur,* doslovno: prefekt ili guverner.

ili nervozu zbog te masovne proslave. Potražio sam pogledom unaokolo naše momke i vladine vojnike - i shvatio da su nestali iz kampa! Kao izraz dobre volje razdelio sam cigarete, šibice i pribadače. Hor muškaraca počeo je da peva divlje, ratničke melodije, koje nisu bile neharmonične, i istovremeno su počeli da se njišu na nogama. Žene i deca trupkali su oko vatre, muškarci su plesali prema ognjištu, mašući oružjem, zatim su se ponovo povukli, a potom opet približili, usred divljeg pevanja, dobovanja i trupkanja kojim su bili okruženi.

Bio je to divlji i uzbudljiv prizor okupan svetlošću vatre i čarobne mesečine. Moj prijatelj Englez i ja skočili smo na noge i umešali se među plesače. Mahao sam svojim bičem za nosoroge, jedinim oružjem koje sam posedovao, i plesao zajedno s njima. Po njihovim blistavim licima shvatio sam da odobravaju naše učešće. Tada se njihov žar udvostručio; čitavo društvo je udaralo nogama, pevalo, vikalo, znojeći se obilno. Postepeno, ritam igre i dobovanja postao je brži.

U takvoj vrsti plesova, koje prati opisana muzika, primitivci lako upadaju u pravo stanje opsednutosti. To je i sada bio slučaj. Kada se približilo jedanaest sati, njihovo uzbuđenje počelo je da prevazilazi normalne granice - čitav događaj iznenada je poprimio veoma čudan vid. Plesači su se preobrazili u divlju hordu, pa sam se zabrinuo za ishod. Dao sam znak poglavici da je vreme za kraj, i da bi on i njegovi ljudi trebalo da idu na spavanje. Ali on me je zamolio za "samo još jednu igru, i još jednu, i još jednu".

Setio sam se kako je jednog mog zemljaka, jednog od rođaka Sarasina, na istraživačkoj ekspediciji u Celebesu, u toku istovetne *n'goma* zabave pogodila zalutala strela. Oglušivši se o molbu poglavice, sakupio sam, stoga, ljude, razdelio im cigarete i zatim gestikulacijom dao na znanje da mi se spava. Potom sam pretećí, ali smejući se istovremeno, zamahnuo svojim bičem za nosoroge i u nedostatku nekog boljeg jezika izdrao sam se na njih na švajcarsko-nemačkom jeziku da je sada dosta i da moraju da podu kućama na spavanje. Ljudima je bilo jasno da u izvesnoj meri glumim ljutnju, ali izgleda da je ovakav postupak ipak bio najdelotvorniji. Nastao je opšti smeh; poskakujući, raštrkali su se u svim pravcima i nestali u tami noći. Nakon toga, iz daljine je još neko vreme dopiralo njihovo ve-

selo urlanje i bubnjanje. Konačno je nastupila tišina i utonuli smo u san iscrpljenih.

Naše putovanje završilo se u Rejafu na Nilu. Tu smo utovarili opremu na parobrod koji je upravo uspeo da se usidri na dokovima Rejafa, ali jedva, s obzirom da je nivo vode bio isuviše nizak. Od tog trenutka počeo sam da osećam teret svega što sam doživeo. Na hiljade misli prolazilo mi je kroz glavu dok mi nije postalo bolno jasno da se moja moć da primam nove utiske brzo približava svojim granicama. Trebalo je da razmotrim sve svoje utiske i doživljaje kako bih otkrio njihove unutrašnje sadržaje. Stoga sam zapisao sve što je bilo vredno pomena.

U toku čitavog putovanja moji snovi su neprekidno pokazivali težnju da ignorišu Afriku. Isključivo su se odnosili na prizore iz kuće, i tako se činilo da putovanje po Africi ne smatraju nečim realnim - ako je dozvoljeno personifikovanje nesvesnih procesa do tog stepena - već pre kao simptomatični ili simbolični čin. Iz mojih snova bili su čak isključeni i najimpresivniji dogadaji sa tog putovanja. Samo jedanput u toku čitave ekspedicije sanjao sam Crnca. Njegovo lice bilo mi je odnekud poznato, ali morao sam dugo da razmišljam pre nego što sam bio u stanju da se setim gde sam ga već video. Konačno sam uspeo; radilo se o mom berberinu iz Katanuge, u Tenesiju - o jednom američkom Crncu! Sanjao sam ga kako drži zastrašujuće, užareno gvožde za uvijanje kose pored moje glave, s namerom da mi napravi kovrdže - to jest, crnačku kosu. Gotovo da sam osetio bolnu vrelinu nakon čega sam se probudio s osećanjem straha.

Ovaj san shvatio sam kao upozorenje iz nesvesnog; san je govorio da primitivac predstavlja opasnost za mene. U to vreme očito sam se bio isuviše približio mogućnosti *"of going black"*. Doživeo sam napad pustinjske groznice koji je verovatno oslabio moju psihičku otpornu snagu. Da bi mi pokazalo kako me Crnac ugrožava, nesvesno je probudilo dvanaest godina dugo sećanje na mog Crnca berberina iz Amerike, kako bi izbeglo svako podsećanje na sadašnjost.

Ovo čudno ponašanje mojih snova odgovara, začudo, fenomenu koji je zabeležen za vreme Prvog svetskog rata. Na bojnom polju vojnici su daleko manje sanjali rat nego svoje domove. Ukoliko bi

neko počeo da isuviše često sanja ratne prizore vojni psihijatri bi ga smesta povlačili sa fronta, jer su takvi snovi značili da vojnik više ne poseduje nikakvu psihičku odbranu protiv spoljašnjih utisaka.

U mojim snovima jedna unutrašnja linija bila je dakle uspešno očuvana i pored toga što je afrička sredina izuzetno sugestivno delovala na mene; snovi su se bavili mojim ličnim problemima. Iz toga sam jedino mogao da zaključim kako je moja evropska ličnost morala ostati netaknuta i pored svih tih okolnosti.

Na sopstveno iznenadenje posumnjao sam kako sam u moju afričku avanturu krenuo s tajnim ciljem da pobegnem od Evrope i kompleksa njenih problema, čak i uz rizik da ostanem u Africi, kao što su toliki drugi ljudi pre mene učinili, i kao što toliko njih čini i danas. Ispostavilo se da su ova putovanja u manjoj meri predstavljala proučavanja psihologije primitivaca ("Bugišu psihološka ekspedicija", B.P.E., crna slova na kutijama za hranu!), od iskušavanja daleko opasnijeg problema; šta će se dogoditi psihologu Jungu u "afričkim divljinama?" Neprekidno sam nastojao da izbegnem ova pitanja, uprkos svojoj intelektualnoj nameri da proučavam reagovanje Evropejca na primitivne uslove. Postalo mi je jasno da ovo proučavanje ne predstavlja toliko jedan objektivno naučni koliko duboko lični projekt, i da svaki pokušaj njegovog produbljivanja dotiče svaku moguću bolnu tačku moje sopstvene psihologije. Morao sam da priznam sebi kako je moja odluka da krenem na put manje bila podstaknuta posetom Vembli izložbi, nego činjenicom da je u Evropi atmosfera za mene postala preterano napeta.

Usred takvih razmišljanja otisnuo sam se mirnim vodama Nila prema severu - prema Evropi, prema budućnosti. Putovanje se završilo u Kartumu. Tu je počinjao Egipat. I tako sam ispunio svoju želju i plan da se toj kulturnoj oblasti ne približim sa zapada, iz pravca Evrope i Grčke, već sa juga, iz samog središta Nila. Manje sam bio zainteresovan za skup azijatskih elemenata u egipatskoj kulturi nego za hamićanski doprinos kulturi. Prateći geografski tok Nila, a otuda i struju vremena, mogao sam i nešto lično da uočim. U tom pogledu, najveće posvetljenje predstavljalo je moje otkriće Horusovog principa medu Egipćanima. Ponovo sam se živo setio čitave te epizode i svega što je označavala, kada sam ugledao izvajane kinocefale (babune sa psećim licem) Abu Simbela, južne kapije Egipta.

Mit o Horusu predstavlja staru priču o ponovnom rađanju božanske svetlosti. To je mit koji je najverovatnije nastao nakon što je kultura - to jest, svest - po prvi put oslobodila ljude od tame preistorijskih vremena. Tako je putovanje od srca Afrike do Egipta postalo za mene oblik drame o rađanju svetlosti. Ta drama je intimno bila povezana sa mnom, sa mojom psihologijom. Shvatio sam to, ali svoje saznanje nisam bio u stanju da izrazim rečima. Nisam unapred znao šta će mi Afrika pružiti; ali zadovoljavajući odgovor treba videti u sledećem: u ispunjenom doživljaju. On mi je značio više od svake moguće etnološke koristi, svake kolekcije oružja, ornamenata, grnčarije ili lovačkih trofeja. Želeo sam da saznam kako ću doživeti Afriku - i u tome sam uspeo.

IV. INDIJA[2]

Na put u Indiju 1938. godine, nisam krenuo samoinicijativno. Do njega je došlo nakon poziva od strane Britanske vlade u Indiji da učestvujem u proslavama povodom dvadesetpetogodišnjice Univerziteta u Kalkuti.

Do sada sam već pročitao mnogo dela o indijskoj fiksofiji i istoriji religije, koja su me uverila u vrednost istočnjačke mudrosti. Ali, da bih stekao sopstvene zaključke tim povodom, morao sam da putujem - pri čemu sam se osećao kao homunkulus u retorti. Indiju sam doživeo kao san, jer sam tamo sve vreme bio i ostao u potrazi za sobom, za istinom o samom sebi.

Ovo putovanje predstavljalo je intermeco u intenzivnom proučavanju alhemijske filosofije na kojoj sam u to vreme radio. Ona me je toliko obuzela da sam poneo sa sobom prvu knjigu *Theatrum Chemicum* iz 1602. godine, koja sadrži osnovna dela Gerardusa Dorneusa (Gerardus Dorneus). Tokom putovanja proučio sam knjigu od početka do kraja. Na taj način bio sam u stanju da ovaj materijal koji je pripadao fundamentalnom sloju evropske misli neprekidno upoređujem sa mojim utiscima o jednom tuđem mentalitetu i kulturi. Oba sadržaja izronila su iz originalnih psihičkih

2. Na povratku iz Indije Jung je objavio dva članka u časopisu Asia (New York, January, and February issues, 1939); "The Dreamlike World of India"" i "What India Can Teach Us". Ovi tekstovi uvršteni su u "*Civilization in Transition* (CW. 10). - A. J.

iskustava nesvesnog i stoga su dovela do istih, sličnih ili makar uporednih ideja.

Indija mi je pružila prvi direktni susret i doživljaj jedne stare, visoko razvijene kulture. Mojim putovanjem po centralnoj Africi upravljali su sasvim drugačiji elementi: kultura tu nije bila u prvom planu mog interesovanja. Što se tiče severne Afrike, tamo nikada nisam imao prilike da razgovaram sa nekom osobom koja bi bila u stanju da kulturu svog naroda izrazi rečima. U Indiji sam, međutim, imao prilike da razgovaram sa predstavnicima indijskog mentaliteta koje sam na taj način mogao da uporedim sa evropskim. Vodio sam učene razgovore sa S. Subramanija Ijerom (Subramanya Iyer) guruom Maharadže od Misore (čiji sam bio gost izvesno vreme, kao što sam razgovarao i sa mnogim drugim ličnostima čija sam imena nažalost zaboravio). S druge strane, pažljivo sam izbegavao sve takozvane "svete ljude". To sam činio jer sam morao da dođem do sopstvenih saznanja i ideja, a ne da od drugih usvajam ono što nisam lično u stanju da domašim. Da sam pokušao da učim od svetih ljudi i da sam njihovu istinu usvojio kao sopstvenu, osećao bih se kao lopov. Kada se nalazim u Evropi takođe nisam u stanju da bilo šta pozajmim sa Istoka, već sopstveni život moram da oblikujem iz samog sebe - iz onoga što mi govori unutarnje biće, ili što mi priroda nameće.

U Indiji sam najpre bio zainteresovan za problem psihološke prirode zla. Veoma sam bio impresioniran načinom na koji je to pitanje integrisano u indijski duhovni život, i ovde sam ga sagledao u novoj svetlosti. Prilikom svakog razgovora sa kultivisanim Kinezom takođe bi me uvek iznova impresionirala činjenica da je taj narod u stanju da usvoji takozvano zlo a da pri tom "ne izgubi obraz". Mi, na Zapadu, nismo u stanju da tako postupamo. Reč je o tome da za istočnjaka, po svemu sudeći, pitanje morala ne predstavlja osnovni problem, kao za nas sa Zapada. Za istočnjake, dobro i zlo smisaono su sadržani u prirodi i predstavljaju samo različite stupnjeve iste stvari.

Video sam da se indijska duhovnost u jednakoj meri sastoji od zla kao i od dobra. Hrišćani teže dobru a podležu zlu; Indus se oseća izvan dobra i zla, ili nastoji da putem meditacije ili joge dosegne takvo stanje. Prema mom mišljenju, kada zauzmemo takav stav i dobro

i zlo gube jasne obrise što dovodi do izvesnog zastoja. U tom slučaju čovek zapravo ne veruje ni u dobro ni u zlo. Sagledani na istočnjački način, dobro i zlo u najboljem slučaju mogu da se shvate kao moje dobro ili moje zlo, kao bilo šta što za mene predstavlja dobro ili zlo - što nas dovodi do paradoksalnog zaključka da indijskoj duhovnosti ili nedostaju i dobro i zlo, ili je toliko opterećena kontradikcijama da joj je potrebna nirdvandva, oslobođenje od suprotnosti i od deset hiljada drugih stvari.

Za Indusa cilj ne predstavlja dosezanje moralnog savršenstva, već stanje nirdvandva. On želi da se oslobodi prirode; u nastojanju da dosegne takav cilj Indus putem meditacije teži stanju praznine u kojem nema slika. Ja, s druge strane želim da postojim u stanju žive kontemplacije prirode i psihičkih slika. Ne želim da se oslobodim niti ljudskih bića, niti samog sebe, ni prirode, jer sve to doživljavam kao najveća čuda. Priroda, psiha i život meni deluju kao božanska otkrovenja - i čemu bih više mogao da težim? Najviši smisao postojanja za mene može da se sastoji jedino u činjenici da nešto postoji, a ne da ne postoji ili da više ne postoji.

Prema mom mišljenju uopšte ne postoji oslobođenje *à tout prix*. Kako bih mogao da se oslobodim nečega što ne posedujem, što nisam učinio ili doživeo? Pravo oslobađanje za mene postaje moguće tek pošto učinim ono što sam bio u stanju, kada se potpuno posvetim nečemu i učestvujem u tome do kraja. Ali, ukoliko se povučem iz učestvovanja, ja zapravo amputiram određeni deo sopstvene psihe. Svakako da mogu postojati opravdani razlozi za moje povlačenje iz određenog iskustva. Ali, u tom slučaju prinuđen sam da priznam svoju nesposobnost, i moram biti svestan kako sam možda propustio da uradim nešto suštinski bitno. U tom slučaju jedino mogu da se iskupim jasnom svešću o sopstvenoj nemoći da izvršim određeno delo.

Čovek koji ne prođe kroz pakao svojih strasti, nikada ih ne može prevazići. U tom slučaju njihov plamen obituje u susednoj kući i u svakom trenutku može da izbije i zapali vatru u njegovoj sopstvenoj kući. Svaki put kada od nečega odustajemo, kada nešto ostavljamo nedovršenim ili predamo zaboravu, postoji opasnost da se stvari koje smo zapustili vrate još većom silinom.

*

U Konaraku (Orisa) upoznao sam učenog bramana koji je ljubazno predložio da pođe sa mnom u posetu hramu i stavio mi je na raspolaganje velika službena kola hrama. Pogoda je od dna do vrha bila prekrivena izuzetno opscenim skulpturama. Dugo smo razgovarali o toj neobičnoj činjenici, koja prema njegovom tumačenju predstavlja sredstvo za postizanje duhovnosti. Usprotivio sam se takvom objašnjenju - pokazivši mu grupu mladih seljaka koji su otvorenih ustiju stajali ispred spomenika, diveći se njegovoj lepoti - pri čemu sam smatrao da se u tom trenutku ovi mladići svakako ne produhovljuju, već da su im glave najverovatnije ispunjene seksualnim fantazijama. Na to je moj saputnik odgovorio: "Ali, upravo se o tome radi. Kako bi mogli da postanu produhovljeni ako najpre ne ispune svoju karmu?" Sve te otvoreno opscene slike nalaze se ovde upravo s ciljem da podsete ljude na njihovu *dharma* (zakon); u suprotnom ovi nesvesni ljudi mogli bi da ga zaborave.

Primedbu da bi mladi muškarci mogli da zaborave svoju seksualnost, poput životinja kada im nije vreme za parenje, smatrao sam čudnom. Moj mudri sagovornik je, međutim, odlučno tvrdio da su oni u jednakoj meri nesvesni kao životinje i da su im doista potrebni očigledni saveti i opomene. "Do ovog mesta, rekao je, pre nego što stupe u hram, na njihovu dharmu podsećaju ih spoljašnji ukrasi; sve dok ne postanu svesni svoje dharme i dok je ne ispune, ne mogu da dosegnu stepen produhovljenosti."

Dok smo prolazili kroz kapiju hrama, moj saputnik pokazao mi je na dve "zavodnice", statue dve mlade plesačice zavodljivih bedara koje su s osmehom dočekivale svakog posetioca. "Pogledaj ove dve mlade plesačice", rekao je, "One imaju istu ulogu. Ona se, naravno, ne odnosi na ljude kao što smo ti i ja, jer smo mi dosegli nivo svesti koji je iznad takvih stvari. Ali, za ove dečake sa sela sve ovo je 'neophodna poduka i opomena'."

Kada smo napustili hram i nastavili da pešačimo duž staze od lingama, iznenada je rekao: "Da li vidiš ovo kamenje? Da li znaš šta ono znači? Otkriću ti veliku tajnu." Bio sam začuđen, jer sam mislio da je falusna priroda tih spomenika poznata svakom detetu. Ali on mi je s najvećom ozbiljnošću šapnuo u uvo: "Ovo kamenje predstavlja intimne delove tela muškarca." Očekivao sam da će mi reći kako

označavaju velikog Boga Šivu. Pogledao sam ga zgranuto, ali on je samo značajno klimnuo glavom, kao da hoće da kaže: "Da, to je upravo to. Nema sumnje da se vi, u vašem evropskom neznanju, nikada ne biste dosetili prave istine." Kad sam ovo ispričao Hajnrihu Cimeru (Heinrich Zimmer), uskliknuo je ushićeno: "Konačno sam, za promenu, čuo nešto stvarno o Indiji!"

Kada sam posetio budističke spomenike u Sančiju, gde je Buda održao svoju prvu propoved, snažno me je obuzela ona vrsta osećanja, koje se u meni brzo razvija kada se susretnem sa pojavom, osobom ili idejom čijeg značaja još uvek nisam svestan. Spomenici su podignuti na stenovitom brdu do čijeg se vrha može stići udobnom stazom sačinjenom od kamenih blokova koji su postavljeni duž zelene doline. Budistički hramovi predstavljaju grobove ili mesta za čuvanje relikvija, polukružnog su oblika, i poput dva gigantska ćupa za pirinač smešteni su jedan povrh drugog (konkavnost preko konkavnosti) prema uputstvima koje je sam Buda dao u *Maha-Parinibbana-Sutta.* Restauraciju ovih spomenika Britanci su izveli s osećanjem najdubljeg poštovanja. Najveća među ovim građevinama okružena je zidom koji ima četiri bogato ukrašene kapije. Ulazi se kroz jednu od njih odakle se skreće na levo stazom koja zatim kružno opasuje budistički spomenik u pravcu kretanja skazaljki na satu. Budine statue postavljene su na četiri glavna mesta. Kada se kružnom stazom obide oko jednog kipa, stupa se na drugi, viši kružni put, koji ima istu svrhu. Bio sam opčinjen pogledom s visine na ravnicu, samim budističkim spomenicima, ruševinama hrama i mirom svetog mesta. Napustio sam svog pratioca i prepustio se neodoljivoj atmosferi ovog mesta.

Uskoro sam začuo kako se iz daljine približava zvuk gonga. Približavala se jedna grupa japanskih hodočasnika, koji su marširali jedan iza drugog, svaki od njih nosio je mali gong. Svirali su u taktu drevne molitve *Om mani padme hum,* pri čemu je naglasak udarca u gong padao na reč hum. Duboko su se naklonili ispred budističkih spomenika, a zatim su prošli kroz kapiju. Tu su se ponovo naklonili ispred Budine statue, odsviravši pesmu sličnu himni. Prošli su dvema kružnim stazama ispunivši tako duplo kružno kretanje, pri čemu su ispred svake Budine statue otpevali himnu. Dok sam ih posmatrao i umom i duhom bio sam sa njima, a nešto u meni tiho im se zahvalji-

valo što su na tako divan način doprineli da shvatim sopstvena neartikulisana osećanja.

Na osnovu jačine svoga osećanja shvatio sam da mi brežuljak Sanči znači nešto ključno. Tu sam uvideo novu stranu budizma. Shvatio sam da je život Bude predstavljao realizaciju Sopstva koje je izbilo na površinu i zahtevalo pravo na lični život. Za Budu Sopstvo zauzima mesto iznad svih bogova, ono je unus mundus koji reprezentuje suštinu ljudskog postojanja i sveta u celini. Sopstvo istovremeno otelovljuje aspekte unutarnje i spoljne suštine bića, bez koje svet uopšte ne bi mogao da postoji. Buda je video i shvatio kosmogonijsko dostojanstvo ljudske svesti; zbog toga je jasno uočio da bi svet potonuo u ništavilo kada bi čovek uspeo da utrne to svetlo. Veličina Šopenhauerovog otkrića sastoji se u tome što je takođe uočio istu stvar, ili što je nezavisno od Bude došao do istovetnog saznanja.

Hristoș - kao i Buda - predstavlja otelovljenje Sopstva, ali u jednom potpuno drugačijem smislu. Obojica označuju ideju prevazilaženja sveta: Buda na osnovu racionalnog razmišljanja i uvida. Hristos kao unapred određena žrtva. Hrišćanstvo je u većoj meri obeleženo patnjom - budizam filozofijom i delom. Oba puta su ispravna, ali sa induskog stanovišta Buda je potpunije ljudsko biće. On je istorijska ličnost i stoga je prihvatljiviji za čoveka. Hristos je istovremeno istorijski čovek i Bog, i stoga ga je teže shvatiti. U suštini, Hristos nije bio shvatljiv ni samom sebi; znao je jedino da mora da se žrtvuje, da mu je takav put nametnut iznutra. Svoje žrtvovanje doživeo je kao sudbinski čin. Buda je proživeo svoj život i umro u dubokoj starosti, dok Hristova uloga kao Hrista verovatno nije trajala duže od jedne godine.

Budizam je kasnije doživeo jednak preobražaj kao i hrišćanstvo: Buda je naime postao predstava razvitka Sopstva; postao je model koji čovek treba da oponaša, dok je on sam zapravo propovedao kako bi prevazilaženjem Nidana lanca svako ljudsko biće moglo da postane prosvetljeno, budha. U hrišćanstvu, slično tome, Hristos predstavlja obrazac unutarnje integralne ličnosti svakog hrišćanina. Ali, istorijski tokovi doveli su do *imitatio Christi,* usled čega pojedinac ne sledi svoj sopstveni sudbinski put prema celovitosti, već pokušava da imitira put kojim je išao Hrist. Na istoku su istorijski pravci na sličan način doveli do pobožne imitacije Bude. Ideja da bi

Buda trebalo da postane model za imitiranje podrazumevala je po sebi slabljenje njegovog osnovnog učenja, kao što je *imitatio Christi* prethodila kobnom zastoju u evoluciji hrišćanske ideje. Kao što je Buda, zahvaljujući sopstvenom prosvetitelju, bio daleko napredniji od bramanskih bogova, tako je i Hrist doviknuo Jevrejima: "Vi ste bogovi" (Jovan, 10 : 34); ali ljudi nisu bili u stanju da shvate značenje ovih reči. Umesto toga možemo da vidimo kako se takozvani hrišćanski Zapad, namesto stvaranja novog, kreće džinovskim koracima prema mogućnosti uništenja postojećeg sveta.[3]

*

Indija mi je dodelila tri doktorata, iz Alahababa, Benaresa i Kalkute - predstavnika islama, hinduizma i britansko-indijske medicine i nauke. Ove počasti su me donekle preopteretile i uželeo sam se samoće. Desetodnevni boravak u bolnici omogućio mi je takvu vrstu neophodnog skloništa, jer me je u Kalkuti konačno oborila u krevet dizenterija. Našao sam se na blaženom ostrvu i divljem moru novih utisaka, i pronašao sam mesto s kojeg sam mogao da razmišljam o deset hiljada stvari i pometnji koju su one unele u mene.

Kada sam se vratio u hotel u relativno dobrom zdravstvenom stanju, sanjao sam tako karakterističan san da želim da ga ovde pribeležim. Našao sam se, s velikim brojem mojih prijatelja i poznanika iz Ciriha, na jednom nepoznatom ostrvu, koje po svemu sudeći nije bilo mnogo udaljeno od obale južne Engleske. Ostrvo je bilo malo i gotovo nenaseljeno. Sastojalo se od uzanog parčeta zemljišta dugog oko dvadeset milja, koje se prostiralo u pravcu sever-jug. Na stenovitoj obali južnog kraja ostrva nalazio se srednjevekovni zamak. Kao grupa turista u obilasku ovog mesta nalazili smo se u dvorištu zamka. Ispred nas se uzdizao impozantan *belfroi*, kroz čije su se kapije mogle videti kamene stepenice. Upravo smo uspeli da ugledamo kako se ove stepenice pružaju u vis do jedne dvorane sa stubovima. Sama dvorana bila je osvetljena mutnom svetlošću sveća. Shvatio sam da se radi o Gralovom zamku, i da te večeri u njemu treba da se održi "Gralova proslava". Ovaj podatak je po svemu sudeći trebalo da bude čuvan u tajnosti, jer nemački profesor koji se nalazio medu nama, i koji je upadljivo podsećao na starog Momsena (Mommsen),

3. O problemu *imitatio* v. *Psychology and Alchemy*, Part. I (CW. 12).

nije ništa znao o proslavi. Vodio sam veoma živ razgovor sa njim, i bio impresioniran njegovom učenom i blistavom inteligencijom. Jedino me je uznemirivala sledeća činjenica: neprekidno je govorio o prošlosti koja je davno nestala i veoma je učeno govorio o odnosu između britanskih i francuskih izvora legende o Gralu. Očigledno nije bio svestan značenja legende, niti njene žive prisutnosti, za razliku od mene koji sam uočavao oboje. Činilo se, takođe, da profesor ne primećuje našu neposrednu, stvarnu okolinu, jer se ponašao kao da se nalazi u učionici gde drži čas svojim studentima. Uzalud sam pokušavao da skrenem njegovu pažnju na osobenost naše situacije. On, međutim, nije video ni stepenice ni prazničnu atmosferu u dvorani.

Pogledao sam oko sebe s osećanjem bespomoćnosti, i utvrdio da se nalazim pored zidova visokog zamka; niži deo zida bio je prekriven jednom vrstom rešetke, koja nije bila napravljena od uobičajenog drveta, već od crnog gvožđa koje je bilo umetnički oblikovano u vinovu lozu, mlade izdanke lišća i grožđa. U razmacima od šest stopa na horizontalnim granama nalazile su se majušne kuće, takođe od gvožđa, nalik kućicama za ptice. Iznenada sam primetio da se u lišću nešto kreće; u prvom trenutku imao sam utisak da se radi o mišu, ali onda sam jasno ugledao majušnog kepeca od gvožđa sa kapuljačom na glavi, cucullatus-a, kako juri od jedne male kuće do druge. "Evo", doviknuo sam uzbuđeno profesoru, "pogledajte tamo, hoćete li..."

U tom trenutku nastupio je prekid i san se promenio. Nalazio sam se - s istim društvom kao i pre, izuzev profesora - ispred zamka, u nepošumljenom, stenovitom pejsažu. Znao sam da je nešto nepredviđeno moralo da se dogodi, jer se Gral još uvek nije nalazio u zamku iako je proslava trebalo da se održi te iste večeri. Rečeno je da se Gral nalazi na severnom delu ostrva, skriven u maloj, nenastanjenoj kući, jedinoj koja se tamo nalazila. Znao sam da se naš zadatak sastoji u tome da donesemo Grala u zamak. Nas šestoro, otprilike, uputili smo se prema severu.

Nakon nekoliko sati napornog hoda stigli smo do najužeg dela ostrva, gde sam utvrdio da jedan rukavac mora deli ostrvo na dve polovine. Najuži deo tog morskog tesnaca iznosio je oko hiljadu jardi. Tada je Sunce zašlo i spustila se noć. Iscrpljeni, ulogorili smo se

na zemlji. Oblast je bila nenaseljena i pusta; na daleko i na široko nije se moglo videti ni drvo ni grm, ništa osim trave i stena. Nije bilo nikakvog mosta niti čamca. Bilo je veoma hladno i moji prijatelji su uskoro jedan za drugim zaspali. Razmišljao sam šta bi moglo da se učini i zaključio sam kako moram da preplivam kanal i dodem do Grala. Skinuo sam odeću. U tom trenutku sam se probudio.

Ovaj tipično evropski san javio se kada sam svesno počeo da tražim izlaz iz mnoštva utisaka iz Indije koji su me pritiskali. Pre nekih desetak godina otkrio sam da u mnogim mestima Engleske mit o Gralu još uvek predstavlja nešto živo, uprkos svoj učenosti koja se nagomilala oko te tradicije. Ova činjenica je ostavila još jači utisak na mene kada sam uočio sklad između tog poetskog mita i onoga što je alhemija govorila o *unum vas, una medicina* i *unus lapis*-u. Mitovi koji se preko dana zaborave nastave da žive tokom noći a snažne figure koje je svest svela na banalnost i smešnu trivijalnost pesnici su ponovo otkrili i profetski oživeli; ove moćne figure, u "promenjenom obliku", može stoga da prepozna svaka duhovno radoznala osoba. Veliki mitovi prošlosti nisu umrli, kao što mislimo, iako su promenili imena. "Mali i slabašni, ali velike moći", Kabir u velu stupa u novu kuću.

S neodložnom hitrinom san je izbrisao sve snažne utiske iz Indije i vratio me je isuviše dugo zanemarivanom interesovanju za Istok, koje je prethodno bilo izraženo u potrazi za Svetim Gralom kao i u traganju za kamenom mudrosti. Izbačen sam iz sveta Indije i opomenut da Indija ne predstavlja moj zadatak, već samo deo nesumnjivo značajnog puta koji treba da me približi mom sopstvenom cilju. Kao da je san želeo da me upita: "Šta radiš u Indiji? Bilo bi bolje da tragaš za lekovitom posudom, servator mundi, koja je tebi i tvojim prijateljima hitno potrebna. Jer se nalazite u opasnom stanju; svi se nalazite u blizini opasnosti da uništite sve što je vekovima izgrađivano."

*

Poslednju oblast mog putovanja, Cejlon, nisam više doživljavao kao Indiju; tu se već osećao uticaj južnih mora, dodir raja, u kojem čovek ne može da se predugo zadrži. Kolombo je prometna, međunarodna luka u kojoj svakog dana, između pet i šest časova iz vedrog neba dolazi do provale oblaka i pljuska. Uskoro smo ga osta-

vili iza sebe i nastavili put prema brdovitom kraju u unutrašnjosti. Kandi, drevni kraljevski grad, tu obavija fina izmaglica čija mlaka vlaga hrani i održava bujnu vegetaciju. Dalada-Maligava Hram, koji čuva relikvije Svetog Zuba (Bude), mali je hram ali zrači posebnim šarmom. Dosta vremena proveo sam u njegovoj biblioteci, razgovarajući sa monasima i razgledajući tekstove budističkog zakona koji su izgravirani na lišću od srebra.

Tu sam prisustvovao jednoj večernjoj ceremoniji koja je vredna pamćenja. Mladići i devojke prosipali su ogromne količine jasminovog cveća ispred oltara, pevajući istovremeno molitvu u pola glasa: mantrom. Mislio sam da se mole Budi, ali moj vodič, jedan kaluđer, objasnio mi je: "Ne, Bude više nema; on je u nirvani; ne možemo da mu se molimo. Oni pevaju: 'Naš život je prolazan kao ovo cveće. Neka moj bog podeli sa mnom lepotu ovih darova'[4]."

Pre glavne ceremonije održan je jednočasovni koncert u mondapam-u, to jest u prostoriji koja se u Indiji naziva dvorana za čekanje. Bilo je pet dobošara: u svakom uglu četvorougaone dvorane nalazio se po jedan dobošar, dok je peti, jedan mladić, stajao u sredini. On je bio solista i veoma dobar dobošar. Go do pasa, blistavog torzoa, sa crvenim pojasom, u shoka (dugačka suknja koja dopire do peta); sa belim turbanom i sjajnim narukvicama koje su mu prekrivale ruke, popeo se na Budu od zlata, noseći dupli doboš, "da prinese muziku kao dar". Tu je, uz divne pokrete tela i ruku, umetnički savršeno, odsvirao na bubnju jednu čudnu melodiju. Posmatrao sam ga s leđa; stajao je ispred ulaza u mandapam, koja je bila pokrivena malim lampama sa uljem. Doboš govori drevnim jezikom trbuha i solarnog pleksusa; trbuh se ne "moli" već "rađa" dobronamernu mantram ili meditativnu molitvu. Ne radi se, dakle, o obožavanju Bude, već o jednom od mnogobrojnih činova samoiskupljenja koje izvodi osveščeno ljudsko biće.

*

Pre početka proleća krenuo sam na povratak kući, s takvim obiljem utisaka da nisam imao ni najmanju želju da napustim brod kako bih video Bombaj. Umesto toga, zaronio sam u svoje alhemijske tekstove na latinskom. Ali Indija je ipak ostavila traga u meni; to su tragovi koji vode iz jedne u drugu beskonačnost.

4. Bog = deva = anđeo zaštitnik.

V. RAVENA I RIM

Još prilikom prve posete Raveni 1913. godine, grob Gale Plačide (Galla Placidia) ostavio je na mene snažan i fascinantan utisak. Prilikom sledeće posete, dvadeset godina kasnije, imao sam isto osećanje; na grobu Gale Plačide ponovo sam upao u čudno raspoloženje, ponovo sam bio duboko uzbuđen. Nalazio sam se tamo sa jednom poznanicom, i odatle smo otišli pravo u Pravoslavnu Krstionicu.

Ono što sam unutra najpre zapazio bila je blaga plava svetlost koja je ispunjavala prostor; tome se, međutim, nisam uopšte začudio. Nisam pokušao da potražim izvor svetlosti i njeno čudno prisustvo bez ikakvog vidljivog izvora stoga me nije uznemirivalo. Bio sam na izvestan način zapanjen što su na mestu gde sam prilikom prve posete upamtio da se nalaze prozori sada bile četiri velike slike u mozaiku neverovatne lepote koje sam, činilo se, potpuno zaboravio. Uznemirilo me je otkriće da imam tako nepouzdanu memoriju. Mozaik na južnoj strani predstavljao je krštenje u Jordanu; druga slika, na severu, prikazivala je prelazak dece Izraela preko Crvenog mora; treća slika, na istoku, ubrzo je izbledela iz mog sećanja. Može biti da je na njoj bilo predstavljeno očišćenje Naama od lepre u Jordanu; slika sa tom temom nalazila se u staroj Marijanskoj Bibliji u mojoj biblioteci. Četvrti mozaik, na zapadnoj strani Krstionice, ostavio je na mene najsnažniji utisak. Pred njim smo se našli na kraju. Mozaik je predstavljao Hrista kako pruža ruku Petru koji se davio u talasima. Pred ovim mozaikom zadržali smo se najmanje dvadeset minuta raspravljajući o izvornom ritualu krštenja, naročito o njegovoj čudnoj arhaičnoj koncepciji kao činu inicijacije koji je povezan sa stvarnom opasnošću od smrti. Takve inicijacije često su bile povezane sa smrtnom opasnošću i na taj su način služile izražavanju arhetipske ideje o smrti i ponovnom rođenju. Krštenje je prvobitno predstavljalo stvarno potapanje koje je makar sugerisalo opasnost od davljenja.

Sliku Petra koji se davi zadržao sam u najjasnijem sećanju i do današnjeg dana mogu da vidim svaki njen detalj pred očima; plavu boju mora, pojedinačne delove mozaika, ispisane delove dijaloga koji izlazi iz Petrovih i Hristovih ustiju, a koje sam pokušao da

dešifrujem. Kada smo napustili Krstionicu, brzo sam otišao do blagajne da kupim fotografije mozaika, ali nisam mogao da nadem nijednu. Nismo imali vremena - to je bila samo kratka poseta - i tako sam kupovinu odložio za kasnije. Mislio sam kako ću moći da slike naručim iz Ciriha.

Kada sam se vratio kući, zamolio sam jednog poznanika koji je išao u Ravenu da mi nabavi pomenute slike. On nije mogao da ih pronađe pošto je utvrdio da mozaici koje sam mu opisao ne postoje.

U međuvremenu, ja sam već na jednom seminaru govorio o originalnoj koncepciji krštenja i tom sam prilikom takođe pomenuo mozaike koje sam video u Pravoslavnoj Krstionici.[5] Još uvek se živo sećam tih slika. Dama koja se tom prilikom nalazila sa mnom dugo je odbijala da poveruje kako ono što je "videla sopstvenim očima" ne postoji.

Kao što znamo, veoma je teško odrediti da li, i do kog stepena, dve osobe vide istu stvar. U ovom slučaju, međutim, bio sam u stanju da potvrdim kako se, makar u glavnim crtama, ono što smo oboje videli podudaralo.

Ovo iskustvo iz Ravene spada u najčudnije događaje u mom životu. Ono se jedva može objasniti. Jedna okolnost u priči o carici Gali Plačidi (u. 450) mogla bi možda da ga malo osvetli. Dok je po oluji, u najgore zimsko doba, prelaziła iz Vizantije u Ravenu, ona se zaklela kako će ukoliko izađe nepovređena iz ove nepogode sagraditi crkvu i dati da se u njoj prikažu opasnosti mora. Ovu zakletvu je održala tako što je sagradila Crkvu Sv. Jovana u Raveni, koju je ukrasila mozaicima. U ranom srednjem veku, crkva Sv. Jovana, zajedno sa njenim mozaicima, izgorela je u požaru; ali, u Ambrozijani, u Milanu, još uvek može da se nađe slika koja prikazuje Galu Plačidu u čamcu.

Od svoje prvi posete lično sam bio veoma privučen ličnošću Gale Plačide i često sam se pitao kako je toj visoko obrazovanoj ženi od ukusa morao da izgleda život pored vladara varvarina. Njen grob predstavljao je za mene poslednje mesto preko kojeg sam mogao da dokučim njenu ličnost. Galina ličnost i celo njeno biće za

5. Seminar o Tantra jogi, 1932. godine.

mene su predstavljali živu stvarnost; svojom energičnom prirodom ona je predstavljala odgovarajuće otelovljenje za moju animu.[6]

Anima muškarca ima strogo istorijski karakter. Kao personifikacija nesvesnog, ona se vraća u praistoriju, i otelovljuje sadržaje prošlosti. Ona čoveka upoznaje sa elementima iz njegove praistorije. Za pojedinca, anima predstavlja celokupni život koji se odigrao u prošlosti i još uvek živi u toj osobi. U poređenju sa njom uvek sam se osećao kao varvarin koji zapravo nema nikakvu istoriju - kao biće koje je izniklo ni iz čega, koje nema ni prošlosti ni budućnosti.

U toku mog suočavanja sa animom ja sam se u stvari sudario sa istim opasnostima koje su bile predstavljene na mozaicima. Bio sam blizu davljenja. Dogodilo mi se isto što i Petru, koji je zvao u pomoć i koga je potom Hristos spasao. Sudbina Faraonove vojske mogla je da postane i moja. Slično Petru i Naamu, izašao sam nepovređen, a integracija nesvesnih sadržaja suštinski je doprinela usavršavanju moje ličnosti.

Ono što se dešava prilikom integracije predašnjih nesvesnih sadržaja u svest predstavlja nešto što se jedva može opisati rečima. Tako nešto može jedino da se iskusi. To je neporecivo subjektivni doživljaj, kada sebe i svoju jedinstvenost doživljavamo na poseban način; i to je činjenica u koju nije moguće sumnjati. Kada prenosimo svoja posebna osećanja na druge reč je o istovetnom procesu; i to je, takođe, činjenica u koju se ne može sumnjati. Koliko nam je poznato, ne postoji nikakav viši autoritet koji bi bio u stanju da eliminiše moguće razlike između svih utisaka i mišljenja koji se stiču na taj način. Da li do promene u ličnosti dolazi usled integracije, i kakva je priroda te promene, ostaje stvar subjektivnog ubeđenja. Nije, naravno, reč o činjenici koja se može naučno potvrditi i stoga ona nije nigde u svetu zvanično priznata. Ipak, to ostaje činjenica koja je u praksi neobično važna i prepuna značenja. U svakom slučaju, pravi psihoterapeuti i psiholozi koji su zainteresovani za terapiju, teško da mogu prevideti ovakvu vrstu činjenica.

Nakon mog iskustva iz Krstionice u Raveni, sa sigurnošću mogu da tvrdim da nešto unutarnje može delovati kao spoljašnje, i

6. Ovu viziju sam Jung je protumačio kao tvorevinu nesvesnog koja je trenutno iznikla iz njegovog razmišljanja o arhitepskoj prirodi inicijacije. Neposredan uzrok ovaploćenja vizije leži, prema Jungovom mišljenju, u projekciji njegove anime na Galu Plačidu. - A. J.

obratno. Stvarne zidove Krstionice, kako sam ih morao videti svojim fizičkim očima, prekrivala je sasvim drugačija vizija, koja je u jednakoj meri delovala realno kao i nepromenljiv sud za svetu vodicu.

Šta je predstavljalo stvarnost u tom trenutku?

Po svemu sudeći, moj slučaj je jedinstven u svoj vrsti. Ali, ovakva dešavanja najčešće se ne shvataju ozbiljnije od ispričane ili pročitane priče. O anegdotama ovakve vrste brzo smo, uglavnom, spremni da smislimo mnoštvo različitih objašnjenja koja tajanstvenost čine bezopasnom. Došao sam do zaključka kako nam je pre uspostavljanja bilo kakve teorije u vezi sa nesvesnim potrebno mnogo, mnogo iskustava ove vrste.

U toku svog života putovao sam mnogo i veoma sam želeo da idem u Rim, ali sam osećao kako nisam dorastao utiscima koje.bi taj grad mogao da ostavi na mene. Sama Pompeja bila mi je više nego dovoljna: utisci koje je ostavila na mene uskoro su prevazišli moje receptivne moći. Bio sam u stanju da obidem Pompeju tek pošto sam, kroz proučavanja od 1910. do 1912. godine, stekao izvestan uvid u psihologiju klasične antike. Godine 1912. nalazio sam se na brodu koji je plovio od Đenove do Napulja. Dok se lađa približavala obrisima Rima, stajao sam pored ograde. Ispred mene je ležao Rim, još uvek zadimljeno i užareno sedište iz kojeg se širila klasična kultura, ukorenjena u zamršeni splet umetničkih dela hrišćanskog i zapadnog srednjeg veka. Njihova klasična antika još uvek je živela u punom svom sjaju i moći.

Uvek sam se čudio ljudima koji odlaze u Rim kao što bi, recimo, išli u Pariz ili London. Svakako da se u Rimu može estetski uživati jednako kao i u tim gradovima; ali, ukoliko ondašnji duh na svakom koraku prodire do vašeg najdubljeg bića, ako ostaci zida na jednom i nekog stuba na drugom mestu, gledaju pravo u vas licem koje odmah prepoznajete, onda istog trenutka sve dobija drugačije značenje. Čak i u Pompeji preda mnom su se otvarali nepredvidljivi vidici, postojao sam svestan neočekivanih stvari i nicala su pitanja na koja nisam umeo da odgovorim.

U mojim poznim godinama - 1949 - poželeo sam da ispravim taj propust ali, dok sam kupovao karte, uhvatila me je nesvestica. Nakon toga, planovi za putovanje u Rim otpali su jednom za uvek.

X
VIZIJE

Početkom 1944. godine slomio sam stopalo, a nakon te nezgode usledio je srčani udar. U nesvesnom stanju doživeo sam delirijume i vizije koji su verovatno počeli dok sam se nalazio na ivici smrti i dok sam primao kiseonik i injekcije kamfora. Vizije su bile toliko silovite da sam ja lično zaključio kako se nalazim blizu smrti. Bolničarka mi je kasnije saopštila: "Izgledalo je kao da ste okruženi blještavom svetlošću." Takvu pojavu ponekad je primećivala kod samrtnika, dodala je. Tada sam dosegao krajnju granicu i ne znam da li sam se nalazio u snu ili u ekstazi. U svakom slučaju, počele su da mi se dešavaju kranje neobične stvari.

Imao sam utisak da se nalazim visoko u vaseljeni. Na velikoj udaljenosti ispod sebe ugledao sam zemaljsku kuglu, koja se kupala u veličanstvenoj plavoj svetlosti. Video sam duboko plavo more i kontinente. Daleko ispod mojih stopala ležao je Cejlon, a u pravcu mog pogleda potkontinent Indija. U moje vidno polje nije se uklapala cela Zemlja, ali njen okrugao oblik jasno se raspoznavao, a obrisi su joj blistali srebrnim sjajem kroz divnu plavu svetlost. Na mnogim mestima kugla je bila obojena, ili prošarana mestima tamnozelene boje nalik na oksidirano srebro. Daleko na levoj strani pružalo se ogromno prostranstvo - crvenkasto-žuta arabijska pustinja; činilo se kao da je srebrna boja Zemlje tu poprimila crvenkasto-zlatnu nijansu. Potom je usledilo Crveno more, a sasvim, sasvim iza njega - kao da se nalazi u gornjem levom kutu mape - mogao sam da nazrem samo delić Mediterana. Moj pogled se zadržavao uglavnom na tom mestu, jer je sve ostalo bilo nerazgovetno. Mogao sam, takođe, da vidim snegom pokrivene vrhove Himalaja, inače, sav pre-

deo u tom pravcu prekrivala je magla ili oblaci. Na desnu stranu nisam uopšte gledao. Znao sam da se nalazim na tački iza koje sledi odvajanje od Zemlje.

Kasnije sam utvrdio koliko se mora biti visoko u prostoru da bi se imao tako širok pogled - oko hiljadu milja! Prizor Zemlje sa te visine bilo je nešto najveličanstvenije što sam ikada video.

Nakon kraćeg posmatranja, okrenuo sam se na drugu stranu. Sada sam se, naime, nalazio ledima okrenut Indijskom okeanu, a licem prema severu. Tada mi se učinilo da se obrćem na levo. U moje vidno polje ušlo je nešto novo: nedaleko, ugledao sam u prostoru ogromni kameni blok tamne boje, nalik meteoritu. Bio je otprilike veličine moje kuće, ili čak veći. Kao i ja, lebdeo je u prostoru.

Slične stene video sam na obali Bengalskog zaliva. Ti su kameni blokovi bili od žutosmeđeg granita, a neki među njima bili su izdubljeni u hramove. Moja stena predstavljala je jedan takav ogromni tmasti kameni blok. Jedan njegov ulaz vodio je u malo predsoblje. S desne strane ulaza, na kamenoj klupi, sedeo je u lotos položaju, ćuteći, tamnoputi Indus. Nosio je belu odeždu i znao sam da me očekuje. Do ovog predsoblja vodila su dva stepenika, a unutra, s leve strane, nalazila se kapija hrama. Bezbrojna sićušna udubljenja, od kojih je svako imalo konkavan oblik tanjirića ispunjenog kokosovim uljem i malim fitiljima, okruživala su vrata veoma svetlim plamenovima. Upravo ovakav prizor već sam video prilikom posete Hramu Sv. Zuba u Kendiju, na Cejlonu; kapiju tog hrama okruživalo je nekoliko redova sličnih uljanih svetiljki koje su gorele.

Kada sam se približio stepenicama koje su vodile na gore, ka ulazu u stanu, dogodilo se nešto čudno: imao sam osećaj da s mene, poput zmijinog svlaka, sve spada. Sve čemu sam težio, što sam želeo ili o čemu sam razmišljao, celokupna fantazmagorija zemaljske egzistencije, otpala je ili bila strgnuta s mene - i to je bio izuzetno bolan proces. Pa ipak, nešto je ostalo; činilo se kao da sam nastavio da nosim sve ono što sam ikada doživeo ili učinio, sve što se oko mene dešavalo. Mogao bih to da iskažem i na sledeći način: to je bilo sa mnom, i ja sam bio sve to. Da se tako izrazim - ja sam se sastojao od svega toga. Sastojao sam se od sopstvene povesti i osećao sam sa dubokom pouzdanošću; ja sam upravo to. "Ja sam taj svežanj prošlosti, ja sam njeno ispunjenje."

Ovo iskustvo me je preplavilo osećanjem ogromne praznine, ali istovremeno i osećanjem velike punoće. Nije više bilo ničega što bih poželeo ili za čim bih žudeo. Postojao sam u objektivnom stanju: predstavljao sam ono što sam bio tokom života. Najpre me je preplavilo osećanje vlastite satrvenosti, kao da sam bio razgolićen ili opljačkan; ali, iznenada, takvo osećanje je postalo krajnje nebitno. Kao da je sve pripalo prošlosti; jedino je ostalo *fait accompli,* bez i najmanjeg osvrtanja za onim što je bilo. Nisam više osećao nikakvo žaljenje za nečim propuštenim ili oduzetim. Naprotiv: imao sam sve što je predstavljalo mene, a to je bilo sve.

Nešto drugo zaokupljalo je moju pažnju: kada sam se približio hramu postalo mi je nesmnjivo jasno da ću upravo stupiti u jednu osvetljenu prostoriju u kojoj ću sresti sve one ljude kojima sam pripadao u stvarnosti. Tamo bih, konačno, shvatio - što sam takode osećao sa sigurnošću - koju istorijsku nit smo sledili ja ili moj život. Saznao bih šta je bilo pre mene, zašto sam nastao i prema kakvom cilju je moj život bio usmeren. Život koji sam vodio često mi je ličio na priču koja nema ni početka ni kraja. Imao sam utisak da predstavljam samo istorijski fragment, isečak kome nedostaje prethodni sadržaj i nastavak. Činilo se da je moj život istrgnut iz dugačkog lanca događaja, i da su mnoga pitanja ostala bez odgovora. Zašto je moj život krenuo upravo ovim pravcem? Zašto su baš meni data upravo ovakva saznanja? Šta sam učinio od njih? Šta će uslediti? Bio sam siguran da ću na sva ta pitanja dobiti odgovor čim stupim u kameni hram. Tamo ću saznati zašto se sve dogodilo na ovaj, a ne na neki drugi način. Tamo ću sresti ljude koji znaju odgovor na moje pitanje o tome šta je bilo pre i šta će biti posle.

Dok sam ovako razmišljao dogodilo se nešto što je privuklo moju pažnju. Odozdo, iz pravca Evrope, jedna ljudska prilika je poletela na gore. Bio je to moj lekar, Dr H. - ili, bolje rečeno, njegova predstava - uokviren zlatnim lancem ili zlatnim lovorovim vencem. Odmah sam shvatio: "Aha, to je moj lekar. Naravno, onaj koji me leči. Ali sada dolazi u svom prvobitnom obliku, kao basileus sa Kosa.[1] U stvarnom životu on je predstavljao ovaploćenje ovog basileu-

1. *Basileus* = kralj. U antici, Kos je bio poznat kao sedište Asklepijevog hrama i kao rodno mesto Hipokrata (Hippocrates). - A. J.

sa, vremensko otelovljenje prvobitnog obličja, koje postoji od početka. Sada se pojavljuje u svom prvobitnom obliku."

Ja sam se po svoj prilici takođe nalazio u svom prvobitnom obliku, mada je to bilo nešto što nisam opažao već sam jednostavno smatrao izvesnim. Kada se našao preda mnom, između nas je usledila nema razmena misli. Dr H. je poslat sa Zemlje da mi prenese poruku kako se tamo protive mom odlasku. Nemam prava da napustim Zemlju i moram da se vratim na nju. U trenutku kada sam to čuo vizija je iščezla.

Bio sam duboko razočaran, jer je sada čitavo predhodno iskustvo delovalo bezrazložno. Bolan proces razgolićavanja bio je uzaludan i neće mi biti dozvoljeno da uđem u hram, da se pridružim ljudima čijem sam društvu pripadao.

U stvarnosti, trebalo je da prođu još pune tri nedelje pre nego što sam doista bio u stanju da ponovo pristanem na život. Nisam mogao da jedem zato što mi se svaka hrana gadila. Grad i planine koje sam mogao da vidim sa svog bolesničkog kreveta podsećali su me na ofarbane zavese sa crnim rupama, ili na poderani list novina pun fotografija bez ikakvog smisla. Razočaran, mislio sam: "Sada ponovo moram da se vratim u svet koji je planski uraden 'po sistemu kutija'. Činilo mi se da se u odnosu na svet kao usklađenu celinu nalazi veštački sagrađen, po vrednosti niži, trodimenzionalni svet, u kome je svaki pojedinac smešten u malu kutiju. I sada bi trebalo da ponovo ubedim sebe kako je to važno! Život i čitav svet doživljavao sam kao zatvor, i činjenica da ću sve to ponovo morati da smatram ispravnim bila mi je neizmerno mučna. Bio sam tako srećan što sam sve to odbacio, a sada je ispalo da ću se - zajedno sa svima ostalima - ponovo naći obešen o nekakvom koncu u kutiji. Dok sam lebdeo u vaseljeni nalazio sam se u beztežinskom stanju, i nije bilo ničega što bi me zauzdavalo. A sada je to sve trebalo da predstavlja tek puku prošlost!

Osećao sam žestok otpor prema svom lekaru zato što me je vratio u život. Istovremeno bio sam zabrinut zbog njega: "Za ime Boga, njegov život je u opasnosti! Prikazao mi se u prvobitnom obliku! Kada neko poprimi taj oblik to je znak da će umreti, jer već pripada 'većem društvu'!" Iznenada me je obuzela zastrašujuća misao

da će dr H. morati da umre umesto mene. Nastojao sam svim silama da mu to predočim, ali me on nije razumeo. Onda sam se naljutio na njega. "Zašto se neprekidno pretvara da ne zna kako je on basileus sa Kosa? I da je već poprimio svoje prvobitno obličje. On želi da me ostavi u uverenju kako mu je to nepoznato." To me je razdraživalo. Moja supruga je negodovala što sam tako neljubazan prema svom lekaru. Bila je u pravu; ali, u to vreme bio sam ljut na njega zato što tvrdoglavo odbija da govori o svemu onome što se odvijalo među nama u mojoj viziji. "Prokletstvo, trebalo bi da preduzme nešto! Nema prava da bude tako nemaran! Želim da ga upozorim da pripazi na sebe." Bio sam čvrsto ubeđen da mu je život u opasnosti.

I doista, ja sam bio njegov poslednji pacijent. Četvrtog aprila 1944. godine - još uvek se tačno sećam datuma - bilo mi je dozvoljeno da sednem na ivicu kreveta prvi put od početka moje bolesti - i tog istog dana, dr H. je pao u svoju bolesničku postelju iz koje se više nije digao. Čuo sam da je povremeno imao napade groznice. Uskoro potom, umro je od septikemije. Bio je dobar lekar i bilo je nečeg genijalnog u njemu. U suprotnom, ne bi mi se prikazao kao kralj Kosa.

U toku tih nedelja život mi je proticao u čudnom ritmu. Danju sam obično bio depresivan. Osećao sam se nemoćno i utučeno, i jedva bih se odvažio da se pomerim. Razmišljao sam, tmurno raspoložen: "Sada moram da se vratim u ovaj dosadni svet." Predveče bih zaspao, i spavao otprilike do ponoći. Tada bih došao k sebi i ležao budan oko jedan sat, ali sada u sasvim preobraženom stanju. Kao da sam bio u ekstazi. Imao sam utisak da lebdim u prostoru, bezbedno zatvoren u kosmičkoj materici - u užasnoj praznini, ali ispunjen najvećim mogućim osećanjem sreće: "Ovo je stanje krajnjeg blaženstva", mislio sam. "Ovo se ne može opisati - isuviše je lepo!"

Sve oko mene delovalo je začarano. U to doba noći bolničarka mi je donosila malo podgrejane hrane - jer sam jedino tada bio u stanju da nešto pojedem, i to s apetitom. Ponekad mi se činilo da je bolničarka zapravo nekakva stara Jevrejka, mnogo starija nego što je doista bila, koja priprema za mene obredna košer jela. Dok sam je posmatrao imao sam utisak kako njenu glavu okružuje plavi oreol. Ja sam se lično, kako mi je izgledalo, nalazio u Pardes Rimonim-

u, vrtu narova,[2] gde se odvijalo venčanje između Tiferet i Malšut (Tifereth i Malchuth). Ili sam, pak, bio rabin Simon ben Johai (Simon ben Jochai), čija se svadba slavila nakon njegove smrti. Bilo je to mističko venčanje kakvo se sreće u kabalističkoj tradiciji. Ne mogu da opišem svu velelepnost ovog iskustva. Jedino sam bio u stanju da neprekidno ponavljam: "Ovo je, dakle, vrt naroda! Ovo je, dakle, venčanje između Tiferet i Malšut!" Ne znam tačno kakvu sam ja ulogu imao u svemu. U dubini duše osećao sam da se ipak radi o meni samom: to je bilo moje venčanje. I moje osećanje blaženstva poticalo je od tog blaženog svadbenog veselja.

Postepeno, vrt naroda je iščezao i smenio ga je novi prizor. Usledilo je Venčanje Jagnjeta, u praznično okićenom Jerusalimu. Nisam u stanju da potanko opišem ovo iskustvo. Jednostavno, doživeo sam neizreciva stanja ushićenosti, obasjana svetlošću i uz prisustvo anđela. Ja sam lično predstavljao "Venčanje Jagnjeta".

Ova predstava je, takođe, iščezla, a potom je usledila nova, poslednja vizija. Odšetao sam prostranom dolinom do njenog kraja, odakle se pružao blago zatalasan venac brežuljaka. Dolina se završavala u klasičnom amfiteatru, koji je delovao velelepno u zelenom pejsažu. I tu, u tom pozorištu, slavila se hierosgamos. Na pozornicu su izašli muškarci i žene, plesači, a mističko venčanje između Sve-oca Zevsa i Here obavljalo se na cvećem natkritom divanu, kako je opisano u Ilijadi.

Sve su to bila veličanstvena iskustva. Noćima, uzastopce, lebdeo sam u stanju krajnjeg blaženstva, "okružen predstavama svih stvorenja."[3] Postepeno, motivi bi se izmešali i konačno izbledeli. Vizije su obično trajale oko jedan sat. Tada bih ponovo zaspao. Kako se približavalo jutro, obuzimalo bi me osećanje: "Evo, ponovo dolazi sivo jutro; evo sada dolazi sivi svet sa svojim kutijama! Kakva idiotarija, kakva nesnosna besmislica!" Ta unutarnja stanja bila su tako zanosno lepa da je u poređenju sa njima ovaj svet izgledao krajnje

2. *Pardes Rimmonim* jeste naslov jednog starog kabalističkog traktata od Mojsija Kordovera (Moses Cordovero/šesnaesti vek). U kabalističkom učenju Malšut i Tiferet predstavljaju dve od deset sfera božanske manifestacije u kojima se Bog ozbnanjuje iz svog skivenog stanja. Predstavljaju božanski muški i ženski princip.

3. *Faust,* Drugi deo.

smešno. Kako sam se ponovo približavao životu, ta stanja su postajala sve reda, i jedva tri nedelje nakon prve vizije, potpuno su iščezla.

Nemoguće je preneti lepotu tih vizija i snagu emocija koje su me za to vreme prožimale. Bilo je to nešto najupečatljivije što sam ikada iskusio. A kakvu je samo suprotnost svemu tome predstavljao dan: bio sam iznuren i razdražljiv; sve mi je smetalo; sve je bilo isuviše materijalno, isuviše grubo i glomazno, užasno ograničeno kako u prostornom tako i u duhovnom pogledu. Sve me je podsećalo na zatvor. Sve je to, iz razloga koje je nemoguće iskazati, predstavljalo zatočeništvo, pa opet, posedovalo je i neku vrstu hipnotičke snage, neodoljive privlačnosti, kao da je reč o suštoj zbilji, uprkos tome što sam jasno opažao njenu prazninu. I pored toga što mi se tokom vremena povratila vera u svet, od tog doba nikada više nisam mogao da se u potpunosti oslobodim utisaka kako ovaj život predstavlja samo segment egzistencije umetnut u trodimenzionalni univerzum koji je zasnovan na sistemu-kutije, i sagrađen naročito u tu svrhu.

Treba pomenuti još jedan detalj čitavog iskustva kojeg se sasvim jasno sećam. Na početku, kada sam imao viziju vrta narova, zamolio sam bolničarku da mi ne zameri ako joj nešto smeta. U sobi se oseća tako jako prisustvo svetosti, rekao sam, koje bi za nju moglo biti škodljivo. Naravno da me nije razumela. Za mene je prisustvo svetosti imalo magičnu snagu; plašio sam se da bi ono moglo da bude nepodnošljivo za druge ljude. Tada sam shvatio šta se podrazumeva kada se govori o "slatkom mirisu" Duha svetog. Upravo se o tome radilo. U sobi se nalazila pneuma neizrecive svetosti, koja se ispoljila u vidu *mysterium coniunctionis.*

Ranije nikada ne bih mogao da pretpostavim da je takvo iskustvo uopšte moguće. Nije se radilo o tvorevini imaginacije. Vizije i iskustva bili su krajnje realni; ništa subjektivno nije moglo da im se pripiše - sve ih je odlikovala krajnja objektivnost.

Skloni smo da s lakoćom odbacimo reč "večnost", ali ovo iskustvo mogu da opišem jedino kao ekstazu bezvremenog stanja u kojem sadašnjost, prošlost i budućnost predstavljaju jedno. Sve što se dešava u vremenu ovde je bilo spojeno u kristalizovanu celinu. Ništa se nije odvijalo kao događanje u vremenu, ništa se nije moglo meriti pojmovima vremena. Moje iskustvo najpre bi moglo da se oz-

naći kao stanje čuvstvene spoznaje jedinstvenosti, ali onakve kakva može da se dosegne putem mašte. Kako bih mogao da zamislim da istovremeno postojim prekjuče, danas i prekosutra? U tom slučaju, morao bih da sebi predstavim stvari koje se još uvek nisu dogodile, ono što se nesumnjivo dešava kao i ono što bi već bilo završeno - a da sve, istovremeno, predstavlja jedno. Ono jedino što je čuvstvo kadro da pojmi bila bi sveukupnost, nerazlučiva celina, koja se istovremeno sastoji od iščekivanja početka, začudenosti nad onim što se upravo dešava i zadovoljstva ili razočaranja ishodom proteklog događaja. Reč je o stanju pripadnosti neopisivoj celovitosti prema kojoj se, ipak, odnosimo s krajnjom objektivnošću.

Takvu objektivnost iskusio sam kasnije u životu još jedanput. Bilo je to nakon smrti moje supruge. Video sam je u snu koji je nalikovao viziji. Stajala je na maloj udaljenosti, i gledala pravo u mene. Bila je u svojim mlađim godinama, možda tridesetim, i nosila je haljinu koju je za nju pre mnogo godina sašila moja rođaka medijum. Bila je to verovatno najlepša odeća koju je ikada nosila. Izraz njenog lica nije bio ni radostan ni tužan već pre objektivno mudar i pun razumevanja, bez najmanjeg traga emocija, kao da se nalazila izvan uticaja afekata. Znao sam da to nije ona, već pre njen portret koji je sama napravila ili naručila za mene. Portret je izražavao početak našeg odnosa, događaje u toku pedeset i tri godine braka kao i kraj njenog života. Kada se suoči s takvom celinom čovek ostaje bez reči jer tako nešto jedva može da se pojmi.

Objektivnost koju sam doživeo u ovom snu i u vizijama predstavlja deo dostignute individuacije. Ona označava odvajanje od vrednovanja i od onoga što nazivamo emocionalnim vezama. Govoreći uopšteno, emocionalne veze su veoma važne za ljudska bića. Ali, one ipak sadrže projekcije i da bi se dosegla sopstvenost i objektivnost najbitnije je da se ove projekcije uklone. Emocionalne veze predstavljaju odnose zasnovane na želji, koji su ukaljani prinudom i ograničavanjem slobode; od druge osobe se nešto očekuje, što i nju i nas čini neslobodnim. Objektivno znanje leži skriveno iza privlačnosti emotivne veze; čini se da je to suštinska tajna. Jedino putem objektivnog saznanja može da se postigne istinski *coniunctio.*

Nakon ove bolesti za mene je počeo plodan period rada. Veliki deo mojih glavnih dela napustao sam tek tada. Spoznaja do koje

sam došao, ili vizija svršetka svega postojećeg, pružili su mi snagu da usvojim novi metodološki pristup. Nisam više pokušavao da neprekidno proveravam sopstveno mišljenje, već sam se predao struji ideja koje su nadolazile. Tako su se problemi preda mnom otvarali i uobličavali, jedan za drugim.

Za vreme bolesti shvatio sam još nešto. Mogao bih to da izrazim kao stav da stvari treba prihvatiti onakvima kakve jesu; kao jedno bezuslovno "da" za ono što jeste, bez subjektivnog protesta - kao prihvatanje uslova egzistencije onakvih kakve ih ja vidim i razumem, prihvatanje vlastite prirode, takve kakva mi je data. Na početku moje bolesti imao sam utisak da nešto nije u redu sa mojim osnovnim životnim stavom, i da sam u izvesnoj meri ja lično odgovoran za ovaj nesrećni slučaj. Ali, kada krene putem individuacije, kada živi po sopstvenom nahođenju, čovek mora da računa i na greške: život ne bi bio potpun bez njih. Ne postoji nikakvo jemstvo - ni jednog jedinog trenutka - da nećemo napraviti grešku ili upasti u smrtnu opasnost. Možemo da izaberemo put za koji mislimo da je siguran. Ali to će biti put smrti. Tada se više ništa ne događa - u svakom slučaju, ne događaju se prave stvari. Onaj ko krene putem smrti ni po čemu se ne razlikuje od mrtvog čoveka.

Tek nakon bolesti shvatio sam koliko je važno ne odupirati se vlastitoj sudbini. U tom slučaju kujemo takav ego koji se ne raspada kada nam se dešavaju neshvatljive stvari; stvaramo jedan postojani ego koji je u stanju da stoički podnosi istinu i da se nosi sa svetom i sudbinom. S takvim egom, iskustvo poraza jednako je iskustvu pobede. Tada ništa više ne može da naruši naš mir - ni iznutra ni spolja, jer je naše sopstveno trajanje izdržalo struju života i vremena. Ali, to je moguće sprovesti jedino kada se ne mešamo nametljivo u zakone sudbine.

Shvatio sam, takođe, da se moraju prihvatiti misli koje se spontano javljaju i razvijaju, kao sastavni deo čovekove vlastite prirode. Kategorije istine i laži uvek su, naravno, prisutne; ali pošto nisu obavezujuće, one zauzimaju sporedno mesto. Samo prisustvo ideja je bitnije od našeg ličnog suda o njima. Ali, ne smemo da ugušimo ni svoja subjektivna mišljenja budući da ona takođe predstavljaju prisutne ideje koje su deo celine našeg bića.

XI
O životu nakon smrti

Ono što mogu da kažem o onostranom životu i o životu nakon smrti sastoji se isključivo od mojih sećanja, od predstava u kojima sam živeo i od misli kojima sam bio obuzet. Ta sećanja na izvestan način takođe leže u osnovi mojih dela, s obzirom da ta dela ne predstavljaju ništa drugo do pokušaje, koji se oduvek ponavljaju, da se pruži odgovor na pitanje o uzajamnom delovanju onoga "ovde" i onoga "tamo". Do sada nikada nisam izrično pisao o životu nakon smrti, tada bih bio primoran da potkrepim dokazima svoje ideje, a nije mi poznat nijedan način na koji bih to mogao da učinim. Nezavisno od ishoda, sada bih želeo da makar iznesem te svoje ideje.

Čak ni sada nisam u stanju da učinim ništa više nego da pričam priče - da "mitologizujem". Možda čovek mora da se približi smrti kako bi stekao neophodnu slobodu da govori o njoj. Ne radi se o mojoj želji za životom nakon smrti. U stvari, više bih voleo da ne potkrepljujem takve ideje. Ipak u cilju krajnje istine, moram da priznam kako se u meni bude, bez moje želje i bilo kakvog svesnog napora, misli takve prirode. Ne mogu da kažem da li su te misli prave ili lažne, ali znam da postoje i da se mogu izraziti, ukoliko ih ne potisnemo iz izvesne predsrasude. Predrasuda osakaćuje i vređa celokupan fenomen psihičkog života. A ja isuviše malo znam o tom životu da bih bio siguran kako se on može spoznati putem racionalne rasudne moći. Kao što je učinio sa tolikim drugim mističkim koncepcijama, kritički racionalizam očito je odbacio i ideju o životu nakon smrti. Ovo je moglo da se dogodi samo zato što se danas većina ljudi gotovo isključivo poistovećuje sa svojom svešću i zamišlja da predstavlja jedino ono što zna o sebi. Ipak, svako ko poseduje makar površno znanje o psihologiji može da vidi koliko je racionalno znan-

je ograničeno. Racionalizam i doktrinizam jesu bolesti našeg vremena; oni se ponašaju kao da poseduju sve odgovore. Ali veliki deo onoga što je naš ograničeni savremeni pogled na svet proglasio nemogućim, tek će biti otkriveno. Naše predstave o prostoru i o vremenu imaju samo približnu vrednost, i stoga je otvoreno široko polje za mala i velika zastranjivanja. Imajući sve to u vidu, pažljivo osluškujem čudne mitove koji dopiru iz psihe, i osobitu pažnju posvećujem raznovrsnim događajima što sačinjavaju moj život, nezavisno od toga da li se uklapaju u moje teorijske postavke.

Na nesreću, mitskoj strani čoveka danas je dat mali prostor. Čovek više nije u stanju da izmišlja priče, što ima za posledicu da mu mnogo toga izmiče; stoga je važno i korisno da se, takođe, govori o nepojmljivim stvarima. Razgovori takve vrste podsećaju na prepričavanje dobrih starih priča o duhovima uz toplu peć i pripaljenu lulu.

Svakako da nam nije poznato šta mitovi ili priče o životu nakon smrti doista znače, ili kakva se stvarnost krije iza njih. Ne možemo reći da li poseduju bilo kakvu drugu vrednost osim što su nesumnjivo značajni kao antropomorfne projekcije. Naprotiv, moramo stalno imati na umu da ni na koji način nije moguće steći pouzdano znanje o onome što prevazilazi naše razumevanje.

Nismo u stanju da predočimo sebi neki drugi svet koji se zasniva na sasvim drugačijim zakonima, zato što živimo u jednom specifičnom svetu koji je doprineo oblikovanju naših umova i utemeljenju naših osnovnih psihičkih stanja. Strogo smo ograničeni svojom urođenom strukturom i stoga smo čitavim svojim bićem i mislima vezani za taj naš svet. Mitski čovek, svakako, zahteva "prevazilaženje" ovostranog, ali čovek nauke to ne može sebi da dozvoli. Sa stanovišta intelekta svako moje mitologizovanje predstavlja uzaludnu spekulaciju. U odnosu na emocije, međutim, to je lekovita i opravdana delatnost; mitologizovanje pruža čovečijoj egzistenciji sjaj bez kojeg ne bismo voleli da postojimo, niti bi za to bilo valjanih razloga.

Parapsihologija smatra kako se naučno vrednim dokazom o životu nakon smrti može smatrati činjenica da se mrtvi pojavljuju - bilo kao duhovi ili posredstvom medijuma - i saopštavaju stvari koje samo njima mogu biti poznate. Ali uprkos tome što doista postoje

takvi jasno posvedočeni slučajevi, ostaje pitanje da li duh ili glas uistinu pripadaju pokojnoj osobi ili predstavljaju psihičku projekciju, i da li ono što duh ili glas izgovaraju doista potiče od preminule osobe ili iz znanja koje može biti prisutno u nesvesnom.[1]

Nasuprot racionalnim argumentima kojima se poriče svaka izvesnost u vezi sa pomenutim problemom, ne smemo zaboraviti da najvećem broju ljudi veoma mnogo znači da veruju u to da će njihov život beskonačno trajati i nakon njihovog sadašnjeg postojanja. Ovi ljudi žive razboritije, osećaju se bolje, mirniji su. S takvim uverenjem čitavi vekovi, nezamislivo dug vremenski period, stoji im na raspolaganju. Kakvu onda svrhu ima ova besmislena trka?

Naravno, takva vrsta razmišljanja ne prianja uz svakoga. Ima ljudi koji ne osećaju nikakvu žudnju za besmrtnošću, i koji se stresu pri pomisli da sede na oblaku i da sviraju harfu po deset hiljada godina! Postoji, takođe, priličan broj osoba koje je život izmučio u tako velikoj meri, ili onih koji osećaju takvu odvratnost prema sopstvenom postojanju, da im je daleko draža pomisao o konačnoj smrti od one o večnom životu. Ali, u najvećem broju slučajeva pitanje besmrtnosti je toliko nužno, toliko se spontano nameće i, takođe, u tolikoj meri je neiskorenjivo da moramo učiniti napor kako bismo formirali neku vrstu stava o tom problemu. Ali kako?

Pretpostavljam da to možemo da učinimo uz pomoć nagoveštaja koje nam šalje nesvesno - kao, na primer, u snovima. Ove nagoveštaje najčešće odbacujemo zato što smo ubeđeni da se na takvo pitanje ne može odgovoriti. Kao odgovor na taj razumljivi skepticizam predlažem sledeće mogućnosti. Ono što ne možemo da saznamo, nužno moramo da napustimo kao intelektualni problem. Ja, na primer, ne znam i nikada neću doznati zašto je nastao univerzum. Ovo pitanje moram stoga da odbacim kao naučni ili intelektualni problem. Ali, ukoliko mi se neka ideja u vezi sa tim pitanjem nudi u snovima ili u mitskoj tradiciji - moram da obratim pažnju na nju. Na osnovu takvih nagoveštaja dužan sam, štaviše, da izgradim sopstveni stav, makar on zauvek ostao na nivou pretpostavke za koju sam siguran da nikada neće moći da bude dokazana.

---

1. U vezi sa "apsolutnim znanjem" u nesvesnom, v. "Synchronicity; An Acausal Connecting Principle", u *The Structure and Dynamics of the Psyche* (CW 8), pp. 481 ff.

Čovek bi morao da bude u stanju da saopšti kako je sve učinio da formira stav o životu posle smrti, ili da stvori nekakvu predstavu o tom životu - čak i ukoliko mora da prizna poraz. Ako se tako ne postupi pravi se životna greška, zato što pitanje koje se upućuje ljudskoj jedinki predstavlja vekovno nasleđe čovečanstva; arhetip, bogat tajnim životom, koji teži da se uklopi u naš lični život kako bi ga učinio celovitim. Razum nam postavlja isuviše uske međe, i zahteva od nas da prihvatimo samo ono što je poznato - a i to sa ograničenjima - i da živimo u poznatom okviru, baš kao da smo sasvim sigurni u to dokle se život uistinu prostire. U suštini, neprekidno živimo daleko izvan granica naše svesti; bez našeg znanja, u nama se takođe odvija život nesvesnog. Ukoliko preovlađuje kritički razum, utoliko život postaje siromašniji; ali, što smo više u stanju da nesvesno i mitsko privedemo svesti, utoliko obogaćujemo svoj život. Precenjeni razum u tom smislu nalikuje političkom apsolutizmu; pod njegovom vlašću jedinka postaje osiromašena.

Nesvesno nam pomaže tako što nam nešto saopštava ili tako što nam upućuje slikovite nagoveštaje. Nesvesno, takođe poseduje i druge načine da nas obavesti o stvarima koje ni uz pomoć sve logike ne bismo bili u stanju da znamo. Imam na umu fenomen sinhroniciteta, predosećanja i snova koji se obistinjuju. Prisećam se jednog događaja za vreme Drugog svetskog rata, kada sam se vraćao kući iz Bolingena. Iako sam poneo knjigu sa sobom nisam mogao da je čitam jer mi se od trenutka kada je voz krenuo nametala vizija nekoga ko se davi. Radilo se o sećanju na jedan nesrećni slučaj koji se dogodio dok sam služio vojsku. Sve vreme putovanja nisam mogao da se oslobodim ove vizije. Delovala mi je zlokobno i pomislio sam: "Šta se dogodilo? Da li se desila neka nesreća?"

Iz voza sam izašao u Erlenbahu i krenuo kući pešice, još uvek uznemiren zbog pomenutog sećanja. U bašti su se nalazila deca moje druge kćerke. Njena porodica je živela sa nama, pošto se zbog rata vratila iz Pariza u Švajcarsku. Deca su delovala prilično uznemireno i kada sam ih upitao: "Pa, u čemu je stvar?" odgovorili su mi kako je Adrijan, tada najmlađi od dečaka, pao u vodu na mestu gde se nalazi sklonište za čamce. Tamo je prilično duboko i pošto još uvek nije znao da pliva, dečko se gotovo udavio. Iz vode ga je izvadio njegov stariji brat. To se dogodilo upravo u ono vreme

kada me je u vozu spopalo ono sećanje. Nesvesno me je upozoravalo! Zašto, takođe, ne bi bilo u stanju da me obavesti i o drugim stvarima?

Iskustvo koje je na izvestan način slično ovome imao sam pre smrtnog slučaja u porodici moje supruge. Sanjao sam kako krevet moje žene predstavlja duboku jamu sa kamenim zidovima. Bio je to grob koji je imao izvesne elemente klasične antike. Onda sam začuo dubok uzdah, kao da neko ispušta dušu. Figura koja je podsećala na moju ženu uspravila se u jami i poletela nagore. Nosila je belu odeću u koju su bili utkani čudni crni simboli. Probudio sam se, razbudio i svoju ženu i proverio koliko je sati. Bilo je tri sata ujutro. San je bio toliko čudnovat da sam odmah pomislio kako može da označava nečiju smrt. U sedam sati stigla je vest da je rođaka moje supruge umrla u tri sata ujutro.

Ljudi često imaju izvesna predosećanja, ali ih ne prepoznaju. Tako sam jednom sanjao kako se nalazim na nekakvoj zabavi pod vedrim nebom. Tamo sam video svoju sestru što me je mnogo iznenadilo, pošto je ona bila umrla nekoliko godina ranije. Na prijemu je takođe bio prisutan i jedan moj pokojni prijatelj. Ostale zvanice behu ljudi koji su još uvek bili živi. Uskoro sam video kako se mojoj sestri pridružuje jedna dama koju sam dobro poznavao. Čak sam i u snu zaključio da će ova dama umreti. "Već je obeležena", pomislio sam. U snu sam tačno znao o kojoj osobi se radi kao i to da živi u Bazelu. Ali, čim sam se probudio, ni uz najbolju volju na svetu nisam mogao da se prisetim ko bi mogla da bude pomenuta dama, iako je ceo san još uvek bio živ pred mojim očima. Dozivao sam u sećenje sve poznanike iz Bazela ne bih li u njima prepoznao lik dame iz sna. Ništa nije pomoglo!

Nekoliko nedelja kasnije primio sam vest da je jedna moja prijateljica doživela smrtonosni udes. Odmah sam znao da je reč o osobi koju sam video u snu, ali koju nisam uspeo da indentifikujem. Moje sećanje na nju bilo je savršeno jasno i praćeno mnogim uspomenama, s obzirom da je prilično dugo bila moj pacijent - sve do godinu dana pred svoju smrt. Pa ipak, dok sam nastojao da se prisetim ko je osoba iz mog sna, jedino se njen lik nije pojavljivao u galeriji portreta mojih poznanika iz Bazela, iako bi, po svim pravilima, trebalo da ona bude jedna od prvih.

Kada imate takva iskustva - a ispričaću i druga nalik ovima - stičete izvesno poštovanje prema skrivenim moćima i umećima nesvesnog. I pored svega, morate ostati kritični i svesni da takva saopštavanja mogu takođe da imaju subjektivno značenje. Ona mogu da se slažu sa realnošću, ali, isto tako, i ne moraju. Naučio sam, međutim, da su za mene bili najpouzdaniji oni stavovi koje sam bio u stanju da donesem na osnovu takvih nagoveštaja iz nesvesnog. Naravno da nemam nameru da napišem knjigu oda u njihovu čast, ali želim javno da saopštim kako posedujem "mit" koji me ohrabruje da se dublje zagledam u celokupnu stvarnost. Mitovi predstavljaju najraniji oblik nauke. Kada govorim o dešavanjima nakon smrti, činim to na unutarnji podsticaj, i nisam u stanju da uradim ništa više do da vam pričam o snovima i mitovima koji se odnose na ovaj predmet.

Već na samom početku mogla bi, zacelo, da se stavi primedba kako mitovi i snovi koji se tiču života nakon smrti predstavljaju samo kompenzatorske fantazije koje su svojstvene našim prirodama - s obzirom na to da čitav život teži večnosti. Jedini dokaz koji mogu da suprostavim ovakvom stavu jeste sam mit.

Postoje, ipak, znaci koji upućuju na to da makar deo psihe ne podleže zakonima prostora i vremena. Naučni dokaz za ovu pretpostavku pružili su nam čuveni eksperimenti J. B. Rajnea (J. B. Rhine)[2]. Uporedo se bezbrojnim slučajevima spontanih predviđanja, van-prostornih percepcija - i sličnih događaja - o kojima sam dao izvestan broj primera iz sopstvenog života - ovi eksperimenti dokazuju da psiha povremeno funkcioniše izvan prostorno-vremenskog zakona kauzalnosti. To nas upućuje na zaključak da su naše predstave o prostoru i o vremenu, a stoga i o kauzalnosti, nepotpune. Potpuna slika sveta zahteva da joj se doda još jedna dimenzija; jedino bi u tom slučaju celina ove pojave mogla da dobije jednoobrazno objašnjenje. Nedostatak ovakvog dokaza jeste ključni razlog zbog kojeg racionalisti do današnjeg dana uporno tvrde kako parapsihološka iskustva uistinu i ne postoje - budući da u zavisnosti od ovog dokaza opstaje ili se poriče njihov pogled na svet. Ukoliko do ovakve pojave ipak dođe, racionalistička slika univerzuma se ruši, s obzi-

2. *Extra-sensory Perception* (Boston, 1934); *The Reach of the Mind* (New York, 1947).

rom na to da je nepotpuna. Mogućnost postojanja jedne drugačije ustrojene stvarnosti iza pojavnog sveta tada postaje neizbežan problem, koji nas suočava sa činjenicom da se naš svet sa svojim vremenom, prostorom i kauzalnošću, može dovesti u vezu sa drugačijim poretkom stvari koji leži iza ili ispod vidljive stvarnosti, u kojem "ovde i tamo", "ranije i kasnije" - nemaju važnosti. Uverio sam se da bar deo naše psihičke egzistencije odlikuje relativnost prostora i vremena. Izgleda da se ova relativnost proporcionalno sa udaljavanjem od svesti povećava do apsolutnog stanja bezvremenosti i besprostornosti.

Pored mojih sopstvenih snova, ponekad su mi i snovi drugih ljudi pomogli da oblikujem, ispravim ili potvrdim stavove u vezi sa pitanjem života nakon smrti. Posebnu važnost pridajem snu koji je jedna moja učenica, žena šezdesetih godina, sanjala otprilike dva meseca pre svoje smrti. Stupila je u onostranost. Tamo se održavao školski čas i više njenih pokojnih prijateljica sedelo je u prednjoj klupi. Kada je ušla u učionicu zavladala je atmosfera opšteg iščekivanja. Žena je potražila pogledom nastavnika ili predavača ali nije videla nijednog. Tada je postalo jasno da je ona lično taj predavač, jer odmah nakon smrti ljudi moraju da polože račun o svom celokupnom životu. Mrtvi su bili izuzetno zainteresovani za životne događaje koje je novi pokojnik trebalo da im saopšti kao da su dešavanja i iskustva u zemaljskom životu, koji se odvija u prostoru i vremenu, bila od presudnog značaja.

U svakom slučaju, ovaj san opisuje najneobičniju publiku kakva se teško može sresti na Zemlji: ljude koji su vatreno zainteresovani za krajnje psihološke ishode jednog ljudskog života koji, prema našem načinu razmišljanja, ni na koji način nije bio značajan, kao ni zaključci koji bi se iz njega mogli izvući. Ukoliko se, međutim, "publika" nalazila u stanju relativnog ne-vremena, u kome su "vremensko određenje", "događaj" i "razvoj" postali sporne ideje, onda je sasvim razumljivo što je ta publika bila najzainteresovanija upravo za ono što joj je nedostajalo u njenom vlastitom vidu postojanja.

U vreme kada je sanjala ovaj san pomenuta dama je imala strah od smrti i davala je sve od sebe da odagna svaku pomisao na nju. Smrt ipak ima veliki značaj, pogotovo za osobu u poznim godinama. Pred takvom osobom tada se postavlja jedno kategorično pi-

tanje, i ona oseća potrebu da na njega pruži odgovor. Kada se približi kraju života čoveku je potrebno da ima mit o smrti, jer mu razum ne pokazuje ništa drugo osim tamne jame u kojoj će nestati. Mit je, međutim, u stanju da čoveku dočara drugačije predstave - to jest takve slike života iz zemlje mrtvih koje mu pomažu i deluju okrepljujuće. Ukoliko veruje u njih ili ih prihvata sa izvesnim poverenjem, čovek je isto toliko u pravu ili isto toliko greši, koliko i onaj ko u njih ne veruje. Ali dok čovek koji ne veruje ni u šta korača prema ništavilu, onaj koji svoju sudbinu vidi u okviru arhetipskog iskustva - sledi staze života kojima pravilno korača prema svojoj smrti. Obojica, naravno, ostaju u neizvesnosti, ali jedan živi u suprotnosti sa svojim nagonima, drugi u skladu sa njima.

Figure koje dopiru iz nesvesnog takođe ne poseduju znanje i da bi ga zadobile potrebno je ljudsko posredovanje ili kontakt sa svešću. Kada sam počeo da se bavim nesvesnim bio sam u velikoj meri zaokupljen figurama Salomije i Ilije. One su se zatim povukle, ali su se nakon otprilike dve godine ponovo javile. Na moje ogromno iznenađenje, obe figure nalazile su se u savršenom istom stanju; govorile su i ponašale se kao da se u međuvremenu ništa nije dešavalo. Dogodila mi se, zapravo, najneverovatnija stvar u životu. Trebalo je, naime, da sve počnem ispočetka; da im ispričam i objasnim sve što se dogodilo. Tada sam bio uveliko iznenađen takvom situacijom. Tek kasnije shvatio sam šta se dogodilo; u međuvremenu ove figure su potonule nazad u nesvesno i u same sebe - mogao bih slobodno da kažem, potonule su u bezvremenost. Nisu uspostavile vezu sa egom i njegovim promenljivim stanjima i stoga im nije bilo poznato šta se događalo u svetu svesti.

Prilično rano shvatio sam kako je za mene neophodno da podučavam figure nesvesnog, ili onu drugu grupu koju je često nemoguće razlikovati od prve - "duhove pokojnika". Takav susret imao sam prvi put dok sam se nalazio na proputovanju kroz gornju Italiju kuda sam 1910. godine pošao biciklom sa jednim prijateljem. Na povratku kući išli smo biciklom od Pavije ka Veroni, nižim delom jezera Mađore, gde smo prenoćili. Imali smo nameru da nastavimo putovanje duž jezera, a zatim kroz Tesin, do Fađa, gde je trebalo da uzmemo voz za Cirih. Ali, u Aroni sam sanjao san koji je poremetio naše planove.

U snu sam se našao na jednom skupu duhova iz prethodnih vekova; pritom me je obuzelo osećanje nalik onom koje sam kasnije osetio prema "slavnim precima" iz hrama od crne stene prilikom moje vizije iz 1944. godine. Vodili smo razgovor na latinskom jeziku. Jedan gospodin sa dugom, kovrdžavom perikom obratio mi se i uputio mi je teško pitanje, čije suštine, kada sam se probudio, više nisam mogao da se setim. Razumeo sam ga, ali nisam posedovao odgovarajuće znanje jezika da bih mogao da mu odgovorim na latinskom. Zbog toga sam se osetio tako duboko poniženim, da sam se upravo probudio usled takvog osećanja.

U trenutku samog buđenja setio sam se knjige na kojoj sam tada radio, *Wandlungen und Symbole der Libido,* i osetio sam se tako duboko inferiornim zato što nisam bio u stanju da odgovorim na pitanje duha, da sam smesta seo na voz za povratak kući, kako bih se vratio poslu. Nisam bio u stanju da nastavim putovanje biciklom i da izgubim još tri dana; morao sam da radim, da pronađem odgovor.

Ni posle nekoliko godina nisam uspeo da razumem san i moju reakciju. Gospodin s perikom predstavljao je neku vrstu predačkog duha, ili duha mrtvih, koji mi je postavio pitanje ali - uzalud! Pitanje je bilo prerano postavljeno, ja mu još uvek nisam bio dorastao, ali sam nekako nerazgovetno osećao da bih radom na svojoj knjizi mogao doći do odgovora. Pitanje su mi, naime, postavili moji duhovni preci, u nadi i uverenju da će od mene saznati ono što sami nisu bili u stanju da shvate za vreme svog zemaljskog života, pošto je odgovor trebalo da bude dat tek u sledećim vekovima. Da su pitanje i odgovor već bili dati u večnosti, da su se oduvek tamo nalazili, nikakav napor s moje strane ne bi bio nužan i sve je moglo da bude obelodanjeno u bilo kojem drugom veku. Čini se, doista, da u prirodi postoji neograničeno znanje, ali ono može biti svesno shvaćeno tek kada za to dođe vreme. Taj proces, po svemu sudeći, podseća na ono što se odvija u ljudskoj psihi; čovek može da provede mnogo godina u naslućivanju nečega, ali da samo u određenom trenutku može jasno da shvati o čemu se radi.

Kasnije, dok sam pisao *Septem Sermones ad Mortuos,* mrtvi su ponovo bili ti koji su mi postavili ključno pitanje. Vratili su se, kako su mi rekli, "iz Jerusalima, gde nisu našli ono za čime su tragali". U to vreme bio sam veoma začuden njihovim pitanjem, s obzirom da

prema tradicionalnom shvatanju mrtvi poseduju veliko znanje. Ljudi zamišljaju kako mrtvi znaju daleko više od nas, pošto prema hrišćanskoj doktrini, u budućem životu doživljavamo susret "licem u lice". Očigledno je, međutim, da duše mrtvih poseduju jedino ono znanje koje imaju u času smrti, i ništa izvan toga. Otuda potiče njihov napor da prodru u život kako bi učestvovali u ljudskom znanju. Često imam utisak da mrtvi stoje tik iza nas, čekajući kakav ćemo odgovor da pružimo njima, a kakav sudbini. Čini mi se kako jedino od živih zavisi da li će mrtvi dobiti odgovore na svoja pitanja, to jest, od onih koji su nadživeli mrtve i postoje u svetu promene; kao da mrtvi ne raspolažu sveznanjem, ili, da se tako izrazim, svesvešću, već su jedino u stanju da uplove u psihu živih, u dušu koja je vezana za telo. Čini se, stoga, da duh živih ima izvesnu prednost u odnosu na mrtve makar u jednom pogledu: u sposobnosti sticanja jasnog i konkretnog znanja. Prema mom mišljenju, trodimenzionalni svet u vremenu i prostoru podseća na koordinantni sistem; ono što je ovde podeljeno na ordinate i apcise, "tamo", gde nema prostorno-vremenskih ograničenja, može da se pojavi kao primordijalna predstava sa mnogobrojnim aspektima, možda kao difuzni oblak razuma koji okružuje neki arhetip. Ipak, koordinantni sistem je neophodan ukoliko želimo da izdvojimo neki poseban sadržaj. Svaka takva operacija čini nam se nezamislivom u stanju difuznog sveznanja, ili, kao što može biti slučaj, u stanju bezlične svesti - bez ikakvih vremensko-prostornih obeležja. Saznanje, slično stvaranju, nužno pretpostavlja suprotnosti: ovde i tamo, gore i dole, pre i posle.

Ukoliko nakon smrti postoji svesna egzistencija, ona bi, kako mi se čini, trebalo da se nastavi na nivou svesti ljudskog roda, na nivou koji u svakom dobu ima jednu gornju, iako promenljivu granicu. Ima mnogo ljudi koji tokom svog života i u trenutku smrti zaostaju u pogledu sopstvenih skrivenih moći i - što je čak bitnije - u pogledu znanja koje su još za vreme njihovog života drugi ljudi priveli svesti. Otuda potiče njihov zahtev da u smrti dosegnu onaj deo svesnosti koji su propustili da steknu tokom života.

Do takvog zaključka došao sam kroz razmatranje snova koji govore o mrtvima. Jedanput sam sanjao kako idem u posetu jednom prijatelju koji je umro pre otprilike dve nedelje. U životu, taj moj prijatelj nije nikada prihvatao ništa drugo osim konvencionalnog

pogleda na svet i do kraja je ostao na tako niskom intelektualnom nivou. U snu, njegov dom se nalazio na brežuljku nalik brdu Tilinger pored Bazela. Zidovi jednog starog zamka okruživali su četvrt koja se sastojala od jedne male crkve i nekoliko omanjih zgrada. To me je podsetilo na četvorougaon trg ispred zamka Repersvil. Bila je jesen. Lišće prastarog drveća dobilo je zlatnu boju, a čitav prizor bio je preobražen nežnom Sunčevom svetlošću. Moj prijatelj je sedeo za stolom sa svojom kćerkom, koja je studirala psihologiju u Cirihu. Znao sam da mu govori o psihologiji. On je bio toliko opčinjen njenom pričom da mi je samo nehajno mahnuo rukom u znak pozdrava, kao da je time želeo da mi stavi do znanja: "Nemoj da me uznemiravaš". Ovaj pozdrav je istovremeno bio znak da treba da se udaljim. Taj san mi je govorio kako se sada, na način koji mi je, naravno, ostao nerazumljiv, od mog prijatelja tražilo da pojmi realnost svoje psihičke egzistencije, za šta nikada nije bio sposoban u toku svog života.

Još jedno iskustvo o evoluciji duše nakon smrti imao sam - otprilike godinu dana posle smrti moje žene - kada sam se jedne noći naglo probudio sa svešću da sam bio sa njom u Južnoj Francuskoj, u Provansi, gde sam proveo ceo dan u njenom društvu. Ona se tamo nalazila da bi proučavala legendu o Gralu. To mi je izgledalo značajno s obzirom da je umrla pre nego što je završila svoj rad o tome. Tumačenje na subjektivnom nivou - da moja anima još nije dovršila posao koji je supruga trebalo da obavi - nije me uopšte privlačilo; sasvim sam dobro znao da još uvek nisam završio s tim. Ali misao da moja žena i nakon svoje smrti nastavlja da radi na svom duhovnom razvitku - bez obzira što pod tim podrazumevamo - učinila mi se punom značenja i predstavljala je još jednu potvrdu za moje poimanje onostranog života.

Ovakve ideje nisu, naravno, pouzdane i daju pogrešnu sliku poput one koja se dobija kada neko telo projektujemo na ravnu površinu ili, obratno, kao kada se prilikom konstrukcije četvorodimenzionalnog modela iz trodimenzionalnog tela dobija pogrešna slika. Mrtvi se izražavaju rečnikom trodimenzionalnog sveta kako bi nam se predstavili. Matematika je na velikoj muci kako da pronađe način za izražavanje odnosa koji prevazilaze empirijsko razumevanje. Iz istovetnih razloga, i ukroćenoj imaginaciji je najbitnije da saz-

da predstavu o nedokučivom uz pomoć logičnih principa i na osnovu empirijskih činjenica, to jest, na osnovu dokazne građe snova. Metod koji se pritom koristi nazvao sam "metodom nužnog iskaza". On predstavlja princip amplifikacije u tumačenju snova, a takođe može da se bez ikakvih teškoća demonstrira i uz pomoć postavki koje su implicitno sadržane u prostim brojevima.

Jedan, kao prvi broj, predstavlja jedinicu. Ali, on takođe predstavlja "svaku jedinstvenost", "Jednost", Sve-jedinost, posebnost i nedvojnost - ne brojčani već filosofski koncept, arhetip i atribut Boga, monadu. Sasvim priliči ljudskom intelektu da dođe do takvih formula ali, istovremeno, intelekt je određen i ograničen svojom koncepcijom o jednosti i njenim implikacijama. Drugim rečima, ovi iskazi nisu arbirarni. Njih određuje priroda jednosti i stoga predstavljaju nužne iskaze. Teorijski gledano, ista logička operacija mogla bi da se izvede za svaku sledeću koncepciju broja, ali u praksi uskoro mora da se prekine s takvim postupkom pošto ubrzo dolazi do mnogih komplikacija koje su isuviše brojne da bi se njima moglo baratati.

Svaka sledeća jedinica uvodi nove odlike i nove modifikacije. Tako, na primer, zahvaljujući svojstvu broja četiri može da se reši jednačina četvrtog stepena, dok jednačina petog stepena ne može. Pod nužnim iskazom broja četiri podrazumeva se, stoga, između ostalog, da on istovremeno predstavlja vrhunac i kraj prethodnog rasta. S obzirom da se sa svakom dodatnom jedinicom pojavljuje jedno ili više novih matematičkih svojstava, njihovi prikazi postaju toliko komplikovani da se više ne mogu izraziti.

Beskrajni nizovi prirodnih brojeva odgovaraju beskrajnom broju ljudskih bića. Ovi nizovi, isto tako, sastoje se od pojedinačnih članova, a odlike samo prvih deset članova predstavljaju - ukoliko uopšte nešto predstavljaju - jednu apstraktnu kosmogoniju izvedenu iz monade. Odlike brojeva su međutim, istovremeno i odlike materije, zbog čega su izvesne jednačine u stanju da predvide ponašanje tvari.

Zbog svega pomenutog iznosim prepostavku da osim matematičkih iskaza (to jest, iskaza implicitno sadržanih u prirodi) postoje i drugi, to jest takvi iskazi, koji su kadri da ukažu na nepredstavljive činjenice izvan njih samih - kao što su, na primer,

oni produkti imaginacije koji su opšteprihvaćeni ili se, poput čitave grupe arhetipskih motiva, ističu učestalošću dešavanja. Upravo kao što povodom izvesnih faktora u matematičkim jednačinama ne možemo reći kojim fizički realnim činjenicama ovi faktori odgovaraju, tako i u slučaju izvesnih mitoloških tvorevina ne znamo odmah na koju se psihičku realnost odnose. Jednačine koje upravljaju turbulentnošću zagrejanih gasova postojale su davno pre nego što su problemi takvih gasova tačno proučeni. Slično tome, mi se već dugo nalazimo u vlasti mitologema koje izražavaju dinamiku izvesnih zbivanja ispod praga svesti, iako su ona tek u najnovije vreme dobila nazive.

Stepen svesti do kojeg se uopšte negde stiglo predstavlja, kako mi se čini, takođe gornju granicu saznanja koju mrtvi mogu da dosegnu. Verovatno stoga i zemaljski život ima tako veliki značaj, a ono što ljudi u trenutku smrti "nose sa sobom" ima tako veliku važnost. Jedino ovde, u životu na Zemlji gde suprotnosti paralelno postoje, može da se dosegne opšti nivo svesti. Čini se da to predstavlja čovekov metafizički zadatak, koji on ne može da ispuni bez "mitologizovanja". Mit je prirodno i nužno međustanje između nesvesnog i svesnog znanja. Nesvesno, doduše, zna mnogo više od svesti, ali to je posebno znanje, koje postoji u večnosti, koje obično nema poseban odnos prema ovde i sada, niti je svojstveno jeziku intelekta. Jedino kada dopustimo njegovim iskazima da se prošire, kao što je pokazano gore na primerima brojeva, nesvesno postaje dostupno našem razumevanju; tek tada se može opaziti neki novi aspekt. Ovaj postupak nalazi ubedljivu potvrdu u svim uspešnim analizama snova. Zbog toga je veoma bitno ne posedovati neka unapred stvorena doktrinarna mišljenja o značenju iskaza koje tvore snovi. Čim nas obuzme izvesna "monotonija tumačenja" moramo znati da je naš pristup postao doktrinaran i otuda jalov.

I pored toga što ne postoji nikakav način po kome bi se svrstali valjani dokazi o životu duše nakon smrti, ipak postoje takva iskustva koja nas nagone na razmišljanje o ovom problemu. Shvatam ih kao nagoveštaje i nemam nameru da im pridajem važnost preciznog saznanja.

Jedne noći ležao sam dugo budan razmišljajući o iznenadnoj smrti prijatelja koji je sahranjen prethodnog dana. Bio sam duboko

zamišljen. Iznenada, osetio sam da se on nalazi u sobi. Imao sam utisak da stoji u podnožju mog kreveta i da me zove da pođem s njim. Nisam imao utisak da se radi o duhu; pre bih rekao da je to bila unutarnja vizuelna predstava njegove ličnosti, koju sam protumačio kao fantaziju. Ali, u dubini duše, morao sam da se upitam: "Da li imam ikakvih dokaza da se radi o fantaziji? Šta ako grešim, ako se moj prijatelj doista nalazi ovde a ja sam odlučio da to proglasim fantazijom - zar to ne bi bilo užasno bezobzirno s moje strane?" Ipak, gotovo da nisam imao nikvog dokaza da se on, u obliku duha, nalazi ispred mene. Onda sam rekao sebi: "Dokaz očigledno ne mogu nigde da nađem! Umesto što ga olako tumačim kao fantaziju, mogao bih isto tako da mu ukažem poverenje i da ga probe radi prihvatim kao stvarnost." U trenutku kada sam to pomislio, on je otišao do vrata i dao mi znak da pođem za njim. Morao sam dakle da ga sledim! To je bilo nešto sa čime nisam računao! Morao sam da sebi još jedanput ponovim razloge zbog kojih bi trebalo da pođem. Tek tada sam, u mašti, krenuo za njim.

Izveo me je napolje, najpre u baštu, zatim na drum i konačno me je doveo do svoje kuće. (U stvarnosti ona se nalazila nekoliko stotina jardi daleko od moje kuće). Ušao sam unutra i on me je uveo u svoju radnu sobu. Popeo se na stoličicu i pokazao mi drugu od pet knjiga u crvenim povezima, koje su se nalazile na drugoj polici odozgo. Tada se vizija raspršila. Nisam poznavao njegovu biblioteku i stoga nisam mogao da znam koje knjige ima. Naravno da nikako nisam bio u stanju da odozdo razaznam naslove knjiga koje mi je pokazao, budući da su se nalazile na drugoj polici odozgo.

Ovo iskustvo smatrao sam toliko neobičnim da sam sledećeg jutra otišao do njegove udovice i zamolio je za dozvolu da pogledam nešto u biblioteci mog prijatelja. Tamo se, dakako, nalazila stoličica tačno ispod police koju sam video u svojoj viziji, i još pre nego što sam joj se približio mogao sam da vidim pet knjiga u crvenom povezu. Popeo sam se na stoličicu kako bih pročitao naslove. Bili su to prevodi romana Emila Zole (Emile Zola). Na drugoj knjizi pisalo je "Zaveštanje mrtvih". Sadržaj me nije interesovao; jedino sam u vezi sa ovim iskustvom pridavao značaj naslovu knjige.

Jednaku važnost imala su snovna iskustva koja sam doživeo pre smrti svoje majke. Vest o njenoj smrti dobio sam dok sam se na-

lazio u Tesinu. Bio sam duboko potresen zato što je vest stigla potpuno neočekivano. Noć pre nego što je umrla sanjao sam zastrašujući san. Nalazio sam se u gustoj, mračnoj šumi; fantastično, džinovsko okruglo kamenje ležalo je razbacano između ogromnog drveća nalik prašumskom. Bio je to herojski pejsaž prvobitnog sveta. Iznenada sam začuo prodorni zvižduk koji kao da je odjeknuo kroz celi univerzum. Kolena su mi zadrhtala. Onda je nastala neka lomnjava u žbunju, odakle je izleteo ogromni vučjak sa zastrašujućim, razjapljenim čeljustima. Pred tim prizorom krv mi se sledila u žilama. Vučjak je projurio pored mene i najednom sam shvatio: Divlji Lovac naredio mu je da odnese neku ljudsku dušu. Probudio sam se smrtno uplašen - i sledećeg jutra primio sam vest o majčinoj smrti.

Retko me je neki san tako potresao, jer se na prvi pogled činilo kako njegova osnovna poruka glasi da je to đavo došao po moju majku. Ali, san je zapravo govorio da se radi o Divljem Lovcu, *"Grünhütl"*, ili o Onome Koji Nosi Zeleni Šešir, a koji je te noći lovio sa svojim vukovima - bila je januarska sezona duvanja Föhna. Bio je to Votan, Bog mojih nemačkih predaka, koji je odneo moju majku njenim precima - u negativnom smislu, divljoj hordi, ali u pozitivnom, blagoslovenom narodu, *"säling Lüt"-u*. Hrišćanski misionari su ti koji su Votana pretvorili u đavola. Po sebi, to je važan bog - Merkur ili Hermes, kako su Rimljani pravilno shvatili, prirodni duh koji se ponovo vratio u život kroz Merlina iz Legende o Gralu, i koji je kao *Spiritus Mercurialis,* postao arkanum za kojim su tragali alhemičari. Tako je ovaj san govorio kako je duša moje majke odneta u tu širu oblast bića koja leži izvan oblasti hrišćanskog morala - odneta u celinu prirode i duha gde su razrešeni svi sukobi i protivurečnosti.

Krenuo sam istog trenutka kući i dok sam putovao noćnim vozom osećao sam veliku tugu, ali u dubini svoje duše nisam mogao da budem žalostan, i to iz čudnog razloga: tokom čitavog putovanja neprekidno sam čuo muziku za igru, smeh i razdragane glasove, kao da se slavilo neko venčanje. To se duboko razlikovalo od razornog utiska koji je san ostavio na mene. Ovde je bila vesela muzika za ples, radostan smeh i nije mi bilo moguće da se u potpunosti predam žalosti. Svakog trenutka pretila je opasnost da me hrva tuga, ali već sledećeg časa ponovo bih bio obujmljen veselom melodijom. jedna

polovina mog bića osećala je toplinu i radost, a druga užas i bol; neprekidno sam upadao iz jednog u drugo emotivno stanje.

Ovaj paradoks može da se objasni ako pretpostavimo da sam u jednom trenutku smrt video sa stanovišta egoa, a u sledećem sa stanovišta psihe. U prvom slučaju smrt deluje kao katastrofa, zbog toga nas smrt tako često pogađa, kao da su nekakve opake i bezdušne sile stavile tačku na ljudski život.

A to i jeste tako - smrt doista predstavlja užasan čin surovosti; nema smisla da se pretvaramo da nije tako. Ona nije brutalna samo u fizičkom, već daleko više u psihičkom pogledu; jedno ljudsko biće je otrgnuto od nas i iza njega ostaje samo ledena tišina smrti. Ne postoji više nikakva nada za međusobni odnos, jer su svi mostovi jednim udarcem porušeni. Oni koji zaslužuju dug život odlaze u prvoj mladosti, a ništavna bića žive do duboke starosti. To je surova realnost koju nemamo prava da previđamo. Stvarno iskustvo surovosti i bezobzirnosti smrti može toliko da nas ogorči da izvodimo zaključak kako ne postoji nikakav milostivi Bog, nikakva pravda, ni ljubav.

S druge strane, međutim, smrt se ukazuje kao radostan događaj. U svetlu večnosti ona predstavlja venčanje, *mysterium coniunctionis.* Duša se, naime, spaja sa svojom drugom polovinom, postiže celovitost. Na grčkim sarkofazima elemenat radosti predstavljen je igračicama, na etrurskim grobovima - gozbama. Kada se pobožni kabalista rabin Simon ben Johai (Simon ben Jochai) pripremao za smrt, prema rečima njegovih prijatelja, slavio je svoje venčanje. Do današnjeg dana u mnogim oblastima zadržao se običaj da se na dan Svih Svetih održi "piknik" na groblju. Takvi običaji izražavaju osećanje da smrt doista predstavlja praznični događaj.

Nekoliko meseci pre nego što je moja majka umrla, septembra 1922. godine, sanjao sam san koji je predskazao njenu smrt. San se odnosio na moga oca i ostavio je dubok utisak na mene. Nisam sanjao oca od njegove smrti, 1896. godine. Sada mi se ponovo javio u snu, kao da se vraćao sa dalekog puta. Delovao je podmlađeno i bez one očinske autoritarnosti. Uveo sam ga u svoju biblioteku i bio sam veoma srećan što mi se ukazuje prilika da doznam šta je u međuvremenu radio. Takođe sam se unapred radovao, i to sa posebnim uživanjem, što ću mu predstaviti svoju ženu i decu, pokazati kuću i pričati mu o svemu što mi se dogodilo i što sam postigao u

meduvremenu. Želeo sam, takode, da mu pričam o svojoj knjizi o psihološkim tipovima koja je nedavno objavljena. Ali, ubrzo sam shvatio kako bi sve to bilo neprikladno pošto je moj otac izgledao duboko zaokupljen nekakvim svojim problemima. Očigledno je nešto želeo od mene. Osetio sam to jasno i stoga odustao od toga da mu pričam o vlastitim poslovima.

Otac mi je tada rekao da bi, pošto sam ja pre svega bio psiholog, želeo da me konsultuje o psihologiji braka. Spremao sam se da mu održim dugačko predavanje o problematici braka, ali sam se na tom mestu probudio. Nisam mogao da shvatim pravo značenje sna, jer mi uopšte nije padalo na um da bi san mogao da se odnosi na smrt moje majke. Shvatio sam to tek kada je ona iznenada umrla, januara 1923. godine.

Brak mojih roditelja nije bio srećan, već pun patnji, teškoća i međusobnog iskušavanja strpljenja. Oboje su pravili greške koje su tipične za mnoge parove. Moj san je predskazivao majčinu smrt jer se u njemu pojavio otac koji je, nakon odsustva od dvadeset i šest godina, želeo da se kod psihologa raspita o najnovijim saznanjima o bračnim problemima, s obzirom da će uskoro morati da ponovi taj odnos. Očigledno da moj otac u svom bezvremenom postojanju nije stekao bolje razumevanje ovog problema i da je stoga morao da se obrati nekome među živima ko bi, s obzirom da uživa prednosti savremenog doba, mogao da ima nov pristup celokupnoj problematici.

Takva je bila poruka sna. Kada bih se udubio u njegovo subjektivno značenje, nema sumnje da bih u njemu pronašao još mnogo poruka - ali, zašto sam ga sanjao upravo pre majčine smrti, koju nisam slutio? San se jasno odnosio na mog oca, prema kome sam s godinama osećao sve veće simpatije.

Pošto nesvesno, s obzirom na svoju prostorno-vremensku relativnost, poseduje bolje izvore informacija od svesnog uma, kome stoje na raspolaganju jedino čulna opažanja, naš mit o životu nakon smrti zavisi od oskudnih nagoveštaja sna i sličnih spontanih otkrovenja iz nesvesnog. Kao što sam već primetio, ovim ukazivanjima ne smemo da pridajemo vrednost znanja, a još manje dokaza. Ona, međutim, mogu da nam posluže kao podesne osnove za mitske amplifikacije; ona snabdevaju istraživački intelekt sirovim materijalom

koji je neophodan za njegov rad. Čim ga odvojimo od posredničkog sveta mitske imaginacije um postaje žrtva doktrinarne okoštalosti. S druge strane, veliki protok ovih mitskih klica opasan je za slabe i sugestibilne duhove, jer su oni podložni zamenjivanju konkretnog znanja nejasnim nagoveštajima, i preuveličavanju pukih fantazama.

Jedan široko rasprostranjen mit o onostranom životu nastao je pod uticajem ideja i predstava koje se odnose na reinkarnaciju. U zemlji čija je intelektualna kultura daleko kompleksnija i mnogo starija od naše - mislim, naravno, na Indiju - ideja o reinkarnaciji prihvaćena je kao gotovo činjenica u istoj onoj meri u kojoj je, kod nas, prihvaćena ideja da je Bog stvorio svet, ili da postoji *spiritus rector.* Kultivisani Indusi znaju da mi ne delimo njihovo mišljenje, ali to ih ne zabrinjava. U skladu sa istočnjačkim duhom, niz rođenja i smrti shvata se kao beskrajni kontinuitet, kao točak koji se večno okreće bez nekakvog cilja: čovek živi, stiče znanje, umire i sve počinje ispočetka. Tek sa Budom pojavila se ideja o cilju, to jest, o prevazilaženju zemaljske egzistencije.

Mitske potrebe zapadnjaka zahtevaju evolutivnu kosmogoniju sa početkom i ciljem. Zapadnjak se buni protiv kosmogonije koja sadrži početak i puki kraj, kao što ne može da prihvati ni ideju o statičnom, u sebi zatvorenom, večnom periodičnom vraćanju događaja. S druge strane, čini se da su istočnjaci u stanju da se pomire sa tom idejom. Očigledno da ne postoji jedinstveno shvatanje prirode sveta, kao što ne postoji ni opšta usaglašenost među savremenim astronomima po tom pitanju. Za čoveka Zapada, nepodnošljiva je besmislenost jednog pukog statističkog univerzuma. On mora da pođe od pretpostavke kako univerzum ima smisla. Istočnjak ne oseća potrebu za ovakvim stavom; naprotiv, on lično ovaploćuje smisao. Dok zapadnjak ima potrebu da upotpuni smisao sveta, istočnjak teži ispunjenju smisla u samom čoveku, crpeći svet i egzistenciju iz samog sebe (Buda).

Mogao bih da kažem kako i jedan i drugi imaju pravo. Čovek Zapada je pretežno ekstravertan, istočnjak je najvećim delom introvertan. Prvi projektuje smisao i smatra da se on nalazi u predmetima; drugi doživljava smisao u sebi. Ali, smisao se istovremeno nalazi izvan čoveka i u njemu samom.

Ideja o ponovnom rođenju neodvojiva je od ideje o karmi. Ključno pitanje glasi: da li je čovekova karma lična ili nije. Ukoliko jeste, onda predodređena sudbina s kojom čovek stupa u život predstavlja tekovine predhodnih života - i lični kontinuitet stoga postoji. Ukoliko, međutim, nije tako, već se činom rođenja stiče bezlična karma, onda se takva karma ponovo ovaploćuje, a da lični kontinuitet ne postoji.

Budu su njegovi učenici upitali dva puta da li je ljudska karma lična ili nije. Oba puta je odbio da odgovori na ovo pitanje, i nije se upuštao u raspravu; takvo saznanje, rekao je, ne bi doprinelo oslobađanju čoveka od iluzija postojanja. Buda je smatrao kako je za njegove učenike daleko korisnije da razmišljaju o Nidana lancu, to jest, o rođenju, životu, starosti i smrti, kao i o uzroku i posledici patnje.

Nemam nikakav odgovor na pitanje da li karma koju je živim predstavlja ishod mojih prethodnih života, ili, možda, pre, tekovinu koju su ostvarili moji preci, čija se nasledna obeležja sabiraju u meni. Jesam li ja kombinacija tih predačkih života i da li ih ja ponovo otelovljujem? Da li sam ranije, u prošlosti, živeo kao posebna jedinka i da li sam u tom životu napredovao u tolikoj meri da sam sada kadar da tražim rešenje? Ne znam. Buda je ostavio ovo pitanje otvorenim i dopada mi se da pretpostavljam da ni on sam nije znao pravi odgovor.

Sasvim lako mogu da zamislim da sam živeo u prethodnim vekovima i da sam se tamo suočio sa pitanjima na koja još uvek nisam bio u stanju da odgovorim, tako da sam morao da se ponovo rodim pošto tada nisam ispunio zadatak koji mi je bio postavljen. Kad umrem, moja dela će poći sa mnom - eto kako ja to zamišljam. Poneću sa sobom ono što sam stvorio. U međuvremenu, bitno mi je da se obezbedim od toga da na kraju ne ostanem praznih šaka. Buda je, izgleda, ovo takođe imao na umu kada je pokušao da spreči svoje učenike da gube vreme na beskorisne spekulacije.

Smisao mog postojanja ogleda se u tome da mi je život uputio pitanje. Ili, iskazano drugačije, ja lično predstavljam pitanje upućeno svetu na koje moram da pružim vlastiti odgovor, inače ću, u suprotnom, zavisiti od tudih odgovora. To je najličniji životni za-

datak koji ja ispunjavam jedino uz krajnji napor i teškoće. Možda je moje pretke zaokupljalo upravo ovo pitanje na koje nisu mogli da odgovore. Da li sam, možda, i ja sam upravo iz tog razloga toliko impresioniran činjenicom što završetak Fausta ne nudi nikakav zaključak? Ili problemom na kome je stradao Niče: dionizijskom stranom života, koju su hrišćani, čini se, zanemarili? Ili je nemirni duh Votana-Hermesa mojih nemačkih i francuskih predaka taj koji postavlja izazovne zagonetke?

Ono što ja doživljavam kao rezultantu mojih predaka, ili kao karmu stečenu u prethodnom ličnom životu, možda bi, takođe, mogao da bude bezlični arhetip koji se danas snažno nameće svakom posebno, a pogotovo meni - arhetip kakav je, na primer, vekovni razvitak božanskog Trojstva i njegovog sukoba sa ženskim principom; ili se radi o još uvek neodređenom odgovoru na gnostičko pitanje o poreklu zla, odnosno, da se izrazim drugim rečima, o nepotpunosti hrišćanske prestave Boga.

Imam, takođe, na umu pretpostavku da se kroz rađanje svakog pojedinačnog čoveka uvodi u svet po neko pitanje na koje on mora da pruži nekakav odgovor. Moje pitanje kao i moj odgovor mogu, na primer, da budu nezadovoljavajući. S obzirom na ovu mogućnost, neko ko poseduje moju karmu - ili ja lično - morao bi da se ponovo rodi kako bi pružio potpuni odgovor. Moglo bi da se dogodi da se ne rodim ponovo, sve dok se na svetu ne ukaže potreba za takvim odgovorom, i da nekoliko stotina godina počivam u miru sve dok se ponovo ne javi potreba za nekim koga će interesovati isti problemi i ko bi tada, s izvesnošću na uspeh, mogao da ponovo prione na rešavanje postavljenog zadatka. Zamišljam da bi ovaj period pokoja mogao da traje sve dotle dok se ponovo ne ukaže potreba za ispunjenjem zadatka čiji sam deo izvršio tokom svoga života.

Pitanje karme nije mi dovoljno jasno, kao ni problem ličnog ponovnog rođenja ili seobe duša. "Slobodna i otvorena uma" pažljivo osluškujem indijsko učenje o ponovnom rođenju i posmatram svet svog sopstvenog iskustva ne bih li negde ili nekako opazio autentični znak koji ukazuje na reinkarnaciju. Ne uzimam, naravno, u obzir relativno brojne primere vere u reinkarnaciju koji se mogu naći kod nas na Zapadu. Meni vera dokazuje jedino fenomen verovanja - ne i sadržaj vere. Da bih mogao da usvojim taj sadržaj mo-

ram da se uverim u njegovu empirijsku verodostojnost. Sve do pre nekoliko godina nisam bio u stanju da otkrijem ništa što bi mi delovalo ubedljivo u tom pogledu, iako sam neprekidno motrio na bilo kakav znak te vrste. Nedavno, međutim, uočio sam kod sebe seriju snova koji bi mogli da predstavljaju opis procesa reinkarnacije kod jednog mog pokojnog poznanika. Ali, nikada nisam naišao na sličan san u drugih osoba i stoga nemam nikakve osnove za poređenje. Pošto je takvo zapažanje subjektivno i jedinstveno, radije bih ga samo pomenuo, ne zalazeći dublje u njegovo razmatranje. Moram, ipak, da priznam da nakon tog iskustva gledam nešto drugačijim očima na problem renkarnacije, iako nisam u prilici da ponudim konačni stav.

Ako pretpostavimo da se život produžuje "tamo", nisam u stanju da zamislim nijedan drugačiji oblik postojanja osim psihičkog - budući da život psihe ne zahteva nikakav prostor ili vreme. Psihička egzistencija, a iznad svega unutarnje predstave koje ovde imamo u vidu, nudi materijal za sve mitske spekulacije o budućem životu i ja taj život zamišljam kao neprekidno trajanje u svetu slika. Tako bi psiha mogla da bude taj vid postojanja budućeg života ili zemlje mrtvih.

Sa psihološkog stanovišta, izgleda da bi onostrani život trebalo da predstavlja logični nastavak psihičkog života čoveka u starosti. Sa staranjem, kontemplacija, razmišljanje, unutarnje predstave dobijaju, prirodno, sve značajniju ulogu u ljudskom životu. "I stari vaši sanjaće snove".[3] To, naravno, pretpostavlja da se psiha starog čoveka nije vremenom umrtvila ili sasvim skamenila - *sero medicina paratur cum mala per longus convaluere moras.*[4] U starosti čovek počinje da pred svojim duhovnim okom odvija traku sećanja i da, sanjareći prepoznaje sebe u unutarnjim i spoljnjim slikama prošlosti. To podseća na pripremanje za budući život kao što, prema Platonu, filosofija predstavlja pripremanje za smrt.

---

3. Djela svetijeh apostola 2 : 7; (Prema prevodu Vuka Stefanovića Karadžića i Đure Daničića).

4. Za lek je kasno kad je bolest, usled dugog odlaganja, već uzela maha.

Ono što me sprečava da se ne izgubim u sopstvenom gledanju unazad jesu unutarnje slike. Mnogi stari ljudi bivaju isuviše snažno uvučeni u rekonstrukciju događaja iz sopstvene prošlosti i postaju zatočenici tih uspomena. Ali, ukoliko ga odlikuje misaonost i ako je preveden u predstave osvrt može da postane *reculer pour mieux sauter.* Nastojim da vidim liniju koja kroz moj život vodi u svet, i ponovo izlazi iz sveta.

U celini gledano, koncepcija koju ljudi oblikuju o budućem životu u velikoj meri zavisi od privlačnih predstava i predrasuda pojedinca. Tako, u najvećem broju koncepcija, onostranost se opisuje kao prijatno mesto. Meni to ne deluje naročito ubedljivo. Teško mogu da zamislim kako će nakon smrti naši duhovi biti uzneseni do neke divne cvetne doline. Kada bi sve bilo tako prijatno i dobro u onostranom svetu, onda bi, jamačno, morala da postoji nekakva prijateljska komunikacija izmedu nas i blaženih duhova, kao i izlivanje dobrote i lepote na nas iz prenatalnog stanja. Ali nema ničeg nalik tome. Zašto postoji ta nepremostiva brana izmedu pokojnika i živih? Najmanje polovina izveštaja o susretima sa mrtvima govori o obespokojavajućim iskustvima sa mračnim duhovima; i, po pravilu, zemlja mrtvih podrazumeva ledenu tišinu koju ne može da uznemiri bol ucveljenih.

Da izvedem do kraja misao koja mi se spontano nameće; svet je, kako ga ja poimam, isuviše jedinstven da bi u njemu postojala onostranost, u kojoj je zakon suprotnosti sasvim odsutan. I tamo je, isto tako, priroda, koja na izvestan način takode potiče od Boga. Svet u koji stupamo nakon smrti biće veličanstven i užasan, poput Boga i nalik svekolikoj prirodi koju poznajemo. Takode ne mogu da zamislim kako će patnja potpuno da nestane. Iskustvo koje sam doživeo u vizijama iz 1944. godine - oslobodenje od telesnih okova i spoznaja smisla - pružilo mi je, doduše, osećaj najdubljeg blaženstva. Ipak, i tamo je postojala tama, i čudno nestajanje ljudske topline. Setimo se samo crne stene na koju sam naišao! Bila je tamna i od najtvrdeg granita. Šta to znači? Ako na polju stvaranja nema nikakve nesavršenosti, nikakve prvobitne greške, zašto bi se javio bilo kakav poriv za stvaranjem, bilo kakva žudnja za daljim usavršavanjem? Zašto bi bogovi bili i najmanje zainteresovani za čoveka i stvaranje

sveta? Za beskrajni kontinuitet Nidana lanca? Uostalom, bolnoj iluziji postojanja, Buda suprotstavlja svoj *guod non,* a hrišćanin nadu u skorašnji dolazak kraja ovog sveta.

Čini mi se verovatnim da u onom svetu takođe postoje izvesna ograničenja, ali da su duše mrtvih u stanju da tek postepeno otkriju gde leže granice oslobođenog stanja. Negde "izvan" mora da postoji izvesna determinanta, nužnost koja upravlja svetom, koja teži tome da se stavi tačka na stanja duše nakon smrti. Ova kreativna determinanta - kako ja zamišljam - mora da odlučuje koje će duše da ponovo zarone u rođenje. Pretpostavljam da za izvesne duše stanje trodimenzionalnog postojanja predstavlja daleko veće blaženstvo od onoga u večnosti. Ali to možda zavisi od mere ispunjenosti odnosno neispunjenosti koju su takve duše ponele sa sobom iz svoga ovozemaljskog postojanja.

Moguće je da svako ponovno vraćanje u trodimenzionalni život nema više nikakvog značaja kada duša dosegne izvestan stepen spoznaje; u tom slučaju, duša više ne bi morala da se vraća, s obzirom na to da je dublji stepen znanja ugušio u njoj želju za ponovnim otelovljenjem. Tada bi duše nestale iz trodimenzionalnog sveta i postigle ono što budisti nazivaju nirvanom. Ali ukoliko karma još uvek teži svome ispunjenju, onda se duša ponovo predaje željama i još jednom se vraća u život, postupajući tako možda iz ubeđenja da je ostalo nešto što mora da se dovrši.

Kada sam ja u pitanju, do mog rođenja mora biti da je prevashodno došlo iz strasne potrebe za saznanjem. Jer to je najizrazitiji elemenat u mojoj prirodi. Taj neutaživ poriv prema saznanju i formirao je, naime, svest kako bi spoznala stvarnost i zbivanja u njoj, i kako bi iz oskudnih nagoveštaja nepojamnog sveta uobličila mitske koncepcije.

Nedostaje nam konkretan dokaz o tome da li išta od nas ostaje sačuvano za večnost. Najviše što možemo da kažemo jeste to da postoji izvesna verovatnoća da nešto od naše psihe nastavlja da živi i izvan fizičke smrti. Da li je to što i dalje živi svesno sebe ili nije, takođe ne znamo. Ukoliko osećamo potrebu da formiramo nekakvo mišljenje o tom pitanju mogli bismo možda da uzmemo u obzir znanje koje smo stekli na osnovu fenomena psihičke disocijacije. U

najvećem broju slučajeva, tamo gde dolazi do odcepljenja kompleksa, on se javlja u vidu ličnosti, kao da kompleks poseduje svest o sebi. Tako su glasovi koje čuju duševni bolesnici personifikovani. U svojoj doktorskoj disertaciji, pre mnogo vremena, proučavao sam ovu pojavu otelovljenja kompleksa. Mogli bismo, ukoliko želimo, da ove komplekse navedemo kao dokaz o kontrinuitetu svesti. Kao što u prilog takvog shvatanja mogu da posluže i izvesna iznenađujuća opažanja u slučajevima duboke nesvestice nakon akutnih povreda mozga i u teškim stanjima kolapsa. U oba slučaja potpuni gubitak svesti može biti praćen opažanjem spoljašnjeg sveta i slikovitim iskustvima sna. Pošto moždana kora, sedište svesti, tada ne funkcioniše, još uvek ne postoji nikakvo objašnjenje za pomenute pojave. Ako ništa drugo, oni bar mogu da predstavljaju dokaz o subjektivnoj postojanosti sposobnosti svesti - čak i u stanju očigledne nesvesnosti.[5]

Mučan problem odnosa između večnog čoveka, Sopstva i zemaljskog čoveka u vremenu i prostoru osvetlila su mi dva moja sna.

U jednom snu, koji sam sanjao u oktobru 1958. godine, iz unutrašnjosti svoje kuće ugledao sam kako dva diska metalnog sjaja u obliku sočiva preleću u niskom luku iznad kuće, spuštajući se prema jezeru. Bila su to dva NLO-a (Neidentifikovani leteći objekti). Zatim je, leteći direktno u mom pravcu, naišlo drugo telo. Bilo je to sočivo savršenog okruglog oblika, nalik objektivu teleskopa. Na udaljenosti od četiri ili pet stotina jardi telo je za trenutak zastalo, da bi potom odletelo. Odmah nakon toga, leteći velikom brzinom kroz vazduh, naišlo je drugo telo; sočivo sa metalnim produžetkom koje je vodilo do kutije - čarobna lampa. Na udaljenosti od šezdeset ili sedamdeset jardi telo je stajalo nepokretno u vazduhu, okrenuto direktno prema meni. Probudio sam se sa osećanjem čudenja. Dok sam se još uvek nalazio u polusnu, jedna misao proletela mi je kroz glavu: "Uvek mislimo kako NLO-i predstavljaju naše projekcije. Sada izlazi da smo mi njihove projekcije. Ja sam projektovan putem čarobne lampe kao K. G. Jung. Ali, ko upravlja spravom?"

---

5. V. "Synchromicity: An Acausal Connecting Principle", u *The Structure and Dynamics of the Psyche* (CW 8), pp. 506 ff.

Ranije sam već sanjao o problemu Sopstva i egoa. U tom prethodnom snu putovao sam pešice. Išao sam malom stazom koja je vodila kroz brdoviti pejsaž: Sunce je sijalo i preda mnom se pružao širok vidik u svim pravcima. Tada sam stigao do male kapele pored puta. Vrata kapele bila su otškrinuta i ja sam ušao unutra. Na moje iznenađenje, na oblatu se nije nalazila nikakva slika Bogorodice, niti bilo kakvo Raspeće, već samo jedna divna cvetna obrada. Ali, tada sam opazio kako na podu ispod oltara, licem okrenut prema meni, sedi jogi - u lotos položaju, i u dubokoj meditaciji. Kada sam ga bliže pogledao, shvatio sam da ima moje lice. Veoma sam se uplašio i probudio s mišlju: "Aha, on je, dakle, taj koji me zamišlja. On sanja, a ja sam taj san". Znao sam da mene više neće biti kada se on probudi.

Ovaj san sanjao sam nakon bolesti 1944. godine. On je predstavljao parabolu; moje biće se povlači u meditaciju i zamišlja moje zemaljsko obličje. Iskazano drugačijim rečima; moje biće preuzima ljudsko obličje kako bi stupilo u trodimenzionalnu egzistenciju, kao kada neko navlači odelo za ronjenje kako bi zaronio u more. Kada napusti egzistenciju u onostranosti, biće preuzima religioznu pozu, kao što pokazuje kapela iz sna. U zemaljskom obliku ono je u stanju da prolazi kroz iskustva trodimenzionalnog sveta i da uz pomoć veće svesnosti preduzme dalji korak prema realizaciji.

U tom slučaju, figura jogija bi, u većoj ili manjoj meri, oličavala moju nesvesnu prenatalnu celovitost, a Daleki Istok, kao što je često slučaj u snovima, predstavljao bi psihičko stanje koje je tuđe i suprotno našem sopstvenom. Poput čarobne lampe, jogi putem meditacije "projektuje" moj empirijski "vid postojanja". Po pravilu, taj kauzalni odnos mi vidimo obrnuto; u tvorevinama nesvesnog pronalazimo simbole mandale, to jest, kružne i četvrtaste figure koje izražavaju celovitost, i svaki put kada želimo da izrazimo tu celovitost služimo se upravo takvim figurama. Našu osnovu čini ego-svest, naš svet - polje svetlosti koje je upravljena na žižnu tačku egoa. S te žižne tačke, posmatramo dvosmislen svet nepoznatog, pri čemu nikada ne znamo do kojeg su stepena uzoriti oblaci koje vidimo izazvani našom svešću, a do kojeg poseduju sopstvenu realnost. Površni posmatrač obično se zadovoljava prvim pretpostavkama. Ali, bliže razmatranje pokazuje da predstave nesvesnog po pravilu ne tvori

svest, već da one poseduju vlastitu realnost i spontanost. Pa ipak, smatramo ih pukim marginalnim pojavama.

Oba pomenuta sna imaju za cilj da izvedu preokret u odnosima između ego-svesti i nesvesnog, i da nesvesno predstave kao proizvođača empirijskog bića. Ovaj obrnuti odnos navodi nas na pomisao kako po mnjenju "druge strane" naše nesvesno postojanje jeste pravo, a naš svesni svet neka vrsta iluzije, prividna zbilja stvorena s posebnom namerom, poput sna koji liči na realnost sve dok smo u njemu. Jasno je da ovakvo stanje stvari veoma podseća na istočnjačku koncepciju Maje.[6]

Celokupna oblast nesvesnog podseća me stoga na pravi *spiritus rector* svih bioloških i psiholoških događanja. Ovde je reč o principu koji teži potpunoj realizaciji - što, kada je u pitanju čovek, označava dosezanje totalne svesti. Dosezanje svesti predstavlja kulturu u najširem smislu reči, a samospoznaja je, stoga, srce i suština ovog procesa. Istočnjaci nesumnjivo pridaju božansko značenje svojoj sopstvenosti, a prema drevnom hrišćanskom shvatanju samospoznaja predstavlja put ka spoznaji Boga.

Pitanje koje je za čoveka presudno glasi: da li je on povezan sa nečim beskonačnim ili nije? To je najbitnije pitanje ljudskog života. Jedino kada znamo da je ono što nam doista nešto znači važno, možemo da izbegnemo vezivanje svoga interesovanja za beznačajnosti i za bilo koji cilj koji nema stvarni značaj. Tako, recimo, zahtevamo od sveta da nam oda priznanje za svojstva koja smatramo svojim vlastitim: za naš talenat ili lepotu. Ukoliko više pridaje važnosti lažnim svojstvima, a ima manje osećanja za ono što je suštinsko, čovek je utoliko manje zadovoljan svojim životom. Oseća se ograničenim zato što je suzio svoje ciljeve, i kao posledica takvog stanja javljaju se zavist i ljubomora. Ako shvatimo i osetimo da ovde u ovom životu, već imamo vezu sa beskonačnim, naše želje i stavovi se menjaju. U krajnjoj liniji, mi nešto vredimo samo zbog suštine koju otelovljujemo, i naš život je promašen ukoliko je ne otelovljujemo. U našim odnosima sa drugim ljudima takođe je ključno pitanje to da li je u tom odnosu izražen elemenat beskonačnosti.

6. Sklonost ka razmišljanju o sedištu realnog sveta ispoljila se rano u Jungovom životu, dok je kao dete sedeo na jednom kamenu i zabavljao se idejom kako je kamen rekao, ili bio, "ja". V. Dobropoznati san leptira u Čuang-Ču (Chuangzu). - A. J.

Osećanje za večnost može, međutim, da se dosegne jedino ukoliko imamo u vidu ono najviše moguće. Najveće ograničenje predstavlja za čoveka ono što je on po sebi; to se ogleda u stavu; "Ja sam jedino to!" Samo svest o našoj skučenoj zatvorenosti u sebe tvori vezu sa neograničenošću nesvesnog. S tim uverenjem, sebe istovremeno doživljavamo kao ograničene i večne, kao jedno i drugo. Svest da našu izuzetnost čini naša posebnost - to jest, da smo krajnje ograničeni - takođe nam daje moć za sticanje svesti o beskonačnom. Ali samo tada!

U dobu koje je isključivo usmereno na širenje životnog prostora i uvećanje racionalnog znanja po svaku cenu, najveći zahtev koji se pred nas postavlja jeste da utičemo na čoveka da postane svestan svoje jedinstvenosti i svoje ograničenosti. Jedinstvenost i ograničenost jesu sinonimi. Bez njih uopšte nije moguće uočavanje neograničenog - i, shodno tome, ni bilo kakvo sticanje svesti - već jedino varljivo poistovećivanje sa njom što prerasta u zaslepljenost širih razmera i pohlepu za političkom moći.

Naše doba je sve naglaske stavilo na ovde i sada, i na taj način je prouzrokovalo demonizaciju čoveka i njegovog sveta. Pojava diktatora i sve bede koju su nam oni doneli potiče od činjenice da je čoveku oduzeta veza sa transcendentnim zahvaljujući kratkovidosti superintelektualca. Kao i oni i čovek je postao žrtva nesvesnosti. Ali, čovekov zadatak je upravo suprotan: on treba da postane svestan sadržaja koji naviru iz nesvesnog. On takođe ne bi trebalo da ostane nesvestan, niti da ostane izjednačen sa nesvesnim elementima svog bića, mimoilazeći na taj način svoju sudbinu, čiji se cilj sastoji u sve većem širenju svesti. Koliko mogu da primetim, jedini cilj ljudskog postojanja jeste da užeže svetiljku u tami pukog postojanja. Možemo, čak, da pretpostavimo kako povećanje naše svesti utiče na oblast nesvesnog u jednakoj meri u kojoj nesvesno određuje našu svest.

XII
Pozne misli

Mislim da svaka biografija o meni mora da ima u vidu sledeća razmišljanja. Svakako da ona drugim ljudima mogu izgledati krajnje apstraktna, ali, "teoretisanje"[1] ove vrste deo je mene i predstavlja moju vitalnu funkciju u istoj onoj meri u kojoj su to hrana i piće.

II

Hrišćanstvo je značajno po tome što u svom dogmatskom sistemu anticipira metamorfozu u božanstvo, proces istorijske promene na "drugoj strani". Ono to čini u obliku novog mita o razdoru na nebu, koji je najpre nagovešten u mitu o stvaranju u kome se neprijatelj Tvorca javlja u vidu zmije i navodi čoveka na neposlušnost obećavajući mu veće svesno znanje *(scientes bonum et malum)*. Sledeća aluzija odnosi se na pad anđela, na prevremeno prodiranje nesvesnih sadržaja u ljudski svet. Anđeli su nepoznatog roda: oni su upravo ono što jesu i ne mogu biti ništa drugo. Oni su po sebi bića bez duše koja ne predstavljaju ništa drugo do misli i naslućivanja njihovog Gospoda. Pali anđeli, stoga, isključivo su "rđavi" anđeli. Oni ukazuju na dobropoznati efekat "inflacije" koji danas, takođe, možemo da uočimo u megalomaniji diktatora; anđeli sa ljudima rađaju rasu divova čiji kraj nosi u sebi opasnost zatiranja ljudskog roda, kao što je rečeno u Enohovoj knjizi. Treći i odlučujući stepen razvoja ovog mita predstavlja, međutim, samoostvarenje Boga kroz ljudsko odličje, kroz ispunjenje starozavetne ideje o božanskoj svadbi i njenim posledicama. Već u prvobitnom periodu hrišćanstva, ideja o otelovljenju bila je toliko oplemenjena da je uključivala naslućivanje "Hrista u nama". Na taj način nesvesno je u potpunosti

1. U prvobitnom značenju grčkog theorein "razmišljanje o svetu", ili nemačkog izraza *Weltanschaung. - A. J.*

prodrlo u psihičku oblast unutarnjeg iskustva, i čovek je postao svestan od čega je sve zadano njegovo pravo obličje. To je bio odlučujući korak, ne samo za čoveka, već isto tako i za Tvorca - koji je, u očima onih koji su izronili iz tame, odbacio Svoje mračne odlike i postao *summum bonum.*

Ovoj mit nepobitno je zadržao svoju životnost čitav jedan milenijum - sve dok u jedanaestom veku[2] nisu počeli da se javljaju prvi znaci daljeg preobražaja svesti. Od tada, simptomi nesigurnosti i crnih slutnji počeli su da rastu, sve dok na kraju drugog milenijuma obrisi univerzalne katastrofe nisu postali očigledni, najpre u vidu opasnosti po svest. Ova opasnost ogleda se u gigantizmu - drugim rečima, u obesti svesti - u uverenju da: "Ništa nije veće od čoveka i njegovih dela." Onostranost, transcendentnost hrišćanskog mita izgubljena je, a sa njom i stav da se celovitost doseže u drugom svetu.

Svetlost prati senku, a druga strana Tvorca. Ovaj razvitak dosegao je vrhunac u dvadesetom veku. Hrišćanski svet danas je doista suočen sa principom zla - ogoljenom nepravdom, tiranijom, lažima, ropstvom, prisilnim iznuđivanjem uverenja. Ovo ispoljavanje ogoljenog zla očigledno je postalo trajno svojstvo ruske nacije; ali, do njegove prve žestoke erupcije došlo je u Nemačkoj. Ova provala zla otkrila je do kojeg je stepena hrišćanstvo podriveno u dvadesetom veku. S obzirom na to, zlo više ne može da se umanjuje eufemizmom o *privatio boni.* Zlo je postalo odlučujuća činjenica realnosti. Prisustvo zla u svetu više ne može da se prenebegne tako što će se o njemu govoriti na zaobilazan način. S obzirom da je zlo neminovno prisutno, moramo naučiti kako da njime upravljamo. Za sada ne vidimo kako je moguće živeti sa zlom bez užasnih posledica.

U svakom slučaju, nalazimo se u situaciji kada nam je potrebno preusmerenje, *metanoia.* Dodir se zlom nosi u sebi smrtnu opasnost da mu se podlegne. Ne smemo, stoga, da više podležemo bilo čemu - čak ni dobru. Takozvano dobro kome podležemo gubi svoj etički karakter. Ne radi se o tome da u takvim opredeljenjima ima nečeg lošeg, već o tome da samo podleganje dobru može da izazove nevolju. Svaki oblik robovanja nekoj navici rđav je, bez obzira da li je izabrani narkotik alkohol, morfijum ili idealizam. Moramo da se

2. V. Aion (CW 9, ii) pp. 82 ff.

čuvamo stava o dobru i zlu kao o krajnjim suprotnostima. Merilo etičkog delanja ne može više da se svodi na jednostavno stanovište da dobro poseduje snagu kategoričkog imperativa, dok se iskušenju takozvanog zla može odupreti snagom volje. Uočavanje realnosti zla nužno relativizuje dobro, kao i zlo, preobraćajući oboje u polovine parodoksalne celine.

U praktičnom smislu ovo znači da dobro i zlo nisu više tako očigledni sami po sebi. Moramo da shvatimo kako svako od njih izražava *sud*. Sa stanovišta varljivosti svakog ljudskog prosuđivanja, ne možemo biti uvereni da ćemo uvek donositi ispravne sudove. Mogli bismo sasvim lako da postanemo žrtva pogrešnog prosuđivanja. Kada je u pitanju etika ovaj princip važi jedino ukoliko smo donekle nesigurni u pogledu etičkog vrednovanja. Uprkos tome, moramo donositi etičke odluke. Relativnost "dobra" i "zla" nesumnjivo ukazuje na to da su ove kategorije bezvredne, ili da ne postoje. Etičko prosuđivanje uvek je prisutno i nosi sa sobom karakteristične psihološke posledice. Mnogo puta sam istakao da će zlo koje smo učinili, pomislili ili planirali kako u prošlosti, tako i u budućnosti, da se osveti našim dušama. Jedino sadržaji prosuđivanja zavise od promenljivih uslova vremena i mesta i, stoga, dobijaju odgovarajuće različite oblike. Zato što se etičko vrednovanje uvek zasniva na jasnim merilima moralnog koda koji umišlja da ispravno razlikuje dobro i zlo. Ali kada spoznamo koliko je njena zasnovanost neizvesna, etička odluka postaje subjektivni, kreativni čin. U valjanost takve odluke možemo da ubedimo sebe jedino putem *Deo concedente* - to jest, iz nesvesnog mora da dopre spontani i odlučujući poriv. Na samu etiku, na razlikovanje dobra i zla, ovaj poriv ne utiče, već samo otežava snalaženje u njoj. Ništa ne može da nas poštedi tegobe donošenja etičke odluke. Pa ipak, ma koliko zvučalo surovo, u izvesnim okolnostima moramo dati sebi slobodu da ne postupimo prema usvojenom etičkom shvatanju dobra, već prema onome što se zvanično smatra zlom, ukoliko naša etička odluka tako nalaže. Drugim rečima, da ponovim: ne smemo da podlegnemo nijednoj suprotnosti. Uputan obrazac ovakvog stava nalazimo u *neti-neti* induske filosofije: u određenim okolnostima, moralni kod se neopozivo ukida, a izbor etičke odluke prepušta pojedincu. Ova ideja, samo po sebi, ne sadrži ništa novo: u doba pre postojanja psihologije, takvi teški izbo-

ri bili su takođe poznati i svrstani pod zajednički naziv "sukob dužnosti".

Pojedinac je, međutim, po pravilu nesvestan u tolikoj meri da u potpunosti previda sopstvene mogućnosti za donošenje odluke. Umesto toga, on se neprekidno i uplašeno drži spoljnih pravila i odredbi koje ga štite od vlastite zbunjenosti. Nezavisno od opšte ljudske nesavršenosti, veliki deo krivice za ovakvo stanje počiva na vaspitanju koje obznanjuje stare opštosti i ne govori ništa o tajnama ličnog iskustva. Sve što je preduzeto u tom pogledu svelo se, tako, na učenje o idealističkim uverenjima ili o ponašanju za koje ljudi, u dubini svojih duša znaju da ih nikada ne mogu doseći, dok takve ideale propovedaju zvaničnici koji znaju da oni sami nisu nikada živeli u skladu sa tako visokim merilima i da nikada to neće moći. Štaviše, niko, uopšte i ne postavlja pitanje valjanosti takvog vida podučavanja.

Pojedinac koji želi da odgovori na problem zla, kako je on postavljen danas, prevashodno, stoga, ima potrebu za samospoznajom, to jest, za krajnjom mogućom spoznajom svoje sopstvene celovitosti. On bezuslovno mora da spozna koliko dobrih dela može da učini i za kakve je zločine sposoban, i mora da se čuva stanovišta kako je jedna od ovih mogućnosti ispravna, dok druga predstavlja zabludu. Obe su elementi svojstveni njegovoj prirodi, i čovek je obavezan da ove mogućnosti spozna u sebi ukoliko želi - kao što bi trebalo da želi - da živi bez samozavaravanja ili samoobmanjivanja.

U celini gledano, međutim, većina ljudi je beznadežno nezdravo pripremljena za život na tom nivou, iako, takođe, danas ima mnogo osoba koje imaju snage da se dublje zagledaju u sopstveno biće. Takva samospoznaja je najbitnija, zato što nam omogućuje da se preko nje približimo tom osnovnom nivou ili središtu ljudske prirode u kojem počivaju nagoni. Tu se nalaze ti preegzistencijalni dinamički činioci koji presudno upravljaju etičkim odlukama naše svesti. To središte predstavlja samo nesvesno sa svojim sadržajima i o njemu ne možemo da donesemo nikakav konačni sud. Naše ideje o njemu nužno su nedovoljne, zato što nismo u stanju da pojmimo njegovu suštinu putem razuma i da mu postavimo racionalna ograničenja. Prirodu možemo da upoznamo jedino preko nauke, koja uvećava svest; otuda je za dublju samospoznaju takođe neophodna

nauka, to jest, psihologija. Niko nije u stanju da napravi teleskop ili mikroskop jednim pokretom malog prsta, samo na osnovu dobre volje, a da ne poseduje znanje iz optike.

U današnje vreme psihologija nam je potrebna radi samog opstanka. Stojimo zbunjeni i skamenjeni pred fenomenom nacizma i boljševizma zato što ne znamo ništa o čoveku, ili zato što, u svakom slučaju, imamo samo jednostranu i izvitoperenu predstavu o njemu. Do toga ne bi došlo da smo dosegli stepen samospoznaje. Suočeni smo, licem u lice, sa užasnim problemom zla a da čak ne znamo šta se to nalazi pred nama, a kamoli šta treba da preduzmemo protiv zla. Pa čak i kada bismo to znali, još uvek ne bismo bili kadri da shvatimo "kako je to moglo da se dogodi ovde". S veličanstvenom naivnošću jedan državnik ponosno izjavljuje kako "zlo nije svojstveno njegovoj imaginaciji", ali ono je nas ščepalo u svoje kandže. Jedni ne žele da to uvide, dok su se drugi poistovetili sa zlom. Takvo je psihološko stanje u svetu danas; neki sebe nazivaju hrišćanima i zamišljaju kako su u stanju da bace pod noge takozvano zlo samo ako to zažele; drugi su podlegli zlu i više ne vide dobro. Zlo je danas postalo vidljiva Velika Sila. Jedna polovina čovečanstva napaja se i jača učenjem koje je proizvod ljudske moći rasuđivanja; druga polovina pati zbog nedostatka mita koji bi bio saobrazan situaciji. Hrišćanske nacije našle su se u žalosnom položaju; njihovo hrišćanstvo je uspavano; ono je propustilo da tokom vekova dalje razvije svoj mit. One koje su opisivali razvoj mračne strane mitskih ideja, niko nije hteo da čuje; Đakino de Flore (Giacchino de Flore), Majstor Ekhart (Meister Eckhart), Jakob Bem (Jacob Boehme), mnogi drugi, ostali su nerazumljivi za većinu ljudi. Jedini zrak svetlosti predstavlja Pije XII (Pius XII) sa svojom dogmom.[3] Ali, ljudima uopšte nije jasno na šta mislim kada to pominjem. Oni ne shvataju da je mit mrtav ukoliko više ne živi i ne raste.

Naš mit je zanemeo i ne pruža nikakve odgovore. Greška ne leži u njemu kao što i stoji zapisano u Svetom pismu, već isključivo u nama koji taj mit nismo razvili dalje, koji smo, naprotiv, potisnuli svaki takav pokušaj. Prvobitna verzija ovog mita na više mesta nagoveštava mogućnosti za pomak i dalje razvijanje. Hristos, na primer,

3. V. napred, Poglavlje VII, str. 203, f.2.

izgovara sledeće reči: "Budite dakle mudri kao zmije i bezazleni kao golubovi." Zbog čega je ljudima potrebna lukavost zmije? I kakva je veza između te lukavosti i nevinosti golubova. "Ako se ne povratite i ne budete kao deca..." Ko brine o tome kakva su deca u stvarnosti? Na osnovu kakvog moralnog načela je Gospod opravdao krađu magarca koji mu je bio potreban da bi trijumfalno ujahao u Jerusalim? Kako je moglo da se dogodi da, uskoro nakon toga, on raspravlja o rđavom dečijem ponašanju i da prokune smokvino drvo? Kakva vrsta morala izvire iz parabole o nepravednom upravitelju, i kakva duboka spoznaja iz apokrifnih reči Isusovih, koje se tako dalekosežno odnose i na naše sopstvene nepovoljno stanje: "Čoveče, ako znaš šta činiš, blažen si; ali ako ne znaš šta činiš, proklet si i prekršitelj zakona"?[4] Šta, konačno, znači priznanje Sv. Pavla. "Činim zlo koje ne želim"? Ne želim da raspravljamo o jasnim proročanstvima iz Knjige Otkrovenja, zato što niko ne veruje u njih i zato što čitav predmet rasprave izaziva zabunu.

Na staro pitanje koje su postavili gnostičari: "Otkuda potiče zlo?" hrišćanski svet nije pružio nikakav odgovor, a Origenova (Origen) obazriva pretpostavka o mogućem spasenju đavola okarakterisana je kao jeres. Danas smo primorani da se suočimo sa ovim pitanjem; ali, stojimo praznih šaka, pometeni i zaprepašćeni, i čak nismo u stanju da shvatimo kako nam nikakav mit neće priteći u pomoć iako nam je neodložno potreban. Kao posledica date političke situacije i zastrašujućih, da ne kažem dijaboličkih, trijumfa nauke, obuzele su nas potajne strepnje i mračne slutnje; ali, nije nam poznat nikakav izlaz, i samo nekoliko osoba je doista uspelo da zaključi kako se ovog puta radi o problemu davno zaboravljene ljudske duše.

Dalji razvitak mita mogao bi doista da počne činom izlivanja Svetoga Duha na apostole, koji ih je učinio Božijim sinovima, i to ne samo njih, već i sve druge koji su preko njih i posle njih primili *filiatio* - usinovljenje Božije - i na taj način pokazali da predstavljaju nešto više od autohtone *onomalia* koja je nikla iz zemlje, i da su, kao dva puta rođeni, ukorenjeni u samom božanstvu. Njihov, vidljivi, fizički život odvijao se na ovoj Zemlji; ali nevidljivi, duhovni

4. *Codex Bezae od Lucam 6, 4.*

čovek, potekao je iz primordijalne slike celovitosti, večnog oca, i tamo će se i vratiti, kao što govori hrišćanski mit o spasenju.

Kao što je Tvorac nepodeljen, tako i biće koje je On stvorio, Njegov sin, treba da bude celovit. Ništa ne može biti oduzeto ovom konceptu božanske celovitosti. Pa ipak, bez ičijeg znanja, došlo je do cepanja ove celovitosti; izronile su oblast svetlost i oblast tame. Ovakav ishod, još pre pojave Hrista, jasno je nagovešten, kao što možemo da primetimo *inter alia* u iskustvu Jova, ili u nadaleko poznatoj Enohovoj knjizi, koja vodi poreklo iz vremena što je neposredno prethodilo hrišćanstvu. U hrišćanstvu je, takođe, ovaj metafizički rascep jasno ovekovečen. Satana, koji je u Starom zavetu još uvek bio prisan sa Jehovom, sada se izobrazio u krajnju i večnu suprotnost božanskom svetu. Satana nije mogao da bude odstranjen. Zbog toga se ne treba čuditi što je već početkom jedanaestog veka nastalo uverenje da je đavo, a ne Bog, stvorio svet. Tako je osnovni naglasak pao na drugu polovinu hrišćanskog eona, pošto je mit o palim anđelima već pokazao da su upravo ti pali anđeli uputili ljude u opasna naučna znanja i umetnosti. Šta bi ti stari pripovedači imali da kažu o Hirošimi?

Vizionarski genije Jakova Bema uočio je paradoksalnu prirodu slike-Boga i na taj način je doprineo daljem razvitku mita. Simbol mandale koju je skicirao Bem[5] jeste prikaz podvojenog Boga, jer je unutarnji krug podeljen na dva polukruga koji se dodiruju ledima.

Pošto je prema dogmi Bog u celini prisutan u svakome od triju Lica Svetoga Trojstva, on je takođe u celini prisutan i u svakom delu Svetoga Duha koji se izlio: na taj način svakom čoveku je omogućeno da sudeluje u Božijoj jedinstvenosti, a time i u samom usinovljenju. Tako *complexio oppositorum* slike Boga ulazi u čoveka, ali ne kao jedinstveni sklad, već kao sukob, u kome je tamna polovina te slike suprotstavljena opšteusvojenom stanovištu da je Bog "Svetlost". Upravo takav proces odigrava se u našem sopstvenom vremenu, premda ga jedva uočavaju zvanični učitelji čovekoljublja čiji se zadatak navodno sastoji u prepoznavanju takvih stvari. Vlada, dakako, opšte mišljenje da smo tokom vekova dosegli značajnu prekretnicu, ali ljudi uobražavaju da se veliki napredak odnosi na

5. Reprodukovano u *The Archetypes and the Collective Unconscious (CW 9, i) p. 297.*

nuklearne fisije i fuzije, ili na vasionske rakete. Ono što se istovremeno odvija u ljudskoj psihi najčešće se previđa.

Sve dok slika-Boga, sa psihološkog stanovišta, predstavlja manifestaciju psihičke osnove, i sve dok raskol u ovoj slici ljudi prepoznaju kao duboku dihotomiju koja čak zadire u svet politike - sve dotle dolazi do kompenzacije. Ona se javlja u vidu kružnih simbola jedinstvenog sklada koji izražavaju sintezu suprotnosti unutar psihe. Mislim, pritom, na širom sveta rasprostranjene glasine o N.L.O.-a (neidentifikovani leteći objekti), koje su počele da se šire još od 1945. godine. Ove glasine zasnivaju se bilo na vizijama bilo na stvarnim pojavama. Uobičajena priča o N.L.O-ma glasi da oni predstavljaju neku vrstu vasionskih letilica koje dolaze sa drugih planeta ili čak iz četvrte dimenzije.

Već pre više od dvadeset godina (1918), dok sam se bavio proučavanjem kolektivno nesvesnog, otkrio sam prisustvo jednog očigledno univerzalnog simbola sličnog tipa - simbola mandale. Da bih potvrdio svoje otkriće, proveo sam više od jedne decenije proučavajući neverovatne dodatne podatke pre nego što sam po prvi put objavio svoje otkriće.[6] Mandala predstavlja arhetipsku predstavu koja se tokom vekova neprekidno javlja. Ona označava celovitost Sopstva. Ta kružna predstava izražava celovitost psihičke osnove ili, iskazano rečima mita, ocelovljeno božanstvo u čoveku. Nasuprot Bemovoj mandali, savremene mandale teže jedinstvenosti; one izražavaju kompenzaciju psihičkog raskola, ili anticipaciju da će taj raskol biti prevaziđen. S obzirom na to da se ovaj proces odvija u kolektivno nesvesnom, on se ispoljava svugde. Širom sveta rasprostranjene priče o N.L.O.-ma to dokazuje - one su simptomi opšteprisutnog psihičkog stanja.

Ukoliko analitičko lečenje dovodi do osvešćivanja "senke", ona prouzrokuje rascep i tenziju suprotnosti koje za uzvrat teže kompenzaciji i ujedinjenju. Ovo pomirenje postiže se preko simbola. Sukob između suprotnosti, ukoliko ga shvatimo ozbiljno, ili ako ono nas obuzme snažno, može da dovede našu psihu do tačke rasprskavanja. Logička tvrdnja *tertium non datur* dokazuje svoju valjanost; ne vidi se nikakav izlaz. Ukoliko se sve odvija dobro,

6. U komentaru za *The Secret of the Golden Flower* (1931) (CW 13).

razrešenje ovog stanja javlja se, naizgled spontano, iz prirode. Tada, i jedino tada, ono je ubedljivo. Doživljava se kao "milost". S obzirom da razrešenje proističe iz suočavanja i sukoba suprotnosti, ono najčešće predstavlja neizmerivu mešavinu svesnih i nesvesnih činilaca, dakle simbol - metalni novčić raspolućen na dve polovine koje se savršeno poklapaju.[7] On izražava rezultat zajedničkog napora svesnog i nesvesnog, i doseže nalikovanje slici Boga i vidu mandale, koja verovatno predstavlja najjednostavniji model koncepta celovitosti - takav model koji se spontano javlja u duhu kao izraz borbe i pomirenja suprotnosti. Naša psiha je ustrojena u skladu sa strukturom univerzuma, i ono što se odigrava u makrokosmosu takođe se odvija u beskrajno malim i najličnijim oblastima psihe. Zbog toga slika Boga uvek predstavlja projekciju snažnog unutarnjeg doživljaja *vis-à-vis*. Ovo je simbolično predstavljeno preko objekata od kojih je unutarnji doživljaj dobio prvobitni podsticaj, i koji od tog trenutka čuvaju svoju numinoznost i njene nadmoćne sile. Na taj način imaginacija se oslobađa konkretizma predmeta i nastoji da sazda predstavu onoga što je nevidljivo kao nečega što se nalazi iza date pojave. Ovde imam na umu najjednostavniji osnovni oblik mandale, krug, i najjednostavniju (duhovnu) podeljenost kruga, kvadrat ili, kao što može biti slučaj, krst.

Takva iskustva vrše koristan ili, pak, razorni uticaj na čoveka. On ne može da ih pojmi, protumači, da ovlada njima; niti je u stanju da ih se oslobodi ili da ih izbegne usled čega iz doživljava kao svemoćne. Pošto uočava da ne potiču iz svesne ličnosti, naziva ih manom, dajmonom ili Bogom. Nauka koristi izraz "nesvesno", priznajući na taj način da ne zna ništa o tom iskustvu, jer nauka i ne može da nauči bilo šta o biti psihe s obzirom da jedino sredstvo spoznaje bilo čega jeste psiha. Usled toga, valjanost izraza kao što su mana, daimon ili Bog ne može niti da se odbaci niti da se prihvati. Možemo, međutim, utvrditi da je uistinu autentično osećanje neobičnosti koje je povezano sa iskustvom nečeg objektivnog koje, kako izgleda, stoji izvan psihe.

Znamo da nam se nešto nepoznato, strano, približava, kao što smo svesni da mi nismo ti koji proizvode san ili nadahnuće, već da se

7. Jedno od značenja *symbolon-a jeste tessera hospitalitatis* između domaćina i gosta, izlomljeni metalni novčić čije polovine uzimaju prijatelji koji se rastaju. - A. J.

oni na neki način javljaju sami od sebe. Tada imamo utisak da ono što nam se dešava emanira iz mane, daimona, Boga ili nesvesnog. Tri prva izraza odlikuje velika izvrsnost po tome što sadrže i izazivaju emocionalnu odliku numioznosti, dok je poslednji izraz - nesvesno - banalan i stoga bliži realnosti. Taj poslednji koncepi podrazumeva empirijsku realnost - to jest, običnu zbilju koja nam je tako dobro poznata. Nesvesno je isuviše neutralan i racionalan izraz da bi mogao da u velikoj meri podstakne maštu. Sam izraz je, uostalom, skovan iz naučnih razloga, i daleko je pogodniji za neutralno posmatranje koje ne postavlja nikakve metafizičke zahteve, za razliku od transcendentalnih koncepata, koji su kontroverzni i stoga skloni da pobude fanatizam.

Otuda više volim da koristim izraz "nesvesno", pri čemu sam svestan da bih isto tako mogao da govorim o "Bogu" ili "daimonu", ukoliko bih želeo da se izrazim jezikom mita. Kada koristim takav mitski jezik, svestan sam da "mana", "daimon" i "Bog" predstavljaju sinonime za nesvesno - to jest, da nam je značenje ovih izraza u jednakoj meri malo poznato koliko i poslednjeg naziva. Ljudi jedino veruju da znaju mnogo više o njima - i iz izvesnih razloga ta vera je daleko korisnija i delotvornija od naučnog koncepta. Velika prednost pojmova "daimon" i "Bog" leži u mogućnosti mnogo bolje objektivizacije *vis-à-vis,* to jest, personifikacije tog iskustva. Njihova emocionalna odlika daje im životnost i dejstvenu moć. Mržnja i ljubav; strah i bogopoštovanje, stupaju na scenu međusobnog sukobljavanja i podižu ga na nivo drame. Ono što je bilo jedino "izloženo" našim čulima i umu postaje i "odigrano".[8] Sve ljudske odlike stavljene su na probu i čovek stupa u boj celim svojim bićem. Tek tada on može da postane celovit i tek tada može da se "rodi Bog", to jest, da stupi u ljudsku stvarnost i spoji sa čovekom preko "čovečijeg" obličja. Putem ovog čina ocelovljenja, čoveka - to jest, njegov ego - unutra zamenjuje "Bog", dok, se spoljašnje strane Bog postaje čovek, u skladu sa Isusovim rečima: "Koji vidje mene, vidje oca."

Upravo u ovoj tački dolaze do izražaja očigledni nedostaci mitske terminologije. Prvobitna hrišćanska koncepcija Boga odnosi

8. V. "Transformation Symbolism in the Mass", u *Psychology and Religion; West and East* (CW 11), pp. 249-50.

se na jednog svemoćnog, sveznajućeg i svemilosrdnog Oca i Tvorca sveta. Ukoliko takav Bog želi da postane čovek, od njega se traži neverovatna kenosis (pražnjenje)[9], kako bi se Njegova sveobuhvatnost svela na beskrajno mali ljudski nivo. Čak i u tom slučaju teško je shvatiti kako to da otelovljenje ne dovodi do razgradnje celokupnog čovekovog psihofizičkg sklopa. Teološki mislioci osetili su, stoga, da je neophodno da Hrista obdare odlikama koje ga izdižu iznad običnog ljudskog postojanja. Iznad svega, Isus je lišen *macula peccati* (mrlje prvobitnog greha). Iz tog razloga, ako ni zbog čega drugog, on predstavlja makar bogo-čoveka ili poluboga. Hrišćanska slika Boga ne može da bude ovaploćena u empirijskom čoveku bez protivurečnosti - sasvim nezavisno od činjenice da čovek, sa svim svojim spoljašnjim odlikama, ne deluje mnogo pogodno kao uzor Boga.

Ovaj mit bezuslovno mora da ozbiljno shvati monoteizam i da ostavi po strani svoj dualizam, koji se, ma koliko da je zvanično odbacivan, održao do današnjeg dana i koji je, pored svemoćnog Dobra, ustoličio jednog večno mračnog neprijatelja. U okviru ovog sistema mora biti ostavljen prostor za *filosofski complexio oppositorum* Nikole de Kuze (Nicholas de Cusa) i za etičku ambivalentnost Jakova Bema; jedino na taj način Jednom Bogu može se priznati celovitost i sinteza suprotnosti koja treba da predstavlja Njega. Činjenica je da su simboli, po samoj svojoj prirodi, u stanju da ujedine suprotnosti tako da se one više ne odbijaju i ne sukobljavaju, već da se međusobno dopunjuju i čine život smislenim. Kada se jednom iskusi, ambivalentnost u predstavi Boga prirode i Stvoritelja prestaje da predstavlja teškoće. Nasuprot tome, mit o nužnom ocelovljenju Boga - što je suština hrišćanske poruke - tada može da se shvati kao čovekovo stvaralačko suočavanje sa suprotnostima i kao njihova sinteza u Sopstvo, u celovitost njegove ličnosti. Neizbežne unutarnje protivurečnosti u predstavi Boga Stvoritelja mogu biti izmirene u skladu i celovitosti Sopstva kao *coniunctio oppositorum* alhemičara ili kao *unio mystica*. U iskustvu Sopstva više ne postoje suprotnosti "Bog" i "čovek", koje su sada izmirene, već pre suprotnosti unutar same slike Boga. U tome se sastoji smisao službe Božije, službe koju

9. Filibljanima 2 : 6.

čovek može da uzvrati Bogu - činjenice da svetlost može da izroni iz tame, da Tvorac može da postane svestan Svoga dela, a čovek samoga sebe.

To je cilj, ili jedan od njih, koji čoveka smisleno uklapa u plan stvaranja, i koji istovremeno ovo stvaranje čini smislenim. To je mit, čije se značenje, postepeno, tokom više decenija, samo od sebe oblikovalo u meni. To je cilj koji mogu da usvojim i poštujem, i koji me stoga zadovoljava.

Zahvaljujući svojim misaonim sposobnostima čovek se uzvisio iznad životinjskog sveta, i uz pomoć svoga uma pokazuje da je priroda stavila izuzetan naglasak upravo na razvitak svesti. Preko svesti čovek ovladava prirodom, na taj način što uviđa postojanje sveta, čime, naime, potvrđuje Tvorca. Svet postaje pojavni svet, što bez svesnog razmišljanja ne bi mogao da bude. Da je Tvorac svestan Sebe, ne bi imao potrebu za svesnim bićem; kao što ne izgleda verovatno da krajnje posredni stvaralački metodi, kojima su bili potrebni milioni godina za razvitak bezbrojnih vrsta i bića, predstavljaju posledicu smišljene namere. Istorija prirode govori nam o slučajnom i neočekivanom preobražaju vrsta koji traje stotinama i milionima godina u međusobnom proždiranju. Biološka i politička istorija čoveka predstavlja usavršeno ponavljanje istog dešavanja. Ali, istorija uma nudi nam drugačiju sliku. Ovde stupa na snagu čudo misaone svesti - druga kosmogonija. Važnost svesti je toliko velika da se ne možemo oteti pretpostavci kako se elemenat smisla krije negde unutar celokupne čudovišne, prividno besmislene biološke zbrke, i da je put za njeno ispoljavanje napokon zasnovan već na nivou toplokrvnih kičmenjaka koji poseduju razvijen mozak - da je zasnovan naizgled slučajno, nenamerno i nepredviđeno, a ipak, da je, nekako, već naslućen, osećanjem spoznat i napipan iz neke skrivene pobude.

*

Ne zamišljam kako sam svojim razmišljanjima o smislu čoveka i njegovog mita obznanio konačnu istinu, ali smatram da se upravo ovo može izreći na kraju našeg eona Ribe, i možda sa stanovišta predstojećeg eona Vodolije (Vodonoše) koji je predstavljen u ljudskom obličju i sledi nakon znaka Ribe. Ovaj znak predstavlja *coniunctio oppositorum* koji obrazuju dve ribe međusobno postavljene

u suprotnim pravcima. Po svemu sudeći, Vodonoša izražava Sopstvo. On odlučnim pokretom sipa sadržaje svoje posude u usta *Piscis austrinus,*[10] koja simbolizuje sina, još uvek nesvesni sadržaj. Iz ovog sadržaja izroniće, nakon sledećeg eona koji će trajati više od dve hiljade godina, budućnost, čije su odlike naznačene simbolom Jarca: *aigokeras-a,* čudovišnog Jarca-Ribe,[11] koji simbolizuje visine planina i morske dubine, polarnost koju obrazuju dva nerazlučena životinjska elementa što su zajedno izrasla. Ovo čudno biće moglo bi da sasvim lako predstavlja primordijalnu sliku-Boga Stvoritelja koji se suprotstavlja "čoveku", Anthropos-u. Na ovo pitanje ne nalazim odgovor ni u sebi, ni u empirijskim podacima koji mi stoje na raspolaganju - to jest u produktima nesvesnog kod drugih ljudi sa kojima sam upoznat, kao ni u istorijskim dokumentima. Ako do spoznaje ne dođe spontano, svaka spekulacija je besmislena. Ona ima smisla jedino kada posedujemo objektivne činjenice koje su uporedive sa našim materijalom o eonu Vodolije.

Nije nam poznato do kojeg stepena može da traje proces osvešćivanja, niti kuda može da vodi. To je novi elemenat u priči o stvaranju, koji nemamo sa čime da uporedimo. Ne možemo, stoga, da znamo kakve se mogućnosti kriju u njemu. Niti nam mogu biti poznate perspektive za vrstu *Homo sapiens.* Hoće li i ona da ponovi sudbinu drugih vrsta, koje su nekada cvetale na Zemlji, a sada su izumrle? Biologija nije u stanju da nam ponudi nijedan ubedljiv razlog da se tako nešto neće dogoditi.

Potreba za mitskim načinom izražavanja je zadovoljena kada ocrtamo takav pogled na svet koji adekvatno objašnjava smisao ljudskog postojanja u vaseljeni, pogled koji izvire iz naše psihičke celovitosti, iz sadejstva između svesti i nesvesnog. Besmisao lišava život njegove potpunosti, i stoga je jednak bolesti. Smisao omogućuje da mnogo toga - ako ne i sve - bude podnošljivo. Nikakva nauka neće nikada biti u stanju da zameni mit, niti se mit može shvatiti pomoću bilo koje nauke. Ne radi se o tome da je "Bog" mit, već o tome da mit predstavlja otkrovenje božanskog života u čoveku. Nismo mi ti

---

10. Konstelacija "Južne ribe". Njena usta imaju oblik Fomalhaut-a (arapski izraz za "riblja usta") ispod konstelacije Vodonoše.

11. Prvobitni naziv za konstelaciju Divokoze glasio je "Jarac-Riba".

koji izmišljamo mit, već se, naprotiv, mit obraća nama kao Reč Božija. Reč Božija dopire do nas, a mi ne možemo ni na koji način da odredimo da li se i u kojoj meri ona razlikuje od Boga. Povodom te reči ne bi moglo da se kaže ništa što već nije poznato i ljudsko, osim o načinu na koji nam se ona spontano javlja i postavlja pred nas zahteve. Nju ne može da izazove arbitrarni čin naše volje. Mi na primer nismo u stanju da objasnimo nadahnuće. Najdublje osećamo da nadahnuće ne predstavlja proizvod naše sopstvene moći zaključivanja, već da nam je došlo s neke druge strane. Kako bismo, isto tako, mogli da neki prekognitivni san pripišemo našim sopstvenim moćima? U krajnjoj liniji, najčešće nismo uopšte ni svesni, dok ne prode izvesno vreme, da je sam nešto predskazivao, ili da je izražavao znanje o nečemu što će se dogoditi u daljini.

Reč se događa nama; to izaziva patnju, jer postajemo žrtve duboke neizvesnosti; pored Boga kao *complexium oppositorum-a*, sve je moguće - u najpotpunijem smislu te reči. Istina je varka, dobro i zlo, mogući su u jednakoj meri. Mit jeste ili može da bude dvosmislen, poput Delfijskog proročanstva ili sna. Ne možemo i ne smemo da odbacimo razum; ali, u jednakoj meri moramo da se uzdamo u to da će nam nagon priskočiti u pomoć - pri čemu dolazi do toga da nas Bog podržava protiv Boga, kao što je shvatio Jov. Sve ono putem čega se ispoljava "druga volja" potiče od čoveka - njegovo razmišljanje, reči, predstave, pa čak i njegova ograničenja. U skladu sa tim on teži da sve pripiše sebi - i tada počinje da razmišlja služeći se nezgrapnim psihološkim izrazima, i da zaključuje kako sve potiče iz njegovih namera i od njega samoga. S dečijom naivnošću čovek pretpostavlja da poznaje sve svoje domete, i da zna šta je sam "po sebi". Pa ipak, on je sve vreme kobno sputan slabošću sopstvene svesti i njoj saobraznim strahom od nesvesnog. Čovek je stoga u potpunosti nemoćan da razluči ono do čega je došao brižljivim razmišljanjem od onoga što mu je spontano pridošlo iz dugog izvora. On nema nikakav objektivan stav prema sebi i ne može, štaviše, sebe da shvati kao pojavu za koju nalazi da postoji, i sa kojom je poistovećen, bez obzira na posledice. U prvi mah ceo teret je na njegovim plećima, sve se događa njemu, da bi tek uz krajnji napor konačno uspeo da osvoji i zadrži za sebe jedno područje relativne slobode.

Tek pošto spozna vlastiti put do ovog cilja, i jedino tada, čovek stiče mogućnost da shvati kako se on suočava sa svojim nagonskim osnovama, koje su mu date od početka, i koje ne može da ukloni, ma koliko to želeo. Njegovi koreni ni u kom slučaju ne predstavljaju tek presahle izvore; oni žive u njemu kao postojani temelj njegovog bitisanja, i oblikuju njegovu svest u jednakoj meri u kojoj to čini fizički svet koji ga okružuje.

Ove stvarnosne činjenice saleću čoveka spolja i iznutra s nesavladivom snagom. On ih je podveo pod ideju o božanstvu, opisao je njihove uticaje uz pomoć mita, a taj mit je predstavio kao "Reč Božiju", to jest, kao nadahnuće i otkrovenje numena s one "druge strane".

Ne postoji bolji način da se pojača dragoceno osećanje individualnosti od posedovanja tajne kojoj se čovek zavetovao ćutanjem. Sami počeci društvenih uređenja otkrivaju težnju za tajnim organizacijama. Kada nedostaju uistinu vredne tajne, izmišljaju se ili iznalaze misterije u kojima su posvećene samo povlašćene osobe. Takav je bio slučaj sa Ružokrstašima i mnogim drugim društvima. Među takvim tobožnjim-tajnama mogu - što je ironija - da se nađu istinske tajne kojih su posvećenici potpuno nesvesni - kao, na primer, u onim društvima koja su svoju "tajnu" najpre preuzela iz alhemijske tradicije.

Potrebu za razmetljivom tajanstvenošću od ključne je važnosti u društvima na primitivnom nivou, zato što zajednička tajna služi kao spona koja drži pleme na okupu. Tajne na plemenskom nivou obrazuju korisnu kompenzaciju za nedostatak kohezije u pojedincu, koji se neprekidno vraća u prvobitno nesvesno poistovećivanje sa drugim članovima grupe. Dosezanje ljudskog cilja - ličnosti koja je svesna posebnosti svoje sopstvene prirode - tako se pretvara u dugi, gotovo beznadežni proces vaspitanja - zato što se čak i oni pojedinci koje je upućenost u izvesne tajne donekle izdvojila u suštini ipak pokoravaju zakonima identiteta grupe, iako je u njihovom slučaju reč o društveno raslojenoj grupi.

Tajno društvo predstavlja međustanje na putu individuacije. U pripadnosti kolektivnoj organizaciji pojedinac još uvek nalazi potvrdu vlastite posebnosti; to jest, on još uvek nije shvatio da se pravi zadatak pojedinca sastoji u tome da dosegne stepen razlikovanja od

svake druge osobe i da stane na svoje noge. Svako poistovećivanje sa kolektivom, kao što su članstvo u organizacijama, podržavanje raznih "izama", i slično, kosi se sa ispunjenjem ovog zadatka. Takva pripadnost kolektivu predstavlja štake za hromog, štit za bojažljivog, postelju za lenjog, prihvatilište za nemoćne, ali, isto tako, ono predstavlja okrilje za siromašne i bolesne, luku za brodolomnike, porodično gnezdo za siročad, obećanu zemlju za razočarane skitnice i malaksale svetske putnike, stado i siguran tor za izgubljene ovce, majku koja pruža hranu i odgoj. Bilo bi stoga pogrešno ako bismo ovaj prelazni stupanj shvatili kao zastoj; naprotiv, on će još zadugo predstavljati jedini mogući oblik postojanja za pojedinca, kome danas, po svemu sudeći, više nego ikada preti bezličnost. Kolektivna organizacija danas još uvek ima tako veliku važnost da je, s izvesnim opravdanjem, mnogi smatraju konačnim ciljem; zahtev za daljim razvitkom ka samostalnosti deluje, otuda, kao drskost ili obest, uobraženje ili, jednostavno, kao budalaština.

I pored svega, možda doista postoje opravdani razlozi za čovekovo osećanje kako mora da krene sopstvenim putem ka širim oblastima. Može biti da ni u jednom ruhu, obličju, obliku življenja, načinu postojanja ili običaju koje mu život nudi čovek ne nalazi ono za čime osobito žudi. Nastaviće da korača sam i da sam sebi bude društvo. Imaće ulogu sopstvene grupe, koja se sastoji od raznolikih mišljenja i težnji - a one ne moraju nužno da se kreću u istom pravcu. Biće, zapravo, u zavadi sa samim sobom, i naći će se na velikoj muci kako da objedini svoju sopstvenu mnogostrukost u cilju ispunjenja jedinstvenog dela. Čak i ukoliko je spolja zaštićen društvenim oblicima prelaznog stadijuma, neće moći da nađe nikakvu odbranu protiv svoje unutarnje mnogostrukosti. Razjedinjenost u njemu samome može ga navesti da odustane od sopstvenog cilja, da se prepusti poistovećenju sa svojom okolinom.

Kao što je posvećeniku tajnog društva koji se oslobodio nerazgraničenog zajedništva, tako je i pojedincu na njegovoj usamljenoj stazi potrebna tajna koju iz više razloga ne sme ili ne može da otkrije. Takva tajna još više povećava njegovu usamljenost u kojoj se našao na putu prema svojim pojedinačnim ciljevima. Najveći broj ljudi nije u stanju da podnese tu usamljenost. To su neurotičari, koji se neizbežno igraju skrivalice sa drugima i sa samima sobom, a da

pritom nisu kadri da ovu igru doista shvate ozbiljno. Po pravilu, oni završavaju tako što lični cilj žrtvuju svojoj težnji za prilagođavanjem kolektivu - što je postupak na koji ih sva mišljenja, verovanja i ideali njihove okoline podstiču. Štaviše, nikakvi racionalni razlozi ne mogu da dobiju prevagu nad argumentima društvene sredine. Jedino tajna koju pojedinac nije u stanju da izda - takva tajna koju se boji da oda, ili koju nije kadar da izrazi rečima, i koja stoga deluje kao da pripada kategoriji suludih ideja - može da spreči inače neizbežno vraćanje u staro stanje.

Potreba za jednom takvom tajnom često je toliko prisilna da pojedinac počinje da se bavi idejama i delanjima za koja više nije odgovoran. U tom slučaju njega ne motiviše ni inat, ni drskost, već *dira necessitas* koju lično nije u stanju da razume. Ova nužnost obuzima ga žestinom sudbonosnosti, i možda mu po prvi put u životu otkriva *ad oculos* prisustvo nečeg nepoznatog, nečeg što poseduje veću snagu od one koju on ima u svojoj najličnijoj oblasti, i gde se smatra nadmoćnim. Očigledan primer ovakvog dešavanja jeste priča o Jakovu, koji se upustio u borbu sa anđelom iz koje je izašao sa iščašenim bedrom, ali koji je takvom borbom sprečio ubistvo. U tim sretnim danima priča o Jakovu prihvatana je bez ikakve sumnje. Kada bi savremeni Jakov ispričao takvu priču, naišao bi na zagonetne osmehe. Bilo bi bolje da ne govori o takvim stvarima, pogotovo ako teži tome da ima svoje lične stavove o prirodi Jehovinog glasnika. Tako bi, hteo ne hteo, postao sopstvenik tajne o kojoj ne može da raspravlja, i našao bi se po strani od zajednice. Njegova duhovna opreznost došla bi, naravno, odmah do izražaja ukoliko ne bi uspeo da čitavog života glumi licemera. Ali svako ko pokuša da čini oboje - da se istovremeno prilagodi grupi i da sledi svoj lični cilj - postaje neurotičar. Naš savremeni Jakov krio bi od sebe činjenicu da je od njih dvoje anđeo, ipak, bio jači - kao što je svakako bio, jer nigde nije ostalo zabeleženo da je anđeo takođe izašao iz te borbe hrom.

Čovek koji, dakle, vođen svojim dajmonom, prekorači granica međustadijuma, doista stupa u "nekročena, nekročljiva područja"[12] gde nema označenih pravaca niti skloništa ispod čijeg krova bi mogao da nađe utočište. Ne postoje nikakvi propisi prema kojima bi

12. *Faust,* Drugi deo.

mogao da se upravlja kada se nađe suočen sa nepredviđenom situacijom - kao što je, na primer, sukob dužnosti. U najvećem broju slučajeva, ovi izleti u "ničiju zemlju" traju samo dotle dok se ne pojavi neki sličan sukob, i brzo se završavaju čim se takav sukob nanjuši iz daljine. Ne mogu da osudim osobu koja se odmah da u bekstvo.Ali, isto tako, ne mogu da odobrim što se priklanja svojoj slabosti i kukavičluku. S obzirom da moj prezir ne može da takvoj osobi dalje naudi - mogu mirno da saopštim da u takvoj kapitulaciji ne vidim ništa vredno hvale.

Ali, čovek, suočen sa sukobom dužnosti, koji preuzme isključivo na sebe obavezu da razreši ovaj sukob, i to pred sudijom koji mu danonoćno sudi, lako može da postane usamljen. Sad u njegovom životu postoji autentična tajna o kojoj ne sme da se javno govori - makar to bilo samo stoga što se našao uvučen u beskrajno unutarnje suđenje u kojem je on sam i svoj branilac i svoj nemilosrdni istražitelj, pri čemu nijedan svetovni ili duhovni sudija ne može da mu povrati miran san. Da već nije na smrt umoran od odluka takvih sudija, nikada se ne bi našao u sukobu. Jer takav sukob uvek pretpostavja viši stepen odgovornosti. Upravo ta odlika, pojedinca koji je poseduje, čuva od toga da prihvati odluku zajednice. U njegovom slučaju sudnica se premešta u unutarnji svet, gde se presuda saopštava iza zatvorenih vrata.

Kada se ovo jednom dogodi, psiha pojedinca stiče značajniju ulogu. Ona više ne predstavlja samo sedište njegovog dobropoznatog i društveno određenog egoa; njegova psiha postaje sredstvo za određivanje onoga što je vredno za sebe i po sebi. Ništa tako ne podstiče rast svesti kao taj unutarnji sukob suprotnosti. Krajnje neočekivane činjenice pretvaraju se u optužbu, i odbrana je primorana da otkrije argumente koji su do tada bili nepoznati. U toku ovog procesa, znatan deo spoljašnjeg sveta stupa u unutarnji, što spoljni svet osiromašuje ili ukida. Na drugoj strani, unutarnji svet dobija na važnosti, budući da je uzdignut na nivo suda za donošenje etičkih odluka. Ego koji je dotle bio nedvosmislen gubi, međutim, jedinstvenu ulogu tužioca; ego takođe mora da nauči ulogu branioca. Ego postaje ambivalentan i ambiguentan - uhvaćen između čekića i nakovnja. *Postaje svestan polarnosti koja je sama sobom nametnuta.*

Svaki sukob dužnosti, a može biti da nije reč samo o ovoj vrsti sukoba, nikada se, uistinu ne "rešava", iako bi o njemu mogli da raspravljamo, da ga procenjujemo na jedan ili drugi način, do sudnjeg dana. Ranije ili kasnije odluka - donesena na prečac, kao što može da izgleda - jednostavno je tu. Praktični život ne može da postoji u većnoj protivurečnosti. Suprotnosti, i protivurečnosti koje vladaju među njima, ipak ne iščezavaju, čak i ukoliko se za trenutak povuku pred nagonom za delanjem. One neprekidno ugrožavaju jedinstvo ličnosti, i uvek iznova upliću život u mrežu svojih dihotomija.

Svest o opasnostima i mučnosti takvog stanja može lako da presudno utiče na čovekovu odluku da "ostane kod kuće", to jest, da nikada ne napusti sigurno okrilje i toplu čauru, pošto oni obećavaju zaštitu od unutarnje napetosti. Oni ljudi koji ne moraju da napuste oca i majku svakako da su najbezbedniji kod njih. Veliki broj ljudi, međutim, smatra da im je put individuacije nametnut; ali, oni nikada doista neće upoznati pozitivne i negativne aspekte ljudske prirode.

Kao što celokupna energija proističe iz suprotnosti, tako i psiha, takođe, poseduje svoju unutarnju polarnost, koja predstavlja nužan preduslov za njenu životnost, kao što je davno shvatio Heraklit (Heraclitus). I s teorijskog i praktičnog stanovišta polarnost je svojstvena svemu što je živo. Naspram ove svemoćne sile stoji krhka jedinstvenost egoa, koji se formirao tokom milenijuma jedino uz pomoć bezbrojnih zaštitnih mera. Principijelna mogućnost radanja egoa kao da se najpre nazire u činjenici da sve suprotnosti teže stanju ravnoteže. To se dešava tokom razmene energije koja proističe iz suprotnosti toplo-hladno, visoko-nisko, i slično. Energija na kojoj počiva svesni psihički život nastala je pre ove i stoga je u početku nesvesna. Kako se približava svesnosti ona se najpre javlja u vidu projektovanih figura kao što su mana, bogovi, dajmoni, i tako dalje, čiji numen, po svemu sudeći, predstavlja osnovni izvor energije, što i ostaje sve dok su ove natprirodne figure prihvaćene. Ali, s njihovim iščezavanjem i gubitkom snage, čini se da ego - to jest, empirijski čovek - pada pod vlast tog izvora energije, i to u najpotpunijem značenju ove ambiguentne tvrdnje: na jednoj strani čovek teži da prisvoji tu energiju, da je poseduje, i čak zamišlja da je doista poseduje; a na drugoj strani, ona ima vlast nad njim.

Do ovakve groteskne situacije može, naravno, da dođe samo kada se sadržaji svesti shvataju kao jedini oblik psihičke egzistencije. U takvim slučajevima, nema nikakvih projekcija koje bi mogle da spreče da inflacija ne uzme maha. Ali, tamo gde je postojanje nesvesne psihe prihvaćeno, sadržaji projekcije mogu biti primljeni u urođenim nagonskim oblicima koji prethode svesti. Njihova objektivnost i autonomija na taj način ostaju očuvani, a inflacija je izbegnuta. Arhetipovi, koji prethode svesti i koji je uslovljavaju, javljaju se u ulozi koju doista imaju u stvarnosti: kao a priori gradivni oblici tvari od kojih se sastoji svest. Oni ni na koji način ne reprezentuju suštinu stvari po sebi, već pre oblike u kojima stvari mogu da budu primećene i pojmljene. Osobitom prirodom opažanja ne upravljaju, naravno, samo arhetipovi. Oni jedino predstavljaju zajedničku komponentu opažanja. Kao atribut nagona oni sudeluju u njegovoj dinamičkoj prirodi, i u skladu sa tim, poseduju posebnu energiju koja uzrokuje ili nameće konačne obrasce ponašanja ili pobude; to jest, u izvesnim okolnostima oni mogu da imaju posesivno ili opsesivno dejstvo (numinoznost!). Ideja da arhetipovi predstavljaju *daimonia* sasvim je stoga u skladu sa njihovom prirodom.

Svako ko je sklon da poveruje kako pomenute formulacije menjaju neki aspekt prirode stvari, pada u iskušenje da bude zaveden rečima. Stvarne činjenice se ne mogu izmeniti, bez obzira na to kakva im imena nadevamo. Jedino mi trpimo njihovo dejstvo. Poimanje "Boga" kao "pukog Ništavila" nema baš nikakve veze sa nadređenim principom. Mi ostajemo zaposednuti u jednakoj meri kao i ranije; promena imena nije ništa izmenila u biti. Ukoliko novo ime podrazumeva negiranje, najčešće se radi o zauzimanju pogrešnog stava prema realnosti. Na drugoj strani, prednost određenog imenovanja onoga što je nesaznajno sastoji se u tome što nas stavlja u sao brazno potvrdan odnos prema zbilji. Ukoliko, dakle, govorimo o "Bogu" kao o "arhetipu", ništa ne kazujemo o Njegovoj pravoj prirodi već jedino obznanjujemo da "Bog" već zauzima mesto u onom delu naše psihe koji postoji pre svesti i da Njega stoga ne možemo da smatramo izmišljotinom svesti. Niti ga time udaljujemo ili odbacujemo, već ga približavamo mogućnosti da bude doživljen. Ova poslednja okolnost besumnje nije nebitna, jer bi se za ono što se ne može iskusiti lako moglo da pretpostavi kako ne postoji. Ova pretpostav-

ka je toliko primamljiva, da u mom pokušaju da vaspostavim primitivnu nesvesnu psihu, takozvani vernici ne vide ništa osim ateizma. Ili, ako ne ateizma onda gnosticizma - sve drugo osim, sačuvaj Bože, psihičke realnosti kao što je nesvesno. Ako nesvesno uopšte predstavlja nešto, mora biti da se ono sastoji od prethodnih evolutivnih stadijuma naše svesne psihe. Shvatanje da je čovek u svoj svojoj slavi stvoren šestog dana Stvaranja sveta, bez ikakvih prethodnih razvojnih stadijuma nekako je, ipak, isuviše uprošćeno i arhaično da bi moglo da nas zadovolji u današnje vreme. U tom pogledu vlada uglavnom opšta usagašenost mišljenja. S obzirom na psihu, medutim, drevna koncepcija je i dalje postojana: psiha nema prethodni život, ona je tabula rasa, nastaje s rodenjem i predstavlja samo vlastitu predstavu o svojoj suštini.

U filogenetskom i ontogenetskom pogledu svest je drugorazredna pojava. Ovu očiglednu činjenicu treba konačno uvideti. Baš kao što telo poseduje anatomsku preistoriju od nekoliko miliona godina, tako je ima i psihički sistem. I upravo kao što ljudsko telo, svakim svojim delom, danas iskazuje ishod te evolucije, i svugde još uvek pokazuje tragove svojih prethodnih razvojnih stadijuma - to se isto može reći za psihu. Evolucija svesti počela je od stupnja nalik animalnom koji nam deluje kao nesvesno stanje, a taj istovetni proces razvitka ponavlja se kod svakog deteta. Dečija psiha u svom presvesnom stanju sve je drugo osim tabula rasa: ona je već preduobličena na prepoznatljivo individualan način i poseduje, štaviše, sve izrazito ljudske nagone, kao i a priori date osnove viših funkcija.

Iz ovog složenog korena proističe ego. Tokom života ego crpe snagu iz ovog korena. Kada osnova ne funkcioniše, sledi zastoj, a potom smrt. Život i realnost ove osnove od ključne su važnosti. U poredenju sa tim čak i spoljni svet ima drugorazrednu ulogu - jer, od kakvog je značaja taj svet kome nedostaje endogeni podsticaj da se on pojmi i da se njime upravlja? Dugoročno posmatrano, nikakva svest neće nikada moći da zameni životni nagon. Taj nagon dobijamo iznutra, u vidu prinude, volje ili naredbe, i ukoliko - kao što se u većoj ili manjoj meri čini od pamtiveka - i ovaj nagon označimo kao ličnog dajmona, onda u krajnjem slučaju pogodno izražavamo psihološku situaciju. I, ukoliko, primenom koncepta arhetipa nastoji-

mo da nešto bliže odredimo tačku u kojoj padamo pod uticaj ovog dajmona, mi time ništa ne potiremo, već se jedino približavamo samom izvoru života.

Sasvim je prirodno što se ja kao psihijatar (lekar za dušu) zalažem za pomenuto stanovište, jer sam prevashodno zainteresovan kako da pomognem svojim pacijentima da ponovo nađu zdravu osnovu. Za to je potrebno, kao što sam mogao da naučim iz iskustva, veoma raznovrsno znanje. Medicina se, konačno, gledano u celini, razvijala na taj način. Ona nije napravila nikakav pomak putem otkrića nekakvog jedinstvenog trika za lečenje, čime bi izvanredno pojednostavila svoje metode. Nasuprot tome, ona se razvila u veoma kompleksnu nauku - što možda najpre duguje činjenici da je pozajmljivala iz svih mogućih oblasti. Otuda, ja nisam zainteresovan da dokazujem bilo šta drugim naučnim disciplinama; samo pokušavam da njihovo znanje svrsishodno primenim u sopstvenoj oblasti. Pritom sam, naravno, dužan da pružim izveštaj o takvim primenama i o njihovim rezultatima. Izvesne novine postaju, naime, jasne tek pošto neko prenese znanje iz jedne oblasti na drugu i primeni ga u praksi. Da su X-zraci ostali isključivo svojina fizičara i da nisu našli primenu u medicini, znali bismo daleko manje. Isto tako, ukoliko u izvesnim slučajevima lečenje putem zračenja ima opasne posledice, to je onda problem koji ima značaja za lekara - no, tako nešto ne mora nužno da zanima i fizičara, koji zračenje koristi na sasvim drugi način i u druge svrhe. Fizičar, takođe, ne bi trebalo da smatra kako je lekar zašao u njegovu teritoriju ukoliko lekar istakne izvesne štetne ili korisne odlike ovih nevidljivih zraka.

Ako ja, dakle, primenim istorijske i teološke ideje o psihoterapiji, one će se, prirodno, pojaviti u drugačijoj svetlosti i dovešće do drugačijih zaključaka od onih do kojih su dovele dok su bile ograničene na primenu u svojim vlastitim oblastima, gde su služile drugim namenama.

Činjenica, dakle, da dinamika psihe počiva na polarnosti, označava da je čitav problem suprotnosti, u najširem smislu reči, sa svim svojim pratećim religijskim i filosofskim aspektima, sveden na psihološku raspravu. Ovi aspekti gube autonomni karakter koji imaju u svojoj vlastitoj oblasti - što je neizbežno, budući da se njima pristupa iz perspektive psiholoških pitanja; to jest, oni se više ne

sagledavaju iz ugla religijske ili filosofske istine, već se u njima traži njihova psihološka vrednost i smisao. Nizavisno od njihovih zahteva da predstavljaju nezavisne istine, ostaje izvesno da sa empirijskog - to jest, naučnog - stanovišta, ovi aspekti predstavljaju *psychio phenomena*. Ova činjenica meni deluje nepobitno. Njihov zahtev za sopstvenim potvrdivanjem u skladu je sa psihološkim pristupom, koji ne postavlja takav zahtev neopravdano, već se, naprotiv, odnosi prema njemu s posebnim obzirom. Psihologiji nije ostavljen ni najmanji prostor za zaključke kao što su "jedino religiozno" ili "jedino filosofski", uprkos činjenici da se - pogotovo od strane teologa - veoma često može čuti optužba kako je nešto "jedino psihološko".

Sve pojmljive iskaze postavlja psiha. Izmedu ostalog, psiha se javlja kao dinamički proces koji počiva na antitezama, na protoku energije izmedu dva pola. Opšte pravilo logike glasi da "načela ne smeju da se umnožavaju više nego što je neophodno". S obzirom da se tumačenje sa energetskog stanovišta pokazalo kao opštevažeći princip tumačenja u prirodnim naukama, moramo da se u psihologiji takode ograničimo na ovo interpretativno načelo. Na raspolaganju nam ne stoje tako čvrste činjenice koje bi mogle da nam ponude neko drugačije stanovište; antitetičku ili polarnu prirodu psihe i njenih sadržaja potvrdila je , štaviše, psihološka praksa.[13]

Ukoliko je, dakle, dinamička koncepcija psihe ispravna, svi iskazi koji teže da prekorače granice psihičke polarnosti - iskazi povodom metafizičke realnosti, na primer - moraju biti paradoksalni ukoliko teže bilo kakvoj verodostojnosti.

Psiha nije u stanju da nadmaši samu sebe. Ona ne može da vaspostavi nikakve apsolutne istine, jer njena sopstvena polarnost određuje relativnost njenih iskaza. Svaki put kada psiha objavi apsolutne istine - kao što je, na primer: "Bog je kretanje", ili "Bog je Jedno" - ona nužno upada u jednu ili drugu sopstvenu antitezu. Ove dve tvrdnje mogle bi, dakako, isto tako da glase: "Bog je mirovanje", ili "Bog je Sve". Kroz tu jednostranost psiha razara i gubi svoju spoznajnu moć. Ona ostaje nesmisaono (stoga što je nesmisleno) nizanje psihičkih stanja od kojih je svako samo sebi potpuno dovoljno zato što ne vidi, ili još uvek ne vidi, nijedno drugo stanje.

---

13. V. *"On Psychic Energy", u The Structure and Dynamics of the Psyche* (CW 8).

Ovim ne želimo da izrazimo nikakav vrednosni sud, već jedino da istaknemo da se granica veoma često prekoračuje. To je, zacelo, neizbežno jer, kao što kaže Heraklit (Heraclitus), "Sve teče." Nakon teze sledi antiteza, a između njih nastaje treći činilac, lizis, koji do tada nije bio uočljiv. Na taj način psiha samo ponovo demonstrira svoju antitetičku prirodu i ni po čemu uistinu ne izlazi iz vlastitog okvira.

Kada nastojim da opišem ograničenje psihe ne nameravam da posredno izrazim stav kako jedino psiha postoji. Radi se samo o tome da, sve dok imamo u vidu moć opažanja i poimanja, nismo u stanju da steknemo uvid s one strane psihe. Nauka se prećutno slaže kako postoje nepsihički, transcendentalni predmeti. Ali, nauci je takođe poznato koliko je teško pojmiti pravu prirodu predmeta, pogotovo kada organ za uočavanje nije dovoljan ili nedostaje, i kada odgovarajući oblici razmišljanja ne postoje ili tek treba da budu stvoreni. U slučajevima kada ni naša čula ni njihova veštačka pomagala nisu u stanju da potvrde prisustvo stvarnog predmeta, teškoće se još više uvećavaju, tako da možemo pasti u iskušenje da tvrdimo kako jednostavno nikakav realan predmet i ne postoji. Lično, nikada nisam izveo takav brzoplet zaključak, jer nikada nisam bio sklon da pomislim kako su naša čula u stanju da uoče sve oblike postojanja. Usudio sam se, stoga, da čak pretpostavim kako pojava arhetipskih konfiguracija - koje predstavljaju psihičke pojave *par excellence* - možda počiva na psihoidnoj osnovi, to jest, na jednom obliku postojanja koji je samo delimično psihičke a možda i sasvim drugačije prirode. Usled nedostatka empirijskih dokaza ne posedujem ni predstavu ni razumevanje takvih oblika postojanja, koji su uopšteno nazvana duhovnim. Gledano sa naučnog stanovišta, ono u šta mogu da verujem tim povodom nije materijalna priroda, i stoga moram da priznam svoje neznanje. Ali sve dok osećam dejstvo arhetipova, oni su za mene neslučajni i stvarni, iako mi nije poznata njihova prava priroda. To se, naravno, ne odnosi samo na arhetipove, već na prirodu psihe uopšte. Bez obzira šta kazuje o sebi, psiha nikada ne može da prevaziđe samu sebe. Celokupno poimanje i sve što se može shvatiti po sebi je psihičke prirode, i u tom smislu beznadežno smo zatočeni u jednom isključivo psihičkom svetu. Pa ipak, sasvim je razložno pretpostaviti kako iza tog vela postoji nepojamni apsolutni predmet koji dejstvuje i utiče na nas - a ovo čak, ili posebno, valja pretpostaviti u slučaju psihičkih pojava povodom kojih se ne mogu postaviti nikakvi iskazi koji bi mogli da se provere. Iskazi koji se odnose na mogućnost ili nemogućnost, važe jedino za specijalizovane oblasti; izvan njih oni predstavljaju jedino nadmena nagađanja.

No, ma koliko da, sa objektivnog stanovišta, nije dopušteno davati proizvoljne iskaze - iskaze, dakle, bez dovoljno argumenata - ipak postoje takvi iskazi koji se, po svemu sudeći, moraju izložiti baš bez objektivnih razloga. Opravdanost postavljanja ovakvih iskaza ovde je psihodinamičke prirode, to jest takve vrste koja se obično naziva subjektivnom i smatra isključivo ličnom stvari. Ali, tada postoji opasnost da se pogreši u proceni toga da li se radi o iskazu koji doista potiče jedino od nekog pojedinačnog lica, i koji je podstaknut isključivo ličnim motivima, ili je reč o iskazu opšte prirode koji izvire iz kolektivno prisutnog dinamičkog obrasca. U tom slučaju ne možemo da ga označimo kao subjektivan, već kao psihološki objektivan iskaz, budući da je beskrajno mnogo pojedinaca podstaknuto jednom unutarnjom pobudom da daje istovetne iskaze, ili da izvesno stanovište smatra bezuslovno nužnim. Pošto arhetip ne predstavlja tek nekakav neaktivan oblik, već realnu silu koja je nabijena posebnom energijom, postoji dobar razlog da arhetip smatramo za *causa efficiens* takvih iskaza, i da ga smatramo njihovim subjektom. Drugim rečima, nije ljudsko biće to koje postavlja iskaze, već arhetip progovara kroz njega. Ako se ovi iskazi potisnu ili zanemare, i medicinsko i opšteljudsko iskustvo, potvrđuju da dolazi do psihičkih poremećaja. Oni će se javiti bilo u vidu neurotičnih simptoma ili, ako se radi o ličnostima koje nisu podložne neurozi, ispoljiće se u vidu kolektivnih zabluda.

Arhetipski iskazi počivaju na instiktivnim preduslovima i nisu ni u kakvoj vezi sa razumom; oni nisu niti racionalno utemeljeni niti se mogu poreći racionalnim argumentima. Oni su oduvek predstavljali deo svetske scene - *représentations collectives* - kao što ih je Levi Bril (Lévy-Bruhl) ispravno nazvao. Izvesno je da ego i njegova volja imaju veliku ulogu u životu; ali, ono što ego želi u najvećem stepenu jeste stvar međudejstva - i to na načine kojih ego obično nije svestan - autonomije i numinoznosti arhetipskih dešavanja. Praktično uzimanje u obzir ovih procesa predstavlja suštinu religije - u onoj meri, naime, u kojoj se religiji uopšte može pristupiti iz psihološke perspektive.

III

U ovoj tački moju pažnju privlači činjenica da pored polja razmišljanja postoji još jedna u istoj meri prostrana ako ne i šira oblast u kojoj gotovo da nema ničega što bi bilo dostupno racionalnom razumevanju i racionalnim oblicima predstavljanja. To je oblast Erosa. U klasična vremena, kada se takvim problemima ispravno pristupalo, Eros je smatran za boga čije božanstvo prevazilazi naše ljudske granice, i koji stoga ne može

da bude ni shvaćen ni predstavljen na bilo koji način. Mogao bih, kao što su mnogi pre mene učinili, da se izložim opasnosti tumačenja ovog dajmona, čiji se opseg delatnosti proteže od beskrajnih nebeskih prostranstava do mračnih paklenih ponora; ali nemoćan sam pred zadatkom da pronađem jezik koji bi bio u stanju da u pravoj meri izrazi neuhvatljiv paradoks ljubavi. Eros je kosmogonos, tvorac i otac-majka celokupne više svesti. Ponekad imam utisak da bi reči Sv. Pavla: "Ako jezike čovječije i anđelske govorim, a ljubavi nemam" - doista mogle da predstavljaju prvi uslov celokupne spoznaje i suštinu samog božanstva. Nezavisno od svakog učenog tumačenja tvrdnje "Bog je ljubav", ove reči potvrđuju *complexio oppositorum* božanstva. U mojoj lekarskoj praksi kao i u ličnom životu, neprekidno sam se suočavao sa tajnom ljubavi, i nikada nisam bio u stanju da protumačim njeno značenje. Slično Jovu, morao sam da kažem "...Mećem ruku svoju na usta svoja. Jednom govorih ali neću odgovarati..." (Jov 39 : 37, 38). Tu se radi o najuzvišenijem i najbeznačajnijem, najudaljenijem i najbližem, najvišem i najnižem, pri čemu ne možemo da raspravljamo o jednoj strani problema a da istovremeno ne uzmemo u obzir i njegovu drugu stranu. Ne postoji jezik koji bi bio u stanju da izrazi ovaj paradoks. Šta god da kažemo, nećemo izraziti celinu problema. Kazivanje o delimičnim aspektima uvek je bilo ili suvišno ili nedovoljno, zato što je jedino celina smislena. Ljubav "sve snosi", "sve trpi" (Korinćanima poslanica prva, 13 : 7). Ove reči iskazuju sve što treba da se kaže; ništa im se ne može dodati. Zato što smo mi u najdubljem smislu reči žrtve i oruđa kosmogonijske "ljubavi". Ovu reč stavljam pod navode kako bih istakao da je ne koristim u njenom uobičajenom značenju iskazivanja želja, sviđanja, naklonosti, žudnje i sličnih osećanja, već nečega što je nadmoćno u odnosu na čoveka, što predstavlja jednoobraznu i nedeljivu celinu. Budući da predstavlja samo deo, čovek nije u stanju da pojmi celinu. On joj je prepušten na milost i nemilost. Čovek može da joj se prikloni, ili da se pobuni protiv nje; ali on se uvek nalazi u njenoj vlasti, u njenom zagrljaju. On joj je podređen i oslanja se na nju. Ljubav je njegovo svetlo i njegova tama, koja se prostire u nedogled. "Ljubav nikad ne prestaje" - bez obzira da li govori "jezikom anđelskim", ili naučnom preciznošću istražuje život ćelije do njenog najudaljenijeg porekla. Čovek može pokušati da imenuje ljubav, dajući joj sva imena koja mu stoje na raspolaganju, pa ipak će upasti u beskrajno samoobmanjivanje. Ako poseduje zrno mudrosti, položiće oružje i nepoznato će imenovati još nepoznatijim, *ignotum per ignotius* - to jest, imenom Boga. To će biti priznanje njegove podređenosti, nesavršenstva i zavisnosti; ali, istovremeno, to će biti dokaz njegove slobode da može da bira između istine i zablude.

Pogled unazad

Ne mogu da se složim sa mišljenjem da sam pametan i mudar. O sebi mislim jedino kao o čoveku koji je iz opšteg toka zahvatio onoliko vode koliko može da stane u šešir. Koliko je to iznosilo? Ja ne predstavljam taj tok. Nalazim se u njemu, pa ipak ništa ne činim. Drugi se ljudi nalaze u istom toku, ali oni najčešće smatraju kako su sa njim povezani. Ja ne činim ništa. Nikada nisam pomislio kako sam upravo ja ta osoba koja mora da utvrdi da trešnje rastu na peteljkama. Jednostavno stojim, gledam i divim se umećima prirode.

Ima jedna lepa stara priča o učeniku koji je došao kod rabina i upitao ga: "U davna vremena bilo je ljudi koji su videli lice Božije. Zašto ga više ne vidaju?" Rabin je odgovorio: "Zato što danas niko nije u stanju da se sagne tako nisko."

Čovek mora da se sagne kako bi zahvatio vodu iz toka.

Najveća razlika između mene i većine ljudi sastoji se u tome što su "pregradni zidovi" za mene prozirni. To je moja lična osobenost. Drugi nalaze da su ti zidovi toliko neprozirni da se iza njih ne može videti ništa i stoga misle da tamo ničeg i nema. Ja do izvesne mere opažam procese koji se odvijaju u pozadini i to mi pruža unutarnju sigurnost. Ljudi koji ništa ne vide, nemaju osećanje sigurnosti i nisu u stanju da izvlače zaključke - ili, ukoliko to i čine, ne veruju u njih. Ne znam šta me je podstaklo da opažam tok života. Verovatno samo nesvesno. Ili, možda, moji rani snovi. Oni su odredili od samog početka moj pravac. Moj odnos prema svetu bio je još vrlo rano uobličen uvidom u ono što se dešavalo u pozadini. U osnovi, taj odnos

je ostao isti od moga detinjstva pa sve do današnjeg dana. Kao dete bio sam usamljen, i još uvek se tako osećam, zato što sam upoznao neke pojave i moram da otkrivam stvari o kojima drugi očigledno ništa ne znaju; a najčešće i ne žele ništa da znaju. Usamljenost ne potiče usled [illegible] ljudskog društva, već iz nemogućnosti da se drugima saopšte bitne stvari, ili zato što čovek stoji na odredenim stanovištima koje drugi smatraju nedopustivim. Moja usamljenost počela je sa iskustvom mojih ranih snova, da bi dosegla vrhunac u vreme kada sam radio na nesvesnom. Ako zna više od ostalih, čovek postaje usamljen. Ali usamljenost ne predstavlja nužno prepreku druženju, jer niko nije osetljiviji na druženje od usamljenog čoveka, a druženje uspeva jedino ukoliko svaki pojedinac zadržava svoju individualnost i ne poistovećuje se sa drugima.

Veoma je bitno posedovati tajnu, predosećanje nepoznatih stvari. To ispunjava život nečim bezličnom, *numinosum-om.* Onaj ko to nije nikada iskusio propustio je nešto bitno. Čovek mora da oseti da živi u svetu koji je na izvestan način tajanstven; da se događaju i da se mogu iskusiti takve stvari koje ostaje neobjašnjive; da se ništa ne može predvideti. Ono što je neočekivano i neverovatno sastavni je deo ovog sveta. Tek tako shvaćen život može biti ispunjen. Ja lično oduvek sam doživljavao svet kao beskrajan i nepojmljiv.

Bilo mi je veoma teško da izadem na kraj sa svojim idejama. U meni je bio daimon, čije se prisustvo na kraju pokazalo kao presudno. Daimon me je nadvladao, i ako sam povremeno bio nemilosrdan bilo je to stoga što sam se nalazio u njegovoj vlasti. Nikada nisam bio u stanju da napustim nešto što bih započeo. Morao sam da hitam dalje, kako bih dosegao svoju viziju. Kako moji savremenici nisu, razumljivo, bili u stanju da uoče tu viziju, u meni su videli samo ludu koja hita napred.

Mnoge ljude sam uvredio, jer čim bih uvideo da me ne razumeju, stvar bi, makar za mene, bila završena. Morao sam da idem dalje. Nisam imao strpljenja sa drugima - osim sa pacijentima. Morao sam da se držim jednog unutarnjeg zakona koji mi je bio nametnut i nije mi ostavljao slobodu izbora. Dakako, nisam ga uvek poštovao. No zar ima toga ko je u stanju da uvek bude dosledan?

Sa drugim ljudima družio sam se neprekidno i bili su mi bliski dok su razumevali moj unutarnji svet; ali ponekad se dešavalo da se rastanemo jer više nije bilo ničega što bi me vezivalo za njih. Morao sam da prihvatim bolnu činjenicu da ima ljudi koji nemaju više ništa da mi kažu. Mnogi su u meni probudili snažno osećanje čovečnosti, ali jedino u slučaju kada bi se javljali u magičnom okruženju psihologije; sledećeg trenutka, kada bi svetlosni zrak obasjao drugo mesto, nije ostajalo ništa da se vidi. Mnogi ljudi su uspevali da me veoma zainteresuju; ali čim bih uspeo da ih prozrem, privlačnost bi iščezla. Tako sam stvorio mnogo neprijatelja. Stvaralačka osoba ima malo vlasti nad svojim sopstvenim životom. Takva osoba nije slobodna. Ona je zarobljenik svog daimona koji njome upravlja.

"Sramno
Moć čupa srca iz nas,
Jer svaki Nebeski zahteva žrtvu:
A odbijanje da se žrtva da,
Nikada nije vodila dobru."

kaže Helderlin (Hölderlin).

Taj nedostatak slobode veoma me je tištio. Često sam imao utisak da se nalazim na bojnom polju, i da govorim: "Ti si pao, dragi druže, ali ja moram dalje." Jer - "Sramno moć čupa srce iz nas." Drag si mi, doista te volim, ali ne mogu da ostanem. Ima nečeg srceparajućeg u tome. Ja sam takođe žrtva - ne mogu da ostanem. Ali, daimon udesi stvari tako da čovek preživi, a blagoslovena redosled-nost se pobrine da neočekivano dobro podnosim sudbinu u sramnoj suprotnosti sa mojim "neverništvom".

Možda bih mogao da kažem: istovremeno imam veću i mnogo manju potrebu za drugima, od ostalih ljudi. Kada daimon dejstvuje, čovek je uvek preblizu i predaleko. Jedino kada se on umiri, čovek može da se obuzda.

Stvaralački daimon bezdušno se poigrava mnome. Pritom su obični poslovi najviše trpeli - mada ne uvek ni svuda. U pogledu kompenzacije, naime, konzervativan sam do srži. Punim lulu iz posude za duvan moga dede i još uvek čuvam njegov planinarski štap sa drškom od roga divojarca, koji je doneo iz Pantenizine, gde je bio jedan od prvih gostiju tek ostvarenog *Kurort-a*.

Mogu da kažem da sam zadovoljan pravcem kojim se moj život kretao. Bio je to plodan život koji mi je dosta pružio. Zar sam uopšte mogao toliko da očekujem? Dešavale su mi se sve same neočekivane stvari. Mnogo toga je moglo da bude drugačije da sam ja lično bio drugačiji. Ali, bilo je upravo onako kako je moralo da bude - sve se dešavalo u skladu sa mojom prirodom. Mnogo toga se rešilo onako kako sam planirao, ali to se nije uvek pokazalo korisnim po mene. Ipak, gotovo sve se razvijalo prirodnim tokom i sudbinskim određenjem. Žalim što je došlo do mnogih grešaka koje su proizišle iz moje nepopustljivosti; ali, bez te osobine nikada ne bih ostvario svoj cilj. I tako, istovremeno jesam i nisam razočaran. Razočaran sam u ljude, a razočaran sam i u samog sebe. Doznao sam neverovatne stvari od ljudi i postigao više nego što sam očekivao od sebe. Ne mogu da donesem nikakav konačan sud jer su fenomen života i fenomen čoveka preopširni. Što sam stariji sve manje razumem i poznajem sebe.

Zaprepašćen sam, razočaran, zadovoljan sobom. Rastrojen sam, potišten, zanesen. Ja sam sve to istovremeno, pa ne mogu da donesem konačne sudove. Nisam u stanju da odredim krajnji smisao ili besmisao; nemam nikakvog konačnog suda o sebi i svom životu. Ne postoji ništa u šta sam posve siguran. Nemam krajnjih ubeđenja - doista ni o čemu. Znam samo da sam rođen, da postojim i imam utisak da sam sve vreme nečim nošen. Postojim na osnovu nečega što ne poznajem. Uprkos svim nesigurnostima, osećam postojanost koja prožima sve što postoji, osećam kontinuitet svoga oblika bivstvovanja.

Svet u kome smo rođeni surov je i okrutan, a ipak uzvišeno lep. Šta nam se čini pretežnijim - smisao ili besmisao - pitanje je temperamenta. Kada bi preovladao besmisao, za svakim stepenom našeg razvoja nestajao bi postepeno smisao života. Ali, to nije slučaj, ili mi se bar tako čini. Verovatno je, kao kod svih metafizičkih pitanja, istinito i jedno i drugo: život jeste - ili poseduje - i smisao i besmisao. Nadamo se, iako sa zebnjom, da će smisao preovladati i dobiti bitku.

Kada Lao Ce kaže: "Sve je jasno, ja sam taj koji je zamagljen", on izražava ono što ja osećam sada u poodmakloj starosti. Lao Ce je primer čoveka moćne pronicljivosti, koji je video i iskusio vredno i

bezvredno, i koji na kraju života želi da se vrati svom sopstvenom biću, večnom nepojamnom smislu. Arhetip mudraca koji je dovoljno video važi za sva vremena. Taj tip se može sresti na svakom intelektualnom nivou i njegovi obrisi su uvek jedinstveni, bilo da je reč o nekom starom seljaku ili velikom filosofu kao što je Lao Ce. To je pozno doba, sa svojim ograničenjima. Ipak, ima dosta toga što me ispunjava: bilje, životinje, oblaci, dan i noć, kao i ono što je večno u čoveku. Što se osećam nesigurnijim u pogledu samog sebe, to u meni više narasta osećanje srodstva sa svim postojećim. Ustvari, izgleda mi da se otudenost koja me je toliko dugo razdvajala od ljudi prenela u moj vlastiti unutarnji svet, i da mi je otkrila neočekivano samoga sebe.

DODATAK I

FROJDOVA PISMA JUNGU[1]

Beč IX. Berggasse 19
16. april 1909.

Dragi prijatelju,

...Zaista je upadljivo da ste me one iste večeri kada sam vas formalno usvojio kao svog najstarijeg sina, miropomazavši vas za svog naslednika i krunskog princa - *in partibus infidelium* - da ste me baš tamo i baš tada lišili mog roditeljskog dostojanstva, i da vam je to razvlašćenje pružilo isto toliko zadovoljstva koliko je meni pružilo ovlašćivanje vaše osobe. No, bojim se da se sada moram ponovo vratiti ulozi oca u odnosu na vas pružajući vam svoje poglede na pojavu duhova. Ja to moram učiniti jer se te stvari razlikuju od onoga što biste vi želeli da mislite o njima.

Na odričem da su vaši komentari i vaš eksperiment na mene ostavili snažan utisak. Nakon što ste otišli rešio sam da obavim neka posmatranja, i evo rezultata. U prvoj sobi stalno se čuje krckanje, sa mesta gde dve teške egipatske strele stoje na hrastovim daskama police za knjige, prema tome, to je očigledno. U drugoj sobi, gde smo čuli prasak, takvi su zvuci vrlo retki. Isprva sam bio sklon da pripišem izvestan smisao tome što se taj zvuk, koji smo tako često čuli kada ste vi bili tu, nakon vašeg odlaska više nikada nije čuo. Ali otada on se stalno iznova javljao, pa ipak nikad u vezi sa mojim mislima i nikad kada sam razmišljao o vama ili vašem posebnom problemu. (Ni sada, takođe, dodajem to kao izazov.) Taj fenomen je za mene uskoro izgubio svaki značaj zbog nečeg drugog. Moja lakovernost, ili bar spremnost da poverujem, iščezla je zajedno sa mađijom

---

* Preveo Marko Živković.

vašeg ličnog prisustva; i još jednom, iz raznih unutarnjih razloga, izgleda mi potpuno neverovatno da se bilo šta takvo može odigrati. Nameštaj stoji preda mnom bez duha i mrtav, poput prirode mukle i obezbožene pred pesnikom nakon odlaska grčkih bogova.

Stoga opet stavljam svoje stroge očinske naočare i upozoravam svog sina da ostane hladne glave i pre odustane od toga da nešto shvati nego da čini takvu žrtvu zarad razumevanja. Takođe, vrtim svojom mudrom sedom glavom nad pitanjem psihosinteze i mislim se: Mladi su takvi; oni uživaju samo kada ne moraju da nas vuku sa sobom, tamo gde ih s našim kratkim dahom i umornim nogama ne možemo pratiti.

A sada ću iskoristiti privilegiju svojih godina da postanem pričljiv i ispričaću vam o još jednoj stvari između neba i Zemlje koja se ne može shvatiti. Pre nekoliko godina uvrteo sam sebi u glavu da ću umreti između 61 i 62 godine života, što mi je u to vreme izgledalo kao pristojno odlaganje. (Danas mi to ostavlja još samo osam godina). Ubrzo nakon toga otputovao sam u Grčku sa bratom, i bilo je apsolutno sablažnjivo videti kako broj 61 ili 62, zajedno sa 1 i 2, stalno iskaču pred nama na svemu što nosi neki broj, pogotovo na vozilima. Te sam slučajeve brižljivo beležio. Dok smo stigli do Atine, već sam pao u depresiju. U hotelu smo dobili sobe na drugom spratu, i nadao sam se da ću najzad odahnuti - barem nije bilo izgleda za br. 61. Ispostavilo se, međutim, da je moja soba bila br. 31 (što sam ja fatalistički smatrao polovinom od 61 - 62). Ovaj podmukli i okretniji broj ispao je još uporniji u svom javljanju od onog prvog.

Od tada pa sve do nedavno, broj 31 mi je ostao veran, zajedno s brojem 2 koji se s njim isuviše spremno vezivao. No, pošto u mome psihičkom sistemu ima takođe i onih oblasti koje odlikuju prosto naprosto želja za znanjem, a nikako sujeverje, pokušao sam da analiziram ovo ubeđenje. Evo te analize. Moje ubeđenje nastalo je 1899. Dva su se događaja poklopila u to vreme. Prvi je bio moje pisanje *Tumačenje snova* (koje je, kao što znate, datirano unapred u 1900.); drugo, dobio sam drugi telefonski broj koji imam do dana današnjeg: 14362. Jednostavno je uspostaviti vezu između ove dve činjenice: godine 1899, kada sam napisao *Tumačenje snova,* imao sam 43 godine. Ima li nečeg očiglednijeg od toga da su druge cifre moga telefonskog broja bile namenjene da označim kraj mog života, dakle

61 ili 62? Odjednom se u tom ludilu pojavljuje metod. Ispostavlja se da je sujeverno uverenje da ću umreti između 61. i 62. ekvivalentno ubeđenju da sam s knjigom o snovima dovršio svoje životno delo, da ne treba ništa više da kažem, i da mogu umreti mirno. Priznaćete da nakon ove analize sve to ne izgleda tako besmisleno. Još nešto, uticaj Vilhelma Flisa (Wilhelm Fliess) ima ulogu u ovome; sujeverje datira od one godine kada me je napao.

Evo još jednog primera gde ćete naći potvrdu specifično jevrejskog karaktera mog misticizma. Nezavisno od toga, ja jedino želim da kažem da se avanture poput ove moje sa brojem 62 mogu objasniti pomoću dve stvari. Prva je izuzetno pojačana pažnja nesvesnog, tako da smo navedeni da poput Fausta vidimo Helenu u svakoj ženi. Druga je neporediva "saradnja slučaja", koji u stvaranju obmana igra istu ulogu kao i somatska saradnja u simptomima histerije ili lingvistička saradnja u vicevima.

Očekujem stoga da čujem nešto više o vašim istraživanjima kompleksa duhova, pri čemu je moje zanimanje za to zanimanje koje imamo za dražesnu obmanu u koju lično ne verujemo.

S toplim pozdravom vama, vašoj ženi i deci

Vaš
Frojd

Beč IX. Berggasse 19
21. maj 1911.

Dragi prijatelju,

... Znam da vas vaše najdublje sklonosti vode prema izučavanju okultnog, i ne sumnjam da ćete se vratiti kući s bogatim tovarom. To se ne da zaustaviti, i uvek je dobro da čovek sledi glas svojih sopstvenih impulsa. Ugled koji ste stekli vašom *Demencijom*[2] još će prilično dugo stajati nasuprot optužbi da ste "mistik". Samo nemojte

1. Reprodukovano s ljubaznim dopuštenjem Ernesta Frojda, London.

2. Videti gore, poglavlje V, f. 4, str. 151.

predugo ostati daleko od nas u bujnim tropskim kolonijama; potrebno je upravljati kod kuće...

Srdačno vas pozdravljam i nadam se da ćete mi sada skorije pisati

S poštovanjem vaš

Frojd

Beč IX. Berggasse 19
15. juni 1911

Dragi prijatelju,

... Što se tiče okultizma postao sam smeran još od one velike lekcije koju sam dobio iz Ferencijevih iskustava[3]. Obećavam da ću verovati u sve ono za šta se može pokazati da je makar u najmanjoj meri razumno. Kao što znate, ja to ne činim rado. No, moj je hibris razbijen. Voleo bih da vi i F. budete u dogovoru kada jedan od vas bude spreman da preduzme opasni korak objavljivanja, i pretpostavljam da će to biti sasvim uskladivo sa potpunom nezavisnošću, tokom odvijanja samog rada..."

Srdačni pozdravi vama i vašoj divnoj kući
S poštovanjem vaš
Frojd

3. Up. Ernest *Jones, Life and Work of Sigmund Freud* (New York, 1953-57), III. 387 f.

* Preveo: Marko Živković.

DODATAK II

PISMA EMI JUNG IZ AMERIKE (1909)

Ponedeljak, 6. septembar 1909
Kod profesora Stenlija Hola
Univerzitet Klark, Vorčester

... Stigosmo zdravo u Vorčester! Moram ti pričati o putovanju. Prošle subote u Njujorku je bilo tmurno. Sva trojica smo dobili dijareju i stomak nas je prilično boleo... Iako sam se osećao bedno i mada ništa nisam jeo, otišao sam do paleontološke zbirke, gde se mogu videti sva ona čudovišta, strašni snovi Stvaranja Gospoda Boga. Zbirka je apsolutno jedinstvena po filogenezi sisara iz tercijera. Ne mogu ni da ti opišem šta sam sve tamo video. Tada sam sreo Džounsa, koji je upravo stigao iz Evrope. Oko pola tri odvezli smo se od 42. ulice do dokova. Tamo smo se ukrcali na fantastično veliki parobrod sa nekih pet belih paluba. Uzeli smo kabine, i naš je brod zajedrio od Vest Rivera oko vrha Menhetna sa svim njegovim ogromnim neboderima, pa onda uz Ist River ispod bruklinskog i menhetenskog mosta, pravo kroz beskrajnu gužvu tegljača, skela, itd. i kroz Saund do iza Long Ajlenda. Bilo je vlažno i hladno, imali smo bolove u stomaku i dijereju, a bili smo pored toga i gladni, tako da smo se odvukli u krevet. Rano ujutru u nedelju već smo pristali u Fol River Siti, gde smo po kiši seli na voz za Boston i odatle odmah produžili za Vorčester. Dok smo još bili na putu, vreme se razvedrilo. Krajevi kroz koje smo prolazili bili su zaista dražesni, niski brežuljci, puno šume, močvara, mala jezera, bezrojne ogromne nepravilne stene, minijaturna sela s drvenim kućama, obojenim crveno, zeleno ili sivo, sa prozorima uokvirenim u belo (Holandija!), skrivenim ispod velikog prelepog drveta. U 11 : 30 smo stigli u

Vorčester, Hotel Stendiš se pokazao kao vrlo prijatno mesto za boravak; a i jeftino, "po američkom planu", kako ovde kažu - što će reći, s punim pansionom. U šest uveče, nakon zasluženog odmora, nazvali smo Stenlija Hola (Stenley Hall). On je jedan prefinjeni dostojanstveni stari gospodin blizu sedamdesete, koji nas je primio s velikim gostoprimstvom. On ima punačku, veselu, dobroćudnu i krajnje ružnu ženu koja, međutim, odlično kuva. Frojda i mene odmah je preuzela kao svoje "dečake" i obasula nas sjajnom hranom i plemenitim vinom, tako da smo počeli vidno da se oporavljamo. Te smo noći u hotelu jako dobro spavali, a ovog jutra smo se preselili kod Holovih. Kuća im je nameštena na neverovatno čudan način, sve prostrano i udobno. Tu je i prekrasna radna soba ispunjena hiljadama knjiga, s kutijama cigara posvuda. Dva kao noć tamna crnca u večernjim uniformama, vrhunac groteskne ozbiljnosti, rade kao sluge. Posvuda su tepisi, sva su vrata otvorena, čak i vrata od kupatila i ulazna vrata: ljudi ulaze i izlaze po celoj kući; svi se prozori spuštaju do poda. Kuća je okružena engleskim travnjakom, nema baštenske ograde. Polovina grada (oko sto osamdeset hiljada stanovnika) nalazi se u pravilnoj šumi starog drveća koje zasenjuje sve ulice. Većina kuća je manja od naše, dražesno okružena cvećem i cvetnim grmljem, zarasla u virdžinijsku puzavicu i vistariju; sve lepo uradeno, čisto, kultivisano i izuzetno mirno i blisko. Jedna potpuno drugačija Amerika! Zato je i zovu Nova Engleska. Grad je osnovan još 1690. tako da je vrlo star. Puno napretka. Univerzitet, prilično bogat, mali je ali istaknut, i poseduje istinsku, mada jednostavnu eleganciju. Ovog jutra bilo je otvaranje. Profesor X je izlagao prvi i to nešto dosadno. Mi smo ubrzo digli sidro i zaputili se u divnu šetnju kroz predgrade grada, koji je sa svih strana okružen malim i majušnim jezerima i hladovitim šumama. Bili smo oduševljeni smirenom lepotom okoline. Osvežilo nas je to i oporavilo nakon života u Njujorku...

Univerzitet Klark
Vorčester, Masačusets
Sreda, 8. septembar. 1909.

... Svi su ljudi ovde izuzetno prijatni i na jednom pristojnom kulturnom nivou. Divno se o nama staraju kod Holovih i iz dana u

dan se oporavljamo od napora u Njujorku. Stomak mi je sada gotovo sasvim u redu; s vremena na vreme malo me zaboli, ali osim toga, zdravlje mi je odlično. Juče je Frojd počeo sa predavanjima i dobio veliki aplauz. Osvajamo teren ovde, i broj naših sledbenika se polako ali sigurno uvećava. Danas sam razgovarao o psihoanalizi sa dve vrlo kultivisane postarije dame za koje se ispostavilo da su vrlo dobro obaveštene i slobodoumne. Bio sam veoma iznenađen, pošto sam se pripremio za suprotstavljanje. Nedavno smo imali veliku baštensku zabavu sa oko pedeset ljudi, u toku koje sam se okružio sa pet dama. Uspeo sam čak i da se šalim na engleskom - mada kakvom engleskom! Sutra dolazi moje prvo predavanje; sav moj strah pred njima je iščezao, pošto je publika bezopasna i prosto naprosto željna da čuje nešto novo, a to im mi svakako i možemo pružiti. Kažu da će nam iduće subote univerzitet dodeliti počasne doktorate s velikom pompom i ceremonijom. Naveče će biti "zvanični prijem". Današnje pismo moraće da bude kratko, jer su Holovi pozvali neke ljude u pet sati da se sastanu s nama. Takođe smo dali i intervju za *Boston Evening Transcript*. Zapravo ovde smo u centru pažnje. Baš je dobro ponekad se ovako raširiti. Osećam kako moj libido to guta s velikim uživanjem...

Univerzitet Klark
Vorčester, Mas
14. septembar. 1909

... Prošle noći tamo se slegla silesija svečane i šarolike odeće, svih vrsta službenih univerzitetskih nošnji - crvenih i crnih odora i zlatno urešenih četvrtastih kapa. Na veličanstvenom i svečanom skupu naimenovan sam za doktora prava *honoris causa,* a isto tako i Frojd. Sada mogu da stavljam jedno L.L.D. iza svog imena. Upečatljivo, zar ne?... Danas nas je prof. M. odvezao automobilom do jednog divnog jezera na ručak. Pejzaž je bio prekrasan. Večeras je u Holovoj kući još jedna "privatna rasprava" o "psihologiji seksa". Vremenski smo strahovito preopterećeni. Amerikanci su u tome zaista majstori, jedva ti ostave vremena da dišeš. Sada sam još prilično iscrpljen od svih tih neverovatnih događaja kroz koje smo prošli i čeznem za spokojstvom planina. Vrti mi se u glavi. Prošle noći prilikom podele doktorata morao sam da održim jedan nepri-

premljeni govor pred nekih tri stotine ljudi... Frojd je na sedmom nebu, i od sveg srca mi je milo što ga vidim takvog...

Unapred se silno radujem što ću se opet vratiti moru, gde prenadražena psiha može ponovo doći k sebi u prisustvu tog beskrajnog mira i prostranstva. Ovde je čovek u jednom gotovo neprekidnom metežu. No ja sam, hvala Bogu, u potpunosti povratio svoju sposobnost da uživam u stvarima oko sebe, tako da mogu da se svemu sa nasladom unapred veselim. Sada ću osvojiti na juriš sve što mi naiđe, a onda ću se smiriti, sit i zadovoljan...

18. septembar, 1909.
Olbeni, Njujork

... Još dva dana do polaska! Sve se odvija vrtoglavom brzinom. Juče sam stajao na ogoljenom stenovitom vrhu visokom blizu 5600 stopa, usred golemih prašuma, gledajući u daljine plavoga beskraja Amerike, cvokoćući, pomrzao do srži na ledenom vetru, a danas sam usred prestoničke vreve Olbenija, glavnog grada države Njujork! Stotina hiljada strahovito dubokih utisaka koje nosim sa sobom iz ove zemlje čudesa ne može se perom opisati. Sve je odveć veliko, odveć nemerljivo. Ono što mi je u proteklih nekoliko dana postepeno bivalo jasno jeste saznanje da je jedna idealna, latentna životna sila ovde postala stvarnost. Muškarci su ovde onoliko imućni koliko im to kultura dopušta; žene su u lošim prilikama. Videli smo ovde i stvari koje pobuđuju oduševljeno divljenje, i stvari koje čoveka navode na duboko razmišljanje o društvenom razvitku. Što se tiče tehnološke kulture, mi se nalazimo miljama iza Amerike. Ali sve to užasno mnogo košta i već u samome sebi nosi klicu kraja. Moram ti mnogo, mnogo pričati. Nikada neću zaboraviti iskustva sa ovoga putovanja. Sada smo umorni od Amerike. Sutra ujutru krećemo odavde za Njujork, a 21. septembra ćemo zaploviti..."

North German Lloyd *Parabrod* Kaiser Wilhelm der Grosse
Bremen, 22. septembar, 1909.

... Juče ujutru otresao sam sa svojih nogu prašinu Amerike, laka srca i bolne glave, jer nas je Y. napio sjajnim šampanjcem... Što

* Prevela Anđelka - Elijana Grujić.

se uzdržavanja tiče, dospeo sam na zaista nesigurno tle, u pogledu principa, tako da se časno povlačim iz mojih raznoraznih trezvenjačkih udruženja. Priznajem da sam pošteni grešnik i jedino se nadam da sam u stanju da izdržim pogled na čašu vina bez emocija - neispijenu čašu, naravno. Uvek je tako; samo zabranjeno privlači. Mislim da ne bih smeo da sebi toliko zabranjujem...

No, dakle, isplovili smo juče ujutru u deset sati, s naše leve strane stršile su uvis, stremeći k nebu, beličaste i crvenkaste kule Njujork Sitija, a s desne su se uzdizali dimnjaci koji su se pušili, dokovi, itd. Hobokena. Jutro je bilo maglovito: Njujork je uskoro nestao, i ubrzo zatim otpočeli se nepregledni talasi okeana. Američkog navigatora smo poslali nazad požarnim brodom, a mi smo zaplovili "ka turobnoj pustoši mora". Ono je, kao i uvek, kosmički veličanstveno i jednostavno, terajući nas da zanemimo, jer šta ovde čovek može reći, pogotovo noću kada je okean sam sa zvezdanim nebom? Posmatraš nemo, napuštajući svu svoju nadmenost, i mnoge stare izreke i slike proleću kroz pamet; neki tihi glas govori o drevnosti i beskraju "valjajućeg, mrmljajućeg mora", "talasa mora i talasa ljubavi", koji pripadaju Leukotei, prekrasnoj boginji što se javlja u peni pobesnelih talasa od puta umornom Odiseju i daruje mu biserni veo koji ga spašava od Posejdonovog gneva. More je poput muzike; ono u sebi nosi sve snove duše i zvukom ih obdaruje. Lepota i veličanstvenost mora sastoji se u tome što bivamo primorani da se spustimo u plodne nizine svojih sopstvenih duša, gde se suočavamo sa sobom i iznova se stvaramo u kretanjima "turobne pustoši mora". Sada smo još iscrpljeni od "mučenja ovih poslednjih dana". Prevrćemo u glavi ovih nekoliko meseci, a nesvesno ima još puno posla, dovodeći u red sve ono što je Amerika u nama uzburkala...

North German Lloyd *Parobrod Kaiser Wilhelm der Grose*
Bremen 25. septembar, 1909.

...Juče je bilo nevreme koje je trajalo ceo dan skoro do ponoći. Veći deo dana stajao sam napred pod komandnim mostom, na jednom zaštićenom i uzdignutom mestu, i divio se veličanstvenom prizoru dok su se gorostasni talasi valjali i izlivali zavrtloženi oblak

pene po brodu. Brod je počeo zastrašujuće da se ljulja, i nekoliko puta smo bili okupani slanom vodom. Zahladnelo je, pa smo ušli unutra na čaj. Unutra je, međutim, mozak oticao niz kičmeni kanal i pokušavao da ponovo izađe ispod stomaka. Stoga sam se povukao u krevet, gde sam se ubrzo oporavio pa sam kasnije bio u stanju da pojedem odličnu večeru. Spolja je s vremena na vreme talas gromoglasno udarao u brod. U mojoj kabini sve su stvari oživele: jastuk sa sofe je u polumraku puzao po podu; cipela koja je dotle ležala uspravila se, pogledala oko sebe sa zaprepašćenjem, a onda se tiho odšunjala pod sofu; uspravna cipela umorno se okrenula na stranu i otišla za svojom drugaricom. A onda se scena promenila. Shvatio sam da su cipele otišle pod sofu da bi pozvale moju torbu i tašnu. Cela je četa odmaršírala i pridružila se velikom koferu pod krevetom. Jedan rukav moje košulje na sofi mahnuo je čežnjivo za njima, a iz ormara i fijoke doprli su bubnjanje i zveket. Odjednom se ispod mog poda začuo strašan tresak, lom, zveket i prasak. Jedna od kuhinja nalazi se ispod mene. Tamo je, jednim udarcem, pet stotina tanjira probudeno iz svog dremeža nalik smrti i jednim smelim skokom okončalo svoj turobni ropski život. U svim kabinama oko mene, neopisiva stenjanja razotkrila su tajne jelovnika. Ja sam spavao kao top, i ovog jutra vetar počinje da duva sa druge strane...

DODATAK III

PISMO EMI JUNG IZ SEVERNE AFRIKE (1920)

Grand Hotel
Suse

Suse
Ponedeljak, 15. mart, 1920.

Ova je Afrika neverovatna

... Ne mogu ti na žalost pisati suvislo, jer je sve ovo previše. Samo odbljesak. Nakon hladnog teškog vremena na moru, svetlucajuće jutro u Alžiru. Blještave kuće i ulice, tamno zeleni gustiši među kojima se uzdižu visoke krošnje palmi. Beli burnusi, crveni fesovi, a među njima žute uniforme afričkih tiraljera, crvene spahije. Botanička bašta, začarana tropska šuma, indijska vizija, sveta stabla *acvata* s džinovskim vazdušnim korenjem što nalikuje čudovištima, fantastična obitavališta bogova, ogromna po prostranstvu, s teškim tamno zelenim lišćem koje šumi na morskom vetru.

A onda trideset sati vozom do Tunisa. Taj je arapski grad klasična antika i mavarski srednji vek, Granada i bajke Bagdada. Ne misliš više na sebe; rastačeš se u ovom potpouriu koji se ne proceniti, a još manje opisati: jedan rimski strub ovde stoji kao deo zida; stara Jevrejka neizrecive ružnoće prolazi u belim vrećastim čakširama; prodavac s tovarom burnusa probija se kroz gomilu, vičući grlenim glasom koji bi mogao poticati pravo iz ciriškog kantona, parče duboko plavog neba, snežno bela kupola džamije, obućar koji užurbano posluje oko cipela u maloj udaljenoj niši, sa vrelom, zasleplјujućom prugom svetla na ćilimu ispred njega, slepi muzičari sa dobošem i lautom s tri žice; jedan prosjak koji se sastoji isključivo od krpa; dim sa uljanih kolača, i rojevi muva, gore, na belom mineretu u blaženom eteru, mujezin poje podnevnu molitvu; dole, hladovito, senovito dvorište okruženo kolonadama s potkovičastim portalom

uokvirenim glaziranim opekama; na zidu jedna šugava mačka izležava se na Suncu; komešanje crvenih, belih, žutih, plavih, braon ogrtača, belih turbana, crvenih fesova, uniformi, lica koja idu od belih i bledo žutih do duboko crnih; šum žutih i crvenih papuča, bešumni bat crnih nogu, i tako dalje i tako dalje.

Ujutru, uzdiže se veliki bog i ispunjava oba horizonta svojom radošću i silom, i sva ga živa bića slušaju. NoNju, Mesec je tako srebrn i sija takvom božanskom jasnošću da niko ne može posumnjati u postojanje Astarte.

Između Alžira i Tunisa leži 550 milja afričkog tla, koje se uzdiže sve do plemenitih opruženih obrisa velikog planinskog masiva Atlasa, široke doline i visoravni što pucaju od vinove loze i žita, tamno zelene šume plutnog hrasta. Danas je Horus izronio iz udaljenih bledih planina nad beskrajnom zelenom i smeđom ravnicom, i iz pustinje dunu moćni vetar prema tamno plavom moru. Na zatalasanim, smeđe-zelenim brežuljcima tamno žuti ostaci rimskih gradova, mala stada crnih koza što pasu oko njih, u blizini beduinski logor sa crnim šatorima, kamile i magarci. Voz naleće na jednu kamilu koja ne može da se odluči da li da side sa tračnice; životinja je ubijena: dolazi do velikog komešanja, vriske i gestikuliranja u belo obučenih figura; i uvek more, sada duboko plavo, sad bolno sjajno na blještavom Suncu. Iz maslinjaka i palmi i redova ogromnih kaktusa, plivajući u titrajućem, suncem prostreljenom vazduhu uzdiže se snežno beli grad s božanski belim kupolama i kulama, veličanstveno rasprostrt preko brda. A onda stiže Suse, s velim zidovima i kulama, s lukom dole; izvan luke duboko plavo more, a u luci stoji jedrenjak sa dva latinska jedra, koga sam jednom naslikao!!!!

Spotičući se preko rimskih ostataka svojim sam štapom iskopao jedno parče rimske keramike iz zemlje.

Sve je ovo tek bedno zamuckivanje; ne znam šta mi to Afrika zaista kaže; ali ona govori. Zamisli ogromno Sunce, vazduh čist kao u najvišim planinama, more plavlje od bilo čega što si videla, sve te boje nevidene snage. Na pijacama još uvek možeš kupiti amfore iz antičkog doba - takve stvari - a Mesec!!!!

DODATAK IV

RIHARD VILHELM

Riharda Vilhelma sam prvi put sreo kod grofa Kazerlinga za vreme jednog sastanka "Škole mudrosti" u Darmštatu. Bilo je to ranih dvadestih. Pozvali smo ga u Cirih 1923. godine i on je govorio *o Ji Đingu* [1] u Psihološkom klubu.

Čak i pre nego što sam ga sreo ja sam se zanimao za orijentalnu filosofiju, a negde oko 1920. sam počeo da eksperimentišem sa *Ji Đingom.* Jednog leta u Bolingenu rešio sam da svim snagama napadnem zagonetku te knjige. Umesto tradicionalnih stabljika hajdučke trave koje zahteva klasični metod, ja sam sebi nasekao jedan svežanj trske. Sedeo bih satima na zemlji pod stogodišnjom kruškom, s *Ji Đungom* kraj sebe, upražnjavajući tu tehniku tako što sam upoređivao dobijena predskazanja s drugim u jednoj međuigri pitanja i odgovora. Pojavili su se svakovrsni nesumnjivo značajni rezultati - smisaone povezanosti sa mojim sopstvenim misaonim procesima koje nisam uspevao sebi da objasnim.

Jedina subjektivna intervencija u ovom eksperimentu sastoji se u tome da eksperimentator proizvoljno - dakle, bez brojanja - razdvoji snop od četrdeset devet stabljika jednim potezom. On ne zna koliko stabljika ima u svakom od snopova, a rezultat ipak zavisi od njihovog brojčanog odnosa. Sve ostale manipulacije dalje se odvijaju mehanički i ne ostavljaju mesta namernom uplitanju. Ukoliko je neka psihička uzročna povezanost uopšte prisusna, ona se može sastojati samo u slučajnoj podeli snopa (ili, po drugom metodu, u slučajnom padu novčića).

---

1. *I Ching, or Book of Changes;* Prevod na engleski - Cary F. Baynes. sa nemačke verzije R. Wilhelma (Njujork i London, 1950). Izvori ove drevne kineske knjige mudrosti i proročanstava sežu unazad do četvrtog milenijuma pre n.e.

Tokom celog tog letnjeg odmora bio sam zaokupljen pitanje; Jesu li odgovori *Ji Đinga* smisaoni ili nisu? Ukoliko jesu, kako dolazi do povezanosti psihičkih i fizičkih nizova događaja? Neprekidno sam nailazio na zapanjujuće koincidencije koje kao da su nagoveštavale ideju jednog akauzalnog paralelizma (sinhroniciteta, kako sam ga kasnije nazvao). Toliko sam bio opčinjen tim eksperimentima da sam potpuno zaboravio da pravim beleške, što sam posle jako zažalio. Kasnije, međutim, kada sam često običavao da izvodim taj eksperiment sa mojim pacijentima, postalo je sasvim jasno da je jedan značajan broj odgovora zaista pogađao cilj. Sećam se, na primer, slučaja jednog mladića sa snažnim kompleksom majke. Želeo je da se oženi, i upoznao se s jednom na izgled podesnom devojkom. Međutim, osećao se nesigurnim, bojeći se da će se pod uticajem svog kompleksa opet naći u vlasti jedne potpuno dominirajuće majke. Izvršio sam eksperiment s njim. Tekst njegovog heksagrama je glasio: "Nevesta je moćna. Ne treba se ženiti takvom nevestom".

Sredinom tridesetih sreo sam kineskog filosofa Hu Šiha. Upitao sam ga šta on misli o *Ji Đingu,* i dobio sledeći odgovor: "O, to je samo stara zbirka vradžbina, bez ikakvog značaja." On s njom nije imao nikakvog iskustva - ili je barem tako rekao. Samo je jednom, prisetio se, naišao na nju u praksi. Jednog dana u toku šetnje, prijatelj mu je rekao o svojoj nesrećnoj ljubavnoj vezi. Upravo su prolazili pored jednog taostičkog hrama. U šali, on je rekao svom prijatelju: "Evo ovde mužeš upitati za proročanstvo!" Rečeno, učinjeno. Ušli su zajedno u hram i zamolili sveštenika za proročanstvo iz *Ji Đinga.* No, on nije imao ni najmanje poverenja u tu besmislicu.

Upitao sam ga da li je proročanstvo bilo tačno, na šta je on nevoljno odgovorio: "O, da, bilo je, naravno..." Prisećujući se dobro poznate priče o "dobrom prijatelju" koji čini sve od čega se mi sami ustručavamo, oprezno sam ga upitao da li je i on iskoristio tu priliku. "Da", odgovorio je, "vica radi, i ja sam postavio pitanje."

"I da li vam je proročanstvo dalo neki razuman odgovor?" upitao sam.

On je zastao, "Da, pa jeste, ako baš tako hoćete." Ta mu je tema očigledno bila neprijatna.

Nekoliko godina nakon mojih prvih eksperimenata sa trskom. *Ji Đing* je objavljen sa Vilhelmovim komentarom. Istog sam časa nabavio knjigu, i na svoje zadovoljstvo našao da i Vilhelm ima vrlo slične poglede na smisaone povezanosti kao i ja. No, on je poznavao

celokupnu tu literaturu i mogao je, prema tome, da popuni rupe koje su bile izvan mog domašaja. Kada je Vilhelm došao u Cirih, imao sam priliku da s njim temeljito prodiskutujem celu tu stvar, i mi smo mnogo razgovarali o kineskoj filosofiji i religiji. Ono što mi je on rekao, crpeći iz svog bogatog poznavanja kineskog mentaliteta, pojasnilo mi je neke od najtežih problema koje je evropsko nesvesno postavilo pred mene. S druge strane, ono što sam ja njemu imao da kažem o rezultatima mojih istraživanja nesvesnog njega nije puno iznenadilo; jer on je u njima prepoznao neke stvari za koje je smatrao da pripadaju isključivo kineskoj filosofiskoj tradiciji.

Vilhelm je kao mlad čovek otišao u Kinu u službi jedne hrišćanske misije, i tamo mu je mentalni svet Orijenta široko raskrilio svoja vrata. Vilhelm je bio istinski religiozan duh, s nepomućenim i dalekovidim shvatanjem stvari. On je posedovao dar da bez predrasuda sluša otkrovenje jednog stranog mentaliteta, i da postigne ono čudo empatije koje mu je omogućilo da intelektualna blaga Kine učini dostupnima Evropi. On je bio pod dubokim uticajem kineske kulture, i jednom prilikom mi je rekao: "Veoma sam zadovoljan što nikada nisam krstio ni jednog jedinog Kineza!" Uprkos svom hrišćanskom vaspitanju, on nije mogao da ne shvati logiku i jasnoću kineske misli. "Uticaj" nije baš najbolja reč za učinak koji je Kina imala na njega; ona ga je preplavila i asimilovala. Njegova hrišćanska shvatanja povukla su se u pozadinu, ali nisu potpuno iščezla; ona su stvorila neku vrstu, mentalne uzdržanosti, jedan moralni preduslov koji će kasnije imati sudbonosne posledice.

U Kini on je imao sreće da upozna jednog mudraca stare škole koga je revolucija proterala iz unutrašnosti. Taj mudrac, Lau Nai Suan, uveo ga je u filosofiju kineske joge i psihologije *Ji Đinga*. Upravo saradnji ova dva čoveka dugujemo izdanje *Ji Đinga* s njegovim sjajnim komentarima. Po prvi put je ovo najdublje delo Orijenta prikazano Zapadu na jedan živ i shvatljiv način. Tu knjigu smatram Vilhelmovim najznačajnijim delom. Koliko god jasno i nesumnjivo zapadnjački bio njegov mentalitet, u svom *Ji Đingu* on je ispoljio takav jedan stupanj prilagođenosti kineskoj psihologiji koji je ostao potpuno neprevaziđen.

Kada je poslednja strana prevoda završena i kada su počeli da stižu prvi otisci, stari majstor Lau Nai Suan je umro. Bilo je to kao da je njegov posao završen i da je predao poslednju poruku stare,

umiruće Kine Evropi. A Vilhelm je bio savršeni učenik, ispunjenje mudračevih snova.

Vilhelm je, kada sam ga sreo, izgledao potpuno kineski, koliko po spoljašnjem maniru, toliko i po svom načinu pisanja i govora. Orijentalna tačka gledišta i drevna kineska kultura potpuno su ga proželi. Po povratku u Evropu počeo je da predaje na kineskom institutu u Frankfurtu na Majni. Međutim, izgleda da je i u svojim stručnim predavanjima i u predavanjima široj publici osećao pritisak evropskog duha. Hrišćanska shvatanja i oblici mišljenja postojano su isplivavali u prvi plan. Otišao sam da čujem neka njegova predavanja i pokazalo se da se ona jedva razlikuju od konvencionalnih propovedi.

Ovo vraćanje prošlosti činilo mi se ponešto nepromišljeno i prema tome opasno. Ja sam ga video kao ponovnu asimilaciju u odnosu na Zapad, i osećao sam da Vilhelm zbog toga mora doći u sukob sa samim sobom. Pošto je to, kako sam mislio, bila jedna pasivna asimilacija, što će reći, jedno podleganje uticaju okoline, postojala je opasnost od relativno nesvesnog konflikta, sudara između njegove Zapadne i njegove Istočne psihe. Ako se, kao što sam prepostavljao, hrišćanski stav isprva povukao pred uticajem Kine, sada se možda dešavalo obrnuto; možda je evropski element ponovo počeo da nadvladava Orijent. Ukoliko se takav jedan proces odvija bez snažnog svesnog pokušaja da se s njim suočimo, nesvesni konflikt u stanju je da ozbiljno utiče na naše fizičko zdravlje.

Pošto sam čuo ta predavanja, pokušao sam da mu skrenem pažnju na opasnost koja mu preti. Čuo reči koje sam mu uputio: "Dragi moj Vilheline, nemoj ovo pogrešno shvatiti, ali ja imam osećaj da te Zapad ponovo obuzima, i da počinješ da izneveravaš svoju misiju prenošenja Istoka na Zapad".

On je odgovorio: "Mislim da si u pravu - ima tu nešto što me nadjačava. Ali šta se tu može učiniti?"

Nekoliko godina docnije, Vilhelm je bio gost u mojoj kući, i dobio je napad amebske dizenterije. Bila je to bolest od koje je patio pre dvadeset godina. Tokom narednih meseci njegovo se stanje pogoršalo, a onda sam čuo da je u bolnici. Otišao sam u Frankfurt da ga posetim, i našao sam vrlo bolesnog čoveka. Lekari još uvek nisu gubili nadu, a i sam je Vilhelm govorio o planovima koje je želeo

da ostvari kada se oporavi. Ja sam delio njegove nade, ali imao sam i svoje slutnje. Ono što mi je on tada poverio potvrdilo je moje pretpostavke. U svojim snovima, on je ponovo posećivao beskrajna prostranstva pustih azijskih stepa - Kinu, koju je ostavio za sobom. Napipavajući, vraćao se problemu koji je pred njega postavila Kina, čiji je odgovor bio blokiran Zapadom. Tada je već bio svestan tog pitanja, ali nije bio u stanju da nađe rešenje. Njegova se bolest vukla mesecima.

Nekoliko nedelja pre njegove smrti, kada već dugo vremena nisam imao nikakvih vesti od njega, probudila me je upravo u trenutku kada sam tonuo u san, jedna vizija. Kraj mog kreveta stajao je jedan Kinez u tamno plavoj odori, prekrštenih ruku uvučenih u rukave. Poklonio mi se duboko, kao da je želeo da mi preda neku poruku. Znao sam šta je to značilo. Vizija je bila izuzetno živa. Ne samo da sam video svaku boru na licu tog čoveka, već i svaku nit u tkanju njegove odore.

Vilhelmov problem može se takođe smatrati i sukobom svesnog i nesvesnog, koji je u ovom slučaju uzeo oblik sudara između Zapada i Istoka. Verovao sam da sam shvatio njegovu situaciju, pošto sam i sam imao isti problem i znao sam šta znači biti uvučen u takav sukob. Istina je da čak ni pri našem poslednjem susretu Vilhelm nije ogovorio jasno. Mada je bio veoma zainteresovan kada sam uveo psihološku tačku gledišta, njegovo zanimanje trajalo je samo dok su se moje opaske odnosile na objektivne stvari poput meditacije ili pitanja psihologije religije. Dotle je sve bilo u redu. Ali kad god sam pokušavao da dodirnem stvarni problem njegovog unutarnjeg konflikta, istog bih časa osetio povlačenje, jedno unutarnje isključivanje - jer te su stvari prodirale pravo u srž. To je nešto što sam primetio kod mnogih značajnih ljudi. Postoji, kao što to Gete kaže u *Faustu,* jedna "neugažena, neprolazna" oblast u čije se predele niti može niti sme ulaziti silom; sudbina koja ne dopušta nikakvu ljudsku intervenciju.

DODATAK V
SEPTEM SERMONES AD MORTUOS
(1916)

Jung je pristao da se Septem Sermones od Mortuos (Sedam propovedi mrtvima) pojava u privatnom izdanju kao brošura. Primerke ove knjižice povremeno je delio prijateljima; sama brošura, inače, nikada nije mogla da se nabavi u knjižarama. Jung je kasnije izjavio da se radi o njegovom mladalačkom grehu zbog kojeg se kajao.

Jezik ove brošure u većoj ili manjoj meri odgovara stilu *Crvene Knjige.* Ali, u poređenju sa beskrajnim razgovorima sa unutarnjim figurama iz *Crvene Knjige, Sedam propovedi* predstavljaju samostalnu celinu. One prenose, iako samo delimično, utisak o onome što se Jungu dešavalo u periodu od 1913. do 1917. godine, kao i o spoznajama do kojih će ga ova dešavanja dovesti.

Propovedi obuhvataju nagoveštaje ili anticipacije ideja koje će se, uobličene, javiti kasnije u njegovim naučnim delima, a koje se u najvećoj meri odnose na oprečnu prirodu psihe, života u celini i svih psiholoških iskaza. Upravo njihovo razmišljanje u parakodsima bilo je ono što je Junga privuklo gnostičarima. Zbog toga se on u ovom delu poistovećuje sa gnostičkim piscem Vasilidom (Vasilides, poč. II v. n. e.) i čak preuzima deo njegove terminologije - kao, na primer, kada Boga naziva Abraksasom (Abraxas). Radilo se o smišljenoj igri mistifikacije.

Jung je, nakon kolebanja i jedino "istine radi", dao dozvolu da se u okviru njegovih Sećanja objave i *Sedam propovedi.* Nikada nije hteo da otkrije tajnu anagrama na kraju knjige.

Sedam propovedi mrtvima što ih zapisa Vasilid u Aleksandriji, gradu u kome Istok doticaše Zapad.

Prva propoved

Mrtvi se vratiše iz Jerusalima, gde ne nadoše ono za čim su tragali. Preklinjahu me da ih pustim unutra kako bi čuli moju reč, te je započeh pouku.

Počujte: od ništavila počinjem. Ništavilo je isto što i punoća. U odnosu na beskraj, puno ne znači ništa više od praznog. Ništavilo je istovremeno i prazno i puno. A opet, moglo bi se o ništavilu i sve drugo reći, kao, na primer, da je belo i crno ili pak, da ono to nije ili da jeste. Ono što je beskrajno i večno nema nikakva svojstva zato što ima sva svojstva.

To ništavilo ili punoću nazivamo PLIROMA. Kako večno i beskrajno ne poseduju nikakva svojstva, time prestaju i mišljenje i biće. U tome nema bića, jer bi se ono tada razlikovalo od plirome i imalo svojstva po kojima bi se izdvajalo kao nešto zasebno od plirome.

U pliromi je ništa i sve. Potpuno je beskorisno razmišljati o pliromi, jer bi to dovelo do samouništenja.

STVORENJE nije u pliromi, već u samom sebi. Pliroma je istovremeno početak i kraj stvorenih bića. Ona ih prožima poput Sunčeve svetlosti koja ispunjava čitav vazduh. Iako ga pliroma potpuno proživa, stvoreno biće ipak u tome nema nikakvog udela, baš kao što ni sasvim prozračno telo ne postaje ni svetlo ni tamno preko svetlosti koja ga prožima. Pa ipak, mi smo samo pliroma, jer smo deo beskrajnog i večnog. Ali nemamo udela u tome, pošto smo od plirome beskrajno udaljeni: i to ne duhovno ili vremenski, već suštinski, jer se od plirome razlikujemo po svojoj biti stvorenja, koje je vremenski i prostorno ograničeno.

Jedino stoga što smo delovi plirome, ona je takođe u nama. Čak i u najmanjoj tački pliroma je beskonačna, večna i potpuna jer su i malo i veliko deo njenih svojstava. Jedino je ništavilo svuda potpuno i trajno. Zborim, stoga, tek slikovito o stvorenom biću kao delu plirome. Zato što, uistinu, pliroma nije nigde deljiva budući da je ništavilo. Mi smo, takođe, u potpunosti pliroma jer, slikovito kazano, pliroma je najmanja tačka (zamišljena, ali ne i postojeća) u nama i beskrajni svod koji nas okružuje. Ali, čemu, onda, uopšte zboriti o pliromi, kada je ona i sve i ništa?

Govorim o njoj tek da bih negde započeo, kao i da bih vas oslobodiio zablude kako igde, bilo spolja ili iznutra, postoji nešto utvrđeno ili donekle ustaljeno od samog početka. Utvrđeno je i izvesno jedino ono što je podložno promeni.

Ono, pak, što je promenljivo, jeste stvorenje. Ono dakle predstavlja jedinu utvrđenu i izvesnu stvar; stoga što poseduje svojstva: ono je, čak, i samo po sebi nekakvo svojstvo.

Sada se postavlja pitanje: kako je nastalo stvorenje? Stvorena bića su prolazna, ali ne i stvorenje: zato što stvoreno biće predstavlja samo svojstvo plirome, u jednakoj meri u kojoj to čini i nestvoreno biće, koje je večna smrt. U svim vremenima i na svim mestima zbiva se stvaranje, u svim vremenima i na svim mestima zbiva se smrt. U pliromi je sve: i različitost i nerazličitost.

Različitost je stvorenje. Ono je različito. Različitost je njegova bit, pa otuda i ono razlikuje. Tako i čovek razlučuje, jer razlikovanje je u njegovoj prirodi. Razlikuje on, stoga, i ona svojstva plirome kojih ona nema. Razlikuje ih prema sopstvenoj prirodi. Zbog toga mora govoriti i o onim svojstvima plirome kojih nema.

Čemu, reći ćete, zboriti o svemu tome? Ne reče li ti sam sebi da nema svrhe razmišljati o pliromi?

To vam rekoh, kako bih vas oslobodio zablude da je o pliromi moguće razmišljati. Kada razlikujemo svojstva plirome, govorimo sa stanovišta naše sopstvene različitosti i polazeći od te vlastite različitosti. Ali, o samoj pliromi nije rečeno ništa. S obzirom na našu sopstvenu različitost nužno je ipak, o tome govoriti kako bismo u dovoljnoj meri sami sebe odredili. Različitost je suština naše prirode. Ako nismo verni ovoj prirodi, ne razlikujemo sami sebe koliko je potrebno. Moramo, stoga, istaći razlike u svojstvima.

Čega ima lepšeg u tome, pitate, da se ne pravi razlika? Ako ne razlučujemo, izneveravamo našu vlastitu prirodu, udaljujući se od stvorenja. Upadamo u nerazličitost, koja je drugo svojstvo plirome. Upadamo u samu pliromu i prestajemo da budemo stvorenja. Prepušteni smo nestanku u ništavilu. A to je smrt stvorenja. Umiremo, dakle, u onoj meri u kojoj ne pravimo razliku. Otuda stvorenje instiktivno nastoji da dosegne različitost, boreći se protiv iskonske, opasne istovetnosti. To se zove PRINCIPIUM INDIVIDUATIONIS. Ovaj princip čini suštinu stvorenja. Iz ovog možete shvatiti zašto su nerazličitost i nerazlikovanje velika opasnost po stvorenje.

Moramo, stoga, izdvojiti svojstva plirome. Ta svojstva su PAROVI SUPROTNOSTI, kao što su -

Delotvornost i Nedelotvornost.

Punoća i Praznina.
Živo i mrtvo.
Različitost i Istovetnost.
Svetlost i Tama.
Toplota i Hladnoća.
Sila i Tvar.
Vreme i Prostor.
Dobro i Zlo.
Lepota i Ružnoća.
Jedno i Mnoštvo. I tako dalje.

Parovi suprotnosti jesu svojstva plirome koja to i nisu, pošto su jedno s drugim u ravnoteži. Kako smo i mi sami pliroma, sva ta svojstva i mi posedujemo. Pošto različitost čini pravu osnovu naše prirode, posedujemo ova svojstva kao ime i obeležje osobenosti, odnosno -

1.

Ta svojstva su različita i u nama međusobno razdvojena; ona stoga nisu uravnotežena i uzaludna, već su delotvorna. Tako smo mi žrtve parova suprotnosti. Pliroma je raskol u nama.

2.

Svojstva pripadaju pliromi, i mi ih jedino po imenu i obeležju različitosti možemo i moramo posedovati ili proživeti. Moramo se razlikovati od svojstva. U pliromi ona su uravnotežena i poništena; ali ne i u nama. Razlikovanje od njih čini nas osobenima.

Kada težimo dobru ili lepoti, izneveravamo svoju vlastitu osobenu prirodu, prepuštajući se iznova svojstvima plirome, što ih čine parovi suprotnosti. Trudimo se da dosegnemo dobro i lepotu, čime se, istovremeno, prepuštamo zlu i ružnoći, pošto su oni u pliromi istovetni sa dobrim i lepotom. Kada, pak, ostajemo dosledni svojoj vlastitoj prirodi, koja je osobenost, razlikujemo se od dobra i lepote, te stoga, u isti mah, i od zla i ružnoće. Tek tada ne upadamo u pliromu, odnosno u ništavilo i iščeznuće.

Veliš, prigovarate mi, da su i različitost i istovetnost svojstva plirome. Šta, dakle, biva ako samo različitost težimo? Da li, čineći

tako, izneveravamo našu sopstvenu prirodu? I moramo li, dok različitosti težimo, biti prepušteni ni manje ni više nego istovetnosti?

Ne smete zaboraviti da pliroma nema nikakvih svojstava. Mi ih stvaramo putem razmišljanja. Ukoliko, dakle, težite različitosti ili istovetnosti, ili ma kom drugom svojstvu, samo sledite misli koje vam pristižu iz plirome; one, naime misli, koje se tiču nepostojećih odlika plirome. Ukoliko sledite ovakve misli, ponovo upadate u pliromu, dosežući, istovremeno, različitost i istovetnost. Različitost nije vaše mišljenje, već vaše biće. Ne smete, stoga, kao što mislite da treba da činite, težiti različitosti - već svom SOPSTVENOM BIĆU. Konačno, dakle, preostaje samo jedan cilj, to jest, borba za vaše vlastito biće. Posedujete li taj cilj, ne morate ništa znati o pliromi i njenim svojstvima, pa ćete, ipak, vrlinom vašeg sopstvenog bića, doseći svoj pravi cilj. Kako se, pak, misao otuđuje od bića, moram vas uputiti u ono znanje pomoću koga ćete biti kadri da suspregnete sopstvene misli.

Druga propoved

U toku noći, duž zida stojeći, uzvikivahu mrtvi: O Bogu bismo hteli da nas podučiš. Gde je bog? Da li je mrtav?

Bog nije mrtav. Živ je, kao i uvek. Bog je stvorenje, budući da je nedvosmisleno odredljiv, i stoga je različit od plirome. Bog je svojstvo plirome i sve što kazah o stvorenju odnosi se, takođe, na njega.

Bog se, međutim, razlikuje od stvorenih bića po tome što je neodređeniji i nejasniji od njih. On je manje određen od stvorenih bića, jer temelj njegovog bića čini delotvorna punoća. Utoliko što je određen i osoben bog je stvorenje, i u podjednakoj meri ispoljenje delotvorne punoće plirome.

Sve što ne izdvojim jasno gubi se u pliromi, i po svojoj suprotnosti, postaje uzaludna praznina. Ukoliko, dakle, ne razlikujemo Boga, delotvorna punoća za nas biva izgubljena.

Bog je, štaviše, sama pliroma, poput svake najmanje, kako stvorene tako i nestvorene, tačke.

Delotvorna praznina jeste priroda đavola. Bog i đavo jesu prva ispoljavanja ništavila koje nazivamo pliromom. Pošto je u sve-

mu uravnotežena i prazna, svejedno je da li pliroma jeste ili nije. To ne važi za stvorenje. Utoliko što su i bog i đavo stvorenje, oni se ne poništavaju međusobno, već stoje jedan naspram drugog kao delotvorne suprotnosti. Nije nam potreban dokaz o njihovom postojanju. Dovoljno je što uvek moramo da govorimo o njima. Čak i da ih nema, stvorenje bi ih, svojom suštinskom određenošću, uvek iznova izdvajalo iz plirome.

Sve što je razlikovanjem izdvojeno iz plirome jeste par suprotnosti. Bogu je, stoga, oduvek pripadao đavo.

Ta nedeljivost je skrivena i, kao što ste mogli da naučite iz života, nerazlučiva poput same plirome. Otuda oba stoje veoma blizu plirome u kojoj su sve suprotnosti istovremeno poništene i združene.

Bog i đavo razlikuju se po svojstvima punoće i praznine, stvaranja i uništenja. Obojici je zajednička DELOTVORNOST. Ona ih združuje. Delotvornost, stoga, obojicu prevazilazi; pošto svojim delovanjem sjedinjuje punoću i prazninu, delotvornost je bog iznad boga.

To je bog koga ne znate, jer ga je zaboravio ljudski rod. Nazovimo ga njegovim imenom, ABRAKSAS. On je čak neodredeniji od boga i đavola.

Boga koji se od njega jasno razlikuje nazivamo bog HELIOS ili Sunce. Abraksas je dejstvo. Osim nedelotvornosti, ništa mu se ne protivi; otuda njegova delotvorna priroda može da se slobodno razvija. Nedelotvornosti nema, te, stoga, ne opstaje. Abraksas prevazilazi i Sunce i đavola. On je nemoguća mogućnost, nerealna realnost. Kada bi pliroma posedovala biće, Abraksas bi predstavljao njegovo ispoljenje. On je delotvornost po sebi, ne nekakvo posebno dejstvo, već dejstvo uopšte.

Zbog toga što nema određeno dejstvo, on je nerealna realnost.

Zbog toga što se razlikuje od plirome, on je, takođe, stvorenje.

Sunce ima određeno dejstvo, koje ima i đavo. Otuda nam oni izgledaju delotvornije od neodređenog Abraksasa.

On je sila, trajanje, promena.

Digoše mrtvi na to veliku graju, jer bejahu hrišćani.

Treća propoved

Nalik magli kada se širi iznad močvare, približiše se mrtvi i povikaše. Zbori nam još o vrhovnom bogu.

Teško je spoznati božanstvo Abraksasa. Njegova moć je najveća zato što je, čovek ne opaža, Od Sunca crpe *summum bonum;* od đavola *infinum malum;* ali od Abraksasa crpe ŽIVOT, posve neodređen, majku dobra i zla.

Manji i slabiji čini se život taj negoli *summum bonum,* otuda je i teško zamisliti kako Abraksas svojom moći prevazilazi čak i Sunce, koje je po sebi izvor što zrači svu životnu silu.

Abraksas je Sunce, a u isto vreme i nezasito ždrelo praznine, đavola koji ponižava i sakati.

Moć Abraksasova je dvostruka; ali vi je ne vidite, jer nepomirljive suprotnosti ove sile ostaju skrivene za vaše oči.

Ono što zbori sunčani bog, jeste život.

Ono što zbori đavo, jeste smrt.

Ali Abraksas izgovara onu svetu i prokletu reč što istovremeno znači i život i smrt.

Abraksas rađa istinu i laž, dobro i zlo, svetlo i tamu, istom rečju i istim činom. Zato je Abraksas užasan.

Veličanstven je poput lava kad u trenu razdire svoju žrtvu.

Divan kao proletnji dan. To je lično veliki Pan, kao i onaj mali. On je Prijap.

To je udovište podzemnog sveta, hiljadoruki polip, prepleteno klupko krilatih zmija, bezumnik.

To je hermafrodit od pamtiveka.

To je gospodar žaba, koji žive u vodi i uspinju se na kopno, čiji hor gromko odjekuje u podne i u ponoć.

To je obilje što teži ujedinjenju s prazninom.

To je sveti tvorac.

To je ljubav i njen ubica.

To je svetac i njegov izdajnik.

To je najsjajnije svetlo dana i najmrklija noć ludila.

U njega upreti pogled - znači oslepeti.

Spoznavati ga - znači oboleti.

Obožavati ga - znači smrt.

Pribojavati ga se - znači mudrost.

Ne opirati mu se - znači spasenje.

Bog obitava u blizini Sunca, đavo u blizini noći. Ono što Bog rađa iz svetlosti, đavo usisava u tami. Ali Abraksas je i svet, njegovo nastojanje i prolaženje. Na svaki dar što potiče od sunčanog boga, đavo baca svoju kletvu.

Sve što izmolite od sunčanog boga, dobija žig đavola.

Sve što stvorite sa sunčanim bogom, đavolu pruža delotvornu moć.

Takav je taj strašni Abraksas.

To je najmoćnije stvorenje u kojem se stvorenje plaši samog sebe.

To je očita suprotnost stvorenja prema pliromi i njenom ništavilu.

To je užas koji sin oseća prema majci.

To je majčina ljubav prema sinu.

To je ushit zemlje i svirepost nebesa.

Pre njegove podrške čovek je nalikovao kamenu.

Pre njega nema nikakvih pitanja niti odgovora.

To je život stvorenja.

To je delovanje različitosti.

To je čovekova ljubav.

To je čovekov govor.

To je čovekova pojava i senka.

To je varljiva stvarnost.

Zaječaše i rasrdiše se tad mrtvi, jer bejahu nesavršeni.

Četvrta propoved

Mrmljajući, mrtvi ispuniše prostor, i rekoše:

Zbori nam o bogovima i đavolima, prokletniče!

Sunčani bog je najviše dobro; đavo je njegova suprotnost. Tako imate dva boga. Ali mnogo uzvišenih i dobrih stvari kao i puno golemih zala. Njima pripadaju i dva bogođavola; jedan je PLAMTEĆI, a drugi NIČUĆI.

Plamteći je EROS što ima oblik plamena. Plamen mu daje svetlost bez koje ne može.

Ničući je DRVO ŽIVOTA. Ono niče, jer rastom svojim održava živu tvar.

Eros bukne i umire. Ali drvo života lagano raste i neprekidno se razvija kroz beskonačnost.

Dobro i zlo sjedinjeni su u plamenu.

Dobro i zlo sjedinjeni su u rastu drveta. U njihovoj božanstvenosti suprotstavljeni su život i ljubav.

Poput zvezdanih skupina beskrajno je mnoštvo bogova i davola.

Svaka zvezda jeste bog, a svaki prostor koji zvezda ispunjava jeste davo. Ali prazna - punoća celine jeste pliroma.

Delovanje celine jeste Abraksas, kome se jedino suprotstavlja nedejstvenost.

Četiri jeste broj glavnih bogova, jer četiri je broj kojim se određuju mere svetu.

Jedan jeste početak, sunčani bog.

Dva jeste Eros; jer on spaja dvoje i rasprostire se u svom sjaju.

Tri jeste Drvo Života, jer ispunjava prostor telesnim oblicima. Četiri jeste davo, jer on otkriva sve što je skriveno. Sve što ima obličje telesne prirode davo razlaže; on je razarač u kojem se sve svodi na ništa.

Za mene, kome beše dato znanje o mnoštvu i raznolikosti bogova, to je dobro. Ali, teško vama koji ovo neskladno mnoštvo zamenjujete jednim bogom. Jer, čineći tako, izazivate patnju što se iz vašeg nerazumevanja rađa i skrnavite stvorenje čija priroda i cilj jeste različitost. Kako možete ostati verni svojoj vlastitoj prirodi kada pokušavate da mnoštvo preobrazite u jedno? Ono što činite bogovima na isti način se vraća vama. Svi postajete jednaki pa je vaša priroda oskrnavljena.

Jednakost će prevladati jedino radi čoveka, ali ne i za boga. Jer bogova je mnogo, a ljudi malo. Bogovi su moćni i mogu podneti svoju mnogostrukost. Jer poput zvezda opstaju oni u samoći, neizmernim prostranstvima međusobno razdvojeni. Ali ljudi su slabi i ne mogu podneti svoju mnogostruku prirodu. Zbog toga oni obitavaju zajedno i teže zajedništvu, kako bi podneli svoju izdvojenost. U ime spasenja predajem vam ovu odbačenu istinu, u čije ime sam i ja sam bio odbačen.

Mnoštvo bogova odgovara mnoštvu ljudi.

Bezbrojne bogove očekuje ljudsko stanje. Bezbrojni bogovi bejahu ljudi. Čovek deli prirodu bogova. Od bogova on potiče i vraća se bogu.

Pa tako - kao što nije imalo svrhe razmišljati o pliromi, tako nije uputno štovati mnoštvo bogova. A, najmanje je uputno štovati prvog boga koji je delotvorno obilje i *summum bonum.* Molitvom našom tome ništa ne dodajemo, niti iz toga išta dobijamo: jer delotvorna praznina guta sve.

Svetli bogovi tvore nebeski svet. On je mnogostruk i rasprostire se i razvija beskrajno. Sunčani bog je vrhovni gospodar tog sveta.

Tamni bogovi tvore zemaljski svet. Oni su jednostavni i beskrajno sitni i propadljivi. Đavo je najniži gospodar zemaljskog sveta, duh Meseca, pratilac Zemlje, manji, hladniji i beživotniji od Zemlje.

Nema razlike u moći između nebeskih i zemaljskih bogova. Nebeski bogovi se uvećavaju, a zemaljski smanjuju. Nemerljivo je kretanje i jednih i drugih.

Peta propoved

Rugahu se i uzvikivahu mrtvi: pouči nas, lažljivče, o crkvi i svetoj zajednici.

Svet bogova obznanjuje se u duhovnosti i polnosti. Nebeske srećemo u duhovnosti, zemaljske bogove u polnosti.

Duhovnost poima i obuhvata. Ona ima ženski lik pa je stoga zovemo MATER CELESTIS, nebeska mati. Polnost rada i stvara. Ona je muškog lika, pa je stoga zovemo PHALLCE, zemaljski otac.

Polnost muška više je zemaljska, polnost ženska više je duhovna.

Duhovnost muška više je nebeska, i teži višem.

Duhovnost ženska više je zemaljska, i teži nižem.

Varljiva i đavolska je duhovnost muška što teži ka nižem.

Varljiva i đavolska je duhovnost ženska što teži ka višem.

Svaka mora da ostane na svom vlastitom mestu.

Ako ne razdvoje svoje duhovne puteve muškarac i žena uzajamno se pretvaraju u đavole, jer priroda stvorenja je u različitosti.

Polnost muška ima svoj zemaljski, polnost ženska svoj duhovni tok. Ako ne razluče svoju polnost, muškarac i žena uzajamno postaju đavoli.

Muškarac spoznaje niže, žena ono više.

Čovek se razlikuje i od duhovnosti i od polnosti. Duhovnost naziva Majkom, koju postavlja između sebe i zemlje.

Polnost naziva Falusom, koji postavlja između sebe i zemlje. Majka i Falus jesu nadljudski demoni koji otkrivaju svet bogova. Oni su za nas delotvorniji od bogova zato što su tesno povezani s našom vlastitom prirodom. Ako se ne izdvojite od polnosti i duhovnosti, razlikujući ih kako po višoj tako i po nižoj prirodi, prepustićete im se kao svojstva plirome. Duhovnost i polnost nisu vaša svojstva, nisu stvari koje posedujete i zadržavate. Ali, oni poseduju i obuhvataju vas; jer to su moćni demoni, božanske pojave, i, stoga su, budući da postoje u sebi, nešto što vas prevazilazi. Nijedan čovek nema duhovnost za sebe, niti polnost za sebe. Ali podređen je zakonu duhovnosti i polnosti.

Nijedan čovek, stoga, ne može da im umakne. U njima treba videti demone, zajednički zadatak i opasnost, zajednički teret koji vam život postavlja. Tako vam je život i zajednički zadatak i opasnost, kao što su to i bogovi, a među njima najpre užasni Abraksas.

Čovek je slab, pa je zajednica neophodna. Ako vaša zajednica nije pod znakom Majke, onda je pod znakom Falusa. Nedostatak zajednice izaziva patnju i bolest. Zajedništvo u svemu predstavlja bezobličnost i utapanje.

Različitost vodi izdvojenosti. Izdvojenost se suprotstavlja zajedništvu. Ali zajednica je nužna zbog ljudske slabosti spram bogova i demona i njihovog nesavladivog zakona. Ima, stoga, onoliko zajedništva koliko je zarad bogova, a ne ljudi radi, potrebno. Bogovi vas prisiljavaju na zajedništvo. Onoliko koliko vas na nju prisiljavaju, toliko je zajednica neophodna, više od toga je zlo.

Neka se u zajednici svaki čovek podredi drugima, pa će zajednica opstati, jer vam je potrebna.

U izdvojenosti jedan će čovek biti nadmoćan u odnosu na druge, kako bi svaki čovek mogao da spozna samoga sebe i da izbegne ropstvo.

U zajednici će biti uzdržanosti.
U izdvojenosti će biti rasipništva.
Zajedništvo je dubina.
Izdvojenost je visina.
Prava mera zajednice pročišćava i čuva.
Prava mera izdvojenosti pročišćava i uvećava.
Zajednica nam pruža toplinu, izdvojenost - svetlost.

Šesta propoved

Demon polnosti poput zmije pristupa našoj duši. On je poluljudski i obznanjuje se kao požudna misao.

Demon duhovnosti poput bele ptice spušta se u našu dušu. On je poluljudski i ukazuje se kao misaona žudnja.

Zmija je zemaljska, poludemonska duša, duh - i srodna je duhovima mrtvih. Zbog toga se, kao i oni, šunja među zemaljskim stvarima, budeći u nama ili zebnju ili neumerenu žudnju. Zmijska priroda srodna je ženskoj. Ona večno traga za društvom mrtvih koji su u vlasti zemlje - onih što ne nalaze put što vodi izdvojenosti. Zmija je bludnica. Odaje se razvratu sa đavolom i zlim duhovima; ona je zli tiranin i mučitelj, koji se povodi uvek za najgorim društvom. Bela ptica je polunebeska duša čovečija. Ona živi s Majkom, spuštajući se tek povremeno. Ptica ima prirodu srodnu čovečijoj i predstavlja delotvornu misao. Devičanski je čista i usamljena. Majčin je glasnik. Leti visoko iznad zemlje. Nalaže izdvojenost. Prenosi nam znanje dalekih i savršenih, što nekad postojaše. Čak do majke uznosi našu reč. A ova se zauzima, opominje, ali nad bogovima nema nikakvu moć. Ona je Sunčeva posuda. Zmija se podvlači niže i svojim lukavstvom sakati ili, pak, podbada falusnog demona. Isuviše podle zemaljske misli rađa, takve misli koje se provlače kroz svaku pukotinu i uz svaku stvar se požudno lepe. Želela to ili ne, zmija nam, svakako, mora biti od koristi. Ona podstiče našu moć spoznaje, pomažući nam da pronađemo put koji, svojom ljudskom pameću, ne bismo mogli pronaći.

Pogledavši me s prezirom prozboriše mrtvi: Prekini tu besedu o bogovima, demonima i dušama. Sve nam je to odavno sasvim poznato.

Sedma propoved

Tek što noć pade, opet pridoše mrtvi, tugaljiva lika, i rekoše: Još jednu stvar ne pomenusmo. Pouči nas o čoveku.

Čovek je kapija kroz koju prolazite iz spoljašnjeg sveta bogova, demona i duša u unutarnji svet; iz višeg u niži svet. Malen je i prolazan čovek. Već je iza vas i ponovo se nalazite u beskrajnom prostoru, u manjoj ili najdubljoj beskonačnosti. U beskrajnoj daljini jedna usamljena Zvezda stoji u zenitu.

To je taj jedini bog tog jedinog čoveka. To je njegov svet, njegova pliroma, njegovo božanstvo.

U ovom svetu čovek je Abraksas, tvorac i ništitelj svog sopstvenog sveta.

Ta Zvezda je čovekov bog i cilj.

To je njegov jedini bog predvodnik. U njemu čovek svoj spokoj nalazi. Prema njemu se odvija dugo putovanje duše nakon smrti. U njemu, poput svetlosti, naviše blista sve ono što čovek iz višega sveta donosi. Tom jedinom Bogu neka se moli čovek.

Molitvom, svetlost Zvezde se pojačava. Ona premošćuje smrt. Priprema život za niži svet i ublažava beznadežnu žudnju sa višim. Kad se viši svet zamrzne, zablista Zvezda.

Izmedu čoveka i njegova Boga ništa se ne isprečava, sve dotle dok čovek može skrenuti svoj pogled sa plamtećeg prizora Abraksasa.

Ovde čovek, tamo Bog.

Ovde slabost i ništavilo, tamo večna stvaralačka moć.

Ovde ništa, osim tame i jezive vlage.

Tamo Sunce u punom sjaju.

Na to mrtvi zamukoše i vaznesoše se nalik dimu s vatre pastira što noću bdi nad svojim stadom.*

ANAGRAMMA:
NAHTRINECCUNDE
GANINNEVERAHTUNIN
ZEHGESSURKLACH
ZUNUS

* Prevela: Dubravka Opačić-Kostić

REČNIK POJMOVA

Amplifikacija. Razrada i objašnjavanje neke predstave iz sna pomoću usmerenog asociranja (v.) i paralela iz humanističkih nauka (simbologije, mitologije, misticizma, folklora, istorije religije, etnologije, itd.).

Anima i animus. Personifikacija ženske prirode muškarčevog nesvesnog i muške prirode ženinog nesvesnog. Ova psihološka dvopolnost odraz je biološke činjenice da je u odredenju pola odlučujući faktor veći broj muških ili ženskih gena. Onaj manji broj gena suprotnog pola izgleda da stvara odgovarajući karakter svojstven drugom polu, koji obično ostaje nesvestan. Anima i animus se najčešće ispoljavaju u personifikovanom obliku kao figure u snovima i fantazijama ("devojka iz snova", "ljubavnik iz snova"), ili u iracionalnostima muškarčevog osećanja i ženinog mišljenja. Kao regulatori ponašanja oni spadaju u najuticajnije arhetipove (v.).

K.G. Jung: "Svaki čovek u sebi nosi večnu predstavu žene, ne predstavu ove ili one posebne žene, već jednu konačnu žensku predstavu. Ta je predstava temeljno nesvesna, jedan nasledni činilac primordijalnog porekla urezan u živom organskom sistemu čoveka, jedan otisak ili 'arhetip' (v.) svih predačkih iskustava žena, neka vrsta skladišta za sve utiske koje je žena ikada ostavila... Pošto je nesvesna, ova predstava se uvek nesvesno projektuje na ljubljenu osobu, i predstavlja jedan od glavnih razloga za strastvenu privlačnost ili odbojnost."

(The Development of Personality, CW, Vol. 17, r.198)

"U svom primarno 'nesvesnom' obliku animus je jedan zbir spontanih, prethodno nepromišljenih uverenja koja vrše moćan uticaj na ženin emocionalni život, dok je anima slično tome sastavljena od osećanja koja utiču na muškarčev razum i izobličavaju ga ('zavrtela mu je pamet'). Shodno tome, animus teži da se projektuje na 'intelektualce' i sve vrste 'heroja', uključujući tenore, umetnike, sportske asove, itd. Anima naginje svemu što je nesvesno, tamno,

dvosmisleno i nepovezano u ženi, kao i njenoj taštini, hladnoći, bespomoćnosti i tome slično."

(The Practice od Psychoterapy, CW, Vol. 16, p. 301 ff.)

"... nijedan čovek ne može ni pet minuta razgovarati s animusom a da ne postane žrtva sopstvene anime. Svako ko bi zadržao dovoljno smisla za humor da može objektivno saslušati taj dijalog bio bi zapanjen ogromnim brojem opštih mesta, pogrešno upotrebljenih truizama, klišea iz novina i romana, plitkoumnosti svih vrsta izmešanih s prostačkim maltretiranjem i nedostatkom logike od koga se muti u glavi. To je dijalog koji se, nezavisno od svojih učesnika, ponavlja milionima i milionima puta na svim jezicima sveta i ostaje uvek u suštini isti."

(Aion, CW, Vol. 9, Part 2, p. 15.)

"Prirodna uloga animusa (kao i anime) jeste da ostane na svom mestu između individualne svesti i kolektivno nesvesnog (v.); baš kao što i persona (v.) predstavlja jednu vrstu sloja koji stoji između ego-svesti i objekata spoljašnjeg sveta. Animus i anima bi trebalo da funkcionišu kao most, ili vrsta koja vodi predstavama kolektivno nesvesnog, kao što bi i persona trebalo da bude neka vrsta mosta prema svetu."

(Unpublished Seminar Notes. "Visions" I. p. 116)

Arhetip, K. G. Jung; "Pojam arhetipa... izvodi se iz učestalih opažanja da, na primer, mitovi i bajke svetske književnosti sadrže jasne motive koji svugde izranjaju. Na te iste motive nailazimo i u fantazijama, snovima, delirijumima i obmanama pojedinaca koje danas srećemo. Te su tipične predstave i asocijacije ono što ja nazivam arhetipskim idejama. Što su one življe, to će biti obojenije posebno snažnim emocionalnim tonovima... One nas uzbuduju, diraju i oduševljavaju. Svoje poreklo one imaju u arhetipu, koji je sam po sebi jedna nepredstavljiva, nesvesna, primarna forma, koji je izgleda sastavni deo nasleđene strukture psihe i koji se stoga može spontano ispoljiti bilo gde i bilo kada. Usled svoje nagonske prirode, arhetip prožima emocionalno obojene komplekse (v.) deleći s njima njihovu autonomiju."

(Civilisation in Transition, CW, Vol. 10. par. 847.)

"Uvek iznova nailazim na ono pogrešno shvatanje da je arhetip određen u pogledu svog sadržaja, drugim rečima, da predstavlja

jednu vrstu nesvesne ideje (ukoliko je uopšte dopušteno tako se izraziti). Neophodno je još jednom naglasiti da arhetipovi nisu određeni u pogledu svoga sadržaja, već jedino u pogledu svoje forme, a čak i tada samo do izvesne mere. Primordijalna predstava (v) određena je u pogledu svog sadržaja jedino onda kada postane svesna i kada se stoga ispuni materijalom svesnog iskustva. Njena forma, međutim... možda bi se mogla uporediti sa sistemom osa kod kristala, koji, da tako kažemo, predoblikuje kristalnu strukturu u prezasićenom rastvoru iz koga će kristal nastati, mada sâm po sebi ne poseduje materijalnu egzistenciju. On i nastaje u skladu sa posebnim načinom na koji se okupljaju joni i molekuli. Sam po sebi, arhetip je prazan i čisto formalan, ništa do jedne *facultas praeformandi,* jedna mogućnost predstavljanja koja je data *a priori.* Same predstave se ne nasleđuju, već samo forme, i u tom pogledu arhetipovi potpuno odgovaraju instinktima, koji su takođe određeni isključivo formom. Postojanje instinkata ništa se pre ne može dokazati nego postojanje arhetipova, sve dotle dok se i jedni i drugi ne ispolje konkretno."

The Archetypes and the Colective Unconscious, CW, Vol. 9, par. I, pp. 79 ff.)

"... izgleda mi verovatno da se prava priroda arhetipa ne može učiniti svesnom, da je ona transcendentna, zbog čega je nazivam psihoidom. (v.)."

(The Structure and Dynamicss of the Psyche, CW, Vol. 8, p. 213.)

Asocijacija. Povezivanje ideja, opažaja, itd. prema sličnosti, istovremenosti, suprotstavljenosti i uzročnoj zavisnosti. *Slobodne asocijacije* u frojdovskom tumačenju snova; spontane ideje koje se javljaju snevaču, a koje se ne moraju nužno odnositi na samu situaciju iz sna. *Usmerene ili kontrolisane asocijacije* u jungovskom tumačenju snova; spontane ideje koje proističu iz date situacije sna i neprekidno ostaju povezane s njom.

Asocijacijski test. Metod otkrivanja kompleksa (v.) pomoću merenja vremena reakcije i tumačenja odgovora datih na zadate reči - podražaje.

Četvorstvo. K. G. Jung; "Četvorstvo je arhetip koji se javlja gotovo univerzalno. On čini logičku osnovu za svako celovito pro-

sudivanje. Ako želite da postavite jedan takav sud, onda on mora imati ovaj četvorostruki aspekat. Na primer, ukoliko želite da opišete horizont kao celinu, vi imenujete četiri nebeske četvrti... Uvek su tu četiri elementa, četiri primarna kvaliteta, četiri boje, četiri kaste, četiri puta duhovnog razvoja, itd. Isto tako, postoje četiri aspekta psihološke orijentacije... Da bismo se orijentisali, moramo posedovati funkciju koja utvrduje da tu pred nama nečega ima (oset); drugu funkciju koja utvrduje šta je to (mišljenje); treću funkciju koja nam kaže da li nam to odgovara ili ne, da li želimo da ga prihvatimo ili ne (osećanje), i četvrtu funkciju koja ukazuje odakle to nešto dolazi i gde odlazi (intuicija). Kada je sve to učinjeno, nema više ništa da se kaže... Ideal potpunosti je krug ili sfera, no njena prirodna minimalna podela jeste četvorstvo."

(Psychology and Religion: West and East, CW, Vol. II. p. 167.)

Četvorstvo ili kvaternion često ima strukturu 3 + 1, tako da jedna od četvrti koje ga čine zauzima izuzetno mesto ili pak poseduje prirodu različitu od ostalih. (Na primer, od četiri simbola za Jevandeliste tri za životinje, a četvrti, za Sv. Mateja, jeste anđeo). To je onaj "četvrti", koji, kada se pridoda ostalim trima, od njih stvara "jedno" koje simbolizuje ukupnost. U analitičkoj psihologiji često upravo "podredena" funkcija (tj. ona funkcioja kojom subjekat ne raspolaže svesno) predstavlja ono "četvrto", i njeno uklapanje u svest jeste jedan od najznačajnijih zadataka procesa individuacije (v.).

Duša. K. G. Jung; "Ako uopšte i jeste nešto, ljudska duša mora da je nezamislivo složena i raznorodna, tako da joj se ni u kom slučaju ne može prići tek posredstvom puke psihologije instinkata. Samo me divljenje i strahopoštovanje mogu ispunjavati dok sagledavam dubine i visine naše psihičke prirode. Njen ne-prostorni univerzum skriva neiskazivo obilje predstava koje su se nakupile tokom miliona godina razvoja života i učvrstile se u organizmu. Moja je svest poput oka koje prodire do najudaljenijih prostora, mada je upravo psihičko ne-ja ono što ih ispunjava neprostornim predstavama. A te predstave nisu tek blede senke, već su krajnje moćni psihički činioci... Uporedo s ovom slikom postavio bih veličanstveni prizor zvezdanog neba noću, jer jedini ekvivalent univerzuma u na-

ma jeste univerzum izvan nas; i baš kao što do onog drugog dopirem posredstvom tela, tako i do ovog prvog dopirem posredstvom psihe."

(Freud and Psychoanalysis, CW, Vol. 4, pp. 331. ff.)

"Bilo bi huljenje izjaviti da se Bog može pojaviti svugde osim u ljudskoj duši. Štaviše, i sama intimnost odnosa izmedu Boga i duše automatski onemogućava bilo kakvo potcenjivanje ovog drugog. Možda bismo preterali ako bismo govorili o srodnosti; ali u svakom slučaju duša mora u sebi sadržavati sposobnost odnosa sa Bogom, naime, jednu korespondenciju, jer u protivnom do veze nikada ne bi ni moglo doći. Ta korespodencija, u psihološkim terminima, jeste arhetip slike Boga" (v.).

(Psychology and Alchemy, CW. Vol. 12, pp. 10 ff.)

Ekstraverzija. Tip odnosa kome je svojstveno usredsredivanje interesovanja na spoljašnji objekat. Videti *Introverzija.*

Hierosgamos. Sveti ili duhovni brak, sjedinjenje arhetipskih figura u starovekovnim misterijama preporadanja kao i u alhemiji. Tipični primeri su predstavljanje Hrista i crkve kao mladoženje i neveste *(sponsus et sponsa)* i alhemijska konjunkcija Sunca i Meseca.

Individuacija. K. G. Jung; "Ja izraz 'individuacija' koristim da bih označio proces kojim osoba postaje psihička 'individua', što će reći, izdvojeno, nedeljivo jedinstvo ili celina."

(The Archetypes and the Collective Unconscious, CW, Vol. 9, p. 275.)

"Individuacija znači postati jedno jedinstveno, homogeno biće, i, u onoj meri u kojoj 'individualnost' obuhvata našu najdublju, krajnju i neuporedivu jedinstvenost, individuacija takode označava postojanje samim sobom. Stoga bismo individuaciju mogli prevesti i kao 'postizanje sopstvenosti' ili 'samo-spoznaju'."

(Two Essays on Analytical Psychology, CW, Vol. 7, p. 171.)

"Ali uvek iznova primećujem da se proces individuacije brka sa dolaženjem ega u svest i da se ego, shodno tome, poistovećuje sa Sopstvom, što prirodno dovodi do beznadežne pojmovne zbrke. Individuacija u tom slučaju nije ništa do usredsredenost na ego i autoeroticizam. No, Sopstvo obuhvata beskrajno više od pukog ega...

Ono je isto toliko naše Sopstvo, i sva druga Sopstva, koliko i ego. Individuacija nas ne odseca od sveta, već u nama okuplja svet."

(The Structure and Dynamics of the Psyche, CW, Vol. 8, p. 226.)

Inflacija. Širenje ličnosti izvan njoj primerenih granica posredstvom poistovećenja sa personom (v.) ili arhetipom (v.), ili, u patološkim slučajevima, sa nekom istorijskom ili religijskom figurom. Inflacija dovodi do preteranog osećanja sopstvene važnosti i obično je kompenzovana osećanjima niže vrednosti.

Introverzija. Tip odnosa za koji je svojstvena orijentacija u životu posredstvom subjektivnih psihičkih sadržaja. Videti *Ekstraverzija.*

Kompleks. K. G. Jung; "Kompleksi su psihički fragmenti koji su se otcepili zahvaljujući traumatskim uticajima ili određenim inkompatibilnim tendencijama. Kao što dokazuju asocijacijski eksperimenti, kompleksi ometaju voljne namere i remete svesno delanje; oni prouzrokuju poremećaje pamćenja i blokove u protoku asocijacija (v.); pojavljuju se i nestaju u skladu sa sopstvenim zakonima; u stanju su da privremeno opsednu svest, ili da na nesvestan način utiču na govor i ponašanje. Jednom rečju, kompleksi se ponašaju kao nezavisna bića, što je posebno očigledno u nenormalnim stanjima uma. U slučaju glasova koje umobolnik čuje oni čak uzimaju lični ego-karakter poput duhova koji se ispoljavaju kroz automatsko pisanje i slične tehnike."

(The Structure and Dynamics of the Psyche, CW, Vol. 8, p. 121.)

Pokazatelji kompleksa; produženo vreme reakcije, omaške ili idiosinkratični kvalitet odgovara kada reč-podražaj dodirne komplekse koje subjekat želi da sakrije ili kojih je nesvestan.

Mana. Melanezijska reč za izuzetno delotvornu moć koja izbija iz nekog ljudskog bića, nekog predmeta, čina ili događaja, ili pak iz natprirodnih bića i duhova. Takođe i zdravlje, prestiž, moć magijskog delovanja i isceljivanja. Primitivni pojam psihičke energije.

Mandala. (sanskrt). Magijski krug. Kod Junga, simbol središta, cilja, ili Sopstva (v.) kao psihičke ukupnosti, samo-predstavljanje psihičkog procesa usredištavanja; stvaranja novog središta ličnosti. Simbolično, to je predstavljeno krugom, kvadratom ili čet-

vorstvom (v.), pomoću simetričnog rasporedivanja broja četiri i brojeva dobijenih njegovim množenjem. U lamaizmu i tantričkoj jogi, mandala predstavlja instrument; kontemplacije *(yantra),* sedište i kolevku bogova. *Poremećena mandala;* Bilo koji oblik koji odstupa od kruga, kvadrata ili ravnokrakog krsta, ili čiji osnovni broj nije četiri ili brojevi dobijeni njegovim množenjem.

K. G. Jung: "Mandala znači krug, pogotovo magijski krug, i taj se oblik simbola ne sreće samo širom Istoka, već i kod nas; mandale su obilato predstavljene u srednjem veku. Specifično hrišćanske potiču iz ranog srednjeg veka. Većina njih prikazuje Hrista u središtu, s četiri Jevanđelista, ili njihovim simbolima, na četiri kraja. Ovo poimanje mora da je veoma drevno jer su i Egipćani predstavljali Horusa sa njegova četiri sina na isti način... Najčešće, mandala je u obliku cveta, krsta, ili točka, uz jasno uočljivu težnju ka četvorki kao osnovi strukture."

(Commentary to Secret of the Golden Flower, CW 13, par. 31, mod.)

"Mandale... se obično javljaju u situacijama psihičke pometenosti i zbunjenosti. Arhetip koji se tada pojavljuje predstavlja jedan obrazac poretka koji, poput nekog psihološkog 'tražila' označenog krstom ili krugom podeljenim na četiri dela, prepokriva psihički haos tako da svaki sadržaj dospeva na svoje mesto i iskovitlani nered se održava na okupu pomoću zaštitnog kruga... U isto vreme one su *yantre,* instrumenti uz čiju se pomoć u postojanje uvodi poredak."

(Civilisation in Transition, CW, Vol. 10, par. 803.)

Nesvesno. K. G. Jung: "Teorijski, polju svesnog ne mogu se postaviti granice, jer je ono sposobno za beskrajno proširivanje. Empirijski, međutim, ono uvek nailazi na svoju granicu kada dođe do *nepoznatog.* Ovo se pak sastoji od svega onoga što ne znamo, i što, prema tome, nije povezano sa egom kao središtem polja svesti. Nepoznato se deli na dve grupe objekata: na one koji su spolja i mogu se doživeti čulima, i one koji su unutra i koji se doživljavaju neposredno. Prva grupa obuhvata nepoznato u spoljašnjem svetu; druga ono što je nepoznato u unutarnjem svetu. Ovu potonju teritoriju nazivam *nesvesnim."*

(Aion, CW, Vol. 9, part 2, p. 3.)

"... sve ono za šta znam, ali o čemu u datom trenutku ne mislim; sve ono čega sam nekada bio svestan ali sam sada zaboravio; sve ono što su moja čula opazila, ali moj svesni um nije zabeležio; sve ono što, nenamerno i bez obraćanja pažnje, osećam, mislim, pamtim, želim i činim; sve one buduće stvari koje se u meni uobličavaju i jednog će dana dospeti u moju svest: sve to je sadržaj nesvesnog."

(The Structure and Dynamics of the Psyche, CW, Vol. 8, p. 185.)

"Pored svega toga moramo uključiti i sve manje ili više namerna potiskivanja bolnih misli i osećanja. Sumu ovih sadržaja ja nazivam 'ličnim nesvesnim'. No, povrh svega toga, u nesvesnom nalazimo i kvalitete koji nisu pojedinačno stečeni već su nasleđeni, npr. instinkte kao podsticaje da se deluje iz nužnosti, bez svesne motivacije. U ovom "dubljem" sloju nalazimo i... arhetipove... Instinkti i arhetipovi zajedno sačinjavaju 'kolektivno nesvesno'. Nazivam ga 'kolektivnim' jer, za razliku od ličnog nesvesnog, ono nije sačinjeno od individualnih i manje više jedinstvenih sadržaja već od sadržaja koji su univerzalni i koji se stalno javljaju."

(Ibid. pp. 133 f.)

"Prva grupa obuhvata sadržaje koji su integralni delovi individualne ličnosti i koji bi, prema tome, isto tako mogli biti i svesni; druga grupa čini jedan, da tako kažemo, sveprisutan, nepromenljiv i svugde identičan *kvalitet ili supstrat psihe per se."*

(Aion, CW, Vol. 9, part. 2, p. 7.)

"Dublji 'slojevi' psihe gube svoju individualnu jedinstvenost što se dalje povlače u tamu. 'Niže dole', što će reći kako se približavaju autonomnim funkcionalnim sistemima, oni postaju u sve većoj meri kolektivni sve dok se ne univerzalizuju i ne nestanu u telesnoj materijalnosti, tj. u hemijskim supstancama. Telesni ugljenik je jednostavno ugljenik. Stoga, na 'dnu' psihe je jednostavno 'svet'."

(The Archetypes and the Collective Unconscious, CW. Vol. 9, p. 173.)

Numinosum. Izraz Rudolfa Otoa (Rudolf Otto, u svojoj knjizi *Ideja svetog)* za ono što je neiskazivo, misteriozno, zastrašujuće, neposredno doživljeno i što se odnosi isključivo na božanstvo.

Persona. Izvorno, maska koju su nosili glumci.

K. G. Jung: "Persona... predstavlja sistem prilagođavanja pojedinca svetu, ili način odnošenja prema svetu koji on preuzima. Svaki poziv ili profesija, na primer, poseduje sebi svojstvenu personu... Jedino, opasnost je u tome što se (ljudi) poistovete sa svojim personama - profesor sa svojim udžbenikom, tenor sa svojim glasom... Mogli bismo uz malo preterivanja reći da je persona ono što u stvarnosti nismo, ali što i mi i drugi verujemo da jesmo."

The Archetypes and the Collective Unconscious, CW, Vol. 9, pp. 122 ff.)

Primordijalna predstava. Jakov Burkhart (Jakob Burckhardt) Prvobitni Jungov izraz za arhetip (v.).

Psihoidno. "Duševno" ili "kvazi-psihičko".

K. G. Jung: "... kolektivno nesvesno... predstavlja psihu koja se... ne može neposredno opaziti ili 'predstaviti', za razliku od opažljivih psihičkih pojava, te sam ga radi njegove 'nepredstavljive' prirode nazvao 'psihoidnim'."

(The Structure and Dynamics of the Psyche, CW, Vol. 8, p. 436.)

San. K. G. Jung: "San su mala skrivena vrata u najunutrašnjije i najtajnovitije zakutke psihe, otvor u onu kosmičku noć kojom je psiha bila davno pre nego što je postojala bilo kakva ja-svest, i koja će i dalje ostati psihom ma koliko daleko se rasprostrla naša ja-svest... Svaka svest razdvaja; ali u snovima mi preuzimamo obličje onog univerzalnijeg, istinskijeg i večnijeg čoveka koji obitava u tmini prvobitne noći. Tu je on još uvek ceo, i celina je u njemu, ne razlikujući se od prirode i lišena svakog jastva. Iz tih sveujedinjavajućih dubina izranja san, pa bio on i detinjast, groteskan i nemoralan."

(Civilisation in Transition, CW, Vol. 10. pers 304 f.)

Senka. Podređeni deo ličnosti; zbir svih onih ličnih i kolektivnih psihičkih elemenata kojima se, usled njihove nespojivosti sa odabranim svesnim stavom, ne dozvoljava izražavanje u životu i koji se stoga u nesvesnom spajaju u jednu relativno autonomnu "otcepljenu ličnost" sa suprotstavljenim težnjama. Senka se u odnosu na svest ponaša kompenzatorno; odatle njeni učinci mogu biti isto toliko pozitivni koliko i negativni. U snovima, figura senke uvek je istog pola kao i sam snevač.

K. G. Jung; "Senka oličava sve ono što subjekat odbija da prizna u vezi sa sobom ali mu se ipak posredno ili neposredno stalno nameće - na primer, inferiorne karakterne crte i druge neusaglasive težnje."

(The Archetypes and the Collective Unconscions, CW, Vol. 9, p. 284.)

"... senka je ona skrivena, potisnuta, najvećim delom inferiorna i krivicom opterećena ličnost čiji krajnji ogranci sežu unazad sve do carstva naših životinjskih predaka te tako obuhvataju celokupni istorijski aspekt nesvesnog... Ako se do sada verovalo da je ljudska senka izvor sveg zla, danas se na osnovu bližeg ispitivanja može ustvrditi da se nesvesni čovek, naime, čovekova senka, ne sastoji samo od moralno odbojnih tendencija, već da ona takode ispoljava i jedan broj dobrih kvaliteta, kao što su normalni instinkti, odgovarajuće reakcije, realistični uvidi, stvaralački podsticaji, itd."

(Aion, CW, Vol. 9, part 2, p. 266.)

Sinhronicitet. Izraz koji je Jung skovao da bi označio smisaonu koincidenciju ili ekvivalenciju (a) nekog psihičkog i nekog fizičkog stanja ili dogadaja medu kojima ne postoji nikakav uzročni odnos. Takve se sinhronističke pojave javljaju, na primer, kada se uvidi da neki iznutra opaženi dogadaj (san, vizija, predosećanje, itd.) odgovara nečemu u spoljašnjoj stvarnosti; unutarnja predstava predosećanja se "obistinila"; (b) sličnih ili istovetnih misli, snova, itd., koji se javljaju u isto vreme na različitim mestima. Ni jedna ni druga koincidencija ne mogu se objasniti uzročnošću, već su izgleda prevashodno povezane sa aktiviranim arhetipskim procesima u nesvesnom.

K. G. Jung; "Moja obuzetost psihologijom nesvesnih procesa odavno me je navela da potražim neki drugi princip objašnjenja, jer mi je princip uzročnosti izgledao nepodesan za objašnjavanje izvesnih upadljivih pojava psihologije nesvesnog. Tako sam našao da postoje psihički paralelizmi koji se ne daju međusobno uzročno povezati, već se moraju povezati posredstvom jednog drugog principa, naime, posredstvom kontingencije dogadaja. Ta mi se povezanost dogadaja činila u suštini datom samom činjenicom njihove relativne istovremenosti, te odatle i izraz 'sinhronicistički'. Izgleda, zaista, kao da vreme, daleko od toga da je apstrakcija, predstavlja jedan kon-

kretan kontinuum koji sadrži kvalitete ili osnovne uslove koji se ispoljavaju istovremeno na različitim mestima kroz paralelizme koji se ne mogu uzročno objasniti kao, na primer, u slučajevima istovremenog javljanja istovetnih misli, simbola ili psihičkih stanja."

("Richard Wilhelm In Memoriam"; CW 15, par. 81, mod.)

"Ovaj sam izraz izabrao zato što mi je istovremeno javljanje dvaju smisaono ali ne i uzročno povezanih događaja izgledalo kao suštinski kriterijum. Ja stoga opšti pojam sinhroniciteta koristim u posebnom smislu vremenskog poklapanja dvaju ili više uzročno nepovezanih događaja koji poseduju isto ili slično značenje, za razliku od 'sinhronizma', koji jednostavno znači istovremeno javljanje dva događaja."

(The Structure and Dynamics of the Psyche, CW, Vol. 8, p. 441).

"Sinhronicitet nije ništa više zbunjujući ili misteriozan nego što su to diskontinuiteti u fizici. Samo je uvreženo verovanje u suverenu moć uročnosti ono što stvara intelektualne poteškoće i čini da nam izgleda nezamislivo da se neuzrokovani događaji uopšte mogu odigrati... Smisaone koincidencije zamislive su kao čista slučajnost. Ali što se one više umnožavaju i što je veća i preciznija korespodencija, to njihova verovatnoća više opada i njihova nezamislivost raste, sve dok se na kraju više ne mogu smatrati čistom slučajnošću već se o njima, usled nedostataka uzročnog objašnjenja, mora misliti kao o smisaonim sticajima... Njihova "neobjašnjivost" ne potiče iz činjenice da je uzrok nepoznat, već iz činjenice da uzrok nije čak ni zamisliv u intelektualnim terminima."

(Ibid. p. 518 f.)

Slika Boga. Izraz koji potiče od crkvenih otaca, po kojima je *imago Dei* utisnut u ljudsku dušu. Kada se takva jedna slika spontano javi u snovima, vizijama, itd. onda ona, s psihološke tačke gledišta, predstavlja simbol Sopstva (v.), simbol. psihičke celovitosti.

K. G. Jung: "Jedino kroz psihu možemo utvrditi da Bog deluje na nas, ali mi nismo u stanju da razlučimo da li to delovanje potiče od Boga ili iz nesvesnog. Mi ne možemo razaznati da li su Bog i nesvesno dva različita entiteta. Oboje predstavljaju granične pojmove za transcendentne sadržaj. No, empirijski se može utvrditi, i to s dovoljnim stupnjem verovatnoće, da u nesvesnom postoji arhetip celo-

vitosti koji se spontano ispoljava u snovima, itd. kao i jedna tendencija, nezavisna od svesne volje, da se ostali arhetipovi vezuju za to središte. Shodno tome, ne izgleda neverovatno da arhetip stvara simbolizam koji je uvek karakterisao i izražavao božanstvo... Slika Boga ne poklapa se sa nesvesnim kao takvim, već sa jednim posebnim njegovim sadržajem, naime sa arhetipom Sopstva. To je taj arhetip od koga empirijski više ne možemo razlučiti sliku Boga."

(Psychology and Religion: West and East, CW, Vol. II, pp. 468. ff.)

"Sliku Boga možemo dakle protumačiti... kao odraz Sopstva, ili obrnuto, Sopstvo možemo protumačiti kao *imago Dei* u čoveku."

Sopstvo. Središnji arhetip (v.); arhetip poretka; ukupnost ličnosti. Simbolizovan krugom, kvadratom, četvorstvom (v.), detetom, mandalom (v.), itd.

K. G. Jung: "Sopstvo je kvalitet koji je nadređen svesnom egu. On obuhvata ne samo svesnu već i nesvesnu psihu, te je, prema tome, da se tako izrazimo, ličnost koja mi takođe jesmo... Malo je nade da ćemo ikada biti u stanju da dospemo makar do približne svesti o Sopstvu, jer koliko god toga učinili svesnim uvek će ostati jedna neodređena i neodrediva količina nesvesnog materijala koji pripada ukupnosti Sopstva."

(Two Essays on Analytical Psychology, CW. Vol. 7, p. 175.)

"Sopstvo nije samo središte već je takođe i celokupna sfera koja obuhvata i svesno i nesvesno; on predstavlja središte ove ukupnosti, baš kao što i ego predstavlja središte svesti."

(Psychology and Alchemy, CW, Vol. 12, p. 41.)

"... Sopstvo je cilj našeg života, jer je ono najpotpuniji izraz te sudbinske kombinacije koju nazivamo individualnošću."

(Two Essays on Analytical Psychology, CW, Vol. 7, p. 175.)

Svest. K. G. Jung: "Kada razmišljamo o tome šta svest zaista jeste, na nas dubok utisak ostavlja izuzetna čudesnost činjenice da neki događaj koji se odigrava izvan u kosmosu istovremeno stvara jednu unutarnju predstavu, da se on, da tako kažemo, odigrava i unutra, što će reći: da postaje svestan."

(Basel Seminar, privately printed, 1934. p. I.)

"Jer zaista, naša svest ne stvara samu sebe - ona izvire iz neznanih dubina. U detinjstvu ona se postepeno budi, a tokom celog

života ona svakog jutra pri buđenju izranja iz nesvesnog stanja. Ona je poput deteta koje se svakog dana rađa iz primordijalne utrobe nesvesnog."

(Psychology and Religion: West and East, Vol. II, pp. 569 ff.)"

---

* Preveo Marko Živković

POGOVOR

Dobili smo, najzad, i na našem jeziku, sigurno jedno od najuzbudljivijih i najsloženijih dela iz psihološke literature u našem veku - autobiografiju Karla Gustava Junga *Sećanja, snovi, razmišljanja.* Ako se držimo Jungovog uverenja o pravovremenom delovanju kauzalnih i akauzalnih događaja, kako u životu pojedinca, tako i porodica, pa i naroda, onda ovo "najzad" u mojoj uvodnoj rečenici, treba da znači - u pravi čas! Upravo sada, u ovom, na izgled tako nepovoljnom duhovnom, ekonomskom i političkom času naše istorije, pojavljuje se na našem jeziku samoživotopis jednog od najvećih umova 20. veka koji je pokušao da ostvari u svome životu i delu ono što je izgledalo, i još uvek izgleda nemoguće - sintezu nauke i umetnosti, filosofije i religije. U času traženja svoga identiteta, ličnog i nacionalnog, ovde i sada, u jednom vremenu kada se većina ljudi koji misle, među njima osobito mnogo mladih ljudi, i kod nas i u svetu, s nevericom pita šta se to zbiva s ljudskošću i prirodom, tražeći nekad uzaludno smisao i cilj svoga života i života uopšte, najzad, kada u jednom već dužem periodu vremena zanimanje za dubinsku, dinamičku psihologiju i njene brojne ogranke koji zadiru bukvalno u svaku praktičnu i teorijsku oblast života, kao i nov odnos, učešće i naklonost koji je danas čovek razvio prema religiji - pomalja se pred nama, kristalno jasno i čisto, delo jednog duhovnog gorostasa, Karla Gustava Junga. Jung je i za sebe i za sve nas rešavao probleme prema kojima čovek koji ume da misli, ali i snažno oseća, percipira i in-

tuira, nikad nije ostao ravnodušan, najmanje danas, kada ima tako mnogo i svuda problema koji nas lično pogadaju, a prema kojima ne znamo kakav bismo stav zauzeli.

Da li je bilo važno ili odlučujuće za Junga, ali pre svega za nas koji ga čitamo, to što je bio rođeni Švajcarac, protestanske veroispovesti, što je bio psihijatar po zanimanju? Ako posmatramo fragmentarno i u pojedinostima, kao i sa gledišta nekog strogog naučnika, filosofa ili teologa, onda u Jungovom delu (u školi analitičke ili kompleksne psihologije) zaista možemo otkriti neke misli i ideje koje je bilo moguće da se rode samo u umu jednog evropskog čoveka, i to iz neutralne Švajcarske i samo u čoveku protestantskog porekla. Primedaba upućenih Jugovom delu, i to ozbiljnih, ima onda dosta, u prvom redu od strane eksperimentalnih psihologa, više naklonjenih objektivnosti u posmatranju psiholoških reakcija ljudi, od strane psihijatara koji uzroke težih duševnih bolesti, pa i neuroza, žele da vide u organskim promenama metabolizma, od strane sociologa i politikologa koji zameraju Jungu da je, slično Frojdu, mada na drugi način, zapostavio i potcenio interpersonalne odnose ljudi u užim i širim zajednicama i državama, na račun interprrsonalnih odnosa čoveka kao individue, i, naravno, od strane teologa svih veroispovesti hrišćanstva, posebno od zvaničnih predstavnika pojedinih crkava, koji nekad idu tako daleko da "jeretičkom modernom gnostičaru" Jungu osporavaju uopšte pripadnost hrišćanstvu, kao i svaku dublju religioznost.

U svim ovim primedbama, prekorima i kritici - mnogo ih je još i druge vrste - ima istine. Jung je upravo uživao u nepredvidljivosti i nedoslednosti! Voleo je da zbunjuje ljude, da ih ljuti, da izaziva čak nipodaštavanje prema sebi, dok je u osnovi - ovo je Jung odlučno znao, a ovo su znali i svi koji su mu bili stvarno bliski - postojala imanentna zakonitost i doslednost u svemu što je radio i pisao. Jung je bio veličanstven igrač života. Nagon za igrom bio je jedan od najjačih nagona u njemu. On je tako podražavao velikog igrača vasione, Tvorca sveta, koji je, prema jednoj ingenioznoj indijskoj predstavi o stvaranju, stvorio svet iz igre! Zbog toga, istina o Jungu nije potpuna ako zanemarimo ne samo Jungov život, bogat, pun i radostan, kakav je ovaj čovek neobično snažnog telesnog i duševnog sastava vodio do duboke starosti i smrti (u 86-oj godini), već i ako

izostavimo ili zaboravimo da vidimo - plod, celinu i sintezu svih onih prostranih i složenih oblasti kulture i života koje su Junga snažno privukle, još od njegove rane mladosti. Bogat i "kompleksan" unutarnji život Karla Gustava Junga, koji ga je ispunjavao zaista još od "malih nogu", počevši od snova, kakve obično deca nikad ne sanjaju, preko vizija (možda i halucinacija), meditacija (kasnije od Junga razrađena i u psihoterapiji preporučena metoda "aktivne imaginacije"), mističkih i parapsiholoških doživljavanja, tražio je od Junga da pronađe sebi eho i sliku, manifestovanje i proveravanje, dokazivanje i sukobljavanje sa suprotnim dokazima - u spoljašnjem svetu. Sve ono do čega je stizao upornim radom, a ponekad i "besplatno" dobijao od svoje nasledne ili urođene intuicije, Jung je, prirodno, želeo da proveri, primeni, ostvari u životu. A život je Jung strasno voleo i poštovao. Pošto je uspešno prošao kroz razne krize, telesne (ekcemi i bronhijalne smetnje u detinjstvu, infarkt srca u starijim godinama), kao i one duševne (neslaganje među roditeljima dok je bio mali, nedovoljna identifikacija sa ambivalentnim ocem, pojave rascepa ličnosti i depresonalizacije u godinama mladosti, otcepljivanje i konačno razilaženje od svoga velikog uzora Sigmunda Frojda, smrt majke, kasnije i žene), snabdeven od rođenja i verovatno nasleđem silnom vitalnošću i neiscrpnom energijom, Jung je stekao zrelost, veličinu i dubinu - mudraca.

Stvaralački introspektivan, sa naročito razvijenim psihičkim funkcijama intuicije i mišljenja, ekstravertovan, skoro podjednako kao i introvertovan, ceneći na isti način nagone kao i duh, smatrajući da obe nepoznanice proizlaze iz iste matrice, Jung nije ništa i nikoga zapostavljao, zaboravljao, niti potcenjivao. Sve mu je u životu i u prirodi, kod ljudi i u samom sebi bilo dragoceno, značajno, jer je predstavljalo znak, još više, simbol. *Mysterium coniunctionis, coniunctio oppositorum,* mistično venčanje *(hierosgamos),* nisu bile samo teorijske, ili precenjene ideje u Jungovom životu i delu. Svestan do kraja dualizma kod čoveka, i sam ga preživljavajući duboko, sve do bolesti, Jung je tražio izlaz iz njega u pomirenju suprotnosti. Zlo ne potiče od nekog posebnog kosmičkog principa koji bi se na dualistički način, kako to predstavljaju dualističke religije, suprotstavljao Bogu; pri svemu tome, zlo, za Junga, nije ni iluzija, "nedostatak dobra", već sila u čoveku koja mora biti preobražena. Čovek je od

najranijeg detinjstva, naročito u adolescentnom dobu, zatim u srednjim, tzv. zrelim godinama, pa i u starosti, neprestano izložen, ali i podstican, energijom "zla" (hrišćani bi rekli iskušenja) na individuaciju, celovitost, sazrevanje. "Individuacioni proces" se ostvaruje osvešćivanjem, integracijom nesvesnih delova psihe (koji su uvek prostraniji od svesnih delova), što je mogućno tek svesnim uočavanjem dejstva i snage onog Drugog i "suprotnog" u nama. Otud je za Junga prvi korak na putu idividuacije osvešćivanje čovekove Senke, svega tamnog, inferiornog, "zlog" u čoveku. Sve što se pozitivno postigne na životnom putu čovekovog sazrevanja, kao što su obelodanjivanje Persone, prepoznavanje Animusa i Anime, susret sa "mudrim starcem", kao i ostalim arhetipovima našeg kolektivnog nesvesnog bića, nije moguće postići bez krize, potresa, bolesti svake vrste. Nikom nije zajemčen uspeh. Misterija života, puna nepredviđene dinamike, ne trpi šeme, pravila i obrasce bilo koje vrste, ona je nezamisliva bez rizika. Ovo ne znači da je individuacioni proces, onako kako ga Jung opisuje, haotičan proces, bez ikakvog reda i smisla. Sve je, prema Jungu, i u kosmosu i u čoveku, kao mikrokosmosu, usklađeno prema nekom nevidljivom redu i "geštaltu", ali ovaj red treba otkriti, i to najpre u sebi (u slučaju introvertovane osobe), ili u prirodi i vasioni (češće kod ekstravertovanih).

Pročitavajući više puta Jungovu autobiografiju, stekao sam snažan utisak da je u njoj sadržana i ispoljena sva muka ljudskog života, drama, često i tragedija čovekovog položaja u svetu, da su u njoj obeležene i staze i slepe ulice, na kojima i do kojih dospeva jednom svaki čovek u svom životu. Put čoveka je put kroz lavirint, za koji niko ne može unapred znati gde mu je izlaz, i da li izlaza, osim u smrti, uopšte ima.

Mogao bi neko da primeti da su nam romani velikih pisaca sveta još mnogo veća potpora, pomoć i uteha na trnovitoj stazi života od autobiografije jednog velikog psihologa u našem veku. Čitanje romana, međutim, nije isto što i čitanje autobiografija, niti je psihološko dešavanje u čitaoca identično. Ono što nam životopis može da pruži, posebno životopis jednog psihologa i psihijatra, i to našeg savremenika, kada je psihologija, zasluženo ili nezasluženo, izbila u prvi plan sveopšteg zanimanja ljudi, jesu i moguća (kada je reč o Jungu) nenametljiva objašnjenja onih skrivenih zbivanja u našem

unutarnjem, a i spoljašnjem svetu, od čijeg razumevanja često zavisi naša sudbina. Iako dovoljno svesni da neka bitna životna iskustva mora svako da doživi sam i da mu u tome ne može pomoći, ni Frojd ni Jung, ali ni Šekspir ili Dostojevski, upravo na osnovu iskustva svi znamo šta nam je u nekom životnom razdoblju značilo, naročito kada smo bili u zastoju ili dospeli na stranputicu neizvesnosti i nerazumevanja, ponovljeno ispovedanje duhovniku, duža psihoterapija, ali i čitanje knjiga baš iz oblasti dubinske psihologije (uključujući i autobiografije poznatih psihologa); ono je nekad značilo prekretnicu i neočekivanu pomoć, i to onda kada nam je ona bila najpreča. Zbog toga i pretpostavljam da će i ova autobiografija jednog velikana u psihologiji - čija su misao i delo pokrenuli ljude, bar zapadno-evropske civilizacije, da posle šoka koji su im priredili Sigmund Frojd i Karl Marks, još jednom promene svoj "pogled na svet" - biti podstrek i za naše radoznale, budne i inteligentne mlade, i ne samo mlade čitaoce, da postave sebi nova i drukčija pitanja, da se približe i nekom mogućem rešenju problema koji su ih duže vremena mučili, kao i da se stvaralački ponesu prema jednom izazovu koji dolazi, doduše, iz našeg evropskog, hrišćanskog, ali ipak i jednog drugačijeg sveta od našeg.

*

"Jung je stajao na pragu devete decenije kada sam u jesen 1955. godine postala njegova sekretarica", piše Anijela Jafe u članku "Iz poslednjih godina K. G. Junga"*.

Izgledalo je da je Jung zadovoljno i uspešno završio svoje veliko delo. Tako je i govorio onima koji su se zanimali za njegove radne planove. Samo onaj koji ga je dobro poznavao, a takva je bila Anijela Jafe, jedna od triju najpoznatijih i najtalentovanijih Jungovih učenica (pored Jolande Jakobi i Marije fon Franc), mogao je da primeti na Jungu znak lake rezignacije. Prema saopštenjima A. Jafe, Jung je ipak, i pored odmaklih godina, delovao duhovno snažno i ubedljivo na svoju okolinu. Duh je u Jungu još bio živ i mlad - duh i ne može nikada da ostari, to mogu samo duša i telo čoveka - dok je Jungovo telo bilo isuviše umorno za bilo kakav nov i aktivan napor. Čovek velikog intelekta koji nikada nije dozvoljavao da bude pre-

* u knjizi A. Jaffe, Aufsätze zur Psychologie C. G. Jungs (Daimon, Zerich, 1982).

plavljen ohološću, jer je uvek sa skromnošću priznavao koliko malo zna, a od svakog čoveka je smatrao da može nešto novo da nauči (ovo je osobina mudrih ljudi), i dalje pun humora, lišenog ironije ili cinizma, u slobodnim časovima uvek u prirodi i sa prirodom (u Bollingenu na Ciriškom jezeru), Jung je delovao na svoju bližu okolinu kao neko ko još treba nešto značajno da kaže svetu. Šta bi to moglo biti, pitala se Anijela Jafe. Izgledalo je najprirodnije i Jungu i njegovoj sekretarici (Anijela Jafe je 1937. godine bila u didaktičkoj analizi kod Junga) da to bude pisanje neke vrste autobiograije, onako kako je Jungu njegov život, spontano i u slobodnim asocijacijama, iskrsavao pred duhovnim pogledom.

Konačnom uobličavanju ideje o pisanju Jungove autobiograije bitno je doprinela želja Jungovog izdavača Kurta Volfa (K. Wolff) da izda u Njujorku biografiju Karla Gustava Junga. Rad na ovom projektu počeo je u proleće 1957. godine, na početku oklevajući, sa zastojem, i sa Jungovim uslovom koji je postavio svojoj sekretarici: da se nikad ne naljuti na njega kada on bude gundao i psovao zbog bilo kojeg nezadovoljstva, i drugo, da ništa od sebe ne čini što bi je vremenom moglo da učini neophodnom i nezamenljivom kod Junga. Iz iskustva psihoterapeuta Jung je znao za ovu težnju ljudi, naročito žena, i smatrao je izrazom nesvesne težnje ka moći; moć je u Jugovim očima uvek bila Senka, izvor svakog zla u odnosima među ljudima.

Jung je isuviše dobro znao da su sve autobiografije sveta subjektivne i do vrha ispunjene iluzijama, pogrešnim sećanjima i viđenjima, namernim i nenamernim ulepšavanjima, lažima, kriptomnezijama i drugim "ukrasima" zbog narcizma kod većine ljudi, naročito onih koji se izdvajaju od ostalih, bilo natprosečnom inteligencijom, umetničkim talentom ili nekom drugom obdarenošću. Ovo Jungovo saznanje i iskustvo bilo je razlog zašto je na početku rada na autobiografiji bio skeptičan, neraspoložen, srdit i rdave volje. Što je vreme dalje odmicalo, Jung se sve više uveravao da je zapravo objektivnost spoljašnjih događaja u njegovom životu, kao i odgovor na ove događaje, od drugorazrednog značaja. Ono što je stvarno činilo jezgru njegovog života, što je Jung i ranije slutio, bio je njegov unutarnji život, koji je, naravno, subjektivan, kao i svaki bogat unutarnji život čoveka koji misli, oseća, intuira i opaža. Otka-

da je, još jednom, kao toliko puta ranije u životu, svesno preuzeo rizik subjektivnosti, dalji rad na autobiografiji tekao je spontano i prirodno. Jung je počeo i sam da piše sećanja iz svoga detinjstva, i kada je već stigao do iskustva da su mu se javljali telesni bolni znaci, ako bi propustio samo jedan dan da nešto ne zabeleži, Anijela Jafe je bila uverena da će ovaj njihov zajednički rad biti srećno okončan.

Opreznost prema svakoj autobiografiji, u prvom redu svojoj, ostala je, ipak, u Jungu prisutna do kraja života. On je zbog toga mudro zahtevao da mu se autobiografija ne objavljuje pre smrti i da se ne uvršćuje u njegova Celokupna dela. Ovako se i postupilo, a kada se knjiga pojavila, odmah posle Jungove smrti, u Njujorku i Cirihu, 1961. i 1962. godine, čitaoci su bili zadivljeni opisom jednog života, koji je, u stvari, ispao himna radosti životu.

Nešto od "onostrane" radosti i doživljaja da su na pravom putu u svome zadatku, i Jung, i Anijela Jafe, odigralo se, prema kazivanju A. Jafe jednog dana kada je Jung prekinuo dotadašnji tok misli i počeo da priča o nečemu drugom, na sasvim nov način. "Već posle prvih reči desilo se kao da se podigla zavesa pred svetom, bilo je tako kao da je celokupno tkanje sveta postalo providno i sva zbivanja nužnim načinom razumljiva. Nicale su povezanosti izmedu najudaljenijih sfera. Ne mogu ovo drukčije da izrazim nego da sam u jednom trenutku imala udela u prosvetljenju. U osluškivanju, postala sam nepokretna i zaboravila na beleške. Kada sam u vozu iz Küsnachta htela da to nadoknadim, sa užasom sam ustanovila da nisam u stanju. Ništa nisam mogla da dozovem iz sećanja. Odlučila sam, veoma posramljena, da zamolim Junga da još jednom izloži svoje misli. Sledećeg jutra Jung me je dočekao sa pitanjem: 'Šta sam ono juče pričao?' Ni on se nije mogao ničeg setiti, svetlost je bila opet ugašena. I dok sam se ja grizla, Jung je bio savršeno spokojan: još nije došlo vreme - bilo je njegovo objašnjenje."

Ako bismo se upitali šta čini srž knjige *Sećanja, snovi, razmišljanja,* morali bismo se složiti sa Anijelom Jafe, koja je u Predgovoru ove knjige napisala da se temelj Jungovog života u njegovoj autobiografiji otkriva u njegovoj religioznoj ispovesti. Prvi i jedini put, piše A. Jafe, Jung u svojoj autobiografiji govori o ličnom iskustvu Boga, rečima: "Smatram da sva moja razmišljanja kruže oko Boga kao planete oko Sunca, neodoljivo od Njega privučena... Bog

je svakako za mene bio jedno od najsigurnijih, neposrednih iskustava."

Mudro je, još jednom, bilo od Junga što je svoje lično i duboko uverenje o Bogu objavio tek na kraju života, odnosno, što je ono postalo svima pristupačno tek posle Jungove smrti. Jedino na ovaj način Jung je mogao da se odbrani i od napada i od preterane blagonaklonosti, kako naučnika, tako i teologa u njegovom vremenu. Ko je lično i intimno poznavao Junga, ali i svako ko je umeo da čita "između redova", mogao je već mnogo ranije, u Jungovim delima, da prodre i shvati stvaran Jungov odnos prema Bogu. Vreme je, međutim, retko naklonjeno proročkim umovima. Za razliku, doduše, od ranijih vekova, kada je bilo skoro pravilo da se neka veličina u umetnosti, filosofiji ili nauci otkrije tek pred kraj života ili posle smrti, u 20. veku gotovo svi značajni ljudi u umetnosti, nauci i filosofiji priznati su još u toku njihovih života (Pikaso, Šagal, Mur, Ajnštajn, Hajzenberg, Hajdeger, Jaspers). Kada je reč o velikanima psihologije u našem veku, onda ova priznanja za života nisu u potpunosti stekli ni Sigmund Frojd, još manje Karl Gustav Jung. Za razliku od Frojda, međutim, koji je ovo priznanje stekao dosta brzo posle smrti i koji se, smatram, u potpunosti iskazao jer je bio i ostao revolucionar samo u jednom dobu (upravo u 20. veku), Karl Gustav Jung, manje revolucionar, više vidovnjak, i pomalo prorok, doneo je svetu darove koji će tek u budućnosti biti otkriveni. Ovo je i sam Jung predosećao kada je, jednom, pred kraj života, rekao da su njegova razmišljanja namenjena budućnosti, a da u sadašnjosti (60-tih godina ovog veka) "ne znače ništa". Izgleda, ipak, nezadovoljan postiglim priznanjima, odnosno žestokim kritikama upućenim upravo njegovim najintimnijim delima, kao što su *Odgovor na Jova ili Mysterium coniunctionis.* Jung je bio nepravičan prema samom sebi kada je ovako potcenio svoje doba. Siguran sam, ipak, da je Jung bio u pravu kada je stavljao akcent na vreme Vodolije koje dolazi, u kome bi trebalo da budu ublažene brojne protivrečnosti hrišćanske civilizacije i kulture u toku, dve hiljade proteklih godina, protivrečnosti i dualizma koji su stvarali ne samo "shizofrene" rascepe u dušama tzv. hrišćana, već su bili uzroci strašnih verskih i drugih ideoloških ratova, u čijoj osnovi se nalazila Senka svake monoteističke religije - fanatizam i netrpeljivost prema svemu Drugom! Fanatizam pojedinca

i čitavih naroda (u prvom redu jevrejskog, islamskog i hrišćanskog), kao i krute i beživotne crkvene dogme koje su vekovima hranile fanatizam monoteističkih religija - jevrejsko farisejstvo, tako odlučno osuđeno od Hrista, večno je farisejstvo i pojedinca i naroda, ali i svake crkve koja postaje pre institucija nego "mistično telo Hristovo" - uvek je bio i ostao znak slabosti, nesigurnosti i straha, i pojedinca, i naroda i njihove vere.

Istančano religiozno čulo, i u pojedinca i u Crkvi, mora biti od sada i u budućnosti, dovoljno budno da razlikuje jeretika od proroka. Dvehiljadugodišnja metafizička istorija hrišćanstva dovoljno je ubedljivo pokazala da je hrišćanstvo u svome korenu iznedrilo ne samo, sigurno brojnije, jeretike, nego i stvarne proroke. Sa izraelskim prorocima, koji su nagoveštavali dolazak Spasitelja sveta, nije se za uvek završilo vreme proroka i proroštva. Ako se i ne moramo složiti do kraja sa jednim, svakako zanimljivim hrišćanskim misliocem iz 12. veka, Joakimom od Fiore, koji je nagoveštavao posle doba Oca i doba Sina, još i doba Duha Svetog, ne možemo se odreći Hristovih reči o Parakletu koji će silaziti na čoveka u sva vremena "do kraja sveta i veka", naravno, na one ljude koji će svojom unutarnjom lepotom i čistim srcem "videti Boga", kao što će silaziti u ona vremena kada to za istoriju sveta bude potrebno. Pa, iako ne smatram da je Karl Gustav Jung bio uzoran hrišćanin, bar prema asketskim idealima hrišćanstva, niti da je bio "kao dete" ("Suprotno Hristovim rečima, vernici pokušavaju da ostanu deca, umesto da postanu deca" - Jung), i kao takav dostojan da mu se od Parakleta poveri neko novo proroštvo, ipak mislim i verujem, zajedno sa prijateljem koga je Jung stekao u poslednje dve godine života, Migelom Seranom, da je Karl Gustav Jung, kroz svoj bogat stvaralački život i rad postao, i za budućnost ostao karika između unutarnjeg i spoljašnjeg sveta čoveka, između čovekove filogeneze i ontogeneze, karika između Zapada i Istoka, između hrišćanstva i svih drugih religija sveta, između nauke i umetnosti, filosofije i religije, najzad, karika između Duha i nagona!

Pri svemu tome, Karl Gustav Jung ostao je skroman i skrušen pred misterijom kosmosa i tajnom čovekove duše. "Ono što sam svo-

---

* M. Serrano, C. G. Jung and Herman Hesse, Routledge/Kegan, London, 1966.

jim delom učinio, bilo je samo davanje novih imena osnovnim idejama." I pisac ovih redova shvata i doživljava genijalne vesnike u svetu kao smerne ljude, duboko svesne da biti religiozan znači jednostavno opredeliti se za ljudskost, a da je njihova poruka čoveku i čovečanstvu samo drukčijim rečima, podešenim prema dobu u kome žive - večna poruka koju je Mojsije dobio na Sinaju.

Na kraju, sve one hrišćanske kritičare Junga koji odbacuju, delimično, ili u celini, kako samog Karla Gustava Junga kao nehrišćanina (već pre paganina), tako i njegovo učenje, osenjujući ga kao sinkretističko, novognostičko ili panteističko, upućujem na Jungove reči, vredne čestog spominjanja, baš u hrišćanskim krugovima, i upravo zato što sam siguran u budućnost hrišćanstva, bez obzira na društvena uređenja i na dalje rezultate (namerno ne kažem uspehe) nauke; "Hrišćanstvo je visokorazvijena religija koja zahteva i visokorazvijenu psihu da bi mogla da razvija svoja blagoslovena dejstva."

Vladeta Jerotić

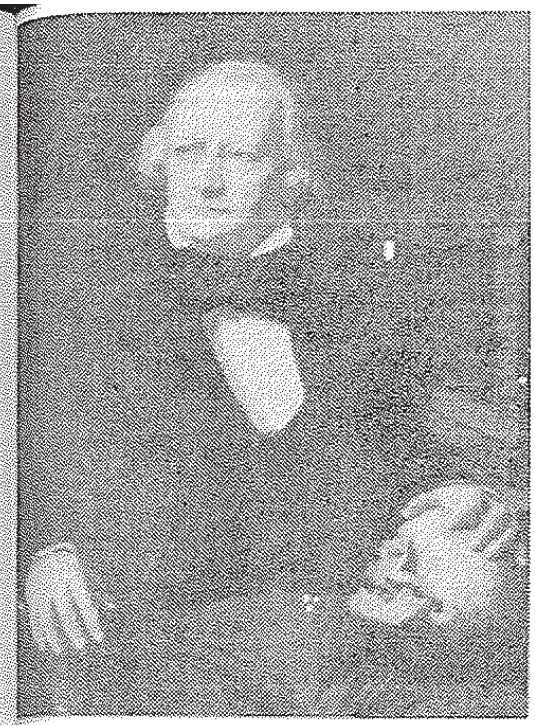

Deda K. G. Junga
(1794 - 1864)

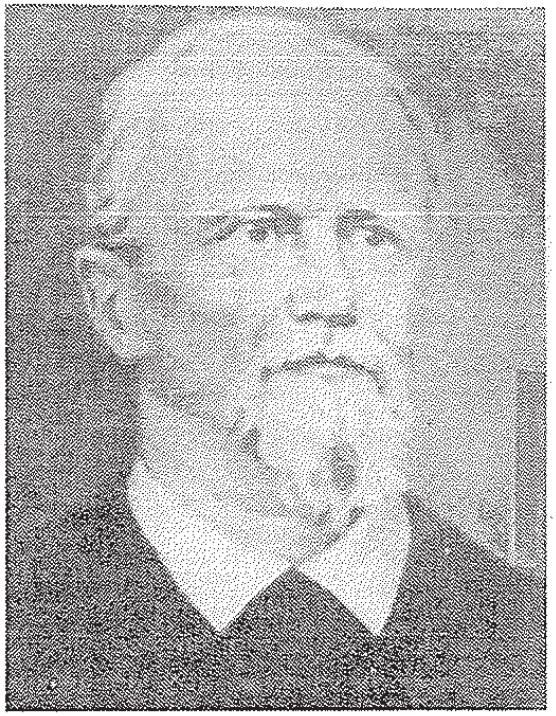

Otac, Johan Paul Ahiles
(1842 - 1896)

Majka, Emili Praisverk Jung
(1848 - 1923)

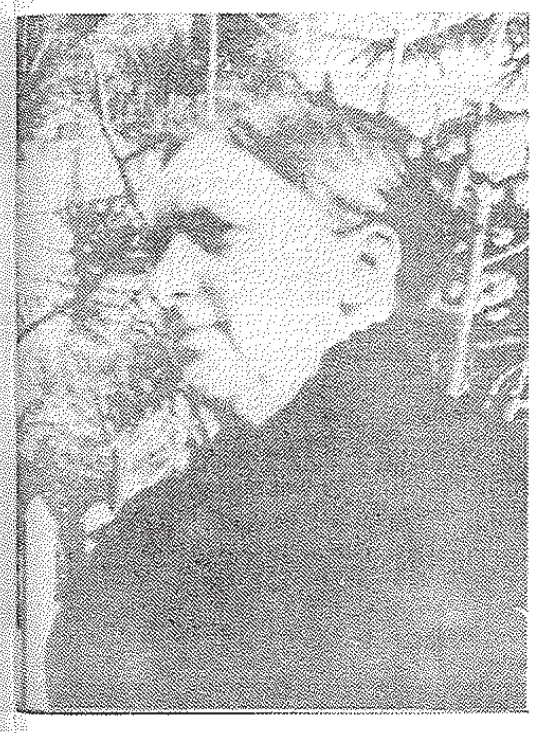

Jung kao dete

II

Supruga,
Ema Rauśenbah Jung
(1882 - 1955)

I

K. G. Ju
19

K. G. Jung sa suprugom i dec
u Zamku Eks, 19

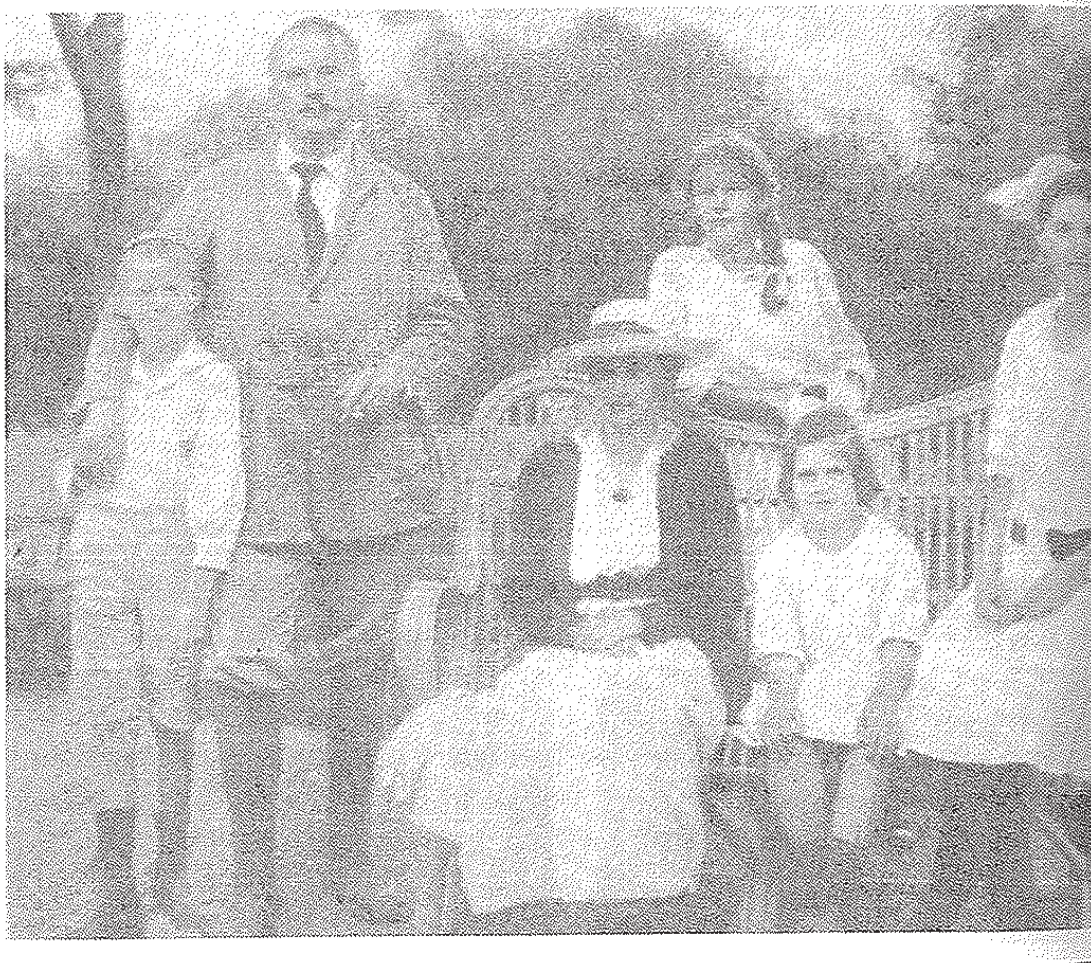

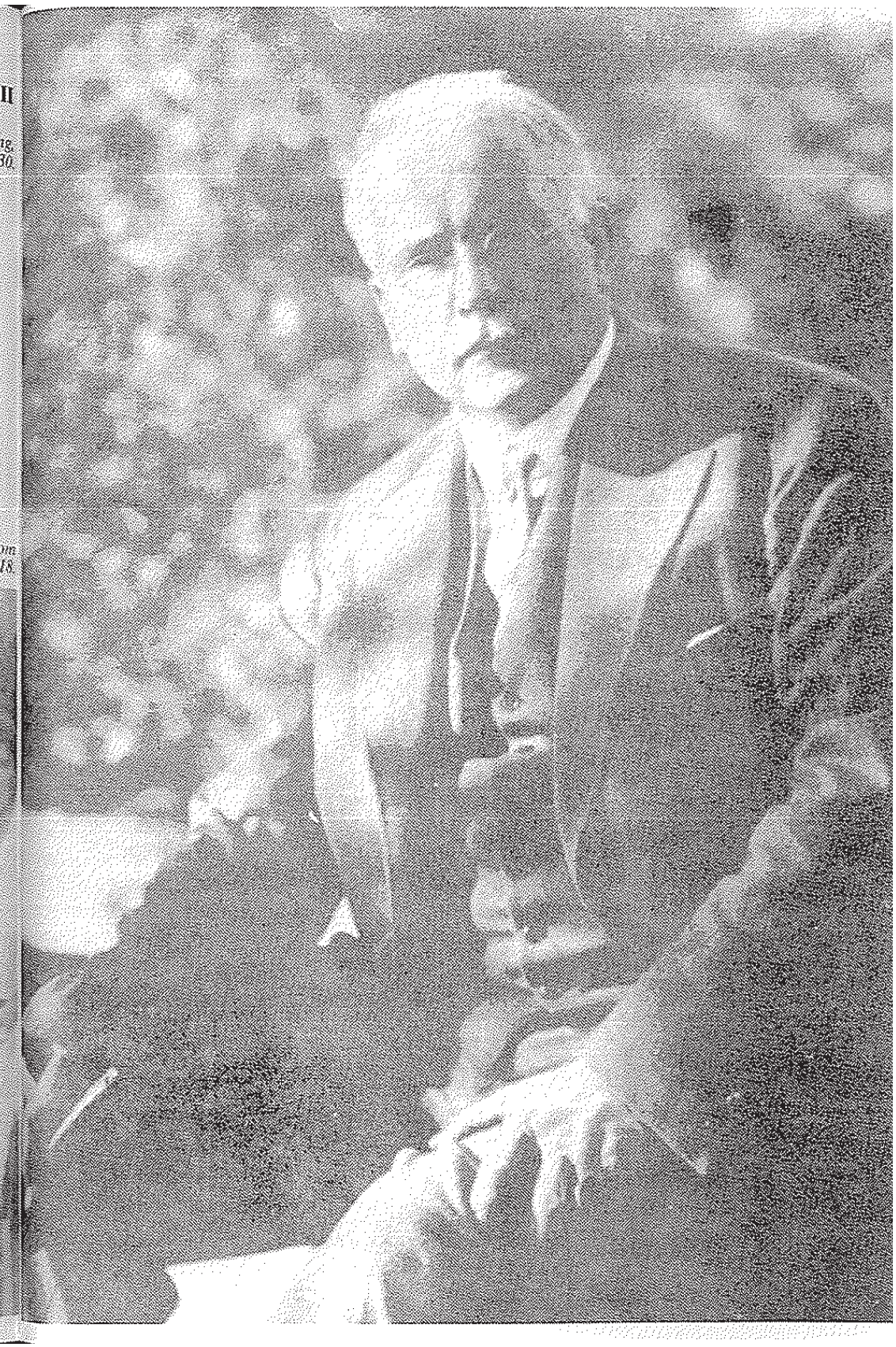

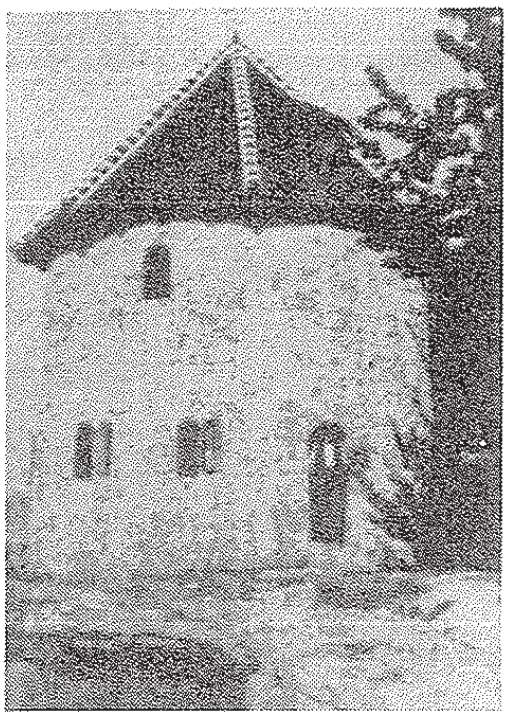

Kula za stanovanje, 1923.

Kula sa središnjim zdanjem i krilom u obliku kule, 1927.

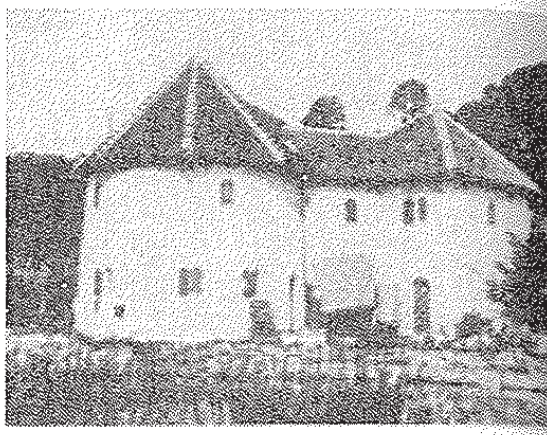

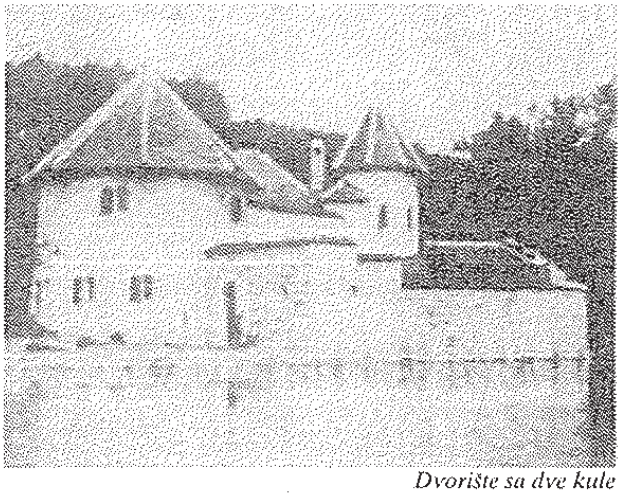

Dvorište sa dve kule i lođom, 1935.

Bolingen, konačni izgled, 1955.

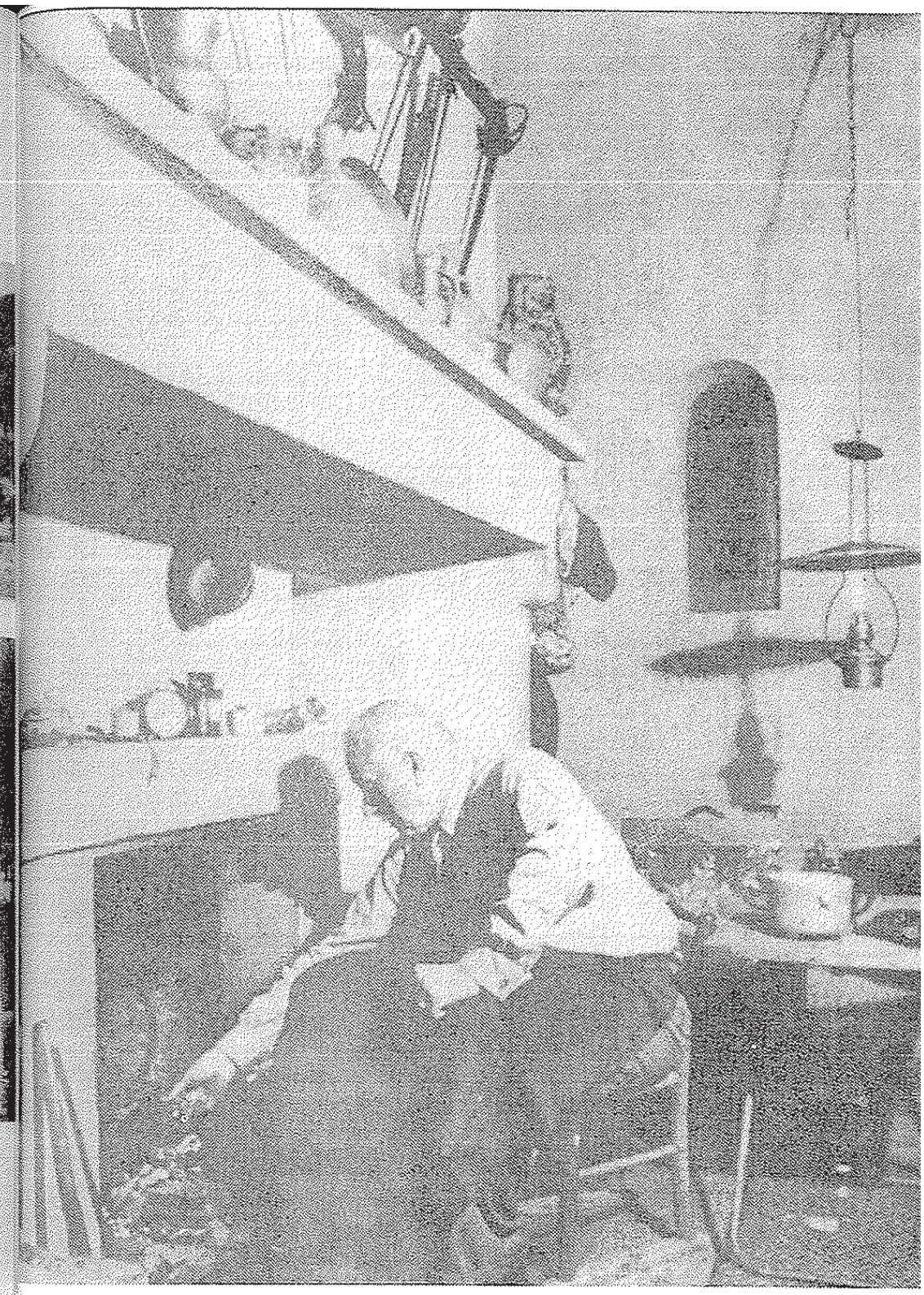

U kuli, 1949.

Bolingen; kamen

Snimci Bolingena

Bolingen, 1958.

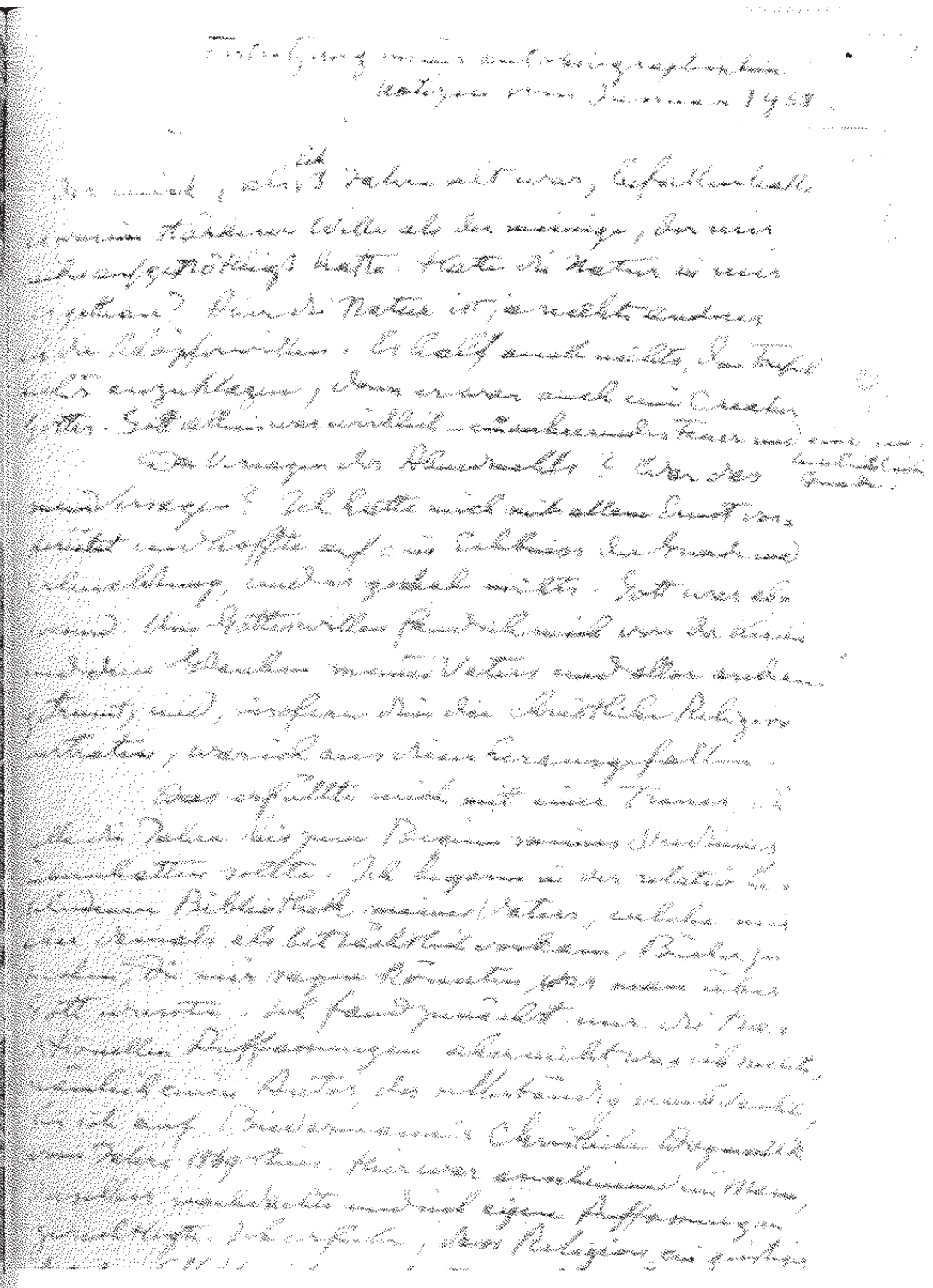

Faksimil stranice
iz poglavlja "Detinjstvo" (redukovano)
sa Jungovim rukopisom

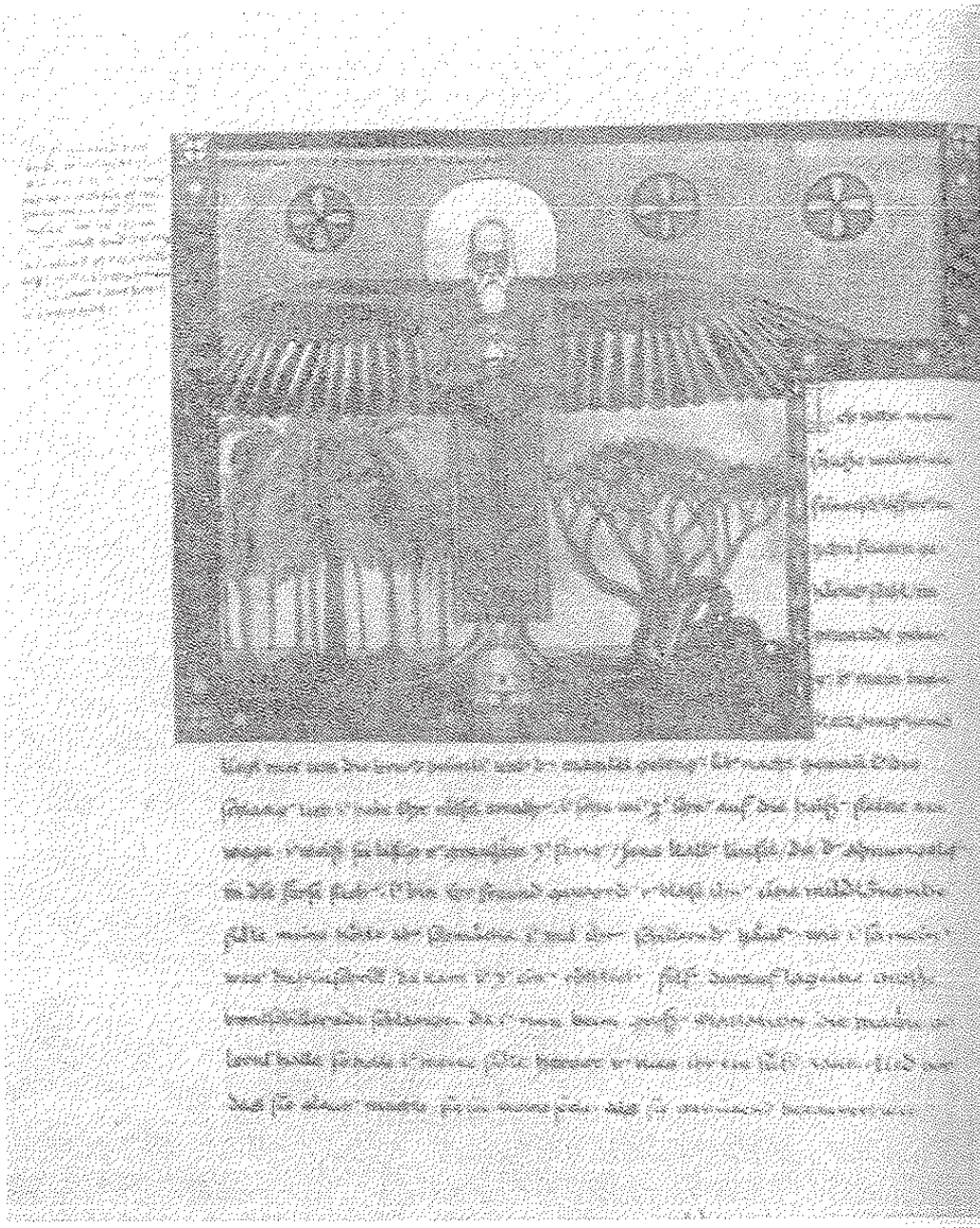

Stranica iz „Crvene knjige", Filimon

Stranica iz „Crvene knjige". Mandala

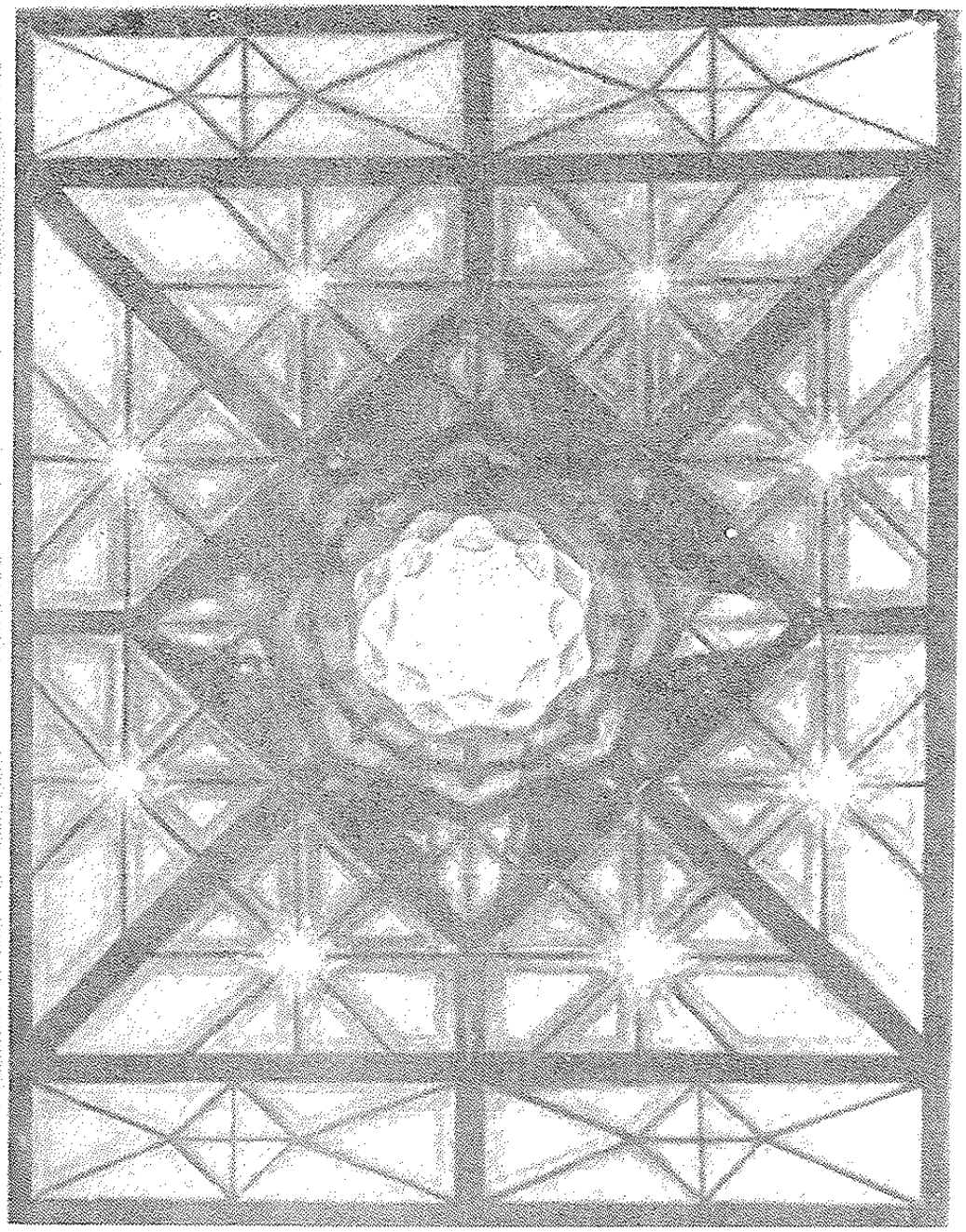

Vrata kuće u Kisnaftu. Napis, izreka proročišta u Delfima: „Pozvan ili ne, Bog će biti tu", bio je odgovor Lakedemoncima kada su planirali rat protiv Atine.

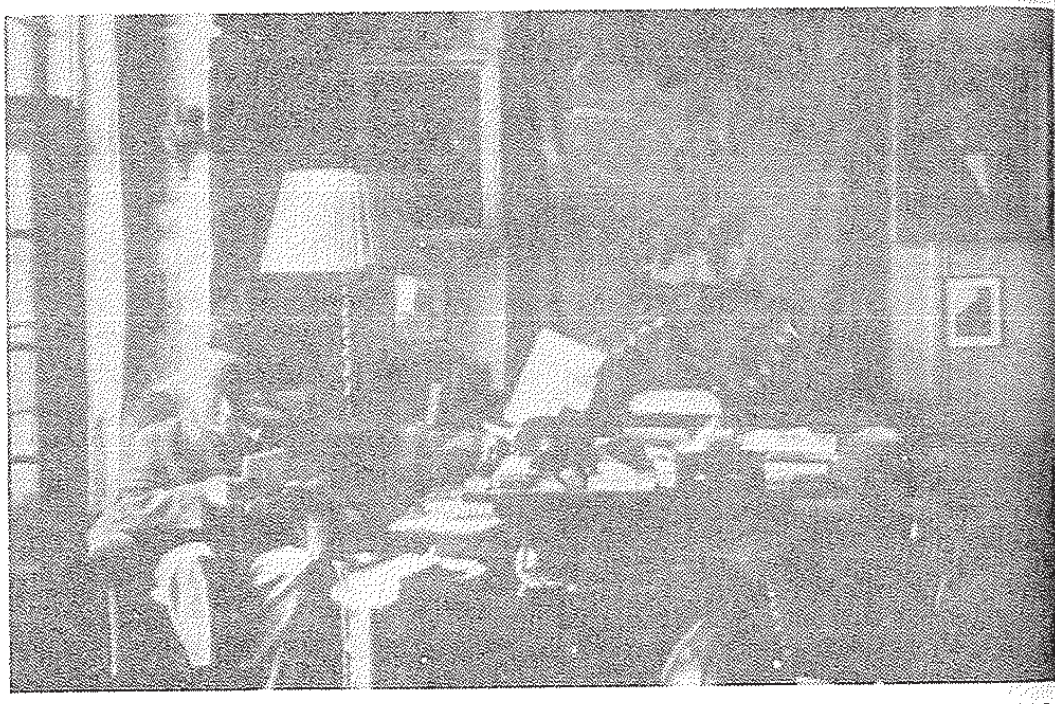

(GORE) Ema i K. G. Jung, Bolingen, 195
(DOLE) Kisnaht, 1960.

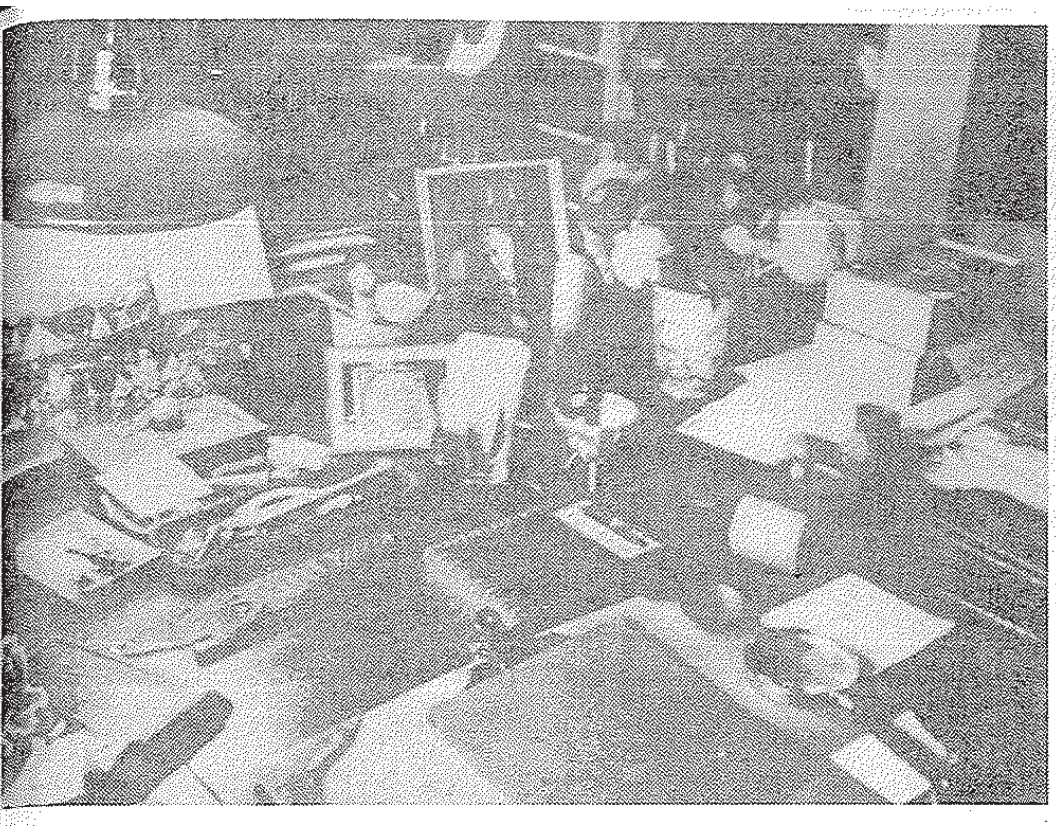

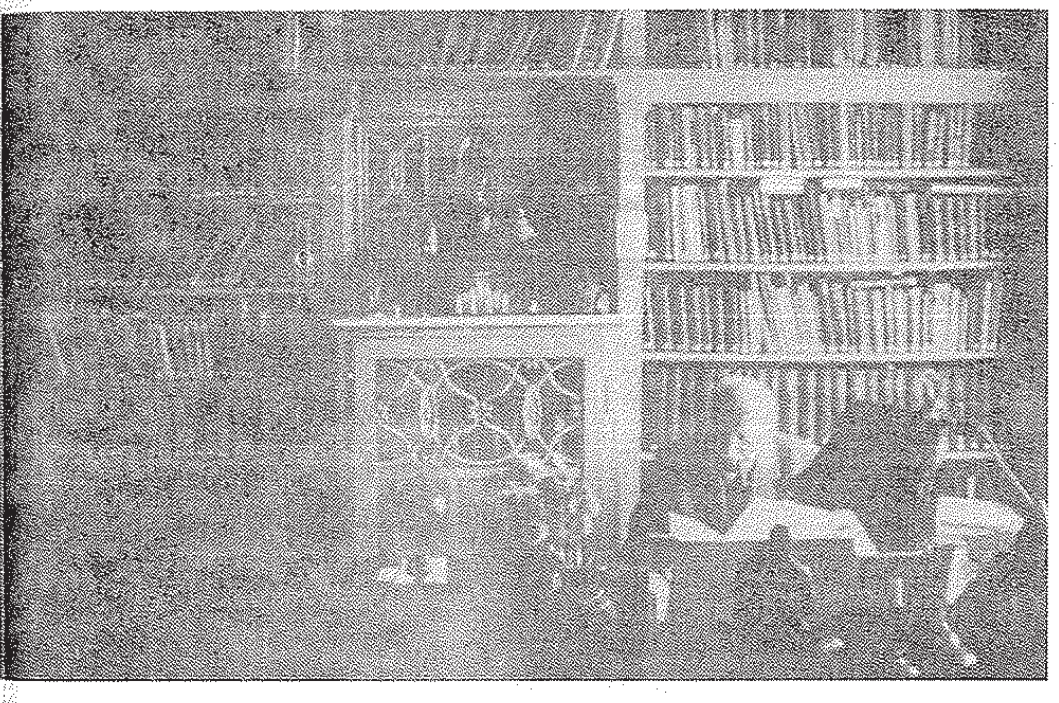

(GORE) Pisaći sto K. G. Junga, Kisnaht
(DOLE) Kisnaht, 1960.

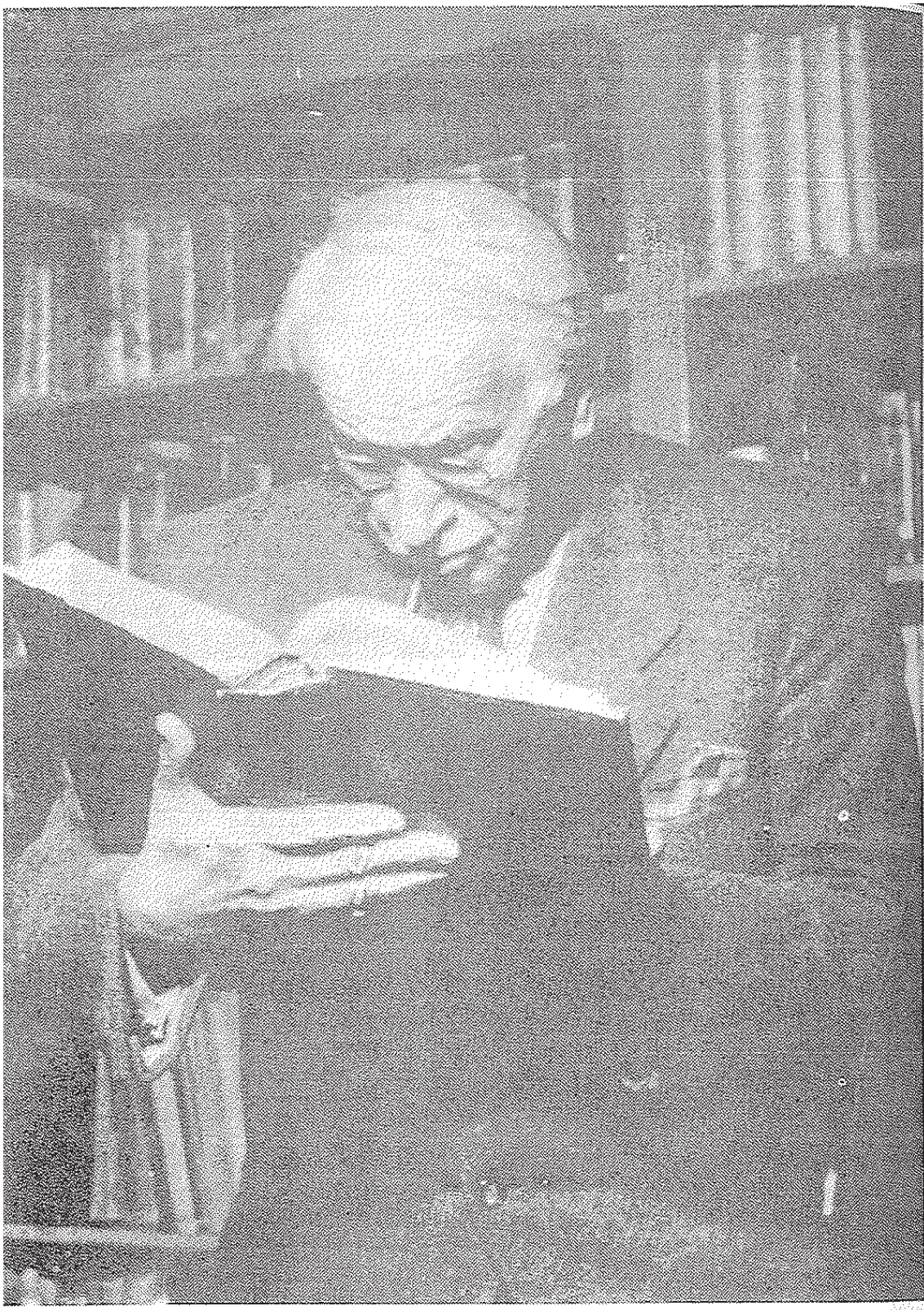

XVI

Kisnaht, 1946.

FOTOGRAFIJE

TABELA

I

Deda Karla Gustava Junga (1794 - 1864.) (Originalan portret u Univerzitetu grada Bazela) *(Univ. Bibl. Bazel)*
Otac, Johan Paul Ahiles (Johann Paul Achilles Jung 1842 - 1896)
Jung kao dete
Majka, Emili Praisverk Jung (Emille Preiswerk: Jung, 1848 - 1923)

II

Supruga, Ema Raušenbah Jung (Emma Rauschentach Jung, 1880 - 1955) K. G. Jung sa suprugom i decom u Zamku Eks, 1918 (A. Lenci/A. Lenzi, Château d'Qex)

III

K. G. Jung, 1930 (Hans Mainer, Cirih/Hans Meiner, Zürich)

IV

Kula za stanovanje, 1923. Kula za stanovanje sa središnjim zdanjem i krilom u obliku kule 1927. Dvorište sa dve kule i lođom 1935. Bolingen, konačni izgled, 1955.

V

U kuli, 1949 (Dmitri Kesel/Dmitri Kesel, iz časopisa LIFE)

VI

Bolingen: Kamen (Aniela Jafe/Aniela Jaffe) Snimci Bolingena (Aniela Jafe)

VII

Bolingen, 1958 (Aniela Jafe)

VIII

Bolingen, 1958 (Aniela Jafe)

IX

Faksimil stranice sa Jungovim rukopisom iz poglavlja *Detinjstvo (redukovano)*

X

Stranica iz *Crvene knjige,* Filimon

XI

Stranica iz *Crvene knjige,* Mandala

XII

Kuća u Kisnahtu *(Tim Hidal/Tim Gidal)* - XIII Vrata kuće u Kisnahtu. Napis, izreka proročišta u Delfima: "Pozvan ili ne, Bog će biti tu", bio je odgovor Lakademoncima kada su planirali rat protiv Atine.

XIV

Ema i K. G. Jung Bolingen, 1954 *(Viliem Mek Gir/Williman Mecaire) Kisnaht, 1880 (Tim Gidal)*

XV

Pisaći sto K. G. Junga, Kisnaht *(Tim Gidal) Kisnah, 1880 (H. Kartije-Breson/H. Cartier-Bresson, Magnum)*

XVI

Kisnaht, 1940 (A. Fister, Cirih/A.Pfister)

SADRŽAJ

Predgovor 4
Uvod 14
I Detinjstvo 17
II Godine školovanja 34
III Godine studiranja 91
IV Psihijatrijska delatnost 119
V Sigmund Frojd 149
VI Suočavanje sa nesvesnim 171
VII Delo 201
VIII Kula 223
IX Putovanja 238
i, *Severna Afrika* *238*
ii, Amerika: Pueblo indijanci 246
iii. Kenija i Uganda 252
iv. Indija 272
v. Ravena i Rim 282
X. Vizije 287
XI O životu nakon smrti 296
XII Pozne misli 323
Pogled unazad 349
Dodatak .....
i. Frojdova pisma Jungu 354
ii. Pisma Emi Jung iz Amerike 358
iii. Pisma Emi Jung iz Severne Afrike 364
iv. Rihard Vilhelm 366
v. Septem Sermones ad Mortuos 371
Rečnik pojmova 384
Pogovor 396